શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશકઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૧.	શ્રાવણ.	પુસ્તક ૪૩ મું.
વિક્રમ સં. ૨૦૦૧.	:: ઇ. સ. ૧૯૪૫ ઑગસ્ટ ::	અંક ૧ લો.

શ્રી શાંતિનાથનું સ્તવન.

(રાગઃ મીઠા લાગ્યા છે મને આજના ઉજાગરા)

શ્રી શાંતિનાથકેરી, મૂર્તિ સોહાવતી-
ભક્તોને પૂર્ણ સુખ આપતી-શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥ ૧ ॥

નયનોમાં નૂર છે ને શાંતિ મહાઉર છે,
દુઃખીયાંના દુઃખ મહા કાપતી,-શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥૨॥

શરણું જે લેશે તે તરશે સંસારથી,
પાપ રૂપ દુષ્ટને હઠાવતી-શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥ ૩ ॥

ઉરની ગુહાની ગાંઢ માયાનો અંધકાર,
પૂન્ય, તપ, તેજથી પ્રકાશતી-શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥ ૪ ॥

જ્ઞાનના ઉદ્યાનમાં, સામ્યભાવ લાવતી,
શાંતિસુખ-વર્ષા વર્ષાવતી, શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥ ૫ ॥

લક્ષ્મીસાગર પ્રભુ મૂર્તિ પ્રતાપથી,
જીવનરૂપ નૌકાને તારતી-શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥ ૬ ॥

રચયિતા-મુનિશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ-અમદાવાદ

नूतन वर्षाभिनंदन.

નૂતન વર્ષ પ્રવેશતાં, પ્રથમે કરું પ્રણામ;
જય જિનેન્દ્ર જયજય પ્રભુ, મહામોક્ષનું ધામ. ૧
પૌષ્ટિક વ્હાલા **पेट्रनो, प्रमुखजी** ને **सभ्य;**
सेक्रेटरीओ સહુ, આપ્યો લાભ અલભ્ય. ૨
એ સૌનો મુજ અંતરે, માનીને ઉપકાર;
त्रैंતાલીસમા વર્ષમાં, ઈચ્છું જયજયકાર. ૩

હરિગીત છંદ.

ઓ પત્ર ! પુનિત **प्रकाश**, વ્હાલા વાચકોને વંદજે,
સજ્જનતણા કર-કમળમાં, ભૂષણુ બની આનંદજે;
પરમાત્મનું **मंगलस्मरण**, એ શ્રેષ્ઠ સ્વર્ગીય સ્વાદ છે,
આ વર્ષ **त्रैंतालीशमें**, અંતરથી આશીર્વાદ છે. ૧
સુખ-દુઃખતણા ભંડાર કૈં, ઈશ્વર નથી ભરી રાખતો,
कर्मानुसारे સુખ-દુઃખોના, સ્વાદ પ્રાણી ચાખતો;
"સત્કર્મ" ને "સદ્ધર્મ" સેવો, એ જ નિર્મળ નાદ છે,
આ વર્ષ **त्रैंतालीशमे**, અંતરથી આશીર્વાદ છે. ૨
पुण्योવડે શુભ સંસ્કૃતિ, ને **पाप**થી છે વિકૃતિ,
સૌ ધર્મનો સિદ્ધાન્ત, ને પંડિતજનોની એ મતિ;
રે ! દોષ દેવો દેવને, એ તો **वितंडावाद** છે,
આ વર્ષ **त्रैंतालीशमे**, અંતરથી આશીર્વાદ છે. ૩
જૂદા-જૂદા **पंथो** જુઓ, જૂદા જૂદા **ग्रंथो** જુઓ,
જે **तत्त्व** તે અંતર અહો, ખાલી સમય શાને ખુઓ ?
એ "સત્ય" ને સમજ્યા વિના, ફોગટ બધી ફરિયાદ છે,
આ વર્ષ **त्रैंतालीशमे**, અંતરથી આશીર્વાદ છે. ૪
રે ! જગત કાજી કાં થવું ? નિજ દેહના કાજી બનો,
ક્ષણુ-ક્ષણુતણો હિસાબ ન્યાળો, સુજ્ઞ-વાચક સજ્જનો;
છે **धर्मनो जय-पापनो क्षय**, સૂત્ર નિર્વિવાદ છે,
આ વર્ષ **त्रैंतालीशमे**, અંતરથી આશીર્વાદ છે. ૫
વર્ષો ગયાં હજીએ હશે, તેનો હિસાબ તપાસશો,
નિજ **पाप-पुण्य**ની આરસી, દષ્ટિ સમિપે ધારશો;
શ્રી જગત ન્યાયાધીશકેરો, ચોપડો આબાદ છે,
આ વર્ષ **त्रैंतालीशमे**, અંતરથી આશીર્વાદ છે. ૬
જ્યાં **वग-वसिलो, पदवी-पैसो**, કોઇ નાવે કામમાં,
જ્યાં છે **अदल-इन्साफ** શ્રી પરમાત્મકેરા ધામમાં;
જ્યાં રંકની ને રાયની સરખી સુણાએ દાદ છે,
આ વર્ષ **त्रैंतालीशमे** અંતરથી આશીર્વાદ છે. ૭

કવિ રેવાશંકર વાલજી બધેકા

આ સભાના માનવંતા પેટ્રન સાહેબ

રાવબહાદૂર શેઠસાહેબશ્રી જીવતલાલભાઈ પ્રતાપશી-મુંબઈ.

રાવબહાદુર શેઠ સાહેબ જીવતલાલભાઇ પ્રતાપશી.

પવિત્ર શ્રી શંખેશ્વર તીર્થની છાયામાં આવેલું રાધનપુર શહેર જૈનપુરી ગણાય છે. તેની સાક્ષીરૂપે ત્યાંના સુંદર જિનમંદિરો, શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ભગવાનની અપૂર્વ ભક્તિ અને ત્યાંના જૈન સંઘની ધર્મ પ્રત્યેની દૃઢ શ્રદ્ધા વગેરે છે. રાધનપુરના જૈન સંઘમાં ભૂતકાળમાં કેટલાક ધર્મવીર વગેરે થઇ ગયા છે. તેમ વર્તમાન કાળમાં પણ દાનવીર, ધર્મવીર, જૈન નરરત્ન પુરુષ શેઠ સાહેબ જીવતલાલભાઇ પણ છે. શેઠ શ્રી જીવતલાલભાઇનો જન્મ તે જ શહેરમાં સં. ૧૯૪૬ ની સાલમાં થયો હતો. બાળવયમાં અંગ્રેજી ચોથા ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ કરી, સોળ વર્ષની લઘુવયે મુંબઇ ગયા અને એક વ્યાપારી પેઢીમાં વ્યાપારી લાઇન જાણવા માટે જોડાયા. ભાગ્ય સુંદર હતું, તેથી થોડા વખત પછી સાહસિકપણાવડે પ્રથમ સોના ચાંદીની દલાલીનો, ક્રમે ક્રમે પછી શેરનો, રૂનો વગેરે વ્યાપાર શરુ કર્યો; તેમાં અનેક ભરતી ઓટ આવ્યા છતાં સાહસિકપણું, કુશાગ્ર બુદ્ધિ અને પૂર્વ પૂણ્યયોગે અડગ રહ્યા. અને તે દરેક વ્યાપારોમા ફળીભૂત થતાં અને સ્વતંત્ર ધંધો કરતાં કુશળતાપૂર્વક, વ્યાપારનિષ્ણાતપણું પ્રાપ્ત કર્યું, જેથી મુંબઇની વ્યાપારી આલમમાં પ્રતિષ્ઠા વધી; સાથે સંપત્તિ પણ વધવા લાગી અને એક બાહોશ અને પ્રમાણિક દલાલ (વ્યાપારી) તરીકે ગણના થતાં, હુન્નર ઉદ્યોગવાળી અનેક સંસ્થાના-કોઇના ડીરેક્ટર, કોઇના ચેરમેન, કોઇના વાઇસ ચેરમેન કે કોઇના મુખ્ય સભ્ય તરીકે શેઠ સાહેબ જીવતલાલભાઇની નીમણુંકો થઇ. વ્યાપાર, પ્રતિષ્ઠા અને સંપત્તિ વગેરે વધવા લાગ્યા. વળી યૌવનવય, સુંદર આરોગ્યતા, વૈભવ, પ્રતિષ્ઠા અને સંપત્તિ વધતા સાથે સાદાઇ, માયાળુપણું અને લઘુતા પણ વધી અને વંશપરંપરાથી મળેલા ધાર્મિક સંસ્કાર અને આરાધનના યોગે આત્મકલ્યાણ-ધર્મભાવના પણ વૃદ્ધિ પામવા લાગી અને લક્ષ્મીને ચળ માની દરમ્યાનમાં ક્રમે ક્રમે મળેલી સુકૃતની લક્ષ્મીનો મનુષ્યજન્મની સાર્થકતા કરવા માટે સદ્વ્યય કરવો પણ શરૂ કર્યો. સંપત્તિ તો ચળ છે એમ જાણી મળેલી લક્ષ્મીવડે આત્મકલ્યાણ સાધવાની ઉત્કંઠા વિશેષ જાગતાં તેને પણ મુખ્ય સ્થાન આપ્યું, જેથી ક્રમે ક્રમે નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે લાખો રૂપીયાની સખાવતો (સદ્વ્યય) આત્મકલ્યાણ માટે ઉદારભાવે કરવા લાગ્યા. વ્યાપારનિષ્ણાતપણું, વ્યાપારી આલમમાં વધેલી પ્રતિષ્ઠા અને અગ્રગણ્યપણું, સંપત્તિ અને દેવગુરુધર્મ પ્રત્યેની અપૂર્વ ભક્તિથી, નામદાર સરકાર સુધી કુશળ વ્યાપારી તરીકે ખ્યાતિ અને ગણના થતાં, ગયા જુન માસમાં નામદાર શહેનશાહના જન્મદિવસે શ્રી બ્રિટિશ સરકારે રાવબહાદુરનો શેઠ જીવતલાલભાઇને ઇલ્કાબ અર્પણ કર્યો જે જૈન સમાજને અને આ સભાને ગૌરવ લેવા જેવો વિષય છે, જેથી આ સભા પોતાનો હાર્દિક આનંદ જાહેર કરે છે.

ઉપર રાવબહાદુર શેઠ સાહેબ જીવતલાલભાઇ દીર્ઘાયુ થઇ શારીરિક, માનસિક, આધ્યાત્મિક સંપત્તિ દિવસાનુદિવસ વિશેષ વિશેષ મેળવવા ભાગ્યશાળી બને અને પોતાના લાંબા જીવનમાં અનેકગણો દાન-પ્રવાહ વહેવડાવે એવી પરમ કૃપાળુ જિનેશ્વર દેવની પ્રાર્થના આ સભા કરે છે.

અનેક ધાર્મિક કાર્યોમાં આત્મકલ્યાણ માટે કરેલ સખાવતો અને સદ્વ્યયની નોંધ.

સં. ૧૯૬૪ માં સહકુટુંબ શ્રી શત્રુંજય તીર્થની નવાણું યાત્રા કરી સારી રકમ ખરચી.

રૂા. ૬૦૦૦) આઠ હજાર સ્વર્ગગત પૂજ્ય પિતાશ્રી પ્રતાપશીભાઈએ પોતાના જીવનમાં કરેલી વીશ સ્થાનકની ઓળી માટે તેઓની આજ્ઞાથી વીશ સ્થાનક તપનું રાધનપુરમાં ઉજમણું કરી ધર્મભાવના સાથે પિતૃભક્તિ પોષી (સંવત ૧૯૭૮).

રૂા. ૨૦૦૦૦) શ્રી સમેતશિખર તીર્થે સવાસો યાત્રાળુ સાથે યાત્રા કરી વ્યય કર્યો. (સં. ૧૯૭૫).

દરેક સાલથી નાતાલમાં જુદા જુદા તીર્થોએ જવા જૈન બંધુનું એક મંડળ સ્થાપ્યું, જેનો સંપૂર્ણ ખર્ચ શેઠ જીવતલાલભાઈ આપતા. (સં. ૧૯૭૮).

રૂા. ૧૦૦૦૦૦) રાધનપુરથી ચતુર્વિધ સંઘ જેની સંખ્યા હજારોની હતી તે સાથે છ'રી' પાળતો શ્રી પવિત્ર શત્રુંજય તીર્થનો સંઘ સંપૂર્ણ ઉત્સાહ અને ભાવનાથી કાઢયો, અનેક મનુષ્યોએ યાત્રાનો લાભ લીધો, જેમાં રૂા. એક લાખનો ખર્ચ કર્યો. (સં ૧૯૮૫ના પોશ શુદ ૧૦).

કુલ ખર્ચ. રાધનપુર શહેરમાં દર વર્ષ ચૈત્ર તથા આસો માસમાં થતી ઓળીઓ વગેરેનો કુલખર્ચ શેઠ શ્રી જીવતલાલભાઈ આપે છે.

રૂા. ૩૫૦૦૦) શ્રી વર્ધમાનતપ આયંબીલના સ્થાયીપણા માટે સ્વર્ગવાસી પૂજ્ય પિતાશ્રીના નામે **"પ્રતાપભુવન"** નામ આપી એક સુંદર મકાન રૂા. પાંત્રીશ હજારનું બંધાવી આપી શ્રી સંઘને અર્પણ કર્યું.

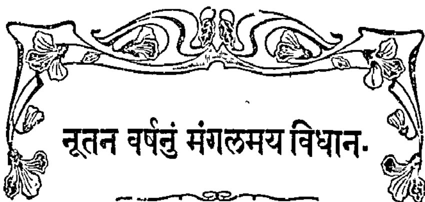
રૂા. ૨૦૦૦૦) સં. ૧૯૮૦ ની સાલમાં અનેક સ્નેહીઓ સાથે શ્રી શત્રુંજય તીર્થે ચાતુર્માસ કરી દેવગુરુધર્મની ભક્તિ સાધી રૂા. વીશ હજારનો સદ્વ્યય કર્યો.

કુલ ખર્ચ. પોતાના સુશીલ સ્વર્ગવાસી ધર્મપત્ની શ્રીમતી જાસુદબહેનના સ્મરણ નિમિત્તે મુંબઈમાં જૈન પાઠશાળાની સ્થાપના કરી જે હાલ ચાલુ છે. (સં. ૧૯૯૭ની સાલમાં).

કુલ ત્રણ લાખ ઉપરાંત સુકૃતની મળેલી લક્ષ્મીવડે આત્મકલ્યાણ સાધ્યું. હજી પણ સખાવતો શરૂ છે.

ઉપરોક્ત રીતે દાનવીર, ધર્મવીર તથા જૈન નરરત્ન તરીકે જૈન સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા પામતા મુંબઈ શહેરમાં આવેલ ભાયખાલાના જિનમંદિર, શ્રી શાન્તિનાથ ભગવાન, અને સેન્ડહર્સ્ટ રોડ પરના જિનાલયના, તેમજ શ્રી પાલીતાણામાં મોતીશાહની ટુંકના અને વહીવટ સંભાળવા સાથે ટ્રસ્ટીઓ થયા. તથા મહેસાણા યશોવિજયજી જૈન પાઠશાળાના મેનેજીંગ ટ્રસ્ટી તરીકે નીમાયા. મુંબઈ પોતાના નિવાસના ગૃહમંદિરમાં શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીને બિરાજમાન કરી નિરંતર દેવભક્તિવડે આત્મકલ્યાણ સાધે છે.

ઉપરોક્ત પરિચય પ્રગટ કરવા શેઠ સાહેબ **જીવતલાલભાઈની** ઇચ્છા બિલકુલ ન હોવા છતાં આવા ઉદાર ધાર્મિક પુરુષનું જીવન સમાજને અનુકરણીય હોવાથી અત્રે સંક્ષિપ્તમાં આપેલ છે.

नूतन वर्षनुं मंगलमय विधान.

(ભૌ)લિક આનંદોને ક્ષણવિનશ્વર માની આનંદ શાથી પ્રકટે? તંદુરસ્ત શરીર અને સંસ્કારી મન આત્માનું ઉચ્ચ આરોગ્ય કેમ પ્રકટાવી શકે? સંયમ, વિરતિ, ચારિત્ર અને યોગ એ વસ્તુતઃ શું છે? અને તેની અસર જાગૃત આત્મા ઉપર કેટકેટલી મર્યાદાઓ ઉલ્લંઘીને પ્રકટાવી શકે છે? વિગેરે ધાર્મિક વિષયોને ચર્ચતું અને રચનાત્મક (Constructive) શૈલીને અનુસરતું **શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ** આજના મંગલમય પ્રભાતે ૪૩ મા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે; સ્થળ અને કાળની મર્યાદા રાખીને પૂર્વ પ્રણાલિકા પ્રમાણે સ્વગત વિચારે છે કે-સમગ્ર વિશ્વમાં વ્યાપક કેવલજ્ઞાનરૂપ ચિત્મહાસાગરનું હું એક બિંદુ છું છતાં એ બિંદુનું પણ જગતમાં અસ્તિત્વ છે; મહાવીર પરમાત્માના કેવળજ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ શાસ્ત્રારૂઢ થયેલો છે છતાં ગંધવટ્ટી ગુટિકાની જેમ કેવળજ્ઞાનનું સત્ત્વ તેમાં આવી જાય છે; કર્મોના સંપૂર્ણ ક્ષયથી ઉત્પન્ન થતા અનંતજ્ઞાન પ્રકાશનું મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનરૂપ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન નિમિત્ત છે; શુકલપક્ષમાં બીજ ઊગી ગઇ હોય તો અવશ્ય પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર થવાનો; એ હિસાબે શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી યશોવિજયજીના "द्योतन्ते सकलाध्यक्षाः पूर्णानन्दविधोः कलाः" વાળા વાક્યથી સિદ્ધ થાય છે કે કર્મોના સંપૂર્ણ ક્ષયથી અનંત આનંદ પ્રકટી શકે છે; જગતમાં પ્રત્યેક સ્થૂળ વસ્તુઓ સ્વનિમિત્તવડે આત્માને જગાડે છે; જો આત્મા ગુણગ્રાહી હોય તો; તે દૃષ્ટિએ પુદ્ગલઘનરૂપ પ્રભુમૂર્તિ અને શાસ્ત્રો આત્મજાગૃતિ અર્પે તેમાં આશ્ચર્ય નથી; જડ જેવા નદીઓ અને ઉપવનોમાંથી પણ મનુષ્ય જો આત્મજાગૃતિ રાખે તો બોધ લઈ શકે છે; સંસારની અસ્થિરતા વિચારી શકે છે; તો અગાધ જ્ઞાનમહાસાગરનું બિંદુ આત્મજાગૃતિ માટે બોધરૂપ કેમ ન બની શકે? વ્યાપક જ્ઞાનસમષ્ટિમાં વ્યક્તિરૂપે ગત વર્ષમાં જૈન દર્શનનાં ઉચ્ચ તત્ત્વોને લક્ષ્યમાં રાખી અનેકાંત દૃષ્ટિનાં ઉચ્ચ રહસ્યો અર્પ્યાં છે? વાસનામય જીવનમાં મધુબિંદુની માફક ઓતપ્રોત થયેલાં સંસારી જીવોને સત્કર્મ અને દુષ્કર્મનું ભાન દર્શાવ્યું છે? **ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्षः** એ સૂત્રનું રહસ્ય યથાશક્તિ સમજાવ્યું છે? કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ અને કર્મને ગૌણ કરી, માનવજન્મમાં પુરુષાર્થપરાયણ થવાની જાગૃત પ્રેરણા આપી છે? આ અને આવા અનેક વિચારપ્રશ્નોદ્વારા સમાધાન થાય છે કે જૈનદર્શનના સિદ્ધાંતો ઉપર નિર્ભર રહી, ખંડનાત્મક (Destructive) શૈલીની નિરર્થક ઘટનાથી દૂર રહી યત્કિંચિત્ માનવગણની સેવા બજાવી છે અને તેથી અલ્પસંતોષરૂપે પ્રશસ્ત ગૌરવ અનુભવાય છે.

સંજ્ઞા : એક પ્રેરણા—

નૂતન વર્ષની ૪૩ ની સંજ્ઞા સંબંધમાં વિચારણા કરતાં ૪+૩ એ સાત નયોની સંખ્યા

સૂચક છે તેમજ દાન, શીલ, તપ અને ભાવરૂપ ધર્મનું દેવ-ગુરુ-ધર્મ સાથે જોડાણ સૂચવે છે; ૪-૩ એ ' **एगोऽहं नत्थि मे कोइ** ' રૂપ અનિત્ય ભાવના સૂચવવા સાથે આત્માઓ દ્રવ્યથી અનંત હોવા છતાં આત્મસ્વરૂપે તમામ એક જ છે તેમ દર્શાવે છે; ૪×૩ બારની સંખ્યા આત્માના ઉન્નતિ ક્રમની બાર ભાવનાઓનું દિગ્દર્શન કરે છે અને ૪÷૩ એ ચાર કષાયોનો કરુણા, તીક્ષ્ણતા અને ઉદાસીનતારૂપ ભાવોથી છેદ ઉડાડી એવંભૂત નયથી આત્માનો આનંદ પ્રકટ થાય તેટલા માટેની સૂચના આપે છે; જેમ ક્ષીરથી થતી તૃપ્તિ અનુભવવા માટે અગ્નિ, કોલસા, દૂધ, ચોખા, સાકર વિગેરે સાધનોની જરૂરીઆત પ્રકટે છે તે પ્રમાણે આત્મિક સ્વરૂપનાં પ્રકટીકરણ માટે જ્ઞાન અને ક્રિયા ઉભય નયોની આવશ્યકતા છે; જે જે નયોદ્વારા આત્મવિકાસ વધતો જાય તે તે નયોનું અનુક્રમે અવલંબન લઈ, સાધ્યસિદ્ધ કરતાં જવાતું હોય છે; જૈન દર્શનનો આ અનેકાંતવાદ છે; અનાદિકાળનું આત્માનું છૂપું ધન પ્રકટ કરવા માટે પરમાત્માની મૂર્તિ પાસેથી તથા સદ્ગુરુ અને શાસ્ત્રના વચનામૃતમાંથી જીવન્ત પ્રેરણાઓ (Intuitions) પ્રાપ્ત કરવાની છે અને એ રીતે જૈનદર્શનના અનેકાંતવાદને અનુસરતાં કર્મ ઉપર વિજય મેળવવાનું સામર્થ્ય વધારી દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રમાં સપ્ત નયો સમાવેશ કરવાની કળા સક્રિય (Active) થતાં અંતરાત્મ અવસ્થામાંથી પરમાત્મ અવસ્થા પ્રકટ કરવા ૪૩ ની સંજ્ઞા પ્રેરણા આપી શકે છે; આત્મા અમર હોવાથી કાળની અનંતતા છતાં પણ જો **જૈન** દર્શનરૂપ **મહાનલ**ની સમ્યક્ત્વરૂપ ચીનગારી માત્ર અંતર્મુહૂર્તમાં જ આ દશ દૃષ્ટાંતથી દુર્લભ માનવ જન્મમાં પ્રાપ્ત કરી લે તો અનેક જન્મોમાં પછીથી શુભ સંસ્કારોની વૃદ્ધિ કરતાં કરતાં તેના પરિપાકરૂપે સંપૂર્ણ **આત્માનંદ પ્રકાશ** પોતામાંથી પ્રકટાવી શકે છે અને હંમેશને માટે નિશ્ચય અને વ્યવહાર બન્ને દૃષ્ટિબિંદુથી અજર-અમર બને.

વિશ્વયુદ્ધ અને રાજકીય વાતાવરણ—

વિશ્વયુદ્ધના લગભગ પાંચ વર્ષો પછી છેલ્લાં પાંચ મહિના પહેલાં યૂરોપીય વિગ્રહ સમાપ્ત થઇ ગયો છે; જર્મની હારી ગયું છે અને બીનશરતે સાથી રાજ્યોની શરણાગતિ સ્વીકારી લીધી છે; જર્મનીના સાથી જાપાને પણ બીનશરતી શરણાગતિ સ્વીકારી છે; યૂરોપનું સર્વોપરીપણું લેવા ભયંકર નરમેધ યજ્ઞ ચલાવતા સરમુખત્યારોના અભિમાનો પાતાળમાં ચંપાઇ ગયા, દુનિયાભરની તમામ પ્રજાને હાડમારી-મુશ્કેલીઓ ભોગવવી પડી છે, અને જૈનદર્શનકથિત કર્મના નિયમને આધીન થઇ જવું પડયું છે. વ્યક્તિ કે સમષ્ટિ જો તે અનંતાનુબંધિ કષાયને વશ થઇ અકાર્યો કરવામાં પાછી પાની કરતા નથી તેમને અવશ્ય કર્મફળનો દંડ ભોગવવો પડે છે એ નિર્વિવાદ છે. કર્મના પરિપાક પ્રમાણે રાષ્ટ્રની પ્રજાઓ પણ કર્મફળ ભોગવી રહી છે; જર્મન અને ઇટાલી સામ્રાજ્ય અસંખ્ય પાયમાલી વહોરી લેવા સાથે લગભગ પૃથ્વીના પડ ઉપર ખતમ થઈ ગયું; આ યુદ્ધ પૂર્ણ થયું છે હવે જો પછી માનવ સમૂહ પોતાની ભૂતકાલીન ભૂલો અને પાપોનો પશ્ચાત્તાપ કરી પોતાના સંબંધો માનવહિતની ભૂમિકા ઉપર સ્થાપશે તો આવા સંહારો નિરર્થક બનશે; વિજ્ઞાનનો દુરુપયોગ થતો અટકશે; વિશ્વની નાનામાં નાની ઘટના કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ, ઉદ્યમ અને કર્મના નિયમોની બહાર નથી; રાત્રિ પછી દિવસના ચક્રની જેમ સુખનો દિવસ ઊગશે અને શાંતિનું સામ્રાજ્ય સ્થપાશે; આપણે પણ ઘોર નિરાશા વચ્ચે આશાવાદી થઇ જગત્ શાંતિનો સૂર્ય વહેલી તકે ઊગે તેની રાહ જોવા થોભીએ.

દિલગીરી—

ગત વર્ષમાં પાલીતાણામાં સાહિત્ય મંદિરના સ્થાપક અને વિદ્વાન્ આ૦ શ્રી વિજયમોહનસૂરિ ડેભોઇમાં સ્વર્ગવાસી થયા; અને તેમની ચરણપાદુકા ત્યાં મહોત્સવપૂર્વક સ્થાપવામાં આવી; ભૂતપૂર્વ કોન્ફરન્સના પ્રમુખ, આ સભાના પેટ્રન અને સિંઘી જૈન ગ્રંથમાળાના સ્થાપક દાનવીર કરોડપતિ બાબુ સાહેબ શ્રી બહાદુરસિંહજી સિંઘી સાહેબનું અવસાન થયું; આ સભાના ઉપ-પ્રમુખ વ્યવહારકુશળ અને અનુભવી સલાહકાર શ્રી **દામોદરદાસ દીઆળજીનું** પંચાસી વર્ષની ઉમ્મરે અવસાન થયું; જેથી સભાને ખોટ પડી છે; ભાવનગર જૈન સંઘના અગ્રગણ્ય, જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાના ઉત્પાદક અને પ્રમુખ શ્રી **કુંવરજી આણંદજીનું** અવસાન એકાશી વર્ષની ઉમ્મરે થવાથી ભાવનગર શ્રી સંઘને તેમની ખોટ પડી છે; ઉપરાંત મેંબરોમાં તથા લાઇફ મેંબરોમાં દાનવીર શેઠ કુશળચંદ કમળશી, શા. બાલુભાઈ કુંવરજી, શા. ચુનીલાલ છોટાલાલ, શેઠ દામોદરદાસ ત્રિભુવનદાસ, દલીચંદ દોશી ધોલેરાવાળા, અને શેઠ નગીનદાસ જીવણજી, શા: મગનલાલ જાદવજી અને મુંબઈમાં ગોધારી દવાખાનાના ઉત્પાદક અને સમાજસેવક શ્રી નરોત્તમદાસ ભવાનનાં ખેદજનક અવસાનોની નોંધ લઇ તેમના આત્માને શાંતિ ઇચ્છીએ છીએ.

સંસ્મરણો—

ગત વર્ષમાં દેશવિરતિ સમાજનું નવમું અધિવેશન રા૦ બ૦ શ્રી કાંતિલાલ-ઇશ્વરલાલના પ્રમુખપદે પરાંસલી તીર્થમાં ભરાયું હતું; સિદ્ધસેન દિવાકર જૈન વિદ્યાલયનું ઉદ્દઘાટન થયું હતું; પ્રમુખ સાહેબ તરફથી અહિંસા, અનેકાંતવાદ, વિદ્યાપીઠ, શિક્ષણયોજના અને ધાર્મિક વિદ્યાભ્યાસ સંબંધમાં ઉચિત પ્રતિપાદન થયું હતું અને વ્યવહારુ રચનાત્મક કાર્યક્રમ માટે ખાસ ભલામણ કરી હતી. કોલ્હાપુર દેવસ્થાન બીલની દખલગીરી જૈનોના શુભ પ્રયાસથી રદ થઇ છે; ડૉ. ખૂબચંદના અધ્યક્ષપણા નીચે જૈન સંસ્કૃતિ સંશોધન મંડળ બનારસમાં અને પાટણમાં જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદ્ ગત વર્ષમાં શરૂ થયાં છે; પ્રથમ સંસ્થાનું કાર્ય તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ અને સાંસ્કૃતિક સાહિત્યનું અન્વેષણ છે: બીજી સંસ્થાનું કાર્ય સૂત્ર, સાહિત્ય સંશોધન–પ્રકાશનનું છે સાક્ષરવર્ય પરમકૃપાળુ શ્રીપુણ્યવિજયજી મહારાજના અધ્યક્ષપણા નીચે તે કાર્ય શરૂ થયું છે. જૈન કોન્ફરન્સનું ૧૬મું અધિવેશન મુંબઇમાં શેઠ **મેઘજી સોજપાળના** પ્રમુખપદ નીચે શરૂ થયું હતું; સ્વાગત પ્રમુખ રા૦ બ૦ કાંતિલાલ ઇશ્વરલાલ હતા; ઉભયના ભાષણોમાં સંપ, ઔદ્યોગિક કેળવણી, જૈન વિદ્યામંદિરો, ધાર્મિક શિક્ષણ, ઇંડસ્ટ્રીઅલ બેંક, જૈન વિદ્યાપીઠ વિગેરે અનેક વિષયોનું પ્રતિપાદન હતું; દીક્ષાના પ્રચલિત પરંપરાગત અનુષ્ઠાનોને માન્ય રાખવાનો ઠરાવ જૈન કોન્ફરન્સે તથા યંગમેન્સ સોસાઇટીએ પાસ કરાવવા માટે નક્કી થયું હતું; તદનુસાર કોન્ફરન્સમાં બન્ને ઠરાવો પાસ કરવા મુકાયા; પરંતુ ઘણા ભાષણો અને ઉહાપોહો પછી જ્યારે તેને માટે મત લેવાનું નક્કી થયું ત્યારે ઠરાવ પાસ કરવાની તરફેણમાં ૧૨૧૫ અને વિરુદ્ધમાં ૧૨૪૦ મતો પડતાં બન્ને ઠરાવો નામંજુર થયા હતા અને ભવિતવ્યતાના કઠણ યોગે જૈન કોન્ફરન્સની સફળતા થઇ નહોતી. કોન્ફરન્સ તરફથી મુંબઇમાં જૈન ભોજનશાળા માટે ફંડ શરૂ થયું છે એ શરૂઆત ઠીક ગણાય; સિવાય સસ્તા ભાડાની ચાલીઓ, મુંબઇમાં પરદેશીઓને ઉતરવાની ધર્મશાળા વિગેરેની પણ જરૂર છે; આ બાબતમાં જૈન કોન્ફરન્સ કે શ્રીમંત બંધુઓ વહેલી તકે પ્રયત્ન કરશે એવી આશા રાખીશું.

શેઠ ભોગીલાલ દોલતચંદ હાઈસ્કૂલનું ઉદ્દઘાટન ગત વર્ષમાં થયું હતું; પચાસ હજાર લગભગની તેમની સખાવત હતી; જૈન ગુરુકુળ પાલીતાણામાં વિદ્યામંદિરના મકાનનું ખાતમુહૂર્ત શેઠ ભોગીલાલ મગનલાલ મીલવાળાના હસ્તક કરવામાં આવ્યું હતું; તેને માટે લગભગ સવા લાખનું ફંડ થઇ ગયું છે; ખંભાતથી પાલીતાણા આ. શ્રી વિજયલબ્ધિસૂરિના નેતૃત્વ નીચે શેઠ કેશવલાલ વજેચંદ તરફથી 'છ' 'રી' પાળતો સંઘ કાઢવામાં આવ્યો હતો; અને તીર્થયાત્રા થઇ હતી. મુંબઇ સ્વયંસેવક મંડળે કોન્ફરન્સના પ્રસંગે સંક્ષિપ્તમાં રજતોત્સવ શ્રી અમૃતલાલભાઈ કાલીદાસ બી.એ.ના પ્રમુખપદે ઉજવ્યો હતો; જબલપુર મુકામે સભાપતિ શાંતિપ્રસાદજીના પ્રમુખપદે અ૦ ભા૦ દિગંબર જૈન પરિષદનું અધિવેશન થયુ હતું તેમાં ઐકયનો પ્રશ્ન ભારપૂર્વક ચર્ચાયો હતો; મુંબઇમાં કન્યા છાત્રાલયની પ્રવૃત્તિ જગ્યાના અભાવે મુલતવી રહી છે; હાલ તુરત બહેનોને છાત્રવૃત્તિ આપવાની શરૂ કરી છે. ફંડ લગભગ એક લાખનું થયેલ છે; બારસીમાં શ્રી ફકલભાઇ ભૂધરદાસ વકીલે જૈન વિદ્યાભુવન વિગેરે ત્રણ સંસ્થાનું ઉદ્દઘાટન કર્યું હતું; બીયાવરખાતે ઉજવાયેલ મહોત્સવમાં ત્રણે ફીરકાઓમાં ઐકય વધારવા માટે એક સમિતિ ત્રણે ફીરકાઓના આગેવાનોની થઇ છે; આજના કટોકટીના કાળમાં કોમનું શ્રેય થાય, વ્યાપાર ઉદ્યોગ કેળવણી અને ધર્મભાવનામાં કોમ આગળ વધે, કહેવાતા મધ્યમ પણ આજના સંજોગોમાં કેવળ નિકૃષ્ટ સ્થિતિએ પહોંચેલા વર્ગની મુંઝવણો ટળે-રાહત મળે તેવા સંજોગો ઐકય રચનાની સાથે ઊભા કરવાની આવશ્યકતા છે; મુંબઇમાં અનાજની માપબંધી માટે જૈન સમાજની સેવા આપનાર શેઠ ખીમજી માંડણ ભુજપુરીઆને રૂા. ૭૦૦૦૧) ની થેલી અર્પણ થઇ હતી; એમણે પણ અનાજના વેપારીઓના કલ્યાણાર્થે ઉક્ત રકમ પાછી આપી છે; તળાજા તીર્થમાં ભાવનગરના નામદાર મહારાણીશ્રીના હસ્તક નેક નામદાર મહારાજા, અધિકારીઓ અને શહેરીઓની હાજરી વચ્ચે ઉત્સવપૂર્વક વિદ્યાર્થી ગૃહનું ખાતમુહૂર્ત કરવામાં આવ્યું હતું; આ બાબતમાં લગભગ ત્રણ લાખનું ફંડ થઇ ગયેલ છે, જે ખાસ કરીને શેઠ ભોગીલાલ મગનલાલ તથા વોરા ખાન્તિલાલ અમરચંદ, શેઠ મોહનલાલ તારાચંદની મહેનતને આભારી છે; ઉપરાંત૦ તાલધ્વજ તીર્થમાં જીર્ણોદ્ધાર શરૂ થવા સાથે બાવન જિનાલયના કાર્યની શરૂઆત થઇ છે; આ કાર્ય વહોરા શ્રી ખાન્તિલાલ અમરચંદની જાતિ અને તન, મન અને ધનના ભોગે દેખરેખ અને કાર્યદક્ષતાથી ચાલુ થયેલ છે; ભીખબંધીના ગવર્નમેંટ કાયદા બાબતમાં જૈન કોન્ફરન્સ તરફથી સરકારને જૈન સાધુઓ બાબતમાં સુધારો કરવાની સૂચના થઈ હતી શેઠ શાંતિદાસ આશકરણે ના૦ ગવર્નરને મળી, જૈન સાધુઓ સંબંધમાં આ કાયદો લાગુ પડતો નથી તેમ નક્કી થયાની બાબત રા. બ. શેઠ જીવતલાલ પ્રતાપસિંહે મુંબઈ સમાચારમાં જણાવી દીધેલ છે; અમદાવાદ જૈન સોસાયટીએ મુ. શ્રી દર્શનવિજયજીના પ્રમુખપદે જૈન પ્રાચ્ય વિદ્યાભવનની સ્થાપના કરી છે; જેમાં અર્ધમાગધી અને સંસ્કૃત ભણતા વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ તથા સંશોધન માટે યોજના થઇ છે; પ્રસ્તુત સભામાં પણ શેઠ ભોગીલાલ મગનલાલ લૅકચર હૉલનું ઉદ્દઘાટન અને તેમનો ઓઈલપેઇન્ટીંગ ફોટો મૂકવાની ક્રિયા તેમજ શેઠ મોહનલાલ તારાચંદને માનપત્ર વિગેરે કાર્યો ઉત્સવપૂર્વક થયાં હતાં; જૈન કોન્ફરન્સના હાલના સેક્રેટરી શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાને 'વર્ધમાનનગર' વસાવવાની ભાવના સાથે મુંબઇના જૈનો માટે

બે હજાર કુટુંબોનો સમાવેશ થાય તેવા બ્લોકો અને ચાલીઓ બંધાવવાની અઠાવીશ લાખની યોજના તૈયાર કરી છે; એ બાબતમાં તેમનો ઉત્તમ પ્રયાસ ચાલુ છે.

કેળવણીની સંસ્થાઓને અનુકૂળ ધાર્મિક સીરીઝો પણ તૈયાર કરવાની વહેલી તકે આવશ્યકતા છે. શેઠ ભોળાભાઈ જેસીંગભાઈ તરફથી એક લાખ રૂપીઆની ઉદારતાથી અમદાવાદમાં મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની શાખા ઉદ્ઘાટન થવાનો નિર્ણય થયો છે; કલકત્તામાં મળેલ અખિલ દિ. ભા. જૈન શાસન મહોત્સવ પ્રસંગે જૈન દર્શન પરિષદ ડો. આતકોડીના પ્રમુખપદ નીચે થઇ હતી; કલકત્તામાં વિદ્યામંદિર માટે પાંચ લાખ લગભગ થયા હતા.

લેખદર્શન—

પ્રસ્તુત માસિકે ગત વર્ષમાં ગદ્ય અને પદ્ય લેખો મળીને લગભગ ૭૪ લેખો પૃષ્ઠ ૧૭૯માં આપેલ છે; જેમાં વીશ પદ્ય લેખો અને ચોપન ગદ્ય લેખો છે; મુ. લક્ષ્મીસાગરજીના 'ભક્તિ કરો સદા કાળ' વિગેરે છ લેખો, મુ હેમેંદ્રસાગરજીના 'આત્મધર્મ વિકાસ' વિગેરે છ લેખો કે જેમાં બે લેખો પદ્યાગદ્ય શૈલિવાળા છે આ. શ્રી વિજયપદ્મસૂરિનું શ્રેયાંસનાથજીનું સ્તવન, મુ. વિનયવિજયજીનું 'આધ્યાત્મિક પદ' મુ. શ્રી દક્ષવિજયજીનું 'નેમિજિન સ્તવન', મુ. શ્રી યશોભદ્રવિજયજીની અજિતજિન સ્તુતિ, શ્રી બાલચંદ હીરાચંદનો સંસ્કૃત સ્તવનનો અનુવાદ, રા. રેવાશંકર બધેકાના ચેતવણી, મેઘાન્યોક્તિ વિગેરે ચાર કાવ્યો—આ તમામ કાવ્યો ભક્તિરસપ્રધાન, ચિંતનમય, જાગૃતિ, વીરત્વ, પુરુષાર્થપરાયણતા અને સંસારની અનિત્યતા સૂચવવા સાથે વાચકોને આત્મિક ઉન્નતિ માટે બોધપ્રદ છે; ગદ્ય લેખોમાં આ. શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિના પ્રમાદમિમાંસા તથા વિચારશ્રેણિ વિગેરે છ લેખો સૂક્ષ્મ અને ચિંતનપ્રધાન છે; એમની શૈલી ગહન અને તાત્વિક હોવાથી વિદ્વદ્ભોગ્ય છે; મુ. શ્રી હેમેંદ્રસાગરજીના વિક્રમાદિત્ય વિગેરે બે લેખો, આ. શ્રી વિજયપદ્મસૂરિના સંક્ષિપ્ત બોધવચનમાળા વિગેરે પાંચ લેખો, મુ. શ્રી ન્યાયવિજયજીનો અહિંસાનો આદર્શ લેખ, મુ. શ્રી લક્ષ્મીસાગરજીના આશા–તૃષ્ણા અને બાર ભાવનાનું સ્વરૂપ વિગેરે છ લેખો, તથા પં. ધર્મવિજયજી મહારાજનો ગુણસ્થાનક વિચારનો લેખ એકંદરે ઉચ્ચ પ્રતિભાવાળા, તત્વજ્ઞાનમય, ગુર્જરભાષા ઉપર સંયમભરી પ્રૌઢતાવાળા અને પ્રેરક છે. સં. પા. મુ. શ્રીપુણ્યવિજયજીના અધ્યાત્મ-વચન, આત્મા સાથે કર્મ પુદ્ગલોનો સંબંધ વિગેરે આઠ લેખોમાં કેટલાક સંગ્રહીત અને કેટલાક સ્વતંત્ર છે; પણ તેમની વિદ્વત્તા અને સુંદર શૈલિ એ સર્વ લેખોમાં તરી આવે છે; મુ. શ્રી ધુરંધરવિજયજીએ સાહિત્ય વિષયક કાવ્યના મહાન્ લાભો વિગેરે લેખો લખી કાવ્યમય સૃષ્ટિનું નૂતન જ્ઞાન આપ્યું છે; ઉપરાંત અન્ય દર્શની હોવા છતાં રા. ડુંગરશી ધરમશી સંપટના ગુજરાતી સાહિત્યના બ્રહ્માઓ વિગેરે પાંચ લેખો જૈન દર્શનનો ઇતિહાસ, યોગ અને તત્વજ્ઞાનનો તેમનો સૂક્ષ્મ અભ્યાસ સૂચવે છે; શ્રીયુત ચોકસીના મદનો શિકાર વિગેરે બે લેખો, વકીલ ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદનો 'સમયના પ્રવાહમાં' વાળો લેખ, રા. અભ્યાસીના 'વિજયી કોણ' વિગેરે ચાર અનુવાદમય લેખો, પં. લાલનનો આનંદઘનજીકૃત ઋષભજિન સ્તવનનો અર્થમય લેખ, શાસનપ્રેમીનો મેવાડની પરિસ્થિતિનો લેખ, નૂતનવર્ષનું મંગલમય વિધાન, અને શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયનું જીવન રહસ્ય, શ્રી ફતેહચંદ ઝવેરભાઈના બે લેખો—આ તમામ લેખો માટે પ્રસ્તુત લેખકોનો આભાર માનીએ છીએ. ઉપરાંત વર્ત-

માન સમાચારના નવ લેખો અને સત્કાર સમારંભ વિગેરે સાત લેખો માસિક કમિટી તરફથી આપવામાં આવેલ છે.

ગત વર્ષમાં પત્ર કંટ્રોલ ધારાને અંગે લેખસામગ્રી અલ્પ પ્રમાણમાં અપાયેલ છે. હવે ગત જેઠ માસથી લગભગ–શરીર પ્રથમ કરતાં કંઇક વધ્યું છે; પરંતુ હજી અસલ સ્થિતિએ આવ્યું નથી. પ્રસ્તુત નવીન વર્ષમાં ધાર્મિક જીવનમાં પ્રગતિ થાય તેવી સુંદર શૈલિથી લેખ સામગ્રી આપવા ઇચ્છા રાખેલ છે; ગત વર્ષના લેખો મુખ્યત્વે પૂ. મુનિશ્રીઓના છે. એમનો તથા ગૃહસ્થ સાક્ષર લેખકોનો પ્રસ્તુત પત્ર પ્રતિ સહાનુભૂતિ ધરાવનાર તરીકે આભાર માનીએ છીએ તેમજ નૂતન વર્ષમાં જૈન સમાજને સવિશેષ ઉપયોગી લેખો લખવા સાદર નિમંત્રીએ છીએ.

જૈન સાહિત્યોદ્ધાર અને ભાવના—

દેવ–ગુરુની કૃપાથી સભા પ્રતિવર્ષ સાહિત્ય સમૃદ્ધિ, પેટ્રનો, સીરીઝ અને મેંબરોથી ખળવત્તર બનતી જાય છે તે માટેની હકીકત પ્રતિમાસ આત્માનંદ પ્રકાશ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે; નૂતન વર્ષથી સભાના સેક્રેટરી તરીકે સ્વ. શેઠ હરજીવનદાસ દીપચંદની જગ્યાએ ડો. જશવંતરાય મૂલચંદ એમ. બી. બી. એસની નીમણુંક થઇ છે.

અત્યાર સુધીમાં છ તીર્થંકર પ્રભુના જીવનચરિત્રો ભાષાંતર સાથે સભા તરફથી પ્રકટ થયાં છે. હાલમાં **શ્રી પાર્શ્વનાથ** ચરિત્રનું ભાષાંતર તૈયાર થાય છે; સંસ્કૃત પ્રાકૃતમાં બૃહત્કલ્પ જૈન કથારત્ન કોષ, ત્રિષષ્ઠિશલાકા પુરુષચરિત્ર-બીજા પર્વથી અને બૃહત્કલ્પ ભાગ છઠ્ઠો વિગેરે તૈયાર થશે. ગુજરાતી ભાષાન્તર **જૈન કથારત્ન કોષ** અને **શ્રી સંઘપતિ ચરિત્ર** તેમજ **શ્રી મહાવીરદેવના વખતની મહાદેવીઓ, શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર** તૈયાર થાય છે; **વસુદેવ હિંડી** જેવા કથાનુયોગના પ્રાચીનતમ ગ્રંથનું ભાષાંતર અનુવાદ છપાય છે, આ તમામ સંસ્કૃત પ્રાકૃત ગ્રંથોના પ્રકાશન માટે પ્ર૦ પ્ર૦ શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજના વિદ્વાન પ્રશિષ્ય શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

અંતિમ પ્રાર્થના—

તત્ત્વાર્થની કારિકામાં શ્રીમદ્ ઉમાસ્વાતિ વાચકે મુક્તિના સાધ્યપણા માટે ' कर्मक्लेशोऽभावो यथा भवत्येप परमार्थः ' અર્થાત્ " કર્મક્લેશનો અભાવ થાય ત્યારે આત્માની સ્વતંત્ર મુક્તિ સિદ્ધ થાય. " આ કર્મક્લેશનો અભાવ કરવા માટે જૈન દર્શનમાં શુદ્ધ દેવ, ગુરુ, ધર્મ પ્રતિ શ્રદ્ધા, ધર્માસ્તિકાયાદિ ષડ્દ્રવ્યો, સાત નયો, ચાર નિક્ષેપાઓ, દ્રવ્યગુણપર્યાય, દાન શીલ તપ ભાવ, જૈન યોગદૃષ્ટિ, કર્મના બંધ, ઉદય, ઉદીરણા, સત્તા વિગેરે પરિસ્થિતિનો ચાર અનુયોગો, ગુણસ્થાનકો વિગેરેનું સમ્યગ્જ્ઞાન અને સામાયિક, પોષધ, પ્રતિક્રમણ, તપશ્ચર્યા વિગેરેનું રહસ્ય સાથે સક્રિય પાલનરૂપ સમ્યક્ ચારિત્ર કે જે જૈન દર્શનનું સત્ત્વરૂપ છે; તેનું આત્મજાગૃતિપૂર્વક પરિપાલન કરતાં આ શુભ સાધનોથી અવશ્ય જન્મજન્માંતરે મુક્તિરૂપ સાધ્ય પ્રકટવાનું; આ સાધ્યની સિદ્ધિ માટે અમૂલ્ય માનવજન્મનું અસ્તિત્વ છે. શુભ સાધનોથી પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય અને નિર્જરા થતાં થતાં છેવટે વીતરાગ અવસ્થારૂપ શુદ્ધાત્માનો આવિર્ભાવ થાય છે; આ ઉપરથી અશુભ સાધનોનો ત્યાગ કરી શુભ સાધનોમાં પ્રવૃત્ત થઇ શુદ્ધપણું પ્રાપ્ત કરવાનો રાજમાર્ગ શ્રી જિનેશ્વરોએ પ્રબોધ્યો છે; જૈન દર્શનનું બાહ્ય અને આંતર બંધારણ અલૌકિક છે; સૂક્ષ્મ અને ગંભીર વિચારકો તે સમજી શકે તેમ છે;

શ્રીજ્ઞાનસારના બત્રીસ અષ્ટકનો સંક્ષિપ્ત સાર

મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી (સંવિગ્ન પાક્ષિક)

૧ પૂર્ણતા—પૌદ્‌ગલિક ઉપાધિથી રહિત સ્વભાવજનિત પૂર્ણતા એ જ પૂર્ણતા.જે વસ્તુઓ-થકી કૃપણુ પોતાને પૂર્ણ માને છે,.તેનો ત્યાગ તે જ સાચી પૂર્ણતા છે. વિવેકી પુરુષની દૃષ્ટિ પૂર્ણાનંદરૂપી અમૃતથી સ્નિગ્ધ થયેલી હોય છે.

૨ મગ્નતા—પાંચ ઇન્દ્રિયોને પોતાના વ્યાપારથી પર બનાવીને અને મનને એકાગ્ર કરીને જ્ઞાનસ્વરૂપ એવા પરબ્રહ્મને વિષે વિશ્રાન્તિને ધારણ કરે છે તે મગ્નતા કહેવાય છે. અર્થાત્ સ્વસ્વભાવમાં સ્થિરતા કરવાથી મગ્નતા પ્રાપ્ત થાય છે. પરભાવને વિષે આત્માનું કર્તાપણું નથી, પરંતુ જ્ઞાનરૂપ માત્ર ક્રિયા છે. જ્ઞાનનું સુખ સ્વાધીન છે, સ્વાભાવિક છે, કષ્ટરહિત છે અને બીજું સુખ તેથી વિપરીત છે. પરભાવથી પોતાને સુખી માનનાર ચક્રવર્તી જેવા પણ એક ક્ષણમાં રંક થઈ જાય છે, જેથી તે સુખ અસ્થિર છે.

૩ સ્થિરતા—ચિત્તની અસ્થિરતા-ચંચલ-તાનો નાશ થવાથી સ્થિરતા પ્રગટે છે. અર્થાત્ સંકલ્પ વિકલ્પનો ત્યાગ થવાથી સ્થિરતા પ્રગટે છે.

ઉપર ઉપરથી સમજનારાઓને ' धर्मस्य तत्त्वं निहितं गुहायां ' એ દૃષ્ટાંતથી જૈન દર્શનનાં અમૂલ્ય રત્નો મળી શકે તેમ નથી. તત્ત્વચિંતક કાકા કાલેલકર પણ કહે છે કે " જૈન દર્શન એક જીવનવ્યાપી સાર્વભૌમ દર્શન છે; સ્યાદ્‌વાદની ભૂમિકા ઉપર અહિંસા અને તપની સાધનાવડે આખી દુનિયાનું સ્વરૂપ ફેરવવાની શક્તિ જૈન દર્શનમાં છે. " એક અન્ય દર્શની સાક્ષર વળી કહે છે કે " જૈન દર્શન સિવાય બીજો મોક્ષધર્મ નથી પરંતુ બધી સામગ્રી હોવા છતાં પાછળ રખડતો તેના જેવો કોઇ સમાજ નથી; જૈન સિદ્ધાંત જેવું તત્ત્વજ્ઞાન કોઇ સ્થળે નથી, પરંતુ સંગઠનના અભાવે એ બધું સામર્થ્ય એળે જાય છે. " સ્યાદ્‌વાદમય જૈન દર્શનની આવી ઉત્તમ પરિસ્થિતિ હોવાથી મરુદેવામાતા અને ભરત ચક્રવર્તીના આશ્ચર્ય-જનક દૃષ્ટાંતો અલગ રાખી પ્રત્યેક સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રની કોટિઓનો અનુભવ કરતાં ' भावित भावो भवेष्वनेकेषु 'એ વાક્યથી અનેક જન્મોના સંસ્કારો દૃઢ થતાં અંતઃસ્ફુ-રણા પ્રકટે છે; વિશ્વ અને પ્રાણી પદાર્થો ઉપ-રની દૃષ્ટિ ફેરવાઇ જાય છે; " મુક્તિ સંસાર બેહુ સમગણે " એ શ્રીમદ્ આનંદઘનજીના ઉદ્‌ગારો પ્રમાણે પ્રગતિમાન આત્માને કોઇ સ્થાનમાં વિષમતા ભાસતી નથી; શ્રી હેમચંદ્રા-ચાર્યના કથન મુજબ 'आत्मैव दर्शनज्ञानचारित्रा-ण्यथवायते ' એ નિશ્ચય ધર્મ ક્રમે ક્રમે આત્માને પ્રાપ્ત થાય છે અને તર્કવાદની પાર રહેલો આત્માનુભવ પ્રકટે છે; આ સિદ્ધિ માટે આત્માનંદ પ્રકાશનો અલ્પ પ્રયાસ છે. નૂતન વર્ષમાં નિર્વિઘ્નપણા માટે શ્રાવણ માસમાં જેમનું જન્મકલ્યાણક છે તે બાવીશમા શ્રી શ્રી નેમનાથજીના અધિષ્ઠાયક દેવને પ્રાર્થના કરી વહેલી તકે સમગ્ર વિશ્વની સંપૂર્ણ શાંતિ થાય-તેમ ઇચ્છી બાલબ્રહ્મચારી શ્રી નેમિનાથ-જીનો સ્તુતિ શ્લોક કે જે મંગળાચરણરૂપે શ્રી શત્રુંજય માહાત્મ્યમાં આવેલો છે તે સાદર કરી વિરમીએ છીએ.

दुर्दर्प मदनोत्कर्षं वैराग्येण व्यपास्य यः ।
स्वीचक्रे शिवसाम्राज्यं देवैयः सोऽस्तु नः श्रिये॥

ॐ शांतिः शांतिः शांतिः

છે. પ્રાજ્ઞ તે જ છે કે જે 'પાણી બંધ તોડી બહાર પડે તે પૂર્વે એની પાળને બરાબર બાંધી દે.' કાર્ય આરંભતાં પહેલાંજ એના પરિણામની ગણત્રી બાંધે. આવા કારણોને લઇનેજ ગણધર મહારાજશ્રી ગૌતમસ્વામીને ઉદ્દેશી કહેવામાં આવેલ પ્રભુશ્રી વીરનું વચન 'હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કરીશ' એ મહા મૂલ્યવાન છે, અતિ રહસ્યથી ભરપૂર છે. એમાં કાર્યના નિશ્ચયકાળે એકચિત્ત થવાની જેમ ચેતવણી છે તેમ કરણી ટાણે જાગ્રત દશા રાખી સુષુપ્ત દશાનો સર્વથા ત્યાગ કરી દેવાની હાકલ પણ છે. ભવભ્રમણના નિમિત્તભૂત જે કષાય ચોકડી આત્માની અનંત શક્તિ ઢાંકી દઇ, એ પર કબજો કરી બેસે છે એમાં પણ નિમિત્ત એ જાગૃત દશાના અભાવનું જ છે. જ્યાં પ્રમત્ત દશા નથી ત્યાં મદ વિષય કે કષાય આદિનું જોર ચાલતું જ નથી. જાગ્રત આત્મા વિકથામાં પડ્યા વિના સ્વશ્રેયની વિચારણામાં ઉદ્યુક્ત થઇ શકે છે. આવા પ્રકારની લાલ બત્તીધારી આ સૂત્ર હોવાથી એ પાછળની વિચારણા લંબાણથી આગળ વધે છે.

મદના શિકાર બનનાર 'મરિચી' ના કથાનકનો વિચાર કર્યા પછી ભક્તિના કાર્યમાં રત બનેલાં આત્માઓ બેદરકારી કરવાથી કેવી રીતે હતા ન હતા થઇ ગયા એની તપાસમાં આગળ વધીએ.

× × ×

ઓ જાય, પેલા જાય, અહા જાણે માનવ સાગર ઉલટ્યો ! વિદાય ટાણે વિનીતા નગરીની ભાગોળે એકાદા મહામેળાનું દ્રશ્ય ખડું થયેલું ! એ મહા-માયાના એક, બે, કે પાંચપચીશ નહીં પણ સાઠ હજાર સંતાનો-માલીક એવા રાજવી સગરના સર્વે પુત્રો આજ એકાએક યાત્રાર્થે નિકળી પડેલા, એ ક્ષત્રિય સંતાનોની એકધારી તાલબદ્ધ કૂચ નિરખવા-એમને ભાવભીની વિદાય દેવા અયોધ્યાની પ્રજામાંથી નર-નારી અને બાળકોના જુથ ને જુથ આવેલાં. આ પ્રસંગ એક ઉત્સવરૂપ થઇ ગયો.

આ પ્રયાણની નોબત તો એકાએક વાગી ગઇ ! એકાએક એ ભાંડુઓ મળ્યા, વિચાર કર્યો અને વડિલ એવો જન્હૂકુમાર પિતાશ્રી સગર પાસે રજા લેવા આવ્યો. ન જોયું મુહૂર્ત કે ન કરી બરાબર તૈયારી. કાળના પ્રેર્યા સૌ બહાર પડ્યા ! અને જોતજોતામા દ્રષ્ટિમર્યાદાથી દૂર થયા. ચક્રવર્તી સગરે આગ્રહ કરી સાથમાં પોતાના ચૌદ રત્નોમાંથી થોડા આપેલા.

મહારાજ પાછા ફરવા માંડે છે ત્યાં રાજપુરોહિત દોડતો આવ્યો અને શીઘ્રતાથી એક જ પ્રશ્ન કર્યો.

શું એ બંધાયે ગયા ? સાઠ હજારે સાથે ? ભૂદેવ ! અષ્ટાપદની યાત્રાએ સૌ સાથે સિધાવ્યા ? મહારાજ ! ભવિતવ્યતા બળવાન છે.

કાં પુરોહિતજી એવું વદો ? શું તમારૂં જ્યોતિષ કંઇ અમંગળ સૂચવે છે ?

મહારાજ ! એકાદને તો આપની પાસે રાખવો હતો ? મુસાફરી એટલે વિલંબ સંભવે જ. એમાં પણ યાત્રાનો પ્રસંગ. ઘડી પછી અગત્ય ઉભી થાય તો પિતાની પાસે એકાદ પુત્રની હાજરી હોય તો ઘણો ફેર પડે.

ભૂદેવ, નૈતિક દ્રષ્ટિયે તમારી વાત વિચારણીય છે. પણ આ તો યાત્રા અર્થે પ્રયાણ-માંગલિક કાર્ય એટલે ન તો એ વાત યાદ આવી અને ન તો તમારા સરખા પુરોહિત હોવા છતાં સલાહ લેવાઇ ! અરે મુહૂર્ત્ત પણ કોણ જોવા થોભ્યું !

સમ્રાટ્, તેથી જ કહું છું ને કે 'હોણહાર મિથ્યા ન થાય.' **लिखितमपि ललाटे प्रोज्झितुम् कः समर्थः** એ શાસ્ત્રવેત્તાઓનું વાકય ખરેખર ટંકશાળી છે.

આ વાર્તાલાપ કરતા સગરચક્રી અને રાજપુરોહિત નગરમાં પાછા ફર્યા અને રાજવીના

સાઠ હજાર પુત્રો મજલ કાપતા અષ્ટાપદગિરિ સમિપ આવી પહોંચ્યા.

આ તે જ પવિત્ર પર્વત છે કે જ્યાં ભારત-વર્ષમાં પ્રવર્તતી અવસર્પિણીમાં થયેલા ચોવીશ તીર્થંકરમાંના પ્રથમ તીર્થપતિ શ્રી ઋષભદેવ સ્વજીવનના અંતિમ દિનો પસાર કરી નિર્વાણ પામેલા. આ પવિત્ર ભૂમિમાં કાયમને માટે સંસારભ્રમણ પર સીલ મારી, શુક્લધ્યાનના અંતિમ પાયા ધ્યાવતા સદાને માટે અષ્ટકર્મો પર વિજય પ્રાપ્ત કરી મુક્તિવધુના ભોક્તા બનેલા. માત્ર તેઓએ જ આત્મકલ્યાણ સાધેલું એમ નહીં પણ એમની સાથે ગણધર અને સાધુઓનો પણ સમુદાય હતો જ. એ મહાત્માઓના પાદપદ્મોથી પૂનિત બનેલી આ ભૂમિ, એ સર્વના મોક્ષગમનથી મહાન્ તીર્થરૂપ બની ગઇ.

ભરતચક્રીએ એ પ્રસંગની સ્મૃતિમાં એક રમણીય પ્રાસાદ બંધાવ્યો. માત્ર શ્રી આદિનાથ-ની જ નહીં પણ તેઓશ્રી પછી થનારા અન્ય ત્રેવીશ તીર્થપતિઓ સંબંધી પોતે શ્રી યુગાદિ પ્રભુના મુખે જે વૃતાન્ત શ્રવણ કર્યું હતું તે આધારે–દેહ પ્રમાણને અનુરૂપ બિંબો–રત્ન-મણિમય અને નજરે પડતાં જ ભાવુક હૃદયમાં વીતરાગ દશાના અનુપમ ભાવો જન્માવે એવા–ચોવીશની સંખ્યામાં ભરાવ્યા. દેવાલયની બાંધણી પણ એવી પદ્ધતિની કે પ્રત્યેક દ્વારમાં પ્રવેશતાં જ નેત્રો સામે અરિહંતની પ્રતિમા આવે. ચાર દ્વારયુકત મનોહર પ્રાસાદની વચલી વેદિકા પર, જેમનો શીરોભાગ સરખો છે એવા કાંતિમાન બિંબો; થવાના ક્રમ મુજબ અર્થાત્ શ્રી ઋષભ-દેવથી શ્રી વર્ધમાન સ્વામી સુધી, બે, ચાર, આઠ અને દશ રૂપ ચાર વિભાગમાં શુભ મુહૂર્તે પ્રતિષ્ઠિત કર્યા.

આ પછી તો વર્ષોના વહાણા વાયા. સંખ્યા-બંધ રાજાઓ અને અગણિત મનુષ્યોએ આ પવિત્ર ભૂમિના દર્શન કર્યા અને તીર્થની સમૃદ્ધિમાં વિવિધ પ્રકારે વૃદ્ધિ કરી. આ પાવન તીર્થનું શરણુ ગ્રહી સંખ્યાબંધ આત્માઓએ આત્મકલ્યાણ સાધ્યું.

આવા અનુપમ તીર્થના દર્શનથી સગર પુત્રોના હૃદય નાચી રહ્યા. (ચાલુ) **ચોકસી**

સંક્ષિપ્ત બોધવચનમાલા

લે. આચાર્યશ્રી વિજયપદ્મસૂરિજી

(ગતાંક પૃષ્ટ ૧૪૩ થી શરૂ.)

૬૧. સો ટચના સોના જેવા ખરા ગુરૂઓ બહારના દેખાવથી તો તરવારની ધાર જેવા, સર્પની જેવા ક્રૂર હોય છે, પણ હૃદયમાં ધરાખની જેવા મીઠા હોય છે, એટલે આપણું એકાંત ભલું ચાહનારા હોય છે. આ દીક્ષા-ગુરૂઓ દુનિયામાં વિરલા કોઇકજ જયવંતા વર્તે છે. તેઓ ઠેકાણે ઠેકાણે નજરે પડતા નથી. કારણકે શું દરેક હાટે હીરા હોય, કે ઠેકાણે ઠેકાણે સોનાના ડુંગર હોય, અથવા શું સિંહના ટોળા ઠેકાણે ઠેકાણે દેખાય? નજ દેખાય.

૬૨. ઘંટીમાં ઘઉંના દાણા નાંખી એક માણસ ઘંટી ચલાવે, તો ઘંટી પડની નીચે રહેલાં દાણાનો ચૂરો (લોટ) થઇ જાય, પણ જે દાણા વચમાં રહેલા–ઘંટીના ખીલાની પાસે પડ્યા છે તે બચી જાય છે. અહીં દૃષ્ટાંતની ઘટના આ પ્રમાણે કરવી. ઘંટી જેવું પાપનું ચક્ર સમજવું. દાણા જેવા સંસારી જીવો જાણવા, ઘંટીના ખીલા જેવો ધર્મ સમજવો, ઘંટીના પડ જેવા પાપની પડખે રહેનારા એટલે પાપ કર્મને સેવનારા જીવો દાણાની માફક પીલાય, એટલે દુ:ખી થાય, ને ખીલા સમાન ધર્મની પડખે રહેનારા એટલે ધર્મની સેવના કરનારા જીવો દુર્ગતિના દુ:ખથી બચી જાય છે, એટલે સદ્ગતિના સુખ પામે છે. અપૂર્ણ

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશકઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૧.	ભાદ્રપદ.	પુસ્તક ૪૩ મું.
વિક્રમ સં. ૨૦૦૧.	:: ઇ. સ. ૧૯૪૫ સપ્ટેમ્બર ::	અંક ૨ જો.

પર્યુષણા પર્વારાધના.

(સુણો ચંદાજી...........એ રાગ.)

શુભ ભાવ ધરી પર્યુષણ પુણ્યકારી પ્રેમે ઉજવો,
ગુરુમુખકેરો બોધ સુણીને જ્ઞાને ઉરને રીઝવો. શુભ. (૧)
શુભ કલ્પસૂત્ર શ્રવણે ધારો, વિધિપૂર્વક સુણીને પાપ હરો,
ગુરુમુખથી સુણીને ભવથી તરો, શુભ ભાવ ધરી. શુભ. (૨)
નવ વ્યાખ્યાનો અતિ સુખકારી, વીર પાર્શ્વ નેમિ ને ઋષભાદિ,
શુભ સ્થવિરાવલી ને સમાચારી............................ શુભ. (૩)
પર્યુષણનો શુભ અર્થ ગ્રહો, કરી પુણ્ય અતિશય પાપ દહો,
આત્મામાં રમણતા શ્રેષ્ઠ ચહો............................ શુભ. (૪)
મળ્યું કલ્પસૂત્ર પાવનકારી, એકવીસ વાર શ્રવણે ધારી,
બનો મોક્ષતણા પછી અધિકારી............................ શુભ. (૫)
કરે ક્ષમાપના સૌ જીવ પરે, સમભાવ ધરી વર્તન જો કરે,
આરાધક પદને પ્રાણી વરે............................ શુભ. (૬)
નવ વારંવાર આ યોગ મળે, શુભ પુણ્યતણો અવસર આ ફળે,
જેથી બુદ્ધિ સુમાર્ગે વિશેષ વળે............................ શુભ. (૭)
બે સમયે પ્રતિક્રમણો કરવાં, અતિ આનંદથી પ્રભુગીત સ્મરવા,
ગુરુદેવ દર્શને શીર ધરવા............................ શુભ. (૮)
આરંભ પાપનો ત્યાગ કરો, વ્યવહાર ધર્મનું ધ્યાન ધરો,
બ્રહ્મચર્ય શીલને ગ્રહણ કરો............................ શુભ. (૯)
તપશ્ચર્યા છઠ્ઠ અઠ્ઠમની, તપ અષ્ટ દિનનું સૂત્ર બની,
વળી વિવિધ પૂજા પ્રભુ જિનની............................ શુભ. (૧૦)
અસત્ય વચનના ત્યાગી બનો, જુગારરૂપી એક શત્રુ હણો,
એવાં ગુરુના બોધતણા વચનો............................ શુભ. (૧૧)
ઓચ્છવ નન્દીશ્વર દેવ કરે, માનવ ભૂમિએ કેમ ના ઉજવે ?
પછી અનંત ઋદ્ધિની પ્રાપ્તિ ધરે............................ શુભ. (૧૨)
પર્યુષણને ઉરથી સમજે, પ્રભુ ગાન વિષે તલ્લીન બને,
હેમેન્દ્ર અજિતપદ પ્રાપ્ત કરે............................ શુભ. (૧૩)

મુનિરાજશ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી

કાવ્ય અષ્ટપદી

રચનાર—ઝવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી-અમદાવાદ.

ધ્યાન સમાધિ તાંતણે, ચઢે યોગી આકાશ;
જ્યોતી ઝળહળમાં સમે, ભૂલે વિશ્વના તાપ. (૧)
ભૂલી જતો સ્થૂળ જગતને, ભૂલતો જગ સંતાપ;
નયન મીંચાણા જગ ભણી, ભિતર ભયો ઉજાસ. (૨)
લોહું કાંચન સમ ગણે, શત્રુ મિત્ર સમ ભાવ;
સુખ દુ:ખના ત્યાં શા ગજા, કોણુ પૂછે તસ ભાવ. (૩)
ગાતાં પ્રભુના ગીતડાં, વહે અશ્રુની ધાર;
તે હૃદય ના ડંખતો, જાણે જગતાધાર. (૪)
ભક્તિ સાગર ઉછળ્યો, ડૂબ્યો ભકત તસ માંય;
જેમ જેમ ઊંડો ઉતરે, મળે મુક્તાફળ ત્યાંય. (૫)
કોણુ હતો તું ક્યાં હતો? ક્યાં ઊભો છું આજ?
ક્યાં જાવા મન સુખડા, કોણુ હસે તુજ સાથ? (૬)
હું ભૂલો મારું ભૂલો, પછી દેહ માટીના ભૂલો;
તબ ભાન ભિતરનું થશે, ને અજબ શાન્તિ વ્યાપશે. (૭)
નિજ તેજનાં દર્શન થતાં, કંઈ નાદ અદ્દભૂત જાગતો;
રગ રગ અને રોમાંચમાં, અદ્દભૂત ઓજસ વ્યાપતો. (૮)

ચલે નદીકા વહેણ.

રચનાર—ઝવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી.

(ચલે પવનકી ચાલ-એ રાગમાં.)

ચલે નદીકા વહેણુ! જીવન! ચલે નદીકા વહેણુ!!
મધુર જીવનકે વહેતે પાણી! ભર ભર પીવો પ્રેમ!! જીવન ચલે૦ ૧
મેલ જગતકે ધોતી નદીયાં! દુ:ખી જગતકે તેમ!! જીવન ચલે૦ ૨
આમ્રવૃક્ષ પથ્થર જીમ મારત! દીયે આમ્રફળ તેમ!! જીવન ચલે૦ ૩
જલતે ચંદન બ્હેકે ખુશબો! જીવો! જીવો બસ તેમ!! જીવન ચલે૦ ૪
દુ:ખી જગતકે લુંછો આંસુડે! ભૂલી વૈરાટી ભાન!! જીવન ચલે૦ ૫

કાવ્યથી મળતાં મહાન્ લાભો.

(ગતાંક પૃ૪ ૧૭૪ થી શરૂ)

વિશ્વનાથ કાવ્યના ફળને જણાવતાં સાહિત્ય-દર્પણમાં જણાવે છે જે

चतुर्वर्गफलप्राप्तिः सुखादल्पधियामपि ॥
काव्यादेव यतस्तेन, तत्स्वरूपं प्रदर्श्यते ॥

'અલ્પ મતિવાળાને પણ સહેલાઇથી ચારે વર્ગરૂપ ફલની પ્રાપ્તિ કાવ્યથી જ થાય છે માટે તેનું સ્વરૂપ દેખાડાય છે.'

પ્રાચીન ગ્રન્થોમાં કાવ્યના ફળો માટે જે વિવેક જોવાય છે તેવો વિવેક અહિં મૂળમાં નથી. અહિં તો સામાન્યપણે ફળ જણાવ્યું છે ને તે પણ એકદમ વધારે પડતું જણાવાયું હોય એમ લાગે છે. આ શ્લોકની ટીકામાં કાવ્યથી ધર્મ-અર્થ-કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થ કઇ રીતે મળે તે દર્શાવતાં કહે છે કે-ભગવત્સ્તવન વગેરે કાવ્યથી નીતિ અને જાણવાપૂર્વક નીતિમાર્ગે અનુસરવાથી ધર્મ મળે છે. અર્થપ્રાપ્તિ તેને પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, અર્થાત્ કાવ્ય બનાવીને શ્રીમંતો પાસેથી ધન મેળવવાનું વિશ્વનાથના સમયમાં સવિશેષ હશે એમ જણાય છે. અર્થ મળે એટલે કામ-પુરુષાર્થ સિદ્ધ થાય એ રીતે કામપ્રાપ્તિ કાવ્યથી સાક્ષાત્ નથી પણ પરમ્પરાએ છે. કાવ્યથી મોક્ષમાં પ્રવર્તક વચનો સારી રીતે સમજી શકાય છે ને તેથી મોક્ષપ્રાપ્તિમાં પણ કાવ્ય કારણભૂત બને છે.

આ ફલપ્રદર્શન વિશ્વનાથનું બહુ સુન્દર ન હોય તો પણ તેની કારિકાનું દ્વિતીય ચરણ ઘણું જ અગત્યનું છે. અલ્પ મતિવાળાને સહેલાઇથી ધર્મમાર્ગે જોડનાર કે તે તે ફળોને દેનાર કાવ્ય છે એ અવિતથ નથી. કાવ્ય સુકોમળ બુદ્ધિવાળાને માટે જ ઉપયોગી છે ને પીઢ મતિવાળા માટે નકામું છે એવો ભ્રમ એ વાકયથી ન થાય માટે ટીકામાં તેનો ખુલાસો કરતાં જણાવે છે કે 'સ્થિર બુદ્ધિવાળાને માટે વેદશાસ્રો છે છતાં શામાટે કાવ્યમાં યત્ન કરવો જોઇએ ? એમ ન કહેવું. કડવી દવાથી શાન્ત પામતી વ્યાધિ શુદ્ધ સાકરથી શાન્ત થતો હોય તો કયો રોગી સ્વચ્છ સાકરમાં પ્રવૃત્તિ ન કરે ?' અર્થાત્ કરે જ. વિશ્વનાથનું આ કથન ઉપરની વાતને પોષણ આપવા પૂરતું છે. વાસ્તવિકતા તો એ છે કે-કડવી અને મીઠી દવામાં જો કડવી દવાથી રોગ શીઘ્ર શાન્ત થતો હોય ને દવા ખાવાની રોગીમાં શકિત હોય તો રોગી કડવી દવાને પ્રથમ પસંદગી આપે, પણ કડવી દવાથી કંટાળો આવતો હોય અથવા મીઠી દવા પણ કડવી દવા જેટલો જ ફાયદો કરે છે એમ સમજાયું હોય તો કડવી દવાને છોડી મીઠી દવામાં પ્રવૃત્તિ વિશેષ કરે એમ બને છે. કાવ્ય મીઠી દવા જેવું છે અને તેથી ધીરે ધીરે પણ લાભ થાય છે એમાં સર્વ સમ્મત છે.

કાવ્યના ફળ માટે આધુનિકોની વિચારણા આ પ્રમાણે છે. તેઓ કહે છે કે-કોઇ પણ પ્રવૃત્તિનું પ્રયોજન કે ફળ તે જ હોઇ શકે કે જે ઉદ્દેશ રાખીને તે પ્રવૃત્તિ કરાતી હોય. ખેડૂત ખેતી કરે છે. શામાટે ? ધાન્ય માટે; નહિં કે

ઘાસ માટે. ખેતીનું ફળ ધાન્ય છે. સાથેસાથ ઘાસ નીપજે છે પણ તેથી ઘાસ એ ખેતીનું ફળ છે એમ ગણાવી શકાય નહિ. એ જ રીતે કાવ્યનું ફળ-પ્રયોજન શું હોઇ શકે? તેનો વિચાર કરવો જોઇએ. તેનો વિચાર ત્રણ રીતે કરાય છે. (૧) કાવ્ય કરનાર કવિને ફળ શું? (૨) કાવ્યમાં જે નાયકનું ચરિત્ર વર્ણવવામાં આવેલ છે તેને શું ફળ? (૩) કાવ્યના વાચકને ફળ શું?

(૧) કાવ્યથી કવિને મળતો લાભ—

ઉત્તમ કાવ્ય બનાવનાર કવિ કાંઇ સાધારણ માનસ ધરાવતો નથી. તેની ભાવનાઓ, વિચારો, આકાઙ્‌ક્ષાઓ ઉદાત્ત હોય છે. કાળબળે-કુસંસર્ગોથી જનતામાં ખરાબ સંસ્કારો, મલિન આચારવિચારો જોઈ તેનું દિલ દાઝે છે. તેનું હૃદય જળી ઉઠે છે. જનપદની તે મલિનતા ધોઇ નાખવા માટે મહાન્ કવિ કાવ્યના ઝરાને વહેતો મૂકી દે છે. એને લાગે છે કે ધર્મના ઉપદેશો લોકો સાક્ષાત્ ગ્રહણ કરતા નથી, તાત્ત્વિક શ્રવણ-તપ-જપમાં પ્રવૃત્તિ વગેરેમાં જનતા અરુચિ દર્શાવે છે એટલે તાત્ત્વિક વિષયોને-ધાર્મિક આચારોની પ્રવૃત્તિઓને કવિ રસિક ભાષમાં ગુંથી સુન્દર કથાના બ્યાજે-બ્હાને જનતા સમક્ષ રજૂ કરે છે. જનતા તેમાં રહેલ રસના લોભે હોંશે હોંશે તેને વાંચે છે ને સુધરે છે.

આવી ઉદાર ભાવનાથી રચાયેલ કાવ્યનું ફળ તેના કરનાર કવિને અશુભ કર્મનો નાશ અને મહાન્ શુભ સુકૃતનો લાભ એ જ હોઇ શકે. ધાન્ય જેવું ફળ એ જ છે. બાકીના ગણાવાતાં ફળો ઘાસ જેવા છે. તે ફળો મળે તો પણ ઠીક અને ન મળે તો પણ ઠીક; તેની સાથે વિશાળ ભાવનાવાળા કવિને કંઇપણ નિસ્બત હોતી નથી.

સંયોગવશ કોઇ કોઇ કવિએ ધન મેળવવા માટે તે તે રાજાની સૂક્તોદ્વારા પ્રશંસા કરીને અર્થ સાધ્યો હોય તેથી તે સૂક્તોને કાવ્ય તરીકે ઓળખાવવા અને તે ધનને તેના ફળ તરીકે ગણાવવું એ કાવ્યનું અને તેના ફળનું મૂલ્ય ઘટાડવા જેવું છે. કાળચક્રમાં લાખો ને કરોડો કવિઓ થઇ ગયા. ક્યાં સર્વેની કીર્તિ રહી છે? શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર કે શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિજી, વ્યાસ, વાલ્મિકી, કાલિદાસ, ભારવી કે માઘ એવા અમુક અમુકની અમુક મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં યશ:કીર્તિ પ્રસરી એટલે કાવ્યથી કવિ માત્રને યશ:રૂપ ફળ મળે છે એમ માની શકાય નહિં. જેના નામ પણ જનતા જાણતી નથી એવા કેટલાએક અદ્‌ભુત કવિયો જે કાવ્ય લખી ગયા છે તેનું ફળ શું? શું તેઓએ કરેલા કાવ્યોને કીર્તિને જ ફળ માનનારા અફળ કહેશે? એમ જો કહેવામાં કે માનવામાં આવે તો કાવ્યની પ્રવૃત્તિ રુંધાય માટે એમ માની શકાય જ નહિં. વળી કેટલાએ એવા નિ:સ્પૃહ કવિઓ હોય છે કે જેઓ સુંદર કાવ્ય બનાવીને પોતાનું નામ પણ જણાવતા નથી. જેની જેને ઇચ્છા જ નથી તેનું ફળ તે ન માનવું એ જ ઠીક છે, પરન્તુ ખેતીમાં જેમ ઘાસ થાય છે તેમ કાવ્યથી કીર્તિ એ આનુષંગિક મળે છે એમ માનવું વિશેષ ઉચિત છે; માટે એક ખૂણામાં બેસીને પણ જનતા દુષ્ટ માર્ગેથી પાછી વળી સત્પથે પ્રવર્તો એવી ઉદાત્ત ભાવનાથી રચાયેલ કૃતિઓની સુવાસના ઉત્પાદકને **પાપપ્રણાશને પુણ્યપ્રાપ્તિ** એ જ પ્રધાન ફળ મળે એ યુક્ત છે.

(૨) કાવ્યના નાયકને કાવ્યથી મળતું ફળ—

મુખ્યત્વે કરીને કાવ્યમાં કોઈ એક પ્રધાન નાયક હોય છે. મોટે ભાગે તે નાયક વાસ્તવિક હોય છે. કાલ્પનિક તો કવચિત્ જ જોવામાં આવે છે. જેની નાયક તરીકે પસંદગી કરવામાં

આવી હોય છે તેમાં ઘણુંખરું સારા સારા ગુણો નિરૂપ્યા હોય છે. એટલે તે તે નાયકો પ્રત્યે વાચકોની સહાનુભૂતિ–પ્રેમ–દિલસોજી સ્વાભાવિક રહે છે. એ કારણે કાવ્યથી કાવ્યમાં ગુંથાયેલ નાયકને ઉજ્જવળ યશની પ્રાપ્તિ એ ફળ છે. જે જે પાત્રોનું જેવું જેવું નિરૂપણુ કવિએ કાવ્યમાં કર્યું હોય તેવો તેવો યશ વા અપયશ તે તે પાત્રોને મળે છે. જનતા રામને પ્રશંસે છે. યુધિષ્ઠિરને વખાણે છે. નળના અને હરિશ્ચન્દ્રના દુઃખે દુઃખી થાય છે અને રાવણને ધિક્કારે છે, દુર્યોધનને નિન્દે છે. વગેરેમાં તે તે પાત્રોના કર્તવ્યો કરતાં કવિઓની કલમે–કાવ્યે વિશેષ ભાગ ભજવ્યો છે. રામ કરતાં વિશેષ ન્યાયી અને રાવણુ કરતાં વધારે દુષ્ટ ઘણાં રાજાઓ થઇ ગયા છે; છતાં તે બધા કવિની કલમના ઝપાટે નહિં ચડેલા હોવાથી યશ–અપયશના ભાગી થયા નથી. જનતાના વર્ણવાદ વા અવર્ણવાદથી બચી ગયા છે, માટે કાવ્યમાં વર્ણવાયેલ નાયકને તેના વર્ણન યોગ્ય યશ અથવા અપયશનો લાભ મળે છે.

(૩) કાવ્યના વાચકને કાવ્યથી મળતો લાભ—

કાવ્યને રચનાર કવિ અમુક જ હોય છે. તેમાં ગુંથાયેલ નાયક પણ અમુક અમુક જ હોય છે પરંતુ તેના વાચક અમુક જ હોય છે એવું કંઇ નથી. અમુક કાવ્ય કેટલાએ વાંચ્યું અને કેટલા વાંચશે એ કંઈ કહી શકાય નહિં. કોઇ કોઇ કાવ્યના વાચકો તો ગણુનાતીત પણ હોઈ શકે એટલે વાચકોને તે તે કાવ્યના વાચનથી શું શું લાભ મળે છે તે નિશ્ચિતપણે કહી શકાય નહિં, છતાં કાવ્યના વાચકો તેના વાચનમાં મુખ્યત્વે આનન્દ મેળવવા માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે એટલે વાચકને કાવ્યથી મળતું પ્રધાન-ફળ આનન્દ છે. બીજા ફળો તરીકે ગણાવી શકાય તેવા ફળો આ છે. તે તે કાવ્ય વાંચવાથી પોતાના જીવનમાં સદ્‌ગુણ પ્રત્યે પ્રેમ, દુર્ગુણ પ્રત્યે ઘૃણા, ઉત્તમ–સંસ્કારોની ખીલવણી, કાવ્યમાં આવતાં તે તે નાયકોના જીવનનું જ્ઞાન, જુદા જુદા વ્યવહારોનો ખ્યાલ, ભિન્ન ભિન્ન નીતિઓનો પરિચય વગેરે, કેટલીક વખત વાચક પોતાને સાહિત્યનો શોખીન–કાવ્ય–રસિક માનતો પોતાની આન્તરિક વાસનાઓને ઉત્તેજવા માટે કાવ્યના–દુષ્ટ કાવ્યના એવા એવા નકામા વિભાગો કે જે કવિઓએ કે તેના રચનારાઓએ જનતાની ચિત્તવૃત્તિ આકર્ષવા માટે જ યોજ્યા હોય છે તે જ ભાગોને વાંચે છે. હાલમાં આવા વાચકોની વિપુલતા વિશેષ જોવામાં આવે છે ને તે જ કારણે શિષ્ટ સાહિત્ય પ્રમાણમાં અતિશય અલ્પ ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થૈક–દૃષ્ટિલેખકો લોકમતના પ્રવાહમાં તણાયે જ જાય છે. કેટલાએક લેખકોએ તો આવી કાલ્પનિક વાતોમાંથી આગળ વધી ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ શિષ્ટ પુરુષોની વાતો આલેખતાં તે તે પ્રકારના પોતાની માનસિક સ્થિતિ પ્રમાણેના મલિન પ્રતિબિમ્બો શ્યામ લેખિનીથી આલેખી ઇતિહાસને વગોવ્યો છે એટલું જ નહિં પણ જનતાને ઉન્માર્ગે દોરી મહાદુષ્કૃત ઉપાર્જન કરેલ છે. લેખકે પોતાની કલમ ઉપર એટલો સંયમ જરૂર કેળવવો જોઇએ કે ભલે સારી વાતો જનતા સમક્ષ ઓછી રજૂ કરાય પણ લોકોનું અધઃપતન થાય એવા પ્રસંગો ને સ્વાર્થને જતો કરીને પણ ચિતરવા ન જોઇએ. તે તે જાતિના વિકારવર્ધક વાચનથી વાચકને એકન્દર ગેરલાભ ને હાનિ જ થાય છે, માટે કાવ્યથી લાભ મેળવવાના અભિલાષક વાચકે સારા કાવ્યના વાચનમાં પ્રવૃત્તિ કરવી ને તેથી વિશુદ્ધ આનન્દ અને વિશિષ્ટ ગુણો ખીલવવા. રસજનક સાહિત્ય એ રસસાગરના તરઙ્ગો છે ને વિકારવર્ધક લેખન એ તેનું વિષ છે. રસ–સાગરની

સંક્ષિપ્ત બોધવચનમાલા

લેખક-આચાર્યશ્રી વિજયપદ્મસૂરિજી.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૬ થી શરૂ.)

૯૩. સોનીને સોનાના રજકણની કીંમત હોય છે, તેથી સોના ગાળવાની કુલડીનો ભુક્કો કરીને તેમાંથી ચોંટેલા સોનાના રજકણને મેળવે છે. માનવ જીવનના દરેક ક્ષણની કીંમત સોનાના રજકણથી પણ વધારે ગણવી કારણ કે કરોડો રત્નો બદલામાં દઈએ તો પણ ગયો સમય પાછો લાવી આપનાર કોઇ છે જ નહિ. કહ્યું છે કે **दुर्लभो रत्नकोटया हि क्षणोऽपि मनुजायुषः ॥** આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને છેવટે સોનાના વલણ(પ્રવૃત્તિ)ને જોઇને પણ ભવ્ય જીવોએ માનવ જિંદગીના એક પણ ક્ષણને નકામો ન જવા દેવો. ધર્મારાધન કરીને સફલ કરવો.

૯૪. એક માણસ જંગલમાં ચાલ્યો જાય છે. તેને તરસ લાગી ત્યારે તેણે એક કૂવા પાસે આવી દોરડીના ગાળાવાળા લોટાને કૂવામાં નાંખ્યો. જ્યાંસુધી દોરડીનો છેડો તેના હાથમાં છે ત્યાંસુધી પાણી કાઢનાર તે મુસાફરને આશા છે કે લોટો બહાર આવશે ત્યારે હું પાણી પીને તરસ છીપાવીશ. આ દૃષ્ટાંતની ઘટના આ પ્રમાણે જાણવી. કૂવા જેવો સંસાર ને લોટા જેવો સંસારી જીવ જાણવો. દોરડીના જેવી જીવનદોરી જાણવી. જેઓની ઘણી જિંદગી ધર્મારાધન કર્યા વગર ચાલી ગઇ તેવા જીવો પણ જો જિંદગીનો છેવટનો ભાગ ધર્મારાધન કરી સફલ કરે તો જરૂર સંસારરૂપી કૂવામાંથી પોતાના આત્મા-(રૂપી લોટા)ને બહાર કાઢી શકે છે એટલે છેલ્લી અવસ્થામાં પણ સંયમને પામેલા જીવો જરૂર વૈમાનિક દેવની ઋદ્ધિને પામે છે. કહ્યું છે કે-" **पच्छावि ते पयाया खिप्पं गच्छंति अमरभवणाइं ।** "

૯૫. જેમ એક પૈડાથી રથ ન ચાલે તેમ આત્મિક જીવનરૂપી રથ એકલા જ્ઞાનરૂપી પૈડાથી ન ચાલી શકે, તેને ચલાવવા માટે ઉત્તમ જ્ઞાન-ક્રિયારૂપી બે પૈડાની ખાસ જરૂરિયાત છે. બન્નેની આરાધના કરવાથી મોક્ષમાર્ગ મળી શકે.

૯૬. ગુરુકુલવાસમાં રહેવાથી મુખ્યપણે બે લાભ થાય છે. ૧ ઉત્તમ જ્ઞાનનો લાભ (૨) મેળવેલા દર્શનજ્ઞાનચારિત્રમાં સ્થિરતા. કહ્યું છે કે-**नाणस्स होइ भागी थिरयरओ नाणदंसणचरित्ते । धण्णा जाव कहंजे गुरुकुलवासं न मुंचंति ॥ १ ॥**

૯૭. નિજ ગુણ રમણતારૂપ ભાવ ચારિત્રને લઇને જ દ્રવ્ય ચારિત્રની કીંમત ગણાય. કદાચને કોઇ વિશિષ્ટ જીવને ઉદ્દેશી દ્રવ્ય ચારિત્ર વિના મુક્તિ થાય પણ ભાવ ચારિત્ર વિના થાય જ નહિ.

લહરી સમા સાહિત્યથી પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થશે. ભાગ્યયોગે તે તરઙ્ગોમાં ખેંચાઈ આવેલ દિવ્ય રત્ન પણ સાંપડશે પણ વિષ તુલ્ય વાચનથી મદ ચઢી મૂર્ચ્છિત થવા સિવાય અન્ય કંઈ લાભ નહિ થાય. કાવ્ય-અમૃત-ના આસ્વાદથી કવિ, કાવ્યના નાયકો અને વાચકો અજર અમર અને અખંડ બનો. આખર એ અમૃત તેઓને અમૃતપદ પ્રાપ્ત કરાવો એ જ આશા.

મુનિરાજશ્રી ધુરન્ધરવિજયજી

૬૮. સાધુપણામાં કે શ્રાવકપણામાં જે સહનશીલ હોય તે જ ટકી શકે, બીજા નહિ, ને જે નમ્રભાવે વર્ત્તે તે બધાને ગમે. કહ્યું છે કે-સહે તે રહે, ને નમે તે ગમે.

૬૯. વિનય :ગુણથી શત્રુ પણ સ્વાધીન જરૂર થાય, માટે જ કહ્યું છે કે-વિનય વૈરીને વશ કરે.

૭૦. દુનિયામાં જે જન્મ પામ્યો, તે જરૂર મરણ પામે જ છે; પણ મરવામાં ફેર એટલો જ કે કેટલાએક પાપી જીવો અંતિમ સમયે અસમાધિ આદિ કારણને લઇને રીબાઇ રીબાઇને મરણ પામે છે ને કેટલાએક ધર્મી જીવો હસતાં હસતાં સમાધિ મરણ પામે, ત્યારે લોકો તેના ગુણને યાદ કરીને વારંવાર રૂદન કરે છે. આ સમાધિ મરણ જ ઉત્તમ ગણાય. આ પ્રસંગે એક દૂહો યાદ રાખવા જેવો છે. તે આ.

"જબ તું આયો જગતમેં લોક હસત તું રોય;
કરણી એસી અબ કરો, તું હસે જગ રોય."

૭૧. ધર્મવીર પુરુષોની એ ભાવના હોય છે કે-આ મારી રાજ્યલક્ષ્મી ભલે ચાલી જાય અથવા શરીર ઉપર તરવારના ઘા પડે, કે યમરાજ મસ્તક લઈ જાય, તો પણ મારી બુદ્ધિ ધર્મથી લગાર પણ ચલાયમાન ન જ થાય. કહ્યું છે કે-સપદ્દિ વિલયમેતુ રાજલક્ષ્મી રુપરિપતન્ત્વથવા કૃપાણધારાઃ ॥ અપહરતુતરાં શિરઃ કૃતાંતો મમ તુ મતિર્ન મનાગપૈતુ ધર્માત્ ॥૧॥

૭૨. ૧ હે પૂજ્ય કૃપા કરીને મને લાભ આપો, ને તારો-આ રીતે મીઠી વાણી બોલીને સુપાત્ર દાન દેવું. ૨ અભિમાન વિનાનું જ્ઞાન. ૩ ક્ષમાવાળું બલ-પરાક્રમ. ૪ જેમાંથી દાન હોંશથી દેવાય, તેવું ધન આ-ચાર કલ્યાણકારી પદાર્થો મહા દુર્લભ છે. કહ્યું છે કે-દાનં પ્રિયવાક્ સહિતં જ્ઞાનમગર્વં ક્ષમાન્વિતં શૌર્યં ॥ ત્યાગ સહિતં ચવિત્તં દુર્લભમેતચ્ચતુર્ભદ્રમ્ ॥૧॥

૭૩. ૧ જ્ઞાની છતાં વિનયી. ૨ સુંદર આકૃતિવાળો છતાં સુશીલ. ૩ અધિકારી છતાં ન્યાયી. ૪ ધનાઢ્ય છતાં દાનેશ્વરી ૫ સમર્થ છતાં ક્ષમાવંત આ પાંચ ઉત્તમ કલ્પવૃક્ષો જાણવા. કહ્યું છે કે-જ્ઞાની વિનતઃ સુભગઃ સુશીલઃ । પ્રભુત્વવાન્ન્યાયપથિ પ્રવૃત્તઃ ॥ દાની ધનાઢ્યઃ પ્રશમી સમર્થઃ । પઞ્ચાઽપ્યમી બન્ધુર કલ્પવૃક્ષાઃ ॥ ૧ ॥

૭૪. ૧ ખરાબ કામની શરૂઆત. ૨. સગાંઓમાં વિરોધ. ૩ બલવાનની સાથે સ્પર્ધા કરવી. ૪ સ્ત્રીજાતિનો-વિશ્વાસ આ ચાર વાનાં વગર મોતે મારનારા છે.

૭૫. જે જ્ઞાનનો અવસરે ઉપયોગ ન થાય તે શા કામનું ? કહ્યું છે કે-જાણ્યું જાણ્યું શું કરે, જાણપણામાં પડી ધૂળ ॥ શેઠાણી કહે શેઠને, ચોર ધન લઇ ગયા દૂર ॥૧॥

૭૬. નિર્મળ સંયમી મહાપુરુષોને બની શકે તો મદદ કરવી. તેમના ગુણની પ્રશંસા કરવી, ભક્તિ કરવી, પણ નિંદા તો કરવી જ નહિ; કારણ કે નિંદાથી ચીકણાં કર્મો બંધાય જેથી રોગાદિની ભયંકર પીડા ભોગવતાં ઘણાં જન્મમરણ કરવા પડે. એક દિવસનું પણ સંયમ જેમને દુર્લભ છે તેઓ સંયમી જીવોની નિંદા ન કરે પણ અનુમોદના જ કરે.

૭૭. ઉપદેશકે આ શ્રોતાઓ કેવા છે? તેમની રૂચિ કેવી છે? ક્ષેત્ર કેવું ? હાલ કાળ કેવો વર્ત્તે છે? ભાવ કેવો છે? આ ચાર બાબતની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી તપાસ કર્યા બાદ ઉપદેશ દેવો જોઈએ. શ્રોતાઓની પરીક્ષા ન કરે ને ઉપદેશ દેવા માંડે તો ભેંસ આગળ ભાગવત વાંચ્યા જેવું થાય. એક પંડિતે મૂર્ખ પ્રદેશમાં જઈને ઘાંટા પાડીને વગર વિચારે ઉપદેશ આપ્યો તેનું ફલ તેને એ મળ્યું કે-શરીર ઉપર દામની વેદના સહન કરવી પડી. ત્યાંથી નીકળતાં તે

.ક દુહો બોલ્યો કે–જ્ઞાનીનો ગુરુ અજ્ઞાનીનો
સ ।। એમ કરતાં લઠ્ઠી ઉપાડે, તો મુખે ઉગાડું
ાસ ।।૧।।

૭૮. જેમ વેપારી હરરોજ પેદાશનો મેળ કાઢે, તેમ આપણે પણ પુણ્ય પાપની પેદાશનો મેળ જરૂર કાઢીએ તો પાપ ઘટે. ને પુણ્ય વધે. ધાર્મિક કાર્યો વધારે કરવાની તીવ્ર બુદ્ધિ જાગે.

(ચાલુ)

જગદ્‌ગુરુ વિજયહીરસૂરીશ્વરજી.

(ભારતકા ડંકા આલમ મેં એ–રાગ)

હીરક સમ જૈન નભે શોભ્યા, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી;
ભાવિકોએ અંતરથી પરખ્યા, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૧)

પ્રતિબોધી અકબરને સૂરિએ, શુભ મંત્ર અહિંસાનાં દીધા;
સમ્રાટે સુંદર કાર્ય કીધાં, એ વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૨)

જજિયા નામે કર દૂર કરાવ્યો, વગડાવ્યો પટહ અમારિ તણો;
ઉત્તમ ગુણધારી જગદ્ ગુરુ, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૩)

અતિ લઘુ વયમાં દીક્ષા પામ્યાં, શાસ્ત્રો વાંચી પાંડિત્ય વર્યા;
ઉપદેશે માનવ ચિત્ત હર્યા, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૪)

શુભ પંચ મહાવ્રતધારી જે, ભવિજનકેરા ઉપકારી તે;
આત્માનન્દી ગુણના સાગર, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૫)

અમૃત સમ વાણીને સુણતાં, માનવગણ ભાવે મુગ્ધ બનતાં;
જિન ધર્મ પતાકા ફરકાવી, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૬)

કરી અજિત કાર્ય જે અમર થયાં, તે અજિત ધામ અધિકારી બન્યા;
હેમેન્દ્ર ઉરે જ સ્થિર વસ્યા, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૭)

મુનિરાજશ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી.

વૈરાગ્યમય વિવિધ વિચારો.

મુનિરાજશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ-અમદાવાદ.

અહો પ્રભુ! એવી દશા અહોનિશ ક્યારે જાગૃત થશે? કે તારા ગુણનો અસ્ખલિત પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય? તારા પ્રત્યે અત્યંત ભક્તિ પેદા થાય? કે જેના પસાયથી આ દુનિયા ઉપરનો રાગ ઓછો થાય? તારા વચનો ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા ક્યારે થશે? કે તારી આજ્ઞા હું ફૂલની માળાની પેઠે મસ્તક પર ધરૂં. તારી ક્ષમા, તારી શાંતિ, તારૂં જ્ઞાન, તારૂં ધ્યાન, તારૂં યથાર્થ વાદીપણું, તારી અપૂર્વ પરોપકાર બુદ્ધિ અને તારી અત્યંત સહનશીલતા જોઇ મારા આત્મ પ્રદેશમાં તું ક્યારે વસીશ? પર પુદ્ગલ પર ઉદાસીન વૃત્તિ ક્યારે ઉત્પન્ન થશે? કે જેથી હું મારા સ્વરૂપમાં જ રમું.

× × ×

આત્મા એજ દેવ, આત્મા એજ ગુરૂ, આત્મા એજ ધર્મ, આત્મા એજ સુખ, આત્મા એજ મોક્ષ, આત્મા એજ અખંડ આનંદ, આત્મા એજ પરમાત્મા છે, એમ યથાર્થ ક્યારે જાણવામાં આવશે?

× × ×

હે પ્રભુ! આ ભાવનાઓ, આ મનોરથો ને આ વિચારો ક્યારે પૂર્ણ થશે ને મનુષ્યભવનું સાર્થકપણું ક્યારે થશે? નવતત્વમાંથી બે જાણી ચાર છાંડી અને ત્રણને ગ્રહણ કરવા ક્યારે યત્ન કરીશ? હું હમણાં સંવરમાં છું કે આશ્રવમાં? હું હમણાં નિર્જરા કરૂં છું કે નહિ? હું હમણા આશ્રવનો ત્યાગ કરૂં છું કે નહિ? હું હમણાં અનિત્ય, અશરણાદિ ભાવનાનું ચિતવન કરૂં છું કે નહિ? એમ વારંવાર મને ક્યારે ભાન થશે? હું કોણ છું? હું ક્યાંથી થયો? મારૂં સત્ય સ્વરૂપ શું છે? હું ક્યાંથી આવ્યો ને ક્યાં જઇશ? મારૂં શું થાશે? આ શરીર શું છે? આ દુનિયા શું છે? આ કુટુંબ કોણ છે? ને મારો આ સર્વ સાથે સંબંધ કેમ થયો? એ સંબંધ સત્ય છે કે અસત્ય? એ ત્યજું કે રાખું? આવા ઉત્તમ વિચારો વિવેકપૂર્વક અને શાંત ભાવે ક્યારે કરીશ? આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના તાત્વિક સિદ્ધાંતનો અનુભવ ક્યારે કરીશ? ને કર્મનો સત્વર નાશ ક્યારે કરીશ?

× × ×

આત્મ સ્વરૂપમાં રમણ કરવાથી પરભાવની પ્રવૃત્તિ ત્યાગવાથી ચારિત્ર આત્મસ્વરૂપને જાણવારૂપ જ્ઞાન પોતાના અસંખ્યેય પ્રદેશોમાં વ્યાપીને રહેનાર હોવાથી સહજ સ્વરૂપ જ્ઞાનાદિ અનંત પર્યાયવાળો હું છું. અન્ય નથી એવો નિર્ધાર તે દર્શન એમ આત્મજ્ઞાન, દર્શનરૂપ બે ભેદ ઉપયોગ ગુણના લક્ષણથી ઓળખાય છે. ભાષ્યમાં એમ કહ્યું છું. આત્માની બે ગુણરૂપે જ વ્યાખ્યા કરે છે તેમના મત પ્રમાણે જ્ઞાનમાં સ્થિરતા તેજ ચારિત્ર ગણ્યું છે. તેથી જ્ઞાન અને ચારિત્રનો અભેદ જ છે. જ્ઞાન જ આત્મ પરિણામમય વૃત્તિરૂપે સમ્યક્ત્વ છે. આસ્રવ નિરોધરૂપ તત્વજ્ઞાનમાં એકતા તે ચારિત્ર છે એમ પ્રવૃત્તિના ભેદે જ્ઞાનની જ ત્રણ અવસ્થાઓ છે. તેમજ પ્રથમ ક્રિયાનયથી સાધ્ય છે અને તત્વ (આત્મા) પ્રગટે ત્યારે સર્વ જ્ઞાનનયથી સાધ્ય છે. ખરી રીતે જ્ઞાનમાં પ્રવૃત્તિ તેજ ચારિત્ર છે કારણ કે જ્ઞાનમય સેવા આત્મધર્મ છે, તેથી જ્ઞાનસ્વરૂપજ આત્મા છે.

અપૂર્ણ

જ્ઞાનસારના બત્રીશ અષ્ટકનો સંક્ષિપ્ત સાર.

લે૦ પુણ્યવિજયજી સંવિજ્ઞપાક્ષિક.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૪ થી શરૂ)

૧૧ **નિર્લેપ**—પુદ્દગલભાવનો હું કર્ત્તા નથી, કરાવનાર નથી અને તદ્દગુણ અનુયાયી નથી. આવા જ્ઞાનવાળો આત્મા લેપાતો નથી. તપ અને શ્રુતજ્ઞાનાદિએ મત્ત એવો ક્રિયાવાન્ આત્મા પણ લેપાય છે, પરંતુ ભાવના જ્ઞાને કરીને પૂર્ણ એવો ક્રિયા રહિત લેપાતો નથી. મોટા દોષની નિવૃત્તિ ક્રિયાના બળથી જ થાય છે, અને સૂક્ષ્મ દોષની નિવૃત્તિ જ્ઞાનના બળથી જ થાય છે. દેશવિરતિ, સર્વવિરતિને તે સ્થાનની કરણીની મુખ્યતા છે પરંતુ સાતમા, આઠમા, નવમા ગુણસ્થાને વર્તતા જીવને જ્ઞાનની મુખ્યતા છે.

૧૨ **નિઃસ્પૃહ**—સ્પૃહાવાન્ મુનિ તૃણ અથવા રૂની જેમ હલકો દેખાય છે અને ભવસમુદ્રમાં ડૂબે છે, તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી. પરસ્પૃહા એ જ મહાદુઃખ અને નિઃસ્પૃહત્વ એ જ સુખ છે.

૧૩ **મૌનવાન્**—(પુદ્દગલને વિષે અપ્રવૃત્તિ એ જ મૌન) સમ્યક્ત્વ તે જ મૌન અને મૌન તે જ સમ્યક્ત્વ છે. શુદ્ધ શ્રદ્ધાએ નિરધાર કરેલ આત્મસ્વભાવની ઉપાદેયતાને વિષે જ ઉપયોગપરિણતિનું અવસ્થાન તે જ સમ્યક્ત્વ છે, અને સમ્યગ્દર્શને કરીને હેયોપાદેયતાં વિભક્ત કરી ઉપાદેયને વિષે રમણ સ્વભાવ એ જ મૌન છે. એ બન્નેનું ઐક્ય છે. આત્મા આત્માએ કરીને આત્માને વિષે શુદ્ધતા જાણે છે, માટે મુનિની જ્ઞાન અવસ્થા રત્નત્રયીમાં—જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્રની એકતા કરે છે, આત્માના જ્ઞાનમાં રમણ કરનાર જે પુરુષની ક્રિયા જ્ઞાનમયી છે તેનું મૌન સર્વોત્તમ છે. જેમ વિપરીતગ્રાહી મણિનું જ્ઞાન અને મણિની શ્રદ્ધા શુદ્ધ મણિમાં પ્રવૃત્તિ કરતું નથી, તેમજ જે જ્ઞાન અને શ્રદ્ધાથી શુદ્ધ આત્મસ્વભાવને વિષે આચરણ થતું નથી અથવા દોષનિવૃત્તિ થતી નથી, તે જ્ઞાન નથી અને તે દર્શન નથી. પ્રદીપની સર્વ ક્રિયા પ્રકાશ શક્તિવાળી છે તેમ આત્મસ્વરૂપથી ભિન્ન જેના પરિણામ નથી એવા અનન્ય સ્વભાવવાળાની સર્વ ક્રિયા જ્ઞાનમય છે, તેનું મૌન સર્વોત્તમ છે.

૧૪ **વિદ્યાવાન્**—તત્ત્વને વિષે જે બુદ્ધિ તેને યોગાચાર્યોએ વિદ્યા કહી છે. આત્મા પરિણામી નિત્ય છે. પરસંગ—પુદ્દગલસંગ અનિત્ય એમ જે જાણે છે તે વિદ્યાવાન્ જાણવો. સમતાના કુંડમાં સ્નાન કરીને અને કર્મમળને દૂર કરીને જે મલિનતાને પામતો નથી તે અંતરાત્મા ઉત્કૃષ્ટ પવિત્ર છે. હું અને મારાપણાની બુદ્ધિ તે અવિદ્યા છે. સર્વદા ક્ષીર-નીરની જેમ એકરૂપ થઇ રહેલા કર્મ અને જીવને જે વિભિન્ન કરે છે, જડ-ચેતન લક્ષણથી તેની વ્યવસ્થા કરીને પૃથક્ કરે છે તે ભેદજ્ઞાની મુનિરાજ વિદ્યાવાન્ છે.

૧૫ **વિવેકવાન્**—આત્મા આત્માને આત્માએ કરીને આત્માને માટે આત્માથી આત્માને વિષે જાણે તે છ કારક છે. સંસારમાં શરીર, આત્મા અને આદિ શબ્દથી વંચન, ચિત્ત, ચૈતન્યાદિનો અવિવેક—અભેદ એ સદા સુલભ છે.

समयं मा पमाए। બેદરકારીનો ભોગ.

બંધુઓ ! અચાનક ઉદ્ભવેલા વિચારથી આપણ સર્વે અહીં આવી ચઢ્યા, છતાં અહીંનો સિંહનિષદ્યા પ્રાસાદ નિરખી સાથે જ આપણો આત્મા અપૂર્વ આહ્લાદ અનુભવે છે. આપણા પૂર્વજ ચક્રવર્ત્તી મહારાજ ભરતે ચાલુ અવસર્પિણીકાળના ચોવીશે તીર્થપતિની અહીં સ્થાપના કરી, આ પ્રદેશના વાતાવરણમાં અનોખી પવિત્રતાનું સિંચન કર્યું છે. એ ઉપરાંત શ્રી યુગાદિ જિનેશ સાથે નિર્વાણ પામનાર આત્માઓની સ્મૃતિમાં જે સ્તૂપના સર્જન કર્યાં છે એ સુવર્ણમાં સુગંધનો મેળ મળ્યા જેવું કહેવાય. આ પૂનિતધામમાં આપણે પગ મૂકયા પછી, આપણી ચોતરફ કેવલ આધ્યાત્મિક ભાવોના જ આંદોલનો ઉભરાયા છે. સમય કયાં વીતે છે એ ભક્તિના ઉલ્લાસમાં સમજાતું પણ નથી ! અહીંથી પાછા ફરવા મન માનતું નથી, છતાં પિતાશ્રી તરફથી સંદેશો આવ્યો છે કે–આપણ સર્વેએ સત્વર પાછા ફરવું.

સાઠ હજાર બંધવોની માતાઓ જુદી હોવા છતાં, પરસ્પરમાં સ્નેહની ગાંઠ એવી તો નિબિડ હતી કે સૌ વડિલની આજ્ઞા શીરોધાર્ય કરતા. જ્યેષ્ઠભ્રાતાનું કથન સાંભળી, તરત જ સૌ એકી અવાજે બોલી ઉઠ્યા.

વડિલ ભાઇ, આપ જે નિર્ણય કરો તે અમારે કબૂલ છે. અષ્ટાપદ પર્વત પર હજુ સ્થિરતા કરવી હોય તો અમારી ના નથી, અને અયોધ્યા પ્રતિ કૂચ કરવી હોય તો અમો તૈયાર જ છીએ.

યાત્રા તો આપણે સારી રીતે કરી લીધી છે. પિતાશ્રીનો પત્ર એટલે એનો અમલ તો કરવો જ ઘટે. મનમાં એક જ વસવસો રહે છે કે આવા રત્ન–મણિમય પ્રાસાદનું રક્ષણ બરાબર થાય તેવો પ્રબંધ જણાતો નથી ! પહાડના આઠ પગલા વટાવ્યા કે પ્રાસાદ સામે આવી ખડા થવાય. કાળ વિષમ આવી રહ્યો છે. અહીં આવનાર આત્માઓ કેવલ ભાવુક અને ભક્તિ-

---

તે દેહાત્માદિનું ભેદ પરિજ્ઞાન–આત્માની એકતાનો નિશ્ચય કોટિ જન્મોવડે દુર્લભ છે. સંસારમાં બધાય ભવસ્થ જીવો શરીર અને આત્માની અભેદવાસનાથી વાસિત જ છે. ભેદજ્ઞાની કોઈક જ હોય છે, એવા ભેદજ્ઞાની તે જ વિવેકવાન્ કહેવાય છે.

૧૬ **માધ્યસ્થ**—સ્વપક્ષમાં સત્ય અને પરપક્ષમાં નિષ્ફળ એવા નયોમાં જેનું મન તુલ્ય સ્વભાવવાળું છે, તે મહામુનિને માધ્યસ્થ જાણવા. તે અપક્ષપાતપણાએ કરીને તત્ત્વની પરીક્ષા કરનાર છે એમ સમજવું, પરંતુ એક નયપક્ષી મધ્યસ્થ થઈ શકે નહિ. સર્વ પ્રાણીઓ પોતાના કર્મકૃત આવેશવાળા છે, અને પોતાના કર્મ ભોગવે છે તેમની પ્રત્યે મધ્યસ્થ પુરુષ રાગદ્વેષ નહિ ધરતાં સમવૃત્તિથી રહે છે. પરચિંતા રાગાદિનો હેતુ છે અને આત્મચિંતા પરમસુખ આપનાર છે. મધ્યસ્થ પુરુષનો મનરૂપી વાછડો યુક્તિરૂપી ગાયની પાછળ જાય છે, જ્યારે કદાગ્રહીનો મનરૂપી મર્કટ તેને પૂંછડે કરીને ખેંચે છે. (ચાલુ)

વંત જ હશે એમ કેમ માની શકાય ? અહીંના અમૂલ્ય મણિરત્નોની ખ્યાતિ સાંભળી કાં ચોર-લૂંટારા ન આવે ? ઓછો જ આ કંઇ સત્‌યુગનો જમાનો છે !

તો પછી આવતાં વિલંબ થશે એમ પિતાશ્રીને કહેવડાવી દ્યો, આ તીર્થ સુરક્ષિત બને તેવી યોજના વિચારો.

ના, ના, જો હું સૂચવું તે માર્ગ ગ્રહણ કરાય તો સર્વ કંઈ બરાબર થઇ જાય. આપણી સાથેના રસાલામાંથી માત્ર ખપ પૂરતા અનુચરોને રાખી બીજા બધાને રાજધાની તરફ વિદાય કરવા. તેમની સાથે પિતાશ્રીને ખબર કરવી કે અમો પાછળ આવી રહ્યા છીએ. તમો બધા આ પહાડની ચારે બાજુ ઊંડી ખાઈ ખોદવા મંડી પડો. એ કાર્યમાં આપણે સાથે લાવેલા દંડરત્નનો ઉપયોગ કરો. દરમીઆન હું ગંગાના પ્રવાહને એ ખાઈમાં વાળી આણું. પાણીથી ભરપૂર ખાઇને જોતાં જ લૂંટારા કે ધાડપાડુ આ તરફ ફરકશે નહીં. બાકી ભાવુક આત્માઓ-યાત્રા નિમિત્તે આવેલા ઉપાસકો-એને પાર કરી, પર્વત પર ચઢી દર્શન કરશે જ કરશે.

જન્હુકુમાર ભાઇ, ખરેખર તમોએ સાચો માર્ગ શોધ્યો. ભરતચક્રીના સર્જન પાછળ સગરચક્રીના પુત્રોએ રક્ષણની પાળ આ રીતે ઊભી કરવી જ જોઇએ. તો જ યાત્રાએ આવ્યા પ્રમાણ અને તો જ કંઇ સ્મૃતિ મૂકી ગયા કહેવાય.

બસ પહાડની ચોતરફ હજારો હાથોના એક સામટા ઘસારાથી ધરતી ધ્રૂજવા માંડી. જોરથી હુલાવી દીધેલી કટાર જેમ દેહમાંથી આંતરડા બહાર ખેંચી કઢાડે તેમ, દંડરત્નના પ્રભાવે ધરણીના મૂળ ઉપાડી બહાર આવવા માંડ્યા. ઉપરના ભાગમાં ઊગી નીકળેલા વૃક્ષો, જામી પડેલી ઝાડીઓ, અને હુરાહજાગા ઝુંપડાઓ તો જોતજોતામાં હતા ન હતા થઇ ગયા ! પ્રલય કાળના વાયરાને જોઇ જેમ મુસાફરો ભાગી છૂટે તેમ માનવ ટોળા અને પ્રાણીવૃંદ આ પ્યારા ગિરિનું સાંનિધ્ય લઇ નાશી છૂટ્યા !

દંડરત્નના આકરા ઘાથી ધરતીના ધાવણ તો છૂટી ગયા, પણ એની હેઠળ આવેલા દેવના ભુવનો પણ હાલી ઉઠ્યાં. મુશળધાર ધૂળધારાઓ એમાં વહી રહી. અચાનક આ બનાવે એ દેવતાઓને પણ વ્યાકુળ બનાવી મેલ્યા ! ઇંદ્ર પાસે સમાચાર આવ્યા અને એકાએક એની ચક્ષુના ખૂણા રાતા થયા-એવો તે કોણ માનવ રાક્ષસ પાક્યો કે જે દેવો સાથે બાથ ભીડવા તૈયાર થયો છે. ?

નાગરાજ જ્વલનપ્રભ પ્રગટ થયા, અને નેત્રો તગતગાવતા ગર્જી ઉઠ્યા—તમો સર્વ કોણ છો ? આ શું કરી રહ્યા છો ?

અમો સગર ચક્રીના પુત્રો છીએ. તમારે એમાં માથું મારવાનું શું કારણ ?

આ તે રક્ષા છે કે ભક્ષા ? પામર એવા માનવ આ તીર્થની શી રક્ષા કરવાના હતા ? એનું સાનિધ્ય તો દેવોને સોંપાયું છે. તમારું કાર્ય તો તૃષાતુર વાછરડાને કુવામાં નાંખી દયા કરવા જેવું છે. ભક્તિના ઓથા તળે તમોએ અહીંના આડપાનનો ખોદો કઢાવ્યો ! મનુષ્ય તેમ જાનવરોને આશ્રયહીન કર્યાં ! અને અમારા ભુવનોમાં ધૂળના ઢગ ભર્યા. હજારોનું આક્રમણ કરવારૂપ કાર્ય ભક્તિના ખીબામાં શી રીતે સમાય ? આટલાથી જ અટકી જાવ. પાછે પગે. ચક્રીના રત્નનો વધુ દુરુપયોગ ન કરો.

આટલું કહી જ્વલનપ્રભદેવ અંતર્ધાન થયા. સગરપુત્રો ક્ષાત્રતેજથી ભરેલા હતા. ધાકધમકીની તમણે પરવા નહોતી, છતાં અન્યને હાનિ પહોંચે તેવી પ્રવૃત્તિ કર્યા જવી એ પણ

प्रासंगिक स्फुरण. 卐

લેખકઃ— શ્રી ફતેહચંદ ઝવેરભાઈ

સુંદર બગીચાને જેટલી વાડની આવશ્યકતા છે તેટલી જ જીવને દુઃખની આવશ્યક્તા છે; દુઃખમાં થતા કષ્ટનો અનુભવ એ જ જીવન માટે ઉન્નતિનું કારણ છે; ભૂખનું દુઃખ જેમ ભોજનને વહાલું બનાવે છે તેમ દુઃખોનો આસ્વાદ સાચા સુખની લહેજતને વધારે છે; સુખ એ છાતી અને દુઃખ એ પીઠ છે; દરેકને બન્નેની આવશ્યકતા છે; દુઃખ સુખના દ્વંદ્વો રાત્રિદિવસના દ્વંદ્વોની જેમ મનુષ્યને પડતી અને ચડતીના અનુભવો આપી રહ્યાં છે.

× × ×

હાથ અન્ન પકાવીને પોતે નહીં ખાતાં જઠરને અર્પણ કરી ખુશી થાય છે, અને એ સ્વાભાવિક રીતે પોતાનું વળતર મેળવી લે છે તેવી રીતે વિદ્વાન મનુષ્ય અન્ય અજ્ઞાન મનુષ્યોના હિતને માટે થાય, યથાશક્તિ સહુને ઉપયોગી થાય તો તે સૌના હિત સાથે સ્વાભાવિક રીતે પોતાનું હિત પણ સાધી લે છે.

× × ×

જીવન સનાતન છે; જેમ શરીરમાં વિક્રિયા થયેલી હોય તો ઉપર ઉપરની દવાથી મટતી નથી પરંતુ વિકારો રેચદ્વારા કાઢી નાંખવાથી મટે છે અને શરીરમાં જીવનશક્તિ આવી હોવાથી લોહી હરતુંફરતું વિશેષ થવાથી વિક્રિયા નાબૂદ થાય છે, તેમ આત્મા અન્ય જન્મમાં જાય તો પણ જીવન સનાતન જીવનશક્તિનો સ્વભાવ ઉત્ક્રાંતિવાળો હોઇ કર્મના વિકારો દૂર થાય ત્યારે પૂર્વજન્મમાં એકઠા કરેલાં શુભ સંસ્કારનાં બીજોનું વૃક્ષ થતાં આખરે મુક્તિરૂપ ફલ–અખંડ જીવન પ્રાપ્ત થાય છે.

× × ×

તેમનો હેતુ ન હતો. વડિલ ભ્રાતા જન્હુકુમાર ગંગાકાંઠે હતા, ત્યાં અનુચરો દોડાવ્યા. શું કરવું તેવા વિચાર કરવા લાગ્યા. ત્યાં તો થોડા જ સમયમાં ઘોડા પૂર વેગે ગંગાનો પ્રવાહ ખાઈમાં આવતો દષ્ટિગોચર થયો. અનુચરોનો મેળાપ થાય એ પૂર્વે જ જન્હુકુમાર તીર્થરક્ષાની ધારણાને સફળ બનાવતો આવી પહોંચ્યો. ચોતરફ જળ ફરી વળ્યું અને કાંઠાને છલકાવા લાગ્યું.

ભાઈઓ, વડિલ ભ્રાતા પાસે દોડી ગયા. નાગરાજના આગમન સંબંધી વાતનો આરંભ કરે ત્યાં તો એ જ જ્વલનપ્રભ-ભુવનપતિનો ઇંદ્ર પ્રલયકારના ફુંફાડા મારતો અને આંખોમાંથી અગ્નિ વર્ષાવતો આવી પહોંચ્યો. ભૃકુટિ ચઢાવી ભયંકર અવાજે ગર્જી રહ્યો.

નાદાનો, એક વાર શિખામણ આપ્યા છતાં એની અવજ્ઞા કરવાનું ફળ ચાખો. દેવોના ભુવનોમાં પાણી ભરવાના પ્રયાસનું ભયંકર પરિણામ ભોગવો. એમ કહી તરત જ વિષ-જ્વાળાદ્વારા બધાને ભસ્મીભૂત કર્યા!

—ચોકસી

...............વર્તમાન સમાચાર...............

શ્રી તાલધ્વજગિરિ (તળાજા તીર્થ) શ્રી ચૌમુખજીના મંદિરમાં ખંડિત કરવામાં આવેલી ચાર પ્રતિમાઓ.

શાશ્વત શ્રી શત્રુંજયગિરિની ઉપરોક્ત ટુંકમાં ચૌમુખ પ્રભુની મૂર્ત્તિ-ખંડનનો ધર્મ-દ્વેષી બનાવ જે બન્યો તેથી જૈન અને હિંદુ સમાજની લાગણી અત્યંત દુભાઇ છે. શ્રાવણ વદી ૫ સોમવારે રાત્રિએ વૈરવૃત્તિને લીધે ઘણું હીચકારૂં આ ઘોર અપકૃત્ય કરવામાં આવેલ છે. મંદિરના તાળા તોડી પ્રતિમાઓ બહાર કાઢી મસ્તકો ખંડિત કરેલી સ્થિતિએ મંદિરના દરવાજા પાસે બીજે દિવસે સવારમાં જોતાં તળાજા ગામમાં દરેક હિંદુ કોમમાં હાહાકાર વર્ત્તી રહ્યો હતો. ભાવનગર તાર કરવામાં આવતાં અત્રેથી તપાસ કરવા ગૃહસ્થો ગયા હતા. ત્યારબાદ આ શહેરના અગ્રગણ્ય શહેરી શેઠ જીવરાજ દેવચંદના પ્રમુખપણા નીચે સમગ્ર મહાજન હિંદુસમાજ એકત્ર થઇ દીલગીરીનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો.

દૂધનું દહીં, છાશ, માખણ અને ઘી અનુક્રમે થયા પછી ઘીનું દૂધ ત્રિકાલમાં પણ ન થઇ શકે; ઘાસ ગાયના મુખમાં ખવાયા પછી તેનું દૂધ થાય પણ ફરીથી ઘાસ ન થઇ શકે; વિજ્ઞાનની (science) પણ તેવી તાકાત નથી; તેમ સિદ્ધાત્મા થયા પછી તે કર્મમય સંસારી આત્મા ન થઇ શકે.

× × ×

व्यतिपजति पदार्थानान्तरः कोऽपि हेतुः। અર્થાત્ " અંતરંગ ભાવોને એકઠાં થવામાં કોઇ પણ નિમિત્ત હોય છે "—એ રીતે સંસારી આત્માની અંતરંગ ક્રિયા કર્મના બંધ, ઉદય, કર્મચેતના અને કર્મફળચેતનાએ ચાલતી હોય છે, બાહ્ય નિમિત્તોને નજીક લાવવામાં પણ કર્મની અંતરંગ ક્રિયા કારણભૂત હોય છે; દષ્ટાંત તરીકે કેળું ખાવામાં આવ્યું અને અમુક મનુષ્યને અસાતાવેદનીયનો ઉદય થયો; આ કેળું ખાવાની ઇચ્છા પણ પૂર્વબદ્ધ મોહનીય કર્મના ઉદયથી થાય છે. એ રીતે કર્મો પરસ્પર સંકલનાપૂર્વક ભાગ ભજવી રહેલ છે.

× × ×

અખંડ વસ્તુ (Cosmas) ને વ્યાવહારિક પરિસ્થિતિમાં સમજવા માટે તેના ખંડ કરવા પડે છે; દષ્ટાંત તરીકે (૧) અખંડ આકાશાસ્તિકાયને ઘટાકાશ, પટાકાશ વિગેરેથી (૨) કુદરત nature અખંડ છે તેને કવિતાની પરિભાષામાં ઉતારી વર્ણનો વિગેરેથી (૩) અખંડ અને અનંતગુણી તીર્થંકર પરમાત્માની મૂર્તિદ્વારા ઓળખાણથી (૪) અને અનંતજ્ઞાની આત્માની ઝાંખી મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યવ વિગેરે ક્ષાયોપશમિક-ખંડ જ્ઞાનદ્વારા-પ્રગટ થતી હોવાથી.

× × ×

ઉદ્યમ અને કર્મમાં એક અપેક્ષાએ કર્મની મુખ્યતા છે કેમકે કર્મ માર્ગ આપે ત્યારે જ પુરુષાર્થ કરવાની બુદ્ધિ થાય છે; છદ્મસ્થ મનુષ્યને કર્મ ક્યારે માર્ગ આપશે તે જ્ઞાન નહિ હોવાથી પુરુષાર્થને પ્રધાન રાખી પ્રગતિ ચાલુ રાખવી જોઇએ; કર્મ અને પુરુષાર્થનું ઘર્ષણ થતાં થતાં આત્મજાગૃતિ મનુષ્ય જન્મમાં વધે અને આત્મા ઇચ્છાશક્તિપૂર્વક પુરુષાર્થ કરે ત્યારે જ કર્મનું બળ ઘટે અને આત્મિક ગુણોનો વિકાસ થતાં છેવટે કર્મનો સદંતર અભાવ થાય.

વસ્તીવાળા આવા નાના શહેરમાં રાત્રિના પ્રતિમા ખંડન કરવાનું આવું હીચકારૂં કૃત્ય કોઈ રીતે ક્ષમ્ય નથી. મુસલમાની રાજ્યોમાં પણ શ્રી શત્રુંજય-ગિરનાર-તળાજા વગેરે તીર્થો, બીજા જૈનેતર મંદિર મૂર્તિઓનું ખંડન થયા છતાં આ તીર્થો સહિસલામત રહ્યા હતા, છતાં આજે ભાવનગર જેવા હિંદુ રામરાજ્ય-ધર્મનું રક્ષણકર્તા રાજ્યમાં બનેલો આ હિચકારો બનાવ રાજ્યને પણ આઘાત પહોંચાડે તેવો છે. વળી આવા ગુંડાઓને શોધી શિક્ષા કરવાને રાજ્યના પોલીસ પ્રયત્ન શરૂ છે તે થશે પરંતુ ભવિષ્યમાં પણ સમગ્ર હિંદુ ધર્મનો, મંદિરોનો, મૂર્તિઓનો આવો બનાવ કોઈ કાળે ન બને તેમ રક્ષણ આપવાને પણ ફરજ ચૂકશે જ નહિ, તેમ નામદાર મહારાજાને વિનંતિ છે.

આ દુઃખદ સમાચાર અત્રે જાણ્યા પછી સમગ્ર ભાવનગરમાં હડતાળ પાડવામાં આવી હતી. અને પછી પણ જૈનોએ ફરી હડતાળ પાડી હતી.

તીર્થરક્ષક કમીટીએ પણ આ દુઃખદ સમાચાર હિંદમાં બધે સ્થળે વ્યવસ્થિત રીતે પહોંચાડવા એક કામચલાઉ કમીટી નીમીને કાર્ય શરૂ કીધું હતું. ભાવનગર શ્રી સંઘે તથા યુવકોએ પણ સારો સાથ આપ્યો હતો. બહાર ગામ સમાચાર પહોંચતા અત્રે કમીટી ઉપર દિલગીરીના ઠરાવો અને રાજ્ય ઉપર ચાંપતી તપાસ કરવા તાર દ્વારા વિનંતિ કરવામાં આવેલ છે. ભાવનગરમાં પર્યુષણ પર્વ સાદી રીતે ગાજાવાજા, ગીત ગાન, પ્રભાવના, રંગરાગ વગર માત્ર શ્રદ્ધાવડે ઉજવવામાં આવ્યા છે. ઘણાં શહેરોમાં પણ તેમ બન્યું છે. અત્રે બિરાજમાન આ. શ્રી વિજયઅમૃતસૂરિજી મહારાજે આ અપકૃત્ય અને અશાંતિ નિવારણ માટે તેમજ ભવિષ્યમાં ન થવા માટે તપ-જપ ધ્યાન વગેરે કરવા ઉપદેશ આપ્યો હતો.

લુધીયાના-પંજાબ.

આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ બિરાજમાન છે. ત્યાંથી સમાચાર મળે છે કે-અત્રેરમાં જૈનોનો વરઘોડો ચાલતો હતો. દરમ્યાન આ દુઃખદ બનાવના સમાચાર મળતાં વરઘોડો વીંખી નાંખી શ્રી સંઘ ઉપાશ્રયે પહોંચ્યો, જ્યાં, પ્રભુપ્રાર્થના દિલગીરીના ઠરાવો અને તપ-જપ-ધ્યાન કરવામાં આવેલ હતાં.

સ્વીકાર–સમાલોચના

પંચાંગ સંવત ૨૦૦૨નું મુનિરાજશ્રી વિકાસવિજયજી તરફથી અમોને ભેટ મળેલ છે.

જૈન અને અન્ય જ્યોતિષ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરી સુમારે દસ વર્ષથી સર્વમાન્ય (જૈન-જૈનેતર) પંચાંગ પ્રકટ કરવામાં આવે છે અત્યાર સુધી કોઈ પણ જ્યોતિષશાસ્ત્રી આ પંચાંગને અયોગ્ય ઠરાવી શકયા નથી, તેમાં દૈનિક સ્પષ્ટ ગ્રહો, ક્રાન્તિ તથા લગ્નો સહિત હિન્દમાં સૌથી સૂક્ષ્મ ગણિતવાળું આ પંચાંગ જૈન સમાજ તેમજ જૈનેતર બંધુઓ પણ તેનો ઉપયોગ કરે છે. આગલા વર્ષોમાં અનેક અભિપ્રાયો મળેલા છે. અમો પણ આ પંચાંગને આવકારદાયક ગણીએ છીએ. કિંમત રૂ. ૦-૮-૦. અમારે ત્યાંથી મળશે.

વિવિધ વિષય વિચારમાળા—ભાગ આઠમો લેખક મુનિરાજશ્રી મણિવિજયજી મહારાજ. પ્રકાશક જુઠાલાલ નથુભાઈ ઝવેરી જામનગર. અનેક ગ્રંથો અને આગમોમાંથી ઘણા જ પ્રયત્ને સંગ્રહ કરી બાળજીવઉપયોગી અનેક વાંચવા યોગ્ય વિષયોનો સંગ્રહ કરી આવા સાત ભાગો પ્રથમ અને આ આઠમો ભાગ ઘણો જ વિસ્તારપૂર્વક લખી લેખક મુનિરાજશ્રીએ સમાજ ઉપર ઉપકાર કર્યો છે. ભાગો વાંચવા

જેવા અને નવી નવી હકીકતો જાણવા જેવી છે. વૃદ્ધાવસ્થા હોવા છતાં મુનિશ્રીનો આ પ્રયત્ન ઉપકારક અને પ્રશંસા યુક્ત છે. કિંમત સાડા છ રૂપીયા. પ્રકાશકને ત્યાંથી મળશે.

અનોપમાદેવી—લેખક-પ્રકાશક કવિ ભોગીલાલ રતનચંદ-અમદાવાદ. લેખક કવિ ભોગીલાલ પોતે ધાર્મિક આખ્યાનો લોકરંજન ભાષામાં આપવા માટે સુવિખ્યાત છે, પરંતુ આવી ઐતિહાસિક કથા લખવાનો તેમનો આ પ્રથમ પ્રયત્ન પણ ઐતિહાસિક અનેક પુરાવાથી અને સંશોધન કાર્યવડે સાદી સરળ ભાષામાં આવકારદાયક છે. અનોપમાદેવી તે વસ્તુપાળ મહામાત્યના લઘુબંધુ તેજપાળની એક આદર્શ-અનુકરણીય ધર્મપત્ની હતી. જ્યાં જ્યાં તે રાજ્યના યુદ્ધના મોરચા મંડાય ત્યાં અનુપમાદેવી પોતાના પતિ તેજપાળને ઉત્સાહિત કરી મોકલતી. રાજ્ય કારભારમાં પણ વસ્તુપાળ તેજપાળને ગુંચવણના પ્રસંગે યોગ્ય સલાહકાર નિવડતી. ધર્મશ્રદ્ધાળુ અને આબુ ગિરિરાજ ઉપરના સુંદર દેવાલયો જે બન્યા છે તે કરવામાં પણ તેમનો અનેરો ઉત્સાહ અને સુંદર પ્રયત્નનું ફળ હાલ પણ જોવાય છે. એકંદર આ ચરિત્ર બહુ જ સુંદર અને વાંચવા યોગ્ય છે. કિંમત કંઇ વિશેષ છે તો પણ લેખક કવિરાજ આવા સુંદર ચરિત્રો માટે હવે પછી તે માટે વિચારશે એમ સૂચવીયે છીએ. ઠે. રતનપોળ, પીંપળાવાળો ખાંચો-અમદાવાદ. કિ. પાંચ રૂપીયા.

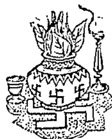
શ્રી ગણધરસાર્દ્ધશતકમ્—પ્રતાકારે સુંદર શાસ્ત્રી ટાઇપથી ઊંચા પેપરોમાં શ્રી જિનદત્તસૂરિ જ્ઞાનભંડાર-સુરત તરફથી ગ્રંથાંક ૪૮મા તરીકે પ્રગટ થએલ છે. તેના રચયિતા શ્રી જિનદત્ત સૂરીશ્વરજી છે અને સંક્ષિપ્ત ટીકા શ્રી પદ્મમંદિર ગણિની કરેલી છે. મુનિશ્રી કાન્તિસાગર મહારાજે હિંદી ભાષામાં પ્રસ્તાવનામાં કરેલું વિવેચન ખાસ વાંચવાથી ગ્રંથનું સ્વરૂપ સમજાય તેમ છે. જૈન ઐતિહાસિક સાહિત્યનાં આ ગ્રંથે એક સુંદર વૃદ્ધિ કરી છે. ભાષા સંસ્કૃત સરલ હોઇ અભ્યાસીઓને ઉપયોગી છે. ગ્રંથ ભેટ આપવામાં આવતો હોવાથી પ્રકાશકનો હેતુ જ્ઞાનનો બહોળો પ્રચાર કરવાનો જણાય છે.

અમૃતના ઘુંટડા-લેખક આચાર્યશ્રી ભુવનતિલકસૂરિ. વાંચવા યોગ્ય ઉપદેશક પુસ્તક છે.

મહાવીરસ્વામીનો સંયમ ધર્મ—(શ્રી સૂત્રકૃતાંગનો મૂળનો છાયાનુવાદ) સંપાદક ગોપાળદાસ જીવાભાઇ પટેલ. પૂંજાભાઇ હીરાચંદ ગ્રંથમાળાનું દશમું પુસ્તક કિંમત. દશ આના.

ગૌરવ ગાથા—આચાર્યશ્રી વિજયગંભીરસૂરિની ટૂંકકથા, લેખક અતિથિ.

ઉપરના ગ્રંથો ભેટ મળ્યા છે તે સાભાર સ્વીકારવામાં આવે છે.

આ સભાના માનવંતા પેટ્રન સાહેબ

જૈન નરરત્ન શેઠ સાહેબ શ્રી અમૃતલાલભાઈ કાળીદાસ-અમદાવાદ
(હાલ મુંબઈ)

શ્રીમાન શેઠ અમૃતલાલ કાલીદાસ.

(આછો જીવનપરિચય)

'જ્યાં જ્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત' ગુજરાતીઓની સંસ્કાર-પ્રીતિ અને સંસ્કારરક્ષાની જ્વલંત ભાવનાનું કવિશ્રી ખબરદારે આ પંક્તિદ્વારા કરેલું વર્ણન તેમની ખબરદારીનો ખ્યાલ રજૂ કરે છે. ગુજરાતના સદ્‌ભાગ્યે સાંપડેલા અનેક યુગપુરુષોની આદર્શ ભાવનાઓને ઝીલીને એને મૂર્તિમન્ત સ્વરૂપ આપવા અનેક ગરવા ગુજરાતીઓ ખડે પગે તત્પર રહ્યા છે. પોતાના સંસ્કારની સુવાસ તેમણે જગતભરમાં પ્રસરાવી છે અને જે ધરતી પર ગુજરાતીએ પગ મૂક્યો છે તે ધરતી પર નાનકડું ગુજરાત ખડું કરવાના મનોરથો પાછળ તેમનો અતૂટ પુરુષાર્થ ખર્ચાયો છે. ગુજરાતનું આ ગૌરવ છે અને તેની આવતી કાલ દેદીપ્યમાન ભૂતકાળ કરતાં પણ વધુ જાજ્વલ્યમાન બનાવવા મથતી ગૌરવંશાળી ગુજરાતીઓની કતાર કાળના કરાળ કોતરોમાં પોતાના પુરુષાર્થની યશ-ગાથા અંકિત કરી રહી છે.

ગરવા ગુજરાતીઓની આજની આખી કતારમાં શેઠશ્રી અમૃતલાલ કાલીદાસ વિશિષ્ટ સ્થાન ધરાવે છે. મિત્રો અને નિકટના સ્નેહીવર્ગમાં અમુભાઈના હુલામણા નામથી ઓળખાતા શેઠ અમૃતલાલ કાળીદાસનો જન્મ રાજનગર(અમદાવાદ)માં ઇ. સ. ૧૮૮૭માં થયો હતો. ગુજરાતના ઇતિહાસમાં મહત્વનો ભાગ ભજવનાર જૈન વીશા ઓસવાળ જ્ઞાતિના આ સુપુત્ર રાજનગરના કીર્તિવંત નગરશેઠ કુટુંબના વંશજ હોઇને અસલી ખાનદાની અને ઉચ્ચ સંસ્કારોની ભેટ તો પયપાન સાથે જ તેમણે મેળવેલી. એ જમાનામાં શિક્ષણ દુષ્પ્રાપ્ય હતું છતાં અમદાવાદમાં જ તેમણે પ્રાથમિક તેમજ માધ્યમિક કેળવણી લીધી અને ત્યારબાદ રાજનગરમાં ઝવેરાતના વ્યાપારમાં ઝંપલાવ્યું,—આસમાન સમા ઉત્સાહે ઉછળતા આ નૌજવાનને પોતાની મહત્વાકાંક્ષાઓ સંતોષવા માટે અમદાવાદ અને ઝવે-રાતના વ્યવસાયના ક્ષેત્રો નાનકડાં-સાંકડાં પડે એ સ્વાભાવિક હતું. સાહસપ્રિય સ્વભાવથી પ્રેરાઇને તેમણે મુંબઈના શેર બજાર તરફ નજર માંડી અને ઇ. સ. ૧૯૦૬માં શેર બજા-રમાં પોતાનું સ્થાન જમાવ્યું. ઇ. સ. ૧૯૦૯માં તેઓ શેર દલાલ બન્યા. સાહસ, સચ્ચાઈ, વ્યાપારી કુનેહ, હૃદય ઔદાર્ય, પ્રામાણિકતા અને ન્યાયપ્રિયતાએ શેર બજારમાં તેમનો કપરો રાહ સરળ બનાવ્યો અને અતિ ટૂંક સમયમાં મિત્રોના પ્રિય અમુભાઇ, શેર બજા-રના અમુભાઇ શેઠ બન્યા. તેમની વિપુલ કાર્યશક્તિએ સહવ્યવસાયીઓનું પણ ધ્યાન ખેંચ્યું અને વીજળીની ઝડપે તેઓ આગળ આવ્યા. ઇ. સ. ૧૯૧૮થી તેઓ શેર બજારની વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્ય છે. ઇ. સ. ૧૯૨૬માં પ્રથમ વાર તેઓ શેર બજારના ઉપ-પ્રમુખ

તરીકે ચુંટાયા અને ત્યારબાદ થોડાક સમય માટે પ્રમુખપદની આકરી જવાબદારી તેમણે સ્વીકારી અને શીરે ઉઠાવી. આજે ઇ. સ. ૧૯૩૭થી તેઓ ઉપ-પ્રમુખ પદે છે.

વ્યવસાયની આવી પંપાળ અને ખાનગી જીવનની મર્યાદાઓ વચ્ચે જ તેમનું વ્યક્તિત્વ અટવાયું નથી. નાગરિક જીવનમાં, રાજકારણમાં તેમજ જૈન સમાજમાં સેવાભાવી અને જાહેર તેમજ છુપી ઉદાર સખાવતોને કારણે તેમનું સ્થાન ઉન્નત છે. રાજકારણમાં તેઓ ગાંધીભક્ત અને મહાસભાવાદી છે, ગાંધીજીના સ્વદેશીના મંત્રના તેઓ ચુસ્ત અનુયાયી છે અને અનેક નવા સ્વદેશી ઉદ્યોગોને વિદેશીઓની કપરી હરિફાઇના જમાનામાં પણ તેમના તરફથી ટેકો મળતો રહ્યો છે. કોંગ્રેસની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં પણ રોજ-બ-રોજની જીવનમર્યાદાની અંદર રહીને શક્ય એટલો ફાળો તેમણે આપ્યો છે. સમાજસેવાનાં ક્ષેત્રોમાં પણ શેઠ અમૃતલાલભાઇનો ફાળો ઓછો નથી. અખિલ હિંદ જૈન સ્વયંસેવક પરિષદના પ્રમુખ તરીકે અને મુંબઇમાં મળેલ જૈન શ્વેતાંબર પરિષદના ચૌદમા અધિવેશનના સ્વાગતાધ્યક્ષ તરીકે તેમણે જૈન સમાજને આપેલી દોરવણીને આજે પણ સમાજના ડાહ્યા પુરુષો માન આપે છે. પરિષદના મુંબઈખાતેના સામાન્ય મંત્રી તરીકે તેમણે આપેલી વ્યાપક સેવાઓ અતિ ઉજ્વળ છે. તેઓશ્રી માંગરોળ જૈન સભાના પ્રમુખ, સારાભાઇ મોદી વિદ્યોત્તેજક મંડળના પ્રમુખ, યશોવિજયજી જૈન ગુરુકુળના ઉપ-પ્રમુખ અને મોતીશા લાલબાગ જૈન ચેરીટીઝના વ્યવસ્થાપક તરીકેનાં ગૌરવભર્યાં સ્થાન ધરાવે છે. શત્રુંજય-સમેતશિખરના કમનસીબ ઝઘડામાં શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના ટ્રસ્ટી તરીકે તેમણે ભજવેલો મહત્ત્વનો ભાગ જૈન સમાજની તવારીખમાં અમર રહેશે; આમ છતાં તેમના ખ્યાલો જીવનના અણમૂલા અનુભવોથી ઘડાઇને નર્યા રૂઢિચુસ્ત રહ્યા નથી. જૈન સમાજની જ સેવાના મર્યાદિત-સંકુચિત ખ્યાલો તેમણે કદી સેવ્યા નથી, અનેક જાહેર કેળવણી વિષયક પ્રવૃત્તિઓ અને સમાજ ઉત્કર્ષના સત્કાર્યોને તેમના તરફથી સદા સાથ મળતો રહ્યો છે. તેઓશ્રીની સમાજસેવાની આ યશસ્વી અને પ્રેરક કારકીર્દી ઉપરાંત સ્વદેશી ઉદ્યોગક્ષેત્રમાં પણ તેમણે પ્રાપ્ત કરેલું ઉચ્ચ સ્થાન પ્રશંસનીય છે. હિંદની ઔદ્યોગિક અને વ્યાપારી શક્યતાઓનો તેમણે જબરા પ્રવાસો કરીને બારીક અભ્યાસ કર્યો છે અને એથી એ બાબતમાં એમના અભિપ્રાયને હંમેશા વજન અપાય છે.

મુંબઇની દેશી વ્યાપારી મંડળીના વ્યવસ્થાપક સમિતિના તેઓ સભ્ય છે, સેવાપરાયણતા અને ઉદારતા જેવા મહામુલા સદ્ગુણોથી વિભૂષિત થયેલું તેમનું જીવન અનેક રીતે પ્રેરક અને અનુકરણીય છે.

ગરવી ગુજરાતના ગૌરવાન્વિત સંતાનોમાં એમનું સ્થાન ઉન્નત રહ્યું છે અને રહેશે. ગુજરાતની અસ્મિતાના આવા જ્યોતિર્ધરોને પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા દીર્ઘાયુષ્ય બક્ષો એ જ અભ્યર્થના.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૧. | આશ્વિન. | પુસ્તક ૪૩ મું.
વિક્રમ સં. ૨૦૦૧. | :: ઇ. સ. ૧૯૪૫ ઑકટોબર :: | અંક ૩ જો.

દીપોત્સવી સ્તવન.

(મેં બનકી ચીડીયાં બનકે...)

દીપમાલ સમ ઉજ્જવલ હૈયાં પ્રગટાવો રે,
ભવિ ગૃહ ગૃહ જિનવર મહાવીર ધૂન જગાવો રે—ટેક.

નૃપ હસ્તિપાળ સભામાં, શુભ દિવ્ય બોધ છટામાં,
ઉપદેશ પાન, અતિશ્રેષ્ઠ જ્ઞાન, પાવાપુરી પાવન થાય,
ગુણ એ ગાઓ રે. દીપ-૧

શુભ સોળ પ્રહરના બોધે, સ્વાતિમાં યોગ નિરોધે,
નિર્વાણપંથ પ્રભુ ભાગ્યવંત, સિધાવ્યા ઉત્તર રાતે,
નવ વિસરાવો રે. દીપ-૨

કાર્તિકની કૃષ્ણ અમાસે, શુભ કેવળજ્ઞાન ઉજાસે,
નિર્વાણધામ શુભ રમ્ય ઠામ, પ્રભુ મહાવીરદેવ દીપાવે,
ધ્યાને લાવો રે. દીપ-૩

સુર રત્નદીપ પ્રગટાવે, ઉદ્યોત ભાવ ઉર લાવે,
આહાર ત્યાગ, પૌષધમાં રાગ, ગણુ અઢાર, નૃપ સૌ ઉલટ્યા,
એ ઉર લાવો રે. દીપ. ૪

ગૌતમને પુણ્ય પ્રભાતે, થયું કેવળજ્ઞાન સુજાતે,
ઉત્સવ અપાર જન દ્વાર દ્વાર, હેમેન્દ્ર અજિતપદ પ્યાસી,
અતિશય ભાવો રે. દીપ. ૫

મુનિરાજશ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી

કવિ કેમ બનાય ?

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૨ થી શરૂ)

લેખક-મુનિરાજ શ્રી ધુરંધરવિજયજી મહારાજ.

કાવ્ય મનોહર છે. ખરેખર મનોહર છે. [1]સંસાર એ ઝેરી ઝાડ છે. તેના મીઠા અને અમૃત જેવા સરસ ફળ બે જ છે. એક સાહિત્યનો આસ્વાદ અને બીજું સજ્જનો સાથે સમાગમ. સજ્જનો સાથેના સમાગમમાં પણ તેમની પાસેથી સુભાષિત સાંભળવા મળે છે માટે જ એ મિષ્ટ છે અર્થાત્ સંસારમાં સુભાષિત-સૂક્તિ એ એક એવું અમૃત છે કે જે બીજા વિષને ઉતારી આત્માને અમર બનાવે છે. એવા સુધાસમાન સુભાષિતો સમજવા માટે, તેનો આસ્વાદ લેવા માટે જેના હૃદયમાં રસ છે તેના અન્તરમાં ઉત્કંઠા જાગે છે. તે ઉત્કંઠાને શાન્ત કરવા તે સુહૃદય વિવિધ સુભાષિતો-કાવ્યો વાંચે છે, સાંભળે છે, કંઠે કરે છે ને સભામાં તેનો સુ-ઉપયોગ કરે છે. એમ કરતાં કરતાં તેને એવી અભિલાષા જાગે છે કે હું પણ કંઇક સુભાષિતો બનાવું-રચું. એ અભિલાષ, એ જ કવિ બનવાની ઇચ્છા. અહિં આપણે 'કવિ કેમ બનાય ?' તેના ઉપાયો વિચારીશું.

કવિ બનવાના ઉપાયો—જેથી કવિત્વશક્તિ મળે છે, મળેલ કવિત્વશક્તિનો વિકાસ થાય છે ને મહાન્ કવિ તરકિની પ્રસિદ્ધિ સાંપડે છે તેવા ત્રણ કારણો છે. ૧. સરસ્વતી વગેરે દેવતાની પ્રસન્નતા, ૨. પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કાર, અને ૩. બહારના લૌકિક પ્રયત્નો.

દેવતાની પ્રસન્નતાથી થતાં કવિઓ—

પૂર્વે બતાવેલ ત્રણ પ્રકારમાં પ્રથમ પ્રકાર જે દેવતાની પ્રસન્નતા છે તેમાં મંત્રોદ્વારા દેવદેવીનું આરાધન આવશ્યક છે. 'ઍં' વગેરે મંત્રોના વિધિવિધાનપૂર્વક જાપ કરવાથી સરસ્વતી દેવી વગેરે પ્રસન્ન થાય છે ને તેથી પ્રજ્ઞાનો વિકાસ થાય છે.

(૧) સત્તરમી સદીના પ્રતિભાસમ્પન્ન મહાપુરુષ ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજી મહારાજની વિદ્વત્વશક્તિ અને કવિત્વશક્તિના વિકાસમાં હેતુભૂત 'ઍં'કાર નામના મંત્રદ્વારા સરસ્વતીની આરાધના પણ છે. જે માટે 'ખંડખાદ્ય' નામના આત્મસ્વરૂપને વિવેચતા ન્યાયના મહાન્ ગ્રન્થમાં તેઓશ્રી મઙ્ગલાચરણમાં જ આ હકીકત જણાવે છે. તે આ પ્રમાણે—

'ऍं' कारजापवरमाप्य कवित्ववित्त्व-
वाञ्छासुरद्रुमुपगङ्गमभङ्गरङ्गम् ॥
सूक्तैर्विकासिकुसुमैस्तववीर ! शम्भो-
रम्भोजयोश्चरणयोर्वितनोमि पूजाम् ॥ १ ॥

[હે વીર પરમાત્મન્ ! ગંગાને કાંઠે અવિનાશિ ઉલ્લાસવાળા અને કવિત્વ તથા વિદ્વત્વની ઇચ્છાને પૂરવાને કલ્પવૃક્ષરૂપ 'ઍં' કારના શ્રેષ્ઠ જાપને મેળવીને કલ્યાણકારી એવા આપના ચરણ-

---

૧ संसारविषवृक्षस्य, द्वे फले ह्यमृतोपमे ।
सुभाषितरसास्वादः, सङ्गतिः सज्जनैः सह ॥

કમલની શ્લોકોરૂપી વિકસિત પુષ્પોથી હું પૂજા કરું છું.]

* આ શ્લોકમાંથી એ ફલિત થાય છે કે-તેઓશ્રીએ ગંગાને કાંઠે સરસ્વતીને પ્રસન્ન કરી કવિત્વ ને વિદ્વત્વ શક્તિ મેળવી હતી. બીજે પણ 'શ્રી જમ્બૂસ્વામિરાસ' વિગેરેનાં આવું સૂચન કરતાં 'તૂં તૂઠી મુજ ઉપરે, જાપ કરત ઉપગંગ' વગેરે વાક્યો તેઓશ્રીએ લખ્યા છે.

(૨) કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય મહારાજ કે જેમના સર્વતોમુખ પાણ્ડિત્ય માટે આજે કોઈને પણ જરી પણ વિવાદ નથી, તેઓશ્રીએ પણ સરસ્વતીને આરાધી વિકાસ સાધ્યો હતો. તે વૃત્તાન્ત આ રીતે છે. દીક્ષા લીધી તે સમયે તેમનું શુભ નામ શ્રી સોમચન્દ્ર મુનિ રાખવામાં આવ્યું હતું. કુદરતી પ્રતિભા તો અપૂર્વ હતી છતાં અધ્યયનનો અને જ્ઞાનનો વિકાસ એકદમ થાય માટે સરસ્વતીની સાધના કરવાની તેમને જિજ્ઞાસા થઇ. તે સાધના કરવી એ કોઈ સાધારણ વસ્તુ ન હતી. બ્રહ્મચારિણી તરીકે લોકપ્રસિદ્ધ એ ભગવતીની આરાધનામાં બ્રહ્મચર્યને અને તે પણ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્ય એ અતિશય આવશ્યક વસ્તુ છે. એ હોય તો જ તેની પ્રસન્નતા મળે, નહિં તો કર્યું કરાવ્યું સર્વ વિફળ થાય. પોતાનામાં રહેલ એવા અદ્વિતિય બ્રહ્મચર્યની ખાત્રી કરવા માટે ચાલી આવતી વાત પ્રમાણે ત્રણ. (૧). શ્રી વાદિદેવસૂરિજી મ. (૨), શ્રી મલયગિરિજી મ. અને (૩) શ્રી હેમેન્દ્રસૂરિજી મ. અગ્નિ-પરીક્ષા જેવી આકરી પરીક્ષામાંથી પણ પસાર થયા. તે આ પ્રમાણે-વિચરતાં વિચરતાં એક દિવસ એક ગામ બહાર એક ધોબી વસ્ત્ર ધોવા જઇ રહ્યો હતો. તેની વસ્ત્રની પોટલીની આસપાસ કેટલાએક ભમરા ઊડતા તેઓશ્રીના જોવામાં આવ્યા. ધોબીને 'પૂછ્યું કે 'આ કોના કપડાં છે?' તેણે કહ્યું કે 'અહિંના ઠાકોરના ઘરના.' પછી તેઓશ્રીએ ઠાકોર પાસે જઇ પોતે સરસ્વતીની આરાધના માટે ઈચ્છા રાખે છે ને તેમાં બ્રહ્મચર્યની પરીક્ષા માટે નિર્વસ્ત્રા પદ્મિની સ્ત્રીની સામે અમુક સમય સુધી એકાન્તમાં રહેવું. તેમાં મનમાં પણ જો વિકાર ન જાગે તો સમજવું કે પોતે યોગ્ય છે; નહિંતર અયોગ્ય. આપની પત્ની પદ્મિની છે. આપ અમને એ પરીક્ષા કરવા માટે અનુકૂળતા કરી આપો. સાથોસાથ આપ પણ નગ્ન તરવાર સાથે અમારી પાસે ઊભા રહો. અમારા રુંવાડામાં પણ વિકારનો આવિર્ભાવ થાય તો ત્યાં ને ત્યાં જ શિરચ્છેદ કરવો. ઠાકોરે કબૂલ કર્યું ને ત્રણે જણા પરીક્ષામાં પસાર થયા. પૂજ્ય ગુરુ મહારાજશ્રીની આજ્ઞાથી પછી કાશ્મીર પ્રત્યે શ્રી સોમચન્દ્રમુનિ. (શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિજી) સરસ્વતીની આરાધના માટે જતા હતા પણ આવા ભક્ત પર પ્રથમથી જ પ્રસન્ન થયેલ ભારતી વિહારમાં અધવચ્ચે તેમને મળીને કહેવા લાગી. કે.

"काश्मीरान् मास्म यासीस्त्वं,
वत्स !, मत्तोपदेतवे ॥
त्वद्भक्तिप्रणिधानाभ्यां,
प्रीतास्म्यत्रापि सम्प्रति ॥
सिद्धसारस्वतो भूयाः,
प्रसादेन ममाधुना ॥
इत्युदीर्य तिरोऽधत्त,
देवी विद्युदिव क्षणात् ॥

[હે વત્સ! મારા પ્રસાદને માટે તું હવે કાશ્મીર દેશમાં ન જા. તારી ભક્તિ અને પ્રણિધાનથી ખુશ થયેલી હું અત્યારે અહિં જ તને મળું છું. હવે મારા પ્રસાદથી તું '**સિદ્ધ-સારસ્વત**' થા, એમ કહીને ક્ષણવારમાં વિજળીની માફક દેવી અદ્રશ્ય થઇ ગયાં]

મારવાડમાં પિંડવાડાથી ત્રણેક ગાઉ દૂર આવેલ અજારી ગામની નજીક એક બાવન જિનાલય

નું ભવ્ય મન્દિર છે. તેની પ્રદક્ષિણામાં મધ્યમાં એક દિવ્ય શ્રી સરસ્વતીની મૂર્તિ છે. શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિજી મહારાજનો સરસ્વતીમિલનનો પ્રસંગ અહિ બન્યો હોવાનું અને ત્યારબાદ આ મૂર્તિ સ્થાપન કર્યાનું કહેવાય છે.

(૩) સાહિત્યના શોખીન, આમરાજાને જૈન ધર્મ પમાડનાર આચાર્ય શ્રી બપ્પભટ્ટસૂરિજીને પણ મન્ત્રારાધનથી સરસ્વતીનો પ્રસાદ પ્રાપ્ત થયો હતો. પ્રેરણાદાયક તેમનું તે ચરિત્ર આ પ્રમાણે છે.

શ્રી બપ્પભટ્ટિસૂરિજીમાં સમ્પૂર્ણ યોગ્યતા છે એમ વિચારી એક વખત ગુરુમહારાજે તેમને બોલાવી સરસ્વતીનો મહામન્ત્ર આપ્યો. તેનો જાપ કરતાં કરતાં કેટલોએક સમય વીત્યો. એક મધ્ય રાત્રિને સમયે તેઓ મન્ત્રનો જાપ કરતાં હતાં તે જ વખતે શ્રી સરસ્વતીદેવી સ્વર્ગગંગાના પ્રવાહમાં વિશિષ્ટ વસ્ત્રોને ઉતારી સ્નાન કરતી હતી. બપ્પભટ્ટીના મન્ત્રજાપનું એકદમ ખેંચાણ થવાથી એમ ને એમ એ એમની સમીપે હાજર થઇ. તેના પ્રત્યે જરાક જોઇને શ્રી બપ્પભટ્ટિસૂરિજીએ મોઢું ફેરવી લીધું. મંત્રનું એટલું તીવ્ર આકર્ષણ હતું કે દેવીને પોતાના સ્વરૂપનું ભાન પણ રહ્યું ન હતું એટલે તેણીએ મહારાજને કહ્યું કે–'હે પુત્ર ! તું મારું ધ્યાન ધરે છે ને હું આવી છું ત્યારે શા માટે મુખ ફેરવી લે છે ? તારા મન્ત્રજાપના આકર્ષણથી હું પોતે સાક્ષાત્ આવી છું. તારે જે જોઇએ તે વરદાન માંગ.' સૂરિજીમહારાજે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો. 'માત.! આપનું કથન સત્ય છે, પરંતુ આપને આ સ્થિતિમાં હું કઇ રીતે જોઇ શકું? આપ આપના દેહની વસ્ત્ર રહિત સ્થિતિને નીરખો.' એ સાંભળી દેવીએ પોતાના શરીર સામે જોયું ને ભાનમાં આવી. તે વિચાર કરવા લાગી કે–અહો ! આવા પ્રસંગમાં પણ આનું બ્રહ્મચર્ય કેટલું મજબૂત છે. મંત્રનું પણ માહાત્મ્ય કેટલું તીવ્ર છે કે મારું ભાન પણ હું ભૂલી ગઇ. એમ વિચાર કરી તેણે શ્રી બપ્પભટ્ટીજીને કહ્યું કે–' એક તો તારા મંત્રજાપ હું પ્રસન્ન થઇ છું ને તારામાં જે નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્ય ને વરદાન જોવામાં નિઃસ્પૃહતા છે તે જોઇ વિશેષે પ્રસન્ન થઇ છું તો તારી જ્યારે ઇચ્છા થશે ત્યારે હું હાજર થઇશ. હવે તું જાપથી છૂટો થા.' તેઓશ્રીનું રચેલું મહાપ્રભાવક સરસ્વતીના પ્રસાદને અર્પનારું ૧૩ શ્લોક પ્રમાણ 'અનુભૂતસિદ્ધસારસ્વતસ્તવ' નામનું શ્રી સરસ્વતી દેવીનું સ્તોત્ર હાલ પણ ઉપલબ્ધ થાય છે. હંમેશ પ્રાતઃકાળમાં તેનો પાઠ કરવામાં આવે તો સરસ્વતીની પ્રસન્નતા મળે એ નિર્વિવાદ છે.

(૪) સરસ્વતીની પ્રસન્નતા અમુક ઉંમરે જ થાય એવું કંઇ નથી. જ્યારે આત્મા બળવાન્ થાય ને આરાધના કરે ત્યારે તેને તેનો લાભ મળે જ છે. શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર જેવાને જૈનધર્મમાં લાવનાર શ્રી વૃદ્ધવાદિજીએ મોટી વયે જ ભારતીને પ્રસન્ન કરી હતી. તે વૃત્તાન્ત આ રીતે છે.

એક મુકુન્દ નામના મુનિ હતા. તેમણે દીક્ષા વૃદ્ધવયમાં ગ્રહણ કરી હતી. ભણવાની અભિલાષા અતિશય તીવ્ર હતી એટલે પુસ્તક લઇને મોટે અવાજે આખો દિવસ ગોખ્યા કરે. એટલા જોરથી ઉદ્‌ઘોષ કરે કે આકાશમાં પણ તેના પડઘા પડે. એક વખત એક જુવાન સાધુએ મશ્કરીમાં તેમને કહ્યું કે–'આટલા મોટા અવાજથી તમે ગોખો છો તો શું બહુ ગોખી ગોખીને સાંબેલું ફુલાવી દેવાના છો ?' મશ્કરીમાં કહેલા આ શબ્દો તેમને તીવ્ર લાગ્યા. આ શબ્દોએ તેમને ચાનક ચડાવી. તેમણે વિચાર કર્યો કે–' મૂર્ખ એવા મારા જન્મને ધિક્કાર છે! જડ રહીને જીવન વીતાવવું એ ખરેખર નિરર્થક છે. હવે ઉપવાસ કરી કાં તો

બેદરકારીના ભોગ (૩)

પુરોહિતજી, તમારી સૂચના મુજબ અષ્ટાપદ તીર્થની યાત્રા કરી ત્યાંથી જલ્દી પાછા ફરવાનો સંદેશો મેં જન્હુકુમાર આદિપુત્રોને મોકલાવેલો. એનો ઉત્તર પણ આવી ગયેલો કે સૈન્યના મોટા ભાગને તરતજ રવાના કરેલ છે અને અમો પણ થોડા સમયમાં જ નિકળી આવીએ છીએ. એ પછી જે કાળ વ્યતીત થયો છે એ જોતાં તેઓ આજકાલમાં આવવા જોઈએ. જો આપના જ્યોતિષમાં એ અંગે કાંઇ અનુમાન બાંધી શકાતું હોય તો જરા જોઇ આપો.

સગર ચક્રીની વાત સાંભળી રાજપુરોહિતે ગ્રહ-રાશિના આંક મૂકવા માંડયા. થોડી પળો વીતી છતાં ગણવાનો અંત ન આવ્યો. પુરોહિતજી તો વિચારમગ્ન બની ગયા! ચક્રવર્તી રાજા સગર તેમના મુખ પ્રતિ મીંટ માંડી રહ્યો. ધીરજ ખૂટતાં તે આખરે બોલ્યો—

કેમ ભૂદેવજી, આજે આટલો બધો સમય? આવા સાદા પ્રશ્નનો જવાબ તો તમારી જિહ્વાએ રમતો હોય. જે હોય તે જલ્દી કહી નાખો. બે દિન વહેલા મોડાનો હિસાબ નથી. આ તો જાણ્યું હોય તો એ અંગે અંતઃપુરમાં સમાચાર મોકલી શકાય. પૌત્રને કહી શકાય કે જો ત્હારા બાપુજી આવે છે માટે સ્વાગતની તૈયારી કર.

સરસ્વતીને પ્રસન્ન કરું નહિ તો એમ ને એમ ઉપવાસોથી જીવન સમાપ્ત કરું.' એમ વિચારી સરસ્વતીની આરાધનામાં લાગી ગયા. એકવીશ દિવસના ઉપવાસે સરસ્વતી પ્રસન્ન થઇ ને પ્રત્યક્ષ થઈને કહેવા લાગી. "ઊઠ-ઊભો થા. હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થઇ છું. તારા મનોરથો પૂર્ણ થાવ. તારી ઇચ્છા હવે સ્ખલના નહિં પામે, માટે તને જે ઇષ્ટ હોય તે આચર" એમ કહી દેવી અન્તર્ધાન પામી. મુકુન્દ મુનિએ ઊઠીને પારણું કર્યું. પછી કોઈ ગૃહસ્થને ત્યાંથી સાંબેલું મંગાવી સ્થિર કરી, પ્રાસુક અચિત્ત જલથી સીંચ્યું. ને નીચે પ્રમાણે બોલ્યા.

अस्मादृशा अपि यदा, भारति! त्वत्प्रसादतः॥
भवेयुर्वादिनः प्राज्ञा मुशलं पुष्प्यतां ततः ॥ १ ॥
इत्युक्त्वा प्रासुकैर्नीरैः, सिषेच मुशलं मुनिः ॥
सद्यः पल्लवितं पुष्पै-र्युक्तं तारैर्यथा नभः ॥ २ ॥

[હે સરસ્વતી! જો અમારી જેવા જડ પણ તારા પ્રસાદથી વાદી અને બુદ્ધિમાન થયા હોય તો આ સાંબેલાને પણ પુષ્પ પ્રકટો, એમ કહીને પ્રાસુક નીરથી મુનિએ સાંબેલાને સીંચ્યું. તુરતજ જેમ આકાશમાં તારા ઊગે તેમ સાંબેલાને પુષ્પ અને પાંદડા ઊગ્યા]

પાછળથી વાદકળામાં તેઓ ઘણા જ કુશળ થયા તેથી તેમનું નામ શ્રી વૃદ્ધવાદિજી તરીકે ખૂબ જ પ્રસિદ્ધિ પામ્યું.

(૫) કવિચક્રવર્તિ કાલીદાસ એક સમયે અત્યન્ત મૂર્ખ હતા, પણ દેવીના પ્રસાદથી મહાન કવિ બન્યા એ વાત અતિ પ્રસિદ્ધ છે.

એ પ્રમાણે કવિત્વશક્તિ મેળવવાનું પ્રથમ સાધન મન્ત્રારાધનથી દેવતાને પ્રસન્ન કરવારૂપ છે. મન્ત્રના આમ્નાયો, વિધિવિધાન વગેરે ગુરુમહારાજ પાસેથી જાણવા. ઉચિત આમ્નાય વગેરે મેળવ્યા વગર કંઇ પણ કરવાથી લાભ મળવાને બદલે કેટલીએક વખત ગેરલાભ થાય છે માટે અવશ્ય વિધિપૂર્વક આરાધના કરવી અને વિદ્વાન થવું. —ચાલુ

ચક્રીની વાત સાંભળતાં છતાં વિપ્રમહાશયના હોઠ ફફડતા જ રહ્યા! એક શબ્દ સરખો બહાર ન આવ્યો!

અરે, મહારાજ આજે થયું છે શું? તમારી બુદ્ધિ કાટ ખાઈ લાગે છે! રાજવીએ કડકાઇથી ઉચ્ચાર્યું.

ત્યાં તો ગાઢ નિદ્રામાંથી માંનવી સફાળો જાગ્રત થઈ બોલી ઉઠે તેમ પુરોહિતજી બોલ્યા—

મહારાજ, મેળાપનો યોગ જણાતો જ નથી! અરે હજુ અષ્ટાપદજીથી પ્રયાણ જ નથી કર્યું!

બરાબર આંક મૂકો–એમ બનવું અશક્ય છે: પિતાની આજ્ઞા શિરસાવંદ્ય કરતા યુવરાજનો સંદેશ શંકાસ્પદ ન જ હોય. ત્યાં તો પ્રતિહારીએ પ્રવેશ કરી કહ્યું કે—

મહારાજાધિરાજ, એક ચર અને એક વિપ્ર આપની મુલાકાત માંગી રહ્યા છે.

જા ઉભયને સત્વર આવવા દે.

ચરને જોતાં જ સગરરાજે પૂછ્યું—

કેમ સુષેણ, શા સમાચાર છે? અષ્ટાપદજીથી પાછા ફરેલા સૈન્યના કંઇ વૃત્તાન્ત મલ્યા છે?

હા, મહારાજ, આજ મધ્યાન્હ પૂર્વે તે ભાગોળે આવી પહોંચવું જોઇએ. હું આગળના મુકામેથી જોઇને જ ખબર આપવા દોડયો આવું છું.

ઠીક જા, પુરિમતાલપરામાં આવે ત્યારે ખબર આપજે. હં વિપ્રમહાશય! તમારે શું કહેવું છે?

પુરોહિતજી, તમારું મગજ કામ કરતું જણાતું નથી. કયાં તો પ્રકૃત્તિ અસ્વસ્થ હોય વા કોઈ ચિંતા ઘર કરી બેઠી હોય. તે વિના તમારા સરખા નિષ્ણાત આવા ગોટા ન વાળે. પુત્રો યાત્રાએ નિકલ્યા ત્યારે પણ તમોએ શંકાનો સૂર કાઢ્યો હતો, અને આજે આવે છે ત્યારે પણ જૂદીજ ભૂંગળ વગાડો છો. કયાં તો સ્વસ્થ ચિત્તે બરાબર જુવો અને નહીં તો ઘેર સિધાવી જાવ. શંકાના વમળ ઊભા કરવા એ ઠીક નથી જ.

વિપ્ર—મહારાજાધિરાજ, મારી કહાણી જરા સાંભળી લ્યો. પુરોહિતજી સાથે પછી નિરાંતે વાત કરજો. રખડી રખડીને મારા ટાંટીયા નરમ થઇ ગયા છે. આપની કૃપાદષ્ટિ થાય તો આ દુખિયારાનો સિતારો ચમકે.

મહારાજ, મારો એકનો એક દિકરો અચાનક યમદેવનો શિકાર બન્યો છે. મારે એ આંધળાની લાકડી સમો હતો. એને સજીવન કરવા મેં ઘણાં ઘણાં પ્રયત્નો કર્યા! કેટલાયે મંત્ર–તંત્રકોવિદોના કમાડ ઠોકયા! સંખ્યાબંધ સંત–મહંતોના આશ્રમના પગથિયા ચઢી નાંખ્યા! ઘણા મહાત્માઓના ચરણ ચૂમ્યા! એક અનુભવી યોગીરાજે ખાત્રીપૂર્વક કહ્યું છે કે—

જો, તું સૂફીભર રાખ લાવે તો હું ત્હારા પુત્રને જીવતો કરી દઉં; પણ શરત એક જ કે–જે ઘરમાં કોઇનું પણ મૃત્યુ ન થયું હોય એવા ઘર(કુટુંબ કે વંશ)ની રાખ હોવી જોઇએ.

આ આશાનો દીવડો લઇ હું સારીયે વિનીતા નગરી ઘૂમી વળ્યો પણ મને એક પણ ઘર–કુટુંબ એવું ન મળ્યું કે જ્યાં મરણ ન થયું હોય! આખરે ભાલ મળી કે ઇક્ષ્વાકુ વંશમાં અવતંસ સમા ચક્રવર્તી સગર મહારાજનું કુટુંબ ભર્યુંભાદર્યું છે. ત્યાંથી કાર્યસિદ્ધિ થવા સંભવ છે.

મહારાજ, તેથી હું અહીં દોડી આવ્યો છું. કૃપાવંત આ રાંક પર રહેમ કરો અને સત્વર રક્ષા અપાવો.

વિપ્ર મહાશય, ખરેખર તમારું દુઃખ જોઇ મને પણ ઘણું જ લાગી આવે છે કેમકે પુત્રનું મૃત્યુ એ પિતાના અંતરમાં કારી ઘા સમાન

છે કે જે રૂંઝાવા પામતો જ નથી. પણ યમરાજની નાગચૂડમાંથી જ્યાં મોટા મહારાણા સરખા બચવા પામ્યા નથી ત્યાં થાય શું ? આયુષ્યની દોરી તૂટી એટલે ખેલ ખલાસ. પિંજરમાંથી હંસલો વિદાય થયો એ પુનઃ હાથ ન આવે. યોગીરાજે જે જાતની રાખ મંગાવી છે એવી રાખ મળવી શક્ય જ નથી. અનાદિકાળથી ચાલ્યા આવતા આ સંસારમાં નથી તો એવું ઘર, કુટુંબ કે વંશ કે જેમાં કોઇનું મરણ જ ન થયું હોય ! ભલે આજે મારું ઘર ભર્યું જણાતું હોય પણ તેથી મારા પૂર્વજોની અમરતા નોંધાઇ છે ખરી ? જન્મ અને મરણ એ તો સંસારરૂપી શકટના બે ચક્રસમા સદાયે ગતિમંત છે. એમાંના મરણ ટાણે સ્વાર્થવશતાને લઇ દુઃખ સંભવે. પણ એ કાળે પ્રાજ્ઞ આત્મા ધૈર્ય ધારણ કરે. વિલાપ કે આક્રંદ કરી નબળાઇનું પ્રદર્શન ન ભરે. ભવિતવ્યતાને યાદ કરી, એની સાથેનો ઋણાનુબંધ વિચારી, જ્ઞાની ભગવંતોએ કહેલી અનિત્ય ભાવના ભાવે.

મહારાજ, કહેવું સહેલ છે પણ પાળવું મુશ્કેલ છે !

વિપ્ર મહાશય, આ સલાહ સાચા હૃદયની છે કે કેવલ આશ્વાસનરૂપ છે એ તો સમયે જ સમજાય.

મહારાજ, સાઠ હજાર પુત્રના પિતા એવા આપ મુજ રંકને જે સલાહ આપો છો એ મારા જેવો બનાવ કદાચ આપને ત્યાં બને તો એ જ પ્રમાણે ધીરજ રાખી શકો ?

ભાર મૂકી કહું તો રાખવી જોઇએ.

ત્યાં તો સૈન્યના અગ્રણીઓ આવી પહોંચ્યા અને ચક્રવર્તીના ચરણમાં નમસ્કાર કરી, ઉદાસ અને અધોવદને ઊભા રહ્યા. તેમના ચક્ષુઓમાંથી અશ્રુબિંદુઓ વરસાદના વારિ સમ ટપકવા માંડ્યાં.

અરે તમો બધા આટલા શોકાતુર થઇ, આંખમાંથી આંસુ પાડવા કેમ મંડી ગયા છો ? જરા સમાચાર તો કહો. ક્યાં છે જન્હુકુમાર આદિ મારા પુત્રો ? શું બન્યું છે ?

સ્વામી, મારું જ્યોતિષ યાદ કરો. પુત્ર-મેળાપનો યોગ જ નથી ! આપના ઉપાલંભથી મેં ચોક્કસાઇ કરી લીધી છે અને પછી જ દુઃખાતા અંતરે આ વદી રહ્યો છું.

મને સત્વર કહો. એ બધા ક્યાં ગયા ?

વિપ્ર મહારાજ, જે વાત પુરોહિતજી બોલી શકતા નથી અને સૈન્ય નાયકો ઉચ્ચારી શકતા નથી તે હું જ કહું છું. જન્હુકુમાર આદિ આપશ્રીના સાઠ હજાર પુત્રો એક સામટા કાળ-દેવનું ભક્ષ્ય બની ચૂક્યા છે.

આ કર્ણકટુ વેણ શ્રવણ કરતાં જ સગરરાજ બેભાન બની ગયા ! અને જ્યારે શુદ્ધિમાં આવ્યા ત્યારે એટલી હદે ગમગીન થઇ ગયા કે—

'હા પુત્રો, હા પુત્રો' એ શબ્દો સિવાય કંઇ જ બોલ્યા નહીં. તેમની ચક્ષુઓ આંસુથી છલકાવા માંડી !

મહારાજ, આપ આ શું કરી રહ્યા છો ? વિપ્ર બોલ્યા અને આગળ ચલાવ્યું.

મારા પુત્ર અંગેનું આપનું આશ્વાસન શું પરોપદેશે પાંડિત્યમ્ જેવું હતું ? ધીરજ ધરો. બનવાનું બની ગયું. ત્યાં એ પાછળ આંસુ સારવાનો અર્થ શો ?

ભૂદેવ, હું સમજુ છું. પણ એક સામટા આ તો સાઠ હજાર !

મહારાજ, મને એકનું દુઃખ અને આપને એ બધાનું ! પિતાનું હૃદય કષ્ટ તો સરખું જ અનુભવે. હવે તો મજબૂત મન રાખો. વૃત્તાન્ત સાંભળી લ્યો, અને અંતઃપુરમાં ખબર કહાવો. કર્મબંધકાળે એ સર્વ સાથમાં હશે એટલે એના ઉદયકાળે પણ એમનો સહકાર ન તૂટ્યો !

શ્રી સિદ્ધચક્રજીનું અપૂર્વ માહાત્મ્ય.

(લેખક-મુનિરાજશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ-અમદાવાદ.)

નવપદજીની સ્થાપના હૃદયમાં કરવી. જેવી રીતે સિદ્ધચક્રજીનો ગટો આવે છે તેવી રીતે અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ, દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપની સ્થાપના કરવી. સ્થાપના કર્યા બાદ સર્વ વિષયોથી વ્યાવૃત કરેલું મન પ્રથમ અરિહંત પદ જે અરિહંતની પ્રતિમા સિદ્ધચક્રના મધ્યમાં છે તેમાં મનને બરાબર જોડી દેવું. તે અવસરે અરિહંતનું ધ્યાન કરવું. કેવી રીતે ધ્યાન ધરવું ? તે આગલ કહેવામાં આવશે. તેના વિના બીજું કાંઇ પણ યાદ કરવું નહિ. કદાચ આવે તો વારંવાર પ્રયત્નથી ઉપયોગથી દૂર કરવું.

ધ્યાન—પ્રથમ અરિહંતનું ધ્યાન કરવું. ત્યારબાદ અનુક્રમે નવપદનું ધ્યાન કરવું. અરિહંત ઉપર લક્ષ રાખી વિચાર કરવો કે-અરિહંત એટલે શું ? અને અરિહંત શાથી થવાય ? અરિ એટલે શત્રુઓ તેને હણે તે અરિહંત. શત્રુઓ કોણ છે ? રાગદ્વેષ એ મોટા શત્રુઓ છે. એને જીતવાથી સર્વે શત્રુઓનો જય થાય છે. રાગ અને દ્વેષ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે. પરવસ્તુમાં હું અને મારાપણું માનવાથી રાગ દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે. પરવસ્તુ કોણ છે ? આત્માથી વ્યતિરિક્ત જે કાંઇ જગતમાં વસ્તુ છે તે પર-વસ્તુ છે. આ દુનિયામાં છ પદાર્થો છે. તેમાં ધર્માસ્તિકાયાદિ ચાર કાંઇ દુઃખ કરતા નથી. આત્મા પણ દુઃખ કરતા નથી. ત્યારે બાકી પુદ્‌ગલ દ્રવ્ય રહ્યું. તે પુદ્‌ગલ દ્રવ્ય જ આ જીવોને જગતમાં ચારે ગતિમાં રોળે છે, માટે પરદ્રવ્ય પુદ્‌ગલ તે જ હું અથવા તે મારું છે, આવી રીતે પરવસ્તુમાં પોતાપણું માનવાથી તેના લાભથી રાગ થાય છે. તેના અલાભથી દ્વેષ થાય છે. ઇષ્ટપ્રાપ્તિથી રાગ, અનિષ્ટ પ્રાપ્તિથી દ્વેષ. જ્યાં રાગ અને દ્વેષ છે ત્યાં કર્મ બંધાય છે અને કર્મ બંધનથી સંસારની પ્રાપ્તિ થાય છે માટે પરવસ્તુમાંથી મારાપણું કાઢી નાંખી પોતાના આત્મસ્વરૂપમાં જ જેઓ લીન થઇ રહ્યા છે તેઓજ રાગદ્વેષનો જય કરે છે અને તે રાગદ્વેષ શત્રુના જીતવાથી અરિહંત કહેવાય છે.

સૈનાનાયકોએ જ્વલનપ્રભ દેવની વાત કહી સંભળાવી અને આવતાં પહેલાં આ વિપ્રને મોકલવાનું કેમ ગોઠવવું પડયું તે પણ સમજાવ્યું. પુરોહિતજીએ એમના ગમનકાળે પોતે કથન કરેલ વાતનો અંકોડો મેળવી આપ્યો. 'હોણહાર મિથ્યા નથી થતું' એ ટંકશાળી સૂત્ર યાદ કરી સૌએ મન મનાવ્યું. અંતઃપુરમાં સમાચાર પહોંચતાં જ જાણે મોટો સાગર ભરતીએ ચઢ્યો હોય એવો રૂદનનો ઉલાળો ઉઠ્યો ! ચક્રીએ જઇ સૌને ઠંડા પાડ્યા. 'દુઃખનું ઓસડ દહાડા' એ મુજબ આ બનાવ પણ ભૂતકાળમાં વિલીન થવા લાગ્યો. ખાઇમાં પણ ગંગાનો પ્રવાહ છલકાવા માંડ્યો. એ સમાચાર ચક્રી પાસે આવતાં તેમણે જન્હુપુત્ર ભગીરથને મોકલી એનું વહેણ પુનઃ ગંગામાં વહાવ્યું. ગંગા નદીના જાન્હવી અને ભાગીરથી નામ છે તે આ કારણથી જ. નાનકડા પ્રમાદે કેવો કેર વર્ત્તાવ્યો ! માટે '**समयं मा पमाए**' એ સૂત્ર ટંકશાળી છે.

(ચાલુ)

—ચોક્સી

હવે શ્રી અરિહંતે રાગદ્વેષનો જય કેવા અનુક્રમથી કર્યો તે જાણવું જોઈએ અને તે જાણી આપણે પણ તે જ પ્રમાણે વર્ત્તન કરીએ તો આપણે પણ અરિહંત થઇ શકીએ. તે અનુક્રમ જાણવાને માટે આપણા પ્રથમ ઉપગારી પ્રભુ મહાવીર અને અરિહંત પ્રભુનું ધ્યાન કરતાં તેઓએ અંગીકાર કરેલ અનુક્રમને, તેના ગુણોનું સ્મરણ કરીએ. તે પણ આપણા જેવા મનુષ્ય હતા પણ પોતાનું બલવીર્ય ફેરવી કર્મ શત્રુઓનો જય કર્યો તેનું આપણે પણ અનુકરણ કરવું જોઇએ. પ્રથમ મહારસ્વામીએ આ સંસારનું મૂલ સ્ત્રી છે એમ નિર્ણય કરી ગૃહસ્થાશ્રમમાં દીક્ષા લઇ પ્રથમથી જ સ્ત્રીનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો. ત્યારબાદ સંસારમાં દુઃખનું કારણ પૈસા અથવા ધન છે એમ નિર્ણય કરી બાર માસ સુધી યાચકોને અને બીજાઓને સર્વ ધન આપી દીધું અર્થાત્ ધનનો ત્યાગ કર્યો. ત્યારબાદ સંસારનું કારણ સ્વજન કુટુંબ જ્ઞાતીનો સ્નેહ છે અને ટૂંકમાં મનુષ્યોનો સંસર્ગ છે, એમ જાણી સર્વથા ગૃહસ્થાશ્રમ ત્યાગ કરી શ્રમણનિર્ગ્રંથપણું અંગીકાર કર્યું. નિર્ગ્રંથ થયા બાદ ગામ અને દેશનો ત્યાગ કરી, અરણ્યની અંદર એકલા ચાલ્યા ગયા. ત્યારબાદ એવા નિર્ણય ઉપર આવેલા છે કે એકલા ધ્યાનથી તેમ એકલી તપસ્યાથી સિદ્ધિ નહીં થાય પણ જ્ઞાન અને ક્રિયા બેઉથી સિદ્ધિ થાય છે એમ નિશ્ચય કરી અતિ ઉત્કૃષ્ટી તપસ્યા અને તેની સાથે રાત્રિ અને દિવસ ધ્યાન ધરવા લાગ્યા. કોઇ દિવસ વનમાં, તો કોઇ દિવસ સ્મશાનમાં, કોઇ દિવસ સૂના ઘરમાં કોઇ દિવસ વસ્તીમાં એ રીતે અનિયમિત વિહાર કરતાં અને મહાઉત્કૃષ્ટા ઉપસર્ગો સહન કરતા, આત્માને આત્મિક ગુણોથી વાસિત કરતા, પૃથ્વીતલ ઉપર વિચરતા તે મહાત્માએ મહા કઠીન અભિગ્રહો ગ્રહણ કર્યા હતા. જ્યાં સુધી કેવલજ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી મારે મૌનપણે રહેવું. નિરંતર ધ્યાનમાં રહેવું. કોઇને અપ્રીતિ થાય ત્યાં રહેવું નહિ. ઇત્યાદિ ઉત્કૃષ્ટા અભિગ્રહો ગ્રહણ કરી રાત્રિ–દિવસ અપ્રમાદીપણામાં કાલ વ્યતીત કરતા, સાડાબાર વર્ષાંતરે ઉત્કટ આસને બેઠાં. શુક્લધ્યાનના બીજા અને ત્રીજા પાયાના મધ્ય ભાગમાં વર્તતાં કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. કેવલજ્ઞાન પહેલા અપાયભૂત રાગ–દ્વેષાદિ જવાથી અપાયાપગમાતિશય પ્રગટ થયો. અપાયાપગમાતિશયના પ્રતાપથી સ્વાભાવિક વૈરવાળાં તિર્યંચો અને મનુષ્યો પોતાના વૈરભાવને મૂકી દઇ તેમની નજીકનો પ્રદેશ સેવન કરતા હતા. અર્થાત્ જે સ્થળે ભગવાન હોય તે સ્થળના કેટલાક ભાગ સુધી વૈરવાળા તિર્યંચો અને મનુષ્યોના વૈરભાવ શાંત થઇ જાય, ત્યારબાદ કેવલજ્ઞાનથી જ્ઞાનાતિશય પ્રગટ થયો, જ્ઞાનાતિશયથી ભગવાન અર્હદ તથા મહાવીર લોકાલોકના ભાવને જાણતા થયા. ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવયુકત પદાર્થો અતીત, અનાગત અને વર્ત્તમાન એ ત્રણે કાલના દ્રવ્યોના અનંત પર્યાયો દેખતા જાણતા થકા વિચરતાં હતાં.

ત્યારપછી પૂજા અતિશયથી દેવતાઓ, ઇન્દ્રો, ભુવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ અને વૈમાનિકના દેવો આવી ભગવાનની ભક્તિ–સેવા કરવા લાગ્યાં. ત્યારપછી વચનાતિશયથી દેશના દેવાને માટે દેવતાઓ પોતાની ભક્તિ જણાવતા સમવસરણની રચના કરે છે. પ્રથમ વાયુકુમાર દેવ એક યોજનપ્રમાણ ભૂમિને શુદ્ધ કરે છે. વ્યંતર દેવ સુવર્ણ અને રત્નથી ભૂમિની પીઠિકા બાંધે છે. પછી રૂપાનો ગઢ અને સોનાના કાંગરા રચે છે. ત્યારપછી જ્યોતિષી દેવ સોનાનો ગઢ અને રત્નના કાંગરા એમ બીજો ગઢ રચે છે. વૈમાનિક દેવ રત્નનો ગઢ અને મણી રત્નના કાંગરા એમ ત્રીજો ગઢ રચે છે. ત્રીજા ગઢમાં સમભૂમિ ભાગમાં રત્નનો ચોતરો કરે છે. વચમાં

અશોકવૃક્ષ આખા સમવસરણમાં ફેલાઈ રહ્યાં છે. તેની નજીક ચાર દિશાએ ચાર સિંહાસનો માંડેલા છે. તે પાદપીઠ સહિત છે. ત્યાં પૂર્વ દિશા સન્મુખ ભગવાન બેસે છે. ત્રણ દિશાએ ત્રણ પ્રતિબિંબો સ્થાપન કરેલાં હોય છે. દેવતાઓ આખા સમવસરણમાં પુષ્પની વૃષ્ટિ કરે છે. દિવ્યધ્વનિ પણ થઇ રહ્યો છે, ચામરો બન્ને બાજુએ વીંજાઈ રહ્યાં છે. ભામંડલ પણ સૂર્યથી અધિક પ્રભાવાળું જલહળાટ કરી રહ્યું છે. આકાશમાં દિવ્ય દુંદુભિનો નાદ મધુર થઇ રહ્યો છે; મસ્તકે ત્રણ ત્રણ છત્રો ચન્દ્ર મંડલને આકારે શોભી રહ્યાં છે. ભગવાનના પાદપીઠની મૂલમાં અગ્નિ ખૂણે પ્રથમ ગણધરો બેસે છે. તેની પછવાડે મુનિવરો બેસે છે. તેની પછવાડે વૈમાનિક દેવીઓ અને તેની પછવાડે સાધ્વીઓ ઊભી રહે છે. નૈરૃત્ય ખૂણામાં ભુવનપતિ, જ્યોતિષ અને વ્યંતરની દેવીઓ ઊભી રહે છે. ભુવનપતિ, જ્યોતિષ તથા વ્યંતર દેવો એ ત્રણે વાયવ્ય ખૂણામાં બેસે છે. વૈમાનિક દેવ, મનુષ્યો અને મનુષ્ય સ્ત્રીઓ એ ત્રણે ઇશાન ખૂણામાં બેસે છે. બીજા ગઢમાં તિર્યંચો, સિંહ, વ્યાઘ્ર, મૃગાદિ પોતપોતાના વૈરભાવ મૂકી દઇ, મસ્તક ઊંચું કરી ભગવાનની દેશનાનું પાન કરી રહ્યા છે. ભગવાન પણ વચનાતિશય પ્રગટ કરે છે. જગત જીવોના હિત માટે યોજનગામિની ધર્મદેશના પ્રારંભ કરે છે, જે દેશનાને દેવ, મનુષ્યો અને તિર્યંચો પોતપોતાની ભાષામાં સમજી શકે છે. પૂર્વાપર વિરોધ રહિત-સંશય રહિત જીવોને પરમ શાંતિ ઉત્પન્ન કરાવે છે. એ પ્રમાણે વિચાર કરતાં દેશના સાંભળવામાં અથવા ભગવાનના સન્મુખ સ્થિર થઇ બેસી જવું, જેટલી વાર સ્થિરતા રહે તેટલી વાર સ્થિર રહેવું.

ત્યારબાદ સિદ્ધ ભગવાન ઉપર દૃષ્ટિ રાખવી. સિદ્ધ ભગવાનના ગુણોનું ચિંતન કરતાં તેમાં સ્થિર થાવું. સિદ્ધ અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંત આનંદ, અનંત વીર્ય, અનંત સુખ, સાદિ અનંત, અગુરૂલઘુ, અરૂપી-આ આઠ મોટા ગુણોએ કરી સહિત સમગ્ર કર્મ કલંક-વિમુક્ત, આત્મસ્વરૂપમાં લીન થએલા જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોકાદિથી મુક્ત થએલ, શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શથી રહિત, એકાંત અનંત સુખમાં મગ્ન થએલ ખરેખરૂં આત્મસુખ સિદ્ધ ભગવાન જ અનુભવે છે. જ્ઞાનાવરણી કર્મનો ક્ષય થવાથી જેમને એ અનંત જ્ઞાન ઉત્પન્ન થએલું છે, દર્શનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થવાથી અનંતદર્શન જેમને પ્રાપ્ત થયું છે, મોહની કર્મનો ક્ષય થવાથી અનંત આનંદ જેમને પ્રગટ થયો છે; અથવા યથાખ્યાત ચારિત્ર અથવા સ્થિરતા ગુણ જેમને પ્રગટ થયેલ છે. અંતરાય કર્મનો ક્ષય થવાથી અનંતવીર્ય જેમને પ્રાપ્ત થએલ છે, વેદનીય કર્મનો ક્ષય થવાથી અનંત અવ્યાબાધ સુખ જેમને પ્રાપ્ત થયેલ છે, આયુ કર્મના ક્ષયથી સાદિ અનંત સ્થિતિ જેમની છે, ગોત્ર કર્મનો ક્ષય થવાથી અગુરૂલઘુપણું પ્રાપ્ત કરેલ છે, નામ કર્મનો ક્ષય થવાથી અરૂપી-ગુણ પ્રાપ્ત કરેલ છે; એ આદિ અનંત ગુણો સહિત સિદ્ધ ભગવાન આત્મસ્વરૂપે લીન થઇ રહેલ છે. એ આઠ ગુણોમાં સ્થિરતા કરવી.—

સ્થિરતાનો અર્થ કાંઇપણ વિચાર ન કરતાં એક તે ગુણમાં લીન થઇ રહેવું. જ્યારે હવે તેમાંથી સ્થિરતા ખસે ત્યારે ત્રીજા આચાર્ય પદ ઉપર લક્ષ આપી પીળા વર્ણની મૂર્તિની આકૃતિ ચિત્તમાં સ્થાપી આચાર્યના ગુણોનો વિચાર કરવો. જે આચાર્ય ભગવાન ગચ્છ અથવા શાસનનો ભાર વહન કરવાને ધોરી જેવા છે, જે દ્વાદશાંગીરૂપ ગણીપીટકને ધારણ કરે છે. તીર્થંકર મહારાજે પણ શાસનરૂપ રથની લગામ તેમને સોંપી છે, જેથી તેઓ સર્વ સંઘનું રક્ષણ કરે છે. સૂત્રાર્થ વાચનાઓ આપી પથ્થર જેવા શિષ્યોને નવપલ્લવિત કરે

છે. તીર્થંકર મહારાજને વિરહે જે અનાથ એવા સંઘનું તથા મુનિઓનું સારણા વારણા ચોયણા પડિચોયણાદિકે કરી રક્ષણ કરે છે.

દુર્ગતિમાં પડતા જીવોને હસ્તાલંબનભૂત અનેક ગુણાન્વિત આચાર્ય મહારાજ છે. એવી રીતે તેમના ગુણોમાં લીન થઇ જવું અર્થાત્ તે ગુણોની પોતામાં વૃદ્ધિ કરવી. ત્યાર પછી નીલવર્ણની આકૃતિ હૃદયમાં સ્થાપન કરી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ જેમ રાજાને યુવરાજ હોય છે તેમ આચાર્ય મહારાજના યુવરાજ પેઠે રહેલા સાધુઓના ગુણોએ કરી વાસિત થયેલા શિષ્યોને મૂલસૂત્ર ભણાવનારા, પચીશ ગુણોએ સહિત, નિષ્કારણ ઉપગારી એવા અનેક ગુણાર્ચિત ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શાસનરક્ષક જાણવા. પચીશ ગુણો—અગીયાર અંગ, બાર ઉપાંગ, ચરણસિત્તરી કરણસિત્તરી વિગેરે પચવીશ ગુણો સહિત મહાશાસનઉપગારી સ્વપર હિતકારી ઉપાધ્યાયજી મહારાજના ગુણોમાં લીન થાવું.

ત્યારપછી હૃદયમાં શ્યામવર્ણની આકૃતિ મુનિ મહારાજની સ્થાપના કરી મુનિ મહારાજનું ધ્યાન ધરવું. બાહ્ય અભ્યંતર ગ્રંથી રહિત નિર્ગ્રંથી ગૃહસ્થોના પ્રતિબંધથી રહિત નિર્લેપ અપ્રતિબંધ વિહારી આત્મસ્વરૂપમા રમણ કરવાવાલા અધ્યાત્મ રસથી પુષ્ટ થયેલા આ લોકની પરલોકની વાંછા રહિત સત્તાવીશ ગુણો સહિત સ્વપરઉપગારી મોક્ષમાર્ગના સાધક એવા અનેક ગુણાન્વિત મુનિમહારાજ જગતના ઉપગારી જાણવા. એ સત્તાવીશ ગુણોપેત નિઃસ્પૃહી સ્વપરતારક મુનિ મહારાજના ગુણોમાં લીન થવું અને તેના ગુણો જેમ બને તેમ પોતામાં આરોપવા. ત્યારબાદ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ ઉપર મનને યથાશક્તિ ફેરવવું અને એ નવે પદોમાં લીન થતાં સમાધિ થાય. જે ગુણોનું ધ્યાન કરીએ છીએ તે ગુણીઓના ગુણ આપણામાં આવી જાય ત્યારે સમાધી થઇ જાણવી.(૧) વાદવિવાદ ન કરે, સમભાવે રહે. પરભાવને સર્વથા અસ્થિર જાણે, પરપુદ્ગલમાં આસક્તિ નહીં. સ્વભાવમાં રહે, તે જ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય કહેવાય. (૨) પરની ઇચ્છા, આશીભાવ, દીનપણું, કર્માધીનતા, જન્મમરણ, અજ્ઞાન, એ જ પરમ દુઃખ છે. (૩) આત્માનો રસ્તો બતાવે, આત્માને ઓળખાવે, તે સદ્‌ગુરુ જાણવા. (૪) આત્માને શાશ્વતો જાણે તે જ વિવેક અને સમકિત. (૫) આત્મજ્ઞાન સિવાય બાહ્યજ્ઞાન તે આત્મગુણનો આસ્વાદન પામે નહીં. (૬) જે આત્માના ધર્મને બતાવે, કર્મજાલથી મુકાવે, તે ગુરૂ સજ્જન કહેવાય. (૭) આત્મબોધ અનુભવ જ્ઞાન, સ્પર્શજ્ઞાન તે જ્ઞાન જાણવું. (૮) સર્વ વસ્તુને જીવ જાણે છે, (૯) જ્ઞાન ચેતના જાગે ત્યારે પોતાની કથા પોતે કહે. (૧૦) સમકિત દીપસમાન છે, તેમાં ગુરૂના વચન મોતી સમાન છે. (૧૧) વૈરાગ્ય તે કલ્પવૃક્ષ, આનંદ તે સુધા, શુદ્ધભાવ તે ચંદ્રમા કહેવાય. (૧૨) જ્ઞાનદષ્ટિરૂપી હાથી તેની પાસે ઉદયરૂપી કૂતરો ભસીને ચાલ્યો જાય છે. (૧૩) ચેતના બે પ્રકારની છે. તેમાં જ્ઞાનચેતના તે મોક્ષ અને કર્મ ચેતનાથી બંધ થાય છે. (૧૪) જ્યાં સુધી હૃદયમાં પ્રમાદ છે ત્યાં સુધી પરાધીનપણું છે. (૧૫) વૈરાગ્ય, શૃંગારની સાથે હોય નહિં. અને શૃંગારની સાથે વૈરાગ્ય પણ હોય નહિં, જ્ઞાન તે વૈરાગ્ય સાથે અને વૈરાગ્ય તે જ્ઞાન સાથે હોય પણ જુદા હોય નહિં. (૧૬) વીતરાગના વચનની અસરથી વિષય, કષાય, નિરસ્વાદ ન લાગ્યા તો જાણવું કે વીતરાગના વચન કાને સાંભળ્યા નથી (૧૭) જગતનો માર્ગ પ્રમાદનો છે અને મોક્ષમાર્ગ અપ્રમાદનો છે. મન, વચન, કાયાથી કરેલ કર્મ તે તપ સંજમાદિ શુભ વ્યાપારે નાશ પામે. સત્તાએ રહેલ કમ, શુભ ઉપયોગે નિર્જરે મિથ્યાત્વના

બાંધેલાં કર્મ, સમ્યકત્વથી જાય. અવિરતીના બાંધેલા કર્મ વિરતી કરવાથી જાય, કષાયથી બાંધેલાં કર્મ, ઉપશમાદિકથી જાય. પ્રમાદથી બાંધેલા કર્મ અપ્રમાદથી જાય. ઇન્દ્રિય વિષયના બાંધેલા કર્મ તપસ્યા કરવાથી જાય. શુદ્ધ ઉપયોગે ધર્મ પોતાના દ્રવ્યગુણપર્યાયમાં તદાકાર, અશુદ્ધ ઉપયોગે રાગદ્વેષ તદઉપયોગે કર્મબંધ, શુભ ઉપયોગે પુણ્યબંધ, અશુભ ઉપયોગે પાપબંધ, પાપે અશાતા, પુણ્યે શાતા, કર્મે સંસાર અને ધર્મે મોક્ષ. ધર્મ તે આત્મસ્વભાવજનિત અને પુણ્ય પાપ તે કર્મજનિત. પુણ્ય તે બંધ છે, ભોગ છે, આશ્રવ છે અને ક્ષય પણ છે. ધર્મ તે સંવરરૂપ છે, નિર્જરારૂપ છે અને અક્ષય છે તે સમકિતીને હોય. જ્યાં સુધી જીવ સંકલ્પવિકલ્પમાં પ્રણમે છે ત્યાંસુધી કર્મ બંધાય છે. જીવ નિર્વિકલ્પભાવે પ્રણમે ત્યાં ધર્મ નીપજે. વિકલ્પે કર્મ, નિર્વિકલ્પ ધર્મ. કર્મ, ચેતના તે રાગદ્વેષરૂપે પ્રણમું, કર્મફલ ચેતના તે ઉદય આવેલા કર્મને વેદવું, દ્રવ્યકર્મ તે આઠ કર્મ, ભાવ કર્મ તે રાગદ્વેષાદિ અશુદ્ધ પરિણામ તે કર્મ. તે પાંચ શરીર કર્મ ચેતના તે ત્રસ જીવને હોય. કર્મફલ ચેતના તે એકેંદ્રિય જીવને હોય. જ્ઞાન ચેતના તે સમકિતીને હોય. પરાક્રમ તે ઉદયાનુસારે બલ તે શરીરનું વીર્ય તે આત્માનું, દ્રવ્ય નિર્જરા તે કર્મની વર્ગણાને ઘટાડવી. ભાવ નિર્જરા તે રાગદ્વેષ મોહાદિનું ઘટાડવું તે, દ્રવ્ય જ્ઞાન તે શાસ્ત્રાદિકનું પઠનરૂપ, ભાવજ્ઞાન તે આત્મના સ્વરૂપનું જાણપણું, અજ્ઞાનીનો નિશ્ચય તે જન્મ મરણનું કારણ છે અને જ્ઞાનીનો નિશ્ચય તે મોક્ષનું કારણ છે.

વર્તમાન સમાચાર.

શ્રી આત્માનંદ જૈન મહાસભા પંજાબનું ૧૬મું અધિવેશન.

લુધિઆના (પંજાબ), આચાર્યશ્રી ૧૦૦૮ શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની છત્રછાયામાં અંબાલાનિવાસી શ્રીમાન્ જ્ઞાનચંદજી સબજજની અધ્યક્ષતામાં મહાસભાનું ૧૬ મું અધિવેશન ભા. સુ. ૮-૯ના રોજ ભરવામાં આવ્યું હતું. પંજાબભરના ઘણા નરનારીઓ એકત્ર થયા હતા. સમાજોપયોગી, ધર્મોપયોગી અને દેશોપયોગી ઘણા ઠરાવો પાસ કરવામાં આવ્યા હતા. તથા બાલમુનિશ્રી જનકવિજયજી મ. ની અઠ્ઠાઇ નિમિત્તે મહોત્સવ યોજવામાં આવ્યો હતો. સુદ ૧૧ના રોજ જગદ્ગુરુ શ્રીમદ્ વિજયહીરસૂરીશ્વરજી મ. ની જયંતી સમારોહપૂર્વક ઉજવવામાં આવી હતી, અને રાત્રીના લાલા કર્પૂરચંદજી જૈન ગુજરાનવાલા નિવાસીની અધ્યક્ષતામાં સભા ભરવામાં આવી હતી.

આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયકમલસૂરીશ્વરજી મહારાજની સ્વર્ગવાસતિથિ

આપણી સભા તરફથી પ્રતિ વર્ષની માફક આ વર્ષે પણ આસો શુદિ ૧૦ ને મંગળવારના રોજ આ. મહારાજશ્રી વિજયકમલસૂરીશ્વરજીની સ્વર્ગવાસતિથિ નિમિત્તે અત્રેના મોટા જિનાલયમાં શ્રી નવપદજીની પૂજા રાગ-રાગિણી સાથે ભણાવવામાં આવી હતી, જે સમયે જનતાએ સારી સંખ્યામાં લાભ લીધો હતો.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશકઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા–ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨. | કાર્તિક. | પુસ્તક ૪૩ મું.
વિક્રમ સં. ૨૦૦૨. | :: ઇ. સ. ૧૯૪૫ નવેમ્બર :: | અંક ૪ થો.

નૂતન વર્ષ–મંગલાચરણ.

વસંતતિલકા વૃત.

હે ! અંત્ય તીર્થપતિના સૂત નૂતન વર્ષ, થાજે પસાર વિણુ વિઘ્ન અને સહર્ષ,
પ્રાચીન જૈન મતતણી જ્યોતિપ્રભાઓ, ફરકાવજે ફરીને વિશ્વે ધ્વજાઓ.

ઝવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી

ૐ અર્હન્

રાગ. જોનપુરી–ભોપાલી.

ૐ અર્હન ભગવંત નમોરી ! નમોરી–નમોરી–નમોરી–નમોરી,
ૐ અર્હન ભગવંત નમોરી.
ગગન મંડળ મેં છાઈ બાદલીયા ! કેવળ ભાનૂ ઉદ્યોત ભયોરી.
ૐ અર્હન. ૧
શત્રુ મિત્ર સમભાવ રહે તું ! ઘટ ઉજાસ ભયોરી.
ૐ અર્હન. ૨
અમૃત સમ વયણા તુજ વરસે ! સ્યાદ્વાદ ઘનઘોર ભયોરી.
ૐ અર્હન. ૩
સાધ્ય સાધનના ભેદ કહેતું ! ધ્યાતા ધ્યેય એક તાન ભયોરી.
ૐ અર્હન. ૪
વંદન વૈરાટી પૂજન અર્ચન ! પાલવ તુજ પકડ્યોરી.
ૐ અર્હન. ૫

અમદાવાદ
ઝવેરીવાડ
વૈરાટી નિકેતન

ઝવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી

ૐ

નૂતન વર્ષાભિનન્દન.

વસંતતિલકા. હ્રીંકારના મધુર ગુંજન સાથ આવે,
આશીષ ગૌતમતણા વળી સાથ લાવે;
સંસ્કાર સંપદ સમૃદ્ધિ અનંત લાવે,
દીપાવલી સુખદ ભારતમાં પધારે. ૧

મિશ્ર. પદે પદે કુંકુમરાશિ વેરે,
સુહાસ્યથી સંકટ સર્વ નાસે,
સમૃદ્ધિથી ભારતને ભરી દે,
દીપાવલી દીપ અનંત સોહે. ૨

જિનેશ્વરો સિદ્ધ કરે સુકર્મો,
અર્પે નવું ચેતન માનવીમાં,
અર્હત્કૃપાથી પરમેષ્ઠભાવના,
સંસિદ્ધ થાયે જગના જનોની. ૩

વસંતતિલકા. આયુષ્ય દીર્ઘ અતિરમ્ય સમૃદ્ધિ સાથે,
પામે જનો જિન કૃપાથકી ભારતીના,
આ નવ્ય વર્ષ બનજો અતિ ભવ્યભાવી,
સંસ્કાર શાંતિ રસ રેલમછેલ વર્ષો. ૪

શાર્દૂલવિક્રીડિતમ્. ગ્રામ ગ્રામ વિષે ફરી વિલસતો જ્ઞાનાંબુ વર્ષાવતો,
સદ્વિજ્ઞાન વિચારદાન કરતો પ્રજ્ઞા-પ્રભા પ્રેરતો;
સંસ્કારો સૂચવે સદા સુમનસા પૃષ્ઠે ધરી સર્વથા,
આત્માનંદ પ્રકાશ આ જગતમાં વિસ્તાર પામે સદા. ૫

રચયિતાઃ-**મુનિશ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ.**

કવિ કેમ થવાય ?

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૪૧ થી શરૂ)

લેખક—મુનિરાજ શ્રી ધુરન્ધરવિજયજી.

કવિત્વ શક્તિ પ્રાપ્ત થવામાં પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કાર એ બીજું કારણ છે. એથી જ કહેવાય છે કે, 'કવિ જન્મે છે પણ બનતો નથી.' આવા બીજા પ્રકારમાં એવા કવિઓનો સમાવેશ થાય છે, કે જેઓએ આ જન્મમાં કંઇપણ વિશિષ્ટ પ્રયત્નો ન કર્યા હોયને અસાધારણ શક્તિનો વિકાસ દેખાતો હોય, તેમને માટે પૂર્વજન્મની સુન્દર આરાધના અને તેથી જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ માનવામાં આવે છે.

(૧) દશ પૂર્વધર શ્રી વજ્રસ્વામિજી મહારાજ, જૈન શાસનના અદ્વિતીય પ્રભાવક થયા, તેમના પ્રતિભા ને પાન્ડિત્ય અપૂર્વ હતાં. શૈશવ-અવસ્થાથી જ તેમની સ્મરણશક્તિ આશ્ચર્ય પમાડે તેવી હતી.

સુનંદા તેઓશ્રીના માતા ને ધનગિરિજી પિતા. તેઓ ગર્ભમાં હતા ત્યારે જ પિતાએ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરેલ. જન્મ પામ્યા બાદ પિતાની દીક્ષા સંબન્ધી હકીકત સાંભળી પૂર્વજન્મનું સ્મરણ થયું, જાતિ સ્મરણજ્ઞાન ઉપજ્યું, માતાનો મોહ ઓછો થાય માટે માતાને કંટાળો જ આપવા લાગ્યા. કંટાળેલ માતાએ એક સમય ગોચરી માટે આવેલ પોતાના પૂર્વના સ્વામી મુનિથી ધનગિરિજીને સોંપી દીધા.

સાધ્વીના ઉપાશ્રયે તેમનો ઉછેર કરવામાં આવ્યો. ત્રણ વર્ષની વયમાં પાઠ કરતી સાધ્વીઓનાં શબ્દ સાંભળી અગિયારે અંગો મુખપાઠ કરી લીધાં.

ઘણી નાની ઉંમરમાં તેમને મુનિ બનાવવામાં આવ્યા. અગાધ આગમોના વિચારો આપોઆપ તેમનામાં સ્ફુર્યા. ગુરુ મહારાજ તો સાક્ષિ માત્ર થયાં. એક વખત ગુરુ મહારાજ બહાર પધારેલ ત્યારે બીજા મુનિઓને શાસ્ત્રનું અધ્યયન સુન્દર રીતે કરાવવા લાગ્યા. ગુરુ મહારાજે આવી ગુપ્ત રીતે જોયું ને સાંભળ્યું, ખૂબ ખુશ થઇ નાની વયમાં જ વાચનાચાર્ય બનાવ્યા. આ સર્વ લઘુવયમાં જે બન્યું તેમાં આ જન્મના કંઇપણ વિશિષ્ટ કારણો નથી જણાતાં, તેમાં કારણભૂત પૂર્વજન્મની વિશિષ્ટ આરાધના જ છે.

(૨) જૈન આગમોના ચતુરનુયોગમય વ્યાખ્યાનની વ્યવસ્થા કરનાર પૂર્વધર શ્રી આર્યરક્ષિતજી મહારાજ પણ પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કારો સાથે જ જન્મ્યા હતા.

દશપુર નગરમાં સોમદેવ નામના બ્રાહ્મણ હતા. તેમના સુપુત્ર શ્રી આર્યરક્ષિતજી. બાલ્ય વયમાં તેમની યાદશક્તિ અપૂર્વ જાણી મહાન્ પન્ડિત બનાવવા માટે તેમને સુન્દર અધ્યયન કરાવવામાં આવ્યું. અતિશય નાની અવસ્થામાં વ્યાકરણ—ન્યાય-વેદાન્ત-મીમાંસા-વેદ—વેદાંગ. વગેરે સર્વ શાસ્ત્રોનો પાર પામ્યા. તેમની પ્રતિભાનો પરિમલ ચોમેર પ્રસર્યો. રાજા અને પ્રજા સર્વને તેમની વિદ્વત્તા માટે સદ્ભાવ પ્રકટ્યો. તે સદ્ભાવ બતાવવા માટે હાથીની અંબાડી પર બેસારી સન્માનપૂર્વક મોટા આડમ્બર સાથે તેમનો નગરપ્રવેશ કરાવવામાં

આવ્યો, ને મહામૂલ્યવાળા ભેટણાં તેમને આપવામાં આવ્યા.

જૈન ધર્મના સુન્દર તત્ત્વને સમજનાર માતાને શ્રી આર્યરક્ષિતજીનું આ વ્યાવહારિક જ્ઞાન આનન્દ આપનાર ન થયું. જે જ્ઞાનથી પોતાની જનેતા પ્રમોદ ન પામે તે શું કામનું? એમ વિચારી માતાના કહેવા પ્રમાણે પૂર્વના અભ્યાસ માટે પુનઃ તૈયાર થયાં. મુનિ થયાં, પૂર્વ ભણ્યા, આચાર્ય બન્યા અને શાસનના મહાપ્રભાવક નાની ઉમ્મરમાં થયાં. તેઓશ્રીનાં આ સર્વ વિકાસમાં પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કારો હેતુભૂત છે.

(૩) એક સમય હતો કે એક બીજા દર્શનોમાં પરસ્પર વાદ-શાસ્ત્રાર્થ કરનારા પ્રસંગો ઘણા સાંપડતા. તે સમયે પ્રતિભા, સ્વપરદર્શનના શાસ્ત્રોનું ઊંડું જ્ઞાન અને વાક્‌પાટવ વગેરે અતિ આવશ્યક અંગ ગણાતાં. વાદી દેવસૂરિજી મહારાજમાં બાલ્યવયમાંથી એ સર્વ સ્વાભાવિક હતાં. તેઓશ્રીનાં ગુરુમહારાજ શ્રી મુનિચન્દ્રસૂરિજી મહારાજે કર્ણ રાજની સભામાં એક દિગમ્બર વાદી સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરેલ તે સમયે બાલ-દેવાચાર્ય ત્યાં સાથે હતા. શરુઆતમાં થોડો વિનોદ થયો. દિગમ્બર વાદીએ પૂછ્યું કે—મારી સાથે કોણ વાદ કરશે? વાદી દેવસૂરિજી મહારાજે કહ્યું કે—अहम् (હું)

દિગમ્બરે પૂછ્યું—कस्त्वम्? (તું કોણ છે?)
દેવસૂરિજી મ.—अहं देवः, (હું દેવ છું)
દિગમ્બર-देवः कः? (દેવ કોણ?)
દેવસૂરિજી મ.—अहम् (હું)
દિગમ્બર-अहं कः? (હું કોણ?)
દેવસૂરિજી મ.-त्वं श्वा (તું કુતરો)
દિગમ્બર-श्वा कः? (કુતરો કોણ?)
દેવસૂરિજી મ.—त्वम् (તું)
દિગમ્બર-त्वं कः? (તું કોણ?)
દેવસૂરિજી મ.—अहं देवः (હું દેવ)

એ પ્રમાણે સવાલ-જવાબના ચક્રાવામાં નાના દેવે દિગમ્બરને ગુંચવી માર્યો. એટલે ચીડાઇને દિગમ્બરે કહ્યું **तक्रं पीतम्?** (છાશ પીધી?) અર્થાત્ બાળકોને પથ્ય તરીકે દૂધ પીવરાવવામાં આવે ને પુખ્ત વયના માણસોથી જ છાશ પીવાય એટલે તેં છાશ પીધી છે? એવા પ્રશ્નથી હજુ તું બાળક છે, પુખ્ત ઉમ્મરનો નથી એવું સૂચન દિગમ્બરે કર્યું. તેના ઉત્તરમાં દેવસૂરિ મહારાજે કહ્યું **तक्रं तु श्वेतं भवति नतु पीतम्** (છાશ તો સફેદ હોય છે, પીળી નથી હોતી) પીત શબ્દનો અર્થ ફેરવીને દિગમ્બરને બનાવ્યો એટલે વધારે ચીડાઇને દિગમ્બર બોલ્યો **नाहं बालेन संभाषयितुमिच्छामि, शिष्टाः समानैः सह स्पर्धन्ते.** (હું બાળકની સાથે બોલવાને ઇચ્છતો નથી. શિષ્ટ માણસો સરખાની સાથે સ્પર્ધા કરે છે.) દેવસૂરિ મહારાજે ઉત્તરમાં જણાવ્યું. वालः कः? **वालस्तु द्वेधा भवति नग्नः, अज्ञश्च, नोभयथाऽहं बालः, त्वं तूभयथैव, नग्नस्तु प्रत्यक्षः अज्ञः शास्त्रार्थेन सेत्स्यसि,** (બાળક કોણ? બાળક બે પ્રકારના હોય છે એક નગ્ન અને બીજો અજ્ઞ, બેમાંથી કોઇ પ્રકારે હું બાળ નથી ને તું બંને પ્રકારે છો: નગ્ન તો પ્રત્યક્ષ છો અને અજ્ઞ છો એ શાસ્ત્રાર્થવડે સિદ્ધ થશે.)

પછી શ્રીદેવસૂરિજી મહારાજ શાંત રહ્યા. શ્રીમુનિચન્દ્રસૂરિજી મહારાજ સાથે દિગમ્બરનો વાદ થયો ને દિગમ્બર પરાજય પામ્યો. બાલ્યાવસ્થામાં જ વાદી દેવસૂરિજી મહારાજની આવી સુન્દર પ્રતિભા અને વાક્‌ચાતુરી પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કારોનું જ ફલ મનાય.

(૪) વેદને અનુસરનાર છ દર્શનો છે. તેમાં એક વૈશેષિક દર્શન છે. તેના મૂળ સૂત્રના રચયિતા કણાદ ઋષિ છે. તેના ઉપર શંકરમિશ્ર નામના એક પ્રખર પણ્ડિતે ઉપસ્કાર નામની ટીકા બનાવેલ છે. તે શંકરમિશ્રની વિદ્વત્તા

અને પ્રતિભા માટે ઘણી પ્રશંસા સંભળાય છે. બાલ્યવયથી તેનામાં વિશિષ્ટ પ્રજ્ઞાવિકાસ હતો. તે ટૂંકી હકીકત આ પ્રમાણે છે.

શંકરમિશ્રના પિતા ભવનાથ શર્મા રાજ્યના મુખ્ય પંડિત હતા. તેમના વિચારો ઘણા જ ઉદાત્ત હતા. તેઓ સમજતા કે રાજ્યલક્ષ્મીથી વિચારશુદ્ધિ નાશ પામે છે. એટલે રાજ પંડિત હોવા છતાં રાજ્યની એક પાઇ પણ પોતે લેતા નહિં. આવા ઉદાર સ્વભાવને લીધે તેમનું રાજ્યમાં સન્માન પણ ઘણું ઊંચું હતું. કારણ પ્રસંગે એક વખત ભવનાથ શર્મા બહાર ગામ ગયેલા. અહિં રાજ્યમાં બહારના કેટલાએક પંડિતો આવેલા તે સમયે રાજપંડિતનુ સ્થાન ખાલી રહે એ ઠીક નહિં એટલે તેમના પુત્ર શંકરમિશ્રને બોલાવવામાં આવ્યા. શંકરમિશ્રની ઉમ્મર તે સમયે પૂરી પાંચ વર્ષની પણ ન હતી. પોતાના પિતાના સ્થાને આવી શંકર મિશ્ર બેઠા. ઘણો વિદ્યાવિનોદ ચાલ્યો. તેમા રાજા તરફથી વેદના '**सहस्रशीर्षापुरुषः, सहस्राक्षः सहस्रपात्**' એ વચનની પાદપૂર્તિ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું. તે પૂર્તિ કરવાને બહારના પણ્ડિતોએ પ્રયત્ન કર્યો છતાં સભાને ચમત્કાર પમાડી શક્યા નહિં. નાના શંકરે તેની પૂર્તિ કરી સભાને છક કરી દીધી. તે પૂર્તિ નીચે પ્રમાણે હતી.

"**चलितश्चकितच्छन्नः, प्रयाणे तव भूपते ! ॥
सहस्रशीर्षापुरुषः, सहस्राक्षः सहस्रपात् ॥१॥**"

'હે રાજન્! (શત્રુઓને જિતવા માટે જ્યારે) તેં પ્રયાણ કર્યું ત્યારે હજાર માથાવાળો પુરુષ શેષનાગ ચલાયમાન થયો. (સેનાનો ભાર સહન ન થવાથી), હજાર આંખવાળો ઇન્દ્ર આશ્ચર્ય પામ્યો. (આ મોટી સેના સાથે કોણ જાય છે ? એમ) સહસ્રકિરણ-સૂર્ય ઢંકાઇ ગયો. (સૈન્યના ચાલવાથી ઊડેલી ધૂળવડે) સાંભળીને રાજા અને પણ્ડિતો આશ્ચર્ય પામી ગયા. રાજાએ એકદમ ખુશી થઇને ખૂબ દાન દીધું. સન્માન તરીકે ગણાતી વિશિષ્ટ પોતી પણ આપી અને કહ્યું, '**अहो बाल्येऽप्यस्य प्रतिभा !**' (આશ્ચર્ય છે આટલી બાલ્યવયમાં પણ આની આવી પ્રતિભા !) જ્યારે રાજાએ આવું આશ્ચર્ય વ્યક્ત કર્યું ત્યારે શંકરે જવાબ આપ્યો કે-

"**बालोऽहं जगदानन्द !, न मे बाला सरस्वती ।
अपूर्णे पञ्चमे वर्षे, वर्णयामि जगत्त्रयम् ॥**"

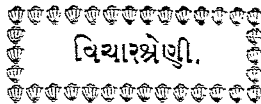
(હે જગતને આનન્દ દેનારા રાજન્ ! હું બાળક છું પણ મારી સરસ્વતી-વિદ્યા બાળક નથી. પૂરા પાંચ વર્ષ પણ મને નથી થયાં છતાં મારી વાણીથી ત્રણ જગતને વર્ણન કરવા હું સમર્થ છું.)

આવું જે સંભળાય છે તેમાં પૂર્વજન્મના સંસ્કાર જ હેતુભૂત છે.

(૫) દરેકના અનુભવની વાત છે કે-કેટલાએક બાળકોના સંસ્કારો નાનપણથી એટલા સુન્દર હોય છે કે-ભાષા મીઠી બોલતા હોય, જે ગ્રહણ કરાવીએ તે તુરત ગ્રહણ કરી લેતા હોય, જ્યારે કેટલાએક તેથી તદ્દન જુદા પ્રકારના હોય છે. એમાં પૂર્વજન્મના સંસ્કાર સિવાય બીજું પ્રધાન કારણ ન જ મનાય.

એક વખત દક્ષિણમાં આઠ દશ વર્ષની ઉમ્મરનો એક કર્મકરનો છોકરો હતો. ગણિતના વિષયમાં તેની બુદ્ધિ એવી ખીલેલી જણાતી હતી કે આપણને આશ્ચર્ય થાય. ગમે તેટલા રૂ. ની પાઇઓ કે પૈસા કરવાનું તેને પૂછવામાં આવે કે તરતજ તેનો તે સત્ય ઉત્તર આપે કે જે જવાબ બીજા સાધારણ માણસોને કાગળ પેન્સીલથી ગણવો પડે.

આ સર્વે બુદ્ધિશકિતના વિકાસના ઉદાહરણો છે. કવિત્વશકિત બુદ્ધિશકિતનું અંગ છે

વિચારશ્રેણી.

લેખક—આચાર્ય શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ

માનવીને મળેલી અનેક પ્રકારની કુદરતી બક્ષીસોમાંથી અદેખાઇ અને ઘૃણા પણ એક પ્રકારની બક્ષીસ છે, તો તેનો ઉપયોગ પુન્યમાં ન કરતાં પાપમાં કરવો જોઇએ.

માનવીને પાપ કરવું ગમે છે અને પુન્ય ભોગવવું ગમે છે, ખાવું છે કરિયાતું અને મોં કરવું છે મીઠું તે કેમ બની શકે? જે માનવી પોતાના જીવનમાં મીઠાશ અનુભવી રહ્યા છે તેમણે અવશ્ય સાકર ખાધી હશે જ અને કડવાશ અનુભવનારાએ કરિયાતું ખાધું હશે એ વાત અનુભવસિદ્ધ છે માટે જીવનમાંથી કડવાશ કાઢવી હોય તો સાકર ખાતાં શીખો.

સમભાવ અને શાંતિ જેવી કેટલીક વસ્તુઓ એવી છે કે જેને કુદરત (પ્રારબ્ધ) આપી શકતી નથી; કારણ કે તે તેના ઘરની નથી પણ જીવની ખુદ પોતાની માલિકીની છે. એટલે આત્માને આવી વસ્તુઓ મેળવવાને માટે કુદરતની ઓશિયાળી ભોગવવી પડતી નથી. જે આત્માઓએ સમભાવ અને શાંતિ મેળવ્યાં છે તેમણે કુદરતનો અસહકાર કરીને તેની આજ્ઞાઓનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે, સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવવાને માટે તો કુદરતનો સમૂળગો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

અનાદિ કાળથી જીવ મરતો આવ્યો છે. એક ક્ષણ પણ તે મૃત્યુ વગર રહ્યો નથી, મૃત્યુની સીમા ઓળંગાય નહિં ત્યાંસુધી જીવને મુક્તિ મળી શકતી નથી. મૃત્યુથી મુકાવાનું નામ મુક્તિ છે. નિર્વાણભૂમિ સુધી પહોંચ્યા સિવાય મૃત્યુથી છૂટી શકાય તેમ નથી; કારણ કે મૃત્યુની સીમા નિર્વાણભૂમિ સુધી જ છે. ત્યારપછી મૃત્યુને એક ક્ષણ પણ અવકાશ નથી.

વૈરાગ્ય અને અણગમો એ બંનેમાં સ્થૂલ દૃષ્ટિથી કાંઈપણ અંતર જણાતું નથી છતાં બંનેમાં ઘણું જ અંતર છે. વૈરાગ્ય મોહનો ઉપશમ થવાથી થાય છે માટે તે વિકાસ સ્વરૂપ છે ત્યારે અણગમો મોહના ઉદયથી થવાવાળો એક પ્રકારનો વિકાર છે; માટે જ વૈરાગ્ય નિર્જરાનું કારણ છે અને અણગમો કર્મબંધનું કારણ છે. અણગમામાં વિષમ ભાવ છે, આર્તરૌદ્ર ધ્યાન છે અને વૈરાગ્યમાં સમભાવ છે, ધર્મધ્યાન તથા શુક્લધ્યાનની ઉત્તરોત્તર તીવ્રતા છે. વૈરાગ્ય ભાવ વિરલાને જ થાય છે અને કોઇક

એટલે કવિત્વશક્તિની પ્રાપ્તિ પણ પૂર્વજન્મના સંસ્કારોથી થાય છે. પૂર્વજન્મના સંસ્કારોથી કવિત્વશક્તિનો વિકાસ થાય છે. એટલે આ જન્મમાં પણ ગમે તેટલી વયે કવિત્વશક્તિના વિકાસને માટે યત્ન કરવામાં આવે ને આ જન્મમાં તે યત્ન સફલ ન થાય તો નિરાશ થવાને કંઈ કારણ નથી. આ જન્મના સંસ્કાર જન્માન્તરમાં સાથે જાય છે. ત્યાં જન્મતાં સાથે જ તેનો ઉદય થાય છે.

એ રીતે કવિત્વશક્તિની પ્રાપ્તિનું મૌલ કારણ પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કાર છે.

—(ચાલુ)

ગર્ભિત અણુગમો ઘણાઓમાં મળી આવે છે કે જેને સ્થૂળદૃષ્ટિ જીવો વૈરાગ્યના નામથી ઓળખાવે છે. વૈરાગ્યમાં કષાય તથા વિષયના ઉપશમ ભાવની આવશ્યક્તા રહે છે માટે તે જ્ઞાનગર્ભિત છે અને અણુગમો કષાય તથા વિષયના નિમિત્તથી થાય છે એટલે તે દુઃખગર્ભિત છે.

રાગ હોય છે ત્યાંસુધી જ વૈરાગ્ય કહેવાય છે. રાગનો ક્ષય થયા પછી વૈરાગ્ય જેવું કશુંયે રહેતું નથી; કારણ કે રાગ-દ્વેષનો ક્રોધાદિ ચાર કષાયોમાં સમાવેશ થાય છે માટે જ્યાં સુધી સંજ્વલન કષાય હોય ત્યાંસુધી વૈરાગ્ય કહી શકાય પણ તેનો ક્ષય કે ઉપશમ થયા પછી વીતરાગ કહેવાય છે પણ વૈરાગી કહેવાતા નથી માટે જ વૈરાગી અને વીતરાગમાં અંતર છે. સંપૂર્ણ (ક્ષાયિક ભાવે) વીતરાગ થયા પછી પાછા રાગી બની શકતા નથી પણ વૈરાગી પાછા રાગી બની શકે છે.

અલ્પજ્ઞો સાચાનો નિર્ણય કરી શકે નહીં. એક વ્યક્તિએ સાચું માની રાખ્યું હોય તેને તેનાથી વધારે બુદ્ધિવાળો યુક્તિ પ્રયુક્તિથી અસત્ય સિદ્ધ કરી બતાવે છે. તેનાથી વધારે બુદ્ધિશાળી હશે તે તેના કથનને અસિદ્ધ કરી બતાવશે. આમ બુદ્ધિની તારતમ્યતાથી કોઇપણ પારમાર્થિક સત્ય જાણી શકે નહીં. સર્વજ્ઞોના વચનો ઉપર શ્રદ્ધા રાખવાની જરૂરત રહે છે; કારણ કે જ્ઞાન બાધક કર્મો નષ્ટ થવાથી અને વસ્તુ માત્ર પ્રત્યક્ષ થવાથી સર્વજ્ઞોના જાણવામાં અને જણાવવામાં અસત્યનો અંશ પણ હોતો નથી.

સંસારમાં અજ્ઞાની જીવોએ માનેલું સુખ દુઃખ પુન્ય-પાપના ઓળા છે. આત્માના સ્વભાવસ્વરૂપ સાચું સુખ કોઈપણ વસ્તુનો ઓળો નથી. તે સ્વતઃ સિદ્ધ અને સ્થિર છે. તેને ભોગવવાને સચેતન કે અચેતન જેવી બીજી કોઇપણ વસ્તુના સંયોગની જરૂરત નથી; માટે જ તે શાશ્વત અને અચળ છે. જે ઓળા સ્વરૂપ સુખ તે અસ્થિર છે; કારણ કે પુન્ય પાપ એક ક્ષણ પણ એક સ્વરૂપે સ્થિર રહી શકતા નથી. દરેક ક્ષણે પરિવર્તન થયા કરે છે એટલા માટે તેના ઓળામાં પણ અસ્થિરતા છે. જે વસ્તુ અસ્થિર છે તેમાં ન્યૂનાધિકતા તથા વિષમતા અનુભવાય છે જેથી કરીને પરિણામે તે વસ્તુનો અભાવ થઈ જાય છે. આત્મસ્વરૂપ વાસ્તવિક સુખમાં આમાંનું કશુંયે હોતું નથી માટે જ તે સાચું અને શાશ્વતું કહેવાય છે.

અજ્ઞાની માનવીઓનો ચોવીસે કલાકનો પ્રયત્ન કેવળ દુઃખના માટે જ હોય છે. જો કે માનવી સુખની શ્રદ્ધાથી જ અનેક પ્રકારના કષ્ટ સહન કરીને પ્રયત્ન કરે છે છતાં અભણપણાને લઈને તેમને દુઃખ જ ભોગવવું પડે છે. આવા અણજાણ માણસો સુખને કેવળ નામ માત્રથી જાણે છે; પરંતુ તેને સાચી રીતે ઓળખતા નથી, જેથી કરી તેઓ ઠગાય છે અને પરિણામે સુખ ન મળવાથી નિરાશ થાય છે.

કોઇ પણ કર્મને કોઇ પણ જ્ઞાની પુરુષે સુખ તરીકે ગણ્યું જ નથી. અણજાણ માણસો પોતાના કાયિક, વાચિક તથા માનસિક વ્યાપારથી કેવળ કર્મનો સંગ્રહ કરે છે કે જેને જ્ઞાની પુરુષો દુઃખ કહીને ઓળખાવે છે. જ્યારે કર્મ દુઃખસ્વરૂપ છે તો પછી કર્મનું પરિણામ સુખસ્વરૂપ કેવી રીતે હોઈ શકે?

છ ખંડનો સ્વામી ચક્રવર્તી તથા ચક્રવર્તીપણાની ઋદ્ધિ ભુલાવી દઇને લંગોટી માત્ર વસ્ત્રધારી ગલીયોમાં પડેલા એઠવાડમાંથી દાણા વીણી ખાનાર ભીખારીને ઘરેણાં કપડાંથી સુસજ્જિત કરીને તેની પાસેથી સુખ તથા આનંદની આશા રાખીને તેની સેવામાં નિરંતર રહે તો પોતાની મનોકામના સફળ કરી શકતો નથી, તેવી જ રીતે અનંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, જીવન અને અનંત સુખ તથા આનંદ-

આત્માનો આધ્યાત્મિક વિકાસક્રમ.

લેખક-મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજય., (સંવિજ્ઞપાક્ષિક)

આત્માની શક્તિઓના ક્રમિક વિકાસને ગુણસ્થાન કહે છે. જૈનશાસ્ત્રમાં ગુણસ્થાન એ પારિભાષિક શબ્દની મતલબ આત્મિક શક્તિનો આવિર્ભાવ અર્થાત્ એનું શુદ્ધ-કાર્યરૂપમાં પરિણત રહેવાની તરતમ ભાવવાળી અવસ્થાઓ છે. આત્માનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શુદ્ધ ચેતના યા પૂર્ણાનંદમય છે. જ્યાં સુધી આત્માની ઉપર ઘન વાદળાની જેમ તીવ્ર આવરણની ઘટા છવાએલી હોય છે, ત્યાં સુધી એનું અસલી સ્વરૂપ દેખા દેતું નથી. કિન્તુ આવરણો ક્રમશઃ શિથિલ યા નષ્ટ થયે જ એનું અસલી સ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે. આવરણોની તીવ્રતા જ્યાં સુધી આખરી હદની હોય છે ત્યાં સુધી આત્મા પ્રાથમિક અવિકસિત અવસ્થામાં હોય છે, અને જ્યારે આવરણ બીલકુલ નષ્ટ થાય છે ત્યારે આત્મા ચરમ અવસ્થા—શુદ્ધ સ્વરૂપની પૂર્ણતામાં વર્તમાન હોય છે. જેમ જેમ આવરણોની તીવ્રતા કમ હોય છે તેમ તેમ આત્મા પ્રાથમિક અવસ્થાને છોડીને ધીમે ધીમે શુદ્ધ સ્વરૂપનો લાભ પ્રાપ્ત કરતો ચરમ અવસ્થા તરફ પ્રસ્થાન કરે છે. પ્રસ્થાન વખતે આ બે અવસ્થાની વચમાં એને અનેક નીચી ઊંચી અવસ્થાઓનો અનુભવ

રૂપ છ ખંડનો ભોક્તા સાચી સંપત્તિથી પૂર્ણ આત્મા પોતાની સાચી સંપત્તિ વિસારી દઈને પોતાની વિજ્ઞાન સંપત્તિથી સંપત્તિવિહીન જડ વસ્તુઓને સુશોભિત કરી સુખ તથા આનંદની આશાથી જડ તથા જડના વિકારોની સેવામાં વળગ્યો રહે તો તેનાં સુખ તથા આનંદનું દરિદ્ર ટળી શકતું નથી.

ગધેડું સાકરને કડવી કહીને તિરસ્કાર કરે અને ઉંટ લીમડાને મીઠો માની સ્વીકાર કરે તો સાકરની હાનિ કે લીમડાને લાભ મળી શકતો નથી; કારણ કે ગુણીનો તિરસ્કાર અને અવગુણીનો સત્કાર પ્રાણીઓમાં રહેલા અજ્ઞાન-આશ્રિત રાગ-દ્વેષને લઈને થાય છે.

સાકરને પોતાની મીઠાશ સાબિત કરવાને માટે પ્રમાણોની કે સાક્ષીઓની જરૂરત હોતી નથી; પણ સાકર જેવા દેખાતા પથરાને સાકરની પંક્તિમાં ભળવા મીઠાશની સિદ્ધિ માટે પ્રમાણ તથા સાક્ષીઓની જરૂર રહે છે.

જેણે વિકાસની વાટે વળીને આત્મિક ગુણ મેળવ્યા છે તેને પોતાની ઉત્તમતા કે ગુણો સાબિત કરવા અજ્ઞાની જનતાનો આશ્રય લઈ તેની ખુશામદ કરવાની જરૂરત રહેતી નથી; કારણ કે તે પ્રશંસાની પણ ઇચ્છાથી વિરક્ત છે.

અજ્ઞાની જનતાની પ્રશંસા કે સહકાર કેવળ આ ભવમાં જ મિથ્યાભિમાની શ્રીમંતો અને અણજાણ માણસોની પાસેથી પૌદ્ગલિક સુખના સાધન મેળવવામાં તથા મિથ્યાભિમાન પોષવામાં જ ઉપયોગી થાય છે. બાકી તો પુન્ય કર્મ તથા નિર્જરાથી મળનારા સ્વર્ગ તથા મોક્ષના માટે તો અત્યંત નિરુપયોગી છે તેમજ આત્મિક ગુણ મેળવવામાં અત્યંત બાધકર્તા છે. ગુણીને તો જનતાના પ્રમાણપત્રની કે પ્રશંસાની જરાયે જરૂરત નથી. અને જ્યાં જરૂરત જણાય ત્યાં ગુણનો અંશ પણ હોતો નથી; કારણ કે પ્રશંસા મેળવવાની પ્રબળ ઇચ્છા રહેવી તે જ મોટો અવગુણ છે.

ગુણી કહેવડાવી પૌદ્ગલિક સુખ મેળવવા અજ્ઞાની જનતાના સહકાર માટે જેટલો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે તેટલો પ્રયાસ ગુણ મેળવવા કરવામાં આવે તો ઉભય લોકનું હિત સાધી શકાય છે. તે પૂર્વ યુગના પરમર્ષિઓના પવિત્ર જીવન ઉપર દૃષ્ટિપાત કરવાથી સ્પષ્ટ જાણી શકાય છે.

કરવો પડે છે. પ્રથમ અવસ્થાને અવિકાસની અવસ્થા અથવા અધઃપતનની પરાકાષ્ઠા અને છેલ્લી અવસ્થાને વિકાસ યા ઉત્ક્રાન્તિની પરાકાષ્ઠા સમજવી જોઈએ. આ વિકાસક્રમની મધ્યવર્તિની બધી અવસ્થાઓને અપેક્ષાએ ઉચ્ચ યા નીચ પણ કહી શકાય છે. અર્થાત્ મધ્યવર્તિની કોઈ પણ અવસ્થા ઉપરવાળી અવસ્થાની અપેક્ષાએ નીચ અને નીચેવાળી અવસ્થાની અપેક્ષાએ ઉચ્ચ કહી શકાય છે. વિકાસની તરફ પ્રસ્થાન કરતો આત્મા વસ્તુતઃ ઉક્ત પ્રકારની સંખ્યાતીત આધ્યાત્મિક ભૂમિકાઓનો અનુભવ કરે છે, પરંતુ જૈન શાસ્ત્રમાં સંક્ષેપમાં એનું વર્ગીકરણ કરીને તેના ચૌદ વિભાગ કર્યા છે જે '**ચૌદ ગુણસ્થાન**' કહેવાય છે.

રાગ-દ્વેષના અધ્યવસાયથી મનનો નિગ્રહ કરનારી તેમજ ઐહિક પારલૌકિક અભિલાષાઓનો ત્યાગ કરનારી વ્યક્તિ કર્મ રોકી શકે છે. કર્મના ઉપાદાનમાં હેતુરૂપ એવા પરિણામનો અભાવ તે સંવર કહેવાય છે. આધ્યાત્મિક વિકાસનો ક્રમ આસ્રવનિરોધ યાને સંવરના ક્રમ ઉપર અવલંબિત છે. એથી જેમ જેમ સંવરની માત્રા વધતી જાય, તેમ તેમ ઉચ્ચ ઉચ્ચ ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત થતું જાય છે.

તમામ આવરણોમાં મોહનું આવરણ પ્રધાન છે કે જેનાથી રાગ-દ્વેષની ઉત્પત્તિ છે. જ્યા સુધી મોહ બલવાન અને તીવ્ર હોય ત્યાં સુધી અન્ય તમામ આવરણો બલવાન અને તીવ્ર બનેલા રહે છે. એનાથી વિપરીત મોહ નિર્બલ થયે જ અન્ય આવરણોની એવી જ દશા થઇ જાય છે. અર્થાત્ મોહ નિર્બલ થયે છતે અન્ય આવરણો પણ નિર્બલ બની જાય છે. અતઃ આત્માને વિકાસ કરવામાં મુખ્ય બાધક મોહની પ્રબલતા અને મુખ્ય સહાયક મોહની નિર્બલતા સમજવી જોઇએ. એથી કરી ગુણસ્થાનોની વિકાસક્રમગત અવસ્થાઓ, મોહશક્તિની ઉત્કટતા, મન્દતા તથા અભાવ પર અવલંબિત છે.

મોહની પ્રધાન શક્તિઓ બે છે. એમાંથી પહેલી શક્તિ આત્માને દર્શન અર્થાત્ સ્વરૂપ પરરૂપનો નિર્ણય કિંવા જડ-ચેતનનો વિભાગ યા વિવેક કરવા દેતી નથી અને બીજી શક્તિ આત્મા વિવેકને પ્રાપ્ત કર્યે છતે પણ તદનુસાર પ્રવૃત્તિ અર્થાત્ અધ્યાસ પરપરિણતિથી છૂટી સ્વરૂપલાભ કરવા દેતી નથી. વ્યવહારમાં પણ સ્થાન સ્થાન પર એ દેખાય છે કે કોઇ વસ્તુનું યથાર્થ દર્શન યા બોધ કરેથી જ તે તે વસ્તુ મેળવવાની યા ત્યાગવાની ચેષ્ટા હોઇ શકે છે, અને સફલ પણ બને છે. આધ્યાત્મિક વિકાસગામી આત્મા માટે મુખ્ય બેજ કાર્ય છે. પહેલા સ્વરૂપ તથા પરરૂપનું યથાર્થ દર્શન કિંવા ભેદજ્ઞાન કરવું અને બીજું સ્વરૂપમાં સ્થિત રહેવું. એમાંથી પહેલા કાર્યને રોકવાવાલી મોહશક્તિને જૈનશાસ્ત્રમાં '**દર્શનમોહ**' અને બીજા કાર્યને રોકવાવાળી મોહશક્તિને '**ચારિત્રમોહ**' કહેવાય છે. બીજી શક્તિ પહેલી શક્તિની અનુગામિની છે અર્થાત્ પહેલી શક્તિ પ્રબલ હોય છે, ત્યાં સુધી બીજી શક્તિ કદિ પણ નિર્બલ હોતી નથી અને પહેલી શક્તિ મન્દ, મન્દતર અને મન્દતમ હોયે છતે જ બીજી શક્તિ પણ ક્રમશઃ એ જ પ્રમાણે થાય છે. અથવા એક વાર આત્મા, સ્વરૂપ-દર્શન પામે તો ફેર સ્વરૂપલાભ કરવાનો માર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે.

અવિકસિત કિંવા સર્વથા અધઃપતિત આત્માની અવસ્થા પ્રથમ ગુણસ્થાન છે. એમાં મોહની ઉક્ત બન્ને શકિતઓ પ્રબલ હોવાના કારણે આત્માની આધ્યાત્મિક સ્થિતિ બીલકુલ નીચી હોય છે. આ ભૂમિકામાં આત્મા ચાહે આધિભૌતિક ઉત્કર્ષ ગમે તેટલો કરી લે પણ એની પ્રવૃત્તિ તાત્ત્વિક લક્ષ્યથી સર્વથા શૂન્ય હોય છે. જેવી રીતે દિશાભ્રમવાળો મનુષ્ય

પૂર્વને પશ્ચિમ માની ગતિ કરે છે અને પોતાના ઇષ્ટ સ્થાનને નહિ પામતા એનો બધો શ્રમ વૃથા બને છે, તેવી રીતે પ્રથમ ભૂમિકાવાળો આત્મા પરરૂપને સ્વરૂપ સમજી એને મેળવવાને પ્રતિક્ષણ અનુરક્ત રહે છે અને વિપરીત દર્શન યા મિથ્યાદૃષ્ટિનું કારણ રાગદ્વેષની પ્રબલતાનો શિકાર બનીને તાત્ત્વિક સુખથી વંચિત રહે છે. આ ભૂમિકાને જૈનશાસનમાં '**બહિરાત્મભાવ**' કિંવા '**મિથ્યાદર્શન**' કહેવાય છે. આ ભૂમિકામાં જેટલા આત્મા વર્તમાન હોય છે એ બધાની આધ્યાત્મિક સ્થિતિ એક જ સરખી હોતી નથી. અર્થાત્ બધા ઉપર સામાન્યતઃ મોહની બન્ને શકિતનું આધિપત્ય હોયે છતે પણ થોડો ઘણો તરતમભાવ અવશ્ય હોય છે. કોઇ પર મોહનો પ્રભાવ ગાઢતમ, કોઇ પર ગાઢતર અને કોઇ પર એનાથી પણ ઓછો હોય છે. વિકાસ કરવો એ આત્માનો પ્રાયઃ સ્વભાવ છે. એથી કરી જ્યારે જાણતા કે અ-જાણતા આત્મા ઉપરથી મોહનો પ્રભાવ કમ થતો આવે છે ત્યારે કંઇક વિકાસની તરફ અગ્રેસર થાય છે, અને તીવ્રતમ રાગદ્વેષને કંઇક મન્દ કરીને મોહની પ્રથમ શક્તિને છિન્નભિન્ન યોગ્ય આત્મબલ પ્રગટ કરી લે છે. આવી સ્થિતિને જૈનશાસ્ત્રમાં '**ગ્રન્થિભેદ**' કહેવાય છે.

ગ્રન્થિભેદનું કાર્ય અતિવિષમ છે. રાગદ્વેષ-રૂપ તીવ્રતમ વિષગ્રંથિ એક વાર શિથિલ યા છિન્નભિન્ન થઇ જાય તો બેડો પાર થયો સમજવો, કારણ કે ત્યારબાદ મોહની પ્રધાન શકિત દર્શન-મોહને શિથિલ થવામાં વાર લાગતી નથી અને દર્શનમોહ શિથિલ થયો એટલે ચારિત્રમોહની શિથિલતાનો માર્ગ ખુલી જવામાં વાર લાગતી નથી. એક તરફ રાગદ્વેષ પોતાના પૂર્ણ બલનો પ્રયોગ કરે છે અને બીજી તરફ વિકાસોન્મુખ આત્મા પણ રાગદ્વેષના પ્રભાવને કમ કરવાને માટે પોતાના વીર્ય-બલનો પ્રયોગ કરે છે. આ આધ્યાત્મિક યુદ્ધમાં જે માનસિક વિકાર અને આત્માની પ્રતિદ્વન્દ્વતામાં કોઇ એક તો કોઇ બીજો જયલાભ પ્રાપ્ત કરે છે. અનેક આત્માઓ એવા પણ હોય છે કે ગ્રન્થિભેદ કરવા યોગ્ય બલ પ્રગટ કરીને પણ છેવટે રાગદ્વેષના તીવ્ર પ્રહારોથી આહત બની-હાર ખાઇને પોતાની મૂળ સ્થિતિમાં આવી જાય છે અને અનેક વાર પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ રાગ-દ્વેષ પર જયલાભ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. ઘણા આત્માઓ એવા પણ હોય છે કે ન તો હાર ખાઇને પાછા ફરે છે અને ન તો જયલાભ પ્રાપ્ત કરે છે, કિન્તુ ચિરકાળ સુધી આધ્યાત્મિક યુદ્ધના મેદાનમાં પડી રહેલા હોય છે. કોઇ કોઇ આત્મા એવા પણ હોય છે કે જે પોતાની શક્તિનો યથોચિત પ્રયોગ કરીને આ આધ્યા-ત્મિક યુદ્ધમાં રાગદ્વેષ પર જયલાભ પ્રાપ્ત કરી લે છે. કોઇ પણ માનસિક વિકારની પ્રતિદ્વન્દ્વ-તાની આ ત્રણે અવસ્થાઓમાં કદિ હાર ખાઇને પાછા ફરવું, કદિ પ્રતિસ્પર્ધામાં સ્થિર રહેવું અને જયલાભ પ્રાપ્ત કરવો આ અનુભવ દરેકને હોય છે. આજ સંઘર્ષ કહેવાય છે. સંઘર્ષ વિકાસનું કારણ છે. ચાહે વિદ્યા, ચાહે ધન, ચાહે કીર્તિ આદિ કોઇ પણ ઇષ્ટ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની વખતે અચાનક અનેક વિઘ્નો ઉપસ્થિત થાય છે. અને એની પ્રતિદ્વન્દ્વતામાં ઉક્ત પ્રકારની ત્રણે અવસ્થાઓનો અનુભવ પ્રાયઃ બધાને હોય છે. કોઇ વિદ્યાર્થી, કોઇ ધનાર્થી યા કીર્તિકાંક્ષી જ્યારે પોતાના ઇષ્ટની પ્રાપ્તિ અર્થે પ્રયત્ન કરે છે, ત્યારે કાં તો વચમાં અનેક કઠિનતાઓ જોઇને પ્રયત્નને છોડી દે છે યા તો કઠિનતાઓને પાર કરીને ઇષ્ટ પ્રાપ્તિના માર્ગ પર અગ્રેસર થાય છે. જે અગ્રેસર થાય છે તે મોટો વિદ્વાન્, મોટો ધનવાન યા મોટો કીર્તિશાળી બને છે. જે કઠિનતાઓથી ડરીને પાછો ભાગે છે તે પામર, અજ્ઞાની અને

કીર્તિહીન બની રહે છે અને જે કઠિનતાઓને ન તો જીતી શકતો કે ન તો હાર ખાઈ પાછો ફરતો તે સાધારણ સ્થિતિમાં જ પડી રહી કોઇ ધ્યાન ખેંચવા યોગ્ય ઉત્કર્ષ યા લાભ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

આ ભાવને સમજાવવાને શાસ્ત્રમાં એક દૃષ્ટાંત આપેલું છે કે-કોઇ ત્રણ પ્રવાસી અમુક નગર તરફ નીકળ્યા છે. ચાલતાં ચાલતાં તેઓ ઉપદ્રવથી ભયંકર અટવીમાં આવી ચડે છે. તેમના આગમનની રાહ જોઇને જ બેસી રહ્યા હોય એમ ચોરો તેમને પકડવા દોડી આવે છે. આ બન્નેને આવતા જોઇને ભયભીત થયેલો એક મનુષ્ય તો સત્વર પોબારા ગણી જાય છે, બીજો માણસ તે ચોરોના પંજામાં સપડાય છે, જ્યારે ત્રીજો પુરુષ તો અસાધારણ પુરુષાર્થ ફોરવીને બે ચોરોને હંફાવી-હરાવી અટવી ઓળંગી ઇષ્ટ નગરે જઇ પહોંચે છે. આ દૃષ્ટાન્તનો ઉપનય એ છે કે-ત્રણ મનુષ્યો તે સંસારી જીવો, ભયંકર અટવી તે સંસાર, બે ચોર તે રાગદ્વેષ, ચોરોનું નિવાસસ્થાન તે ગ્રન્થિદેશ, ચોરોથી બીજો ભાગી જનારો મનુષ્ય તે મલિન અધ્યવસાયના યોગે પાછો દીર્ઘ સ્થિતિવાળા કર્મો બાંધનારો જીવ, ચોરોના પંજામાં સપડાયેલો મનુષ્ય તે ગ્રન્થિદેશમાં રહેલો જીવ કે જે વિશેષ શુદ્ધ પરિણામના અભાવે ગ્રન્થિ ભેદતો નથી તેમજ અવસ્થિત પરિણામી હોવાથી પાછો પણ વળતો નથી. તથા પોતાનું શૂરાતન વાપરી ઇષ્ટ નગરે જઈ પહોંચનાર મનુષ્ય તે કુહાડાની તિક્ષ્ણ ધાર જેવા આગળ કહેવામાં આવનાર અપૂર્વકરણરૂપી અધ્યવસાયે કરી રાગદ્વેષની ગ્રન્થિને ચીરનાર સમ્યક્ત્વ સંપાદન કરનારો ભવ્ય જીવ. આ રીતે માનસિક વિકારોની સાથે આધ્યાત્મિક યુદ્ધ કરવામાં જે જય પરાજય થાય છે તેનો સુંદર ખ્યાલ આ દૃષ્ટાન્તથી આવી શકે તેમ છે.

પ્રથમ ગુણસ્થાને રહેવાવાળા વિકાસગામી એવા પણ આત્માઓ હોય છે કે જેણે રાગદ્વેષના તીવ્રતમ વેગને થોડા પણ દબાવેલા હોય છે, પણ મોહની પ્રધાન શકિત અર્થાત્ દર્શનમોહને શિથિલ કરેલી હોતી નથી, એથી કરી તેવા આત્માઓ જો કે આધ્યાત્મિક લક્ષ્ય વિષે સર્વથા અનુકૂલગામી નથી હોતા તો પણ એનો બોધ તથા ચારિત્ર અન્ય અવિકસિત આત્માની અપેક્ષાએ સુંદર હોય છે. આ જીવોને ઇર્ષા દ્વેષ આદિ દોષો બહુ જ થોડા પ્રભાવ પાડી શકે છે અર્થાત્ ઘણા મંદ પડી ગયેલા હોય છે.' કેમકે આ જીવોને આત્મકલ્યાણ કરવાની તીવ્ર અભિલાષા હોય છે. એથી કરીને તેઓ સંસારના પ્રપંચથી દૂર રહેવા મથે છે. આમ હોઇને તેઓ નીતિના માર્ગે ચાલે, સત્પુરુષોનો પક્ષપાત કરે તથા સુદેવાદિનું બહુમાન જાળવવા અથાગ પરિશ્રમ આદરે તેમાં નવાઇ નથી. આવા જીવો અધ્યાત્મની પ્રથમ ભૂમિકાવાળા મિત્રાદૃષ્ટિવાન્ અપુનર્બન્ધક હોય છે, એટલે કે જે અવસ્થા દરમીયાન મિથ્યાત્વનો ઉત્કૃષ્ટ બંધ અટકી જાય એવી અવસ્થાએ તેઓ પહોંચેલા હોય છે. જો કે એવા આત્માઓની આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિ સર્વથા આત્મોન્મુખ ન હોવાના કારણે વસ્તુતઃ મિથ્યાદૃષ્ટિ, વિપરીત દૃષ્ટિ વા અસતદૃષ્ટિ કહેવાય છે, તો પણ તે સદ્દષ્ટિની સમીપ લઇ જવાવાળી હોવાના કારણે શાસ્ત્રકારે ઉપાદેય માનેલી છે.

(ચાલુ)

મંત્રીશ્વરો વસ્તુપાલ તેજપાલની સાહિત્યસેવા.

લેખક—ડુંગરશી ધરમશી સંપટ-કરાંચી

વસ્તુપાલ, તેજપાલ એ બન્ને ભાઇઓ મોટા અમાત્યો, સેનાધીશો, વેપારીઓ હતાં પરંતુ તેની સાથે તેવા સાહિત્યસેવકો અને સાહિત્યકારોના આશ્રયદાતા હતા. તેમણે અતિ ઉચ્ચ કળા-હુન્નર અને શ્રેષ્ઠ કળારસિકતા દેખાડીને આબુ પર્વત ઉપરના જે જૈન મહા મંદિરની રચના કરી છે. તે એમના માટે માત્ર જૈનોમાં જ નહી પરંતુ આખી ગુજરાતી પ્રજામાં સન્માન ઉત્પન્ન કરે છે. વસ્તુપાલ, તેજપાલ બન્ને ભાઈઓ ગુજરાતના મહાન પુરુષો હતાં.

ધોળકાના વાઘેલા (સોલંકી) સામન્ત વીરધવલને એક સાધારણ જાગીરદારમાંથી વધારીને એમણે એને મહાન ગુજરાતનો સમ્રાટ્ બનાવ્યો. અનેક યુદ્ધોમાં વિજયો આ બન્ને ભાઇઓએ મેળવ્યા. રાજકાજ અને યુદ્ધનીતિમાં કુશળ, આ મંત્રીઓએ કચ્છ, ગોધરા, અનેક દેશો જીતી વાઘેલાનો રાજ્યવિસ્તાર વધાર્યો. એમણે ધર્મકાર્ય માટે કરોડો સોનામ્હોરો છૂટે હાથે વાપરી છે. શત્રુંજય અને ગિરનારના પવિત્ર જૈન મંદિરોના દર્શનાર્થે એણે અનેક સંઘો કાઢ્યાં હતાં. અનેક નવા સુશોભિત મંદિરો બંધાવ્યા હતાં, અને અનેક વ્યાખ્યાન મંદિરો તેણે તૈયાર કર્યાં હતાં. સાધુઓની સેવા પણ એ બંધુઓએ કરી હતી. જીર્ણ જૈન મંદિરોનો પુનરુદ્ધાર કર્યો હતો. ગરીબો અને અશક્તોને અનેક દાનો કર્યાં હતાં. ઘણા તળાવો, કૂવાઓ ખોદાવ્યા હતા. એ બન્ને ભાઇઓમાં અતિશય ધાર્મિક ઉદારતા હતી. શૈવ મંદિર અને દેવી મંદિરો બંધાવવામાં તેઓ આગળ હતાં, મુસલમાનોને મસજીદ બંધાવવામાં તેઓએ આર્થિક મદદ મુસલમાનોને આપી હતી. તેઓ બ્રાહ્મણો પાસે વેદ પાઠ પણ કરાવતાં હતાં.

સંવત ૧૨૭૦ માં આ બન્ને બંધુઓ મહામાત્ય થયા. તેમના અનેક શુભ કાર્યો અહિં નોંધ કરવાથી બહુ સમય લે માટે એમની સાહિત્ય પ્રવૃત્તિની નોંધ અત્રે કરી છે.

વસ્તુપાલ વીર અને વિદ્વાન પુરુષ હતાં. વસ્તુપાલ સારા સાહિત્યકાર અને કવિ પણ હતાં. એણે "નરનારાયણાનંદ" નામનું કાવ્ય ૧૬ સર્ગોમાં રચ્યું છે. તેમાં કૃષ્ણ અને અર્જુનની મિત્રતા અને "સુભદ્રાહરણ" વગેરે વિષયો તેમણે તે પુસ્તકમાં વર્ણી લીધા છે. તે સમયના પંડિતો, વસ્તુપાલને "સરસ્વતી-પુત્ર" તરીકે ઓળખતા હતા. આબુની પ્રશસ્તિમાં સોમેશ્વર કવિએ વસ્તુપાલને શ્રેષ્ઠ કવિ તરીકે વર્ણવેલો છે.

કોઇ કવિએ એમને માટે પ્રશંસાના નીચે પ્રમાણે શ્લોકો રચ્યા છે.

पीयूषादपि पेशलाः शशधरज्योत्स्नाकलापादपि
स्वच्छानूतन चूतमंजरि भरादप्युल्लसत्सौरभाः।
वाग्देवी मुखशामसूक्तविशदोद्गारादपि प्रांजलाः
केषां न प्रथयन्ती चेतसि मुदं श्रीवस्तुपालोक्तयः।

અમૃતથી પણ વધારે મીઠી, ચંદ્રમાની ચાંદની જેવી શીતળ, આંબાની મંજરી જેવી સુગંધવાળી, અને શારદાદેવી સ્વયં સુખમંડળમાંથી ઝરતી અમૃત જેવી મધુર અને મનોરમ વસ્તુપાલની ઉક્તિઓ કોના ચિત્તમાં આનંદ ન લાવે?

प्रासंगिक स्फुरण. 卐

શ્રી ફતેહચંદ ઝવેરભાઇ.

એક કુશળ વૈદ્ય પોતાના પુસ્તકમાં દરદીઓ માટે ભિન્ન ભિન્ન દવાઓ પ્રત્યેક વ્યાધિ માટે દર્શાવે છે તેમ શાસ્ત્રકારોએ જ્ઞાન અને ક્રિયા-ઉભયજન્ય અનેક પ્રયોગો શાસ્ત્રમાં દર્શાવેલ છે; અધિકારી પરત્વે કેમ અને રીતે કેવી વર્તવું તે આત્માનું પોતાનું સ્વતંત્ર કર્તવ્ય છે. દષ્ટાંત તરીકે એક મનુષ્ય અનેક પુસ્તકો વાંચીને તેમાંથી અનુભવ મેળવી બુદ્ધિમાં ઘણી પ્રગતિ કરે છે; પરંતુ જો શુદ્ધ દેવ, ગુરુ અને ધર્મ ઉપરની શ્રદ્ધાથી વિહીન હોય તો પ્રથમ શ્રદ્ધા પ્રાપ્ત કરવા તેણે દર્શનપદ સંગીન કેમ થાય તેના પ્રયત્નો કરવા જોઇએ અને તે માટે પ્રભુ-ભક્તિનો સુયોગ આત્મા સાથે ઓતપ્રોત થવા પ્રયત્નશીલ થવું જોઇએ; તેમજ ' ज्ञानस्य फलं विरतिः ' એ સૂત્રથી પોતાના જ્ઞાનના નિચોડ-રૂપે કર્તવ્યમાં સક્રિય પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. આ રીતે માત્ર બુદ્ધિથી નહિં પણ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રના સુયોગથી જ મુક્તિ સધાય છે.

× × ×

આત્માની પ્રાથમિક અવસ્થામાં ભેદજ્ઞાન છે અને સવિશેષપણે પ્રગતિ પ્રાપ્ત કરવા પછી અભેદ જ્ઞાનની જરૂર છે. દષ્ટાંત તરીકે એક જંગલમાં આપણે ગયા હોઈએ તો ત્યાં વૃક્ષ-રૂપે અનેક વૃક્ષો એક જ જાતિનાં ગણાય પરંતુ આંબો, લીંબડો, પીંપળો એ રીતે પૃથક્ પૃથક્ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા પછી જ તેના ગુણદોષનો

વસ્તુપાલ કવિઓનો આશ્રયદાતા હતો. કવિ હરિહરને આશ્રય આપી નૈષધીય કાવ્યની રચના તેણે કરાવી હતી. અને માણિક્યચંદ્રની પાસે "કાવ્યપ્રકાશસંકેત" નામના કાવ્યની રચના પણ તેમણે જ કરાવી હતી. જૈન સાધુ નરચંદ્રસૂરિએ વસ્તુપાલની પ્રાર્થનાથી "કથા-રત્નસાગર" નામનું પુસ્તક ૧૫ તરંગોમા રચ્યું હતું. એ સાધુના શિષ્ય નરેન્દ્રપ્રભે "અલંકારમહોદધી" નામનું પુસ્તક આઠ પ્રક-રણમાં વસ્તુપાલની પ્રેરણાથી રચ્યું.

સોમેશ્વર, હરિહર, અરીસીંગ, એના મોટા માનીતા કવિઓ હતાં. અને તે સિવાય દામો-દર, નાનક, જયદેવ, મદન, વિકલ, કૃષ્ણસીંગ, શંકરસ્વામી, એવા ઘણાયે કવિઓને આર્થિક મદદ વસ્તુપાલે આપી હતી.

વસ્તુપાલની પ્રશંસા માટે અનેક કાવ્યો કવિઓએ રચ્યાં છે. સોમેશ્વરે સંવત ૧૨૮૨ માં ગુજરાતના સોલંકીઓના ઇતિહાસ સુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથ "કીર્તિકૌમુદી" નામક ગ્રંથ રચ્યો હતો. તેમાં વસ્તુપાલનું ચરિત્ર પણ કેટલાક શ્લોકોમાં અપાયું છે. અરીસીંગ કવિએ "સુકૃતસંકીર્તન" નામનું કાવ્ય રચ્યું છે. બીજા ઘણાયે કાવ્યોમાં વસ્તુપાલનું ચરિત્ર આવે છે. આ રીતે આ મંત્રી બંધુઓ, કળારસિક, મુત્સદ્દી, શૂરવીર યોદ્ધાઓ, વિદ્વાન સાહિત્યકારો, અર્થનીતિના જ્ઞાતાઓ, દાનેશ્વરો, અને કળાકૌશલ્ય, હુન્નરની કારીગીરીવાળા સ્થાપત્યોના રચયિતા હતા. એમની મહત્તા અતિ મહાન હતી.

ઓળખાણ થાય છે; તેમ દરેક દર્શનોની ભિન્નતા પ્રથમ અપેક્ષાવડે જાણવી જોઇએ અને જેમ જેમ આત્મદૃષ્ટિ સમન્વય સાધતી જાય તેમ તેમ નયોવડે જુદા જુદા દૃષ્ટિબિંદુપૂર્વક જ્યાં જ્યાં દર્શન–એકતા થાય ત્યાં ત્યાં સમન્વય કરતાં શીખવાની આવશ્યકતા છે.

× × ×

(૧) અગુરુલઘુ નામકર્મ છે અને તે અતિ ભારે નહિ તેમજ અતિ હલકું નહિ તેવું શરીર પ્રાપ્ત કરવા રૂપ પુણ્ય કર્મ છે (૨) અગુરુલઘુ તે ગોત્રકર્મના અભાવથી સિદ્ધાવસ્થામાં પ્રકટેલો ગુણ છે; નીચ ઉચ્ચપણારૂપે સંસારી અવસ્થામાં આત્માનો જે નિર્દેશ થતો હતો તેમ મુક્તિ પામ્યા પછી બંધ થઈ જાય છે, (૩) અગુરુલઘુ ગુણ પરમાણુ આત્મા અચિત્ત મહાસ્કંધ, અને ચઊફરસી વર્ગણાઓ વિગેરેનો છે. (૪) અગુરુલઘુ એ કેવળજ્ઞાનના પર્યાય છે; શ્રીમદ્ આનંદઘનજી મહારાજે શ્રી **પાર્શ્વ**નાથજીના સ્તવનમાં કહેલું છે કે 'અગુરુલઘુ નિજ ગુણને દેખતાં દ્રવ્ય સકલ દેખંત '– આ રીતે આત્મા કૈવલ્ય પ્રાપ્ત કર્યા પછી–જીવવિપાકી ચાર ઘાતિકર્મોની પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કર્યા પછી કેવળજ્ઞાનરૂપ નિર્મળ આયનામાં ત્રિકાલ અવસ્થામાં જગતને પ્રતિબિંબિત થતું જુએ છે અને ઉત્પાદ વ્યય ધ્રુવમય ત્રણે કાળની પરિસ્થિતિ અને પોતાના અગુરુલઘુગુણના પ્રાકટ્યને અંગે જ્ઞેય પદાર્થોને જાણે છે અને જુવે છે.

× × ×

કર્મને શરમ નથી એમ કહેનારાઓ ભૂલતા હોય તેમ લાગે છે. આત્માને કર્મો કરતી વખતે શરમ રહી નહોતી–એ વસ્તુ સત્ય છે; કેમકે આત્માએ પોતે જ મન, વચન કે કાયના યોગોવડે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને કષાયોમાં રહી અજ્ઞાનપણે કે જાણતાં છતાં પણ કર્મનો બંધ કરેલો છે; કર્મો તો જડ છે, જેમ અજીર્ણને વધારનારી કોઇ ચીજ ખવાણા પછી અવશ્ય અજીર્ણ ઉત્પન્ન થાય છે તેમ આત્માએ કરેલાં જડ કર્મો અવશ્ય ઉદયભાવ પામી કર્મ ફળ આપે તેમાં આશ્ચર્યજનક કશું નથી.

× × ×

છદ્મસ્થ મનુષ્યોને ભવિષ્યકાળનું જ્ઞાન ઉપલબ્ધ નથી તે ઉચિત જ છે; કેમકે જો હોય તો અલ્પબુદ્ધિને અંગે ભવિષ્યમાં બનતા બનાવો માટે રાગદ્વેષમાં જલ્દી જોડાઇ જતાં તેની પ્રગતિ થતી નથી; ઘડાઇ ઘડાઇને પ્રગતિ થાય તે સાચી સંગીન પ્રગતિ છે. દૃષ્ટાંત તરીકે ભૂતકાળનું જ્ઞાન હોય છે ત્યારે ભૂતકાળની સમૃદ્ધિ અથવા દુઃખો વિચારી વિચારીને મનુષ્ય કેટલા હર્ષ–શોકમાં નિમગ્ન થાય છે? તેથી જ કુદરતનો કાયદો મનુષ્યની પ્રગતિનો સાધક હોઇ ભવિષ્યત્ જ્ઞાન જ્ઞાનીઓ માટે જ ઘડાઇ ઘડાઇને જેમની પ્રગતિ અનેક જન્મોથી તૈયાર થઇ ગઇ છે તેમને માટે જ પ્રાપ્ત થાય તે ઉચિત જ છે.

કેટલીક વ્યાખ્યાઓ

પ્રકરણાદિકના અભ્યાસીઓને માટે કેટલુંક જાણવા જેવું.

પ્રમાતા :—કોઇ પણ વસ્તુનો યુક્તિપુરસ્સર બોધ કરનાર.
પ્રમેય :—જે વસ્તુ બોધ કરવા યોગ્ય-જાણવા યોગ્ય હોય તે.
પ્રમાણ :—જેનાવડે વસ્તુનો યથાર્થ બોધ થાય તે. સ્વપરનું વિશેષ બોધક જ્ઞાનસ્વરૂપવાળું.
પ્રમિતિ :—વસ્તુનો યથાર્થ બોધ. **અન્વય** :—એક વસ્તુની હૈયાતીમાં અન્ય વસ્તુની હૈયાતી.
વ્યતિરેક :—એક વસ્તુના અભાવમાં અન્ય વસ્તુનો અભાવ.
સામાન્ય :—એકાકારને એક શબ્દથી વાચ્ય એવી પ્રતીતિ તે.
વિશેષ :—વિજાતીય પદાર્થથી સર્વથા ભિન્નપણાનું ભાન કરાવનાર તે.
નિસર્ગ :—સ્વભાવ, પરિણામ અથવા અપરોપદેશ.
અધિગમ :—અભિગમ, આગમ, નિમિત્ત, શ્રવણ કે ઉપદેશ.
સકામ નિર્જરા :—તપશ્ચર્યાદિ અનુષ્ઠાનોદ્વારા કર્મોનો ક્ષય કરવો તે.
અકામ નિર્જરા :—કર્મનો સ્થિતિકાળ પૂર્ણ થતા પોતાની મેળે ખરી પડે તે.
કરણ :—જીવના વીર્યવિશેષનું નામ. **અપવર્તના**—ઘટાડો.
અનિકાચિત :—ફેરફાર થવાના સ્વભાવવાળા વગર ભોગવે છૂટી શકે તેવા.
નિકાચિત :—ફેરફાર ન થઇ શકે તેવા. અપવાદે જ્ઞાનપૂર્વક તીવ્રતપશ્ચર્યાદ્વારા ફેરફારને શક્યતાવાળા.
અબાધાકાળ :—અનુદયકાળ સાગરોપમની સ્થિતિ પ્રમાણે દેવ નરકના આયુમાં ૧૦૦ વર્ષ ગણવા.
નિષેક કાળ :—કર્મનો ઉદય સમય યાને અનુભવ સમય.
ગ્રંથિ :—રાગદ્વેષના નિબિડ પરિણામરૂપ ગાંઠ. **ઉપમાનઃ**—બે વસ્તુનું સાદશ્ય.
સમ્યગ્ :—દર્શનના ચિહ્નો-શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકમ્પા, આસ્તિક્ય-અનુક્રમે પ્રધાનતા અને પશ્ચાનુપૂર્વી ઉત્પત્તિ ક્રમ છે.

કેટલાંક સ્વરૂપો—

ભવ્યત્વ :—ભવ્ય એટલે વહેલો કે મોડો પણ જરૂર મોક્ષે જનાર આત્મા.
અભવ્ય :—એટલે જેનામાં મોક્ષે જવાની યોગ્યતા નથી તે આત્મા.
જાતિભવ્ય —મોક્ષે જવાની લાયકાત છતાં અનુકૂળ સામગ્રીના અભાવે કદિ પણ મુક્ત નહીં થઇ શકે તેવા આત્મા.
પુન્ય-પાપચોભંગી :—પુન્યાનુબંધી પુન્ય જન્માતરને માટે પુન્ય સંપાદન કરી આપનારૂં પુન્ય.
,, ,, પાપ ,, ,, ઉપાર્જન કરવામાં વચ્ચે નહિ આવનારૂં પાપ.
પાપાનુબંધી પાપ ,, ,, પાપના પોટલા બંધાવનાર પાપ.
,, ,, પુન્ય ,, ,, પાપ સંપાદન કરવામાં કારણભૂત પુન્ય.

ઉપયોગ :—सामान्य वस्तुगोचरं दर्शनम् પ્રભાનન્દસૂરિકૃત ' લલિતોક્તિ '
साकारं ज्ञानम्-अनाकारं दर्शनम् ॥ ' તત્ત્વાર્થરાજવાર્તિક '
यत् सामान्यग्रहणं दर्शनमेतद् विशेषितं ज्ञानम् ।
द्वयोरपि नययोः एष प्रत्येकं अथपर्यायः ॥ ' સમ્મતિતર્ક '

સાકાર-ઉપયોગ	અનાકાર-ઉપયોગ
મતિઅજ્ઞાન મતિજ્ઞાન.	અચક્ષુદર્શન ચક્ષુદર્શન
શ્રુત અજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન	

વર્તમાન સમાચાર.

૭૬ મી જન્મ જયંતી.

લુધીઆના (પંજાબ)

પૂજ્યપાદ પંજાબકેસરી જૈનાચાર્ય ૧૦૦૮ શ્રીમદ્દિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબે વિ. સં. ૨૦૦૨ કા. સુ. ૨ શુભ દિવસે ૭૬મા વર્ષમાં પ્રવેશ કરેલ તેના શુભોપલક્ષમાં અત્રે ૭૬મી જન્મ જયંતી તા. ૬ અને ૭-૧૧-૪૫ આમ બે દિવસ અપૂર્વ સમારોહપૂર્વક ઉજવવામાં આવી છે. આ શુભ પ્રસંગ ઉપર પંજાબ મારવાડ આદિના ભાઈ બ્હેનો સારી સંખ્યામાં હાજર થયા હતા.

તા. ૬-૧૧-૪૫ પ્રાતઃકાલ ૯ થી ૧૦ા સુધી પૂજ્યપાદ આચાર્યશ્રીજીનું પ્રભાવશાલી વ્યાખ્યાન થયું હતું અને બપોરના શ્રીજિનમંદિરજીથી ભવ્ય શાનદાર વરઘોડો ચઢાવવામાં આવેલ.

તા. ૭-૧૧-૪૫ પ્રાતઃકાલ ૯ થી ૧૨ સુધી આચાર્યશ્રીજી તથા તેઓશ્રીજીના શિષ્યમંડલની હાજરીમાં એક વિરાટ સભા ભરવામાં આવેલ. તેમાં બહારથી આવેલ વક્તાઓએ અને શાયરોએ આચાર્યશ્રીજીના જીવનચરિત્ર ઉપર સારો પ્રકાશ પાડેલ. અત્રેના શ્રીસંઘ તરફથી અને લાલા નીરચંદ તરફથી માનપત્ર સમર્પણ કરવામાં આવેલ.

રાતના પણ ૮ થી ૧૨ વાગ્યા સુધી પં. રલીઆરામજીના પ્રમુખપણામાં કવિ-દરબાર ભરવામાં આવ્યો અને આચાર્યશ્રીજીના ગુણગાન કવિઓ તથા શાયરોએ કવિતાઓ અને નજમોદ્વારા કરેલ.

ગરીબોને મીઠા ચાવલ અને સ્વીટર આપવામાં આવેલ. જ્ઞાનપંચમીનું આરાધન સારી રીતે થયું છે.

(મળેલું)

સુધારો—"ગત વર્ષમાં **સમ્યગ્દર્શન વિષે પ્રકીર્ણ જ્ઞેય**—એ નામનો લેખ પ્રગટ થયેલ છે, તે લેખ દિગંબર પ્રક્રિયાની સાથે કોઈક પ્રકારે વિસંવાદ ધરાવતો હોઈ રદ સમજવો." લેખક

સ્વીકાર સમાલોચના.

૧ **પર્વાધિરાજશ્રી**—પર્યુષણાષ્ટાન્હિકા વ્યાખ્યાન (શ્રી વિજયલક્ષ્મી સૂરિકૃત) ચારિત્ર સ્મારક ગ્રંથમાળા ગ્રંથ ૩૩

૨ **શ્રી પર્વકથા**—આઠ કથાઓ અને પદ્યાનુવાદ સહિત (શ્રી વિજયલક્ષ્મી સૂરિકૃત) ચારિત્ર સ્મારક ગ્રંથમાળા ગ્રંથ ૩૪

પ્રતાકારે મૂળ સુંદર ટાઈપ અને ઊંચા કાગળો ઉપર શુદ્ધ રીતે પ્રકટ થયેલ મુનિરાજશ્રી દર્શનવિજયજી (ત્રિપુટી મુનિરાજો) તરફથી ભેટ મળ્યા છે. વ્યાખ્યાનકાર તથા અભ્યાસીઓ માટે બહુ જ ઉપયોગી છે.

---

૩ **પ્રથમ કર્મગ્રન્થ:**—પદ્ય અનુવાદ સહિત—આ ગ્રન્થના મૂળ કર્તા શ્રી દેવભદ્રસૂરીશ્વરજી છે. તેના ઉપરથી અનુવાદ સહિત મુનિરાજશ્રી દક્ષવિજયજી મહારાજે આ ગ્રન્થની રચના કરી છે. વિવેચન, ટિપ્પણ, કોષ્ટક વગેરે આપેલ છે તેથી અભ્યાસીઓને ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે. લેહસો પૃષ્ઠની બુકની રૂ ૦-૬-૦ કિંમત યોગ્ય છે. મળવાનું સ્થળ શ્રી જૈન ગ્રન્થ પ્રકાશક સભા, ફીકા ભટની પોળ—અમદાવાદ.

૪ **વેરાયેલાં ફૂલ**—લેખક શ્રી રાજહંસ. લબ્ધિસૂરીશ્વરજી ગ્રન્થમાળા, ગારીયાધાર કિં. રૂ. ૦-૪-૦

૫ **શ્રીપાળ રાજાનો રાસ આવૃત્તિ ત્રીજી**—પ્રકાશક શ્રીયુત કવિ ભોગીલાલ રતનચંદ કિં. રૂ. ૭-૦-૦

૬ **દેવકુમાર**—ધાર્મિક સામાજિક નવલકથા. લેખક કવિ ભોગીલાલ રતનચંદ કિં. રૂા. ૨-૦-૦

વિભંગજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન
મનઃપર્યવજ્ઞાન કેવલજ્ઞાન
સાકાર પશ્યતા.

અવધિદર્શન.
કેવલદર્શન.
અનાકારો પશ્યતા.

પલ્યોપમ :—ગોળાકાર ધાન્યનું પાત્ર તે પલ્ય કહેવાય છે. તેની છે ઉપમા જેને તે પલ્યોપમ.

ચોકસી.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા–ભાવનગર ...

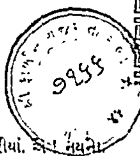
વીર સં. ૨૪૭૨.	માર્ગશીર્ષ.	પુસ્તક ૪૩ મું.
વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.	:: ઇ. સ. ૧૯૪૫ ડીસેમ્બર ::	અંક ૫ મો.

જિનેશ્વર સ્તુતિ.

એ! કલ્પતરુ એ! કામધેનુ, એ! સકળ સુખની વેલડી;
એ! તિમિરટાળક જ્યોતિ ઝળહળ, એ! સુરત સાકર શેલડી.

ઝવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી.

એ નયનો!

રાગ–ભીમપલાસ.

એ! નયનો અમીરસથી ભરીયાં! એ! વચનો સુધારસ ભરીયાં. એ! નયનો.
એ! ત્યાગી તપસ્વી વૈરાગી, એની આંખલડી કરુણા ભીની. એ! નયનો. ૧
એ! શુકલધ્યાનના બીજા પાયે, ઉતર્યાં ઓજસ અજવાળાં. એ! નયનો. ૨
ગુણ પાંત્રીશે ભરી એ વાણી, એહો સંશય છેદયા અંતરના. એ! નયનો. ૩
દ્રવ્યભાવ નિશ્ચય વ્યવહારે, એ! ભેદ ઉકેલે ભીતરના. એ! નયનો. ૪
એ! રચતા દ્વાદશ અંગો જ્યારે, ચરણા સેવત્ વૈરાટી. એ! નયનો. ૫

ઝવેરીવાડ
વૈરાટીનિકેતન
અમદાવાદ.

ઝવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી.

'વિચારશ્રેણી'

લેખકઃ-આ. શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિ મહારાજ.

આત્મા વસ્તુ માત્રને વાપરે છે; પણ તે પોતાની પદ્ધતિ પ્રમાણે. તેની ખબર પોતાને પડતી નથી એટલું પોતાનું અણજાણપણું કહેવાય. ઇન્દ્રિયોદ્વારા વપરાતી વસ્તુમાં પદ્ધતિફેર હોવાથી પોતાની પદ્ધતિને ભૂલી જાય છે અને ઇન્દ્રિયોની પદ્ધતિને પોતાની માની લે છે માટે મિથ્યાદૃષ્ટિ-અજ્ઞાની કહેવાય છે.

ત્યાગ અને રાગ એ બે અત્યંત ભિન્ન અને વિરોધી વસ્તુ છે માટે જ્યાં રાગ હોય ત્યાં ત્યાગ ન હોય અને જ્યાં ત્યાગ હોય ત્યાં રાગ ન હોય; કારણ કે ત્યાગ ઉપશમભાવે થાય છે અને રાગ ઔદયિક ભાવે થાય છે.

દોષોનો અણજાણ બીજાને દોષી કહેવાનો અધિકારી નથી.

પોતે દોષી બન્યા સિવાય બીજાના દોષો જોઈ શકાય નહીં.

કર્માધીન જીવ માત્ર દોષી છે; કારણ કે તેઓ પરાધીન છે. જ્યાં સુધી સાચી સ્વાધીનતા મળે નહીં ત્યાં સુધી નિર્દોષી બની શકાય નહીં; માટે જ સદોષી આત્મા કોઇને પણ દોષી કહી શકે નહીં. છતાં જો બીજાને દોષી કહે તો તે પરમાત્માનો ગુન્હેગાર છે; કારણ કે તે પોતાને નિર્દોષ માનીને જ બીજાને દોષી ઠરાવી જનતામાં તેને હલકો પાડવા પ્રયત્ન કરે છે.

જે બીજાની ભૂલ કાઢે છે તે પોતાને ભૂલતો નથી એમ માને છે, એ જ તેની મોટી ભૂલ છે; કારણ કે સંસારમાં જ્ઞાની સિવાય બધાયે ભૂલે છે. સાચું જાણ્યા સિવાયની પ્રવૃત્તિ માત્ર ભૂલભરેલી છે. ભૂલનું પરિણામ અહિત, અનિષ્ટ અને દુઃખદાયી છે તે કોઇ પણ જીવને ગમતું નથી તોયે ભૂલને ભૂલ નથી માનતા અને પરિણામે દુઃખ ભોગવે છે એ જ તેમની અજ્ઞાનતા છે.

અદેખાઈ, અસહિષ્ણુતા અને ઇર્ષ્યા દેખાય છે તો એક જેવાં છતાં આપસમાં કાંઈક અંતર રાખે છે. કોઇપણ કામમાં પોતાને નિષ્ફળતા અને બીજાને સફળતા મળતી જોઈને અદેખાઇ આવે છે; બીજાની પ્રશંસા સાંભળીને કે આદરસત્કાર થતો જોઇને અસહિષ્ણુતા થાય છે અને બીજાને રૂપ, બળ કે સંપત્તિ આદિમાં પોતાનાથી અધિયાતા જોઈને ઇર્ષ્યા થાય છે.

માર્ગનો અણજાણ વટેમાર્ગુ રસ્તો ભૂલતો હોય તો તેને માર્ગના ભોમિયાએ માર્ગ બતાવવો પણ તે તિરસ્કારથી નહીં પણ સત્કારથી. તિરસ્કારથી સાચો માર્ગ બતાવી શકાય નહીં, કારણ કે ભૂલનું પરિણામ છે. તેથી તે માર્ગ બતાવતાં ભૂલ કરવાનો જ. અવળી સમજ તથા પરાઇ પીડાની બેદરકારીથી માનવી માત્ર ભૂલના ભોગ બને છે.

વિકૃતિને ગમે તેટલી જાણે પણ પ્રકૃતિને જ્યાં સુધી જાણે નહીં ત્યાં સુધી જ્ઞાનીની પંક્તિમાં ભળી શકે નહીં. હિતકારી હોય કે અહિતકારી પણ મનગમતું માને અને કરે તે સ્નેહી અને અણગમતું માને અને કરે તે નિસ્નેહી. બાકી તો જીવનમાં ઉપયોગી સ્નેહ કે નિસ્નેહ જેવી બીજી કોઇપણ વસ્તુ જ નથી.

લાભવાળું હોય કે હાનિવાળું પણ મનગમતું કહે અને વર્તે તે મિત્ર અને અણગમતું કહે અને વર્તે તે તે શત્રુ. કોઇને પુન્યના ઉદયથી સુંદર તન, ધન તથા સંપત્તિ આદિ ભોગોપભોગની વસ્તુઓ મળી હોય તો તેનો ઉપભોગ કરવાને સહુ કોઈ લલચાય છે અને મળે તો

રાજી થાય છે; પણ કોઇને સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, સમભાવ, શાંતિ, ત્યાગ-વૈરાગ્ય મળ્યાં હોય તો તેને મેળવી વાપરવાને કોઇપણ ન્હાતું નથી. પ્રવાસી આત્માને ચાલવાના બે માર્ગ; એક આધ્યાત્મિક અને બીજો સાંસારિક. એટલે એક પોતાને ઘેર જવાનો અને બીજો દેશ પ્રદેશની મુસાફરી કરવાનો. પોતાને ઘેર જવાના રસ્તામાં કોઇપણ પ્રકારનો ભય કે ઉપદ્રવ નથી એટલે નિર્ભયપણે પોતે એકલો જઈ શકે છે. એને નથી રખવાળાની જરૂરત કે નથી કોઇ વાપરવાને બીજી વસ્તુની જરૂરત; કારણ કે એના ઘરમાં પોતાને વાપરવાની બધીય વસ્તુઓ છે. અને તે સ્વચ્છ, સાદી અને સાચી છે એટલે બહારની (પૌદ્ગલિક) કોઇપણ વસ્તુ ન રાખે તો ચાલી શકે છે; પણ દેશ પ્રદેશની મુસાફરીમાં તો એને બધુંય રાખવું પડે છે. મુસાફરીમાં ધર્મશાળાઓમાં (શરીરરૂપી) ઉતરવું પડે છે કે જ્યાં ઘર જેવી બિલકુલ સગવડ હોતી નથી. તેમાં બીજા (જીવો) ઘણાઓના ઉતારા હોય છે. કેટલાય આવે છે અને જાય છે. વાપરવાની વસ્તુઓ ખરીદવાને માટે દામ (પુન્ય)ની જરૂરત પડે છે. સારામાં સારી કીંમત (આત્મલક્ષ્મી) આપવા છતાં પણ વસ્તુ ખરાબ અને ભેળસેળવાળી, ખરાબ પોતાનું સ્વાસ્થ્ય બગડે તેવી મળે છે. રસ્તામાં અનેક પ્રકારના ભય અને ઉપદ્રવ હોવાથી પોતાને ઉપયોગી સમજી રાખેલી વસ્તુઓના બચાવ માટે રખવાળા રાખવા પડે છે. આ પ્રમાણે દરેક જાતની પરાધીનતા ભોગવવી પડે છે અને હેરાન થવું પડે છે તોયે આત્માને મુસાફરી ગમે છે; પણ ઘેર જવું ગમતું નથી.

જ્ઞાની સિવાય બધાયે વિદ્વાન અને બધાય મૂર્ખો કહી શકાય; કારણ કે ભાષા, કળા આદિ અનેક પ્રકારના વિષયો હોવાથી બધાયે વિષયોમાં કોઇપણ વ્યક્તિ નિષ્ણાત હોતી નથી. જે ભાષા અને કળામાં નિષ્ણાત હોય તેને આશ્રયી તે વિદ્વાન કહેવાય છે. અને તેનાથી અણજાણ હોય તેની અપેક્ષાએ મૂર્ખ કહેવાય છે; માટે કોઇપણ પ્રકારની ભાષા અથવા તો કળાદિ જાણીને અભિમાન રાખવું તે મોટી મૂર્ખતા જ કહી શકાય.

બીજાની ભૂલો કાઢવી તે બહુ જ સહેલું કામ છે કે જે મૂર્ખમાં મૂર્ખ માણસ પણ કરી શકે છે; પરંતુ ભૂલો ન કરવી તે ઘણું જ કઠણ કામ છે કે જેને કહેવાના વિદ્વાનો પણ કરી શકતા નથી અને ગોથા ખાયા કરે છે. જ્ઞાની પુરુષોને પણ ભૂલ ન કરવા હંમેશાં અપ્રમાદી-સાવધાન રહેવું પડે છે; તો પછી વિષયાસક્ત પામરજીવોનું તો કહેવું જ શું? પોતાને માટે અથવા તો પરના માટે, સારું હોય કે નરસું હોય પણ જે કાર્ય કરો તે પહેલાં આટલું તો જરૂર યાદ રાખવું કે આ જે કાંઇ હું કરું છું તે મારા માટે જ છે પણ બીજાને માટે નથી. આ કાર્યના સારા અથવા તો નરસા પરિણામનો-ફળનો ભોગી હું જ છું, તેમાં બીજાને કાંઈપણ લેવાદેવા નથી.

ગમે તે બાબત બીજાને સમજાવવાની ઇચ્છા થાય તો સમજાવવી બહુ સારી વાત છે; પણ તમારે બીજાને જે કાંઇ સમજાવવું હોય તે પહેલાં પોતે સાચી તથા સારી રીતે સમજી લેજો; નહિં તો તમારી બુદ્ધિની કીંમત થઇ જશે અને પ્રામાણિકતા ખોઇ બેસશો.

પોતે નાના બનતાં શિખ્યા પછી જ મોટા બનવાની ઇચ્છા રાખવી; કારણ કે નાના બન્યા પછી જ મોટા બનાય છે. અર્થાત્ નાના હોય છે તે જ મોટા થાય છે પણ મોટા, મોટા બની શકતા નથી. આ વાતનો સારી રીતે વિચાર કરશો તો સ્પષ્ટ સમજાશે.

બીજાનું ગાયું ગાઓ તો અણજાણપણે ગાશો નહીં; નહીં તો જાણુ આગળ હાંસીનું પાત્ર બનશો!

સંક્ષિપ્ત બોધવચનમાળા

લેખક:–આ૦ શ્રી વિજયપદ્મસૂરિ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૪ થી શરૂ)

૭૯ દરેક કામ બહુ જ વિચારીને કરવું કે જેથી પસ્તાવવાનો વખત ન આવે. ઉતાવળે વગર વિચારે કામ કરવાથી હૃદયને બાળે એવું ભયંકર પરિણામ આવે છે. કહ્યું છે કે—**सगुणमपगुणं वा कुर्वता कार्यजातं, परिणतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन ॥ अतिरभसकृतानां कर्मणामाविपत्ते-र्भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥**

૮૦ અવિવેક એ પરમ આપત્તિનું કારણ છે એમ સમજીને દરેક પ્રસંગે વિવેકથી બોલવું, વિવેકથી પ્રવૃત્તિ કરવી.

૮૧ સામો માણસ આપણને ગાળો દે એમાં નવાઇ શી ? તે પોતાની પાસે જ છે તે જ આપે છે. કોઇ કોઇને શશલાનું શિંગડું આપતો નથી એમ વિચારીને સમજુ જીવોએ ગાળ દેવી નહિ પણ ત્યાંથી ખસી જવું, મૌન ધારણ કરવું, ક્ષમા રાખવી. ટુંકામાં કહ્યું પણ છે કે—**वदतु वदतु गाली गालिमन्तो भवन्तो, वयमपि तदभावाद् गालिदानेऽसमर्थाः । जगति विदितमेतद् दीयते विद्यमानं, नहि शशकविषाणं कोऽपि कस्मै ददाति ॥ १ ॥**

૮૧. ૧ હંમેશા સુંદર મંગલોની શ્રેણિ, ૨ ઉત્તમ સંપત્તિ, ૩ વિવિધ પ્રકારના સુખ, ૪ ઇષ્ટ પદાર્થની પ્રાપ્તિ, ૫ વિશાલ બુદ્ધિ, ૬ સર્વ સ્થળે કાર્યસિદ્ધિ–આ બધા લાભ પરમ ઉલ્લાસથી ધર્મારાધન કરનાર ભવ્ય જીવો પામે છે. કહ્યું છે કે—**दिने दिने मञ्जुलमंगलावलिः, सुसंपदः सौख्यपरंपरा च॥ इष्टार्थसिद्धिर्बहुला च बुद्धिः, सर्वत्र सिद्धिः सृजतां सुधर्मम् ॥ १ ॥**

૮૨. આ શરીર રસ, રુધિર, માંસ, મેદ, હાડકાં, મજ્જા, વીર્ય. આ સાત ધાતુનું બનેલું છે. તેનો ટકાવ મનની મજબૂતાઇના આધારે છે એટલે જેટલે અંશે મનની દૃઢતા હોય, તેટલે જ અંશે શરીરમાં દૃઢતા (મજબૂતાઇ) સંભવે છે. મન નબળું બને તો ધાતુઓ નાશ પામે છે. જો મન સ્વસ્થ હોય તો જ સદ્‌વિચારો ધારાબદ્ધ ચાલે છે. ચિત્ત જો સ્વસ્થ ન હોય, તો સદ-

---

લોકમત કેળવ્યા સિવાય કોઈપણ કાર્યમાં સફળતા મળી શકતી નથી. કદાચ દૈવયોગે સફળતા મળી જાય તો પણ પરિણામે તો સુખ-શાંતિથી વંચિત જ રહેવાય છે.

તમારી પ્રવૃત્તિ માત્રમાં સ્વાર્થ તથા પરમાર્થ બંનેનો આદર થવો જોઇયે. જો કેવળ સ્વાર્થનો જ આદર થશે તો સાચો લાભ ખોઈ બેસશો અને આત્માનું અહિત કરી અધોગતિના પાત્ર બનશો.

પ્રામાણિકતા સર્વોત્તમ ગુણ છે અને તે માનવ જીવનનું ભૂષણ છે, માટે ધનની પણ પરવા ન રાખીને પ્રમાણિકપણાની સંપત્તિ જાળવી રાખશો. સ્વાર્થદૃષ્ટિથી કદાચ ન જાળવી શકતા હો તો પણ પરમાર્થ દૃષ્ટિથી તો જરૂર જાળવો; નહિં તો તમારા બંને ભવ બગડશે.

લાભ કે નુકશાન વ્યવસાયીને હોય છે; પણ નિરુદ્યમીને કશું હોતું નથી. કોઇને કાંઇપણ સલાહ આપો તો સુબુદ્ધિથી આપવી; પણ કબુદ્ધિથી નહીં. (ચાલુ)

વિચારો પ્રકટ ન જ થાય, કહ્યું છે કે—चित्तायत्तं धातुबद्धं शरीरं, नष्टे चित्ते धातवो यांति नाशं। तस्माच्चित्तं यत्नतो रक्षणीयं, स्वस्थचित्ते बुद्धयः संवलन्ति ॥१॥

૮૩ શુભ અશુભ કર્મોના બંધમાં અને મોક્ષમાં મનના શુભ અશુભ વિચારો કારણ છે. મરુદેવી માતા ને ભરત ચક્રવર્તી વગેરેને શુભ ભાવથી કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થયું, ને તંદુલીઓ મત્સ્ય અશુભ ભાવને લઇને સાતમી નરકમાં જાય છે. मन एव मनुष्याणां कारणं बंधमोक्षयोः॥

૮૪ દરેક કર્મના દલિયા જરૂર ભોગવવા જ જોઇએ. આ મુદ્દાથી કહ્યું છે કે—अवश्यमेव भोक्तव्यं, कृतं कर्म शुभाशुभं । नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटीशतैरपि ॥ १ ॥

૮૫ કર્મના રસને ભોગવવાની બાબતમાં ભજના સમજવી એટલે તે ભોગવાય જ એવો નિયમ નહિ.

૮૫ કર્મના રસને આધારે સ્થિતિનો નિયમ થાય છે. એટલે રસના પ્રમાણમાં સ્થિતિ હોય. લાડવામાં જેટલા પ્રમાણમાં ઘી હોય, તેને અનુસારે સ્થિતિકાલ હોય છે એ સુપ્રસિદ્ધ છે.

૮૬ ૧ જ્ઞાનાવરણીય, ૨ દર્શનાવરણીય, ૩ મોહનીય, ૪ અંતરાય, આ ચાર ઘાતી કર્મો જાણવા અને વેદનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્રકર્મ આ ચાર અઘાતી કર્મો જાણવા.

૮૭ ખરા બંધન બે છે, ૧ રાગબંધન, ૨ દ્વેષબંધન. રાગદ્વેષથી જે બચ્યો, તે સર્વથી બચ્યો કહેવાય. ક્રોધ, માન એ દ્વેષરૂપ છે, માયા લોભ એ રાગરૂપ છે.

૮૮ જેમ ચીકાશવાળા વસ્ત્રને ધૂળ ચોટે તેમ રાગદ્વેષની ચીકાશને લઇને કર્મબંધ થાય છે.

૮૯ યોગથી પ્રકૃતિબંધ, પ્રદેશબંધ થાય ને કષાયથી સ્થિતિબંધ રસબંધ થાય, કહ્યું છે કે—जोगा पयडिपएसं-ठिइअणुभागं कसायाओ ॥

૯૦ પરોપાધિની પૂર્ણતા એ બીજાની પાસેથી માંગી લાવેલા ઘરેણાં જેવી ક્ષણિક છે અને સ્વાભાવિકી પૂર્ણતા જાતિવંત રત્નના જેવી કાયમ રહેનારી છે. કહ્યું છે કે—पूर्णता या परोपाधेः सायाचितकमंडनम् ॥ या तु स्वाभाविकी सैव जात्यरत्नविभानिभा ॥१॥

૯૧ જો આ જીભ એક ઉત્તમ વચન વિચારીને બોલે તો તેને સાંભળનારા ઘણાં જીવો ઘણાં ગુણો પામીને નિર્મલ જીવન ગુજારે. આ અપેક્ષાએ કહ્યું છે કે-જીભમાં અમૃત રહ્યું છે ને એક ખરાબ વચન બોલે, તો તે સાંભળતાં ઘણાં જીવો અધર્મને રસ્તે દોરાઇને સ્વજીવનને ધૂળ જેવું કરી દે છે. આ અપેક્ષાએ કહ્યું છે કે-જીભમાં ઝેર પણ રહ્યું છે. આખો દુહો આ પ્રમાણે જાણવો.-જીહ્વામાં અમૃત વસે, વિષ ભી ઉન્કી પાસ; એકે બોલે કોડી ગુણ, એકે કોડી વિનાશ ॥ ૧ ॥

૯૨ કષ=સંસાર, આય=લાભ જેનાથી થાય, તે કષાય કહેવાય. કષાયની સાથે જે રહે અથવા કષાયને ઉત્તેજન આપે, તે નોકષાય કહેવાય.

૯૩ કોઇ પણ જીવ પાપ ન કરો, કોઈ પણ જીવ દુઃખી ન થાવ, સર્વ જીવો કર્મથી મુક્ત થઇને મુક્તિના અવ્યાબાધ સુખ પામે. આ ભાવના મૈત્રી ભાવના કહેવાય.

૯૪ આપણાં કરતાં વધારે ગુણોને ધારણ કરનારા શીલવંત, બાલદીક્ષિત, દાનેશ્વરી, તપસ્વી આદિને જોઇને રાજી થવું, તેમના ગુણોની અનુમોદના કરવી. એ પ્રમોદ ભાવના કહેવાય.

૯૫ દ્રવ્યાદિકના ભોગે પણ બીજા જીવોને બચાવવા, તે દ્રવ્યદયા કહેવાય અને ધર્મારાધનમાં અસ્થિર બનેલા જીવોને સારણા, વારણા, ચોદના, પ્રતિચોદના કરીને ધર્મમાં સ્થિર કરવા એ ભાવદયા કહેવાય. જેઓ દુઃખને ભોગવી રહ્યા છે, ભયથી વિહ્વલ બનેલા છે,

ભયંકર રોગાદિની વેદના સહીસહીને દીન બની ગયા છે, તેમને જોઇતા સાધનો દઇને, મદદ દઇને, આશ્વાસન વગેરે યોગ્ય ઉપાયો યોજીને, દુ:ખ પીડા વેદનાથી મુક્ત કરવાની જે ભાવના તે કારુણ્ય ભાવના કહેવાય. કહ્યું છે કે—**दीनेष्वार्त्तेषु भीतेषु याचमानेषु जीवितम् ॥ प्रतीकारपरा बुद्धिः कारुण्यमभिधीयते ॥१॥**

સામા જીવો પોતાના કર્મે દુ:ખી થયા છે, પણ તેઓ કારુણ્ય ભાવનાવાળા આત્માને સંસારસાગર તરવા તુંબડા જેવા છે, એમ સમજીને દુ:ખીના દુ:ખ ટાળવાની ભાવના નિરંતર હૃદયમાં રાખવી.

૯૬ જેઓ અજ્ઞાન મોહાદિની પરાધીનતાને લઈને ભયંકર પાપકર્મો અવિવેકભાવે આચરતા હોય, નીડરપણે દેવગુરુની નિંદા અને પોતાની પ્રશંસા કરતા હોય, તેઓ ઉપદેશ દેતાં પણ ઠેકાણે ન આવે, અથવા ઉપદેશ દેવાને અયોગ્ય હોય, તેવા પ્રસંગે તેમની ઉપર ગુસ્સે ન થતાં જે ઉપેક્ષા કરવી, તે માધ્યસ્થ્ય ભાવના કહેવાય. કહ્યું છે કે—**क्रूरकर्मसु निशंकं देवतागुरुनिंदिपु ॥ आत्मशंसिषु योपेक्षा, तन्माध्यस्थ्यमुदीरितम् ॥१॥**

૯૭ અનિત્યભાવના—શરીર, ધન, વિષયાદિના સાધનો ક્ષણભંગુર છે. જે વસ્તુ હું જન્મતા સાથે લાવ્યો નથી, મરતાં સાથે લઈ જવાનો નથી; કારણ કે આ જીવ સ્ત્રી ધન વાડી ગાડી વગેરે મૂકીને જ પરભવમાં જાય છે. પરભવમાં ગયા બાદ પાછલા ભવની ધનાદિ બીના યાદ પણ આવતી નથી. આ રીતે જે વસ્તુઓ આદિકાળમાં (જન્મતાં) નથી ને અંતે પણ (મરતાં પણ) સાથે આવતી નથી. તે વસ્તુઓ મધ્યકાલમાં કઈ રીતે સ્થિરભાવે રહી શકે? જે વસ્તુ સવારે દેખાય, તે બપોરે નાશ પામે, બપોરે જોએલી સાંઝે નાશ પામે. આ રીતે સાંસારિક પદાર્થનો સંયોગ વિયોગવાળો જ છે, એમ જે વિચાર કરવો તે અનિત્ય ભાવના કહેવાય. આ અનિત્ય ભાવનાથી ભરત મહારાજાદિને કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થયું હતું.

૯૮ અશરણ ભાવના—સ્ત્રી પુત્રાદિ પરિવાર જ્યાંસુધી સ્વાર્થ સધાય ત્યાં સુધી જ સગાઇ રાખે છે; મરણની પીડા ભોગવતાં જીવને કોઇ પણ બચાવી શકતું નથી. જીવ મોહથી જેને શરણ લેવા લાયક માને છે તે ખરે અવસરે જરૂર ખસી જાય છે. સિંહના પંઝામાં સપડાયેલા હરિણના જેવી સંસારી જીવનની સ્થિતિ છે.

આ રીતે અશરણ ભાવના ભાવીને મોહને લીધે માનેલા ખોટા શરણનો ત્યાગ કરીને અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ ને જિનધર્મનું શરણ અંગીકાર કરવું.

૯૯ સંસાર ભાવના—દેવાદિ ચારે ગતિમાં જન્મ મરણ કરી રહેલા જીવોમાંનો એક પણ જીવ ખરો સુખી છે જ નહિ. વિવિધ પ્રકારના દુ:ખોથી ભરેલા સંસારમાં જેમ મસાણીયા લાડવામાં એલચીનો સ્વાદ ન હોય તેમ ખરા સુખનો લેશ પણ નથી, કેવલ વધાદિના દુ:ખો જ અહીં સહન કરવા પડે છે માટે સંસાર એ કેવલ દુ:ખોથી ભરેલો છે એમ જે વિચારવું તે સંસાર ભાવના કહેવાય. આનું ફલ એ છે કે-સંસાર પ્રત્યે અરૂચિ જાગવી, પરિણામે ત્યાગ કરવાની ઇચ્છા થાય, સંયમની આરાધના કરી આત્મકલ્યાણ કરી શકાય.

૧૦૦ એકત્વ ભાવના—હું એકલો જ જન્મ્યો છું ને મરતી વખતે પણ એકલો જવાનો છું. સ્ત્રી વગેરે પરિવારમાંથી કોઇપણ સાથે આવતા જ નથી. તેમના મોહને લઇને બાંધેલા કર્મો મારે એકલાને જ ભોગવવા પડશે. આ રીતે વિચારી મમતા ભાવ ઘટાડવો એ એકત્વ ભાવના કહેવાય.

૧૦૧ અન્યત્વ ભાવના–આત્મા શરીરથી જૂદો છે કારણ કે આત્માનું સ્વરૂપ જ્ઞાનાદિમય છે અને શરીર એ વર્ણાદિ ધર્મોવાળું છે માટે બંને કઇ રીતે એક હોઇ શકે? જ્યારે બંને ભિન્ન છે તો અનિત્ય જૂદા શરીરને નિમિત્તે પાપકર્મ કરી શામાટે આત્માને મલિન કરવો? ન જ કરવો જોઇએ. આ રીતે જે વિચાર કરવો તે અન્યત્વ ભાવના કહેવાય.

૧૦૨ અશુચિ ભાવના–શરીરના મૂળ તથા ઉત્તર કારણો અપવિત્ર છે, તો પછી તેવા કારણોથી બનેલું શરીર અપવિત્ર હોય જ એમાં નવાઇ શી? આવા શરીર ઉપર મોહ રાખી મારે ચીકણાં કર્મ બાંધવા તે અનુચિત છે. ધર્મારાધન કરી કાયાને સાર્થક કરવી એ જ વ્યાજબી છે. આવો જે વિચાર કરવો તે અશુચિ ભાવના કહેવાય.

૧૦૩ આશ્રવભાવના–કયા કારણોથી કયા કયા કર્મો બંધાય છે? તે બાબતનો બરોબર વિચાર કરવો એ આશ્રવભાવના કહેવાય. કર્મના કારણો જાણનાર ભવ્ય જીવ તેવા કારણોને સેવતો નથી.

૧૦૪ સંવર ભાવના–કર્મબંધના કારણોને તે દરેકના વિરોધી કારણોને સેવીને અટકાવવા એટલે સમિતિ, ગુપ્તિ આદિ ૫૭ ભેદોને સેવના કરવાની જે વિચારણા તે સંવરભાવના કહેવાય. આ ભાવના આશ્રવભાવનાની વિરોધી છે. ક્ષમાથી ક્રોધ, નમ્રતાથી માન, સરલતાથી માયા, લોભને સંતોષથી જીતાય, સંયમથી વિષયવાસનાને જીતાય, ગુપ્તિથી યોગોને, અપ્રમાદભાવથી પ્રમાદને, અને શુભ ધ્યાનથી અશુભ ધ્યાનને જીતાય.

૧૦૫ નિર્જરા ભાવના–સકામ નિર્જરા તથા અકામ નિર્જરાના સ્વરૂપની ચિંતવના એ નિર્જરા ભાવના કહેવાય. એકેંદ્રિયાદિને ઇરાદા વિના તાપ વગેરેની પીડા સહન કરવાથી જે કર્મ નિર્જરા થાય તે અકામ નિર્જરા કહેવાય, ને ઇરાદાપૂર્વક તપશ્ચર્યાદિ કરવાથી જે કર્મ નિર્જરા થાય તે સકામ નિર્જરા કહેવાય. દેશથી કર્મનો ક્ષય થવો તે નિર્જરા ને સર્વથા સંપૂર્ણ જે કર્મોનો ક્ષય થવો તે મોક્ષ કહેવાય.

૧૦૬ લોકભાવના–ચૌદ રાજલોકના સ્વરૂપની ચિંતવના કરી તેમાં છેવટે સિદ્ધશિલામાં રહેલા સિદ્ધના સુખો વિચારવા તે લોકભાવના કહેવાય. આ ભાવના ભાવતાં સિદ્ધિના સુખો મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરવાથી મળે છે, ને તે જ વાસ્તવિક સુખો છે એમ નિર્ણય થઇ શકે છે.

૧૦૭ બોધિદુર્લભ ભાવના–દુર્લભ મનુષ્યપણામાં શ્રી જિનવચનને સાંભળનારા જીવોમાં પણ કેટલાએક મહાભાગ્યશાલી જીવોને જ પ્રભુદેવના વચન ઉપર નિર્મલ શ્રદ્ધા ભાવ થાય છે. બીજા સામાન્ય જીવોને શ્રદ્ધાભાવ થતો જ નથી; માટે સમ્યગ્ દર્શન પામવું એ મહાદુર્લભ છે. આવી જે વિચારણા કરવી તે બોધિદુર્લભભાવના કહેવાય. આમાં સમકિતના ૬૭ ભેદોની વિચારણા આવી જાય.

૧૦૮ ધર્મભાવના–પરમકૃપાલુ શ્રી તીર્થંકર દેવે જણાવેલો ત્રિપુટીશુદ્ધ ધર્મ સંસારસમુદ્રને તરવા માટે સ્ટીમરના જેવો છે, કર્મરૂપી લાકડાને બાળવા અગ્નિ જેવો છે, આપત્તિરૂપી પર્વતોને ભેદવા વજ્ર સમાન છે, ભાગ્યરૂપ કમલને વિકસાવવા સૂર્યની જેવો છે–આવો ધર્મ મહાપુણ્યનો ઉદય હોય તો જ મળે. મહાપુણ્યોદયે જિનધર્મને પામીને પરમ ઉલ્લાસથી જે ભવ્ય જીવો સાધે તે જરૂર મોક્ષના અવ્યાબાધ સુખો પણ પામે છે. આ રીતે જે વિચાર કરવો તે ધર્મભાવના કહેવાય. (સંપૂર્ણ)

આત્માનો આધ્યાત્મિક વિકાસક્રમ

લેખકઃ—**મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી**—(ગતાંક પૃ૪ ૫૯ થી શરૂ.)

બોધ, વીર્ય અને ચારિત્રની તરતમભાવની અપેક્ષાએ આ અસત્ દૃષ્ટિના પણ ચાર ભેદ કરીને મિથ્યાદૃષ્ટિ ગુણસ્થાનની અન્તિમ અવસ્થાનો શાસ્ત્રમાં વિશદ ઉલ્લેખ કરેલો છે. આ ચાર દૃષ્ટિઓમાં જે વર્તમાન હોય છે, તેને સદ્દૃષ્ટિનો લાભ પ્રાપ્ત કરવામાં વાર લાગતી નથી.

સદ્બોધ, સદ્વીર્ય અને સચ્ચારિત્રની તરતમભાવની અપેક્ષાએ સદ્દૃષ્ટિના પણ ચાર વિભાગ કરેલા છે, જેમાં મિથ્યાદૃષ્ટિનો ત્યાગ કરી અથવા મોહની એક યા બે શક્તિઓને જીતી આગળ વધેલા વિકસિત આત્માઓનો સમાવેશ થઇ જાય છે. અથવા બીજી રીતે કહીએ તો જેમાં આત્માનું સ્વરૂપ ભાસિત હોય અને એની પ્રાપ્તિ માટે મુખ્ય પ્રવૃત્તિ હોય તે સદ્દૃષ્ટિ. એમાંથી વિપરીત જેમાં આત્માનું સ્વરૂપ ન તો યથાવત્ ભાસિત હોય અને ન તો તેની પ્રાપ્તિ માટે પ્રવૃત્તિ હોય તે અસતદૃષ્ટિ.

બોધ, વીર્ય અને ચારિત્રના તરતમભાવને લક્ષ્યમાં રાખી શાસ્ત્રમાં બન્ને દૃષ્ટિના ચાર ચાર વિભાગ પાડેલા છે, જેમાં સર્વે વિકાસગામી આત્માઓનો સમાવેશ થઇ જાય છે અને જેનું વર્ણન જાણવાથી આધ્યાત્મિક વિકાસનું ચિત્ર આંખો સામે ખડું થઇ જાય છે. એ જાણવાને માટે ભ૦ હરિભદ્રસૂરિકૃત યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય તથા પૂ. ઉ૦ યશોવિજયજીકૃત ૨૧ થી ૨૪ સુધી ચાર દ્વાત્રિંશિકા જોવી જોઇએ.

આત્મા અનાદિ કાળથી જન્મ–મૃત્યુના પ્રવાહમાં પડેલો, અનેક શારીરિક તથા માનસિક દુઃખોને અનુભવતો અજ્ઞાનપણામાં–અનાભોગથી ગિરિ–નદી–પાષાણના ન્યાયથી જ્યારે આત્માનું આવરણ કંઇક શિથિલ થાય છે, અને એનું કારણ તે આત્માને અનુભવ તથા વીર્યોલ્લાસની માત્રા કંઇક વધે છે ત્યારે તે વિકાસગામી આત્માના પરિણામોની શુદ્ધિ તથા કોમલતા કંઇક વધે છે. જેથી કરી રાગ–દ્વેષની તીવ્રતમ દુર્ભેદ ગ્રન્થિને તોડવાની યોગ્યતા ઘણે અંશે પ્રાપ્ત કરી લે છે. આ અજ્ઞાનપૂર્વક દુઃખ સંવેદનાજનિત અતિ અલ્પ આત્મશુદ્ધિને જૈન શાસ્ત્રમાં '**યથાપ્રવૃત્તિકરણ**' કહેવાય છે. ત્યારબાદ જ્યારે અધિક આત્મશુદ્ધિ તથા વીર્યોલ્લાસની માત્રા વધે છે ત્યારે રાગ દ્વેષની દુર્ભેદ વિષગ્રન્થિનો ભેદ કરી શકે છે. આ ગ્રન્થિભેદકારક આત્મશુદ્ધિને '**અપૂર્વકરણ**' કહે છે. કારણ કે એવું કરણ–પરિણામ વિકાસગામી આત્માને માટે અપૂર્વ–પ્રથમ જ પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યારબાદ એથી પણ આત્મશુદ્ધિ તથા વીર્યોલ્લાસની માત્રા કંઇક અધિક વધે છે ત્યારે આત્મા મોહની પ્રધાનભૂત શક્તિ–દર્શનમોહ પર અવશ્ય વિજયલાભ પ્રાપ્ત કરે છે. આ વિજયકારક આત્મશુદ્ધિને જૈનશાસ્ત્રમાં '**અનિવૃત્તિકરણ**' કહેવાય છે. કારણ કે આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કર્યેથી આત્મા દર્શનમોહ પર વિજયલાભ પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય રહેતો નથી અર્થાત્ તે પાછો હઠતો નથી. ઉક્ત ત્રણ પ્રકારની આત્મશુદ્ધિમાં બીજી અર્થાત્ 'અપૂર્વકરણ' નામક શુદ્ધિ જ અત્યંત દુર્લભ છે; કારણ કે રાગદ્વેષના તીવ્રતમ વેગને રોકવાનું અત્યંત કઠીન કાર્ય એના દ્વારા થઇ શકે છે જે સહજ નથી. એક વાર આ કાર્યમાં સફલતા પ્રાપ્ત થઇ જાય તો ફેર આગે

વિકાસગામી આત્મા ઉપરની કોઇ ભૂમિકાથી ગબડી પડે તો પણ ફરી કોઇ ને કોઇ વાર પોતાના લક્ષ્યને–આધ્યાત્મિક પૂર્ણ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી લે છે. આ આધ્યાત્મિક પરિસ્થિતિનું સ્વરૂપ અનુભવગત વ્યવહારિક દૃષ્ટાન્તદ્વારા કહેવાય છે.

જેમ કોઇ એક એવું વસ્ત્ર છે કે જેમાં મેલથી અતિરિક્ત ચિકણાપણું પણ લાગેલું છે, તે વસ્ત્રનો મેલ ઉપર ઉપરથી દૂર કરવો એટલો કઠિન અને શ્રમસાધ્ય નથી, તેટલી ચિકાશ દૂર કરવામાં છે. અર્થાત્ મેલ કરતાં ચિકાશ દૂર કરવી એ કષ્ટસાધ્ય છે. જો એક વાર ચિકાશપણું દૂર થઇ જાય તો ફેર બાકીનો મેલ દૂર કરવામાં કિંવા કારણવશ ફરી લાગેલા મેલને દૂર કરવામાં વિશેષ શ્રમ પડતો નથી અને વસ્ત્રને અસલી સ્વરૂપમાં સહજમાં લાવી શકાય છે. ઉપર ઉપરનો મેલ દૂર કરવામાં જે બલ વપરાય છે એની સદૃશ ‘ યથાપ્રવૃત્તિ કરણ ’ છે, ચિકાશપણું દૂર કરવામાં વિશેષ બલ તથા શ્રમની સમાન ‘ અપૂર્વ–કરણ ’ છે કે જે ચિકાશની સરખી રાગદ્વેષની તીવ્રતમ ગ્રન્થિને શિથિલ કરે છે. બાકી બચેલા મલ કિંવા ચિકાશ દૂર થયા બાદ ફરીને લાગેલા મલને દૂર કરવાવાળા બલ–પ્રયોગની સમાન ‘ અનિવૃત્તિકરણ ’ છે. ઉકત ત્રણે પ્રકારના બલ–પ્રયોગમાં ચિકાશ દૂર કરવાવાળો બલ–પ્રયોગ જ વિશિષ્ટ છે.

એ પ્રકારે અપૂર્વ કરણરૂપ પરિણામદ્વારા રાગદ્વેષની અતિતીવ્રતા મટી ગયા પછી દર્શન-મોહ પરવિજય પ્રાપ્ત કરવો સહજ છે. દર્શનમોહ જીતાયો એટલે પહેલા ગુણસ્થાનની સમાપ્તિ થઇ.

ઉક્ત પ્રમાણે હોયે છતે જ વિકાસગામી આત્મા સ્વરૂપનું દર્શન કરી શકે છે અર્થાત્ આજ સુધી તે આત્માની જે છીપમાં રૂપાની ભ્રાન્તિની જેમ પરરૂપમાં સ્વરૂપની ભ્રાન્તિ હતી તે દૂર થઇ જાય છે. એથી જ તેના પ્રયત્નની ગતિ ઊલટી નહિ થતાં સીધી બની રહે છે અર્થાત્ તે વિવેકી બનીને કર્તવ્ય અકર્તવ્યનો વાસ્તવિક વિભાગ કરી લે છે. આ દશાને જૈન શાસ્ત્રમાં ‘ અન્તરાત્મભાવ ’ કહેવાય છે; કારણ કે આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીને વિકાસગામી આત્મા પોતાની અંદર વર્તમાન સૂક્ષ્મ અને સહજ એવા શુદ્ધ પરમાત્મ ભાવને દેખવા લાગે છે. અર્થાત્ અન્તરાત્મભાવ એ આત્મમંદિરનું ગર્ભ-દ્વાર છે. જેમાં પ્રવેશ કરીને તે મંદિરમાં વર્ત-માન પરમાત્મભાવરૂપ નિશ્ચય દેવનું દર્શન કરી શકે છે.

આ દશા વિકાસક્રમની ચતુર્થી ભૂમિકા કિંવા ચતુર્થ ગુણસ્થાનક છે, જેને પામીને આત્મા પ્રથમ વાર જ આધ્યાત્મિક શાંતિનો અનુભવ કરે છે. આ ભૂમિકામાં આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિ યથાર્થ (આત્મસ્વરૂપોન્મુખ) હોવાના કારણે વિપર્યાસ રહિત હોય છે, જેને જૈનશાસ્ત્રમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ કિંવા સમ્યક્ત્વ કહે છે.

અત્ર ચૌદે ભૂમિકાનો ગુણસ્થાનોનો વિચાર નહિ કરતાં ચતુર્થ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાન સુધીનું કથન કર્યું છે. આત્મવિકાસની શરૂઆત આ ભૂમિકા પ્રાપ્ત થયા પછી જ ગણતરીમાં લેખાય છે. આ ચતુર્થ ભૂમિકા પામેલો આત્મા ઉત્ક્રાન્તિ-ક્રમમાં આગળ વધતા પંચમ આદિ ગુણસ્થાનોની પ્રાપ્તિ થતાં ઉત્તરોત્તર વિકાસ અને દૃષ્ટિની શુદ્ધતા અધિકાધિક હોય છે. એ રીતે વિકાસક્રમમાં આગળ વધતા આધ્યાત્મિક શાન્તિના અનુભવથી વિશેષ બલવાન થઇ, ચારિત્રમોહને નષ્ટ કરી, છેવટે અઘાતિ કર્મનો નાશ કરી પૂર્ણ સ્થિરતા સ્વરૂપ છેલ્લી–ચરમ અવસ્થા અર્થાત્ ચૌદમા ગુણસ્થાનને પામી પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપી પરમાત્મ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી કૃતકૃત્ય બને છે.

(સદર લેખ હિન્દીના ગૂર્જરાનુવાદરૂપે કેટલોક ફેરફાર તથા વધારો કરી મૂકવામાં આવેલ છે.)

આખરે ઉદાયન મંત્રીને ત્યાં પિતાપુત્ર જમવા જાય છે. ચાચીંગ મૌન છે, ચિંતાતુર છે.

ઉદાયન મંત્રી પૂછે-છે શેઠ, શું ચિંતામાં છો ? લ્યો, એમ કહી કોથળી ભરી રૂપીઆ આપે છે.

ચાચીંગ—મંત્રીશ્વર, આ શેના રૂપિયા આપો છો ?

મંત્રીશ્વર—તમારા પુત્રરત્ન-જગદીપકના વાત્સલ્યના. એના તોલ જેટલા છે.

ચાચીંગ—મંત્રીજી, હું રૂપિયાનો ભૂખ્યો નથી. યદિ મ્હારા કુલદીપક ચાંગદેવને ઘેર નહીં જ આવવું હોય તો હું પરાણે નહીં લઇ જાઉં.

ચાચીંગ—(પોતાને પુત્રને) કેમ બેટા ! તારે ઘેર આવવું છે કે અહિં જ રહેવું છે ?

ચાંગદેવ—પિતાજી ! હું તો અહીં જ રહીશ. મ્હારે તો સાધુ થવું છે.

ચાચીંગ—વત્સ ! સાધુ થવું સહજ કે સરલ નથી. છતાં યે તારી મરજી જ હોય તો મારી રજા છે.

ચાંગદેવ—પિતાજી ! મ્હારી પૂર્ણ મરજી છે. હું સાધુ થવા જ જન્મ્યો છું.

ચાચીંગ—મંત્રીજી ! આ પુત્ર તમને સોંપું છું.

ઉદાયન મંત્રી—નાજી, મને ન સોંપશો. પૂજ્ય ગુરૂદેવને જ સોંપો. એમાં તમારૂં અને તમારા પુત્રરત્નનું હિત સમાયું છે.

ચાચીંગ ઉપાશ્રયે જઇ ગુરૂ મહારાજને પ્રેમ, ભક્તિ અને શ્રદ્ધાથી પોતાનો પુત્ર વ્હોરાવે છે.

પાંચ વર્ષ(નવ વર્ષ પણ મલે છે)ની નાની ઉમ્મરે ખંભાતમાં મોટા મહોત્સવપૂર્વક ચાંગદેવની દીક્ષા થાય છે. મહા શુદિ ૧૪ ને શનિવારે ઉત્તમ યોગમાં આ દીક્ષા અપાઇ છે અને ત્યારથી ચાંગદેવ સોમચંદ્ર મુનીશ્વર બને છે.

પ્રતાપી અને પુણ્યશાળી

મુનિપુંગવ શ્રી સોમચંદ્રજીની પ્રતિભા ચમકી રહી છે. ટૂંક મુદતમાં જ એ વ્યાકરણ, કાવ્ય, સાહિત્ય, ન્યાય, દર્શનશાસ્ત્રના આચાર્ય બને છે. જૈન વાંગમયના સમર્થ જ્ઞાતા, અભ્યાસી અને સર્જક બને છે. એમના પ્રતાપી પુણ્યયોગે કોલસાનો ઢગલો સોનામ્હોર બને છે. ખુદ સરસ્વતી દેવી સામે આવી પ્રત્યક્ષ દર્શન અને વરદાન આપે છે. વિમળેશ્વર દેવ પણ એમને પ્રત્યક્ષ થઇ દર્શન આપે છે. આપણે એ પ્રસંગોનું ટુંકમાં અવલોકન કરી લઇએ તો અસ્થાને નહિ જ લેખાય.

મંત્ર સાધના.

૧

શ્રી સોમચંદ્ર મુનિપુંગવ ચારિત્રરત્નની પ્રાપ્તિ કર્યા પછી દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રની ખૂબ પ્રેમપૂર્વક આરાધના કરે છે. સ્વપરદર્શન પ્રવીણ બને છે. વધુ જ્ઞાન અને પ્રતિભા મેળવવા બ્રહ્મીદેવીની આરાધના માટે કાશ્મીર તરફ પ્રયાણ આદરે છે. મહાતેજસ્વી પુણ્યપૂંજરૂપ બાલ મુનીશ્વરના પુણ્યથી આકર્ષાઇ સરસ્વતીદેવી એમને વચ્ચે જ દર્શન દે છે. એક વાર રાત્રિના સમયે પદ્માસનમાં બેસી સત્ય પરબ્રહ્મની મુદ્રા અને સમાધિયોગમાં અન્તઃકરણ સ્વાધીન રાખી ધ્યાનારૂઢ થયેલા આ મુનીશ્વરનાં દર્શન કરી પ્રસન્ન થઇ ભગવતી સરસ્વતીદેવી શ્રી વિદ્યાના પ્રવાહ અને સંવાદમાં સુંદર એવા કેટલાક મંત્રો આમ્નાય સહિત આપીને અંતર્ભૂત થઇ. તેમજ જતી વખતે કહ્યું કે " આપ જૈન શાસનના પ્રભાવક છો. હવે આપને અહીંથી આગળ વધવાની જરૂર નથી અને જે સાધના માટે કાશ્મીર જવાની ઇચ્છા છે તે સાધના અહીં જ પરિપૂર્ણ થાય છે.[1] " મુનિપુંગવ અહીંથી જ

૧. કુમારપાલ ચરિત્રમાં આ મંત્રસાધના સંબંધી એવો ઉલ્લેખ છે કેઃ-કાશ્મીર દેશવાસિની

પાછા વળી ગુરૂજીને મળી બધી વાત વિગતથી જણાવે છે. આ વખતે જાણે તેજપુંજની જીવંત પ્રતિમા હોય એવા ઓજસ્વી અને પ્રતાપી જોઇ ગુરૂજી પણ સમજે કે આ ઓજસૂ સરસ્વતી-દેવીની પ્રસન્નતાનું ફલ છે.

૨

આ પછી એક વાર બીજી બીજી કળાઓમાં કુશલતા પ્રાપ્ત કરવા ગુરૂની સોમચંદ્રમુનિએ આજ્ઞા મેળવી, શ્રીદેવેંદ્રસૂરિ અને શ્રી મલયગિરિસૂરિ સાથે ગૌડદેશ તરફ પ્રયાણ કર્યું. રસ્તામાં **ખિંલૂર** ગામમાં એક રોગાર્ત્ત મુનિ મળ્યા. આ રોગાર્ત્ત મુનિરાજની ત્રણેએ સેવા કરી તેમને સ્વસ્થ કર્યા ત્યારે તે મુનિએ શ્રી ઉજ્જયંતતીર્થ (ગિરનારજી)ની યાત્રા કરવાની અભિલાષા જણાવી. શ્રી સોમચંદ્ર મુનિ વગેરેએ તે ગામના સુખી શ્રાવકને બધી વિગત જણાવી, રોગાર્ત્ત મુનિને ગિરનાર પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા કરી; પરંતુ પ્રાતઃકાલમાં જ ત્રણે મુનિવરોએ પોતાને ગિરનાર પર્વત ઉપર જ જોયા. તેમને ખુબ જ આશ્ચર્ય થયું એટલામાં શાસનદેવી દર્શન આપી, તેમના ગુણની સ્તુતિ કરી-બોલી કે "તમારા ભાગ્યવંતોના સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ અહીં રહોથી જ થશે માટે ગૌડદેશ તરફ જવાનું બંધ રાખો" એમ કહી તે દેવી અનેક મહામંત્રો અને મહાઔષધીઓ આમ્નાય સહિત આપી પ્રભાવ બતાવીને અંતર્ભૂત થઈ.

૩

એક વાર સર્વાભિષ્ટપ્રદ શ્રી સિદ્ધ મંત્ર આમ્નાય સહિત આરાધવાનો વિધિ શ્રી સોમચંદ્ર મુનિરાજના ગુરૂ મહારાજે બતાવ્યો. આ મંત્રમાં વિશિષ્ટતા ખાસ એ હતી કે-પદ્મિની સ્ત્રી ઉત્તરસાધક બને ત્યારેજ તેની સાધના થાય. ઉપર્યુક્ત ત્રણે મહાત્માઓ વિહાર કરતા કરતા 'કુમારગ્રામ'માં આવી પહોંચ્યાં. ત્યાં ગામ બહાર ધોબીએ ધોઈને સુકવેલી સુગંધી સાડી જોઈ. તેના ઉપર ભ્રમરો ફરતા હતા. આવું સુગંધી વસ્ત્ર પદ્મિની સ્ત્રીનું હોઇ શકે એમ ધારી ધોબીને પૂછ્યું આ વસ્ત્ર કોનું છે? એણે કહ્યું આ ગામના અમારા ઠાકોર છે તેમની સ્ત્રીનું છે. ત્રણે મહાત્માઓએ નક્કી કર્યું કે જરૂર આ સ્ત્રી **પદ્મિની** છે. પછી ગામમાં જઇ ત્યાંના ઠાકોરને ઉપદેશ આપી પ્રસન્ન કર્યો. ઠાકોરે પણ આ ત્રણે મહાત્માઓના ત્યાગ, તપ, વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનાદિ ગુણો નિહાળી નિરંતર ઉપદેશ સાંભળી જીવન પવિત્ર બનાવ્યું. એક દિવસ તેણે હર્ષથી મુનિઓને વિનંતિ કરી "મહારાજ આપ પરબ્રહ્મ સદા નિઃસ્પૃહી રહો છો. મારાથી સાધ્ય થઇ શકે એવું યોગ્ય કાર્ય ફરમાવી અનુગ્રહ કરશો." મુનિ મહાત્માઓ ઠાકોરની સાચી ભક્તિનાં વચનો સાંભળી બોલ્યા "અમારી શ્રીસિદ્ધચક્રમંત્ર આરાધવાની ઇચ્છા છે પણ તે મંત્ર પદ્મિની સ્ત્રીના ઉત્તરસાધકપણા વગર સિદ્ધ થઇ શકે

સરસ્વતીદેવીની સાધના માટે સોમચંદ્ર મુનિરાજ પધારે છે અને પ્રથમ "ઉજ્જયંતાવતાર" નામે ચૈત્યમાં પ્રસ્થાન કર્યું છે. ત્યાં મંત્રની આરાધના કરી જ્યોતિર્મય પરમાત્માનું સ્મરણ કરતા તે મુનિ તે જ રાત્રિએ સરસ્વતીનું ધ્યાન ધરી દૃઢાસને એકાંતમાં બેઠા. આ વખતે સોમચંદ્ર મુનિના ધ્યાનબળથી ખેંચાયેલી દેવી ક્ષણમાત્રમાં પ્રત્યક્ષ થઇ. તે દેવી મુનિને કહેવા લાગી-વત્સ! તું મને પ્રસન્ન કરવા માટે કાશ્મીર દેશમાં જઇશ નહિ. હાલમાં હું ત્હારી ભક્તિ અને ધ્યાનવડે પ્રસન્ન છું. અધુના મ્હારા પ્રસાદવડે સારસ્વત મંત્ર ત્હને સિદ્ધ થયો છે. બાદ સરસ્વતીનાં નવીન રચેલાં સ્તોત્રોવડે શેષ રાત્રિ નિર્ગમન કરીને કૃતાર્થ થયેલા સોમચંદ્ર મુનિ પ્રભાતકાલમાં ગુરુ પાસે ગયા. સૂર્યના પ્રકાશથી પ્રફુલ્લ થયેલા કમલને જોઇ ભ્રમરની જેમ દેવચંદ્રસૂરિ સરસ્વતીના પ્રસાદથી ભવ્ય કાંતિમય પોતાના શિષ્યને જોઇ બહુ જ પ્રસન્ન થયા.

પવિત્ર અને શુદ્ધ છે. એ પ્રમાણે વર્તવાનો હું જરૂર નિશ્ચય કરીશ.

સમયનું ચક્ર તો અસ્ખલિત ગતિએ વહ્યાં જ કરે છે. ઉપર વર્ણવ્યા પ્રસંગ પછી વર્ષો પર વર્ષો વીતી ચૂકયા છે. દરમીયાન સોનાની દ્વારામતીમાં કંઈ કંઇ ફેરફાર થઇ ગયાં છે. વસુદેવ શ્રી કૃષ્ણનો પિતરાઈ ભાઇ જરાકુમાર પોતાના કુટુંબ સહિત નગરીમાંથી કાયમને માટે ઉછાળા ભરી ગયો છે! કયા કારણે તેણે આ પગલું ભર્યું એ વાત જનસમૂહથી અજ્ઞાત રહી છે!

બીજી બાજુ ક્ષત્રિય કુમારોની નજર સામેથી વ્યસન કરવાની ઉમદા ચીજ મદિરા દૂર થવાથી તેઓ અકળાઇ ગયા છે. પાટનગરના ભાવિમાં ભલેને એ મદિરા અમંગળરૂપે નોંધાઇ હોય, છતાં જેમણે આ ભવ મીઠા તો પરભવ કોણે દીઠા? જેવું અર્થાત્ કેવલ રંગરાગપૂર્ણ મોજીલું જીવન ગાળવું છે તેમને એ વિના ચેન પડતું નથી. શરૂઆતની કડકાઇ પણ ઓછી થઈ છે. ખૂણે-ખાંચરેથી બાતમી મળી રહી છે કે સેનાપતિએ સમિપવર્તી જીર્ણગિરિની એકાદી ઊંડી કંદરામાં એનો વિપુલ પ્રમાણમાં સંચય કરી રખાવ્યો છે. રક્ષકનું મન મનાવતા એ સ્વાદિષ્ટ સુરાનું પાન યથેચ્છ રીતે કરી શકાય છે. કોઇ કોઇ વાર રાજપુત્રો એ આનંદ ઉઠાવી પણ આવે છે.

વાસુદેવને તીર્થંકરના વચન પર શ્રદ્ધા હતી અને પોતાના પરાક્રમવડે જેનું સર્જન થયું છે એવી કનક કાંગરાવાળી દ્વારિકાનો કિંવા પોતાના છપ્પન્ન કુળકોટિ યાદવોનો વિનાશ એ સુરાના પાન અંગે ન નોંધાય એ જોવાની તમન્ના હતી એટલે જ નગરીમાં મદિરાનું ટીપું રહેવા દીધું નહોતું. આમ છતાં ભવિતવ્યતારૂપી ચિત્રગુપ્તના ચોપડામાં જે અક્ષરો પડેલાં એ મિથ્યા ન જ થયાં. વખતના વહેણમાં એના ઓળા ધીમી ગતિએ ઉતરવા માંડયાં. નગરીથી બહાર જઇ એનો નિશો કરનારાની સંખ્યા દિ' ઊગ્યે વધવા લાગી. જ્યાં રક્ષકો જ સ્વાદલોલુપતાથી ભક્ષકનો ભાગ ભજવવા માંડ્યાં ત્યાં નિયમની સાંકળ કયાંથી મજબૂત રહેવા પામે? વિધિના રાહ વિચિત્ર પ્રકારના જ હોય છે, એને પારખવા સારુ ભલભલા વિચક્ષણ માનવીઓના નેત્રો પણ કાચા પડે છે. જ્ઞાનીપુરુષો કહે છે કે-હોણહાર મિથ્યા નથી થતું તે આવા કારણોથી જ ને!

મદિરાસક્ત ક્ષત્રિયો ઘેનમાં પડી ભાન ભૂલતા અને કેટલીયે વાર શસ્ત્રોની અથડામણ કરતા, એ બનાવોમાં માથા પણ ફુટતા અને કોઇ કોઇ વાર પરલોક-પ્રયાણના કિસ્સા પણ બની જતાં. આ બધું જીર્ણદુર્ગની તળેટીમાં બની જતું એટલે દ્વારકાની પ્રજાના કાને મોડું આવતું. સમજુ વર્ગને તો આ પરથી સમજાઇ ચૂકયું હતું કે 'અમંગળ' ના આગમનના ચોઘડીયા બજી રહ્યા છે. આ એના ચિન્હો છે.

એક વેળા શાંબ-પ્રદ્યુમ્ન નામના રાજપુત્રોએ મદિરાપાનમાં ચકચૂર બની, ગિરિ નજીકના પ્રદેશમાં દેહ દમન કરી રહેલા દ્વીપાયન ઋષિ પાસે જઇ યદ્વાતદ્વા બોલવા લાગ્યા. એ તપસ્વીની જટાના વાળ ખેંચવા લાગ્યા. ભાનભૂલેલા તેઓએ મજાક ઉડાવવામાં કમીના ન રાખી.

આખરે ઋષિ ક્રોધવશ બન્યા. તેમના નેત્રો રાતાચોળ બની ગયા. મુખમાંથી ધગધગતા લાવા સમાન ઉષ્ણ વરાળ હવામાં નિકળવા માંડી. ભ્રકુટિ ચઢાવી ઉગ્રતાથી તે બોલ્યા—ઓ અવળચંડા રાજપુત્રો, તમારી સાથે આખી દ્વારકાને ભસ્મીભૂત કરવાનું હું પણ લઉં છું-નિયાણું કરું છું.

સમ્યગ્ જ્ઞાનની કુંચી : યોગની અદ્‌ભુત શકિત.

લેખકઃ—સ્વ૦ બાબુ ચંપતરાયજી જૈની

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૯૩ થી શરૂ.)

યોગી પુરૂષોને આત્માની દિવ્ય જ્યોતિના આવિર્ભાવમાં જ જીવનનો ખરો આનંદ ભાસે છે. તેમને સંસારનાં ક્ષણિક સુખો પ્રત્યે કશોયે મોહ નથી હોતો. કોઇ દુઃખમય સ્થિતિ હોય તો તેમાં પણ તેમને આનંદ જ લાગે છે. યોગીઓ સર્વ પ્રકારની ફેશનો, કૃત્રિમતા, પરિગ્રહો અને મનોવિકારોથી સર્વદા પર હોય છે. આ વિરલ સ્થિતિમાં તેઓ સર્વથા શાન્તિ અને સુખનો જ અનુભવ કરે છે. યોગી પુરૂષો પરમ શાન્તિ અને પરમ સુખમાં જ પોતાનું જીવન વ્યતીત કરે છે.

યોગી પુરૂષોને જન્મ અને મૃત્યુની પરંપરામય સંસાર અસત્ય લાગે છે. સંસાર સર્વથા અસત્ય ભાસવાથી, તેમની રગેરગમા ત્યાગભાવ વ્યાપી રહે છે. આધ્યાત્મિકતાનાં અપૂર્વ સુખમાં તેમનો આત્મા દિવ્ય સુખદાયી સંગીતથી અહર્નિશ ગુંજી રહે છે. આસજનો વિગેરે પ્રત્યેના મોહના સંપૂર્ણ વિચ્છેદથી વિશુદ્ધ બનીને, મુક્તિ-રમણીની જ નિત્ય પ્રતીક્ષા કરે છે. લૌકિક સુખ અને લૌકિક આનંદમાં તેમનું ચિત્ત લેશ પણ નથી પરોવાતું. તેઓ આત્માનાં વિશુદ્ધ જ્ઞાન અને ધ્યાનમાં જ મગ્ન રહે છે, યોગીઓ કોઈ પણ પ્રકારની આશંકા, ભય, સ્વાર્થવૃત્તિ, નિરાશા અને વિષય-લાલસાથી સર્વદા પર હોય છે.

એકાગ્ર ધ્યાનના શુદ્ધ અને યથાર્થ ઉપયોગથી જ, સત્ય સુખ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે. દુનિયાની ખોટી જંજાળ મનુષ્યથી નથી છોડાતી ત્યાં સુધી તે પોતાના આનંદમાં પોતે જ અંતરાયરૂપ બને છે. જનતાનાં વ્યક્તિગત બળોનું રહસ્ય યથાર્થ સમજાય તો દુનિયાના મનુષ્યોને તે પરસ્પર કલ્યાણમાં અત્યંત ઉપયુક્ત થઇ પડે. આધુનિક સંસ્કૃતિનો વિકાસ, જનતાની આધ્યાત્મિક આવશ્યકતાઓને અનુરૂપ પરિવર્તિત થાય તો તે પણ જનતાની ઉન્નતિમાં અત્યંત હિતકર થઇ પડે.

આધુનિક સંસ્કૃતિ સર્વ રીતે દોષપાત્ર નથી. એથી તેનાં કાર્યક્ષેત્રમાં ઘણાં સુંદર કાર્યો થયાં છે. આધુનિક સંસ્કૃતિને પ્રતાપે, હજારો મનુષ્યોનું અનેક રીતે કલ્યાણ પણ થયું છે. આરોગ્ય કે વ્યક્તિની દૃષ્ટિએ પણ વર્ત્તમાન સંસ્કૃતિ કેટલીક રીતે હિતપ્રદ નીવડી છે. આ બધુંયે છતાં એમાં મુક્તિ-દાયિત્વ જેવું કશુંયે ન હોવાથી, મુક્તિની દૃષ્ટિએ આજની સંસ્કૃતિ જરા પણ ઇષ્ટ નથી. આજની જડવાદી સંસ્કૃતિથી મનુષ્ય જાતિનું એટલું બધું અધઃપતન થયું છે કે-મુક્તિ આદિની પ્રાપ્તિમાં તે કોઇ પણ રીતે આપણને ઉપયોગી થઇ પડે જ નહિ. આજની અનેક મહાન્ શોધો રાષ્ટ્રીય મહત્ત્વાકાંક્ષાની પરિતૃપ્તિરૂપ છે. આજની એક પણ શોધ નિઃસ્વાર્થભાવે થઇ હોય એમ નથી લાગતું. એ શોધોથી કેટલાક મનુષ્યોને મહાન્ લાભ જરૂર થયો હશે એ નિર્વિવાદ છે. આમ છતાં એ જ શોધો લાખો મનુષ્યોને પ્રાણઘાતક નીવડી છે એ જોતાં આજની શોધોથી

જનતાનો વિકાસ કેવો થયો છે એ સહજ સમજી શકાય છે.

ઉચ્ચ પ્રકારની સંસ્કૃતિથી જનતા તેમજ પ્રત્યેક વ્યક્તિનું કલ્યાણ સાધી શકાય. સમુદાય-ભક્તિ (સમુચ્ચય યુક્ત ઉપાસના) એ ઘણા મનુષ્યોની એકી સાથે થતી અર્થાત્ સમકાલીન ઉન્નતિનાં દૃષ્ટાન્તરૂપ છે. એક ચિત્તવાળા મનુષ્યોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં એકાગ્રતાનું બળ વધે છે. સામુદાયિક ભક્તિ સામુદાયિક એકાગ્રતાના ભાવ ઉપરથી નિષ્પન્ન થયેલ છે. સામુદાયિક એકાગ્રતાની શકિત અદ્ભુત છે. સામુદાયિક એકાગ્રભાવના અદ્ભુત કાર્યનાં અનેક દૃષ્ટાન્તો અનેક શાસ્ત્રો આદિમાંથી ઉપલબ્ધ થઇ શકે છે. સામુદાયિક એકાગ્રતાને કારણે, યજ્ઞાદિ પ્રસંગોએ અત્યંત આશ્ચર્યકારક દૃશ્યો દૃષ્ટિગોચર થઇ શકે છે. એ દૃશ્યોનું નિરૂપણ કરતાં સ્વામી રામતીર્થે એક પ્રસંગે જણાવ્યું છે કે:—

"યજ્ઞની ધર્મ-વિધિઓ ચાલુ હોય તે પ્રસંગે, દેવો પ્રત્યક્ષ રીતે હાજર થાય છે એવું ધર્મશાસ્ત્રોનું વિધાન અક્ષરશઃ સત્ય છે. સામુદાયિક એકાગ્રતાનું પ્રાબલ્ય આથી સિદ્ધ થાય છે. એકચિત્તવાળા મનુષ્યોની સંખ્યાનો જે વર્ગ* આવે તેટલાગણી એકાગ્રતાની શકિત વધે છે. એમ આધુનિક માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ પૂરવાર થયું છે. આ સત્સંગનું શુભ પરિણામ જો હું એકલો કોઈ વિચારને મૂર્તિમંત કરી શકું તો એક જ ચિત્તવાળા અને એક જ વિચારના હજારો મનુષ્યો કેટલું બધું કાર્ય કરી શકે ?"

જનતાના એકાગ્ર ભાવમાં અત્યંત ઘટાડો થઇ ગયાથી સામુદાયિક ભક્તિની શક્તિ આજ કાલ ઘણી ઘટી ગઇ છે. મસ્જીદો, દેવળો વિગેરેમાં પ્રાર્થના કરતા સંખ્યાબંધ મનુષ્યોમાં એ મનુષ્યોના વિચાર એક જ વસ્તુ ઉપર યથાર્થ રીતે કેંદ્રિત થતાં હોય એવું મહાભાગ્યે જ બને છે. શીખ ધર્મના સ્થાપક ગુરૂ નાનકનું એક જાણવાજોગ દૃષ્ટાન્ત છે. ગુરૂ નાનક કેટલાક મુસ્લીમોના અત્યંત આગ્રહથી એક મસ્જીદમાં પ્રાર્થના કરવા (નિમાઝ પઢવા) ગયા હતા. મસ્જીદમાં ગયા છતાં તેઓ પ્રાર્થનાથી અલગ જ રહ્યા. તેમણે પ્રાર્થના કરી જ નહિ. નિમાઝ પઢનાર મુસ્લીમોના અચંબાનો આથી પાર ન રહ્યો. કેટલાકને ગુસ્સો પણ ચઢયો. થોડી વાર રહીને તેમણે પ્રાર્થના ન કરવાનું કારણ પૂછતાં, ગુરૂ નાનકે એવો તો જડબાતોડ જવાબ આપ્યો કે, બધા સ્તબ્ધ જ થઇ ગયા. નિમાઝ દરમીયાન આફ્રિકામાં ઘોડા વેચવાનું જેમને મન થતું હોય એવા લોકો સાથે પ્રાર્થના કરવાની મને ટેવ નથી એમ નાનકે સાફસાફ જણાવી દીધું એટલે મસ્જીદમાંના સર્વ મુસ્લીમો અવાક્ જેવા બની ગયા. એક જણે તો પોતાનો ગુન્હો ખુલ્લેખુલ્લો કબૂલ પણ કરી દીધો. ચિત્તમાંથી સર્વ પ્રકારના વિચારો દૂર થાય ત્યાં સુધી પ્રાર્થના કરવી એ નકામી છે એ આ દૃષ્ટાન્તનું રહસ્ય છે. ઘોડાઓ થોડી મીનીટ સુધી ન થોભી શકે તો ઇશ્વર કેમ થોભે ?

આપણું ચિત્ત પ્રભુમાં યથાયોગ્ય રીતે ચોંટયું જ ન હોય ત્યાં સુધી પ્રાર્થના વિગેરે નિરર્થક જ છે, મંદિરો, દેવળો, મસ્જીદો આદિમાં જવું એ નકામાં જેવું છે. પ્રભુની ભક્તિ સદા વિશુદ્ધ ધ્યાનથી અને એકાગ્રતાપૂર્વક જ થવી જોઈએ, અન્યથા એ પ્રભુનાં અપમાનરૂપ છે. મંદિરો, મસ્જીદો આદિ પવિત્ર સ્થળો આધ્યાત્મિક વિકાસની દૃષ્ટિએ, મનુષ્યને અત્યંત ઉપયોગનાં છે. સ્વામી વિવેકાનંદે મંદિરો, મસ્જીદો અને ભકિતનાં અન્ય પવિત્ર સ્થળો

* કોઇ પણ સંખ્યાને તે જ સંખ્યાએ ગુણીએ તો તે સંખ્યાનો વર્ગ આવે છે. દા. ત. ૪×૪=૧૬. સોળ એ ૪ નો વર્ગ કહેવાય છે.

વિગેરેના ઉદ્દેશ જણાવતાં 'રાજયોગ'માં યથાર્થ જણાવ્યું છે કેઃ—

"યોગનાં અનુષ્ઠાન માટે બનતાં સુધી એક નિરાળો ખંડ અવશ્ય હોવો જોઇએ. એ ઓરડો પવિત્ર રાખવો જોઇએ. તેમાં નિદ્રા આદિ કાર્યો ન જ થાય. વિશુદ્ધ ચિત્ત અને શરીરથી ખંડમાં પ્રવેશ કરવો જોઇએ. પવિત્ર પુષ્પો અને ધાર્મિક ભાવના પોષક ચિત્રો યોગનાં અનુષ્ઠાનવાળા ખંડમાં હોય તો વધારે સારૂં. ખંડમાં સવાર સાંજ સુગંધી ધૂપ થવો જોઇએ. ખંડમાં પ્રવેશ થતાં જ અપવિત્ર વિચારો, કલહ આદિ સદંતર બંધ થાય એ ખાસ આવશ્યક છે. ખંડમાં આવનારા બીજા મનુષ્યોના વિચાર યોગીના વિચારોને સર્વથા અનુરૂપ હોવા જોઇએ. આવી રીતે ખંડનું વાતાવરણ અત્યંત વિશુદ્ધ બની જાય છે ગમે તેવું દુઃખ કે આશંકા હોય પણ ખંડમાં પ્રવેશ કરતાં જ, યોગીને શાન્તિ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. મંદિરો અને દેવળોનો ઉદ્દેશ પણ આ જ છે મંદિરો આદિ પવિત્ર સ્થળો પવિત્ર આંદોલનથી પવિત્ર પ્રભામય રહે છે."

આજનાં મંદિરો વિગેરેમાં આવી પવિત્રતા વર્ત્તે છે કે નહિ એ સમજાવવાની ભાગ્યે જ જરૂર છે. પવિત્ર ગણતાં સ્થાનોમાં જોઇએ તેવી પવિત્રતા નથી જ રહી એ નિર્વિવાદ છે. કેટલાક મનુષ્યો ધર્મી કે આસ્તિક ગણવા નિમિત્તે જ મંદિરો કે મસ્જીદોમાં જાય છે. આવા મનુષ્યોમાં વસ્તુતઃ આસ્તિકતા કશીયે નથી હોતી. કેટલાકને મંદિરો, મસ્જીદો કે દેવળો વિકાર-દ્રષ્ટિનાં પોષણરૂપ પણ થઇ પડે છે. આવી વૃત્તિ એ શું પ્રભુ-મંદિરની હાંસીરૂપ નથી? જે તે કાર્યનાં પરિણામના સંબંધમાં નિર્મોહવૃત્તિની આવશ્યકતાનો આપણે હવે વિચાર કરીએ. નિર્મોહ વૃત્તિ એટલે સાંસારિક ઇચ્છાથી મુક્તિ-દરેક મનુષ્યે, આળસુ ન બની જવાય તે માટે કાર્યમાં તો મશગૂલ જ રહેવું જોઇએ. પણ કાર્યનાં પરિણામ ઉપર સુખનો આધાર ન રાખી શકાય. જો સુખનો આધાર એ રીતે રખાય તો એક પ્રકારની મોહદશાની પરિણતિ અવશ્ય થાય છે. કામ એટલે વૈતરૂં એવો અર્થ કોઇ રખે કરે. કાર્ય એટલે આત્મા અને વિશ્વ સાથે એકતાનાં આંદોલન એવો ધર્મ દ્રષ્ટિએ અર્થ નીકળી શકે છે. આવું નિઃસ્વાર્થ કાર્ય એ જ ખરૂં કાર્ય છે. કેટલાક તેને આળસરૂપ ગણે પણ તે યથાર્થ નથી. આધ્યાત્મિક કાર્યમાં કોઇ બદલાની અપેક્ષા પણ ન હોઇ શકે. આધ્યાત્મિક કાર્ય એટલે મનોવિકારો ઉપર વિજય અને વિશુદ્ધ આત્માનું ધ્યાન એ જ અર્થ સંભાવ્ય છે. ધાર્મિક કાર્ય આદિનું રહસ્ય સમજાવતાં જૈનોનાં એક શાસ્ત્રમાં સત્ય જ કહ્યું છે કેઃ—

"અર્હત્ દશામાં નિઃસ્પૃહ વૃત્તિથી સતત ક્રિયા ચાલુ રહે છે. અંર્હતો સર્વને પ્રકાશ આપે પણ કોઇ આગળથી પ્રકાશ નથી લેતા. આત્માનું જેમ જેમ ઉર્ધ્વગમન થતું જાય છે તેમ તેમ એક પછી એક જે તે બંધનનો વિચ્છેદ થતો જાય છે. વ્યક્તિગત લાભ, આનંદ કે પ્રેમની ઇચ્છા નથી રહેતી. છેવટે વ્યક્તિગત પરિપૂર્ણતાની ઈચ્છાનું પણ ઉન્મૂલન થાય છે, એ ઇચ્છા પણ આત્મામાં જ વિલીન થાય છે. આમ એક આત્મા માત્ર બાકી રહે છે."

શ્રમજીવીઓ પોતાની ક્ષુદ્ર વાસનાની પરિતૃપ્તિ અર્થે કે કોઇ બદલાની આશાથી કોઇનું કોઇ કામ કરે છે. મહાપુરુષો (અર્હતો વિગેરે) સાંસારિક લાભ માટે કોઇ પણ કાર્ય નથી કરતા. વાસનાઓથી મોહ ઉત્પન્ન થતો હોવાથી, વાસનાઓનો ત્યાગ એ તેમનાં કાર્યનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હોય છે. વાસના એટલે પરિપૂર્ણતાની ઊણપનો સ્વીકાર. વાસનાવાળા મનુષ્યને સંસારમાં બધું યે અધુરૂં લાગે છે. તેનાં મનની

પરિતૃપ્તિ કોઇ કાળે પણ નથી થતી. જે આત્મા પરિપૂર્ણ હોય તેનામાં વાસના ન જ હોય.

મનુષ્યની સદા દુર્દશા અશ્રદ્ધા અને દૌર્બલ્યનાં જ પરિણામરૂપ છે. સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપનો યથાર્થ સાક્ષાત્કાર થતાં, એ દુર્દશા ક્ષણ પણ ન રહી શકે. કાર્યનાં પરિણામનો મોહ છૂટી જાય એટલે આત્માની પરિપૂર્ણ સ્થિતિનો આવિષ્કાર આપોઆપ થઇ જાય છે. ત્યાંસુધી એ સ્થિતિ ગુપ્તવત્ રહે છે. સત્ય શ્રદ્ધાની પરિણતિ થતાં, દુઃખદાયી અસત્ય વસ્તુઓનો વ્યામોહ અવશ્ય છૂટી જાય છે. નિઃસ્પૃહવૃત્તિ એજ સર્વશ્રેષ્ઠ પુણ્યદાયી છે. નિઃસ્પૃહવૃત્તિથી આત્માનું સર્વોચ્ચ શ્રેય થાય છે. નિઃસ્પૃહવૃત્તિનું આ જાણવાજોગ રહસ્ય છે.

કાર્યના પરિણામના મોહથી, ચિત્તને કદાપિ શાન્તિ પ્રાપ્ત નથી થતી. અગમચેતીની દ્રષ્ટિએ બુદ્ધિ નિરર્થક થઇ પડે છે. આ એક પુરાતન સિદ્ધાન્ત છે. લોર્ડ લીટને 'ઝેનોની' નામની નવલિકામાં આ સિદ્ધાન્તનું પ્રતિપાદન સુંદર રીતે કર્યું છે. ઝેનોની વિશ્વનો દ્રષ્ટા માત્ર રહ્યો ત્યાંસુધી કોઇ પણ આશ્ચર્યકારી કાર્ય તેનાથી થઇ શકતું. ગમે તેવું કઠીન ભવિષ્ય-કથન પણ તેનાથી થઇ શકતું. એજ ઝેનોનીનો ચંચળ અને વહેમી વીચોલા સાથે લગ્ન-સંબંધ જોડાયો એટલે તેની સર્વ શક્તિઓનો હ્રાસ થઇ ગયો. તેનો ઘોર વિનિપાત થતાં, તેનું શયતાન ઉપર લેશપણ નિયંત્રણ ન રહી શક્યું.

કાર્યના પરિણામનો નિર્મોહ એટલે મનોવિકાર અને લાલસાઓ ઉપર સંયમ, કાર્યનાં પરિણામના નિર્મોહી મનુષ્યથી ઇંદ્રિય-સુખોમાં અનુરક્ત ન જ થવાય. ઇંદ્રિય-સુખોની લાલસા આદિનું અસ્તિત્વ હોય ત્યાં સુધી, કાર્યનાં પરિણામ સંબંધી નિર્મોહ વૃત્તિ સંભવી શકતી નથી. કાર્યોનાં પરિણામનો નિર્મોહ એવો હોવો જોઇએ કે, આત્માની દિન-પ્રતિદિન ઉન્નતિ જ થયા કરે. આત્માની યથેષ્ઠ ઉન્નતિ થતાં, નિર્મોહી મનુષ્યથી પોતાના પિતાના મૃત દેહનો અગ્નિસંસ્કાર કે એવાં કાર્યો પણ ન જ થઇ શકે. કાર્યનાં પરિણામના નિર્મોહમાં મનોવિકારો અને વાસનાઓના ક્ષયને આ પ્રમાણે અત્યંત પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું છે અને તે સર્વથા યથાર્થ જ છે. નિર્મોહી મનુષ્યથી ધર્મને નામે પણ ઇંદ્રિય-સુખોમાં કોઇ રીતે અનુરક્ત ન રહેવાય. ધર્મને નામે ઇંદ્રિય-સુખોની અનુરક્તિ એ કાર્યનાં પરિણામના નિર્મોહી મનુષ્યો માટે કોઇ રીતે ઇષ્ટ નથી.

કાર્યના પરિણામના સંબંધમાં નિર્મોહવૃત્તિ વાસનાઓના પરિત્યાગથી વધે છે. વાસનાઓનો ઉપભોગ જેમ જેમ ઘટે તેમ તેમ નિર્મોહવૃત્તિ વધે છે. આથી વાસનાઓના ઉપભોગનું રહસ્ય સમજવાની ખાસ જરૂર છે. વાસનાઓનો ઉપભોગ ચિત્તથી થાય છે કે ઇંદ્રિયોથી થાય તે એ પ્રશ્ન પણ ખાસ વિચારણીય થઇ પડે છે. વાસનાઓનો ઉપભોગ ચિત્તના ભાવોથી થાય છે કે નહિ એનો વિચાર પણ અત્યંત મહત્ત્વનો છે.

જો જે તે વસ્તુમાં સુખ કે દુઃખ આપવાની વાસ્તવિક શક્તિ કે ગુણ હોય જ તો દરેક મનુષ્યને એક જ વસ્તુથી એક જ પ્રકારનું સુખ કે દુઃખ થાય એ નિઃસંશય છે. પણ તેવું કંઇ ભાગ્યે જ થાય છે. એક જ વસ્તુ સામાન્ય રીતે જૂદા જૂદા માણસો ઉપર જૂદી થાય છે. સ્વાદિષ્ટમાં સ્વાદિષ્ટ આહાર હોય પણ પેટ ભરેલું હોય તો તે આહારમાં બીલકુલ સ્વાદ નથી લાગતો. એ આહારથી ઉલટી અનેક પ્રકારની વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. એથી ઊલટું ભૂખ કકડીને લાગી હોય તો ગમે તેવો અ-

પકવ આહાર પણ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. આમ એક જ વસ્તુ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. બીજી વસ્તુ અસ્વાદિષ્ટ હોય છતાં સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. જો સ્વાદ એ આહારનો વસ્તુતઃ ગુણ જ હોત તો તેનો ઉપભોગ દરેક મનુષ્ય એક સરખો કરી શકત. તેથી દરેક મનુષ્યને એક સરખો જ આનંદ પણ થાત. દરેક મનુષ્યને એક જ આહારમાં એક પ્રકારનો આનંદ નથી થતો. આથી સ્વાદ ખોરાકમાં નથી પણ માનસિક વૃત્તિમાં રહેલ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. સ્વાદની જેમ ઈંદ્રિયજન્ય અન્ય સુખો-દુઃખો પણ ચિત્તની વૃત્તિ ઉપર જ નિર્ભર રહે છે. તાત્પર્ય એ કે-એક જ વસ્તુથી કેટલાક મનુષ્યોને સુખ થાય છે, બીજા મનુષ્યોને તેથી દુઃખની વાત પરિણત થાય છે. દા. ત. એક સુંદર સ્ત્રી હોય તેનો પુત્ર તેને માતા તરીકે નિરખે છે. કોઇને તે પુત્રી રૂપ લાગે છે. તેનો પતિ તેને ધર્મપત્ની તરીકે લેખે છે. કોઇ વિકારી મનુષ્ય તેના તરફ વિકાર દૃષ્ટિથી જ નિરીક્ષણ કરે છે. આમ ઉપભોગ્ય વસ્તુ એક જ હોવા છતાં, જૂદા જૂદા મનુષ્યોને તે સંબંધમાં ભિન્ન ભિન્ન ભાવો ઉત્પન્ન થાય છે. વળી એક જ સ્ત્રી અમુક કાળ સુધી આનંદ કે સુખરૂપ લાગે પણ તે સ્ત્રીના સ્વભાવમાં કે ચારિત્ર્યમાં અનિષ્ટ પરિવર્ત્તન થતાં તે સ્ત્રી દુઃખાસ્પદ થઇ પડે છે. આમ એક જ વસ્તુ એક જ મનુષ્યને એક વખતે સુખદાયી તો બીજે વખતે દુઃખદ થઇ પડે છે. સ્વપ્નમાં કેટલીક વખત સુખદુઃખનો એવો અનુભવ થાય છે કે, એની છાપ થોડો વખત સુધી જાગૃત સ્થિતિમાં પણ રહે છે.

સુખ કે દુઃખ એ કોઇ ઈંદ્રિયજન્ય પદાર્થોમાં નથી એમ યોગીઓ માને છે તે યથાર્થ જ છે. સુખ કે દુઃખ ચિત્ત–સ્થિતિ ઉપર જ નિર્ભર રહે છે.* યોગી પુરૂષો સંસારના ક્ષણિક અને અનિત્ય સુખોથી સર્વદા પર રહે છે. તેઓ આત્માના સત્ય આનંદના ઉપભોગમાં જ મગ્ન રહીને પોતાનો કાળ નિર્વહન કરે છે.

ઈંદ્રિયજન્ય સુખો અને ઈંદ્રિયજન્ય આકર્ષણોથી જીવન સ્થૂલ શરીરમાં જ જકડાયલું રહે છે. સ્થૂલ શરીરનું આવું બંધન કોઇ રીતે ઇષ્ટ નથી. સ્થૂલ શરીરનું બંધન અધઃપાતકારી જ નીવડે છે. સ્થૂલ શરીરનાં સુખો એ કંઇ સુખ નથી. એ સુખોનો ઉપભોગ એ આપણો હક્ક પણ નથી. આપણો જન્મસિદ્ધ હક્ક તો આત્મસુખનો અનુભવાનંદ એ જ છે. જો આત્મસુખના આનંદનો ક્ષણ પણ અનુભવ થાય તો યોગીઓ વિગેરેનું સુખ દુનીયાભરનાં રાજ્ય અને તેના અતુલ વૈભવનાં કરતાં અનંતગણું ચઢિયાતું છે એવી નિશ્ચયયુક્ત શ્રદ્ધાની પરિણતિ અવશ્ય થાય છે.

જે મનુષ્ય આસજનો આદિ દુનીયાનાં સર્વસ્વનો શ્રદ્ધાપૂર્વક પરિત્યાગ કરે છે તેમને અપૂર્વ સુખ મળે છે. તેમનાં સુખ આગળ દુનીયાનાં તુચ્છ અને ક્ષણિક સુખો કંઈ પણ હિસાબમાં નથી. સંસારનો ખરો ત્યાગ કરનાર મનુષ્યોને મુક્તિની પ્રાપ્તિ પણ થઇ શકે છે. સંસારનાં ક્ષુદ્ર સુખો અને દુઃખદ બંધનોથી આત્મસાક્ષાત્કારનો અનેરો આનંદ અનુભવાય છે.

એક જ ઉદ્દીપનથી જે તે ઈંદ્રિયની નૈસર્ગિક ગુણશક્તિનો જ આવિષ્કાર થાય છે એમ આધુનિક માનસશાસ્ત્રથી સિદ્ધ થયું છે. આથી

*ભૌતિક વસ્તુઓમાં કેટલીક સ્થૂલ ગુણો ઉપરાંત રસાયણિક કાર્ય આદિ શક્તિઓ હોય છે. ભૌતિક વસ્તુઓમાં સુખદુઃખ આપવાની વાસ્તવિક કોઇ શક્તિ જ નથી.

ઉદ્દીપન ભલે એક જ હોય પણ તેથી ચક્ષુ, કર્ણ આદિ ઇન્દ્રિયો પોતપોતાની ગુણ-શક્તિનો જ આવિષ્કાર કરે છે. ઉદ્દીપનને કારણે, ચક્ષુની નિરીક્ષણ શક્તિ વધે છે, કર્ણની શ્રવણ-શક્તિમાં વધારો થાય છે અને એમ બીજી ઇંદ્રિયોની શક્તિઓ પણ જરૂર વધે છે. વળી એક જ ઇંદ્રિયના ગુણધર્મમાં જૂદાં જૂદાં ઉદ્દીપનોથી કશું પરિવર્તન નથી થતું. ઉદ્દીપનો ગમે તેટલાં હોય પણ ચક્ષુ ઇંદ્રિય એ જોવાનું જ કાર્ય કરે છે. ચક્ષુથી બીજું કોઈ કાર્ય કદાપિ નથી થઈ શકતું.

ઇચ્છા-શક્તિની આંતરિક એકાગ્રતાથી જે તે ઇંદ્રિયની નસો કે મજ્જા તંતુઓ ઉપર અવશ્ય અસર થાય છે. આથી જ સ્વાદિષ્ટ ભોજન જોતાં જ મ્હોંમાંથી પાણી છૂટે છે. અત્યંત ક્ષુધા લાગી હોય ત્યારે જે તે આહારની સુગંધ તેમજ સ્વાદનો અનુભવ પણ ઘણીએ વાર મનુષ્યને થાય છે. આજ પ્રમાણે કોઇ પ્રિય આપ્તજનનાં નામ માત્રથી આનંદનો સંચાર થઇ રહે છે. આનંદથી આખાયે શરીરમાં લોહી વિદ્યુત જેવા વેગથી ફરવા માંડે છે. આપ્તજનના સંસર્ગથી આનંદ થાય તેવો આનંદ પણ ઘણીયે વાર મનુષ્યથી અનુભવાય છે.

યોગી પુરૂષો કુદરતનાં આ સર્વ રહસ્યથી સર્વદા વાકેફ હોય છે. તેઓ પોતાની ઇચ્છાનુસાર જે તે ઇંદ્રિયના કોઇ પણ ભાવ વ્યક્ત કરી પણ શકે છે. પણ એ ભાવો કોઇ ઇંદ્રિય-લાલસાની પરિતૃપ્તિ અર્થે નથી જ હોતા. યોગીઓમાં એવી રીતે ઇંદ્રિય-લાલસાનું પરિણમન થાય તો તેમનું અધઃપતન જ થાય. સચ્ચિદાનંદ દશારૂપ આત્માનાં વિશુદ્ધ સ્વરૂપમાં જ યોગીઓને આનંદ ભાસે છે અને તેમાં જ તેઓ અનેરો આનંદ મહાલે છે. સત્ય સુખના ઉપભોગથી, યોગીઓને સત્ય સુખનું જ સ્ફુરણ થયા કરે છે. યોગીઓ સદા કાળ આત્માનાં અધિરાજ્યનું સવિશેષ સુખ અનુભવે છે. સામાન્ય મનુષ્યો પ્રાયઃ ધર્મ કે પરમાત્મા કે ધર્મજન્ય સત્ય સુખની વાતો જ કરે છે. યોગીઓને પરમપદ અને સત્ય સુખનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

યોગીઓનું હૃદય આત્માનાં વિશુદ્ધ સ્વરૂપ સાથે જ સંલગ્ન રહે છે. આખરે સમાધિનું નિરતિશય સુખ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. સમાધિનો આનંદ અનેરો છે. એ આનંદ ખરેખર વર્ણનાતીત છે. સમાધિની શક્તિ અપૂર્વ છે. સમાધિની શક્તિના સંબંધમાં "The Voice of The Silence" (સમાધિનો દિવ્ય નાદ) માં સત્ય જ કહ્યું છે કે:—

"સમાધિ-દશા પ્રાપ્ત થતાં, દિવ્ય દ્વારો ખુલી જાય છે. કુદરતનાં મહાનમાં મહાન્ બળથી પણ, આત્માની સર્વોચ્ચ પ્રગતિમાં કોઇ રીતે અંતરાય થઇ શકતી નથી".

સમાધિસ્થ મહાપુરૂષો જીવન અને મૃત્યુ (મૃત્યુ અને જન્મ) ના વિજેતા બને છે. તેઓ આત્મોન્નતિનાં પરમ શિખરે પહોંચે છે. તેમનું ચિત્ત અનંત મહાસાગર જેવું શાન્ત બને છે. સંસારી મનુષ્યોને ચમત્કારી લાગતી ઘટનાઓ તેમને સામાન્ય રૂપ લાગે છે. તેઓ કોઇ પણ ચમત્કાર કરી શકે છે. તેઓ મૂર્તિમાન સત્ત્વગુણ અને શક્તિરૂપ બની રહે છે. શાન્તિ અને શુભ ભાવનાની તેમનામાંથી અહર્નિશ પરિણતિ થયા કરે છે. સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે તેમને ભ્રાતૃભાવ જાગે છે.

આજકાલની દુનીયામાં ચમત્કારો અશક્યવત્ થઇ પડયાથી ચમત્કારી ઘટનાઓની ચર્ચા પ્રાયઃ હાસ્યાસ્પદ થઇ પડે છે. કેટલાકને પૂર્વકાલીન ચમત્કારોની ચર્ચાથી આશ્ચર્ય પણ થાય છે. જનતાની આ હાસ્યાસ્પદ સ્થિતિ સર્વથા

અજ્ઞાનજન્ય છે એમ જ કહી શકાય. જનતાનાં અજ્ઞાનને લઇને જ, ચમત્કારી ઘટનાઓ કુદરતી હોવા છતાં તેમને એક પ્રકારનું અત્યંત દિવ્ય સ્વરૂપ ભાસે છે. કોઇ પરિણામનાં કારણો શુભ કે અજ્ઞાન હોય તો જનતાને સામાન્ય રીતે તેમાં ચમત્કાર જેવું લાગે છે. વસ્તુતઃ ચમત્કાર જેવું તેમાં કશુંયે નથી હોતું. પરિણામનાં કારણો યથાર્થ રીતે જાણી શકાય તો બધું કુદરતી ઘટના રૂપે જ લાગે છે. સંસારમાં કોઇસ્તુ અશકય નથી. કુદરત ઉપર અધિરોજય* તેમજ ઉચ્ચ પ્રતિનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકનારી બુદ્ધિ, જીવન આદિ અજ્ઞાનીને મન અત્યંત આશ્ચર્યકારી જણાય છે. જ્ઞાનીને તેમાં કશુંયે આશ્ચર્ય નથી જણાતું. જ્ઞાન થતાં, એક વખતની ચમત્કારી ગણાતી વસ્તુ ચમત્કારરૂપ નથી લાગતી. આથી જ એક વખતની ચમત્કારી ગણાતી શોધોમાં, આજની જનતાને કશોયે ચમત્કાર નથી લાગતો.

વાંચવા લખવાની કળા કે વિદ્યાથી જેઓ અજાણ હોય તેમને જ એ કળા કે વિદ્યામાં ચમત્કાર લાગે છે. એ કળાના જાણકાર મનુષ્યોને એમાં ચત્કારનો આભાસ નથી થતો. શિક્ષિત મનુષ્યોનાં જ્ઞાન કે વાંચવા લખવાની શકિતથી અજ્ઞાનીઓને જ આશ્ચય થાય છે.* જ્ઞાનીઓને તેથી કશુયે આશ્ચર્ય નથી થતું.

આપણે છેક અજ્ઞાન હોવાથી જ સંતપુરૂષોના ચમત્કારથી આપણને અત્યંત આશ્ચર્ય થાય છે. અજ્ઞાનને કારણે જ એ ચમત્કારોના સંબંધમાં કેટલીક વાર શ્રદ્ધાની પરિણતિ નથી થતી.

પ્રભુ મહાવીર આદિ જગતની અનન્ય વિભૂતિઓએ પોતાનાં જીવનમાં જે અનેક ચમત્કારો કરી બતાવ્યા છે તે સર્વ ચમત્કારો કુદરતનાં વિવિધ બળોનાં જ્ઞાનજન્ય જ હતા. કુદરતનાં મહાન્ બળોનાં અજ્ઞાનને કારણે, ચમત્કારોના સંબંધમાં મનુષ્યને આશ્ચર્ય થાય છે કે આશંકા જાગે છે. કુદરતની અનેક શકિતઓ, એ શકિતઓનાં અજ્ઞાનને કારણે, આશ્ચર્યકારી જણાય છે. એ શકિતઓનું જેમને જ્ઞાન હોય તેમને તેમાં કંઇ પણ આશ્ચર્ય નથી લાગતું.

વિદ્યુત્ અને આકર્ષણ એ પ્રકૃતિની બે મહાન્ શક્તિઓ છે. એ શક્તિઓથી ઘણાં અદ્ભૂત કાર્યો થઇ શકે છે. આથી એ શક્તિઓનું જેમને જ્ઞાન ન હોય તેમને એ શક્તિઓ અને તેમનાં કાર્યોથી અત્યંત આશ્ચર્ય લાગે છે. બીજાઓને તેમાં કંઈ પણ ચમત્કાર કે આશ્ચર્ય જેવું નથી જણાતું. આકર્ષણશક્તિથી લાખો તારાઓ વિગેરે આકાશમાં અવધારિત રહે છે. આકર્ષણનું આવું મહાન્ બળ છે.

—અપૂર્ણ.

* આ સંબંધી બ્રાહ્મણ દંપતી અને ભીલોનું દ્રષ્ટાન્ત જાણવા જેવું છે. બ્રાહ્મણ અને તેની સ્ત્રી શિક્ષિત હતાં. બન્ને વાંચી લખી શકતાં. એક વખત બ્રાહ્મણ ઘેરથી વનમાં જતાં, ત્યાં તેને કોઈ વસ્તુની જરૂર પડી. આથી તેને લાકડાના કટકા ઉપર કોલસાથી કંઇ લખી એક ભીલદ્વારાએ સંદેશરૂપ ચિઠ્ઠી પોતાની પત્નીને મોકલાવી. પત્નીએ પતિની ચિઠ્ઠી વાંચતાંજ પતિને જોઇતી વસ્તુ તુરતજ મોકલાવી આપી. આ ઘટનાથી, અજ્ઞાન અને અભણ ભીલનાં આશ્ચર્યનો પારજ ન રહ્યો. ભણેલા મનુષ્યો લાકડાંને પણ બોલાવી શકે છે એવા વિચારથી તે બ્રાહ્મણ દંપતીની વિદ્યા ઉપર મંત્રમુગ્ધ થઇ ગયો.

સ્વીકાર સમાલોચના

૧ ધી થીયરી ઓફ કર્મ–લેખક એમ જી. મરચન્ટ B. A. (Hons) શ્રી લબ્ધિસૂરિજી જૈન ગ્રન્થમાળા ગારીયાધાર તરફથી

૨ શ્રી ઋષભદેવ સ્વામી–લેખક શ્રી રાજહંસ શ્રી લબ્ધિસૂરિજી જૈન ગ્રંથમાળા ગારીયાધાર તરફથી ઉપરના ગ્રંથો સાભાર સ્વીકારવામાં આવે છે

૩ શ્રી મહાવીર વિદ્યાલય મુંબઇ ત્રીશમો વાર્ષિક રિપોર્ટ–ત્રીશ વર્ષ થયા સ્થાપન થયેલ આ સંસ્થા તેના ખંતીલા કાર્યવાહકો અને શ્રીમાન જૈન બન્ધુઓના દરેક પ્રકારના સહકારથી ઘણી જ પ્રગતિ કરી રહેલ છે. ઉચ્ચ કેળવણીના ધ્યેયને જ મુખ્ય રાખી બીજી કોઇપણ કેળવણી સંસ્થા કરતાં ભારતમાં પ્રથમ પંક્તિએ છે રિપોર્ટ પણ વિસ્તારપૂર્વક પ્રકટ થયેલ છે. દરેક પ્રકારની સહાયને યોગ્ય છે. અમો ભવિષ્યમાં વિશેષ પ્રગતિશીલ થાય તેમ ઇચ્છીએ છીએ.

સાહિત્યરસિક બંધુશ્રી મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઇનો સ્વર્ગવાસ.

ગયા માસમાં મગજની બિમારી ભોગવી ભાઇ મોહનલાલનો સ્વર્ગવાસ થયો છે. તેઓ જેમ વકીલાતના ધંધામાં નિષ્ણાત હતા, તેમ ધર્મશ્રદ્ધા હોવા સાથે સાહિત્યકાર અને સાક્ષર હતા. જૈન ઐતિહાસિક સાહિત્ય જ તેમનો મુખ્ય વિષય હતો. જૈન ગૂર્જર કવિઓ ત્રણ વિભાગમાં, આત્માનંદ જન્મ શતાબ્દિ વગેરે ગ્રંથો ઘણા સંશોધન અને પરિશ્રમપૂર્વક લખી ઇતિહાસ સાહિત્યની વૃદ્ધિ કરી છે. જૈન હેરલ્ડના ઘણા વખત સુધી તંત્રી હતા. સ્વભાવે નીડર, શ્રદ્ધાળુ, માયાળુ હતા. આ સભામાં ઘણા વખતથી લાઇફ મેમ્બર હતા. સભાના પ્રકટ થતાં સાહિત્યના પ્રશંસક અને સભા ઉપર સંપૂર્ણ પ્રેમ ધરાવતાં હતા. તેઓના સ્વર્ગવાસથી જેમ એક સાહિત્યકારની સભાને ખોટ પડી છે. તેમ જૈન સમાજને પણ તેમની ખોટ પડી છે તેમના પવિત્ર આત્માને અખંડ શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ તેમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીએ છીયે.

ભાઇ જગજીવનદાસ ફૂલચંદનો સ્વર્ગવાસ.

ભાઇ જગજીવનદાસ થોડા દિવસની બિમારી ભોગવી આ માસની શુદ ૨ ના રોજ સ્વર્ગવાસ પામ્યા છે. તેઓ આ શહેરના કાપડના મુખ્ય વ્યાપારી હતા. તે ધંધામાં પ્રવીણ થવાથી આર્થિક સ્થિતિ સારી સંપાદન કરી હતી. તેઓની ધર્મ પ્રત્યેની દૃઢ શ્રદ્ધા હતી. જૈન બંધુઓ પ્રત્યે પ્રેમ હોવાથી તેઓને કોઇ પણ પ્રકારની રાહત આપવી તેમનો ધ્યેય હોવાથી શ્રી દાદાવાડીમાં જૈન બંધુઓને રાહત આપવા તેત્રીશ હજાર રૂપીયા સેનેટોરીયમ બંધાવવા અત્રેના શ્રી સંઘને અર્પણ કર્યા હતા. તેઓને તે તૈયાર થયે જોવાની સંપૂર્ણ અભિલાષા છતાં ગમે તે કારણોથી તે જોઇ શકયા નથી. તે અંત સમય સુધી તેમને અગાઉના રહી ગઇ છે બીજી કેટલીક સખાવતોના મનોરથ હોવા છતાં ભાવિભાવ બળવાન હોવાથી તે પ્રસંગ સાંપડી શકયો નથી. તેઓ શાંત, મિલનસાર, અને ભદ્રિક હતા. આ સભાના ઉપર પૂર્ણ પ્રેમ હોવાથી ઘણા વર્ષોથી લાઇફ મેમ્બર હતા. તેઓના પવિત્ર આત્માને અનંત શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ તેમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા સાથે તેમના સુપુત્રો વિનયચંદ, મોહનલાલ વગેરેને દિલાસો દેવા સાથે તેમના પગલે ચાલે તેમ સૂચના કરીએ છીએ.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશકઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨. પોષ. પુસ્તક ૪૩ મું.
વિક્રમ સં. ૨૦૦૨. :: ઇ. સ. ૧૯૪૬ જાન્યુઆરી:: અંક ૬ ઠ્ઠો.

શ્રી જિનદેવ સ્તવન.

(કૈસે છિપોગે અબ તુમ કૈસે છિપોગે—એ રાગ)

પાર ઉતારો પ્રભુજી પાર ઉતારો, દુસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો (૧)

ગાજે મદ મોહ લોભ કામ ગુમાની (૨) હામ થઇ દૂર પ્રભુ ના મળે આરો;
દુસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૨)

ઊંચે આકાશ નીચે સંસાર સિંધુ (૨) પાર કરો નૌકા ભવ ભયથી ઉગારો;
દુસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૩)

સમકિત રસ સ્વાદકરી વૃત્તિ સુધારી, (૨) સંસાર સર્વ થાય હવે અકારો;
દુસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર. (૪)

રત્નત્રયી અમૂલ્ય તુજથી પમાયે (૨) જન્મ મરણકેરો ન લાવશો વારો;
દુસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૫)

જન્મ મરણ સફળ થાય ટળે ભવની ફાંસી, (૨) ચરણ વસાવો હવે આધાર તમારો;
દુસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૬)

ચરણે વસવાની મારી આશ અધૂરી, (૨) હાથ ગ્રહી નાથ! મ્હારો જન્મ સુધારો;
દુસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૭)

અજિત પ્રતાપ જિન દેવ! આપનો (૨) હેતે હેમેન્દ્રકેરાં દુઃખ નિવારો;
દુસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૮)

મુનિરાજશ્રી હેમેન્દ્રસાગર

'પુન્યની મહત્વતા.'

લે. આચાર્ય શ્રી. વિજયકસ્તૂરસૂરીશ્વરજી મહારાજ.

માનવ જીવનમાં પુન્યકર્મ રળવાનો સમય ખોઈ બેસનાર આપત્તિ વિપત્તિનો જ ગ્રાહક કહી શકાય. રાજા હોય કે રંક હોય, શ્રીમંત હોય કે કંગાળ હોય બધાયને પુન્યકર્મ પેદા કરવા માટે એક સરખો જ પ્રયાસ કરવાની જરૂરત છે. શ્રીમંત અથવા તો રાજાએ પોતાને મળેલી સંપત્તિ જોઈને પુન્યની અનાવશ્યકતા સમજી સંતોષ માનવાની જરૂરત નથી; કારણ કે પુન્યથી મળેલી સંપત્તિ વપરાઈને ઓછી થતી જાય છે તે ઓછી ન થવા દેવા અથવા તો તેને વધારવાને માટે પુન્ય બળની અત્યંત આવશ્યકતા રહે છે. પુન્યબળ ઘટી ગયા પછી મેળવેલી સંપત્તિ નષ્ટ થાય છે એટલું જ નહીં પરંતુ નવી સંપત્તિ મેળવવાનો પ્રયાસ પણ નિષ્ફળ જાય છે અને માનવજીવન પૂર્ણ થયા પછી ભાવી જીવન અધમ અને દુઃખપૂર્ણ મેળવાય છે.

માનવ જીવનમાં જેટલું પુન્ય વપરાય છે તેટલો વપરાશ પશુ જીવનમાં હોતો નથી; કારણ કે પશુ કરતાં માનવી ઘણો જ સુખી કહેવાય છે. માનવી જેટલું સુખ મેળવે છે તે બધું પુન્યથી ખરીદેલું છે. જેમ સુખ ભોગવાય છે તેમ તેમ પુન્ય વપરાય છે. એકલું ધન મેળવવામાં જ પુન્યની જરૂરત પડે છે એટલું જ નહીં પણ પાંચે ઇંદ્રિયોના અનુકૂળ વિષયો મેળવવામાં, નિશ્ચિંત અને નિરોગી રહેવામાં, સુખે જીવવામાં અને માન પ્રતિષ્ઠા આદર તથા યશ-કીર્તિ મેળવવામાં પુન્ય પુષ્કળ વપરાય છે. માટે જ પુન્ય પેદા કરવા ધાર્મિક વ્યવસાય કરવાની અત્યંત આવશ્યકતા રહે છે, તો તે વ્યવસાય માટે નિર્ણીત કરેલા સમયને નિરુદ્યમી-પણાથી દૂષિત કરવો ન જોઈએ. જેમ ગૃહસ્થમાં રહેનારને હાલતાંચાલતાં પૈસાની જરૂર પડે છે, માટીના ઘડા જેવી વસ્તુ, અરે! એક દાતણ પણ પૈસા આપ્યા વિના મળી શકે નહીં, તેમ સંસારી જીવનમાં જીવનાર જીવને પુન્યની ઘણી જ જરૂરત રહે છે. દરેક જન્મમાં જીવની પાસે પુન્ય હોય તો જ સર્વ પ્રકારની અનુકૂળતા મેળવી સુખે જીવી શકે છે.

કોઈપણ વસ્તુ કિંમત આપ્યા સિવાય મળી શકતી નથી. જેવા પ્રકારની વસ્તુ હોય છે તેની કિંમત પણ તેવા જ પ્રકારની હોય છે. પૌદ્ગલિક જડાત્મક સુખના સાધન મેળવવાને માટે કિંમતમાં પુન્ય આપવું પડે છે. જેની પાસે પુન્ય સારા પ્રમાણમાં હોય છે તે સ્વેચ્છા પ્રમાણે પૌદ્ગલિક સુખના સાધન મેળવી શકે છે, પણ અજ્ઞાની પુન્યહીન કંગાળ સાધનના અભાવે દુઃખે જીવી દુર્ગતિમાં ચાલ્યો જાય છે, કે જ્યાં વધારે દુઃખમય જીવનનો અનુભવ કરે છે; કારણ કે માનવ જીવનમાં પુન્યનો કંગાળ હોવા છતાં પણ તેણે પુન્ય રળવા કાંઈપણ વ્યવસાય કર્યો નહીં. અને દરિદ્રતાના આશ્રયમાં રહીને નિરુદ્યમીપણે સર્વોત્તમ પુન્ય રળવાના સાધનભૂત માનવજીવનને વેડફી નાંખ્યું. જો કે માનવી સુખી થવા કાંઈ ને કાંઈ ઉદ્યમ તો કરે જ છે તેમજ જીવનને પણ વાપરે છે છતાં માનવજીવનના મુખ્ય કર્તવ્યરૂપ ધાર્મિક વ્યવસાય કે જે આત્મિક તથા પૌદ્ગલિક સુખ આપે છે તે ન કરતાં પુન્યહીનપણે પૌદ્ગલિક

સુખના સાધન મેળવવા અધર્મ તથા અનીતિના કાર્યમાં ઉદ્યમવાળો રહે છે. અને છળ-કપટ-વિશ્વાસઘાત કરીને કાંઈક સાધન મેળવે પણ છે છતાં તે સુખના બદલે મેળવેલી વસ્તુઓથી અનેક પ્રકારના દુઃખ જ ભોગવે છે, અને પરિણામે અધર્મથી ઉપાર્જન કરેલા પાપના ફળરૂપ દુર્ગતિનો આશ્રિત બને છે, એટલા જ માટે તેને નિરુદ્યમી અને જીવન વેડફી નાંખશે તેમ કહેવામાં આવે છે. જે માનવી માનવજીવનમાં સુકૃત કરીને પુન્યકર્મ અથવા તો નિર્જરા-મુક્તિ મેળવે છે તે જ સાચો ઉદ્યમી અને જીવનનો સદુપયોગ કરનાર કહેવાય છે. બાકીના જીવો તો પાપકર્મ કરી દુઃખની પરંપરા મેળવનારા હોવાથી સાચા ઉદ્યમી અને જીવનને સાર્થક કરનારા કહી શકાય નહીં. જે માનવી પોતાની સમજણ પ્રમાણે કહે કે હું બધી વાતે સુખી છું, મારી પાસે લાખો-ક્રોડોની સંપત્તિ છે, બાગ-બંગલા-મોટર-નોકર-ચાકર છે, મારે સ્ત્રી-પુત્ર-ભાઈભાંડુ આદિ કુટુંબ પરિવાર સારો છે, અને બધાય મારી ઈચ્છા પ્રમાણે વર્તે છે, મિત્રાદિ પણ સારા સ્વજન હિતૈષી અને સ્નેહપૂર્ણ છે, હું વાર્ષિક લાખોની આવકવાળો છું, મારી શારીરિક સંપત્તિ પણ સારી છે, રોગ રહિત સુંદર કાયા છે, લોકોમાં પણ મારી આબરૂ સારી છે, સારા પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો મારો આદર સત્કાર કરે છે વિગેરે આ પ્રમાણે કહેનારાએ વિચારવું જોઈએ કે-આ બધુંય શાથી? બીજાઓમાં ઘણી ખામીઓ દેખાય છે. કોઈને પુત્રનું દુઃખ તો કોઈને ધનનું. આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારના દુઃખોથી ઘેરાયેલા જગતમાં ઘણા છે અને મને સર્વ પ્રકારની અનુકૂળતા મળી છે તેનું શું કારણ?

જે સર્વ પ્રકારે સુખ ભોગવે છે તેણે અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે તેની પાસે પુન્યનો સંગ્રહ સારો છે. અને તે પુન્ય ખરચીને સુખ મેળવે છે. સુખના પ્રમાણમાં પુન્યનો વ્યય થાય છે માટે જેટલું પુન્ય ખરચાય છે તેટલું જ નવું પુન્ય રળવાને માટે તેને ધાર્મિક વ્યવસાય કરવાની જરૂરત છે. જો ઉદ્યમ કરીને નવું પુન્ય નહિં રળે તો પુન્યનો પુષ્કળ ખરચ હોવાથી જલદી ખૂટી જશે અને છેવટે સુખની દરિદ્રતા ભોગવવી પડશે. અને જો દુઃખ આવીને ઊભું રહેશે તો પછી પાછું તેટલું પુન્ય આ જીવનમાં મેળવી શકાશે નહિ. જેને રોજનું પચાસનું ખરચ હોય તેણે રોજ પચાસ રળવા જ જોઈએ. જ્યાં સુધી પચાસ રળે ત્યાં સુધી તો વધુ સુખની આશા રાખી શકે નહિ. તેમજ વ્યવસાય બંધ કરી નિશ્ચિતપણે સુખ ભોગવી શકે નહિં પણ જો તે પચાસથી વધુ રળે તો જ ભવિષ્યમાં સુખની સામગ્રી મેળવી વગર વ્યવસાયે પણ રળેલા દ્રવ્યથી સુખી થઈ શકે છે. તેવી જ રીતે જેઓ પુન્ય ભોગવે છે પણ નવું પેદા કરતા નથી તેમને આજ જીવનમાં અથવા તો ભાવી જીવનમાં પુન્યનો અભાવે સુખની સામગ્રી મળી શકતી નથી, પણ ધાર્મિક વ્યવસાય કરી ખરચ કરતાં પણ વધુ પુન્ય રળનાર ઉભય લોકમાં ઇચ્છિત સુખ મેળવી શકે છે. જેમ ખાવાની કોઈપણ વસ્તુ ખાતા જેમાં જેટલું આપણને ગળ્યું લાગે છે તેટલા પ્રમાણમાં તેમાં સાકર હોય છે. જો કે તે સાકર આપણને પ્રત્યક્ષ જણાતી નથી. પ્રત્યક્ષ તો શીરો-લાડુ આદિ મિષ્ટાન્ન અથવા તો સેલડી-ગાજરાં આદિ વનસ્પતિ જણાય છે; છતાં મીઠાશ સાકરનો ગુણ છે અને તે તેમાં જ રહેલી છે એમ એકલી સાકર ખાવાથી જનતાને અનેક વખત અનુભવસિદ્ધ થયેલું હોવાથી અણજાણમાં અણજાણ પણ મીઠી લાગતી વસ્તુઓમાં સાકરનું જ અનુમાન કરવાનો. તેવી જ રીતે જ્યાં જ્યાં જેટલે અંશે સુખ છે ત્યાં ત્યાં તેટલે અંશે પુન્ય અવશ્ય હોય છે. જેમ સાકરનો સ્વભાવ

ખળપણુ છે, તેમ પુન્યનો સ્વભાવ સુખ છે. જેની પાસે પૌદ્‌ગલિક સુખની સામગ્રી જેટલા પ્રમાણુમાં હોય છે તેની પાસે પુન્ય પણુ તેટલા પ્રમાણુમાં રહેલું છે. પુન્યના રજકણો—પુદ્‌ગલોમાં દુઃખનો અંશ પણુ હોતો નથી. જેમ સાકર પ્રીકાશવાળી વસ્તુને મીઠી બનાવે છે તેમ પુન્ય દુઃખીને સુખી બનાવે છે.

સંસારમાં સર્વ પ્રકારે સુખી અથવા તો દુઃખી કોઈક જ હોય છે. ધન છે ત્યાં પુત્ર નથી અને પુત્ર છે ત્યાં ધન નથી. જ્યાં બંને છે ત્યાં આરોગ્યતા નથી. આ પ્રમાણે કોઈ ને કોઈ સુખની ખામી માનવીઓમાં જણાય છે તેનું કારણુ પુન્યની અશુદ્ધિ છે અર્થાત્ પુન્યમાં પાપ ભળેલું હોવાથી જ સુખની ન્યૂનતા રહે છે. જેમ સાકરમાં કરિયાતું ભળી ગયેલું હોય અને તેને ખાઈયે તો તે સાકર કેવળ મીઠી ન લાગતાં કાંઈક કડવી પણુ લાગે છે તેવી જ રીતે પાપમિશ્રિત પુન્ય ભોગવતાં કોઈ વાતે સુખ તો કોઈ વાતે દુઃખ અનુભવાય છે. માનવીઓમાં ભાગ્યે જ કોઈક એવો હશે કે જે કેવળ પુન્ય અથવા તો કેવળ પાપ જ ભોગવતો હશે, કોઈ પુન્ય અધિક તો પાપ અલ્પ અને કોઈ પાપ વધારે તો પુન્ય ઓછું ભોગવે છે. જે પાપ અધિક અને પુન્ય અલ્પ ભોગવતો હશે તે પોતાને દુઃખી જણાવે છે અને પુન્યની અધિકતાવાળો પોતાને સુખી જણાવે છે.

જેમ દાળ–શાક આદિ વસ્તુઓને સ્વાદિષ્ટ બનાવવાને ખારાસ, ખટાસ, મીઠાસ, તીખાસવાળી વસ્તુઓનું ચૂર્ણ–મશાલો કરીને બીજી વસ્તુઓનો સ્વાદ આપવા છતાં પણુ દાળને ખારી કહેશે અને જો મરચાં વધારે હશે તો તીખી કહેશે. તેવી જ રીતે માનવી ભિન્ન ભિન્ન પ્રવૃત્તિ અને અધ્યવસાયથી કરેલા કાર્યના પરિણામરૂપ પુન્ય તથા પાપને એકી સાથે જ ભોગવવાથી જે કર્મ વધુ પ્રમાણુમાં દળ તથા રસવાળું હશે તેને અનુસરીને પોતાને સુખી અથવા તો દુઃખી જણાવશે. પુન્ય પાપ આદિ ભિન્ન પ્રકૃત્તિવાળા આઠે કર્મનો દરેક સમયમાં એકી સાથે જ ઉદય હોય છે તેમાં વધારે રસ તથા દળવાળા કર્મ અત્યંત સ્પષ્ટ રીતે અનુભવાય છે. અશાતાવેદની તથા લાભાંતરાય, ભોગાંતરાય અને ઉપભોગાંતરાયના ઉદયથી ઘેરાયેલા અર્થાત્ હમેશના રોગી, ધનહીન, બાગ-બંગલા, સ્ત્રી, વસ્ત્ર, ઘરેણાં તથા સ્વાદીષ્ટ ખાદ્ય પદાર્થો આદિથી વંચિત દુઃખી અજ્ઞાની માનવી પાપીને સુખી અને ધર્મીને દુઃખી જોઈને, કેટલાક એમ કહેતા નજર આવે છે કે પાપ કરવાથી સુખી થવાય છે અને ધર્મ કરવાથી દુઃખી થવાય છે; માટે અધર્મજ કરવો ઠીક છે. પણુ તે મોટી ભૂલ કરે છે; કારણુ કે જો સાકર કડવી લાગે અને કરિયાતું મીઠું લાગે, દેવતા શીતળતા આપે અને પાણી બાળી નાંખે તો જ ધર્મથી દુઃખ અને અધર્મથી સુખ થઈ શકે, વસ્તુમાત્ર પોતપોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે જ વર્તે છે. ધર્મથી પુન્ય ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનો સ્વભાવ જ પૌદ્‌ગલિક સુખનાં સાધન મેળવી આપવાનો છે. અને અધર્મથી પાપ થાય છે કે જે પરિણામે દુઃખોત્પાદક પૌદ્‌ગલિક સાધનો મેળવી આપે છે જેથી માનવી અનેક પ્રકારનું દુઃખ ભોગવે છે. છતાં અધર્મી માણસો જે સુખી જણાય છે તે તેમના પૂર્વે સંચિત પુન્યના ઉદયનું પરિણામ છે, પણુ જે સુખી અવસ્થામાં અધર્મ કરી પાપ ઉપાર્જન કરી રહ્યા છે તે જ્યારે ફળ આપવા સન્મુખ થશે–ઉદયમાં આવશે ત્યારે ભવિષ્યમાં તેઓ અવશ્ય દુઃખ ભોગવશે જ તેવી જ રીતે ધર્મી માણસ જે દુઃખ ભોગવી રહ્યા છે તે પણુ તેમના પૂર્વે કરેલા પાપના ઉદયનું ફળ છે; પણુ તેમની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિનું નથી. પોતાની શુભ પ્રવૃત્તિથી

ઉપાર્જન કરેલા પુન્યના ફળથી તો તેઓ ભાવીમાં અનેક પ્રકારે સુખની સામગ્રી પ્રાપ્ત કરશે જ.

એક માણસ ઘઉંની રોટલી ખાતો હોય અને બાજરી કે બંટી વાવી રહ્યો હોય તો તે કાંઇ વાવેલું ખાતો નથી પણ પૂર્વે સંઘરી રાખેલું ખાય છે. તે પહેલાના સંઘરેલા ઘઉં થઇ રહેશે ત્યારે વાવેલા બાજરી કે બંટી જ ખાવાનો અને જેને બંટી સંઘરી રાખી હશે તે હાલમાં બંટી ખાતો જણાશે પણ જે ઘઉં વાવી રહ્યો છે. તે તૈયાર થયા પછી ઘઉં જ ખાશે, તેવી જ રીતે પુન્ય સંઘરનાર પાપી માણસ હાલમાં સુખ ભોગવે છે પણ પુન્ય થઇ રહ્યા પછી પાપનું ફળ દુઃખ જ ભોગવશે અને પૂર્વે સંચિત પાપના ઉદયવાળો ધર્મી માણસ પાપ ક્ષય થયે સુખી જ થશે. આકડો વાવનાર આંબાના ફળ મેળવી શકે નહિં અને આંબો વાવનાર આકડાના ફળ મેળવે નહીં.

ખેડૂત ખેતરમાં પરિશ્રમ કરીને અનાજ વાવે છે તેને ઘડી બે ઘડીમાં લણવાનો પ્રસંગ આવતો નથી, અર્થાત્ સવારે ખેતરમાં જઇને ઘઉં કે બાજરી આદિ વાવી અને સાંજે ખેતરમાંથી અનાજના ગાડાં ભરી લાવે તેમ બનતું નજર આવતું નથી, પણ વાવેલા ઘઉં વિગેરેને અનુકૂળ હવા પાણી મળે તો તે ઊગી નીકળે છે. ત્યાર પછી છોડવા થાય છે અને પછી કણસલાં આવી દાણા ચડે છે અને પાકી જાય છે ત્યારે ખેડુતને લણવાનો પ્રસંગ આવે છે. આ પ્રમાણે ખેતરમાં દાણા વાવ્યા પછી ચાર છ મહિને વાવેલું અનાજ ખાવાના કામમાં આવે છે. સાંજે આંબાની ગોટલી વાવીને સવારમાં કેરીઓના ટોપલા ભરીને લઇ જતું કોઈપણ જોવામાં આવતું નથી. ગોટલી વાવ્યા પછી વર્ષો વીતે ત્યારે આંબા ઉપર કેરીઓ લાગે છે. તેવી જ રીતે ધર્મ તથા અધર્મ કરનારાઓને તત્કાળ ફળ મળતું નથી પણ કાળાંતરે જ્યારે કર્મ ફળ આપવા સન્મુખ થાય છે-ઉદયમાં આવે છે ત્યારે પ્રાણી માત્ર પોતપોતાનાં કરેલાં કર્મના અનુસારે ફળ ભોગવે છે. ધર્મીની પાસે પુન્ય હોવાથી સુખી થાય છે અને અધર્મીએ પાપનો સંચય કરેલો હોવાથી દુઃખી થાય છે. આમ હોવા છતાં પણ કોઇને એવો જ આગ્રહ હોય કે ધર્મથી દુઃખ અને પાપથી સુખ થાય છે તો તેણે પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરવા આ પ્રમાણે કરી જોવું. કોઈ માણસ રસ્તામાં ચાલ્યો જતો હોય તેને નિષ્કારણ ગાળ દેવી, બે ચાર તમાચા મારવા, તેની ચોરી કરવી અથવા તો તેની સાથે જતી તેની માતા તથા પુત્રીની સાથે ગેરવર્તણુક કરવી, પછી જો તે સામેનો માણસ બહુજ પ્રસન્ન થઈ પ્રશંસા કરે અને સ્નેહપૂર્વક બહુ જ વિનય તથા નમ્રતા દાખવે ત્યારે તો અધર્મનું ફળ સુખ કહી શકાય. અને આવી પ્રવૃત્તિથી વિપરીતપણે વર્તવાથી, અર્થાત્ સામેના માણસને પગે લાગી તેની પ્રશંસા કરવાથી, તેની સેવા ચાકરી કરવાથી, તેની માતા અને પુત્રીની સાથે માતા તથા પુત્રીની જેમ વર્તવાથી જો તે ચીડાઇ જઈ આવેશમાં આવીને ગાળોનો વરસાદ વરસાવે અને હંમેશાનો શત્રુ બનીને કોઈપણ પ્રકારે દુઃખી કરવા પ્રયત્ન આદરે :તો ધર્મનું ફળ દુઃખમાં જ પડે; પરંતુ આ પ્રમાણે તો કોઇએ પણ અનુભવ્યું નથી તેમજ કોઇને ઇષ્ટ પણ નથી.

વિચારશૂન્ય કેવળ બાહ્ય દૃષ્ટિથી જોઈએ તો પણ સંસારમાં ધર્મની ભાવનાથી નીતિપૂર્વક ધર્મ કરનારાઓ મોટે ભાગે સુખી જણાય છે અને પાપ બુદ્ધિથી અનીતિપૂર્વક અધર્મ કરનારાઓનો મોટો ભાગ દુઃખી છે. સુખ અનેક પ્રકારે ભોગવાય છે અને દુઃખ પણ અનેક પ્રકારે ભોગવાય છે. ચોરી કરનારાઓને જેલમાં જઇને દુઃખ ભોગવવું પડે છે અને ખૂની માણસોને ફાંસીના માંચડે ચડવું પડે છે. વ્યભિચારીઓ

તથા બીજાને દુઃખ દેનારાઓને કમોતે મરવું પડે છે. કોઇક પ્રસંગે ચોર તથા ખૂની કદાચ સજામાંથી બચી જાય છે તો પણ તે બીજા પ્રકારની યાતનાઓ ભોગવી રીબાઇને કમોતે મરે છે. જ્યારે પાપીઓની આવી દશા થાય છે ત્યારે ધર્મીઓ જેવા કે-નીતિથી ચાલનાર, સત્ય બોલનાર, બીજાના દુઃખથી દુઃખી થઇને તેમને સુખી કરવા પ્રયાસ કરનાર, જગતનું ભલું ઇચ્છનાર, જીવ માત્રની દયા કરનાર, પ્રભુની ઉપાસના કરનાર, યશ-કીર્તિ, ધન-સંપત્તિ, સહાનુભૂતિ, પ્રામાણિકતા તથા સુખશાંતિ મેળવી છેવટે સદ્‌ગતિ પામે છે. '**अत्युग्रपुन्यपापानां इहैव फलमश्नुते**' આ નીતિના વાકયને બાહ્ય દૃષ્ટિથી જોઇએ તો ઉગ્ર પુન્ય અથવા તો પાપ કરનારને તે જ જન્મમાં ફળ મળતું પ્રત્યક્ષ જણાય છે; જેમકે-ચોરને જેલ અને ખૂનીને ફાંસી; પણ તાત્ત્વિક દૃષ્ટિથી જોઇએ તો તે તેના પૂર્વજન્મના સંચિતનું ફળ છે અને જે ચોરી તથા ખૂન કરવાથી જે કાંઇ પાપકર્મ ઉપાર્જન કર્યું છે તેનું ફળ તો તેને ભવિષ્યમાં ભોગવવાનું બાકી જ છે. આવી જ રીતે જે ઉગ્ર પુન્ય કરે છે અને સુખ ભોગવે છે તે પણ તેના પૂર્વ જન્મમાં કરેલા પુન્યનું ફળ છે અને અહિં કરેલું પુન્ય તો ભાવીમાં ભોગવવાનું બાકી જ રહે છે. જો શુભાશુભ પ્રવૃત્તિથી ઉપાર્જન કરેલાં પુન્ય-પાપ એક જ જીવનમાં ભોગવી લઇને જીવન સમાપ્ત થતું હોય તો જીવને ફરી જન્મ ધારણ કરવાની જરૂરત રહેતી નથી, કારણ કે સંસારમાં જીવ માત્રનો જન્મ પૂર્વસંચિત કર્મને ભોગવવાને માટે થાય છે. પોતપોતાના કરેલા કર્મના અનુસાર જીવો સદ્‌ગતિ અથવા દુર્ગતિમાં ઉત્પન્ન થઇને પૂર્વે કરેલા શુભાશુભ કર્મના ફળરૂપ સુખદુઃખ આદિ ભોગવે છે. તે ભોગવતી વખત પાછા નવા કર્મ ઉપાર્જન કરે છે તે ભોગવવા પાછો તેને જન્મ ધારણ કરવો પડે છે. આ પ્રમાણે અનાદિ કાળથી જીવ જન્મ મરણ કરતો ચાલ્યો આવે છે. જ્યાં સુધી નવાં કર્મ બંધાતાં અટકે નહિ અને બધાય જૂનાં કર્મ ભોગવાઇ જાય નહિ ત્યાં સુધી તો જીવ જન્મ મરણ કરવાનો જ અને તે મોહનીય કર્મના અંગભૂત રાગ-દ્વેષ વિદ્યમાન છે ત્યાં સુધી કર્મના બંધનો વિચ્છેદ થવાનો નથી. જમીનમાં રહેલા જડ વૃક્ષનાં મૂળીયાં જ્યાં સુધી લીલા રહે છે ત્યાં સુધી ઝાડનાં પાંદડાં ખરી જાય, ડાળી કપાય કે ફળ ફૂલ નષ્ટ થાય તેથી કાંઇ ઝાડ સુકાઇ જતું નથી. ગયેલાં પાંદડાં-ડાળી કે ફળ-ફૂલ હતાં તેનાથી બમણાં આવી જાય છે અને ઝાડ ગાઢી ઘટાવાળું બની જાય છે, તેમ બીજા કર્મ પાતળાં પડી જાય, ઓછાં થઇ જાય, નબળાં જણાય તો પણ રાગ-દ્વેષનાં મૂળીયાં લીલાં હોવાથી તે હતાં તેનાથી વધારે શકિતવાળાં અને ઘણા પ્રમાણમાં એકઠાં થાય છે માટે જ્યાં સુધી રાગ-દ્વેષ નષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધી જીવ પુન્ય ભોગવતો હોય કે પાપ ભોગવતો હોય તે વખતે અવશ્ય નવાં કર્મ બાંધવાનો જ અને તેને ભોગવવા સંસારમાં ભમવાનો જ. જેમ નદીના પ્રવાહમાં જૂનું પાણી ચાલતું થાય અને નવું આવતું જાય બંને પાણીનું જોડાણ એવું હોય છે કે જોનાર બંનેને જુદા પાડી શકે નહીં તે તો ફકત પાણી વહે છે એટલું જ જાણે તેમ કર્મપ્રવાહ અનાદિ કાળથી વહ્યા કરે છે. જૂનાં કર્મ ભોગવાતાં જાય અને નવાં ક્રમસર તેની સાથે જોડાઇને આવતાં જાય. આ પ્રવાહ એક ક્ષણ પણ અટકતો નથી, કારણ કે કર્મ ભોગવતી વખતે જે નવાં બંધાયલાં હોય છે તે ચાલતા કર્મના પ્રવાહમાં વહેવાને માટે ક્રમસર ગોઠવાઇ જાય છે અને પ્રવાહના વ્હેણને કાયમ રાખે છે. કર્મની સ્થિતિ લાંબી હોવાથી એક વખતનું બાંધેલું કર્મ અનેક જન્મ સુધી ભોગવવું પડે છે. બધાય કર્મ કરતાં આયુષ્યની

સ્થિતિ બહુ જ ઓછી હોય છે તે આયુષ્યના ઉદયનો પ્રારંભ તે જન્મ અને ક્ષય તે મરણ કહેવાય છે. બાકી ઉદય અને ક્ષયની વચમાં આયુષ્યનું ભોગવવું તે જીવન કહેવાય છે. આ પ્રમાણે હોવાથી લાંબા આયુષ્યમાં પણ લાંબી સ્થિતિનું બીજું કર્મ સમાપ્ત થતું નથી. ભોગવતાં બાકી રહે તે બીજા જીવનમાં, ત્યાં બાકી રહે તે ત્રીજા જીવનમાં એમ અનેક જીવનમાં એક કર્મ પૂરું ભોગવાઇ રહે છે. એક કર્મ પૂરું ભોગવાઈ રહ્યા પછી પણ જીવ તે કર્મથી રહિત થતો નથી, કારણ કે રાગ-દ્વેષની સહાયતાથી નવું બંધાયલું તેવા જ નામવાળું કર્મ તેની સાથે જોડાઇ જાય છે એટલે જીવ એક કર્મ ભોગવાઈને ક્ષય થઇ જવા છતાં પણ ભોગવેલી અવસ્થાનો વારંવાર અનુભવ કર્યે જ જાય છે. કયું કર્મ કયારે પૂરું થાય છે અને તેની સાથે તેવા જ કર્મનું અનુસંધાન કયારે થાય છે તે સર્વજ્ઞ સિવાયના અલ્પજ્ઞ જીવો જાણી શકે નહિ.

પચાસ લાખની ઇમારતનું ચણતર એક દિવસમાં પૂરૂં થાય નહિં. તે ઇમારત તૈયાર થતાં ઘણાં વર્ષ લાગે છે. સૂર્યોદયથી પ્રારંભેલું કાર્ય સૂર્યાસ્ત સુધીમાં અધૂરૂં જ રહે છે તે બીજે દિવસે આગળથી શરૂ કરવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે હમેશાં કામ ચાલુ રહે તો વર્ષોના અંતે ઇમારત ચણાઈ રહે છે. આવી જ રીતે એક કર્મ ભોગવવાની શરૂઆત થાય છે તેની સમાપ્તિ માટે અનેક જીવનના ઉદયાસ્ત થાય છે. કેટલાક ટૂંકી સ્થિતિના કર્મ હોય છે કે જે ઉપાર્જન કરેલા જ જીવનમાં વપરાઈ જાય છે તે હલકાં અને નિરસ હોવાથી જીવને તેની ખબર પડતી નથી

કે ભોગવાતાં અને બંધાતાં બંને કર્મ એક જ પ્રકારનાં હોય. પુન્ય ભોગવતાં પુન્ય પણ બંધાય છે અને પાપ પણ બંધાય છે. તેવી જ રીતે પાપ ભોગવતાં પાપ પણ બંધાય છે અને પુન્ય પણ બંધાય છે. આ પ્રમાણે ભોગ અને બંધમાં અનિયમિતપણું છે. જેમકે સુખના સાચા કારણથી અણજાણ ધન-સંપત્તિ તથા આરોગ્યતા આદિ સુખના સાધન મેળવનારાઓ કષાયનો આશ્રિત બની પાંચે ઇંદ્રિયોના વિષયોના આસકિત ભાવથી સુખ ભોગવતા પાપ પ્રવૃત્તિનો આદર કરવાથી ગાઢતમ અશુભ કર્મ બાંધે છે. ત્યારે સર્વ પ્રકારનું સુખ પુન્યથી મળે છે અને તેનું મૂળ ધર્મ છે એવી દૃઢ શ્રદ્ધાવાળા ધર્મની ઉપાસના કરીને પોતાની સુખી અવસ્થામાં સુખનો અનુભવ કરતાં પુન્ય બાંધે છે, કેટલાક પાપના ઉદયથી દુઃખ ભોગવતા હોય તેમને સત્સમાગમ થવાથી દુઃખ ટાળવા ધર્મની શ્રદ્ધા થાય છે અને પછી ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ આદરે છે તો પણ સંચિત પાપનો ઉદય ચાલુ હોવાથી દુઃખ ભોગવતાં છતાં પણ પુન્ય બાંધે છે. ત્યારે પાપકર્મના ઉદયથી દુઃખના સાધન મેળવી સર્વ પ્રકારે દુઃખ ભોગવનારા ગાઢતમ અજ્ઞાનતાને લઇને હિંસા, ચોરી, વ્યભિચાર આદિ દુષ્કૃત્ય કરીને પાપ બાંધે છે. આવા જીવોને સત્સંગ થવા છતાં પણ ધર્મભાવના ઉત્પન્ન થતી નથી; કારણ કે ધર્મભાવનાનું ઉત્પાદક પુન્યકર્મ એમની પાસે હોતું નથી. જેમની પાસે ધર્મભાવના ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ હોય છે અને તે ઉદયમાં આવે છે ત્યારે તે ગમે તેટલા દુઃખી પાપી કેમ ન હોય તો પણ તેઓ નિવૃત્ત થઇને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ અને દુઃખી હોવા છતાં પણ ધર્મ

પુન્ય કર્મ બે પ્રકારનાં

બીજું આત્મિક સાચું સુખ પ્રગટ કરવાની ધાર્મિક સામગ્રી પ્રાપ્ત કરાવે છે. કોઈની પાસે બંને પ્રકારનું પુન્ય હોય છે અને કોઈએ એક જ પ્રકારનું પુન્ય ઉપાર્જન કરેલું હોય છે. બંને પ્રકારના પુન્યના ઉદયવાળામાંથી કોઈક તો નવું પુન્ય બાંધે છે અને કોઈક આત્મિક સાચા સુખને ઢાંકી દેનાર કર્મને ખસેડીને સ્વાભાવિક સુખ પ્રગટ કરે છે. સર્વજ્ઞોની દૃષ્ટિમાં જેમની–સંસાર યાત્રા સમાપ્ત થયેલી હોય છે તેઓ તો નવું પુન્ય કર્મ ન બાંધતાં બધાય કર્મનો ક્ષય કરી શાશ્વત સુખ ભોગવે છે. જે સુખ સાચું હોય છે તે શાશ્વતું જ હોય છે અને જે પૌદ્‌ગલિક જૂઠું સુખ હોય છે, જે પુન્યવાન જીવોના પૌદ્‌ગલિક–જડાત્મક વસ્તુઓના ભોગનો અંત આવેલો હોય છે અર્થાત્ સંસારમાં રહીને જન્મ–મરણ કરવાના નિયત થયેલા કાળનો છેડો આવી પહોંચ્યો હોય છે, ત્યારે તેઓ પૌદ્‌ગલિક વસ્તુઓથી સંપૂર્ણ વિરક્ત ભાવને પામે છે અને દેહની પણ ઝાઝી પરવા ન રાખીને સંપૂર્ણ દુઃખોનો નાશ કરવા પ્રભુના કહેવા પ્રમાણે વર્તીને અક્ષય સુખ મેળવે છે. જેમના સંસારનો છેડો કાંઈક દૂર હોય છે અર્થાત્ સંસારની પૌદ્‌ગલિક વસ્તુઓ ભોગવવાની કાંઈક બાકી હોય છે એવા બંને પ્રકારના પુન્યના ઉદયવાળા જીવો ઓછી આસક્તિથી પૌદ્‌ગલિક સુખ ભોગવતાં અથવા તો ક્ષણિક સુખનો ત્યાગ કરી પ્રભુના માર્ગની આચરણા કરતાં પુન્ય બાંધે છે. આ પુન્ય અત્યંત ઉચ્ચ પ્રકારનું હોય છે અને તેના ઉદયથી ઊંચી કોટીના પૌદ્‌ગલિક સુખ મળે છે કે જેને ભોગવતાં અનાસક્તિ હોવાથી પાપ કર્મ બાંધતા નથી અને ધર્મની વાસનાથી આત્માને વિશેષ પ્રમાણમાં વાસિત કરે છે. ભવસ્થિતિ પરિપક્વ થવાથી ચરમ શરીરને ધારણ કરવાવાળા સંસારના કિનારે રહેલા જીવો બંને પ્રકારના પુન્યવાળા હોય અથવા તો કેવળ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં દોરનાર એક જ પુન્યવાળા હોય અર્થાત્ ધન સંપત્તિ આદિ પૌદ્‌ગલિક સુખની સામગ્રીવાળા હોય કે કંગાળદશા ભોગવતા હોય. બન્ને, આત્મિક સુખને લક્ષ્યમાં રાખીને ક્ષણિક સુખનો સર્વથા ત્યાગ કરી કર્મોની નિર્જરા કરે છે પણ પુન્ય બાંધતા નથી.

જ્યાં સુધી મોહનીય કર્મનો ક્ષય,–ક્ષયોપશમ કે ઉપશમ હોતો નથી અને આત્મા ઉપર બળવત્તર દબાણ હોય છે ત્યાં સુધી પુન્ય અથવા તો પાપનું ફળ ભોગવનારાઓમાંથી કોઈપણ આત્મસ્વભાવસ્વરૂપ સાચું સુખ પ્રગટ ન થવા દેનાર કર્મની નિર્જરા કરી શકતું નથી. પણ જો મોહનીય કર્મનો ક્ષય અથવા તો ઉપશમ આદિ થયો હોય તો તે સુખ ભોગવતો હોય કે દુઃખ ભોગવતો હોય તે કર્મની સાચી અને સારી રીતે નિર્જરા કરી શકે છે. અને પુન્ય અથવા તો પાપ અલ્પ પ્રમાણમાં બાંધે છે. કદાચ ભવસ્થિતિ પાકતાં વાર હોય એટલે કે પાંચ–સાત જન્મ ધારણ કરવાના બાકી હોય તો પુન્ય વધુ પ્રમાણમાં ઊંચા પ્રકારનું બાંધે છે પણ પાપ તો અલ્પ પ્રમાણમાં તથા હલકા પ્રકારનું બાંધે છે.

કર્મની નિર્જરા–ક્ષય બે પ્રકારે છેઃ એક તો સાચી અને એક દેખાવ માત્ર. મોહનો ક્ષય થતાં સાથે જે કર્મોની નિર્જરા થાય છે તે સાચી હોય છે; કારણ કે ક્ષય થયેલાં કર્મનો બંધ ફરીને થતો નથી. પછી તે પુન્ય હોય કે પાપ હોય તેની મોહના ક્ષય સાથે નિર્જરા થવાથી ફરીને ન બંધાવાથી તેના ફળસ્વરૂપ સુખ–દુઃખ આત્માને ભોગવવું પડતું નથી. મોહનો ક્ષયોપશમ કે ઉપશમ થતાં જે નિર્જરા થાય છે તે પણ સાચી જ છે. તાત્પર્ય કે મોહનો અંશ માત્ર પણ ક્ષયોપશમ ન હોય ત્યાં સુધી આત્મા શુભાશુભ ભોગવતાં ભોગ-

વતાં ભોગવાયલા માત્રની નિર્જરા કરે છે અને પાપકર્મ વધુ પ્રમાણમાં અને તીવ્રતર બાંધે છે. અને ઉપશમ આદિ ભાવમાં વિકાશની પ્રભા પ્રગટ થવાથી આત્માની શુદ્ધિ સારી થાય છે.

મોહના દબાણથી આત્મા સાચી વસ્તુને ઓળખી શકતો નથી. દેહને જ આત્મા માને છે અને પોતાને ભૂલી જાય છે. પુન્ય કર્મના ઉદયથી મળેલા પૌદ્ગલિક સુખને જ સાચું સુખ માની તેને મેળવવા અને મળેલાને જાળવી રાખવા નિરંતર પ્રવૃત્તિ કરે છે. પોતે દેહને જ આત્મા માનતો હોવાથી ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ પણ ક્ષણિક સુખ માટે કરે છે. જપ-તપ-કષ્ટાનુષ્ઠાન પણ પાંચે ઇંદ્રિયોના અનુકૂળ વિષયો મેળવવાની ઇચ્છાથી કરે છે અને તે તેની તપસ્યા આદિની અવસ્થામાં આંખ-કાન અને સ્પર્શ ઇંદ્રિયોના અનુકૂળ વિષયની પ્રાપ્તિથી થવાવાળી પ્રસન્નતા ચિત્તનું પ્રફુલ્લિતપણું સ્પષ્ટ બતાવી આવે છે. આ પ્રમાણેની પ્રવૃત્તિથી તે પુન્ય બાંધી શકે પણ નિર્જરા કરી શકે નહિં. અને જો મોહના ઉપશમ આદિથી એથી પણ ઓછું કષ્ટાનુષ્ઠાન કરતો હોય તો તે પોતાને ઓળખતો હોવાથી તેને પૌદ્ગલિક સુખ તરફ સ્વાભાવિક અરૂચી રહે છે માટે તે વિષયોને અસાર તથા તુચ્છ સમજીને ચિત્તવૃત્તિને સાચા સુખની વાટે વાળે છે.

પુદ્ગલાનંદી જીવને પુન્ય બાંધવું ગમે છે પણ નિર્જરા ગમતી નથી; કારણ કે નિર્જરાથી પૌદ્ગલિક સુખ મળી શકતું નથી. પણ પુન્યથી મળે છે માટે જ કોઈ પણ પ્રકારની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ આદરતાં ક્ષણિક સુખની ઇચ્છા રાખી પુન્ય બાંધે છે. તપસ્યાથી નિર્જરા સારી થાય છે છતાં કઠણ તપ કરનારાઓ પ્રાયઃ વિશેષ ક્રોધી જણાય છે તેથી તેની જડાસક્તિનું માપ કાઢી શકાય છે; કારણ કે ક્રોધ મોહનું અંગ છે તે અનુકૂળ વિષયની પ્રાપ્તિ ન થવાથી થાય છે. જેને લઇને ધર્મ નિમિત્તે કષ્ટ સહન કરવા છતાં પણ પાપની નિર્જરા અલ્પ પ્રમાણમાં કરે છે અને કાંઇક પુન્ય બાંધે છે જેને દેવગતિમાં અથવા તો માનવ ગતિમાં શ્રીમંત તથા રાજા મહારાજા બનીને ભોગવે છે પણ મિથ્યાત્વ મોહથી પાપ માર્ગે વળી પાપ બાંધી તેને ભોગવવા માઠી ગતિ મેળવે છે.

ભવસ્થિતિની કચાશવાળા સંસારવાસી આત્માઓને પુન્યની અત્યંત આવશ્યકતા રહે છે. જ્યાં સુધી સંસારમાંથી મુકાઇને પોતાનું સાચું સુખ મેળવે નહિં ત્યાં સુધી પુન્ય જીવને સહાયક છે. પૌદ્ગલિક તેમજ આત્મિક બંને પ્રકારના સુખની સામગ્રી પુન્યથી જ મળી શકે. પાપ પુન્યથી તદ્દન વિપરીત છે. પાપની અધિકતાથી જીવ પૌદ્ગલિક સુખથી રહિત હોવાથી પાપને જ પુષ્ટિ આપનાર પ્રવૃત્તિ કરે છે, જેથી પાપ પુષ્ટ બનીને ભવાંતરમાં જીવને અસહ્ય યાતનાઓનો ભોગી બનાવે છે અને અનેક જન્મ સુધી પૌદ્ગલિક સુખનો સંપર્ક પણ થવા દેતું નથી તેમજ સાચું સુખ મેળવવાની સામગ્રીથી સદા સર્વદા વંચિત જ રાખે છે જેથી કરી જીવ સંસારના પ્રવાસનો અંત આણી શકતો નથી; માટે તાત્વિક દૃષ્ટિથી જોતાં દરેક આત્માઓને પાપનો ઉદય સર્વથા હાનિકારક છે તો તેની ઉત્પાદક પાપવૃત્તિને છોડી દઇને બંને પ્રકારના સુખને મેળવી આપનાર પુન્ય બાંધવાને ધાર્મિક જ પ્રવૃત્તિ કરવી ઉચિત જણાય છે.

જ્ઞાનસારના બત્રીસ અષ્ટકનો સંક્ષિપ્ત સાર.

લેખકઃ—મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી સંવિજ્ઞપાક્ષિક

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૭ થી શરૂ.)

૧૭. નિર્ભયવાન—આત્માથી ભિન્ન પદાર્થો કે જે દેહ વિષયાદિમાં સુખ આદિની આકાંક્ષા, આલોકાદિ સાત પ્રકારનો ભય, વિષયાદિમાં સુખપ્રાપ્તિ આદિ ભ્રમ અને સાંસારિક પ્રવૃત્તિ વિગેરે પાપપ્રવૃત્તિનો નાશ કરવાથી નિર્ભયવાન્ થવાય છે. જે મહામુનિને કંઇ ગોપ્ય નથી, આરોપ્ય નથી, હેય નથી, દેય નથી અને જ્ઞાને કરીને જ્ઞેયને જાણે છે. તેમને કોઈ ઠેકાણે ભય નથી.

૧૮. અનાત્મશંસા—સ્વગુણરૂપી દોરડાનું આલંબન કરે તો તેના હિતના માટે થાય છે, પરંતુ પોતે જ સ્તુતિ કરતો ભવસમુદ્રમાં પડે છે; માટે આત્મગુણ પ્રશંસા ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. પૂર્વના પુરુષોથી અત્યંત નીચત્વ ભાવવું, પ્રત્યેક આત્માને વિષે તુલ્ય દૃષ્ટિએ કરીને શુદ્ધ પર્યાયો જેણે જાણ્યા છે એવાં મહા મુનિને ઉત્કર્ષ એ અશુદ્ધ પર્યાય હોવાથી નથી હોતો.

૧૯. તત્ત્વદૃષ્ટિ—જેની દૃષ્ટિ રૂપવતી છે તે રૂપને જોઇને રૂપને વિષે મોહ પામે છે, અને જેની અરૂપી તત્ત્વદૃષ્ટિ છે તે નિરૂપ એવા આત્મામાં મગ્ન છે. બાહ્યદૃષ્ટિ તે અતત્ત્વદૃષ્ટિ અને અંતરદૃષ્ટિ તે તત્ત્વદૃષ્ટિ જાણવી. તત્ત્વદૃષ્ટિથી જોઇએ ત્યારે જ વસ્તુના સત્ય સ્વરૂપનું ભાન થાય છે. બાહ્યદૃષ્ટિ જીવ ભસ્મે કરીને, કેશલોચે કરીને, શરીર ઉપર રાખેલા મલિન વસ્ત્રોએ કરીને પોતાને મોટો માને છે, તત્ત્વદૃષ્ટિ જ્ઞાન સામ્રાજ્યે કરીને પોતાને ગરિષ્ટ જાણે છે-માને છે.

૨૦. સર્વ સમૃદ્ધિવાન્—બાહ્યદૃષ્ટિનો પ્રચાર નિરૂદ્ધ કર્યે છતે મહાત્મા મુનિને સર્વ સમૃદ્ધિઓ આત્માને વિષે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, ' બાહિ દૃષ્ટિ દેખતાં, બાહિર મન ધાવે; અંતરદૃષ્ટિ દેખતાં, અક્ષયપદ પાવે '

૨૧. કર્મવિપાક ચિન્તન—સર્વ જગત્ કર્મવશ છે, એમ જાણી મુનિ સુખથી હર્ષ પામતાં નથી, તેમજ દુઃખથી ભય પામતાં નથી. પ્રશમશ્રેણિ પર આરૂઢ થયેલા શ્રુતકેવલી પણ અશુભ કર્મના ઉદયથી બહુલ સંસારી થાય છે તો બીજાની શી વાત ? ઉદયમાં આવેલા સર્વ કર્મો ક્ષય થવાના છે એમ સમજી તુલ્યદૃષ્ટિ ધારણ કરે છે, તે જ યોગી સફળજન્મરૂપ પ્રાપ્ત કરે છે. કર્મવિપાક છેલ્લા પુદ્‌ગલપરાવર્ત્તની હદમાં પહોંચ્યા વિનાના જીવોને આરક્ષણ કરવા છતાં એટલે છેલ્લાથી અન્ય પુદ્‌ગલપરાવર્ત્તમાં દેખતાં છતાં ધર્મને હરે છે, અને ચરમ પુદ્‌ગલપરાવર્તવાળા સાધુનું તો પ્રમાદાદિરૂપ છિદ્રો જોઇને ધર્મને અતિ મલિન કરે છે જેથી પ્રમાદાદિને અવકાશ આપવા ન દેવો. જે પ્રમાદ વિગેરેથી શ્રુતકેવળી જેવા મહાપુરુષ પણ અનંતસંસારી થાય છે.

૨૨. ભવઉદ્વેગ—આ સંસારનો પાર પામવા માટે મુનિ મરણની બીકે રાજાના ભયથી તેલનું વાસણ ગ્રહણ કરનાર અને રાધાવેધને સાધવા વિષે જેમ ઉદ્યમવંત થવાય છે, તેવી રીતે મુનિ ધર્મક્રિયાને વિષે એકાગ્ર હોય છે. જેમ ઝેરનું ઓસડ ઝેર છે, તેમ ભયનું ઓસડ ભય.

ઉપસર્ગાદિ ભય જ્યારે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે સંસારથી બ્હીતા એવા સાધુ તે ઉપસર્ગને સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરે છે અને નિર્ભય રહે છે. વ્યવહારમાં સ્થિત સાધુ આ સંસારની ભીતિ ધ્યાવે, પરંતુ નિજભાવમાં રમણ કરનારને ભવભયનો અવકાશ રહેતો નથી.

૨૩. લોકસંજ્ઞા ત્યાગ—ભવરૂપી દુર્ગમ પર્વતનું ઉલ્લંઘન કરી શકે એવા છઠ્ઠા ગુણસ્થાને પ્રાપ્ત કરીને લોકોત્તર જેની સ્થિતિ છે, એવા મુનિ લોકસંજ્ઞાને વિષે રક્ત થાય નહિ. ઘણા માણસો લોકસંજ્ઞાને અનુસરનારા પણ તેથી પ્રતિકૂળ જનાર એક મુનિરાજ છે, તેમ શુદ્ધ માર્ગને અનુસરનાર બહુ જ વિરલ હોય છે. લોકસંજ્ઞાનો ત્યાગી, મત્સર-મમતા વિગેરે જેના નાશ થઇ ગયા છે તે સાધુ સુખમાં રહે છે. લોકનું અવલંબન કરીને બહુ જણાએ કરેલું કર્ત્તવ્ય હોય તો મિથ્યાદષ્ટિનો ધર્મ કદિ તજવા યોગ્ય થાય નહિ. લોકસંજ્ઞાએ કરીને હણાએલા એવા પોતાના સત્ય વ્રતરૂપ અંગમાં થયેલી મર્મ પ્રહારની મહાવ્યથાને નીચું ગમન કરવું ઇત્યાદિ કરીને દર્શાવે છે. આત્મસાક્ષિક ધર્મમાં લોકયાત્રાએ કરીને શું કામ છે? લોકમાં શ્રેયની ઇચ્છાવાળા બહુ છે પણ લોકોત્તરમાં બહુ નથી. રત્નનાં વ્યાપારીઓ હંમેશાં થોડા છે, તેમ સ્વાત્મસાધક પણ બહુ થોડા છે.

૨૪. શાસ્ત્રરૂપી દૃષ્ટિ—જ્ઞાની પુરુષ શાસ્ત્રરૂપી નેત્રથી સર્વભાવને જુએ છે. શાસ્ત્ર આજ્ઞામાં સ્વેચ્છાચારી છે તેઓની શુદ્ધ બેંતાલીસ દોષ રહિત ભિક્ષા આદિ તે પણ તેને હિતકારી થતાં નથી, જ્ઞાનાદિ ગુણની વૃદ્ધિ કરનાર નથી કારણ કે મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાનાદિ દોષોથી તેનું હૃદય દૂષિત છે. શાસ્ત્રમાં કહેલા આચારને પાળે છે અને શાસ્ત્ર એ જ જેના ચક્ષુ છે એવા જ મુનિ પરમપદને પામે છે.

૨૫. પરિગ્રહ ત્યાગ—પરિગ્રહનું જોર એટલું બધું છે કે-તેને વશ થયેલા મુનિવરોની પણ સંગ દોષથી મતિ નષ્ટ થાય છે. પરિગ્રહરૂપી ગ્રહના આવેશથી દૂષિત વચનોરૂપી ધુલીને વેરનાર લિંગિઓના-મુનિવેષ ધારણ કરનારાઓના વિકૃત પ્રલાપો શું સંભળાતા નથી? અર્થાત્ ઘેલછાના પ્રલાપો સંભળાય છે. પુત્ર-કલત્રનો જેણે ત્યાગ કર્યો છે અને મૂર્છાથી જે રહિત છે તથા જ્ઞાન માત્રમાં જે પ્રતિબદ્ધ છે એવા યોગીને પુદ્ગલજનિત બંધનથી શું? બાહ્ય તથા અભ્યંતર પરિગ્રહને તૃણવત્ તજી દઇને જે ઉદાસીન ભાવને ભજે છે, તે જ સાચા મુનિ જાણવા. મૂર્છાએ કરીને જેની બુદ્ધિ આચ્છાદિત છે તેને સર્વ જગત્ પરિગ્રહ છે અને મૂર્છાથી જે રહિત છે તેને જગત્ અપરિગ્રહ છે.

૨૬. અનુભવ જ્ઞાન—સર્વ શાસ્ત્રનો વ્યાપાર માત્ર દિગ્દર્શન દિશા માત્ર દેખાડનાર છે, પણ એક અનુભવ જ ભવસમુદ્રનો પાર પમાડે છે. વિશુદ્ધ અનુભવ વિના સેંકડો શાસ્ત્ર યુક્તિઓથી પણ અતીન્દ્રિય પરબ્રહ્મનું જ્ઞાન થતું નથી એમ પંડિતો કહે છે. ક્ષુધા અને તૃષા, શોક અને મોહ, કામ, કષાય વિગેરેના અભાવે કરીને પણ નિઃક્લેશ છે એવો શુદ્ધ બોધ વિના લીપીમય, અક્ષરમય, વાણીમય અથવા હૃદયને વિષે જલ્પાકારરૂપ ચિંતન એ પ્રમાણે ત્રણ રૂપવાળી દષ્ટિથી જોઇ શકે નહિ, પણ ઇષ્ટાનિષ્ટ વિકલ્પનો વિરહ થવાથી (મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન ને મોહના અભાવથી) જ અનુભવ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. અનુભવે કરીને જ સ્વસંવેદ્ય પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરે છે.

૨૭ યોગવાન્—આત્માને મોક્ષની સાથે જોડવાથી સર્વ આચાર પણ યોગ કહેવાય છે. તેના ભેદ કરીને સ્થાન, વર્ણ, અર્થ, આલંબન અને નિરાલંબન તે જેને ગોચર છે તે યોગ કહેવાય છે. પહેલા બે ક્રિયાયોગ છે, પછીના ત્રણ

જ્ઞાનયોગ છે. તે સ્થાનાદિના પ્રત્યેક ઇચ્છા, પ્રવૃત્તિ, સ્થિરતા અને સિદ્ધ એ ચાર ભેદો છે. એ પ્રમાણે વીસ યોગ પણ પ્રીતિ, ભક્તિ, વચન અને અસંગ અનુષ્ઠાનના ભેદે ચાર પ્રકારે છે. આ બધા મળીને યોગના એંસી પ્રકાર થાય છે. તે સકલ યોગથી શૈલેશી યોગની પ્રાપ્તિ થવાથી અનુક્રમે મોક્ષયોગ સિદ્ધ થાય છે.. સ્થાનાદિ યોગથી જે રહિત છે, તેને તીર્થે ઉચ્છેદાદિનું આલંબન કરીને પણ સૂત્ર ભણાવવામાં મહાદોષ છે, એમ પૂર્વાચાર્યો કહે છે.

૨૮. નિયાગ—ચૈતન્યના સ્વભાવમાં આત્માને જેણે અર્પણ કર્યો છે, વિકારનો જેણે ત્યાગ કર્યો છે, સાધુના શુદ્ધ આચારને જે પાળે છે અને પરમેશ્વરની અષ્ટ પ્રકારે ભાવપૂજા એ જ મુનિનું કર્ત્તવ્ય છે એમ જે યથાર્થ સમજે છે એવા બ્રહ્મવેદી પાપથી લેપાતા નથી.

૨૯ પૂજા—દયારૂપી જળથી સ્નાન, સંતોષરૂપી ઉજ્વળ વસ્ત્રો ધારણ કરનાર, વિવેકરૂપી તિલક, ભાવનાએ કરીને જેનો આશય પવિત્ર છે એવા ભક્તિ અને શ્રદ્ધારૂપી કેસરમિશ્રિત ચંદન રસવડે નવવિધ બ્રહ્મચર્યરૂપ અંગે શુદ્ધ આત્મારૂપ દેવની પૂજા કરવાથી ભાવપૂજા થાય છે. ગૃહસ્થોને ભેદપૂર્વક ઉપાસના કરવારૂપ દ્રવ્યપૂજા ઉચિત છે અને અભેદ ઉપાસનારૂપ ભાવપૂજા સાધુને યોગ્ય છે.

૩૦ ધ્યાન—ધ્યાતા, ધ્યેય અને ધ્યાનનું ત્રિક જેનું એકતાને પામ્યું છે, એવા અનન્યચિત્ત મુનિને કાંઈ દુઃખ હોતું નથી. અંતરાત્મા ધ્યાતા છે, પરમાત્મા ધ્યેય છે અને એકાગ્રબુદ્ધિ એ ધ્યાન છે. એ ત્રણેની સમાપત્તિ તે એકતા છે. ધ્યાનથી વૃત્તિનો અભાવ થયે છતે મણિને વિષે પ્રતિબિંબ પડે છે, તેમ નિર્મળ અંતરાત્મામાં પરમાત્માની સમાપત્તિ થાય છે. એમ ધ્યાનના ત્રિવિધ ફળથી વીસસ્થાનક તપ વિગેરે ઘટે છે. ઉક્ત ત્રિવિધ ધ્યાનફળ રહિત તપાદિ કષ્ટ તો અભવ્ય આદિને પણ સંસારમાં દુર્લભ નથી.

૩૧ તપ—કર્મોનું જ્વલન કરવાથી જ્ઞાન એ જ તપ છે, એમ તત્ત્વજ્ઞો કહે છે. તે આભ્યંતર તપ ઇષ્ટ છે. બાહ્ય તપ તેને વધારનાર છે. અજ્ઞાનીની સંસારના પ્રવાહને અનુસરનારી 'હું લોકોની સાથે હોઇશ' ઇત્યાદિ લક્ષણવાળી આનુશ્રોતસિકી પ્રવૃત્તિ હોય છે, જ્ઞાનવંતની પ્રતિશ્રોત-સામે પૂરે ચાલવારૂપ ધર્મસંજ્ઞામૂલક ઉગ્ર માસક્ષપણાદિ પ્રવૃત્તિ હોય છે. એથી જ ચતુર્જ્ઞાની પોતે તદ્ભવસિદ્ધિગામી છે એમ જાણતાં છતાં તપ આદરે છે. ભવથી વિરક્ત થયેલા, તત્ત્વજ્ઞાનના અર્થીને ધનના અર્થીની જેમ શીત તાપાદિ દુઃસહ નથી. તે જ તપ કરવો કે જેને વિષે દુર્ધ્યાન નથી, જેને વિષે યોગહીન થતાં નથી અને ઇન્દ્રિયોના નાશ થતા નથી.

૩૨. સર્વનય આશ્રય—ચારિત્ર ગુણમાં જે લીન છે, તે સર્વ નયના ધારક હોય છે. સમવૃત્તિવાળા સર્વ નયાશ્રિત જ્ઞાની આત્મસુખનો આસ્વાદ કરે છે. સર્વ નયના જાણનારાઓનું તટસ્થપણું લોકને વિષે ઉપકારરૂપ થાય છે. પૃથક નય કરીને જે મૂઢ છે તેને અહંકારની પીડા અને કલહ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. લોકના હિતને માટે સર્વ નયાશ્રિત મત જેણે પ્રકાશિત કર્યો છે અને જેના ચિત્તમાં તે પરિણત થયો છે તેને વારંવાર નમસ્કાર છે !

વિક્રમરાજાને જૈનધર્મી બનાવનાર શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર

॥ લેખક આચાર્ય શ્રી વિજયપદ્મસૂરિ ॥

અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી, ત્રિકાલાબાધિત શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનરૂપી ગગનાંગણને દીપાવનારા સૂર્ય જેવા મહાપુરુષોની નામાવલિમાં શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરને પણ ગણ્યા છે. આ સિદ્ધસેન દિવાકર મહારાજા. પાદલિપ્તસૂરિની શિષ્યપરંપરામાં થયેલા શ્રી સ્કંદિલાચાર્યના શિષ્ય વૃદ્ધ વાદી નામના આચાર્યના મહાપંડિત શિષ્ય હતા. તેમનો જન્મ બ્રાહ્મણ કુળમાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ દેવર્ષિ ને માતાનું નામ દેવશ્રી(દેવસિકા) હતું. જન્મસ્થાન અવંતી હતી અને તેમનું કાત્યાયનગોત્ર હતું. તેમની બુદ્ધિ બાલ્યાવસ્થાથી જ બહુ જ તીવ્ર હતી. તેથી તેઓ સમર્થ વાદીઓની સાથે પણ વાદ કરતા પાછા ન હઠતા હતા. આ જ કારણથી તે સમયના વાદીઓમાં તેઓશ્રી અગ્રગણ્ય ગણાતા હતા.

॥ વૃદ્ધવાદી ॥

વિદ્યાધર ગચ્છના શ્રી પાદલિપ્તસૂરિની પરંપરામાં થયેલા શ્રી સ્કંદિલાચાર્ય મહારાજાની વૈરાગ્યમય દેશના સાંભળીને સંસારને મસાણીયા લાડવાની જેવા માનતા મુકુંદ નામના વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે તેમની (સ્કંદિલાચાર્યની) પાસે પરમ ઉલ્લાસથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી તેની નિર્મલ મને આરાધન કરવા લાગ્યા. શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનનું ફરમાન છે કે-છેવટે ભાગ્યયોગે ઘડપણમાં પણ સંયમને આરાધના કરનારા ધન્ય પુરુષો-સ્વાત્મ કલ્યાણ કરી દેવતાઇ વિમાનનાં સુખ જલ્દી પામે છે. કહ્યું છે કે-पच्छावि. ते पयाया खिप्पं गच्छंति अमरभवणाइं કોઈપણ ઉપાયે અલ્પ પણ સંયમની આરાધના જરૂર મનુષ્ય ભવમાં કરવી એ જ નરભવપ્રાપ્તિનું મુખ્ય સાધ્યબિંદુ છે. આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને શ્રી ભગવતીજી આદિમાં સંસ્તારક દીક્ષાનું પણ નિરૂપણ કર્યું છે. આવા અનેક કારણોથી વૃદ્ધ દીક્ષાની પણ અનુમોદના કરી છે. એક વખત તે વૃદ્ધ મુનિ રાતે મોટા સ્વરે પાઠ ગોખતા હતા. તે સાંભળીને શ્રી ગુરુમહારાજે તેને કહ્યું કે-હે મહાનુભાવ ! રાતે ઘાંટા પાડીને ન ગોખાય. વૃદ્ધ. મુનિ ગુરુદેવની હિતકર શિક્ષા પ્રમાણે રાતે પાઠ નહિ કરતા દિવસે ઊંચે સ્વરે પાઠ ગોખવા લાગ્યા. તે સાંભળીને શ્રાવકો હસતાં હસતાં બોલ્યા કે-આ ઘરડા: સાધુ ભણીને શું સાંબેલું નવપલ્લવિત કરશે ? (ફૂલાવશે) તે સાંભળી ખેદ પામેલા વૃદ્ધમુનિએ વિદ્યા મેળવવા માટે એકવીસ ઉપવાસ કરી સરસ્વતીની આરાધના કરી તેથી સરસ્વતીએ પ્રસન્ન થઈને તે વૃદ્ધમુનિને કહ્યું કે-હું તમને રાજી થઇને વરદાન આપું છું કે 'તમે સર્વ વિદ્યાઓના પારગામી થશો.' આ વરદાન મળવાથી આનંદિત થયેલા તે વૃદ્ધ મુનિએ ચૌટામાં જઈ એક સાંબેલું જમીન ઉપર ઊભું રાખી, તેને અચિત્ત પાણી રેડી સિંચવા લાગ્યા. ને નીચે જણાવેલા શ્લોક બોલીને તે સાંબેલાને નવપલ્લવિત કર્યું એટલે પાંદડા ફૂલ ફળવાળું બનાવ્યું. તે શ્લોક આ પ્રમાણે જાણવો. (अनुष्टुप्छंद) अस्मादृशा अपि जडा भारति! त्वत्प्रसादतः। भवेयुर्वादिनः प्राज्ञा मुशलं पुष्प्यतां तदा ॥ १ ॥ અર્થ-હે સરસ્વતિ દેવિ! અમારી જેવા જડ મનુષ્યો પણ તારી મહેરબાનીથી પંડિત વાદી બને, તો આ સાં-

એલું પણ પુષ્પિત (ફૂલવાળું) થઇ જાય. આ ચમત્કાર જોઇને જેમ ગરૂડનું નામ સાંભળીને સર્પ ભાગી જાય, તેમ તે વૃદ્ધમુનિનું નામ સાંભળતાની સાથે વાદી લોકો નાસી જવા લાગ્યા. આ બનાવ જોઇને પ્રસન્ન થયેલા શ્રી સ્કંદિલાચાર્ય ભગવંતે તે પરમવિનીત વૃદ્ધ મુનિને સૂરિપદથી અલંકૃત કર્યા. (આચાર્ય બનાવ્યા.)

હવે પૂર્વે જણાવેલા પંડિત સિદ્ધસેને અભિમાનથી એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે ' મને જે કોઇ પંડિત વાદમાં જીતે, તેનો હું શિષ્ય થઇ જાઉં. ' એક વખત આચાર્યશ્રી વૃદ્ધવાદીની કીર્તિ સાંભળીને તેને સહન નહિ કરતો વાદ કરવાની ઇચ્છાએ તે અભિમાની સિદ્ધસેન બ્રાહ્મણ ભરૂચ તરફ જતો હતો ત્યાં રસ્તામાં તેને વૃદ્ધવાદીજી મળ્યા. માંહોમાંહે વાત કરતાં સિદ્ધસેને કહ્યું કે 'હે વૃદ્ધવાદી ! તમે મારી સાથે વાદ કરો' વૃદ્ધવાદી બોલ્યો કે-હું વાદ કરવા તૈયાર છું પણ આપણા બેના વાદમાં જયપરાજયનો નિર્ણય કરનાર કોઇ મધ્યસ્થ પુરુષ અહીં જોઇએ, તે ન હોય તો જયપરાજયનો ફેંસલો કોણ આપશે ? તેવો પુરુષ અહીં કોઇ દેખાતો નથી. તે સાંભળી અભિમાની સિદ્ધસેને કહ્યું કે-' આ પડખે ઉભેલા ગોવાળીઆઓ મધ્યસ્થ થાઓ. ' વૃદ્ધવાદીએ તેમને મધ્યસ્થ કરવાની કબૂલત આપી. ગોવાળોને મધ્યસ્થ રાખી વૃદ્ધવાદીએ કહ્યું કે-હે સિદ્ધસેન ! પ્રથમ તું જ વાદ શરૂ કર. આ વચન સાંભળીને સિદ્ધસેન તર્કશાસ્ત્રની અવચ્છેદકાવચ્છિન્નની શૈલીવાળી કઠોર સંસ્કૃત ભાષા બરાડા પાડીને બોલવા લાગ્યા. તે સાંભળીને ગોવાળોએ કહ્યું કે-આ વાચાળની માફક બોલ્યા જ કરે છે, કાંઇ સમજતો નથી ને ભેંસની જેમ બરાડા પાડી કાન ફોડી નાંખે છે માટે મૂર્ખ લાગે છે. તેથી હે વૃદ્ધ ! તમે કંઇ કાનને સારું લાગે તેવું બોલો. ગોવાળનું વચન સાંભળીને અવસરના જાણ તે આચાર્ય મહારાજ સંગીતના સ્વર પ્રમાણે છંદ વગેરે તરફ લક્ષ્ય રાખી તાળોટા વગાડવાપૂર્વક આ રીતે બોલ્યા.

नवि मारइं नवि चोरइं, परदारगमण निवारिइं ॥
थोवा थोवं दाइइं, तउ सग्गि टगाटग जाइयइं॥१॥

અર્થ-જો કોઇપણ જીવને ન મારીએ, ચોરી ન કરીએ, ને પરસ્ત્રીગમનનો ત્યાગ કરીએ, તથા થોડામાંથી થોડું પણ દાન દઇએ, તો સ્વર્ગમાં જરૂર જઇએ. ૧

॥ दुहा ॥

गेहुं गोरस गोरडी, गज गुणीजण ने गान ॥
छ गग्गा जो इहां मिले, तो सग्गहशुं शुं काम ॥२॥

અર્થ ૧-ઘઉં, ૨-દૂધ, દહીં વગેરે ગોરસ, ૩ સ્ત્રી, ૪ હાથી, ૫ ગુણિજનની સાથે વાતચીત કરવી અથવા ગુણિજનની સોબત, અને ગાનતાન એ છ (૬) ગકાર જો અહીં મળે તો પછી સ્વર્ગની શી જરૂર છે ? અર્થાત્ કંઇ જરૂર નથી. આ છ ગગ્ગાને પામેલા જીવો અહીં સ્વર્ગના જેવું સુખ ભોગવે છે.

(ભાષાની દૃષ્ટિએ વિચારતાં આ બે ગાથાની ભાષા સાથે હાલની ભાષા ઘણે અંશે મળતી આવે છે એથી એમ સમજાય છે કે દેશી ભાષા ઘણી પ્રાચીન છે.)

વૃદ્ધવાદી આ બે ગાથા રાગમાં બોલતા હતા ત્યારે ગોવાળીઆઓને રસ પડવાથી તેઓ પણ નાચવા કૂદવા લાગ્યા. રાજી થઇ તેમણે કહ્યું કે-આ વૃદ્ધે આ બ્રાહ્મણને હરાવ્યો.

આ પ્રમાણે પોતાની હાર સાંભળીને સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા સિદ્ધસેને વૃદ્ધવાદીને હાથ જોડીને વિનયપૂર્વક કહ્યું કે-'હે આચાર્ય મહારાજ ! મને દીક્ષા દઇ આપનો શિષ્ય બનાવો. ' વૃદ્ધવાદીએ સિદ્ધસેનને કહ્યું કે-' હજુ આપણે વાદ કરવા માટે રાજસભામાં જઇએ ' પછી બંને જણાંએ રાજસભામાં જઇને વાદ કર્યો ત્યાં પણ

અવસરના જાણુ સૂરિજી જીત્યા. તેમણે સિદ્ધસેનમે દીક્ષા આપી પોતાના શિષ્ય બનાવ્યા.

આ પ્રસંગમાંથી સમજવાનું એ મળે છે કે-ખરી વિદ્વત્તા અવસરનું જ્ઞાન હોય તો જ સફલ નીવડે છે. શ્રી સિદ્ધસેન મુનિરાજ બૌદ્ધાદિ શાસ્ત્રોના જાણકાર તો હતા જ પણ અવસરના જાણ ન્હોતા જ્યારે તેઓ જૈન શાસ્ત્ર પ્રવીણ બન્યા ત્યારે ગુરુશ્રી વૃદ્ધવાદી આચાર્ય મહારાજે તેમને આચાર્ય બનાવી દિવાકર પદવીથી વિભૂષિત કર્યા.

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર મહારાજ પંખીના દષ્ટાંતે પૃથ્વીતલ ઉપર વિહાર કરતા કરતા ને ઘણાં જીવોને ધર્મોપદેશ દઈને સુખી કરતા એક વખત અવંતી નગરીમાં પધાર્યા. છેટેથી આવતા દિવાકરજી મહારાજને જોઈને વિક્રમ રાજાએ વિચાર્યું કે-લોકો આ સૂરિજી મહારાજને 'સર્વજ્ઞપુત્ર' તરીકે જાહેર કરે છે એ વાત સાચી છે કે ખોટી ? તેની હું પરીક્ષા કરૂં. આ ઈરાદાથી નરપતિ વિક્રમે મનથી જ સૂરિજીને નમસ્કાર કર્યો. ઇંગિતાકારાદિ ચિહ્નોથી રાજાની આ ભાવના જાણી લઈને સૂરિજી મહારાજે તેમને (વિક્રમાદિત્યને) ઊંચે સ્વરે ધર્મલાભ આપ્યો.

રાજા—હે દિવાકરજી મહારાજ ! મેં તમને નમસ્કાર કર્યો નથી છતાં આપશ્રીજીએ મને ધર્મલાભ કેમ આપ્યો ?

સૂરિજી—તમે મનથી મને નમસ્કાર કર્યો, તેથી મેં તમને ધર્મલાભ આપ્યો છે.

રાજા—આ ધર્મલાભનું સ્વરૂપ કૃપા કરી આપ સમજાવો.

સૂરિજી—હે રાજન્ ! જગતના તમામ ધર્મોમાં અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી, ત્રિકાલાબાધિત શ્રી જિનેશ્વરભાષિત, ત્રિપુટીશુદ્ધ જિનધર્મ સર્વોત્તમ છે; કારણ કે-ધર્મનું સ્વરૂપ અહિંસા, સંયમ અને તપ છે. આ ત્રણે વાનાંની નિર્દોષ સાધના શ્રી જિનધર્મમાં છે. તેની પરમ ઉલ્લાસથી સાત્વિકી આરાધના કરીને ભૂતકાલમાં અનંતા જીવો સિદ્ધિપદને પામ્યા છે. વર્તમાનકાલમાં પણ પામે છે ને ભવિષ્યમાં પણ પામશે. અમે પણ એ જ ધર્મની નિર્મલ આરાધના કરી રહ્યા છીએ. એથી અમને ખાત્રી છે કે-અમે પણ જરૂર સિદ્ધિના સુખ પામીશું. આવા નિર્મળ ધર્મની પ્રાપ્તિ તમને થાઓ, તેની શુદ્ધ આરાધના કરીને તમે સિદ્ધિના સુખ પામો. એ આ ધર્મલાભનું રહસ્ય છે. બીજા ધર્મવાળાઓ ધર્મ-ધર્મ નામ પોકારે છે, પણ તેઓ ધર્મનું ખરૂં રહસ્ય સમજતા નથી ને કદાચ સમજતા હોય, તો તેઓ પોતે શિથિલાચારી હોવાથી પોતાની વૃત્તિ જાળવવા ખાતર જ ધર્મના ખરા રહસ્યને બતાવતા નથી, કારણ કે જો બતાવે તો સાંભળનાર જીવો તરત જ પૂછે કે-આવો ધર્મ તમે કેમ પાળતા નથી ? ને યજ્ઞમાં પશુહિંસા વગેરે અધર્મો તમે શામાટે ફેલાવો છો ? ધર્મનું રહસ્ય 'ત્યાગ છે' તો તમે સ્ત્રી ધન વગેરેની જાળમાં શામાટે ફસાયા છો ? જ્યારે ખરા તપમાં અચિત્ત વાણી સિવાય બીજું કંઈ લઈ શકાય જ નહિ, તો પછી ઉપવાસમાં ફળાહાર તમે શામાટે ગ્રહણ કરો છો ? ને બીજાને જાહેર કરો છો ? આવા અનેક કારણને લઈને ધર્મનું ખરૂં રહસ્ય સમજનારા તથા સમજાવનારા જીવો દુનિયામાં વિરલા જ હોય છે. જૈન શ્રમણો, કંચનકામિનીનો ત્યાગ કરી પોતે ખરી લાગણીથી ત્યાગ ધર્મને આરાધે છે, ને ઉપકાર કરવાની દૃષ્ટિએ બીજાને પણ તેવો જ ધર્મ આરાધવા લાયક છે એમ સ્પષ્ટ જણાવે છે. આ વચનની ઊંડી અસર સામા પૂછનાર જીવમાં જરૂર થાય છે. જેણે આશાને ગુલામડી બનાવી છે, તેવા જ મહાપુરુષો જ સત્ય ધર્મને યથાર્થ સ્વરૂપે સમજાવી શકે છે, બીજાઓ

નહિ. રાજા જેમ બ્રાહ્મણો વગેરે ભકતોને તમે દીર્ઘ આયુષ્યવાળા થાઓ? તમે પુત્રવંત થાઓ! તમે લક્ષ્મીવંત થાઓ! આવા આશીર્વાદ આપે છે, ત્યારે તેઓ રાજી રાજી થઇને બ્રાહ્મણાદિને લક્ષ્મી વગેરેનું દાન આપે છે, તેમ તમે તેવા આશીર્વાદો કેમ આપતા નથી? ધર્મલાભનો આશીર્વાદ આપો, એમાં કોઇ કંઇ સમજે પણ નહિ, ને તમને પણ કંઇ ઇષ્ટ લાભ થાય, નહિ.

સૂરિજી—૧ લાંબું આયુષ્ય તો સાતમી નારકીના જીવોને પણ તેત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે. તેટલો કાળ તેઓ દુ:ખમય જીવન ગુજારે છે. લાંબા આયુષ્યવાળા જીવોનું જ કલ્યાણ થતું હોય, એટલે તેવા જીવો સ્વર્ગે જતા હોય, તો તો 'તમે લાંબા આયુષ્યવાળા થાઓ' આવો આશીર્વાદ દેવો વ્યાજબી ગણાય, પણ તેમ તો છે જ નહિ. દુનિયામાં આપણે જોઇએ છીએ કે–લાંબા આયુષ્યવાળા અધર્મી જીવો રીબાઇ રીબાઇને મરે છે. આવા અનેક કારણોથી :જૈન મુનિવરો–'તમે લાંબા આયુષ્યવાળા થાઓ' આવો આશીર્વાદ આપે જ નહિ. ઋષભદેવ ભગવંતનું ૮૪ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય હતું. પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવનું ૭૨ વર્ષનું આયુષ્ય હતું. અગીઆરમા ગણધર પ્રભાસનું ૪૦ વર્ષનું આયુષ્ય હતું. જંબૂસ્વામીનું ૮૦ વર્ષનું આયુષ્ય હતું. છતાં તે બધા સિદ્ધિના સુખ જરૂર પામ્યા માટે હે રાજન્! આત્મદષ્ટિએ દીર્ઘાયુષ્યની કઇ રીતે ઉત્તમતા કહી શકાય? માટે જ તેવો આશીર્વાદ દેવા યોગ્ય કહેવાય જ નહિ. ૨ ઘણાં પુત્રના લાભથી કલ્યાણ થતું હોય, તો ભુંડ, કુકડા વગેરેનું વ્હેલું કલ્યાણ થવું જોઇએ, કારણ કે તેમને ઘણાં બચ્ચાંઓ હોય છે. પરંતુ તેમ તો છે જ નહિ. પ્રભુ શ્રી નેમિનાથ, જંબુસ્વામી વગેરેને પુત્રાદિ પરિવાર નહિ છતાં પણ તેઓ મોક્ષના સુખને પામ્યા છે; માટે જ "अपुत्रस्य गतिर्नास्ति" આ વચન તદ્દન ખોટું ઠરે છે. આ આશયથી 'તમે પુત્રવંત થાઓ' આવો આશીર્વાદ ન દેતાં જૈન શ્રમણો ધર્મલાભ કહે છે. ૩ ધનથી કલ્યાણ થતું હોય તો ઘણાં ધનવંત મ્લેચ્છ રાજાઓનું કલ્યાણ વ્હેલું થવું જોઇયે. કારણ કે તેઓની પાસે ઘણી લક્ષ્મી હોય છે પરંતુ તેમ તો દેખાતું છે જ નહિ. ધનવંત કે નિર્ધન જે કોઇ જિનધર્મની આરાધના કરે, તેનું કલ્યાણ જરૂર થાય, માટે જ જૈન-શ્રમણો બીજાની માફક 'તમે ધનવંત થાઓ' આવો આશીર્વાદ દેતા નથી. ૪ તથા 'તમે ઘણી સ્ત્રીઓવાળા થાઓ' એમ પણ કહી શકાય નહિ; કારણ કે જો સ્ત્રીઓથી જ કલ્યાણ થતું હોય તો બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી વગેરેને ૬૪ હજાર સ્ત્રીઓ હતી. તેથી તેમનું કલ્યાણ વ્હેલું થવું જોઇયે, તે તો નરકે ગયા. માટે 'તમને ઘણી સ્ત્રીઓ મળે' આવો આશીર્વાદ દઇ શકાય જ નહિ. આવા આવા અનેક કારણોને લઇને અમે બીજા આશીર્વાદને છોડીને હે રાજન! અમે તમને ધર્મલાભ દીધો છે. આનું ખરૂં રહસ્ય એ છે કે "શ્રી જિનધર્મની આરાધના કરવાથી જ મુકિતના સુખ મળે છે, એમ સમજીને અમે જે ધર્મને આરાધીએ છીએ, તે ધર્મની પ્રાપ્તિ તમને થાઓ." આ ધર્મલાભ સર્વ સુખને આપે છે માટે જ તે ચિંતામણિ વગેરેથી પણ ચઢીયાતો છે. હે રાજન્! આ ધર્મલાભનો પ્રભાવ શ્રી મહર્ષિ ભગવંતો આ પ્રમાણે જણાવે છે. (ચાલુ)

સમ્યગ્ જ્ઞાનની કુંચી : યોગની અદ્ભુત શક્તિ.

લેખકઃ—સ્વ૦ બાબુ ચંપતરાયજી જૈની (બેરીસ્ટર એટ-લૉ)

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૯૩ થી શરૂ.)

જે મનુષ્યમાં સંપૂર્ણ સંયમભાવ હોય, જેનામાં પ્રબળમાં પ્રબળ આકર્ષણ શક્તિ હોય તે મનુષ્ય પારવગરનાં આશ્ચર્યકારી કામો જરૂર કરી શકે એમાં કશીયે શંકા નથી. આકર્ષણ શક્તિને લીધે જ, દ્રવ્યનાં અણુઓની સ્થિતિ અને શક્તિમાં એવું અજબ પરિવર્ત્તન થાય છે જેથી અનેક આશ્ચર્યકારી કાર્યો થઈ શકે છે. પોલાદ અને લોહચુંબકમાં અણુઓની દૃષ્ટિએ કશોએ તફાવત નથી. આમ છતાં પરમાણુઓની વ્યવસ્થિતતાને કારણે, લોહચુંબકમાં આકર્ષણ શક્તિ હોવાથી, અનેક લોહમય વસ્તુઓનું તેથી આકર્ષણ થાય છે. એકલા પોલાદથી કોઈ પણ લોહમય વસ્તુનું આકર્ષણ નથી થતું. લોહચુંબકમાં અણુઓની વ્યવસ્થા એવી હોય છે જેથી તેને આકર્ષણ શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. પોલાદના અણુઓ લોહચુંબકમાં અણુઓ જેવા વ્યવસ્થિત ન હોવાથી તેમાં આકર્ષણનો ગુણ નથી આવી શકતો.*

લોહના પ્રત્યેક કણમાં પરસ્પર આકર્ષણવાળા બે અત્યંત સ્વલ્પ પ્રવાહી કણો હોય છે. આ બન્ને કણો ઘનિષ્ટ એકતાને કારણે એકબીજાને સત્વહીન બનાવી દે છે. જો કણો આકર્ષણ-યુક્ત હોય તો તેથી આકર્ષણ-કાર્ય થાય છે. આકર્ષણ-ક્રિયાનો આ એક દાખલો છે. લોહનાં કણોમાં હંમેશાં આકર્ષણશક્તિ હોય છે એવો વેબર નામના વૈજ્ઞાનિકનો સિદ્ધાન્ત છે. મી. વેબર પોતાનાં સિદ્ધાન્તનાં સમર્થનમાં કહે છે કે, લોહનાં કણોનો અગ્રભાગ સામાન્ય રીતે બધીયે દિશાઓમાં ફરે છે. આથી દરેક કણ આકર્ષણની દૃષ્ટિએ સત્વહીન બની જાય છે. લોહના કણમાંનાં બે પ્રવાહી સ્વલ્પ અંશો છૂટા પડીને, ધ્રુવ તરફ હડસેલાય તો જ તેમનામાં આકર્ષણ શક્તિ આવે છે. આકર્ષણ શક્તિને અંગ્રેજીમાં Magnetism કહે છે.

લોહનાં કણોની આકર્ષણ શક્તિ અમુક વ્યવસ્થિત શક્તિને લીધે જ છે એમાં કંઈ શંકા નથી. યોગથી મનુષ્યનાં ચિત્તમાં પણ આવું જ પરિવર્ત્તન થાય છે. અણુઓની અવ્યવસ્થિત સ્થિતિને કારણે, ચિત્તની શક્તિનો ઓછેવત્તે અંશે હ્રાસ થાય છે. યોગથી ચિત્તના પરમાણુઓ એક બીજાને આકર્ષણ કરે એવી સુયોગ્ય સ્થિતિમાં મૂકાય છે. આથી ચિત્તની શક્તિ અત્યંત આશ્ચર્યકારી થઈ પડે છે. એકાગ્ર ધ્યાનથી આકર્ષણના નિયમ અનુસાર ચિત્તના પરમાણુઓની પુનર્વ્યવસ્થા થાય છે.

જીવન કુદરતી રીતે અત્યંત વિશુદ્ધ હોય તો તે સર્વ રીતે મહાબળવાન આકર્ષણરૂપ થઈ પડે છે. આકર્ષણના સિદ્ધાન્તને અનુરૂપ ચિત્તની વ્યવસ્થા જ્યારે જ્યારે થાય છે ત્યારે ત્યારે આકર્ષણની દૃષ્ટિએ ચિત્ત કોઈપણ ધાર્યું કામ કરી શકે છે. સામાન્ય મનુષ્યના ચિત્તના અણુઓ પ્રાયઃ અવ્યવસ્થિત સ્થિતિમાં રહેતા

* The New Popular Encyclopaedia, Act. 'Magnetism.'

હોવાથી, સામાન્ય મનુષ્યનું ચિત્ત ઘણુંખરું બલહીન જ હોય છે. ચિત્તની અવ્યવસ્થિત સ્થિતિ મનુષ્યને બુદ્દબુદ્દ સમો રાખે છે. અવ્યવસ્થિત ચિત્તવાળા મનુષ્યથી નદી કે સાગર જેટલી શકિત મેળવી જ ન શકાય. અવ્યવસ્થિત ચિત્તને કારણે, મનુષ્યનો શરીર ઉપર વિશેષ મોહ રહે છે. આથી તેને અજ્ઞાન અને લાલસાઓને કારણે દુઃખ જ રહ્યા કરે છે. તેનું જીવન કુદરતથી વિરુદ્ધ ચાલે છે. વિમાર્ગ-ગામી બન્યાથી તેને સુખની પરિણતિ ભાગ્યે જ થાય છે. કુદરતના પ્રવાહ સામે મથન કરવાથી તેના ઉપર અવારનવાર કુદરતના લતા- પ્રહાર થયા જ કરે છે. એથી કોઇ વાર એનો વિનાશ પણ સંભવે છે. કુદરતના પ્રવાહ સાથે ગમન કરતાં, મનુષ્યની સ્થિતિ તેથી વિપરીત થાય છે. મનુષ્યને સમગ્ર પ્રવાહનો ટેકો મળ્યા કરે છે. મનુષ્ય ઇષ્ટ સ્થાને જઇ શકે છે. તાત્પર્ય એ કે-જીવનના પ્રવાહ સામે થવાથી જ મનુષ્યને માનસિક અને શારીરિક સર્વ દુઃખો પરિણમે છે. આથી અસત્ય વસ્તુઓના મોહને તિલાંજલી આપી, જીવનના પ્રવાહ-માર્ગના જ સાથી થવું એ દરેક મનુષ્યનું પ્રધાન કર્તવ્ય છે.

સુખ આત્માથી પર રીતે અર્થાત્ બહારથી આવી શકે એવી માન્યતા એક પ્રકારનો ભ્રમ છે. એ ભ્રમનું નિવારણ થતાં, આત્માનાં સત્ય સુખનો ભાસ થાય છે. ભ્રમયુકત સ્થિતિમાં ચિરકાળ સુધી રહેવા માટે પશ્ચાત્તાપ અને આશ્ચર્ય થાય છે. ચિત્તના અણુઓની પુનર્વ્યવસ્થા થતાં, જીવનનું નાવ યોગ્ય દિશામાં જ ગમન કરે છે. આથી જીવનની શક્તિ અને સુખની કશીયે સીમા નથી રહેતી. જીવન સંપૂર્ણ આરોગ્યમય બને છે. અપૂર્વ આશ્ચર્યકારી કાર્યો પણ થઇ શકે છે. જાગૃત અવસ્થામાં, ઇચ્છા-શકિતનાં દબાણને લીધે ચિત્ત અવ્યવસ્થિત બની જાય છે. અનેક પ્રકારનાં વિકારી ઉચ્છિષ્ટને કારણે શ્રમ, ચિંતા આદિનો ઉદ્‌ભવ થાય છે, નિદ્રાથી ચિત્તની પુનર્વ્યવસ્થા થતાં, ચિત્ત પાછું આકર્ષણ યુક્ત બને છે. નિદ્રાની આવશ્યકતા આ ઉપરથી સમજી શકાય છે.

દરેક વિચારની શરીર તેમજ ચિત્ત ઉપર અસર થાય છે એમાં કંઇ શંકા નથી. હીપ્નોટીઝમની ક્રિયા બાદ જે ઉદ્‌બોધન ભાવ થાય છે તેથી આ માન્યતાનું સમર્થન થાય છે. હીપ્નોટીઝમની સ્થિતિમાં જે આજ્ઞાઓ થઇ હોય તે આજ્ઞાઓનું પાલન એ સ્થિતિ બાદ પણ ઘણીયે વાર થાય છે. આમાં પોતે શું કરે છે તેનું ભાન પણ મનુષ્યને કેટલીક વાર હોતું નથી. આ પ્રમાણે વિવિધ આજ્ઞાઓનું પાલન કયી શકિતથી અને કેમ થાય છે એ પ્રશ્ન અત્યંત વિચારણીય થઇ પડે છે.

હીપ્નોટીઝમ અને સામાન્ય દશા વચ્ચે બે દ્રષ્ટિએ ફેર છે. એક તો એ કે, હિપ્નોટીઝમના પ્રભાવજન્ય તંદ્રાયુકત સ્થિતિમાં નિશ્ચય કે પસંદગીની શકિત સંભવી નથી શકતી. હીપ્નોટીઝમને કારણે, અધિષ્ઠાન ચિત્તની ઉચ્ચ શકિતઓનું કાર્ય પણ બુદ્ધિનાં તાત્કાલિક પદભ્રષ્ટપણાને લઇને થઈ શકતું નથી. બુધ્ધિનાં અધિરાજ્યનો તાત્કાલિક તિરોભાવ કેમ થાય છે એ વિષે આપણે આથી વિચાર કરીએ.

ઇચ્છાશકિતની અત્યંત આવેશમય સ્થિતિમાં નિશ્ચયશકિતનું કાર્ય તાત્કાલિક બંધ પડે છે. આનું કારણ એ છે કે-અમુક મનોભાવથી તણાઇ જતાં, ઇચ્છાશક્તિથી એવાં કાર્યો થઈ જાય છે જે માટે જીવનની શાન્ત પળોમાં મનુષ્યને જરૂર પસ્તાવો થાય. લોકોની મેદની જામે છે કે અમુક પ્રકારનાં સાહિત્યનાં વાંચનમાં મનુષ્ય અત્યંત પરોવાઇ જાય છે તે સમયે મનુષ્યની ઇચ્છા-શક્તિ તેનાં નિયંત્રણમાં નથી હોતી. ઇચ્છા-શક્તિની આવેશમય સ્થિ-

તિને લઇને બુધ્ધિનું કંઇ નથી ચાલતું.

આંતરિક ઉત્તેજનને પરિણામે, ઇચ્છા-શકિતનો અત્યંત ઉત્કર્ષ થતો હોય એ સ્થિતિમાં પણ ઇચ્છા-શક્તિ બુધ્ધિથી સ્વતંત્ર જ હોય છે. આવું યોગ દરમીયાન ઘણીયે વાર બને છે. કોઈ ગંભીરમાં ગંભીર ભયમાં કે મસ્તિષ્ક અને મજ્જાતંતુઓની અત્યંત શ્રમયુકત સ્થિતિમાં પણ બુધ્ધિનું કશુંયે નથી ચાલતું.

ઇચ્છા-શકિતના ઉત્કર્ષથી વિવેક શકિતનાં કાર્યની સ્થગિતતા અને બુધ્ધિશૂન્યતા કે ઇચ્છા-શકિતના પક્ષાઘાતથી થતી વિવેકશકિતની સ્થગિતતા એ બન્નેમાં ઘણો ફેર છે. ઇચ્છા-શકિતના ઉત્કર્ષથી વિવેકશકિત સ્થગિત થાય તો ઇચ્છા-શકિતને પોતાનાં સર્વોપરિપણાનો ખ્યાલ નથી જતો. ઇચ્છાશકિત સ્વયમેવ બુધ્ધિ વિના ચલાવી લે છે. ઇચ્છાશકિતના પક્ષાઘાત કે બુધ્ધિની શૂન્યતાથી વિવેકશકિત સ્થગિત થાય છે ત્યારે ઇચ્છા-શકિતને કોઈ બહારનાં કારણે માર્ગદર્શન જેવું પણ રહેતું નથી. પોતાની સર્વોપરિતાનો ખ્યાલ પણ ભૂંસાઇ જાય છે. બુધ્ધિની કુંઠિત સ્થિતિની અનિષ્ટ અસર ઇચ્છાશકિત ઉપર અવશ્ય થાય છે. મંત્રમુગ્ધ દશાથી આ મંતવ્યને સમર્થનરૂપ સુંદર દષ્ટાન્ત મળી રહે છે.

કોઇ મનુષ્ય પોતાને ઉદ્બોધન કરે અને કોઇ બીજા મનુષ્યને હીપ્નોટીઝમને પ્રભાવે કંઈ આજ્ઞા કે સૂચન થાય તેમાં ઘણો ફેર છે. આત્મીય ઉદ્બોધનમાં અમુક કાર્ય કરવાનો નિશ્ચય આદિ હોય. એ નિશ્ચયમાં એક પ્રકારની પસંદગી પણ હોય. હીપ્નોટીઝમની અસરવાળા મનુષ્યની બુદ્ધિ તાત્કાલિક રીતે સ્થગિત થાય છે. આથી પોતાની તંદ્રામય સ્થિતિમાં જે જે ઘટનાઓ બને છે તે સર્વથી તે પ્રાયઃ અજાણ રહે છે.

નિશ્ચયયુકત પસંદગી અને હીપ્નોટીઝમને પ્રભાવે થયેલી દશામાં, આટલો જ ફેર હોઇને, ઇચ્છા-શક્તિ બુદ્ધિની સહાય (કદાચ) લે એ સિવાય પસંદગી કે આજ્ઞાના અમલમાં મનુષ્યને બુદ્ધિ સાથે કશીયે લેવાદેવી નથી હોતી. ઇચ્છા-શકિત સિવાય બીજી કોઇ પણ શકિતમાં ઐચ્છિક કાર્ય-શક્તિ ન હોવાથી, ઇચ્છાશકિત પસંદગી તેમજ આજ્ઞાનો અમલ કરે છે એમ કહી શકાય.

(ચાલુ)

આનંદજનક સમાચાર.

અમારા માનવંતા પેટ્રન સાહેબ શેઠ સાહેબ **અમૃતલાલભાઇ કાળીદાસને** સને ૧૯૪૬ ના બેસતા વર્ષે નામદાર બ્રીટીશ સરકારે **રાવબહાદુરનો** ઇલકાબ આપ્યો છે, જે માટે અમારો આનંદ જાહેર કરીએ છીએ. અને ભવિષ્યમાં એવી અનેક રીતે તેઓ સાહેબની પ્રતિષ્ઠામાં વૃદ્ધિ થઓ તેમ આ સભા અંતઃકરણથી ઇચ્છે છે.

વર્તમાન સમાચાર

શહેર ભાવનગરનું ધાર્મિક ચાતુર્માસ.

શહેર ભાવનગરમાં જ્યારે જ્યારે વિદ્વાન મુનિવરોનું ચાતુર્માસ હોય છે ત્યારે શાસનઉન્નતિનાં કાર્યો સારા પ્રમાણમાં થાય છે. ગયા ચાતુર્માસમાં આચાર્યદેવ મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના વિદ્વાન શિષ્ય શ્રી વિજયામૃતસૂરિજી પોતાના વિદ્વાન શિષ્યો સાહિત્યરસિક શ્રી ધુરંધરવિજયજી, શ્રી રામવિજયજી વગેરે પરિવાર સહિત શ્રી સંઘની વિનંતિથી બિરાજમાન હતા, શ્રી વિજયામૃતસૂરિ મહારાજની વ્યાખ્યાનશૈલી સાદી, સરલ અને મધુર હોવાથી ઘણા ભાઇબ્હેનો દરરોજ સારો લાભ લેતા હતા. શ્રી ધુરંધરવિજયજી મહારાજ પણ વિદ્વાન હોવા સાથે લેખક અને સાહિત્ય સંબંધમાં સારા નિષ્ણાત છે. ઘણા શહેરોની જેમ અહિં પણ ચાતુર્માસ બેસતા શ્રી સંઘની વિનંતિથી ભગવતીસૂત્ર અને ભાવનાધિકારે વસ્તુપાલ ચરિત્ર કથા આખા ચાતુર્માસમાં વ્યાખ્યાનમાં સર્વ શ્રવણ કરતા હતાં. મહારાજશ્રીની વાંચનશૈલી રૂચીકર હતી. અમારી સભાના સદ્દગત કાર્યવાહક પૈકીના એક સ્વ અમીચંદ દીપચંદના પુત્ર ભાઇ ચંપકલાલે પોતાના ધંધામાં લક્ષ્મી સારી મેળવતાં તેઓ ભદ્રિક અને શ્રદ્ધાળુ હોવાથી મળેલી લક્ષ્મીનું સાર્થક કરવા શ્રી ભગવતીસૂત્રની ઉછામણી બોલી ઘેર પધરાવી દેવભક્તિપૂર્વક રાત્રિજગો કરી શ્રી આચાર્ય મહારાજને બહુ જ પ્રેમપૂર્વક વહોરાવી સંઘભક્તિ કરી હતી. છેવટે પૂર્ણાહુતિના ટાઇમે શ્રી સંઘે શ્રવણના થયેલ આનંદને લઇને અઠ્ઠાઇમહોત્સવ અને સમોસરણની રચના કરી હતી. ત્યારબાદ આચાર્ય મહારાજ ચાતુર્માસ ઉતરવાથી વિહાર કરવાના હતા.

ઉપરોક્ત દેવભક્તિના પ્રસંગે ભાઇ ચંપકલાલે ઘણા હર્ષપૂર્વક શ્રી શાંતિસ્નાત્ર પોતાના ખર્ચે ભણાવવા શ્રી સંઘ પાસે આદેશ લઇ વિધિવિધાનપૂર્વક ભણાવી સુકૃતની મળેલી લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કર્યો છે. તેઓ દરેક ધાર્મિક કાર્યોમાં યથાશક્તિ પૈસા ખરચી લાભ લે છે. તેઓએ પોતાના પિતાનો વારસો પિતૃભક્તિ નિમિત્તે લઇ આ સભાના લાઇફ મેમ્બર થયેલા હોવાથી તેમની ઉપર્યુક્ત શ્રદ્ધા જોઇ અમો તેમને ધન્યવાદ આપીયે છીયે અને પોતાના પ્રિય પિતાના સ્મરણ નિમિત્તે તેઓ જ્ઞાનભક્તિનું ઉત્તમ કાર્ય કરે તેમ સૂચવીયે છીયે.

સાભાર સ્વીકાર

વિજય સ્તવન વાટિકા—સંગ્રાહક જૈનધર્મભૂષણ મુનિશ્રી મનોહરલાલજીના સુશિષ્ય પંડિત મુનિશ્રી વીરપુત્ર વિજયમુનિજી. મામલતદાર ઓફીસ જામજોધપુર મારફત ભેટ મળી છે.

સોનેરી શીખ અને ફુલડાંની છાબ—સંગ્રાહક મનુરખાન ડમરી સાહેબ પીરોજશાહ પાલનજી તરફથી ભેટ મળી છે.

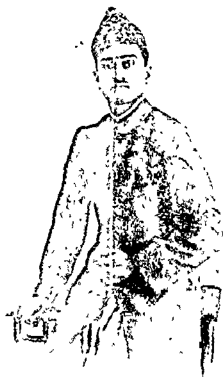
નૂતન જિન સ્તુતિ સ્તવનાદિ સંગ્રહ—કિં. ૦-૬-૦ તથા **શ્રી વર્ધમાન જિન સ્તોત્ર દીપિકા** કિં. ૦-૪-૦ કર્તા મુનિરાજ શ્રી સુશીલવિજયજી તરફથી ભેટ મળી છે.

ધર્મસુધા—કિં. સદુપયોગ. સંચય કરનાર મહારાજશ્રી મહિમાવિજયજી. પ્રકાશક સરદારપુર, શ્રી જૈન સંઘ તરફથી ભેટ મળી છે.

પર્યુષણ પર્વ અષ્ટાન્હિકા વ્યાખ્યાન—મુનિરાજશ્રી મેરુસાગરજી તરફથી ભેટ મળી છે. સાધુ મુનિરાજ તથા સાધ્વીજી સાહેબને ઝવેરી રૂપચંદ લલ્લુભાઇની ધર્મશાળા ઠે. ગોપીપુરા સુરત, એ સિરનામેથી ૦-૧-૯ સ્ટામ્પ બીડવેથી ભેટ મળશે.

આ સભાના માનવંતા પેટ્રન સાહેબ—

જૈન નરરત્ન દાનવીર:—

શેઠ સાહેબ શ્રી ખુશાલજીભાઈ ખેંગારજીભાઈ-મુંબઈ.

આ સભાના નવા થયેલા માનવંતા પેટ્રન સાહેબ.

જ્યાં પ્રાચીન શ્રી ભદ્રેશ્વર તીર્થ આવેલું છે, જ્યાં શ્રી જગડુશાહ કે જેણે સં. ૧૩૧૫ ની સાલમાં પડેલા દુષ્કાળ પ્રસંગે અનેક દુષ્કાળ પીડિત મનુષ્યોને બચાવી લઇ મહા દાનેશ્વરી થઇ ગયા છે. એવી આર્યભૂમિ કચ્છના મુખ્ય માંડવી નગરમાં શેઠ સાહેબ **શ્રી ખુશાલભાઇનો** સં. ૧૯૫૭ ના વૈશાખ વદ ૭ ના રોજ જન્મ થયો હતો. કચ્છ નિવાસી જૈન બંધુઓ પરંપરાથી સાહસિક અને વેપાર વાણિજયમાં નિષ્ણાત, ધર્મ શ્રદ્ધાળુ અને દાનવીર તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે. તેમાંના ખુશાલભાઇ શેઠ પણ એક દાનવીર છે. રૂના બીઝનેસમાં સંપૂર્ણ કુશળતા ધરાવતા હોઇ એક યુરોપીયન કંપનીના તેઓશ્રી હાલ પ્રમાણિક ભાગીદાર છે. વ્યાપારમાં સારી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થતાં તેઓ અનેક રીતે ગુપ્ત દાન પણ કરી રહ્યા છે. તેઓશ્રી સરલ હૃદયી, દેવગુરુ ધર્મના ઉપાસક, નિરાભિમાની અને કીર્ત્તિલોભી નહિં હોવાથી અનેક બાબતોમાં ગુપ્ત રીતે દાન કરતા હોવાથી અન્યની જેમ દાનવીર તરીકે જાહેરમાં આવ્યા નથી. ગુપ્ત સખાવત કરવાનું જ તેઓ પસંદ કરે છે. તેમનું જીવન ચરિત્ર સખાવતો વગેરે પ્રગટ કરવાની સભાની માંગણી પણ તેઓશ્રીએ સ્વીકારી નથી. તેમની ઉચ્ચ રહેણી કરણી, સાદાઇ અને માયાળુપણા જેવા ગુણો અનુકરણીય છે.

પોતાના શહેરમાં હજારોની રકમ ખરચી નેત્રયજ્ઞ કરાવ્યો છે. તેથી અનેક મનુષ્યોને નેત્રો અપાવ્યા છે. ગયા વિશ્વયુદ્ધના વખતમાં સસ્તા ભાવે અનાજ ગરીબોને મળે તેવો સ્ટોર પોતાના ખરચે ખુલ્લો મુકયો હતો. મુંબઇમાં પોતાના નિવાસમાં દર વર્ષે શ્રી નવપદજીની ઓળી પોતાના ખરચે કરાવે છે. પર્યુષણ પર્વમાં પણ દરેક વરસે દેવ, ગુરુ, સ્વામીભાઇઓની ભક્તિમાં, શ્રી સિદ્ધાચળજી યાત્રા કરવા જતાં ત્યાં સારા પૈસા ખરચે છે. ઉપરોક્ત થોડી હકીકતો બીજે સ્થળેથી મેળવી; આવા ગુપ્ત દાનેશ્વરીનું વૃતાંત પણ અનુકરણીય હોવાથી, તેટલી હકીકત પણ પ્રગટ કરી છે. સભાની ચાલતી સુંદર કાર્યવાહી જોઈ અમારી વિનંતિને માન આપી, પેટ્રનપદ સ્વીકારવાથી તેઓ સાહેબનો ઉપકાર માનવા સાથે તેઓશ્રી દીર્ઘાયુ થઇ સુખ શાન્તિપૂર્વક અનેક સખાવતો કરી આત્મકલ્યાણ સાધે તેમ પરમકૃપાળુ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશકઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા–ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.	માહ.	પુસ્તક ૪૩ મું.
વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.	:: ઇ. સ. ૧૯૪૬ ફેબ્રુઆરીઃ:	અંક ૭ મો.

શ્રી શાંતિનાથ તીર્થંકરનું સ્તવન.

(લે. આ. શ્રી વિજયપદ્મસૂરીશ્વરજી.)

॥ રાગ–માગશર શુદિ એકાદશી દિન જાણીયે. ॥

શાંતિ જિણંદ નિહાળતાં આજે મને રે,
પ્રગટ્યો હર્ષ અપાર હર્યા ઉપસર્ગને રે;
પરપરિણતિ દૂરે ટળી સમતા ધરી રે,
હોવે આતમ થીર અસ્થિરતા સંહરી રે. ॥ ૧ ॥

ચિંતામણિ દૃષ્ટાંતથી પ્રભુ સેવના રે,
બનતી સફળ નિમિત્ત જેવી ભાવના રે;
ભેદ જ્ઞાન વિચારણા ધ્યાતા લહે રે,
ધરતાં ધ્યાન વિશેષ પ્રભુરૂપ થઇ રહે રે. ॥ ૨ ॥

દર્શન દર્શન ગુણ દીએ થયું થીર કરે રે,
દર્શન મહિમા અપાર જે દુઃખ સવિ હરે રે;
ધન્ય કૃતાર્થ હું થયો પ્રભુ દર્શને રે,
પામી નેમિ સૂરીશ ગુરુપદ પદ્મને રે. ॥ ૩ ॥

卐

વિચારશ્રેણી.

લેખક—આ. શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ.

પરમાર્થનું સારામાં સારું કાર્ય કેમ ન હોય તો પણ તે યશબુદ્ધિથી ન કરતાં હિત-શ્રેય-બુદ્ધિથી કરવું જોઈયે; કારણ કે હિતબુદ્ધિથી કરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિથી આત્માને લાભ મળી શકે છે અને યશબુદ્ધિથી બનાવટી નામધારી ક્ષણવિનશ્વર દેહને જ કેવળ મળે છે.

યશ-મોટાઈ માટે કાંઇ પણ કરનારને મિથ્યાભિમાન જરૂર આવે છે. તે બીજા ઉપર અનુગ્રહ કરતો હોય તેમ તેની મનોવૃત્તિમાં રહે છે અને પ્રશંસા સાંભળીને પૂર્ણ ફૂલાય છે જેથી કરી ઉભયલોકમાં અધઃપાતનું પાત્ર બને છે. યશને માટે જ જીવન તથા ધન વાપરનાર કેવળ પ્રશંસાનો જ લોભી હોય છે. તેને આત્મિક લાભની જરાયે પરવા હોતી નથી.

મિથ્યાભિમાનીનું જીવન કદાગ્રહનું વ્યસની બની ગયેલું હોય છે. તેનાં વચન-વિચાર અને વર્તન સ્વ-પરને અહિતકારી કોઇ બતાવે તોયે તે કદાગ્રહની સોબત છોડતો નથી.

વિષ ખાવાથી મરી જવાય છે એમ ભણેલો કહે તો માની લેવું અને અભણ કહે તો હસી કાઢવું તે ડહાપણભરેલું ન કહેવાય; માટે સાચું સમજુ કહે અથવા તો અણસમજુ કહે માની લેવામાં જ બુદ્ધિમત્તા રહેલી છે.

વખણાવવું સહુ કોઈને ગમે છે પણ વખાણવું કોઈને પણ ગમતું નથી. કદાચ કોઇને અંગત સ્વાર્થના અંગે બીજાના વખાણ કરવા પડે તો વખણાવવા જેટલી મનની પ્રસન્નતા હોતી નથી.

મનોવૃત્તિ સુધર્યા સિવાય વર્તન સુધરી શકતું નથી. કદાચ સુધર્યા જેવું દેખાય તો પણ તે સાચું ફળ આપી શકતું નથી; કારણ કે તે સ્વાર્થગર્ભિત ડોળ માત્ર છે.

સ્વાર્થ હોય તો જ બીજાને હેત દેખાડી શકાય અને પોતાની શારીરિક તથા આર્થિક-સંપત્તિ વાપરીને બીજાને વિપત્તિમાંથી ઉગારી શકાય. તે સિવાય તો મમતાનું દાસ બનેલું જડાસક્ત જગત પોતાને મળેલી સંપત્તિ આત્મ-શ્રેય માટે પણ વાપરતું નથી. દીન-દુઃખીને સુખી કરવા જે પ્રયત્ન કરે છે તે દયા કહેવાય છે. તે સિવાય તો દયા જેવી કોઈ વસ્તુ નથી.

પોતે સકર્મક હોવા છતાં અને સુખ-દુઃખ માનવા છતાં પણ બીજાને દીન-દુઃખી જોઇને તેના મનમાં દુઃખ, ઉદ્વેગ કે શોક ન થવાથી તે બીજાને સુખી કરવા કોઇ પણ પ્રકારનો પ્રયત્ન કરતો નથી તે જ તેની નિર્દયતા કહેવાય છે, તો પછી પોતે માનેલું પૌદ્ગલિક સુખ મેળવવા બીજાને દુઃખ આપવું તે તો ઉઘાડી નિર્દયતા જ છે.

કોઇ પણ પ્રકારના અંગત સ્વાર્થને લઇને બીજાના દુઃખોની મન ઉપર અસર થવાથી લાગણીઓ દુભાવવી તે દયા ન કહેવાય; પણ સર્વથા નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી બીજાને દુઃખી જોઇને દુઃખી થવું તે દયા કહેવાય છે.

દુઃખ બે પ્રકારનું હોય છે: એક તો પોતાનું અને બીજું પારકું. પોતાના દુઃખને મટાડવા બીજાના દુઃખને ન ગણવું તે નિર્દયતા અને

બીજાનું દુઃખ દૂર કરવા પોતાના દુઃખને ન ગણવું તે દયા.

સમભાવી જાણુની દયા અને વિષમભાવી અણજાણુની દયામાં અંતર હોય છે: વિષમ દૃષ્ટિ અણજાણપણાને લઈને ચર્મ ચક્ષુથી જોનારા હોય છે અને સમદૃષ્ટિ જાણુ પુરુષો જ્ઞાનદૃષ્ટિથી જુએ છે એટલા માટે જ તેઓ સુખસ્વરૂપ આત્મામાં થયેલી અશુદ્ધિ ખસેડવા રૂપ દયા કરે છે, જેમાં પોતે અનુભવેલા કર્મ-જન્ય દુઃખોનું અવલંબન લેવામાં આવતું નથી એટલે પોતાનું દુઃખ ટાળવા પ્રયત્ન કરવામાં આવતો નથી. ત્યારે અણજાણુ પોતે અનુભવેલી દીન હીનતાથી થયેલા દુઃખને બીજાના દુઃખ સાથે સરખાવવાથી ઉત્પન્ન થયેલા દુઃખને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે છે કે જેને સ્થૂળ દૃષ્ટિની દયા કહેવામાં આવે છે. જ્ઞાનિયોની દયામાં આત્મિક સુખની દૃષ્ટિ હોય છે અને અજાણુની દયામાં પૌદ્ગલિક સુખની દૃષ્ટિ હોય છે.

દેહાધ્યાસી માનવી, કે જે શરીર અને જીવને જુદા માનતો નથી-શરીરને જ આત્મા માને છે તેના માટે અધર્મ, અનીતિ કે પાપ પૂન્ય જેવું કશું યે હોતું નથી; કારણુ કે તે પોતાને એટલે કોઈપણુ નામધારી દેહને સ્વર્ગના સુખ કે નરકનાં દુઃખ ભોગવતાં જોતો નથી પણ આ જન્મમાં મૃત્યુ પછી અગ્નિમાં બળીને ભસ્મ થતાં કે જમીનમાં દટાતાં જુએ છે.

બહિરાત્મપણું ટળે નહીં અને અંતરાત્માની જાગૃતિ થાય નહીં ત્યાં સુધી નાસ્તિકતા ટળીને આસ્તિકતા પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ છે.

મનને ગમે તે ન કહો પણ સાચું હોય તે કહો; કારણુ કે બોલતી વખતે જે તમને ગમે છે તે આવતી કાલે નહીં ગમે એટલે બોલેલું ફરશે પણ જે સાચું હશે તેમાં ફેરફાર નહીં થાય.

લોભી માણસને પ્રમાણિકપણાની પરવા હોતી નથી; કારણુ કે લોભ અને પ્રમાણિકતાને આડવેર છે એટલે બંને સાથે રહી શકતાં નથી છતાં લોભી માણસ પ્રમાણિક કહેવડાવવાનું સાહસ કરે છે. વિચારવામાં, બોલવામાં અને વર્તવામાં ભૂલ કરે છે એમ બીજાને કહેતાં પહેલાં તેનો આશય, ધ્યેય, ઉદ્દેશ સાચી રીતે જાણી લેવો પણ પોતાના વાણી, વર્તન અને વિચારની સાથે સરખામણી કરી બીજાની ઘૃણા કરવાનું સાહસ ન કરવું તે જ ડહાપણભરેલું કહેવાય.

દ્વેષ બુદ્ધિના આશ્રિત પોતાનાં વાણી, વિચાર અને વર્તનથી અજ્ઞાનિયોમાં આદર મેળવી ફુલાવું તે એક પ્રકારની અજ્ઞાનતા જ કહી શકાય; કારણુ કે પોતાની કોઈપણુ પ્રકારની પ્રવૃત્તિમાં જ્યાં સુધી ઉત્તમ જ્ઞાની પુરુષો સહમત ન થાય ત્યાં સુધી ઉત્તમતા મેળવી શકાતી જ નથી; માટે પોતાની પ્રવૃત્તિની અજ્ઞાનીઓથી કરાયલી પ્રશંસાથી રાજી થવું નહીં. સાચી રીતે શીખ્યા સિવાય બીજાને શિખામણુ આપવાના કોડ સેવવા તે મૂર્ખતા છે.

સાચો વેપાર કરતાં શીખવો તે જ ઉત્તમતા કહી શકાય; પણ અમુક ખોટો વેપાર કરે છે, એમ જનતાને જણાવવા પ્રયાસ કરવો તે દ્વેષ-ગર્ભિત અધમતા જ કહી શકાય છે કે જેનું પરિણામ કલેશ અને ઉદ્વેગ સિવાય બીજું કાંઈ પણ સ્વપરહિતકારી આવી શકતું નથી.

મિથ્યાભિમાનના અંગે જે કોઈ પોતાના મનમાં એમ સમજે છે કે-હું ગુણવાન છું, બુદ્ધિમાન છું, વિદ્વાન છું, ધનવાન છું, કળાવાન છું અને ગર્વની ગાંડાઈમાં બીજાને તુચ્છ સમજી જનતામાં પોતાની મહત્વતા જણાવવા પ્રયાસ કરે છે તે બધી વાતે વંચિત જ રહે છે અને શિષ્ટ જનતામાં અનાદરનું પાત્ર બને છે.

બોલવામાં અને લખવામાં આશયના ઓળા

વિક્રમરાજાને જૈનધર્મી બનાવનાર શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર

॥ લેખક આચાર્ય શ્રી વિજયપદ્મસૂરિ ॥

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૦૪ થી શરૂ)

ત્રણે ભુવનમાં વિજય પમાડનાર આ ધર્મ-લાભના પ્રભાવે જ્યાં મદોન્મત્ત હાથીઓ રાજ-દરબારમાં મહાલતા હોય, તથા શીઘ્ર ગતિએ ચાલનારા ઘોડા હેષારવ કરી રહ્યા છે, પુષ્કળ સૈન્યાદિ સાધનો શોભી રહ્યા છે, સુંદર સ્ત્રીઓ સેવામાં હાજર રહે, મસ્તકે છત્ર શોભે, આજુ-બાજુ ચોમેર ચામર વીંજાય, આવી ઉત્તમ રાજ્ય-લક્ષ્મી મળે છે. તથા તેવા ધર્મની સાધના કર-વાથી અનુક્રમે સ્વર્ગ-મોક્ષના પણ સુખ મળે છે. બીજા આશીર્વાદો આ ધર્મલાભરૂપ આશીર્વાદની આગળ તુચ્છ સમજવા. આવો મહાપ્રભાવશાળી ધર્મલાભ અમે તમને દીધો છે.

આ બીના સાંભળીને રાજા વિક્રમાદિત્ય બહુ જ રાજી થયા ને હાથી ઉપરથી નીચે ઉત-રીને વંદન કરી નોકરની મારફત એક ક્રોડ સોનૈયા મંગાવીને સૂરિજીની આગળ મૂકીને કહ્યું કે-હે દિવાકરજી મહારાજ! આપ કૃપા કરીને આ સોનૈયા સ્વીકારો. એમ બે વાર કહ્યું ત્યારે સૂરિજી મહારાજે વિક્રમને કહ્યું-હે રાજન્! તમે જૈન સાધુના આચારને જાણતા નથી માટે તમે અમને સોનૈયા આપવા ચાહો છો. જૈન સાધુઓ ધનમાત્રને સેંકડો દોષનું કારણ અને પ્રવ્રજ્યાને નાશ કરનાર જાણીને એક કોડી પણ પાસે રાખતા નથી. ૧ લોચ કરવો, ૨ છત્રી જોડાનો ત્યાગ કરીને પગે ચાલતા ઇર્યાસમિતિ જાળવીને વિહાર કરવો, ૩ માધુકરી વૃત્તિએ અચિત્ત નિર્દોષ આહાર પાણી ધર્માધાર શરીરને ટકાવવા માટે ગ્રહણ કરાય, ૪ સંપૂર્ણ જીવદયા પાળવી, ૫ હિત, મિત, પ્રિય, સત્ય વચન ખાસ કારણે બોલાય; માલીકની રજા સિવાય કોઇ પણ ચીજ લેવી નહિ, ૬ સ્ત્રીસંગનો સર્વથા ત્યાગ કરીને નિર્દોષ મન, વચન, કાયાથી બ્રહ્મચર્ય પાળવું, ૭ સંયમ નિર્વાહની ખાતર જ નિર્મમત્વ ભાવે ખાસ જરૂરી વસ્ત્રપાત્રાદિ રાખવા, ૮ છકાયની

પડયા સિવાય રહેતા નથી અને તે સાંભળનાર તથા વાંચનારને અસર કર્યા સિવાય રહેતા નથી, જેથી પરિણામે આશયને અનુસરીને જ લાભ તથા હાનિ કરવાવાળું નીવડે છે.

રહસ્ય જાણ્યા સિવાય અને અનુભવ મેળવ્યા સિવાય લખેલું અને બોલેલું કેવળ વાંચીને તથા સાંભળીને અમે પણ કાંઇક છીએ એમ જનતાને બતાવવા કાગળ કાળા કરવા કે થુંક ઉડાડવું તે જનતાને હાનિકર્તા જ નિવડે છે; કારણ કે આવા માણસોને ક્ષુદ્રસ્વાર્થ સાધવા ગમે તેવાની પ્રશંસાની જરૂરત છે પણ સ્વપરશ્રેયની કાંઇ પણ પરવા હોતી નથી.

ત્યાગી કહેવાતો હોય કે ભોગી કહેવાતો હોય; પણ જ્યાં સુધી જૂઠી પ્રશંસાની પરાધી-નતામાંથી મુકાતો નથી ત્યાં સુધી આધ્યાત્મિક વાતો કરવાનો પણ અધિકારી નથી, તો પછી આત્મિક ગુણો મેળવવાની તો વાત જ કયાંથી હોય?

સંપૂર્ણ-રક્ષા કરવી, ૯ પાંચ ઇંદ્રિયોને, મનને વશ કરવા, ૧૦ પરીષહ ઉપસર્ગ સહન કરવા, રાત્રિભોજનનો સર્વથા ત્યાગ વગેરે પાળે તે જ જૈન સાધુ કહી શકાય. (આ પ્રસંગે ગુરુમહારાજે વિસ્તારથી સાધુનો આચાર રાજાને સમજાવ્યો હતો.) આ પ્રકારે અમારે આચાર હોવાથી સોનૈયાને લેવાની વાત તો દૂર રહી, પણ અમે સ્પર્શ પણ ન કરીએ. આ પ્રમાણે સૂરિજીએ કહ્યું ત્યારે રાજા વિચારમાં પડ્યો કે-મેં આ ક્રોડ સોનૈયા દઈ દીધાં, તેથી મારાથી તો પાછા લઇ શકાય જ નહિ.

આ પ્રસંગે સૂરિજીએ કહ્યું કે-હે રાજન્! જો તમારી ઇચ્છા હોય તો આ શ્રાવકો ક્રોડ સોનૈયા જિનમંદિરોનો ઉદ્ધાર કરવામાં વાપરે. રાજા વિક્રમે કહ્યું-ભલે ખુશીથી તે સોનૈયા જીર્ણોદ્ધારમાં વપરાય. આ રીતે શ્રાવકોએ તે સોનૈયા જીર્ણોદ્ધારમાં વાપર્યા. આ બનાવ જોઇને રાજા વિક્રમના હૃદયમાં સચોટ છાપ પડી કે-સાચા ત્યાગી અને નિઃસ્પૃહી જૈન સાધુઓ જ સાચા ગુરુ તરીકે માનીને પૂજવા લાયક છે. તેમની ભક્તિ કરવાથી આત્મા નિર્મલ થાય, ને ઉપદેશ સાંભળવાથી સત્ય ધર્મ સમજાય, ને તે ધર્મને સાધી સંસાર-સમુદ્રનો જરૂર પાર પામી શકાય.

રાજા વિક્રમાદિત્ય આચાર્ય મહારાજશ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજીના વિવિધ તત્ત્વસ્વરૂપને જણાવનારા વ્યાખ્યાનો જુદા જુદા પ્રસંગે સાંભળીને શ્રી જિનધર્મના પૂર્ણરાગી બન્યા. શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરના વિશેષ પરિચયને લઇને રાજા વિક્રમાદિત્ય જૈનધર્મારાધક કઇ રીતે બન્યા તે બીના આગળ જણાવીશ.

એક વખત વિહાર કરતા કરતા સપરિવાર સૂરિજી મહારાજ ચિતોડગઢ પધાર્યા. ત્યાં રહેલા એક કીર્તિસ્તંભની અંદર દૃષ્ટિવાદના ભેદ તરીકે ગણાતા 'પૂર્વ' એવા નામે પ્રસિદ્ધ આગમોની પ્રતો ગોઠવેલી હતી. સ્તંભનું ઢાંકણું બંધ કરી આજુબાજુ જલ, અગ્નિ વગેરેના ઉપદ્રવથી બચાવનારી ઔષધિઓ લગાડી હતી. સૂરિજી મહારાજે તે ઔષધિઓના ગંધ ઉપરથી વસ્તુઓ જાણીને તેનાથી ઊલટા ગુણવાળી ઔષધિમિશ્રિત પાણી છાંટીને તે (સ્તંભ)ને ખુલ્લો કર્યો. તેમાંની એક પ્રતને શરૂઆતથી વાંચતાં સર્ષપ વિદ્યા અને સુવર્ણ વિદ્યા સૂરિજીના વાંચવામાં આવી. તેમાં રહેલી સર્ષપ વિદ્યાનો પાઠ ગણીને મંત્રેલા જેટલા સરસવો (સરસના દાણા) જળાશયમાં નાંખે તેટલા ઘોડેસવારો તેમાંથી નીકળીને શત્રુના લશ્કરને હરાવીને પાછા અદૃશ્ય થઇ જાય. એ સર્ષપ વિદ્યાનો પ્રભાવ જાણવો. બીજી વિદ્યાનો પાઠ ગણીને મંત્રેલા ચૂર્ણને (લોઢું વગેરેની ઉપર) ચોપડવાથી ક્રોટી સુવર્ણ ઉત્પન્ન થાય. (બનાવી શકાય.) એ બીજી સુવર્ણ વિદ્યાનો પ્રભાવ જાણવો. સૂરિજી મહારાજે બે વિદ્યાઓ જાણી લીધા બાદ જ્યાં આગળ બીજું પાનું વાંચવા જાય છે ત્યાં તો સ્તંભની અધિષ્ઠાયક દેવીએ તે પ્રત લઇ લીધી ને સ્તંભ પણ પહેલાંની માફક બંધ થઇ ગયો.

કુમારપુરનો રાજા જૈન થયો

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજી મહારાજા ચિતોડગઢથી વિહાર કરી ફરતા ફરતા કુમારપુર નામના નગરમાં પધાર્યા. ત્યાંના રાજા દેવપાળે સૂરિજી મહારાજને નમન કરી કહ્યું કે-હે ગુરુમહારાજ! મારા આ કુમારપુર નગરની આજુબાજુના સીમાડાના રાજાઓ મારું રાજ્ય છીનવી લેવાને ચાહે છે, માટે આપ કંઇ કૃપા કરો, તો મારું રાજ્ય સ્થિર થાય ને હું શાંતિમાં જીવન ગુજારું. તે સાંભળીને સૂરિજી મહારાજે ભાવિ લાભને જાણી સર્ષપ વિદ્યાના બળે શત્રુના સૈન્યનો ઉપદ્રવ દૂર કરી રાજાની માગણી પૂરી

કરી. આ પ્રભાવ જોઇને દેવપાળ રાજા સૂરિજી મહારાજનો ભક્ત થયો ને ધર્મદેશના સાંભળી જૈનધર્મી બન્યો.

ભૂલની સુધારણા.

રાજા દેવપાલના આગ્રહથી બંદીજનોથી સ્તુતિ કરાતા સૂરિજી મહારાજ દરરોજ સુખાસન(પાલખી)માં બેસી રાજસભામાં જવા લાગ્યા. આ પ્રમાદ બીના જાણીને તેમના ગુરુ વૃદ્ધવાદી મહારાજ વેષ બદલીને કુમારપુરમાં આવ્યા. જ્યારે સિદ્ધસેનસૂરિ રાજસભામાં જવાને નીકળતા હતા, તે વખતે તેમના સુખાસનના દંડને વૃદ્ધવાદી પોતાના ખભા ઉપર લઇ અસ્તવ્યસ્ત (આડાઅવળા) ચાલવા લાગ્યા. આમ કરતાં તે વૃદ્ધને જોઇને ગર્વિષ્ઠ સૂરિજી મહારાજ બોલ્યા કે–" **भूरि भारभराक्रान्ते(तः) स्कन्धोऽयं तव बाधति** " એટલે હે વૃદ્ધ ! ઘણો ભાર ઉપાડવાથી (લાગવાથી) શું તારો ખભો દુઃખે છે ? તે સાંભળીને વૃદ્ધવાદી બોલ્યા કે–હે સૂરિ ! " **न बाधते स्कन्धो बाधति बाधते यथा** " એટલે તમે જે બાધતેને બદલે બાધતિ બોલ્યા તે પ્રયોગ જેવી બાધા (પીડા) કરે છે, તેવી બાધા (પીડા) મારો ખભો કરતો નથી. આ વચનથી વૃદ્ધવાદીએ સિદ્ધસેનને જણાવ્યું કે તમારે બાધતિને બદલે બાધતે એમ શુદ્ધ પ્રયોગ બોલવો જોઇએ. આ વચન સાંભળીને સૂરિને શંકા થઇ કે–આ રીતે મારી ભૂલ કાઢનાર મારા ગુરુ જ હોવા જોઇએ કારણ કે બીજો કોઇ ભૂલ કાઢે જ નહિ. આ વાતનો નિર્ણય થતાં તરત જ સુખાસનમાંથી નીચે ઉતરી તે સૂરિજી વૃદ્ધવાદી મહારાજના ચરણકમલમાં વંદન કરી પોતાની ભૂલને અંગે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા. આ ભૂલનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઇ આત્મશુદ્ધિ કરી **રાજા દેવપાલને** વિહારની વાત જણાવી. વૃદ્ધવાદીની સાથે તેમણે વિહાર કર્યો.

પ્રાકૃત સૂત્રોને સંસ્કૃત બનાવવાની ઇચ્છા અને તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત.

વૃદ્ધવાદીની સાથે સિદ્ધસેન દિવાકર ઘણો કાલ રહ્યા. ગુરુમહારાજ વૃદ્ધવાદી અંતિમ આરાધના કરી દેવતાઈ ઋદ્ધિ પામ્યા. એક વખત સૂરિજી શક્રસ્તવ(નમુત્થુણં)ના પ્રાકૃત પદો બોલતા હતા. તે સાંભળીને લોકો મશ્કરી કરવા લાગ્યા. આથી સૂરિજી મહારાજ શરમાઇ ગયા. તે અવસરે સંસ્કૃત ભાષાના દૃઢ અભ્યાસી સૂરિજી મહારાજે અભિમાનના આવેશમાં આવીને શ્રી સંઘને કહ્યું કે–" જો શ્રી સંઘની આજ્ઞા હોય તો હું પ્રાકૃત સૂત્રોને સંસ્કૃત ભાષામાં ગોઠવું. તે સાંભળીને શ્રી સંઘે કહ્યું કે–" ચારિત્રની ઈચ્છાવાળા બાળ, સ્ત્રી, મંદ અને મૂર્ખ મનુષ્યોના ઉપકારને માટે તત્ત્વજ્ઞ મહાપુરુષોએ પ્રાકૃત ભાષામાં સિદ્ધાંતની રચના કરી છે અને બુદ્ધિમાન મહાપુરુષોને ઉપકાર કરવાની દૃષ્ટિએ તો શ્રી ગણધર ભગવંતોએ ચૌદે પૂર્વોની રચના સંસ્કૃતમાં કરી છે એમ અમે સાંભળ્યું છે, માટે હે સૂરિજી મહારાજ ! આવો વિચાર જણાવવાથી તમે શ્રી તીર્થંકરાદિની મોટી આશાતના કરી છે. તમારે તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઇ આત્મશુદ્ધિ કરવી જોઇએ. " સૂરિજીએ સંઘની આજ્ઞાને શિરસાવંદ્ય ગણી પ્રાયશ્ચિત્ત લીધું. તેમાં સૂરિજીએ સાધુ વેષ ગોપવી અવધૂતનો વેષ ધારણ કર્યો તથા સંયમની આરાધના કરવાપૂર્વક મૌનપણે કોઈ ઓળખે નહિ, તે રીતે વિહાર કરવા લાગ્યા. આ સ્થિતિમાં સાત વર્ષ વીત્યા બાદ સૂરિજી મહારાજ વિહાર કરતાં અનુક્રમે રાજા વિક્રમાદિત્યને પ્રતિબોધવા ઉજ્જયિની નગરીના મહાકાળેશ્વર મહાદેવના મંદિરમાં પધાર્યા.

શિવલિંગ ફાટયું ને પાર્શ્વનાથ પ્રકટ થયા.

સૂરિજી મહારાજ અહીં મહાદેવને વંદના કર્યા વિના તેની ઉપર પગ રાખીને બેઠા. તે

જોઈને પૂજારીએ કહ્યું કે-પગ ઉઠાવી લઈ મહાદેવને નમન કરો મૌનધારી સૂરિજીએ કાંઇ પણ ઉત્તર ન દીધો. ત્યારે તેણે (પૂજારીએ) રાજાને આ વાત જણાવી, તેથી આશ્ચર્ય પામી ત્યાં આવીને રાજાએ અવધૂતને કહ્યું કે-તમે મહેશ્વરને વંદના કેમ કરતા નથી? રાજાને ઉત્તરમાં અવધૂતે જણાવ્યું કે-જેમ તાવવાળો માણસ મોદક(લાડવા)નો ખોરાક પચાવવા અસમર્થ હોય, તેમ આ મહેશ્વર મારી સ્તુતિને સહન કરવા અસમર્થ છે. તે સાંભળીને રાજાએ કહ્યું કે-હે જટિલ (જટાધારિ અવધૂત!) તમે એવું વચન ન બોલો. તમે સ્તુતિ કરો તો ખરા, અમે જોઇયે છીએ કે-આ દેવ તમારી સ્તુતિ સહન કરે છે કે નહિ? તે પછી સૂરિજી સ્તુતિનો શ્લોક આ પ્રમાણે બોલ્યા-

॥ उपजातिवृत्तम् ॥

स्वयंभुवं भूतसहस्रनेत्रमने-
कमेकाक्षरभावलिङ्गम् ॥
अव्यक्तमव्याहतविश्वलोक-
मनादिमध्यान्तमपुण्यपापम् ॥ १ ॥

અર્થઃ—પોતાની મેળે આત્મવીર્યથી જ્ઞાનને પ્રકટ કરનારા, જ્ઞાનરૂપી હજારો નેત્રને ધારણ કરનારા, અનેક ગુણોને ધારણ કરનાર અદ્વિતીય અને અવિનાશિભાવ લિંગને ધારણ કરનારા, અવ્યક્ત સમસ્ત જગતનાં જીવોને વ્યાઘાત નહિ કરનારા, આદિ મધ્ય તથા અંતરહિત ને પુણ્ય પાપરહિત એવા દેવને નમસ્કાર હો. ૧

આ રીતે શ્રી મહાવીર પ્રભુની સ્તુતિ કરીને પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ કરતાં કલ્યાણ મંદિર સ્તોત્રનું અગિયારમું કાવ્ય બોલતાં શિવલિંગ ફાટયું ને તેમાંથી દિવ્યકાંતિવાળું શ્રી અવંતી પાર્શ્વનાથનું બિંબ પ્રકટ થયું. આશ્ચર્યમાં મગ્ન બનેલા તમામ જીવોએ આ ચમત્કારી બિંબને વંદના કરી માનવ જન્મ કૃતાર્થ કર્યો.

શ્રી અવંતિ પાર્શ્વનાથનો ઇતિહાસ.

વિક્રમરાજા—હે સ્વામી! આ પાર્શ્વનાથના (સંવાદ) નામમાં પહેલો અવંતિ શબ્દ છે, તેનું શું કારણ?

અવધૂત—હે રાજન્! આ ઉજ્જયિનીનું બીજું નામ અવંતી નગરી છે, તેનું કારણ એ કે-આ ચોવીશીના પહેલા તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવના અવંતી નામના પુત્રે તે વસાવી હતી. અહીંના રહીશ અવંતિ સુકુમાલના પુત્રે પોતાના પિતાના સ્મરણાર્થે આ પાર્શ્વનાથનું બિંબ ભરાવી, આર્યસુહસ્તિસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી પોતે બંધાવેલા આ મંદિરમાં સ્થાપન કર્યું, તેથી અવંતિ પાર્શ્વનાથ કહેવાયા. એટલે શરૂઆતમાં અવંતી શબ્દ સાથે આ બિંબ પ્રસિદ્ધિ પામ્યું.

રાજા—અવંતિસુકુમાલનું જીવન કૃપા કરી ટૂંકમાં જણાવો.

અવધૂત—હે રાજન્! આ નગરીમાં પહેલાં ભદ્ર નામે શેઠ થઈ ગયા. તે મહાધર્મી હતો. તે શ્રાવકને ભદ્રા નામે સ્ત્રી હતી. નલિનીગુલ્મ વિમાનના દેવતાઇ સુખ ઘણો કાળ ભોગવીને એક દેવ, દેવતાઈ આયુષ્ય પૂર્ણ થયા બાદ ભદ્રાની કુક્ષિમાં અવતર્યો. ઉત્તમ ગર્ભના પ્રભાવે માતાને સારા દોહદ થયા. તે ભદ્રશેઠે પૂર્ણ કર્યા. બાદ અવસરે ભદ્રા શેઠાણીએ સુંદર રૂપને ધારણ કરનાર પુત્રને જન્મ આપ્યો, અવસરે અવંતી નગરમાં જન્મ્યો, ને સુકુમાલ હોવાથી માતા પિતાએ પુત્રનું અવંતીસુકુમાલ નામ પાડયું. અનુક્રમે તે કલાભ્યાસ કરી જ્યારે યુવાન થયો ત્યારે માતા પિતાએ તેને બત્રીશ સ્ત્રીઓ પરણાવી. તે સર્વ પ્રકારે સુખમય જીવન ગુજારતો હતો. એક વખત તે ઝરુખામાં બેઠો હતો ત્યારે તેને

નજીકમાં રહેલા આર્યસુહસ્તિસૂરિના મુખથી બોલાતા નલિનીગુલ્મ વિમાનના વર્ણનવાળું અધ્યયન સાંભળીને જાતિસ્મરણજ્ઞાન થયું. એટલે તેણે સૂરિજીની પાસે જઇને પૂછયું કે- હે ગુરુમહારાજ! શું તમે નલિનીગુલ્મ વિમાનમાંથી અહીં આવ્યા છો? ગુરુ બોલ્યા-ના, પરંતુ સર્વજ્ઞકથિત શાસ્ત્રોના આધારે અમે તેનું સ્વરૂપ જાણીએ છીએ.

અવંતિસુકુમાલ—તે નલિનીગુલ્મ વિમાનના સુખ શી રીતે પ્રાપ્ત થાય?

આર્યસુહસ્તિ—નિર્મલ ચારિત્રની આરાધના કરવાથી સૌધર્મદેવ લોકમાં રહેલા તે વિમાનના સુખ પામી શકાય. તે સાંભળીને તરત જ તેણે પરમ ઉલ્લાસથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. હંમેશાં તપસ્યા કરવાને અશક્ત હોવાથી તે અવંતિ સુકુમાલ મુનિરાજ ગુરુની આજ્ઞા લઇ અનશન ગ્રહણ કરીને શ્મશાનમાં કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને ઊભા રહ્યા. તે સમયે તેના પાછલા ભવની અપમાન પામેલી (દ્વેષણી) સ્ત્રી મરીને જે હાલ શિયાલણી થઈ હતી, તે પોતાના બચ્ચાં સાથે અહીં આવી, અને પૂર્વના વૈરને લીધે તે શિયાલણી મુનિના શરીરને ચાવી જવા લાગી. ત્રણ પહોરમાં મુનિનું આખું શરીર ખાઇ ગઈ. એટલે ચોથા પહોરમાં અવંતિ મુનિરાજ શુભ ધ્યાને મૃત્યુ પામી નલિનીગુલ્મ વિમાનમાં દેવપણે ઉપજ્યા. તેની માતા ભદ્રાએ સવારે આ બીના જાણી વૈરાગ્યવાસિત થઇને અવંતિ સુકુમાલની બત્રીશ સ્ત્રીઓમાંની એક ગર્ભિણી સ્ત્રી સિવાય બાકીની એકત્રીશ સ્ત્રીઓ સાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પરમ ઉલ્લાસથી તેની આરાધના કરી આત્મ કલ્યાણ કર્યું. તે ગર્ભિણી સ્ત્રીએ યોગ્ય અવસરે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. અનુક્રમે તે મોટો થયો, ત્યારે તેણે પોતાના પિતાના મૃત્યુસ્થાને આ પ્રાસાદ કરાવી તેમાં આ શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામિનું બિંબ સ્થાપન કર્યું. અનુક્રમે કેટલેક કાળે બ્રાહ્મણોએ આ ચમત્કારી શ્રી પાર્શ્વનાથના બિંબની ઉપર શિવલિંગ સ્થાપન કર્યું. તેથી હે રાજન્! તે શિવ અમારી કરેલી સ્તુતિને કેમ સહન કરી શકે? આ બીના સાંભળીને રાજા વિક્રમદિત્ય ઘણો જ રાજી થયો. તેના હૃદયમાં એવી દૃઢ છાપ પડી કે-શ્રી જૈનેન્દ્રશાસન એ સત્ય દર્શન છે, સત્ય ધર્મ છે, અરિહંત પરમાત્મા એજ સાચા દેવ, ને મહાવ્રતોના સાધવિક સ્પૃહી મહાત્માઓ જ સાચા ગુરુ કહી શકાય. આ પ્રસંગે અવધુતના વેષમાં રહેલા શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર મહારાજે યથાર્થ દેવ-ગુરુ-ધર્મનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું તેથી તે રાજા મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરી સમ્યગ્દર્શનાદિગુણને પામ્યો. ગુરુની પાસે શ્રાવકના બારે વ્રતોનું સ્વરૂપ સમજીને બાર વ્રતધારી શ્રાવક થયા.

રાજા વિક્રમાદિત્ય તે મહાપ્રભાવશાળી અવંતિ-પાર્શ્વનાથના બિંબને આ મહાકાલ નામનાં મંદિરમાં સ્થાપન કરાવીને હંમેશાં પૂર્ણ ઉલ્લાસથી ત્રણે કાલ પૂજવા લાગ્યા. આ મંદિરના નભાવને માટે તેણે હજાર ગામની આવક અહીં વપરાય એ રીતે ભવિષ્યની પણ વ્યવસ્થા કરી દીધી. ગુરુમહારાજને ભાવથી વંદન કરી વિક્રમાદિત્ય સ્વસ્થાને ગયા. શ્રીસંઘ સિદ્ધસેનસૂરિના પ્રભાવે થયેલી શ્રી જૈનેન્દ્રશાસનની આ અતિશય પ્રભાવના જાણીને બહુ પ્રસન્ન થયો. પરિણામે શ્રી સંઘે દિવાકરજીના આલોયણાના પાંચ વર્ષો જે બાકી હતા તે માફ કરીને તેમને સૂરિપદે સ્થાપન કર્યા.

ઓંકારપુરમાં શ્રી જૈન મંદિર..

શ્રીસિદ્ધદિવાકરજી મહારાજ અહીંથી (અવંતિમાંથી) વિહાર કરીને ફરતા ફરતા શ્રી ઓંકારપુરમાં પધાર્યા. તેમની અપૂર્વ ધર્મ-દેશના

સાંભળીને બહુ જ સંતુષ્ટ થયેલા શ્રાવકોએ શ્રી દિવાકરજીને આ પ્રમાણે વિનંતિ કરી કે-હે ગુરુમહારાજ ! અહીં જિનપૂજા, જિનદર્શન કરવા માટે શ્રી જિનમંદિરની ખાસ જરૂરિયાત છે, પણ મિથ્યાત્વીઓના જોરને લઇને અમારી મહેનત સફલ થતી નથી. અમે ચાહીએ છીએ કે-આપ ગુરુદેવના પસાયથી અહીં શ્રી જિનમંદિર થાય, તો અમે નિરાંતે પરમ ઉલ્લાસથી શ્રી જિનેશ્વરદેવની ભક્તિ કરી માનવજન્મ સફળ કરીએ. આ કાર્યને સિદ્ધ કરવા સિદ્ધસેનદિવાકરજી મહારાજા પાછા ઉજ્જયિનીમાં આવ્યા ને રાજસભાના દરવાજે ઊભા રહેલા દ્વારપાળને એક શ્લોક આપી કહ્યું કે-આ શ્લોક રાજા વિક્રમાદિત્યને આપી, તેના જવાબમાં જે જણાવે તે મને અહીં કહી જજે. તે શ્લોક આ પ્રમાણે જાણવો.

॥ अनुष्टुब्वृत्तम् ॥

भिक्षुर्दिदृक्षुरायातस्तिष्ठति द्वारि वारितः ॥
हस्तन्यस्तचतुः श्लोकः, किंवाऽऽगच्छति गच्छति

અર્થ:—એક ભિક્ષુક તમારાં દર્શન કરવા ચાહે છે, પણ દ્વારપાલે અંદર આવતા તેને અટકાવ્યો, તેથી તે હાથમાં ચાર શ્લોક લઇને દરવાજે ઊભો છે. તે તમને પૂછાવે છે કે-તે આવે કે જાય. (૧) આ શ્લોક લઇને દ્વારપાલે રાજાને આપ્યો. રાજા વિક્રમે આ શ્લોકનો ભાવ જાણીને જવાબમાં નીચે જણાવેલો શ્લોક દ્વારપાલને દઇને કહ્યું કે-આ શ્લોક તે ભિક્ષુકને આપજે તે શ્લોક આ પ્રમાણે.

॥ अनुष्टुब्वृत्तम् ॥

दीयते दशलक्षाणि, शासनानि चतुर्दश ॥
हस्तन्यस्तचतुःश्लोकः, यद्वाऽऽगच्छतु गच्छतु

અર્થ:—જેના હાથમાં ચાર શ્લોક છે, તે ભિક્ષુકને દશ લાખ રૂપિયા ને ૧૪ ગામ આપવામાં આવે છે. તેને અહીં મારી પાસે આવવું હોય તો ભલે આવે ને જવું હોય તો ભલે જાય. ૨

દ્વારપાળે આપેલા આ શ્લોકનો ભાવ જાણીને શ્રી દિવાકરજી મહારાજ રાજસભામાં પધાર્યા. રાજાએ પોતાના ધર્મગુરુના દર્શન કરી વંદનાપૂર્વક રાજી થઇને યોગ્ય આસને બેસવા વિનંતિ કરી. સૂરિજીમહારાજ બેસીને દરેક દિશામાં રાજાની સન્મુખ એકેકે શ્લોક બોલ્યા. તે વખતે રાજા વિક્રમ પણ દરેક શ્લોક સાંભળીને દિશા બદલીને બેઠા. એટલે જેમ જેમ સૂરિજી એકેક શ્લોક બોલવા લાગ્યા, તેમ તેમ તે રાજા દિશા બદલીને બેઠો. તે ચાર લોક શ્લોકો આ પ્રમાણે જાણવા.

अनुष्टुब्वृत्तम्-

अपूर्वेयं धनुर्विद्या, भवता शिक्षिता कुतः ? -
मार्गणौघः समभ्येति, गुणो याति दिगन्तरम् ॥

અર્થ:—જે(ધનુર્વિદ્યા)માં માર્ગણનો સમૂહ સમીપે આવે છે, ને ગુણ દૂર દિગન્તરમાં જાય છે, આવી ધનુર્વિદ્યા, હે રાજન્ ! તમે ક્યાંથી શીખ્યા ? (તે કહો) આ શ્લોકમાં જણાવેલા 'માર્ગણ' શબ્દના ૧ માગણ-ભિખારી, અને ૨ બાણ આ બે અર્થો તથા ગુણ શબ્દના ૧ દોરી અને ૨ દાનાદિ સદ્ગુણો (લક્ષણથી સદ્ગુણોની કીર્ત્તિ) આ બે અર્થો તરફ લક્ષ્ય રાખીને વિરોધરૂપ અર્થ પ્રકટ કરી તેનો પરિહાર કરવો. તે આ પ્રમાણે-ધનુર્ધારી જ્યારે બાણ ફેંકે ત્યારે માર્ગણ-બાણ દૂર જાય ને ગુણ એટલે દોરી નજીકમાં રહે એવું બને છે. અને અહીં વિક્રમરાજા જ્યારે દાન આપતા હતા ત્યારે માર્ગણ-માગણ લોકો નજીકમાં આવતા હતા ને તેના ગુણ-દાનાદિ ગુણોની કીર્ત્તિ દૂર દશે દિશામાં ફેલાતી હતી આ રીતે વિરોધાર્થનો પરિહાર તે બે અર્થો તરફ લક્ષ્ય રાખીને કરી શકાય. ૧

આ શ્લોક સાંભળીને વિક્રમાદિત્યે દિશા બદલીને બીજી દિશામાં મુખ રાખ્યું ત્યારે સિદ્ધસેનદિવાકર આ પ્રમાણે બીજો શ્લોક બોલ્યા.

॥ अनुष्टुब्वृत्तम् ॥

सरस्वती स्थिता वक्त्रे, लक्ष्मीः करसरोरुहे ॥
कीर्तिः किं कुपिता राजन् !, येन देशान्तरं गता

અર્થ:—હે રાજન્! સરસ્વતી તો તમારા મુખમાં રહી છે, અને લક્ષ્મી હસ્તકમળમાં રહી છે છતાં તારી કીર્ત્તિ કોપાયમાન થઇને દેશાંતરમાં કેમ ચાલી ગઈ? ૨

આ શ્લોક સાંભળીને રાજાએ ત્રીજી દિશામાં મુખ ફેરવ્યું ત્યારે સૂરિજી આ પ્રમાણે ત્રીજો શ્લોક બોલ્યા.

॥ अनुष्टुब्वृत्तम् ॥

सर्वदा सर्वदोऽसीति, मिथ्या संस्तूयसे बुधैः ॥
नारयो लेभिरे पृष्ठं, न वक्षः परयोषितः ॥३॥

અર્થ:—હે રાજન્! તમે શત્રુને તમારી પીઠ આપતા (બતાવતા) નથી, ને પરસ્ત્રીને વક્ષઃસ્થળ (છાતી) આપતા નથી છતાં તમે હંમેશાં સર્વ(પદાર્થ)ને આપો છો. આ રીતે પંડિતો જે તમારી સ્તુતિ કરે છે, તે સાચી નથી (ખોટી છે.) ૩

આ શ્લોક સાંભળીને રાજા ચોથી દિશામાં મુખ ફેરવી બેઠા ત્યારે સૂરિજી આ પ્રમાણે શ્લોક બોલ્યા.

॥ अनुष्टुब्वृत्तम् ॥

कीर्त्तिस्ते जातजाड्येव,चतुरम्भोधिमज्जनात् ॥
आतपाय धरानाथ ! गता मार्त्तंडमंडलम् ॥४॥

અર્થ:—હે રાજન્! તમારી કીર્ત્તિ ચાર સમુદ્રમાં મગ્ન થવાથી તેને જાણે ટાઢ ચઢી હોય તેથી તે આતપ લેવા માટે (શરદી દૂર કરવા માટે) સૂર્યમંડલ તરફ ચાલી ગઇ. એટલે અહીં સમુદ્રના છેડા સુધી તમારી કીર્તિ ફેલાઇ ગઇ છે એમાં તો નવાઇ શી? પણ તે ઉપરાંત દેવલોકમાં પણ તમારી કીર્ત્તિ ગવાય છે-દેવો પણ તમારા વખાણ કરે છે.

આ રીતે ચારે શ્લોકો સાંભળીને બહુ જ રાજી થઇને વિક્રમાદિત્યે સૂરિજી મહારાજને કહ્યું કે-હું તમને ચારે દિશાનું મારું રાજ્ય આપું છું, તે તમે ગ્રહણ કરીને મને કૃતાર્થ કરો. સૂરિજી-મહારાજે રાજાને કહ્યું કે-અમે એક કોડી પણ ન રાખી શકીએ, તો પછી રાજ્યને કંઇ રીતે ગ્રહણ કરી શકીએ? રાજ્યનું પાલન કરવું ને સંપૂર્ણ સંયમની સાધના કરવી, એ બે તદ્દન વિરુદ્ધ વસ્તુ છે. ત્યાગી પુરુષો નિઃસ્પૃહ હોવાથી આવા અનેકવિધ ઉપાધિઓની વિડંબનાથી ભરેલા રાજ્યની મનથી પણ ચાહના કરે જ નહિ. તમારું આ રાજ્ય, તે મહારંભાદિ (યુદ્ધાદિ) પ્રવૃત્તિમય છે, ને અમારું ખરું રાજ્ય એ પરમ નિવૃત્તિમય છે. વ્યાવહારિક રાજ્ય એ વાસ્તવિક (આત્મિક) રાજ્ય છે જ નહિ, એમ જાણીને શ્રી ઋષભદેવ ભગવંતના ૯૮ પુત્રોએ તેવા તુચ્છ રાજ્યનો ત્યાગ કરીને પ્રભુ ઋષભદેવની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી, ને પરમ ઉલ્લાસથી તેની સાત્ત્વિકી આરાધના કરીને તે સર્વ મોક્ષે ગયા. તે જ પ્રમાણે ભરત ચક્રી વગેરે ભવ્ય જીવો પણ છ ખંડ ઋદ્ધિનો ત્યાગ કરી નિર્મલ સંયમની આરાધના કરી મોક્ષના અવ્યાબાધ સુખ પામ્યા. તમારું રાજ્ય અનેક પ્રકારના ભયથી ભરેલું છે, ને અમારું રાજ્ય એ તદ્દન નિર્ભય છે, માટે કયો ડાહ્યો માણસ આવા વ્યાવહારિક રાજ્યની ચાહના કરે? સૂરિજીના અપૂર્વ ત્યાગભાવનાથી ભરેલા વચનો સાંભળીને બહુ જ સંતોષ પામેલા વિક્રમાદિત્યે સૂરિજી મહારાજને હાથ જોડીને પૂછ્યું કે-જ્યારે આપને રાજ્યની ઇચ્છા નથી,

તો આપની શી ઇચ્છા છે ? ઉત્તરમાં સૂરિજીએ જણાવ્યું કે-હે રાજન્! ઓંકારપુરમાં શ્રી જિનમંદિર નથી, તેથી ત્યાંના શ્રાવકો પ્રભુપૂજા કરી શકતા નથી માટે તમે મહાદેવના પ્રાસાદથી ઊંચો શ્રી જિનપ્રાસાદ બંધાવી આપો, ને તેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં બિંબને પ્રતિષ્ઠિત કરાવી દો, તો શ્રાવકો પરમ ઉલ્લાસથી જિનદર્શન-પૂજાદિનો લાભ મેળવી આત્મકલ્યાણ જરૂર કરશે. તમારા જેવા પરમાર્હત્ દાનવીર રાજાઓ પહેલાં પણ ઘણાં જિનમંદિરો બંધાવી તથા શ્રી જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરાવી પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ઉપાર્જન કરી બંને ભવ સફલ કરી ગયા, તેમ તમારે પણ કરવું એ શ્રાવક ધર્મને ઉચિત છે, બંને ભવમાં મહાકલ્યાણકારી છે. સૂરિજી મહારાજની આ માગણી સહર્ષ સ્વીકારી રાજા વિક્રમાદિત્યે તરત જ ઓંકારપુરમાં અધિક ઊંચાઇવાળું શ્રી પાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવી દીધું.

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજી મહારાજ પૃથ્વીતલ પર વિચરતા વિચરતા દક્ષિણ દેશમાં ગણાતા શ્રી પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં (પૈંઠાણમાં) પધાર્યા. આ વખતે સૂરિજી મહારાજે જ્ઞાનોપયોગથી જાણ્યું કે-હવે મારા આયુષ્યનો અંત નજીક છે તેથી તેઓશ્રી સર્વ જીવોને ખમાવીને સમાધિમરણનું વિધાન કરીને આ વિનશ્વર ઔદારિક દેહનો ત્યાગ કરી વિશિષ્ટ દેવતાઇ ઋદ્ધિને પામ્યા. આવા મહાપુરુષ કાલધર્મ પામ્યા તેથી બહુ દિલગીર થયેલા પ્રતિષ્ઠાનપુરના શ્રી સંઘે આ સમાચાર ચિતોડગઢમાં જણાવવા માટે એક કુશળ બ્રાહ્મણને ત્યાં મોકલ્યો. તે બ્રાહ્મણ ચિતોડગઢમાં આવીને ટેલ નાંખતો નાંખતો અર્ધો શ્લોક આ પ્રમાણે વારંવાર બોલવા લાગ્યો.

इदानीं वादिखद्योता, द्योतन्ते दक्षिणापथे ।

એટલે હાલમાં વાદિરૂપી આગીઆ જંતુઓ દક્ષિણ દેશમાં ચકચકાટ (પ્રકાશ) કરી રહ્યા છે. આ બે પદ સાંભળીને સિદ્ધસેન દિવાકરની બેન સરસ્વતી સૂરિજીના મરણને જાણીને આ પ્રમાણે અર્ધો શ્લોક બોલી—

नूनमस्तंगतो वादी सिद्धसेनो दिवाकरः ।

એટલે નક્કી વાદી શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર અસ્ત થયા (કાલધર્મ પામ્યા.) એ બ્રાહ્મણના બે પદ પરથી જણાય છે. યોગ્ય અવસરે બ્રાહ્મણે શ્રી સંઘ વગેરેને તથા સૂરિજીના બ્હેન સરસ્વતી વગેરેને કાલધર્મની તમામ બીના જણાવી. તે સાંભળી તમામ લોકો બહુ જ દિલગીર થયા. જેમ સિંહનો શબ્દ સાંભળીને મોટા મોટા બલવંત હાથીઓ પણ પોતાનો મદ તજી દે તેમ વૃદ્ધવાદી અને સિદ્ધસેન દિવાકરનો શબ્દ સાંભળીને ન્યાયશાસ્ત્રાદિમાં પ્રવીણ વાદીઓ પણ ગર્વનો ત્યાગ કરતા હતા.

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજી મહારાજની બાબતમાં આથી વધુ બીના મળી શકી નથી. તે માટે પ્રયત્ન ચાલુ છે. અવસરે મળેલી બીના જણાવવા ભાવના છે. પૂજ્ય શ્રી દિવાકરજી મહારાજાની દેશના દેવાની શૈલી અપૂર્વ હતી. તેના જ પ્રતાપે તેઓશ્રી દેવપાલ રાજા તથા રાજા વિક્રમાદિત્ય વગેરેને જૈનધર્મી બનાવી શક્યા. ચૌદ સો ચુમાલીસ ગ્રંથો બનાવનાર શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ, વાદિ દેવસૂરિ, મુનિરત્નસૂરિ, પ્રભાચંદ્રસૂરિ, પ્રદ્યુમ્નસૂરિ, કલિકાલસર્વજ્ઞશ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજ વગેરે મહાપુરુષોએ પણ તેઓશ્રી પ્રત્યે સુંદર બહુમાન પ્રકટ કર્યું છે. તે નીચે જણાવેલા શ્લોકો ઉપરથી સાબિત થાય છે—

सुअकेवलिणा जओ भणियं
तथा आयरियसिद्धसेणेण,
सम्मईए पइट्ठिअजसेण ॥

दूसमनिसादिवागर–
कप्पत्तणओ तदक्खेणं ॥१०४८॥

અર્થ—સમ્મતિ ગ્રંથની રચના કરવાથી જેમણે સ્થિર યશ મેળવ્યો છે, ને જે દુષ્ષમ કાળરૂપી અંધકારમય રાત્રિને દૂર કરવા સૂર્ય જેવા હતા તેથી ' દિવાકર ' એવા નામે પ્રસિદ્ધ શ્રુતકેવલી શ્રી સિદ્ધસેનસૂરિજી મહારાજે કહ્યું છે કે—પરસ્પર અપેક્ષાવાળા કાલાદિ પાંચે પદાર્થો જગતના વિવિધ બનાવોમાં કારણ છે વગેરે. અને શ્રી વાદિદેવસૂરિ મહારાજ સ્યાદ્વાદરત્નાકરમાં જણાવે છે કે—

॥ वसंततिलकावृत्तम् ॥

श्रीसिद्धसेनहरिभद्रमुखाः प्रसिद्धा–
स्ते सूरयो मयि भवन्तु कृतप्रसादाः ॥
येषां विमृश्य सततं विविधान् निबंधान्,
शास्त्रं चिकीर्षति तनुप्रतिभोऽपि मादृक् ॥१॥

અર્થ—જે પૂજ્યપુરુષોના રચેલા જુદા જુદા ગ્રંથોનો વિચાર કરીને મારા જેવો અલ્પ બુદ્ધિવાળો પણ સાધુ નવીન શાસ્ત્ર બનાવવાને ચાહે છે, તે શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિ, હરિભદ્રસૂરિ વગેરે ગુરુવર્યો મારી ઉપર પ્રસાદવાળા થાઓ ૧

તથા પૂર્ણિમા ગચ્છના શ્રી સમુદ્રસૂરિના શિષ્ય મુનિરત્નસૂરિ મહારાજે પાટણમાં વિ૦ સં૦ ૧૨૫૨માં જગદેવ મંત્રીની પ્રાર્થનાથી બનાવેલા શ્રી અમમચરિત્રમાં જણાવ્યું છે કે—

॥ अनुष्टुब्वृत्तम् ॥

उदितोऽर्हन्मतव्योम्नि, सिद्धसेनो दिवाकरः।
चित्रं गोभिः क्षितौ जह्रे, कविराजबुधप्रभाः ॥१॥

આ શ્લોકમાં કર્ત્તાએ શ્રી સિદ્ધસેનસૂરિ–શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનરૂપી આકાશને વિકસ્વર કરવા સૂર્ય જેવા થઇ ગયા. વગેરે બીના જણાવી છે.

તથા શ્રી પ્રભાવક ચરિત્રમાં શ્રી પ્રભાચંદ્રસૂરિજીએ જણાવ્યું છે કે—

स्फुरंति वादिखद्योताः, सांप्रतं दक्षिणापथे।
नूनमस्तंगतो वादी, सिद्धसेनो दिवाकरः ॥१॥

અર્થ:—શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર અસ્ત થયા: એટલે કાલધર્મ પામ્યા, તેથી દક્ષિણાપથમાં હાલ વાદીરૂપી આગીઆ ઘૂમી રહ્યા છે ૧

તેમજ વિ૦ સં૦ ૧૩૨૪ માં શ્રી પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ બનાવેલા શ્રી સમરાદિત્ય સંક્ષેપમાં જણાવ્યું છે કે—

तमःस्तोमं स हन्तु, श्रीसिद्धसेनो दिवाकरः।
यस्योदये स्थितं मूकै-रुलूकैरिव वादिभिः ॥१॥

અર્થ:—જેનો ઉદય થતાં (જેની હયાતીમાં) જેમ સૂર્યોદયે ઘુવડ મૂંગા(અંધ) થઇ જાય તેમ વાદીઓ બોલતા બંધ થઈ ગયા, તે સિદ્ધસેન દિવાકરજી અમારા અજ્ઞાનરૂપી અંધકારના સમૂહને હણો. ૧

ન્યાયાચાર્ય યશોવિજય મહારાજે આઠ પ્રભાવકની સજ્ઝાયમાં શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરને આઠમા પ્રભાવક તરીકે જણાવ્યા છે.

દિવાકરજીના ગ્રંથોનો ટૂંક પરિચય અલગ લેખમાં કરાવ્યો છે, તે ત્યાંથી જાણી લેવો. ઐતિહાસિક ઉપલબ્ધ સાધનોના આધારે બહુ જ ટૂંકામાં શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરની બીના જણાવી છે. ભવ્યજીવો આ મહાપુરુષના પગલે ચાલી આત્મકલ્યાણ કરે, એ જ હાર્દિક ભાવના.

વાદ–પ્રતિવાદના ભેદ-પ્રભેદો

લેખકઃ—મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી (સંવિગ્નપાક્ષિક)

વાદ એ વાદી અને પ્રતિવાદી એ બન્નેથી સંબંધ રાખે છે. વાદી અને પ્રતિવાદી એ બન્નેની વચનપ્રવૃત્તિ પરપક્ષનિરાસ અને સ્વપક્ષસિદ્ધિ માટે હોય છે. આ ઉદ્દેશથી થતી વચનપ્રવૃત્તિને 'વાદ' કહેવામાં આવે છે. વાદનો પ્રારંભ બે પ્રકારની ઇચ્છાથી ઉદ્ભવે છે. એક વિજયલક્ષ્મીની ઇચ્છાથી અને બીજી તત્ત્વનિશ્ચયની ઇચ્છાથી. આ ઉપરથી વાદીઓમાં કેટલાક વિજયલક્ષ્મીની ઇચ્છાવાળા અને કેટલાક તત્ત્વનિશ્ચયની સ્પૃહાવાળા હોય છે. અને એથી 'જિગીષુ' તથા 'તત્ત્વનિર્ણિનીષુ' એમ વાદી–પ્રતિવાદીના બે ભેદો પડે છે. તત્ત્વનિર્ણિનીષુ પણ બે વિભાગોમાં વિભક્ત થાય છે–એક સ્વાત્મતત્ત્વનિર્ણિનીષુ (સ્વ આત્મામાં તત્ત્વનિર્ણય કરવા ઇચ્છનાર) અને બીજા પરત્વતત્ત્વનિર્ણિનીષુ (પ્રતિપક્ષીને તત્ત્વનિર્ણય કરી આપવા ઇચ્છનાર) વળી પરત્વતત્ત્વનિર્ણિનીષુ પણ બે ભેદોમાં વહેંચી શકાય છે, એક તો ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાનવાન્ અર્થાત્ અસર્વજ્ઞ અને બીજા સર્વજ્ઞ. આ પ્રમાણે ગણત્રી કરતાં વાદી–પ્રતિવાદીના ચાર ભેદો થાય છે, તે આવી રીતે—

૧ જિગીષુ, ૨ સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ, ૩ પરત્વતત્ત્વનિર્ણિનીષુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની અને ૪ પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્તસર્વજ્ઞ.

આ ચાર પ્રકારના વાદી તથા પ્રતિવાદી થયા. હવે એક એક વાદી સાથે એક એક પ્રતિવાદીનો વાદ માનતા વાદના સોળ ભેદ પડે છે તે આવી રીતે—

પ્રથમ જિગીષુ સાથે સંબંધ રાખતા ચાર ભેદો—

(૧)

જિગીષુ સાથે જિગીષુ ૧, સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે જિગીષુ ૨, પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સાથે જિગીષુ ૩, અને પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્તસર્વજ્ઞ સાથે જિગીષુ ૪.

(૨)

બીજા સ્વાત્મતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુની સાથે સંબંધ રાખતા ચાર ભેદો—

સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે જિગીષુ ૧, સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ૨, પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સાથે સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ૩ અને પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની સાથે સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ૪.

(૩)

ત્રીજા પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સાથે સંબંધ રાખતા ચાર ભેદો—

પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સાથે જિગીષુ ૧, સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની ૨, પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સાથે પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની ૩. અને પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની સાથે પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની ૪.

(૪)

ચોથા પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની સાથે સંબંધ રાખતા ચાર ભેદો-પરત્વતત્ત્વનિર્ણય પ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની સાથે જિગીષુ ૧, સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે પરત્વતત્ત્વનિર્ણય પ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની ૨, પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સાથે પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની ૩ અને પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની સાથે પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની. ૪.

આ પ્રમાણે ચાર ચાર ભેદના ચાર વર્ગ પાડતાં વાદના સોળ ભેદ થવા છતાં પણ પ્રથમ ચતુષ્ક વર્ગમાં બીજો ભેદ, દ્વિતીય ચતુષ્ક વર્ગમાં પ્રથમ તથા દ્વિતીય એમ બે ભેદો અને ચતુર્થ ચતુષ્ક વર્ગમાં ચોથો ભેદ એમ કુલ ચાર ભેદો કાઢી નાંખવા જોઇએ; કેમકે જિગીષુ સાથે સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુનો વાદ હોઇ શકતો નથી, કારણ એ છે કે-સ્વાત્મામાં તત્ત્વ નિશ્ચય ચાહવાવાળો ખુદ જ તત્ત્વજ્ઞાનની તૃષાથી જ્યારે વ્યાકુળ છે, તો પછી તે વિજયલક્ષ્મીની આકાંક્ષા રાખનાર સાથે વાદભૂમિનો સંબંધ ધરાવવા શી રીતે યોગ્ય કહી શકાય ? અર્થાત્ ન કહી શકાય. એ માટે પ્રથમ ચતુષ્ક વર્ગનો બીજો ભેદ વાદભૂમિથી બહાર છે અને એ જ કારણથી દ્વિતીય ચતુષ્ક વર્ગનો પ્રથમ ભેદ પણ નિરસ્ત થઇ જાય છે. હવે જ્યાં બન્ને વ્યક્તિઓ સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ હોય ત્યાં તે બન્ને પરસ્પર વાદ કરવાને અધિકારી નથી એ સુસ્પષ્ટ છે. એથી દ્વિતીય ચતુષ્ક વર્ગનો બીજો ભેદ નીકળી જાય છે. બન્ને કેવળજ્ઞાનીઓનો વાદ અસંભવ જ હોવાથી ચતુર્થ ચતુષ્ક વર્ગનો ચોથો ભેદ પણ ઊડી જાય છે. આમ ચાર ભેદો નીકળી જતાં વાદભૂમિકાના બાર પ્રકારો ઘટે છે, તે આવી રીતે—

જિગીષુ સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે વાદ-પ્રતિવાદ કરી શકે નહિ, એ સિવાય ત્રણેની ૧ જિગીષુ, ૨ પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની અને ૩ પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત સર્વજ્ઞ વાદ-પ્રતિવાદી કરી શકે છે.

સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ જિગીષુ સાથે તેમજ સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે વાદ-પ્રતિવાદ કરવાને લાયક નથી. તે સિવાય પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ અસર્વજ્ઞ અથવા સર્વજ્ઞ સાથે વાદ-પ્રતિવાદ કરવાને યોગ્ય છે.

પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ અસર્વજ્ઞ, જિગીષુ વિગેરે ચારેની સાથે વાદ-પ્રતિવાદ કરવાને યોગ્ય છે.

પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત સર્વજ્ઞ સાથે જિગીષુ ૧, સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે પરત્વ તત્ત્વનિર્ણય સર્વજ્ઞ ૨, અને પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ અસર્વજ્ઞ સાથે પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત સર્વજ્ઞ ૩ એ ત્રણ વાદ-પ્રતિવાદના પ્રસંગમાં ઉતરી શકે છે, પણ પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત સર્વજ્ઞ સાથે પ૦ ત૦ નિ૦ પ્ર૦ સર્વજ્ઞ ઉતરી શકે નહિ.

આ પ્રમાણે જિગીષુ સાથે સંબંધ રાખતા ત્રણ ભેદો, સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુની સાથે સંબંધ રાખતા બે ભેદો, પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ અસર્વજ્ઞ સાથે સંબંધ રાખતા ચાર ભેદો અને પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત સર્વજ્ઞ સાથે સંબંધ રાખતા ત્રણ ભેદો એમ બધા મળી બાર ભેદો વાદભૂમિકામાં ઘટે છે.

જે વાદમાં વાદી યા પ્રતિવાદી તરીકે જિગીષુ હોય, તે વાદ મધ્યસ્થ સભાસદો અને સભાપતિના સમક્ષમાં હોવો જોઇએ, જેથી ઉપદ્રવનો પ્રસંગ ન ઉદ્ભવે. એથી જ જિગીષુના વાદને ચતુરંગ (વાદી, પ્રતિવાદી, સભ્ય,

સભાપતિ એ ચારે અંગોથી યુક્ત) બતાવવામાં આવ્યો છે. જ્યાં વાદી અને પ્રતિવાદી બન્ને• તત્ત્વનિર્ણિનીષુ (સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણય ઈચ્છનાર અથવા બીજાને નિર્ણીતતત્ત્વ બનાવવા ચાહનાર) મળ્યા હોય ત્યાં સભ્ય, સભાપતિની આવશ્યકતા હોતી નથી; કેમ કે જ્યાં ખુદ વાદી-પ્રતિવાદી પોતે જ તત્ત્વનિર્ણય કરવા યા કરાવવાના ઉમેદવાર છે ત્યાં કોઇ ઉપદ્રવનો સંભવ હોય જ શાનો કે જેથી સભ્ય-સભાપતિની જરૂર હોઇ શકે ? એટલું છે કે અગર પરત્વતત્ત્વનિર્ણિનીષુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સામાં પ્રતિવાદીના હૃદયમાં યથાર્થ રીતે તત્ત્વનિર્ણય ઉપર શ્રદ્ધા ન બેસાડી શકે, તો તેવા વાદ અવસરે મધ્યસ્થ સભાસદોની હાજરી હોવી જરૂરની છે. જે વાદભૂમિમાં જિગીષુ ન હોય અને સર્વજ્ઞ વાદી યા પ્રતિવાદી હોય, તો તે સ્થળે સભ્ય સભાપતિની જરૂર પડતી નથી. અહીં એક પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે-કોઇ એવો જિગીષુ અથવા પરત્વતત્ત્વનિર્ણિનીષુ મનુષ્ય હોય ખરો કે જે સર્વજ્ઞને પણ યુક્તિ-પ્રપંચોથી છતવાની અથવા તેમને તત્ત્વજ્ઞ બનાવવાની ઇચ્છા રાખી તેમની સાથે વાદમાં ઉતરે ? પરંતુ સમજવું જોઇએ કે-મોહની દારુણતા સીમા વગરની છે. વિચિત્ર પ્રકૃતિના માણસોથી સંસાર ભરેલો છે, તો પછી ઉપર કહ્યો તેવો કોઇ માણસ નીકળે એમાં અસંભવ જેવું નથી. સુપ્રસિદ્ધ વાત છે કે-ભગવાન **મહાવીરસ્વામીને** છતવા માટે **ઇન્દ્રભૂતિ-ગૌતમ** કેવા અહંકારપૂર્ણ આડંબરથી તેમની પાસે આવ્યા હતા ? (પછીથી જો કે પ્રભુની મુદ્રા અને તેમના મધુર વચનોથી પ્રશાન્ત થયા. અસ્તુ.)

વાદ-કથા માટે સભાસદો એવા હોવા જોઇએ કે જેઓ વાદી-પ્રતિવાદીના સિદ્ધાન્તોને સમજવામાં બહુ કુશળ હોય, તે સિદ્ધાન્તોને ધારણ કરવામાં બહુ નિપુણ હોય એવા બહુશ્રુત તથા પ્રતિભા, ક્ષમા અને માધ્યસ્થભાવવાળા હોય. આવા સભ્યો વાદી-પ્રતિવાદી બન્નેની સંમતિપૂર્વક મુકરર કરવામાં આવેલા હોવા જોઇએ.

સભાસદોનું કર્ત્તવ્ય એ છે કે-વાદસ્થાન સ્થિર કરવું અને જે વિષય ઉપર વાદકથા ચલાવવાની હોય તેનો પ્રસ્તાવ, તથા પૂર્વપક્ષ-ઉત્તરપક્ષનો નિયમ કરવો, તેમજ વાદી-પ્રતિવાદીની પરસ્પર સાધક-બાધક યુક્તિઓના ગુણ-દૂષણનું અવધારણ કરવું. વળી સમય ઉપર ઉચિત રીતે યથાર્થ તત્ત્વને જાહેર કરી કથા બંધ કરાવવી. એ પ્રમાણે ફલની ઉદ્ઘોષણા કરવી અર્થાત્ વાદી-પ્રતિવાદીના જય અને પરાજય હોય તે વિષેનું પ્રકટીકરણ કરવું.

વાદને માટે સભાપતિ એવો હોવો જોઇએ કે જે પ્રજ્ઞાવાન, આજ્ઞૈશ્વર અને મધ્યસ્થદૃષ્ટિ હોય, પ્રજ્ઞા વગરનો સભાપતિ વાદભૂમિની અંદર કોઇ પ્રસંગ પર તાત્ત્વિક વિષય પર બોલવાનું આવી પડે તો શું બોલી શકશે ? એ માટે સભાપતિમાં પ્રથમ ગુણ પ્રજ્ઞા અપેક્ષિત છે. આજ્ઞૈશ્વરત્વ ગુણ પણ સભાપતિમાં અતિ આવશ્યકતા ધરાવે છે, નહિ તો કદાચિત કલહ-ફિસાદ ઊભો થતાં વાદકથાનું પરિણામ શું આવે ? એ જ પ્રમાણે મધ્યસ્થ દૃષ્ટિ રાખવાનો પણ સ્વભાવ સભાપતિને માટે અતિ જરૂરનો છે.

સભાપતિનું કર્ત્તવ્ય વાદી, પ્રતિવાદી અને સભાસદોથી પ્રતિપાદિત થયેલા પદાર્થોનું અવધારણ કરવું, વાદમાં કોઇ ઝગડો ઊભો કરે તો તેને અટકાવવો અને વાદ પહેલા વાદી-પ્રતિવાદીમાં જે પ્રતિજ્ઞા થઇ હોય અર્થાત્ જે હારે તે વિજેતાનો શિષ્ય થાય એવી

વિષયવિલાસ, ઇંદ્રિયમગ્નતા, કર્તવ્યહીનતા, માંસભક્ષણ અને પરસ્પરની ઇર્ષાએ એવી તો ઊંડી જડ નાંખી છે કે એ પર સર્વનાશના ઓળા ઉતરે એમાં કંઇ જ નવાઇ નથી. જ્યાં સામુદાયિક પાપના પુંજ ખડકાય ત્યાં વિનાશના આગમન થાય જ, એમાંથી જેમના દિવસો પાધરા છે તેઓ તો મારા ઉપદેશને અનુસરી થોડા કાળમાં જ આ ધરતીને છોડી જવાના; બાકીના તો અહીં જ ભસ્મીભૂત બનવાના ! કાળની મૂંઝવણમાં એમને કંઇ દિશ સૂઝવાની નહીં ! ભાઇ, ત્હારું દ્વાર ઉઘડવાનું જ નથી. વાસુદેવના ભવ જ નિયાણા પર સર્જાયા છે. અને એ અધિકારના અંતે નરકગમન એ તો શિલાલેખ સમું નિશ્ચિત છે. એ આત્માને ચારિત્ર ઉદયમાં ન જ આવી શકે.

ઓ, અરિષ્ટનેમી ભગવંત ! આપ સરખાનું સાનિધ્ય મળ્યા છતાં જો મારી આ દશા થવાની નક્કી છે તો પછી સંતસમાગમ માટે જે લાભો વર્ણવાયા છે તેનો કંઇ અર્થ નથી ને ?

વાસુદેવ કૃષ્ણ ! એવો એકાંત ન પકડ. સંતોના પાસા સેવનાર જરૂર કલ્યાણ સાધે છે. સંતની વાણી કર્મઇંધન બાળવામાં અગ્નિની ગરજ સારે છે. પણ એ સર્વ ઓછા અને પાતળા કર્મોવાળાને; ગાઢ કે નિકાચિત કર્મ તો ભોગવવાના જ હોય. આત્માએ, એ વેળા હિંમત રાખવી ઘટે. જો આટલું થાય તો બેડોપાર. તારે નિરાશ થવાનું કારણ નથી. આવતી ચોવીશીમાં તું પણ મ્હારા જેવો તીર્થંકર થનાર છે. એટલું યાદ રાખવાનું કે કપરી તાવણીમાં તપાયા વિના કંચન શુદ્ધ ગણાતું જ નથી.

ભગવંત, ભાવી ભાવની અટલ શક્તિનું સાચું ભાન મને આજની આપ સાથેની લાંબી વાત પરથી થયું. પણ એક શંકાનો ઉકેલ તો હજીપણ નથી લાધ્યો. ઋષિના શ્રાપની વાત સાંભળી હું તેમની સમક્ષ દોડી ગયો અને પુત્રોદ્વારા થયેલી કદર્થના સંબંધમાં માફી માગી, શાંત થવા તેમજ શ્રાપ પાછો ખેંચવા વિનંતી કરી. પણ તેમણે એક જ જવાબ દીધો કે-તમો બન્ને ભાઇ સિવાય સારાયે નગરનું દહન કરીશ. એમાં રંચમાત્ર મીન-મેખ નહીં થાય. પ્રભુ ! આ રીતે અમારું મૃત્યુ આવું કહેવાય છે, બીજી બાજુ આજ કેટલાય સમયથી જરાકુમારનો પત્તો નથી ! આપે મારું મૃત્યુ તેના દ્વારા દર્શાવેલું એનો મેળ બેસતો નથી.

કૃષ્ણવાસુદેવ ! જગતમાં જ્ઞાનબળ જ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. એની સંપૂર્ણતા કેવલજ્ઞાનમાં થાય છે. કેવલીના કથનમાં રંચમાત્ર ફેર પડતો નથી. દ્વારકામાંથી તું સહીસલામત જઈ શકશે એ જ વાત પુરવાર કરે છે કે તારો દેહ કોઈ અન્ય ધરતી પર પડવાનો છે. એમાં જ ભવિતવ્યતાનો છુપો સંકેત છે. મહાનુભાવ, ભુજાબળ પર અણનમ રહેવાની વાત વીસારી મૂકી, મેં જે પૂર્વે કહ્યું હતું તે યાદ કર. અગ્રશોચ ન કરતાં, વર્તમાનનો વિચાર કરી, માનવજીવનનું સાર્થક્ય ક્યા ઉપાયોવડે થાય એનો જ વિચાર કર. 'હું એકલો આવ્યો, એકલો જવાનો અને મારું કોઈ નથી.' એ જ મંત્ર બરાબર સમજી લેવા જેવો છે.

તીર્થપતિ ! યદુકુળમાં મોંઘેરા આભૂષણ સમા ભગવાન્ નેમિનાથ ! હું આપના ચરણમાં વારંવાર વંદન કરું છું. આપે કહેલ કિંમતી સૂત્ર પર જ હવેથી હું નજર ઠેરવીશ.

પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવે 'समयं मा पमाए' એ સૂત્ર પર કેમ ભાર મૂક્યો એ પૂર્વે જોયું તેમ યુગાદિ જિનેશના કાળના ઉદાહરણોથી

સ્પષ્ટ સમજાયું આજે શ્રી નેમિનાથના ઉલ્લેખથી એની વિશેષ પ્રતીતિ થાય છે.

નિયાણું કરી દ્વીપાયન ઋષિ દેવયોનિમાં પહોંચ્યા. વિભંગજ્ઞાને પૂર્વભવ જોયો અને પ્રતિજ્ઞા મુજબ કનક કાંગરાવાળી વિશ્વની દ્વારામતીને અગ્નિ ચાંપ્યો. એમના આગમન પૂર્વે મદિરાના યથેચ્છ પાનથી ભાનભૂલેલા-મર્યાદા મૂકી કામાંધ બનેલા યાદવો એક બીજાનો ટોટો પીસી રહ્યા હતા. આમ 'દાઝયા પર ડામ' જેવી દશા પ્રવર્તી રહી! નાશભાગ અને શેકકળે મર્યાદા મૂકી! જ્યાં ચારે બાજુ દાવાનળ લાગ્યો હોય ત્યાં શું ચીજ સાથે લેવાય અને કોણ કોને બચાવી શકે? યમરાજની ભીષણ લીલા સર્વત્ર વર્તી રહી.

અહા! પેલો રથ પૂર ઝડપે દોડી રહ્યો છે. અરે નગરીના મુખ્ય દ્વારને પણ વટાવી ગયો! અરે પણ પેલું કોણ ઉથલી પડ્યું? અને એમાં બેઠું છે કોણ?

ઓહ! આ તો ત્રિખંડાધિપતિ કૃષ્ણવાસુદેવ, બાજુમાં બેઠેલા તેમના વડિલ ભ્રાતા બળદેવ! ભારતવર્ષમાં જેમની હાક વાગતી હતી એવી બાંધવબેલડી! ઉથલી પડનાર એમનો સારથિ! એ વસ્ત્ર ખંખેરી, પુનઃ રથ પર ચઢવા જાય ત્યાં તો અવાજ સંભળાયો:-

સબૂર, કેવલ બે જ જણા જઈ શકશો. સારથિનું કલેવર તો આ ભૂમિમાં જ ભસ્મીભૂત થવાનું!!

જાણે પૂર્વનું શૌર્ય સાવ મરી ગયું હોય તેમ ઉભય બંધુઓએ, આ સાંભળ્યું. એક હરફ સરખો પણ ન ઉચ્ચાર્યો! રથમાંથી બળદેવે બહાર આવી અશ્વોની લગામ હાથમાં લીધી; અને પીખતી ધરતીને રામરામ કર્યા!

આનું નામ જ ભવિતવ્યતા! વિધિના લેખ તે આ. બાર યોજનના વિસ્તારવાળી દ્વારકાનગરી જોતજોતામાં હતી ન હતી થઈ ગઈ!

રથ વસ્તીવાળો પ્રદેશ છોડી ઘણે દૂર આવી પહોંચ્યો. અરણ્યના આ ભાગમાં ઊંચા વૃક્ષો સિવાય ભાગ્યે જ બીજું કંઈ નજરે ચઢતું! વનના પ્રાણીઓ સિવાય કોઈ દેખાતું પણ નહીં.

કૃષ્ણ વાસુદેવે રથ ઊભો રખાવ્યો અને વડિલ બંધુને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે—

ભાઈ મરણને તો આઘું ઠેલી દીધું પણ તૃષા કપરી લાગી છે માટે કોઈપણ સ્થળેથી પાણી લાવો તો ઠીક થઈ પડે. વાસુદેવ પ્રત્યે અતૂટ પ્રીતિવાળા બળદેવે અશ્વોને છોડી નાંખ્યા અને તરત જ પોતે જળની શોધમાં નીકળી પડ્યા. એકાદ વૃક્ષને અઢેલી વાસુદેવ પણ પોતાની નજર સામે જે બની ગયું એનો વિચાર કરતાં આડા પડખે થયા. માંડ થોડી પળો વીતી હશે ત્યાં તો સરરરર કરતું એક બાણ આવી વાસુદેવની છાતીમાં ખોંચાયું!

અરરર, આ કયા પાપીનું કામ છે એમ બોલતા તે બેઠા થયા. માનવનો અવાજ સાંભળી તીર ફેંકનાર વ્યક્તિ દોડતી આવી. અને પાસે આવતાં જ વાસુદેવની છાતી લોહીવાળી નિરખી આભી બની ગઈ! હિંમત એકઠી કરી બોલી કે-મોટા ભાઈ, આપ અહીં એકાકી ક્યાંથી? મેં તો ચમકતી આંખ જોઈ, કોઈ મૃગલું હશે એમ કલ્પના કરી, નિશાન લીધેલું, મારો અપરાધ માફ કરો. આપના મૃત્યુમાં કારણભૂત બનવા ન પામું એ અર્થે તો ઘર છોડી અરણ્યવાસ સ્વીકાર્યો. આમ છતાં આપ સરખા વડિલના પ્રાણ લેવામાં આખરે હું જ કારણરૂપ બન્યો! આપ એકલા અહીં ક્યાંથી આવી ચઢ્યા એ તો કહો.

ભાઈ, જરાકુમાર તું જરા પણ શોક ન

કરીશ. મને ડગલે પગલે તીર્થપતિ શ્રી નેમી-શ્વરના વચનની ખાતરી થતી આવી છે. હોણહાર મિથ્યા નથી થતું એ વાત સો ટકા સાચી પુરવાર થઈ છે. દ્વારકાના સર્વનાશમાંથી હું ને બળભદ્ર માત્ર બે જ જીવતા નીકળી આવ્યા ! જેઓએ દીક્ષા લીધી એ સર્વ બચી ગયા. બાકીના સર્વ–નાના બાળકો સુદ્ધાંત–દ્વીપાયન ઋષિની હુતાશનીમાં બળીને ભસ્મીભૂત બન્યા ! વિધિના ચોપડે મારો અંત તારા હાથે નિર્માણ થયેલો એટલે અહીં આવી ચઢ્યો અને યમનો અતિથિ થયો. આ બધો કર્મરાજનો ખેલ છે. ભાઇ, તું તો નિમિત્ત માત્ર છું. શરણરૂપ એક જ ધર્મ જ છે. પણ અહીંથી તું સત્વર વિદાય થઈ જા. પાણી લેવા ગયેલ બળભદ્ર આવી પહોંચશે અને આ વાત જાણશે તો મારા પ્રત્યેના ગાઢ સ્નેહને લઇ તને જીવતો નહીં જવા દે. બનનાર બની ગઈ ! ખેર, તું જલ્દી ચાલ્યો જા.

તીર્થપતિના વચનોની અસર વાસુદેવ શ્રી કૃષ્ણના હૃદયમાં રમતી હતી એટલે જ જરા-કુમાર ઘાતક છતાં બચી ગયો ! પણ પળો વીતવા માંડી તેમ તૃષાની પીડાએ જોર કર્યું અને આયુ–દોરી તૂટવા લાગી ! ત્રીજી નરકમાં જવાનું હોવાથી ' જેવી ગતિ તેવી મતિ ' એ ઉક્તિ અનુસાર પરિણામ બદલાયા ! વિચાર-સરણીએ પલ્ટો લીધો. ' મારા જેવા ત્રણ ખંડનાં ધણીને, અરે અજોડ મહારથીને એ જરાકુમાર વીંધી નાંખે અને જીવતો જાય ! મારું ધનુષ્ય ક્યાં ગયું ? મારા હાથમાં આવે તો એક જ બાણે એને વીંધી નાંખું ! હું કોઇ નાનોસુનો આદમી નથી. હું તો વાસુદેવ. જરાકુમાર જેવા તો હજારોને ધૂળ ચાટતા કરી નાંખ્યા ! ' આવા રૌદ્ર ધ્યાનમાં હંસલો ઊડી ગયો.

બળભદ્ર પાણી લઇ આવ્યા. એણે વારં-વાર ભાઈને બોલાવવા લાગ્યા. જળ પીવા આગ્રહ કરવા માંડ્યો પણ જવાબ ન મળ્યો. શબને ખભે નાંખી મહિનાઓ સુધી ભમ્યાં. આખરે દેવવચને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો ' અને પોતે સાધુ બન્યા.

વર્તમાન સમાચાર.

(૧)

પંજાબ વિહાર.

આચાર્યવર્ય શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ સપરિવાર લુધીયાનાથી વિહાર કરી મ. સુ. ત્રીજે માલેરકોટલા કે જ્યાં પાંચ છ વરસે પધારતા હોવાથી શ્રી સંઘમાં અજબ ઉત્સાહ હતો. ત્યાં પધારતા તેઓશ્રીને શ્રી સંઘ તથા અન્ય હિન્દુ, શિખ તથા મુસલમાનો તરફથી જુદા જુદા ચાર સન્માનપત્ર અર્પણ થયાં હતાં અને આચાર્ય મહારાજે સંપ વિષે સચોટ ઉપદેશ આપ્યો હતો. મા. સુ. અગિયારસે આચાર્ય શ્રીજીએ પોષ સંક્રાન્તીનું નામ સંભળાવી સુંદર ઉપદેશ આપ્યો હતો અને મ. વ. ત્રીજે અહીંથી વિહાર સમયે શ્રીમાન્ દિવાન સાહેબ આદિ અધિ-કારી વર્ગની હાજરી આકર્ષક હતી.

આચાર્યશ્રીજી દગઢમંડી, રાયકોટ, લુધી-યાના, ફલોર આદિ થઇ પો. સુ આઠમે ફગવાડી પધાર્યા જ્યાં લાલા બાબુરામજીની ધર્મપત્નીની ઓળી પૂરી થઇ તે નિમિત્તે શ્રી નવપદજીનું ઉદ્યાપન કર-વામાં આવ્યું અને નવમીએ વરઘોડો ચડાવવામાં આવ્યો હતો. અગિયારસના રોજ આચાર્યશ્રીજીએ બે ત્રણ હજારની નર–નારીઓની સભાને સ્તોત્ર-પૂર્વક માઘ સંક્રાન્તીનું નામ સંભળાવ્યું હતું અને બપોરના નવપદજીની પૂજા ઘણી જ ઠાઠમાઠથી ભણા-વવામાં આવી હતી. અહીંથી આચાર્યશ્રીજીએ નકોદર તરફ વિહાર કર્યો છે.

શ્રી સંઘપતિ ચરિત્ર. (ભાષાંતર)

શ્રી ઉદયપ્રભસૂરિવિરચિત ધર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય (અપરનામ શ્રી સંઘપતિ ચરિત્ર) નું આ શુદ્ધ સરલ ગુજરાતી ભાષાંતર છે. જેનો રચના કાળ સં. ૧૨૯૦ લગભગ છે. આ ગ્રંથની મહામાત્ય વસ્તુપાળે પોતાના હસ્તાક્ષરથી લખેલ પ્રત ખંભાતના પ્રાચીન ભંડારમાં મોજુદ છે.

આ મૂળ ગ્રન્થનું ઘણુંજ પરિશ્રમપૂર્વક સંશોધન પ્રવર્ત્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજના વિદ્વાન સુશિષ્ય સ્વર્ગસ્થ મુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ તથા વિદ્યમાન સાક્ષરવર્ય મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે કરી આ સભા તરફથી પ્રગટ કરવા કૃપાની રાહે આજ્ઞા કરી હતી. મૂળ ગ્રન્થ પૂર્ણ છપાઇ રહેવા દરમ્યાન ભારતીય વિદ્યાભવનને શ્રી બહાદુરસિંહજી સીંઘિ ગ્રન્થમાળાનું ખાતું સુપ્રત થયેલ, તે ખાતા તરફથી વિવિધ સાહિત્યના પ્રાકૃત, સંસ્કૃત અનેક ગ્રન્થો પ્રકટ થાય છે, તેમના તરફથી આ ગ્રંથ પ્રગટ કરવા સાક્ષરવર્ય ઇતિહાસવેત્તા શ્રી જિનવિજયજી સાહેબ તરફથી સાક્ષરવર્ય મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજને વિનંતિ થઇ. આ ગ્રન્થ મૂળ કાવ્યરુપે એટલો સુંદર, વિદ્વત્તાપૂર્ણ, અનુપમ રચનાયુક્ત હોવાથી ભારતીય વિદ્યા ભવન સિંધિ ગ્રન્થમાળા તરફથી પ્રકાશન થાય તો જૈન સાહિત્યના આ અપૂર્વ ગ્રન્થની જૈનેતર સાક્ષરો, સાહિત્યકારો, દર્શન શાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ, ઇતિહાસવેત્તાઓ, વગેરેમાં જૈન સાહિત્ય માટે અતિ ગૌરવરૂપ થાય તેમ સાક્ષરવર્ય મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે સભાને જણાવતાં મહારાજશ્રીની તેમ કરવાની આજ્ઞા સ્વીકારી તે મૂળ ગ્રન્થ ભારતીય વિદ્યા ભવનને સુપ્રત કરેલ છે, જેનું ગુજરાતી ભાષાંતર સભા તરફથી છપાય છે.

જેના પંદર સર્ગોમાં નીચે પ્રમાણે ઐતિહાસિક વર્ણનો અને કથાઓ આવેલ છે. પ્રથમ તીર્થયાત્રા વર્ણન, તેની ઉપયોગી વિધિવિધાન વગેરે, ત્યારબાદ શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુનું સંક્ષિપ્ત જીવન, ભરત દિગ્વિજયજી બાહુબળી વ્રતવર્ણન, શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થની ઉત્પત્તિ, ભરતનિર્વાણ હકીકત, શ્રી શત્રુંજય મહાત્મ્ય કીર્તન વગેરે નવીન જાણવા જેવી હકીકતો, જંબુસ્વામીનું વિસ્તારપૂર્વક ચરિત્ર, તપ મહાત્મ્ય ઉપર યુગબાહુ ચરિત્ર, દીન અનુકંપા ઉપર શ્રી નેમિનાથ ચરિત્ર, વસુદેવયાત્રાવર્ણન, કૃષ્ણરાજ્ય અને વિજયવર્ણન વસ્તુપાળ સંઘયાત્રા વર્ણન, છેવટે ગ્રન્થકર્ત્તાએ પ્રશસ્તિ લખી છે. આ ગ્રન્થ સુમારે ચાલીસ ફોર્મ ક્રાઉન આઠ પેજીમાં, તૈયાર થશે શ્રી શત્રુંજય, શ્રી ગિરનારજી, શ્રી આબૂજી વગેરે તીર્થો તથા શ્રી આદિનાથ પ્રભુ નિર્વાણ, તથા વસ્તુપાળ વગેરેના સુંદર ફોટાઓ તથા અન્ય સાધનો મળશે તો વિશેષ ફોટાઓ સાથે સુંદર બેરંગી કવર જેકેટ, પાકુ બાઇન્ડીંગ, ઉંચા કાગળો ઉપર સુંદર ગુજરાતી અક્ષરોવડે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે. ગ્રન્થનો પોણો ભાગ છપાઇ ગયો છે. થોડાક માસમાં પ્રસિદ્ધ થશે. વિશેષ હકીકત હવે પછી. અમુક કોપીઓની અત્યારથી સભા પાસે ગ્રાહકો તરફથી માગણી થઇ છે, જેથી જીજ્ઞાસુઓએ જલદી નામ નોંધાવવા. અમારા પ્રકાશન-સાહિત્ય માટે વિશેષ વિવેચનની જરૂર નથી એ તો જૈન જગતમાં સુપ્રસિદ્ધ છે.

લખો-

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર.

કવિ કેમ થવાય ?

લેખક—મુનિરાજશ્રી ધુરંધરવિજયજી મહારાજ.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૪૧ થી ચ્છ)

કવિ થવાનો ત્રીજો પ્રકાર લૌકિક સાધનો છે. બાહ્ય પ્રયત્નોથી-વ્યવહારમાં ઉપયોગમાં લેવાતાં અધ્યયનના ઉપાયોથી કવિત્વ શક્તિ મેળવી શકાય છે. કવિત્વ શક્તિમાં ઉપયોગી બાહ્ય સાધનો નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) વ્યાકરણનું અધ્યયન—જેને જે ભાષામાં કવિતાશક્તિ ખીલવવાની અભિલાષા હોય તેને તે ભાષા ઉપર પ્રભુત્વ મેળવવાની પ્રથમ આવશ્યકતા રહે છે. તે તે ભાષા પર કાબૂ અને ભાષાશુદ્ધિનો સમ્પૂર્ણ આધાર **વ્યાકરણ** પર છે. કવિત્વ કેળવવા માટે વ્યાકરણનું અધ્યયન સૌથી પ્રથમ જરૂરી છે. કેટલાએ સુન્દર કાવ્યો વ્યાકરણના દૂષણોને કારણે મલિન પાટિયા પર ચિત્રેલ મનોહર ચિત્રની જેમ આકર્ષણ કરી શકતા નથી. જેટલે અંશે વ્યાકરણભૂમિકા શુદ્ધ તેટલે અંશે કાવ્યચિત્ર દીપે છે. કાવ્યપ્રાસાદનો પાયો વ્યાકરણ છે. કાવ્યવૃક્ષમાં વ્યાકરણ બીજ છે.

(૨) શબ્દકોષનું જ્ઞાન—જુદા જુદા ભાવો, ભિન્નભિન્ન કલ્પનાઓ, વિધવિધ વર્ણનો કાવ્યમાં-શબ્દમાં ગુંથવા માટે શબ્દભંડાર ભરપૂર હોવો જોઈએ. અધૂરાં ને અપૂર્ણ શબ્દકોષના સ્વામી કાવ્ય કરતાં અવસરે અટકી રહે છે. તેમનાં આદર્યાં અધૂરા રહે છે-જેમ ઓછી મૂડીવાળો લાંબો વેપાર કરતાં અટકે કે નુકશાનીમાં ઉતરે તેમ. કાવ્યના ખંડ ખંડ-કટકા કટકા-બનાવી જોડેલા કાવ્યો જોતાવેંત જ થીગડા દીધેલા વસ્ત્રની જેવા લાગે છે. જે કાવ્યમાં શોધી શોધીને શબ્દો ગોઠવ્યા હોય છે તેમાં કૃત્રિમતા જણાય છે. તેમાં સ્વાભા-

---

પોષનાર વીતરાગને રાગી-દ્વેષી બનાવી, તેમને હલકા પાડવાનું કલંક માથે વહોરે છે, કારણ કે વીતરાગની વાણી તથા વર્તનમાં કષાય-વિષયનો અંશ પણ હોતો નથી.

વિષયાસક્તિ સિવાય રાગ-દ્વેષનો આદર થઈ શકતો જ નથી; કારણ કે રાગ-દ્વેષ જ વિષયાસક્તિનું કારણ છે.

છતા-અછતા અવગુણો સાંભળીને કે જોઈને ઉપેક્ષા અથવા તો સમભાવ રાખવો તે સમજુ-ડાહ્યા જ્ઞાની પુરુષોનું લક્ષણ છે, અને અણગમો કે તિરસ્કાર થવો તે અજ્ઞાની-મૂઢ જીવોનું લક્ષણ છે.

તીવ્ર રુચિ અને ઇચ્છાપૂર્વક અવગુણોનો આદર કરીને માનેલું સુખ, શાંતિ તથા આનંદ મેળવવો અને જનતામાં તેનો અનાદર બતાવી તિરસ્કાર કરવો તે એક પ્રકારની કૃતઘ્નતા જ કહી શકાય.

માનવીને અવગુણી કહેવડાવવું પસંદ નથી છતાં અવગુણનો આશ્રય છોડવો ગમતો નથી.

નિરપરાધી તથા ગુણી કહેવડાવવા અજ્ઞાની વિષયાસક્ત માનવીની ખુશામદ કરી જેટલી તાબેદારી ઉઠાવવી પડે છે તેટલી જો પ્રભુની ઉઠાવવામાં આવે તો સાચા નિરપરાધી બની આત્મિક ગુણ મેળવી શકે છે.

વિચારશ્રેણી.

લેખક—આ. શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ.

માણસને જીવવાને અન્ન તથા આરોગ્યતા આ બેની તો અત્યંત આવશ્યકતા છે: મકાન અને વસ્ત્રની પણ કાંઈક જરૂરત રહે છે, છતાં જો તે બે વસ્તુ ન મળે તો પણ જીવી શકે છે. બાકી તો વિષયો જેવી કોઈપણ વસ્તુની જરૂરત માનવજીવનમાં જીવવાને પડતી નથી, વિષયપોષક સાધન વગર માણસ જીવી શકે છે.

શરીરના વિકારો માનવી માત્રને અણગમો ઉત્પન્ન કરે છે અને તેને કાઢવાને માનવી અનેક પ્રકારના ઉપચારો કરે છે; પણ માનસિક વિકારોથી તો કોઇને પણ અણગમો થતો નથી; તેમજ તેને કાઢવાને કોઇપણ પ્રયાસ કરતું નથી, ઊલટા વિકારો પોષવા તેવા સાધન તથા સંયોગને ખોળે છે. કદાચ અનુકૂળતા મળવાથી વિકારોને પુષ્ટિ મળે છે તો અત્યંત રાજી થાય છે એ જ આત્મિક ગુણવિનાશનું લક્ષણ છે; કારણ કે વિકારોનો વિકાસજ આત્મિક ગુણનો વિનાશક છે માટે જ વિકારપોષક સાધનોથી મહાપુરુષો મુક્ત હોય છે.

બીજાની કૃપા તથા સ્નેહની ચાહના સહુ કોઇને રહે છે; કારણ કે તેઓ પ્રશંસા તથા ક્ષુદ્ર વાસનાના લોભી હોય છે એટલે ધનથી તથા ખુશામદથી બીજાને પ્રસન્ન રાખે છે જેથી કરી બીજાઓ તેના ઉપર મહેરબાનીથી તથા સ્નેહથી તેવા અછતા પણ ગુણો ગાય છે જેને સાંભળીને પોતે રાજી થાય છે એ જ મોટી અજ્ઞાનતા છે.

દુનિયામાં કહેવાતા વિદ્વાનોની પ્રશંસા સાંભળીને ફૂલાય તે તો કાંઈ દુનિયાને ગમે પણ મૂર્ખાઓની પ્રશંસા સાંભળીને ગર્વિષ્ઠ બનનારાઓને તો ડાહી દુનિયા મૂર્ખાઓના સરદાર જ માને છે.

જાણો, પુષ્કળ જાણો, જાણવું તે તમારો ધર્મ છે; પણ એવું ન જાણશો કે જેથી તમારું અકલ્યાણ થાય.

સર્વથા ભાવશૂન્ય કેવળ બહારનો વ્યવહાર લોઢાના કડાને સોનાનો ઢોળ ચઢાવવા જેવો છે. પરિણામે લોઢાની કિંમત ઉપજે પણ સોનાની ન મળે. ગમાર ભલે સોનાની કિંમત આપી ખરીદે પણ સરાફ તો કસીને, કાપીને અને દેવતામાં નાંખીને પરીક્ષા કરી લોઢાની જ કિંમત આંકે.

આત્માનો અપકાર કરીને પરોપકાર થઇ શકતો જ નથી. જો આત્માનો અપકાર કરીને પણ પરોપકાર કરવાની માન્યતા હોય તો તે ક્ષુદ્ર સ્વાર્થગર્ભિત મિથ્યા ભ્રમણા જ છે.

અજ્ઞાની જનતામાં નિરપરાધી બનવા પ્રભુની દૃષ્ટિમાં સાપરાધી બનવું તે આત્માની અધોગતિનું લક્ષણ છે.

અજ્ઞાની જનતાના આદરથી પોતાને કૃતકૃત્ય માનનાર પ્રભુનો માર્ગ ભૂલે છે.

રાગ-દ્વેષમાં રસ પડતો હોય તો વીતરાગ બનવાની હોંશ રાખશો નહીં.

વીતરાગની સંમતિ બતાવી કષાય-વિષયને

નય-પ્રમાણ-સ્યાદ્વાદ વચ્ચેનો સંબંધ અને અંતર

લેખકઃ—મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી (સંવિગ્નપાક્ષિક)

[વર્ષો પૂર્વે પ્રગટ થતાં જૈન સાહિત્ય-સંશોધકના ત્રીજા ખંડના પ્રથમ અંકમાં પં. સુખલાલજીએ ન્યાયાવતારના બે પદ્યોનું પ્રશ્નોત્તરપૂર્વક વિશદ સ્પષ્ટીકરણ કરેલું. જેના વિષે બહુ થોડા જ્ઞાત હશે. સદર લેખ અતીવ સમજવા યોગ્ય ઉપયોગી જણાયાથી અત્ર તેનો અક્ષરશઃ ઉતારો આપવામાં આવ્યો છે. ફેર માત્ર ત્યાં બે પદ્યો અનંતર છે; જ્યારે અત્ર તે છૂટા કરી મૂકવામાં આવ્યા છે. ત્રિમાસિકના વિદ્વાન્ સંપાદકે આના સંબંધમાં એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે કે—" જે સ્પષ્ટીકરણ શ્લોક ૨૯–૩૦ ના વિવેચનમાં કરવામાં આવ્યું છે તે તો અમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે અદ્વિતીય અને અનન્યજ્ઞાત જેવું છે." આ ઉપરથી પ્રસ્તુત લેખની મહત્ત્વતા આ વિષયના જ્ઞાતા વિદ્વાન્ મહાશયોને જણાઇ આવશે. પુણ્યવિજયજી–સંવિગ્નપાક્ષિક.]

अनेकान्तात्मकं वस्तु, गोचरः सर्वसंविदाम् ।
एकदेशविशिष्टोऽर्थो, नयस्य विषयो मतः ॥२९॥

(ન્યાયાવતાર)

પૂર્ણ પ્રબોધ પ્રકટે પ્રમીલા પલાય,
ચન્દ્રોદયે સકલ તાપ પ્રશાન્ત થાય;
સૂર્યોદયે તિમિર જોર વિનાશ પામે.
પુણ્યોદયે કલુષ કલ્મષ નાશ પામે ॥૧॥

(વસંતતિલકા)

એ પ્રમાણે જુદી જુદી રીતે પાદપૂર્તિઓ બનાવતાં વિશિષ્ટ શક્તિ ખીલે છે. પાદપૂર્તિ કરવામાં અતિશય કુશલ સિદ્ધહસ્ત કવિ મહામહોપાધ્યાય શ્રી મેઘવિજયજી ગણી સત્તરમી શતાબ્દિમાં થયા છે. તેઓશ્રીએ કવિ કાલિદાસના મેઘદૂતની, માઘકવિના શિશુપાલ વધની, શ્રી હર્ષના નૈષધની એમ અનેક કાવ્યોની પાદપૂર્તિ કરી અનેક વિશિષ્ટ કાવ્યોનું સર્જન કરેલ છે. પાદપૂર્તિ કરવામાં તેઓશ્રીનું અજોડ સ્થાન છે.

સ્વતન્ત્ર કાવ્યની રચના—જે કાવ્ય વાંચતાની સાથે હૃદયમાં રમી રહે, જેના ભાવો ભૂલ્યા ભૂલાય નહિ એવી કૃતિઓ પણ વિશિષ્ટ કવિઓ શરુઆતથી જ કરે છે. ભકિતરસથી આત્માને રંગી દેતા કાવ્યની નૈસર્ગિક કૃતિના નમૂના આ પ્રમાણે છે.

"દેખી મૂર્તિ અજિત જિનની નેત્ર મારાં ઠરે છે,
ને આ હૈયું ફરી ફરી પ્રભુ ધ્યાન તેનું ધરે છે;
આત્મા મારો પ્રભુ તુજ કને આવવા ઉલ્લસે છે,
આપો એવું બળ હૃદયમાં માહરી આશ એ છે"

(મંદાક્રાન્તા)

પ્રભાત વર્ણન કરતાં બોટાદકર પણ સ્વતન્ત્ર કાવ્યોમાં ઉદાત્ત કલ્પના ને ભાવો ગૂંથે છે, તેનું એકાદ ઉદાહરણ જુઓ—

"કોટિ દીપતણા પ્રકાશબળથી,
તારાતણા તેજથી,
સ્વર્ગંગાતણી શુભ્રતાથકી અને,
નક્ષત્રના નાથથી;
જે ન ધ્વાન્ત થતું પ્રશાન્ત ઘડીએ,
તે કેવું પ્રાતઃસમે,
આ જો આગમ સાંભળી રવિતણું,
સંત્રસ્ત સેજે શમે. ॥

(શાર્દૂલ)

એ પ્રમાણે પ્રયત્નથી પ્રસિદ્ધ પ્રથમ કોટિના કવિઓ નીપજે છે.

(ચાલુ)

અર્થાત્—"અનેક ધર્માત્મક વસ્તુ એ સર્વ સંવેદનનો-પ્રમાણનો વિષય મનાય છે અને એક દેશ-અંશ સહિત વસ્તુ એ નયનો વિષય મનાય છે. ૨૯.

પ્ર૦ પ્રમાણનો વિષય થનારી વસ્તુઓ કરતાં નયનો વિષય થનારી વસ્તુઓ શું તદ્દન જુદી હોય છે, કે જેથી પ્રમાણ અને નયના વિષયને તદ્દન જુદો જુદો બતાવી શકાય?

ઉ૦ ના, એક બીજાથી જુદા એવા વસ્તુઓના કોઇ બે વિભાગ નથી કે જેમાંથી એક વિભાગ પ્રમાણનો વિષય બને અને બીજો વિભાગ નયનો વિષય બને.

પ્ર૦ જો પ્રમાણ અને નયનો વિષય થનાર વસ્તુ એક જ હોય તો પછી બન્નેનો વિષયભેદ કેવી રીતે?

ઉ૦ વસ્તુ ભલે એક જ હોય પણ જ્યારે તે વસ્તુ અમુક વિશેષતાદ્વારા અર્થાત્ અમુક વિશેષ ધર્મોની પ્રધાનતા છતાં અખંડિતપણે ભાસે છે ત્યારે તે અનેક ધર્માત્મક વિષય કહેવાય છે; પરંતુ જ્યારે તે જ વસ્તુમાંથી કોઇ એક અંશ છૂટો પડી પ્રધાનપણે ભાસે છે ત્યારે તે એક અંશ-વિશિષ્ટ વિષય કહેવાય છે. આ વાત દાખલાથી સ્પષ્ટ કરીએ. આંખ સામે કોઇ એક ઘોડો આવે ત્યારે અમુક આકાર, અમુક કદ અને અમુક રંગ એ એની વિશેષતાઓ પ્રધાનપણે ભાસે છે. પણ તે વખતે એ વિશેષતાઓની પ્રધાનતા છતાં અભિન્નરૂપે અન્ય વિશેષતાઓ સહિત સમગ્ર ઘોડો જ ચાક્ષુષજ્ઞાનનો વિષય બને છે. તે વખતે કાંઈ તેની અમુક વિશેષતાઓ બીજી વિશેષતાઓ કરતાં છૂટી પડી ભાસતી નથી કે ઘોડારૂપ અખંડ પદાર્થમાંથી આકારાદિ તેની વિશેષતાઓ પણ તદ્દન ભિન્નપણે ભાસતી નથી. માત્ર અમુક વિશેષતાઓદ્વારા તે આખો ઘોડો જ અખંડપણે આંખનો વિષય બને છે. એ જ પ્રમાણનો વિષય થવાની રીત છે. પ્રમાણના વિષય થયેલ એ ઘોડાનું જ્ઞાન જ્યારે બીજાને શબ્દદ્વારા કરાવવું હોય ત્યારે તે ઘોડાની અમુક વિશેષતાઓ બીજી વિશેષતાઓ કરતાં બુદ્ધિદ્વારા છૂટી પાડી વક્તા કહે છે કે-આ ઘોડો લાલ છે, ઊંચો છે કે અમુક આકારનો છે. તે વખતે વક્તાના બૌદ્ધિક વ્યાપારમાં કે શ્રોતાની જ્ઞાનક્રિયામાં ઘોડો ભાસમાન છતાં તે માત્ર ગૌણ હોય છે, અને તેની વિશેષતાઓ જે બીજી વિશેષતાઓ કરતાં જુદી પાડી કહેવામાં આવે છે, તે જ મુખ્ય હોય છે. તેથી જ એ વખતે જ્ઞાનનો વિષય બનતો ઘોડો અમુક અંશ વિશિષ્ટ વિષય બને છે. એ જ વિનયનો પય થવાની રીત છે.

આ વક્તવ્યને બીજા શબ્દોમાં-ટૂંકમાં એ રીતે પણ કહી શકાય કે—ભાનમાં અમુક વિશેષતાઓ છતાં પ્રધાનતા છતાં જ્યારે ઉદ્દેશ્ય અને વિધેયના વિભાગ સિવાયજ વસ્તુ ભાસમાન થાય ત્યારે તે પ્રમાણનો વિષય અને જ્યારે વસ્તુ ઉદ્દેશ્ય-વિધેયના વિભાગપૂર્વક ભાસમાન થાય ત્યારે તે નયનો વિષય. આ રીતે વસ્તુ એક જ છતાં તેના ભાનની રીત જુદી જુદી હોવાથી પ્રમાણ અને નયમાં તેનો વિષયભેદ સ્પષ્ટ છે.

પ્ર૦ પ્રમાણની પેઠે નય પણ જો જ્ઞાન જ હોય તો એમાં તફાવત શો?

ઉ૦ ઇન્દ્રિયોની મદદથી કે મદદ સિવાયજ ઉત્પન્ન થયેલું જ્ઞાન જ્યારે કોઇ વસ્તુને યથાર્થપણે પ્રકાશિત કરે છે ત્યારે તે પ્રમાણ કહેવાય છે અને પ્રમાણદ્વારા પ્રકાશિત થયેલી વસ્તુને શબ્દદ્વારા બીજાને જણાવવા માટે તે વસ્તુના વિષયમાં જે માનસિક વિચારક્રિયા થાય છે તે નય. અર્થાત્ શબ્દમાં ઉતારાતી કે ઉતારવા લાયક જે (વચન) ક્રિયા તે

કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની

જીવન ઝરમર.

લેખકઃ—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૭૮ થી શરુ.)

હવે ગુરૂમહારાજે આ બાલ મુનિપુંગવમાં આચાર્યપદની યોગ્યતા નિહાળી ૧૧૬૬ ના અક્ષય *તૃતીયાના અક્ષય દિવસે બાલ મુનીશ્વરને આચાર્યપદથી અલંકૃત કરી એમને જૈન શાસનની અક્ષય સેવા કરવાનો અપૂર્વ અવસર આપે છે. સોમચંદ્ર મુનિ મટી આચાર્ય થયા. જૈન શાસનના બેતાજ બાદશાહ [1]બન્યા.

૪

પ્રતિબોધ.

આ વખતે ગુજરાતમાં મહાપ્રતાપી સિદ્ધરાજ જયસિંહનું સામ્રાજ્ય હતું. સિદ્ધરાજ જયસિંહ વિદ્યાનુરાગી હતા, અને પંડિતોને સારું સત્કાર-

*આ. શ્રી જયસિંહસૂરિજીકૃત કુમારપાલ ચરિત્રમાં આચાર્ય પદવી માટેની તિથી મહાશુદિ બીજ અને ગુરૂવાર આપેલ છે. **૧૧૬૨** માં આચાર્ય પદવી થઈ એવો ઉલ્લેખ પણ મલે છે. આવી જ રીતે બીજા બીજા ગ્રંથોમાં જેમકે દીક્ષાના સંવતમાં પણ ફેર જણાઇ આવે છે, દીક્ષા **૧૧૫૦** માં થઇ છે એમ કેટલે સ્થળે ઉલ્લેખ મલે છે તેમજ કેટલે સ્થળે **૧૧૫૪** માં દીક્ષા થઇ એમ પણ મલે છે.

૧ પ્રભાવક ચરિત્રમાં ઉલ્લેખ મળે છે કે આ આચાર્ય પદવીને દિવસે જ તેમનાં માતા પાહીનીદેવી દીક્ષા સ્વીકારે છે, એટલું જ નહિ કિન્તુ હેમચંદ્રસૂરિજી ગુરૂજીને વિનંતિ કરી **પ્રવર્તિની** પદ અપાવે છે અને શ્રી સંઘ સમક્ષ સિંહાસન પર બેસવાની રજા અપાવે છે.

નય અને એનો પુરોગામી (જ્ઞાન)–વ્યાપાર તે પ્રમાણ. આ ઉપરાંત નય અને પ્રમાણનું અંતર એક એ છે કે નયજ્ઞાન તે પ્રમાણજ્ઞાનના અંશરૂપે છે અને પ્રમાણજ્ઞાન તે નયજ્ઞાનના અંશી કે સમૂહરૂપે છે, કારણ કે પ્રમાણ વ્યાપારમાંથી જ નયવ્યાપારની ધારાઓ પ્રગટે છે.

પ્ર૦ પ્રમાણ અને નય શબ્દની વ્યુત્પત્તિ બતાવી તેનો અર્થભેદ સ્પષ્ટ કરો.

ઉ૦ પ્ર + માન = (જે જ્ઞાનવડે પ્ર–અભ્રાન્તપણે વસ્તુનું માન–પ્રકાશન (નિર્ણય) થાય તે) પ્રમાણ. ની + અ (ની–પ્રમાણદ્વારા જાણેલી વસ્તુને બીજાની અર્થાત્ શ્રોતાની બુદ્ધિમાં પહોંચાડવાની ક્રિયા. અ–કરનાર વક્તાનો માનસિક વ્યાપાર તે) નય.

પ્ર૦ જૈન ન્યાય ગ્રન્થોની જેમ જૈનેતર ન્યાય ગ્રન્થોમાં નય વિષે મીમાંસા છે કે નહિ ?

ઉ૦ નથી. જો કે જૈન અને જૈનેતર બન્નેના તર્કગ્રન્થોમાં મીમાંસા છે છતાં નયને પ્રમાણથી છૂટો પાડી તેના ઉપર સ્પષ્ટ અને વિસ્તૃત મીમાંસા તો માત્ર જૈનોએ જ કરી છે.

આ રીતે નય અને પ્રમાણના વિષય ઉપર પ્રકાશ પાડનારા ૨૯ માં પદ્યનું સ્પષ્ટીકરણ છે.

(ચાલુ)

સન્માન આપતો હતો. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી ખંભાતથી વિહાર કરી પાટણ પધાર્યા છે. એક વાર સૂરિજી મહારાજ બહાર જતા હતા અને સિદ્ધરાજ જયસિંહ રથવાડીએ નીકળ્યો હતો, ત્યાં શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી બજારમાં એક બાજુ ઊભા રહ્યા. સિદ્ધરાજની નજર શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી ઉપર પડી. યુવાન, બ્રહ્મતેજ, જ્ઞાનતેજ અને સંયમતેજથી દીપતા આ રૂપાળા જૈનાચાર્યને એણે પ્રેમથી પૂછ્યું: આપને શું જોઈએ છે ? શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ વિના સંકોચે કહ્યું, "હે સિદ્ધરાજ, શંકા વિના ગજરાજને આગળ ચલાવ, દિગ્ગજો ભલે ત્રાસ પામે પણ તેથી શું ? કારણ કે પૃથ્વીને તો તુંજ ધારણ કરી રહ્યો છે." (પ્રભાવક ચરિત્ર).

સિદ્ધરાજને આ વચનો અમૃત જેવાં મીઠાં મધુર લાગ્યાં. એને એમ થયું, આ અમૃતવાણી હું સદાયે પીધા જ કરું. તે જ વખતે એણે આ પ્રભાવિક સૂરિજી મહારાજને વિનમ્રભાવે વિનંતિ કરી. આપ રાજ દરબારમાં મધ્યાહ્ન સમયે **"મને પ્રમોદ પમાડવા આવજો."**

આ પછી સિદ્ધરાજ માલવ પ્રદેશ ઉપર ચઢાઈ લઈ જાય છે. ત્યાંથી જીતીને પાછા આવ્યા પછી રાજદરબારમાં શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજ પધાર્યા છે અને એ જ મીઠી મધુરી વાણીથી અમૃત વર્ષાવતાં એ સૂરિજી મહારાજે કહ્યું, "હે કામધેનુ ! તું તારા ગોમય રસથી ભૂમિને લીંપી કહાડ, હે રત્નાકર ! તું મોતીયોથી સ્વસ્તિક પૂરી દે, હે ચંદ્રમા ! તું પૂર્ણ કુંભ બની જા, હે દિગ્ગજોત્તમ ! પોતાના કર-સૂંઢ સીધા કરી કલ્પવૃક્ષના પત્રો લઈને તોરણો બનાવો, કારણ કે, સિદ્ધરાજ પૃથ્વીને જીતીને આવે છે." રૂપાની ઘંટડી જેવા મીઠા અવાજમાં ગુંજતી આ અમૃતવાણી સાંભળી આખી રાજસભા, વિદ્વદ્વૃન્દ અને ખુદ મહારાજા પણ ચમક્યા. બધાને એમ થયું, **कोऽयं** સિદ્ધરાજે આ સૂરિપુંગવમાં સામર્થ્ય, પ્રજ્ઞા, પ્રતિભા અને મેધાના વિદ્યુત્ ચમકારા જોયા, એ અંજાયો અને સૂરિજીને રોજ રાજસભામાં પધારવા સાદર સપ્રેમ નિમંત્રણ આપ્યું.

પછી તો સિદ્ધરાજ જયસિંહની વિનંતિથી આચાર્યશ્રીએ **સિદ્ધહૈમ** મહાવ્યાકરણ બનાવ્યું. રાજાએ હાથીની અંબાડી ઉપર એને ચઢાવી નગરમાં ઉત્સવપૂર્વક ફેરવી રાજભંડારમાં પધરાવ્યું. અને તેની સેંકડો, [1]હજારો નકલો કરાવી નૂતન વ્યાકરણનું પઠન પાઠન ચાલુ કરાવ્યું. પંડિતોની સભામાં વ્યાકરણની કસોટી થઈ. કાશ્મીરમાં સરસ્વતી દેવીએ પણ એને આશીર્વાદ આપી વિદ્વદ્માન્ય કરાવ્યું. ગુર્જર સામ્રાજ્ય **પંડિત** બન્યું. ગુજરાતના આ સપુતે ગુજરાતમાં વિદ્વાનો, પંડિતો પાકે છે એમ હિન્દભરમાં પ્રસિદ્ધ કરાવ્યું. હિન્દભરમાં આવા મહાવૈયાકરણી બીજા નથી પાક્યા. શબ્દાનુશાસન, લિંગાનુશાસન, છંદોનુશાસન, કાવ્યાનુશાસન સ્વયમેવ બનાવ્યા. સિદ્ધહૈમની લઘુટીકા, બૃહદ્ ટીકા, બૃહન્ન્યાસ પણ પોતે જ બનાવ્યા. વ્યાકરણના પઠન માટે એક મોટી સંસ્કૃત પાઠશાળા સ્થાપવામાં આવી. '**કાકલ**' નામના કાયસ્થ વિદ્વાનને એનો મુખ્ય અધ્યાપક બનાવ્યો.

એક જ વર્ષમાં સવા લાખ * શ્લોકપ્રમાણ

---

૧ ત્રણસો લહીયાઓ પાસે ત્રણ વર્ષ સુધી એની નકલો કરાવવામાં આવી છે.

* આ મહા વ્યાકરણ નવું બનાવરાવવાનું ખાસ કારણ એ બન્યું કે જ્યારે મહારાજ સિદ્ધરાજ માલવાને જીતી ધારા નગરીમાં ગયા ત્યારે રાજાના સરસ્વતી ભંડારમાં ભોજ વ્યાકરણ જેવું તેમજ બીજા પણ સાહિત્ય અને અલંકારના ગ્રંથો જોયા. એને એ જ વખતે એમ થયું કે શક્તિ અને બલમાં ગુજરાત

શ્રી પ્રભુ મહાવીરે પ્રરૂપેલ ધર્મની સર્વદેશીયતા.

Universality of Lord Mahavir's Teaching.

શ્રી પ્રભુ મહાવીરે અધ્યાત્મવાદમાં અહિંસાનો અને જ્ઞાનવાદમાં અનેકાંતનો જે ધર્મ બતાવ્યો છે તે ધર્મ એક દેશ, એક કાળ, એક પ્રજા, એક જાત કે એક સંપ્રદાય માટે નથી, પણ સર્વ દેશ, સર્વ કાળ અને સર્વ પ્રજા માટે છે. તેમાં વર્ણનો કે જ્ઞાતિનો ભેદભાવ નથી પ્રભુએ અહિંસાને બે પ્રકારે બતાવેલ છે. કોઇ પણ પ્રાણીનો વધ મન વચન કે કાયાથી ન થઇ જાય તેવી સતત જાગ્રતિ રાખવી એ એક અહિંસાનો નિષેધાત્મક (nagative) પ્રકાર છે. સર્વ પ્રાણીઓ તરફ મૈત્રીભાવ અને અનુકંપાભાવ રાખવો તે અહિંસાનો વિધિઆત્મક (positive) પ્રકાર છે.

પ્રભુનો ખરો ભક્ત બીજા મનુષ્ય તરફ અને કોઈ પણ પ્રાણી તરફ દ્વેષ કરશે નહિ. કોઇ તેને ઇજા કરે તો તેના તરફ તેને દયાભાવ આવશે. આ સંબંધમાં ચંડકોશીયા નાગનો પ્રસંગ શાસ્ત્રમાં જાણીતો છે. ક્ષમા આધ્યાત્મિક ગુણ છે, તેનો અર્થ ભીરુતા કે કાયરતા નથી. ક્ષમા ખરા વીરને શોભે છે. પ્રભુના ભક્તો ખરા

પંચાંગપૂર્ણ વ્યાકરણ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ રચ્યું. રાજા તથા પોતાના નામના સ્મરણરૂપ વ્યાકરણનું નામ શ્રી સિદ્ધહૈમ રાખ્યું.

વિજયી થયું છે તો સાહિત્ય અને સંસ્કારમાં પણ તે અજિત બનવું જોઇયે. પુનઃ પાટણ આવ્યા પછી રાજસભામાં એ ગ્રંથરત્નો નિહાળી તેને પ્રબલ અભિલાષા થઇ કે શું ગુજરાતમાં કોઇ એવો પંડિત કે વિદ્વાન નથી કે નવું સુંદર મહાવ્યાકરણ બનાવે. વિદ્યમાન વ્યાકરણોથી પણ વધી જાય તેવું અદભૂત, સરલ અને અર્થગંભીર વ્યાકરણ બનાવે. રાજાએ પોતાની રાજસભામાં તપાસ કરાવી છે. આખરે એની નજર નવયુવાન તેજસ્વી જૈનાચાર્ય ઉપર ઠરી છે. એના મંત્રીઓ અને પંડિતોની નજર પણ ઊગતા સૂર્ય સમા નવીન આવેલ જૈનાચાર્યજી ઉપર ઠરી છે. આખરે રાજાની વિનંતિથી શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યજીએ મહાભારત કાર્ય ઉપાડ્યું છે અને સાંગોપાંગ પાર ઉતાર્યું છે. આ એક જ મહાન્ વ્યાકરણ બનાવી શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યજીએ ગુજરાતને પંડિતો અને વિદ્વાનોની સભામાં ગૌરવવન્તું ઉન્નત સ્થાન અપાવ્યું છે. અદ્યાવધિ ભારતમાં આવું બીજું વ્યાકરણ બન્યું જાણ્યું નથી.

વર્તમાન જૈનસંઘની ફરજ છે કે, આ મહાન્ વ્યાકરણને સંપૂર્ણ છપાવે, નવી પદ્ધતિથી છપાવે, લઘુન્યાસ, બૃહન્ન્યાસ, લઘુટીકા, બૃહત્ટીકા છપાવે. તેને સસ્તામાં સસ્તું આપે તેમજ આ ગ્રંથના અંગભૂત સાહિત્યનું પણ સુંદર રીતે પ્રકાશન કરી અલ્પ મૂલ્યે જનતાને મળે તેમ કરે. આ મહાન્ વ્યાકરણ ઉપર નવી ટીકા રચવા કરતાં જે છે તેને જ સુંદર રીતે પ્રકાશમાં મૂકવાની જરૂર છે. નવી નવી ટીકાઓ કરી ગ્રંથને વધુ ક્લિષ્ટ કે જટીલ બનાવવાની જરૂર નથી. મારા નમ્ર મત મુજબ તો નવી ટીકાઓ બનાવી આપણે ગ્રંથના ગૌરવમાં ક્ષતિ પહોંચાડીયે છીએ. સૂરિજીમહારાજે ક્યાંય ક્ષતિ કે અપૂર્ણતા નથી રાખી પછી નવી ટીકાઓ રચી આપણે શું નવું કરવાના છીયે ? ખરેખરી સેવા તો એમાં જ રહી છે કે આ મહાવ્યાકરણને આપણે પ્રકાશિત કરી તેના અભ્યાસીઓ વધે, અભ્યાસમાં લોકરૂચી જાગે તેવો પ્રયત્ન કરીયે. હાં એટલું જરૂર કરો કે બૃહન્ન્યાસ જે પૂર્ણ નથી મળતો તેની નીચે ફૂટનોટમાં જરૂરી ખુલાસા કે પૂર્તિ ઉમેરવી પડે, ક્યાંક અર્થગંભીરને નીચે ફૂટનોટ આપી સરલ કરી શકાય. બાકી નવી ટીકા, નવા ન્યાસ એવા કરવાની જરૂર નથી. આટલું સહજ સરલ ભાવે જ લખ્યું છે. કોઇના ઉપર આક્ષેપ કરવાનો ઇરાદો નથી. માત્ર મારો પોતાનો અંગત મત જ અહીં દર્શાવ્યો છે.

સૈનિકો છે, પણ તે સૈનિકો બીજાના દેશો જીતવા કે બીજાને લૂંટવા માટે નથી. તેઓનું યુદ્ધ કામ, ક્રોધ, રાગ-દ્વેષ આદિ અંતરના શત્રુઓને જીતવા માટે છે.

બહારના યુદ્ધથી શું વળવાનું છે? માટે આંતરિક યુદ્ધ કરો. આત્માથી આત્માને જીતતાં સુખ પામી શકશો. આવું સતત અંતરંગ યુદ્ધ કરતાં છતાં પ્રભુને માર્ગે ચડેલા સંયમી પુરુષ શાંત દાંત ધીર સ્વભાવના હોય છે.

પ્રભુના ધર્મમાં રાજ્યખટપટને ઓછો અવકાશ છે. સમાજ અને ધર્મના ઉદ્ધાર, વિકાસ અને સંરક્ષણ માટે વસ્તુપાળ તેજપાળ જેવા કેટલાક મહાન રાજદ્વારી પુરુષો પ્રભુના શાસનમાં થયા છે, પણ આ એક ગૌણ માર્ગ છે. જગતમાં શાંતિ સ્થાપવાને પ્રભુએ તો પ્રત્યેક વ્યક્તિની અંતર્ વૃત્તિની સુધારણા ઉપર ભાર મૂક્યો છે. પ્રભુએ તો આ આદર્શ ઉપર જ જગતની સુવ્યવસ્થાને સ્થાપેલ છે. તેના શાસનમાં ત્યાગી અને સંયમીને મુખ્ય સ્થાન છે. આપણી જેમ દરેક પ્રાણીને સુખ દુઃખ થાય છે, બીજાના સારા નરસા કૃત્યથી જેમ આપણને સુખ દુઃખ થાય છે, તેમ આપણા તેવા કૃત્યથી બીજા જીવને સુખ દુઃખ થાય છે માટે સર્વ પ્રાણીઓની રક્ષા કરવી, તેના રક્ષાના ઉપાયો યોજવા અને સક્રિય મદદ કરવી, બીજા પ્રાણીઓ તરફ દયા રાખવી, દુઃખી માણસોના દુઃખ નિવારણ માટે દાન આપવું, વિગેરે સુકૃત્યો ગણાવવામાં આવ્યા છે. અને તેટલે દરજ્જે જૈન ધર્મ સમાજસેવાવાદી (socialist) છે. બીજી રીતે આત્મોન્નતિ-આત્મસુધારણા ઉપર જૈન ધર્મ મુખ્ય ભાર મૂકે છે. એટલે તેટલે દરજ્જે એક વ્યક્તિત્વવાદી (individualistic) છે. મનુષ્યના વ્યક્તિત્વને સર્વથા દાબી દઇ રાષ્ટ્રરૂપી મહા મંત્રના અવયવ તરીકે રાષ્ટ્રના મનુષ્યોને કામ કરતાં તૈયાર કરવા, અને તે પ્રમાણે તેઓનો ઉપયોગ કરવો તે ખરા ધર્મનો માર્ગ નથી. વ્યક્તિત્વના નાશ સાથે જ ધર્મનો નાશ થાય છે. જૈન ધર્મે કોઈવાર લડાઈઓને-લડાયક વૃત્તિને ઉત્તેજન આપ્યું નથી અને લડાઈમાં મરનારાઓની નીચ ભાવિ ગતિ બતાવી છે.

જૈન સંઘ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓથી સમૃદ્ધ છે. તેમાં **ત્યાગ અને જ્ઞાનથી પૂર્વાપરની** શ્રેષ્ઠતા બતાવેલ છે, છતાં ગુરુની ભૂલ હોય તો તે બતાવવાનો શિષ્યનો ધર્મ કહેલ છે. તેમ સાધુ માર્ગથી વિમુખ હોય તો તેમનો ધર્મ બતાવવાની શ્રાવકને માથે ફરજ મૂકેલ છે. એટલે સંઘની વ્યવસ્થા એકાંત એકરાજાવાદ (monarchy) નથી પણ પ્રજાશાસનવાદના તત્ત્વો છે, અને તે કારણથી જ જૈન ધર્મ ભિન્ન ભિન્ન કાળ અને દેશમાં પસાર થયા છતાં અખંડરૂપે રહ્યો છે.

ત્યાગ અને સંયમ ઉપર ભાર મૂકયા છતાં સ્વધર્મમાં નિષ્ક્રિયતા અને પ્રમાદને દૂર રાખવાં પ્રભુએ આજ્ઞા કરેલ છે. ઉત્તરાધ્યયનના દશમા અધ્યયનમાં દ્રુમકપત્ર-પીળા જીર્ણ પાંદડાનું દૃષ્ટાંત લઇ સત્ ધર્મકરણી કરવામાં એક પણ સમયનો પ્રમાદ ન કરવા ભગવાને શ્રી ગૌતમને ઉદ્દેશીને કહ્યું છે. ભગવાનના શાસનમાં અંધશ્રદ્ધાને સ્થાન નથી, સમ્યક્ શ્રદ્ધાન એટલે જ્ઞાનપૂર્વકની શ્રદ્ધાને સ્થાન આપવામાં આવેલ છે; માટે જ સમ્યગ્દર્શનનું લક્ષણ તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનમ્ બતાવવામાં આવ્યું છે. તંત્ર મંત્રના બળથી, હઠયોગના પ્રભાવથી, ઔષધીઓના ઉપયોગથી અજ્ઞાન માણસોને આકર્ષવામાં અને તેમનામાં ખોટી શ્રદ્ધા ઊભી કરવામાં ભગવાને અધર્મ બતાવ્યો છે.

તત્ત્વજ્ઞાનના વિષયમાં : વસ્તુ અનંતધર્માત્મક હોવાથી જુદા જુદા દૃષ્ટિબિંદુથી વસ્તુતત્ત્વને પ્રરૂપનાર જુદા જુદા મતવાળાઓ અમુક અંશે

મરણ ભય શા માટે ?

લેખક-વકીલ ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદ બી. એ. એલ.એલ. બી.

જગતભરમાં નાના-મોટા, સબળ-નિર્બળ તમામ પ્રાણીઓને વધતા ઓછા પ્રમાણમાં મરણનો ભય કાયમને માટે પોતાને માથે ઝઝુમી રહેલો જણાય છે. મૃત્યુ કે મરણના ખ્યાલ માત્રથી મનુષ્યને કંપારી છૂટે છે. સૌ કોઇ બાલક કે વૃદ્ધ, જ્ઞાની કે અજ્ઞાની, તત્ત્વદર્શી કે પામર મનુષ્ય સારી રીતે સમજતો હોય છે કે વ્હેલા-મોડા મૃત્યુ અવશ્ય નિર્માણ થયેલું જ છે છતાં પણ તેનો વિચાર મનમાં ઉદ્ભવતાં જ તેને પોતાની આસપાસ ભયંકર અને ત્રાસજનક વાતાવરણ ખડું થઈ જતું લાગે છે. રાજા-મહારાજા-ચક્રવર્તી કે તીર્થંકર ભગવાન પણ મૃત્યુથી બચી જવાને સામર્થ્યવાન નથી એટલું જ નહી પણ ક્ષણભર પણ તેને આઘું-પાછું ઠેલવાને પણ શકિતવાન નથી. મૃત્યુ માટે પ્રથમથી જ નીર્માણ થયેલ તિથિ પાંચમ હોય તો તેની છઠ કરવા કોઇ સમર્થ નથી.

સદ્ચિદાનંદ આત્મ તત્ત્વને અનાદિ કાળથી વળગેલાં સઘળા કર્મમલનો ક્ષય થતાં સાદિ-અનંત મોક્ષસ્થિતિ (આત્માનું સકલ કર્મથી છૂટા થવાપણું) પ્રાપ્ત થાય છે. મૂળ સ્વરૂપે આત્મા સકળ કર્મમલથી રહિત નિર્મળ-વિશુદ્ધ સ્ફટીકમણિ-રત્ન સમાન છે. તેવી વિશુદ્ધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતાં સુધી **पुनरपि जननं पुनरपि मरणं पुनरपि जननीजठरे शयनं** જેવી સ્થિતિ અરઘટ્ટ-ઘટીકાના યંત્રની માફક પ્રત્યેક આત્માને મોક્ષપ્રાપ્તિ થતાં સુધી ચાલુ રહેવાની જ એટલે કોઇ પણ ઉપાયે જન્મ મરણને સંસ્કારી જીવ અટકાવી શકે તેમ નથી જ તો પછી મરણની કલ્પનાથી હદ ઉપરાંત ભયભીત શા માટે થઇ જવું જોઇએ? ભવિષ્ય કાળના ગર્ભમાં ભય ઉત્પન્ન થવાના-ભયભીત સ્થિતિમાં ફસી પડવાના કેવા કેવા પ્રસંગો ઉપસ્થિત થવાના છે તે આપણે જાણતા નથી અને તેથી લૂંટ કે ચોરીનો ભય, જાન-માલને નુકશાન પહોંચાડે તેવા આફતકારક અકસ્માતોનો ભય કંઇક સકારણ છે પરંતુ જે વસ્તુ વ્હેલા-મોડા અવશ્યમેવ બનવાની જ છે એટલું જ નહિ પણ કોઇ પણ ઉપાયે અટકાવી શકાય તેમ પણ નથી તે માટે ભયની કલ્પનાથી શા માટે ગભરાઇ જવું જોઇએ તે સમજી શકાતું નથી.

जातस्य हि ध्रुवो मृत्यु ध्रुवं जन्म मृतस्य च એ સૂત્ર અનુસાર પ્રત્યેક જન્મ ધારણ કરી ચુકેલા પ્રાણીને વ્હેલા મોડા અવશ્ય મૃત્યુનો ભેટો થવાનો જ છે અને મૃતપ્રાણીને અવશ્ય જન્મ ધારણ કરવાનો છે તેમાં અપવાદ ફક્ત તદ્ભવમોક્ષગામી મનુષ્ય પ્રાણીનો છે કારણ કે મુક્ત આત્માને પણ જો ફરી જન્મ ધારણ

સાચા છે, માટે તેમનો દ્રોહ ન કરવા ધર્મ ફરમાવે છે એટલે તત્ત્વજ્ઞાનના વિચારમાં પણ બૌધિક અહિંસા (intellectual non-violence)નો પાઠ ભણાવેલ છે, અને પોતાનું સાચું છે અને બીજા બધા ખોટા છે એવો દુરાગ્રહ કરી નૈતિક અને ધાર્મિક જગતમાં કલહ-કુસંપના કારણોથી દૂર રહેવા પ્રભુએ આજ્ઞા કરેલ છે. તેટલા માટે જૈનધર્મે બીજા ધર્મો ઉપર કોઇ વાર આક્રમણ કરેલ નથી, પરાણે બીજા ધર્મવાળાઓને સ્વમતમાં ખેંચવા પ્રયત્ન નથી કર્યો, ધર્મને નામે સમાજ કે રાષ્ટ્રમાં લડાઈઓ ઉભી કરી નથી. ટૂંકામાં જૈનધર્મ એક એવો ધર્મ છે જેમાં વિશ્વભરમાં સ્થાયી શાંતિ સ્થાપવાનો સાચો માર્ગ બતાવવામાં આવ્યો છે.

આ વિશ્વભરની અશાંતિના કાળમાં પ્રભુએ બતાવેલ માર્ગ ઉપર આવવાથી જ ખરી શાંતિ જગતમાં પ્રસરશે.

જીવરાજભાઇ ઓધવજી દોશી.

કરવાનો રહેતો હોય તો પછી મુમુક્ષુ જનો તે સ્થિતિ માટે પ્રતિદિન ઝંખના કરી રહેલા હોય છે તેવી મોક્ષસ્થિતિની-મુક્ત દશાની કંઇ કીંમત જ નથી.

ઉપરોક્ત સૂત્રથી આર્ય સંસ્કૃતિને માન્ય પુનર્જન્મનો અને અનંતા પૂર્વભવોનો સિદ્ધાંત પ્રતિપાદન થાય છે અને એ સિદ્ધાંતને અનુસરી મુક્તદશા પ્રાપ્ત થતાં સુધી પ્રત્યેક પ્રાણીને જન્મ-મરણ પ્રસંગના અકલ્પ્ય દુઃખોની પરંપરા ખડી કરતું ભવભ્રમણ ત્રાસજનક જણાતું હોવાથી જ તેમાંથી બચવા માટે ધર્મોપદેશકો કેવળ હિત બુદ્ધિથી-પરમાર્થ દ્રષ્ટિથી આપણને જુદા જુદા અનેક માર્ગો બતાવી ગયેલ છે.*

ઉપરોક્ત વિવેચનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મુમુક્ષુ સજ્જને ભવભ્રમણમાંથી બચવા માટે સર્વદા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઇએ પરંતુ મરણના ભયથી પ્રતિદીન ધ્રુજારી અનુભવવાનું કંઇ કારણ નથી એટલું જ નહીં પરંતુ તદ્દભવમોક્ષગામી મનુષ્યને તો તે છેલ્લું મરણ હોવાથી તે ખાસ આવકારને પાત્ર ગણાવું જોઇએ.

મૃત્યુ-મરણને ભગવદ્‌ગીતામાં જે સ્વરૂપે વર્ણવવામાં આવેલ છે તે ખાસ વિચારવા જેવું છે. કદી પણ ભૂલવા જેવું નથી.

देहिनोऽस्मिन्यथा देहे कौमार यौवन जरा
तथा देहांतरप्राप्तिर्धीरः तत्र न मुह्यति ॥

अंतवंत इमे देहा नित्यस्योक्तः शरीरिणः
वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि
गृह्णाति नरोऽपराणि
तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि
संयाति नवानि देहिं ॥

ઉપરના અવતરણમાં મરણને ફક્ત દેહાંતર પ્રાપ્તિ સ્વરૂપે જ જણાવેલ છે અને તેને આ દેહધારણ કરનારે આત્માના શરીરની જુદી જુદી અવસ્થાઓ જેવી કે કુમારદશા, યુવાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા સરખાવેલ છે. વળી શરીર ધારણ કરનાર અવિનાશી-નિત્ય આત્માના શરીરો અંતવાળા-વિનાશી છે પરંતુ આત્મા તો તેના મૂળ સ્વરૂપે અજરામર-અવિનાશી છે.

આ રીતે આપણે જેને મૃત્યુ કે મરણથી ઓળખીએ છીએ તેને અહીં દેહાંતર પ્રાપ્તિ એટલે અન્ય દેહને ધારણ કરવાની સ્થિતિ તરીકે ઓળખાવેલ છે અને તેથી પણ આગળ વધીને છેલ્લા શ્લોકમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે મનુષ્ય **જેવી રીતે** જૂના-જીર્ણ થઇ ગયેલા વસ્ત્રોને તજી દઇને-ફેંકી દઇને નવા **વસ્ત્રો** ધારણ કરે છે તેવી જ રીતે શરીરધારી આત્મા જીર્ણ શરીરને તજી દઇને નવા શરીર ધારણ કરે છે.

આ પ્રકારની મૃત્યુની કલ્પના-મરણનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવવાનું બુદ્ધિકૌશલ્ય પરમ ભાવવાહી, ઉત્તેજક આશ્વાસનરૂપ થઇ પડે છે, એટલું જ નહી પણ લેશ માત્ર પણ મરણનો ભય નહી રાખવાનું સૂચવતા તેને આવકારને પાત્ર ગણવાનું ફરમાવે છે.

જડ-પૌદ્‌ગલિક વસ્તુઓનું બનેલું આ નાશવંત શરીર અને તેને ધારણ કરનાર-શરીરધારી અવિનાશી, અજરામર આત્મા-બન્ને તદ્દન નિર-નિરાળા ભિન્ન દ્રવ્યો છે અને તે બન્નેનો યથાર્થ સ્વરૂપે ભેદભાવ જેમના હ્રદયમાં સારી

* અવશ્યમેવ થતાં જન્મ-મરણનો બાહુ આ જગતમાં સર્વ મનુષ્યોને ડુરકાવતો ન હોત તો દુષ્ટ માનસ ધરાવતા મનુષ્યો-અધમ વર્તનથી જ તૃપ્તિ મેળવતા પામર પ્રાણીઓ પાપાચરણમાં એટલા બધા મશગૂલ રહેત અને પાપ-પુંજ એટલી હદે વધાર્યે જાત કે તેમને પોતાના ભૂતકાળના કૃત્યો તરફ કદી પણ દ્રષ્ટિ ફેંકવાનો-વિહંગાવલોકન કરવાનો પ્રસંગ જ ઉપસ્થિત થાત નહીં. પશ્ચાત્તાપ માટે કંઇ અવકાશ જ રહેત નહીં.

શ્રીમાન્ યશોવિજયજી.

લેખક:—ડૉ. ભગવાનદાસ મનઃસુખભાઇ મહેતા, એમ. બી. બી. એસ.

" નિર્મલ ગુણમણિ રોહણ ભૂધરા,
' મુનિજન માનસ હંસ
ધન્ય તે નગરી રે ધન્ય વેળા ઘડી,
માતપિતા કુલ વંશ."
શ્રી. આનંદઘનજી

અત્રે જિનશાસનગગનના દિવ્ય જ્યોતિર્ધર મહાસંતપુરુષ શ્રીમાન્ **યશોવિજયજી**ના જીવનચરિત્ર સંબંધી કંઇક વિચાર કરવાનો ઉપક્રમ છે,- મુખ્યપણે તેમના આધ્યાત્મિક જીવનનો પરિચય અત્ર પ્રસ્તુત છે. ઉપર ટાંકેલા શ્રી આનંદઘનજીના અમર શબ્દોમાં કહીએ તો અવનીને પાવન કરનારા આવા સત્પુરુષ જ્યાં જન્મે છે તે નગરીને ધન્ય છે, તે વેળાને અને ઘડીને ધન્ય છે, તે માતપિતાને અને કુલ વંશને ધન્ય છે! આવા નિર્મલ ગુણમણિના રોહણાચલ સમા સંતપુરુષના ઉત્તમ ગુણોનું સ્મરણ કરવું, પવિત્ર ચરિત્રનું સંકીર્ત્તન કરવું તે પણ આપણું ધન્યપણું છે!

મહત્ પુરુષોનો જન્મ જગતના કલ્યાણ અર્થે હોય છે, સત્પુરુષોની સમસ્ત વિભૂતિ પરોપકારાર્થે હોય. ' **परोपकाराय सतां विभूतयः** ' આવા પરમ ઉપકારી જગતકલ્યાણકર મહાપુરુષનાં ગુણગાનનો જે રસાસ્વાદ લે છે તે જ 'રસના' છે, બાકી તો વિકથારૂપ કુથલી કરનારી વિરસના જ છે! આવા સંતના પવિત્ર ચરિત્રનું જે શ્રવણ કરે છે તે જ કર્ણ છે, બાકી તો વાયુતરંગને અથડાવાના કાણાં છે! આવા સતપુરુષના સદ્બોધનું જે મનન કરે છે તે જ મન છે, બાકી તો યત્રતત્ર ભ્રમણ કરનારું વાંદરું છે! શ્રી **યશોવિજયજી**ના પોતાના શબ્દોમાં કહીએ તો-ગિરુઆ ગુણવંતના ગુણ શ્રવણ કરતાં કાનમાં અમૃત ઝરે છે ને કાયા નિર્મલ થાય છે. ' સુણતાં શ્રવણે અમી ઝરે, મોરી નિર્મલ થાયે કાયા રે-ગિરુઆ રે ગુણ તુમ તણા. ' મહામુનિ શ્રી **દેવચંદ્રજી**એ સાચું જ ગાયું છે કે-

" ભલું થયું મેં પ્રભુગુણ ગાયા,
રસનાનો ફલ લીધો રે;
દેવચંદ્ર કહે મ્હારા મનનો,
સકલ મનોરથ સીધો રે."

માટે ચાલો આપણે પણ સત્પુરુષના ગુણગાન કરી રસનાને રસમય કરીએ! સંતચરિત્રના શ્રવણથી કર્ણને પાવન કરીએ! સત્પુરુષના સદ્બોધચિંતનથી ચિત્તને સચેત કરીએ! ગિરુઆ ગુણવંતના ગુણગંગાજલમાં નાહી કાયાને નિર્મલ કરીએ! અને પ્રેરણા અમૃતનું પાન કરી જીવનને ઉન્નત બનાવીએ! ખરેખર! મહાપુરુષોના જીવનવૃત્ત અપૂર્વ પ્રેરણા આપી મનુષ્યના જીવનને ઉન્નત-ઊર્ધ્વગામી બનાવે છે એ અંગ્રેજી ઉક્તિમાં ઘણું તથ્ય છે, 'Lives of great men make our life sublime ' । વીર અને વીરપૂજા, ' Hero & Hero-worship ' નામનો એક સુંદર ગ્રંથ કાર્લાઇલ નામના અંગ્રેજી લેખકે લખ્યો છે.

રીતે ઠરી ગયેલો હોય છે તેઓ જ આત્માની શુદ્ધ દશા સમજી શકે છે અને આત્મકલ્યાણ સાધી શકે છે તેમજ ખરી વસ્તુસ્થિતિ બરાબર સમજતાં તેમને મૃત્યુથી બીવાનું કંઇ કારણ રહેતું નથી.

તેમાં વીર કોણ ? અને વીરને જગત્ શા માટે પૂજે છે ? એની ઘણી રસપ્રદ ચર્ચા કરી છે. એ ઉપરથી અત્ર સહેજે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે સાચો વીર કોણ ? પ્રેમદીપમાં પતંગીયું બની ઝંપલાવનાર પ્રણયવીર શું વીર; કે રણસંગ્રામમાં ભીષણ સંહારલીલા પ્રવર્તાવી વિજયલક્ષ્મી વરનાર રણવીર શું વીર ? બાહ્ય સુખસાધનોની અજબ શોધો કરી અને ગજબ ઉલ્કાપાત મચાવે એવા ભયંકર શસ્ત્રો સર્જી જગતના સુખ-દુઃખ સાધનોની વૃદ્ધિ કરનારા વિજ્ઞાનવીરો શું વીર, કે લોકોના ઐહિક કલ્યાણ અર્થે પોતાનું જીવન અર્પણ કરનારો કર્મવીર શું વીર ? પોતાના આંતર શત્રુઓનો પરાજય કરી પોતાના આત્મા પર વિજય મેળવનાર આત્મવીર શું વીર, આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ ધર્મ પ્રગટ કરી અન્યને પણ તે સદ્ધર્મમાર્ગ બોધનાર ધર્મવીર શું વીર ? આમ વીરના વિવિધ પ્રકારો છે. તેમાં પ્રથમના બે પ્રગટપણે કનિષ્ઠ છે, વચલા બે મધ્યમ છે, છેલ્લા બે ઉત્કૃષ્ટ છે. કારણકે **શ્રી દશવૈકાલિક** સૂત્રનું કથન છે કે-' વીરપણું તે આતમઠાણે '-એકલા હાથે દશ લાખ સુભટનો પરાજય કરે એવા મળવા સુલભ છે, પણ એક સ્વાત્માનો વિજય કરનારો મળવો દુર્લભ છે, અને તે દશ લાખ સુભટને જીતનાર વીર કરતાં કયાંય ચઢી જાય છે.' **સાચું વીરપણું તો આત્મસ્થાને છે.** અને આવું વીરપણું જે દાખવે છે તે જ જગત્ આખાની પરમ પૂજાના પાત્ર, પરમપૂજ્ય એવા '**અર્હત્**' છે.

શ્રી. **આનંદઘનજી**ની વીરગર્જના છે કે—

"વીરપણું તે આતમ ઠાણે, જાણ્યું તુમચી વાણે રે;
નાણે ધ્યાને શક્તિ પ્રમાણે, ધ્રુવ નિજ પદ પહચાનેરે
વીરજીને ચરણે લાગું, વીરપણું તે માગું રે."

યોગશાસ્ત્રના પ્રારંભમાં કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી **હેમચંદ્રાચાર્યજી**એ પણ એવા જ **વીર**ની સ્તુતિ કરી છે—

**" नमो दुर्वाररागादि वैरिवारनिवारणे ।
अर्हते योगिनाथाय महावीराय तायिने ॥ "**

આમ જૈન દૃષ્ટિએ ને વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ સાચું વીરપણું તો આત્મસ્થાને છે. આત્મવીર-ધર્મવીર જે આત્મપરાક્રમ દાખવી આત્મશત્રુનો વિજય કરે છે, તે આત્મવિજયી આત્મવીર પુરુષો જ સાચા વીર છે. અને આવા જે આત્મવીર હોય છે તે જ અન્યને તેવું વીરત્વ ઉપદેશનારા એવા ધર્મવીર હોય છે.

આવા આત્મવીર-ધર્મવીર સત્પુરુષોના કક્ષાભેદે-આત્મદશાભેદે પાંચ પ્રકાર પડે છે, અને તે જગત્પૂજ્ય પરમ વિભૂતિઓને આપણે '**પંચ પરમેષ્ઠિ**' તરીકે ઓળખીએ છીએ. આત્માના રાગ-દ્વેષાદિ શત્રુઓને હણી, કર્મની સેના પર વિજય મેળવી, જે શુદ્ધ સહજ આત્મસ્વરૂપે સ્થિત થઇ, કેવલજ્ઞાન લક્ષ્મીને વર્યા છે, તે દેહ છતાં દેહાતીત દશાએ વર્ત્તનારા જીવન્મુક્ત સત્પુરુષને આપણે '**અરિહંત**' અથવા જગત્ સમસ્તને પરમ પૂજાર્હ એવા '**અર્હત**' કહીએ છીએ. ચરમ દેહપર્યાય પૂરો થયે જે શુદ્ધ સહજાત્મસ્વરૂપે સ્થિતિમય સ્વભાવરૂપ મોક્ષને પામ્યા છે તેને આપણે '**સિદ્ધ**' કહીએ છીએ. શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપની સાધનાને અનુકૂળ શુદ્ધ આચારના પાલનમાં જે નિરંતર ઉદ્યુક્ત છે, એવા ઉચ્ચ ગુણસ્થિતિને પામેલા સમ્યગ્દૃષ્ટિ વીતરાગ સત્પુરુષોને આપણે '**આચાર્ય**' નામથી ઓળખીએ છીએ. શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને જાણી, સમસ્ત શ્રુતરહસ્યના પારગામી થઇ જે અન્યને તે પરમ શ્રુતનો ઉપદેશ આપે છે, એવા આત્મારામી જ્ઞાની મહામુનિઓને આપણે '**ઉપાધ્યાય**' કહીએ છીએ. અને શુદ્ધ આત્મસ્વભાવની નિર્મળ સાધનામાં નિરંતર સાવધાન રહી જે સાચા સાધુગુણસંપન્ન સાધુચરિત સમ્યગ્દૃષ્ટિ સંતો નિજાનંદમાં નિમગ્ન

આપણું કલ્યાણ

અનુ–' અભ્યાસી '

સંસારમાં એવો કોઇ મનુષ્ય નથી જે પોતાનું કલ્યાણ ન ચાહતો હોય. કલ્યાણનો અર્થ શો છે અથવા સાચું કલ્યાણ, કયી વસ્તુમાં, કયી દશા રહેલું છે તે કેટલાક જાણતા હોય તો જુદી વાત છે. ચોર અથવા લુંટારા પોતાના નિન્દનીય કાર્યમાં પણ કલ્યાણની ગન્ધથી પ્રવૃત્ત થાય છે એ અજ્ઞાનનું જ પરિણામ છે. વેશ્યા પોતાના ગંદા વ્યવહારને પોતાના સુખનું કારણ સમજે છે તેમજ જૂઠું પણ એમ જ ધારીને બોલવામાં આવે છે કે તેનાથી આપણું કલ્યાણ થશે. માયા, મમતા, મોહ–એ સર્વ અવગુણ એવી ભ્રમિત ભાવનાના જ પરિણામરૂપ છે. એટલા માટે જો આપણે આપણું સાચું કલ્યાણ ચાહતા હોઇએ તો આપણે માટે જાણવું જરૂરી છે કે સાચું કલ્યાણ શું છે અને કયી વસ્તુમા રહેલું છે.

ઘણે ભાગે તો એમ જ સમજવામાં આવે છે કે જે વસ્તુથી સુખ મળે તે જ કલ્યાણકારી છે, પરંતુ સુખ પણ કેટલાય પ્રકારનું હોય છે. શારીરિક સુખ તો ક્ષણિક છે. વિષયભોગમાં સમય પળવારમાં ચાલ્યો જાય છે અને એવો અનુભવ થવા લાગે છે કે શરીરનું સુખ એકે પ્રકારે નથી મળી શકતું–બાલ્યાવસ્થામાં રમત ગમતથી અને મીઠાઇથી સુખ મળે છે. તો જુવાનીમાં સ્ત્રીથી, ધનથી ઇચ્છાયો પૂરી થાય છે વૃદ્ધાવસ્થા આવતાં તે સુખના ક્રમ તથા સાધનમાં મહાન પરિવર્તન થઇ જાય છે. અને સૌથી મહત્વની વાત તો એ છે કે ઇચ્છા ન હોવા છતાં પણ કોઈ પરોક્ષ શક્તિ તે છીનવી લઇ પ્રાણહીન કરી દે છે અને જે શરીરને સુખી બનાવવા માટે આત્માનો સોદો કર્યો તે પણ સાથ છોડી દે છે. એટલું નહિ પણ

રહે છે, તે આત્મસ્વરૂપસાધન મુમુક્ષુ મહાત્માઓને આપણે ' **સાધુ** ' નામથી સંબોધીએ છીએ. શાસ્ત્રોક્ત ગુણસંદોહ જેનામાં છે એવા **ભાવયોગી**, ભાવાચાર્ય, ભાવ ઉપાધ્યાય અને ભાવસાધુની જ અત્ર આચાર્ય, ઉપાધ્યાય ને સાધુપદમાં ગણના છે: બાકી વેષધારી ને નામધારી દ્રવ્યલિંગીઓની એમાં કંઇ ગણના નથી, એમ મહાત્મા શાસ્ત્રકારનો આશય આપણે સમજીએ છીએ. આમ આ આત્મપરાક્રમી વીર પુરુષોના મુખ્ય બે વર્ગ પડે છે: એક **તો શુદ્ધ આત્માની સિદ્ધિ** જેણે પ્રાપ્ત કરી છે એવો **સિદ્ધ** અથવા **મુક્ત** વર્ગ,–જેમાં સદેહ મુક્ત અરિહંત ને વિદેહ મુક્ત સિદ્ધ બન્ને સમાય છે; અને બીજો–શુદ્ધ આત્માની યોગસાધનામાં જે નિરંતર અપ્રમત્તપણે પ્રવૃત્ત છે એવો **સાધક** અથવા **મુમુક્ષુ** વર્ગ, જેમાં આચાર્ય, ઉપાધ્યાય ને સાધુ એ ત્રણે અંતર્ભાવ પામે છે. આવા આત્મશત્રુવિજયી સાચા '**જૈનો**'-ના માર્ગ શૂરનો માર્ગ છે ને તે માર્ગે આવા આત્મપરાક્રમી વીરવરો જ–પુરુષસિંહો જ ગમન કરી શકે છે.

" હરિનો મારગ છે શૂરાનો,
નહિં કાયરનું કામ જોને;
પરથમ પહેલું મસ્તક મૂકી,
વળતી લેવું નામ જોને."

શ્રી પ્રીતમ ભક્ત

(ચાલુ)

આપણે જેને જેને સુખી બનાવવાના પ્રયાસ કર્યાં હશે તે લોકો પણ આપણા શરીરને બાળીને તેની રાખ પાણીમાં ફેંકીને બે કલાકમાં આપણાથી છૂટા પડી જશે, તો પછી આવી અનિશ્ચિતતામાં પણ શું સુખ માની શકાય? સ્ત્રી, પુત્ર, ધન-સર્વ વસ્તુ વિમુખ થઈ જવાની છે તો એ આપણા કેવી રીતે ગણાય? જો તે આપણા નથી તો તેને સુખદાયક કેવી રીતે માની શકાય?

રાજર્ષિ ભર્તૃહરિએ તો સ્પષ્ટ કહ્યું છે–

भोगे रोगभयं कुले च्युतिभयं
वित्ते नृपालाद् भयं।
मौने दैन्यभयं बले रिपुभयं
रूपे जराया भयं ॥
शास्त्रे वादभयं गुणे खलभयं
काये कृतान्ताद् भयं।
सर्वं वस्तु भयान्वितं भुवि
नृणां वैराग्यमेवाभयं ॥

અર્થાત્ ભોગમાં રોગનો, કુલીનતામાં મર્યાદાનો લોપ થવાનો, ધનવાનને રાજ્યથી લુંટાવાનો, મૌન રહેવામાં હીનતાનો, બળવાનને શત્રુનો, રૂપવાનને ઘડપણનો, શાસ્ત્રજ્ઞને શાસ્ત્રાર્થમાં પરાજિત થવાનો, ગુણવાનને દુષ્ટનો તથા શરીરને મૃત્યુનો ભય રહ્યા કરે છે. સઘળી સાંસારિક વસ્તુઓ ભયથી ભરેલી છે, કેવળ વૈરાગ્યની સ્થિતિ જ ભય રહિત છે.

આવી નશ્વરતાની વચમાં કેવળ એક જ સત્ય છે, એકજ સાર વસ્તુ છે. અને તે ટેનીસન જેવા મહા કવિના શબ્દો સૂચવે છે.

ટેનીસન કહે છે કે—

"That God, which ever lives and loves,
One God, one Law, one Element,
And one far-off divine event,
To which the whole Creation moves."

"તે ભગવાન ચિરન્તન છે, અમર છે અને સૌને ચાહે છે. એક જ ઇશ્વર છે, તેનો એક મહાન નિયમ, એક મહાન તત્વ છે. તેની સુદૂર દૈવી ઘટના તરફ, ચિરશાંતિ તરફ સમસ્ત રચના ચાલી રહી છે."

આ કવિતાના અનેક અર્થોમાંથી મને ઉપર્યુક્ત વ્યાખ્યા અત્યંત પ્રિય છે.

ભગવાન

આવા ચિરંજીવ ભગવાનને ન જાણવા એ જ આપણું સૌથી મહાન અકલ્યાણ છે. કવિ 'સાદી'ની સુંદર ઉકિત છે કે 'હું ભગવાનથી ડરું છું અને તે સિવાય જે ઇશ્વરથી નથી ડરતો તેનાથી ડરું છું. જે ઈશ્વરને નથી માનતો તે 'ભગવાનની સાથે શત્રુતા કરે છે અને ઇશ્વરનો વેરી એ મનુષ્યજાતિનો વેરી છે' બેકનના આ કથનમાં જેટલું સત્ય રહેલું છે તેટલી દૂરદર્શિતા પણ રહેલી છે. ભગવાનને નહિ માનનાર મનુષ્યજાતિનો મર્મ સમજી શકતો નથી.. એટલા માટે જ બેલી (Bailly)એ લખ્યું છે કે–સંસારમાં જો કોઇ વસ્તુ જાણવા લાયક હોય તો તે ભગવાન છે અને બીજું આપણો આત્મા. પેનીને (Panin) ઇશ્વર સંબંધી ઘણા જ સુંદર શબ્દોમાં લખ્યું છે "જે સંસારમાં આપણે રહીએ છીએ તેનો કોઇ પ્રારંભ તો હોવો જ જોઈએ. પ્રારંભ વગર વિકાસ નથી થતો. કારણ વગર પ્રારંભ નથી થતો. પ્રજ્ઞા વગર કારણ નથી હોતું. તે પ્રજ્ઞા મતની અને મહાન હશે અને તે હમેશાં મહાન રહેશે જ. મહાન ભગવાન છે, એ મહાનને જોવા માટે એમર્સને (Emerson) સાફ લખ્યું છે કે પ્રકૃતિનું આવરણ ઘણું જ સૂક્ષ્મ છે. ઇશ્વરની સત્તા ચારે તરફથી પ્રસ્ફુરી રહી છે. મેકકેને (Mechegne) સાફ કહ્યું

છે કે 'ઇશ્વરની નિકટમાં રહો અને તમને બીજી સઘળી વસ્તુઓ અસત્ય જણાશે.'

ભગવાનની વિશેષ વ્યાખ્યા અનાવશ્યક છે. જેની વેદ 'નેતિ નેતિ' કરીને ભગવાનની વ્યાખ્યા પૂરી કરે છે તેની વ્યાખ્યા આપણે શું કહીએ ? મેં જાણી બૂઝીને ઉપરની વિદેશીયોએ આપેલી વ્યાખ્યા લખી છે તે વિષયમાં ખાસ વધારે શું કહી શકાય ? ~

ऐश्वर्यस्य समग्रस्य भूतानामागतिं गतिम् ।
वेत्ति विद्यामविद्यां च स वाच्यो भगवानिति ॥

"જેનામાં સંપૂર્ણ ઐશ્વર્ય હોય અને જે પ્રાણીઓના આવવા જવાને જ્ઞાન અજ્ઞાનને પણ જાણે છે તેને ભગવાન કહેવો જોઇએ.

ધર્મ

એ ભગવાનને જાણવો એ મહાધર્મ છે અને એ ધર્મનું પાલન કરવું એ જ એક માત્ર કલ્યાણકારી છે. ધર્મ કોઇ સંકુચિત વસ્તુ નથી. એ કોઇ તર્કની વસ્તુ પણ નથી. ધર્મ તો તર્કથી પર છે. રેવ ડૉ. હેરી ઇમર્સન ફૉસડિકે (Rev. Dr. Harry Emerson Fosdich) લખ્યું છે કે "ધર્મ, સંગીત, ધાર્મિક ક્રિયા-કલાપ, પ્રેમ, ભલાઇ વગેરે કોઇ પણ વસ્તુમાં એવી કોઇ વાત નથી કે જે બુદ્ધિગમ્ય ન હોય. પરંતુ જ્યાં સુધી સંસારમાં સૂર્યનો પ્રકાશ છે ત્યાં સુધી આપણે એ વસ્તુઓની મહત્તાને ત્યારે જ પ્રાપ્ત કરી શકશું કે જ્યારે બુદ્ધિ-સીમાને ઓળંગી જશું."

આજકાલ બુદ્ધિવાદનું જોર છે, પરંતુ ધર્મ વગર બુદ્ધિ કેવી રીતે પાશવી બની જાય છે તેનું નિરૂપણ દર્શનિક બનશેને (Bunsen) કર્યું છે. તે લખે છે કે 'હૃદયમાં ધર્મનો પ્રદીપ' સળગાવ્યા વગર બુદ્ધિના સંસ્કાર કેવળ સભ્ય પાશવતા અને છુપાયલું જંગલીપણું રૂપે રહી જાય છે. માણસ 'ઇશ્વર પ્રત્યે જ સાચો નથી રહેતો તો પછી એ મનુષ્ય પ્રત્યે સાચો કેવી રીતે થઇ શકે ?' પ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક એચ. જી. વેલ્સ લખે છે કે "સંસારમાં આદિ અને અંતિમ વસ્તુ ધર્મ છે." આજકાલ ધર્મ પ્રત્યે આટલી શત્રુતા કેવળ એટલા માટે છે કે તે પોતે બુરાઇઓનો શત્રુ છે. ખરાબને ખરાબ જ જુએ છે. પ્રસિદ્ધ પાદરી ડીન ઇંજે (Dean Inge) તો સાફ કહી દીધું છે કે જે વ્યક્તિ જેવી હશે તેને ભગવાન તેવા જ દેખાશે અને જેને ભગવાન જેવા દેખાશે તે સંસારની સાથે એવો જ વ્યવહાર કરશે. જો કોઇ એમ પૂછે કે ધર્મ શી વસ્તુ છે તો તેનો જવાબ એ જ છે કે—

धर्मस्य तत्त्वं विहितं गुहायां,
महाजनो येन गतः स पन्थाः ॥

જે માર્ગે મહાપુરુષો ચાલ્યા છે તે જ માર્ગ છે, તે જ ધર્મ છે, તે જ કર્તવ્ય છે. પરંતુ સંસારમાં આપણે એવા ભ્રમિત ચિત્તથી ભટકીએ છીએ કે આપણને દુનિયાનું જ્ઞાન ઘણું જ ઓછું છે. એ સંસાર શું છે તે જ આપણે નથી જાણતા.

સંસાર

લોકો ભૂલથી માની બેઠા છે કે પૈસો જ સમસ્ત સુખનું મૂળ છે. એપિકયુરસે (Epicurus) સાફ કહી દીધું છે કે-સંસારનો વૈભવ મહાન સંપત્તિમાં નહિ, પણ ઓછામાં ઓછી જરૂરિયાતોમાં છે. ! પૈસો તો કામનાઓને પ્રજ્વલિત કરીને સંસારને વિષમય બનાવી દે છે. ત્યાગ સંતોષનો જનક છે. રૅનોલ્ડ્ઝે (Reynolds) ઠીક લખ્યું છે કે-'પૈસો જેટલો ઓછો હશે તેટલી જ ઓછી ચિન્તા રહેશે.' પૈસા કમાવા, પ્રાપ્ત કરવા એ સહેલી વાત નથી. અને એનું રક્ષણ કરવું તે તેનાથી પણ મુશ્કેલ છે. પરંતુ એ પૈસાનો સદુપયોગ કરવો એ તો સૌથી વધારે મુશ્કેલ છે. પ્રસિદ્ધ ધનકુબેર

૩ ઇતિહાસની કેડી—લેખક શ્રીયુત ભોગીલાલ જે. સાંડેસરા. લેખક તરફથી ભેટ મળી છે. કીં. રૂા. ૩–૮–૦

૪ શ્રી વાસ્તુસાર પ્રકરણમ્—પ્રકાશક શ્રી ચંદનસાગર જ્ઞાનભંડાર વેજલપુર. બી. સી. બ્રધર્સ ઠે. સહીદપુરા સુરતથી ભેટ મળી છે. જૈન જ્ઞાનભંડાર તથા ક્રિયા કરાવનાર વિગેરેને પોસ્ટેજના રૂા. ૦–૨–૦ સુરત મોકલ્યાથી ભેટ મળશે. કીં. ૦–૧૦–૦

૫ વર્ધમાનતપ પદ્માવલી તથા આત્મશિક્ષાભાવના.

પૂ. આચાર્યશ્રી વિજયલબ્ધિસૂરીશ્વરજી મ. ના શિષ્ય મુનિ નેમવિજયજી મ.ના ઉપદેશથી પ્રકાશિત થએલ પુસ્તિકામાં ઉપરોક્ત સૂરિજી મ. કૃત વર્ધમાન તપના દુહાઓ, ચૈત્યવંદનો, સજ્ઝાયો, સ્તવનો, સ્તુતિઓ, થોયો તેમજ વિધિ અને પ્રાચીન મુનિપ્રવરશ્રી પ્રેમવિજયજી મ. કૃત આત્મશિક્ષા ભાવના આદિનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. એક આનાની ટીકીટ મોકલનારને ગાંધી મંગુલાલ નેમચંદ ઠે. જુની બજાર. મુ. ઇડર. એ. પી. રેલ્વે એ સરનામેથી ભેટ મળશે.

૬ શ્રી દ્વીપસાગર પ્રજ્ઞપ્તિ સંગ્રહણી

શ્રુતસ્થવિર શ્રીમદ્ આનંદસાગરસૂરિવિરચિત–૨૨૩ ગાથા અને પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલી અને શ્રી ચંદનસાગર મહારાજે શોધેલ અતિ પ્રાચીન પ્રત મળી છે. પ્રકરણોના અભ્યાસી માટે ઉપયોગી છે. ભેટની બુક હશે ત્યાં સુધી પોસ્ટખર્ચ મોકલવાથી ખપીને ભેટ મળશે. પછી આઠ આઠ આનાની કિંમતે મળશે પ્રકાશક ચંદનસાગર જ્ઞાનભંડાર વેજલપુર (પંચમહાલ)

૭/૯ (૧) પ્રભુના પંથે (૨) મનુષ્ય જીવનની સફળતા (૩) સંતસમાગમઃ–લેખક એદલ નસરવાનજી ખરાસ. દરેકની કિં. ૦–૧૨–૦ લેખક તરફથી મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજી મારફત ભેટ મળી છે.

૧૦ વેરનો વિપાક–પ્રકાશક જૈનઓફિસ–ભાવનગર કીં રૂ. ૨–૮–૦ પ્રકાશક તરફથી ભેટ મળી છે.

૧૧ મહાત્મા હંસરાજ—લાલા કેશોરામ કીં. ૨–૦–૦ પ્રકાશક તરફથી ભેટ મળી છે.

૧૨/૧૪ કાલકાચાર્ય કથાસંગ્રહ, બુંધીસઃ ધરણી વરશીપ્ક બાઈ જૈન તથા ચિત્રસેન પદ્માવતી ચરિત્ર, શ્રી જૈન વિદ્યાભવન લાહોરથી ભેટ મળી છે.

શ્રી પદ્મપ્રભ જિન સ્તવન.

(રાગ–જેની કરે છે કરણી.)

પદ્મ પ્રભુ કા શરણા, છોડાવે જન્મ મરણા,
કરે કર્મકા વિખરણા, છોડાવે જન્મ મરણા–ટેક.

પ્રભુ તું બના નિરાગી, મૈં તો રહા સરાગી;
મમતા હૃદયમેં જાગી, કહાંસે હોવેગા તરણા.
પદ્મ.—૧

વીતરાગ દેવ પાયા, ચરણોમેં શિર ઝુકાયા;
ચિત્ત દર્શ મેં લગાયા, કર્મો કા હોગા હરણા.
પદ્મ.—૨

પ્રભુ તું હે શિવગામી, અક્રોધી ને અકામી;
દેખી કછું ન ખામી, સેવું સદાય ચરણા.
પદ્મ.—૩

સૂરિ અજિત પામી, સેવામેં પ્રીત જામી;
લક્ષ્મીસાગર કે સ્વામી, જીવન શુદ્ધ કરણા.
પદ્મ.—૪

રચયિતા—
મુનિશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી
અમદાવાદ.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.	ચૈત્ર	પુસ્તક ૪૩ મું.
વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.	:: ઇ. સ. ૧૯૪૬ એપ્રીલ ::	અંક ૯ મો.

॥ શ્રી સિદ્ધચક્ર સ્તવ ॥

॥ રાગ—જગજીવન જગવાલહો ॥

શ્રી સિદ્ધચક્ર આરાધીએ, છંડી ભવજંજાળ લાલ રે;
આરાધક સુખિયા બને, જય વિજયી ત્રણ કાળ લાલ રે. ॥શ્રી॥૧॥

અરિહંત સિદ્ધ સૂરીશ્વરા, પાઠક મુનિ સમકિત લાલ રે;
નાણ ચરણ તપથી થયા, જીવ અનંતા મુક્ત લાલ રે. ॥શ્રી॥૨॥

રોગ ઉપદ્રવ સંકટો, વિઘ્ન વિપત્તિ વિનાશ લાલ રે;
આનંદમંગલ સંપજે, આત્મિક ધર્મ પ્રકાશ લાલ રે. ॥શ્રી॥૩॥

ધન્ય શ્રીપાલ નરેશ્વરુ, મયણા રાણી ધન્ય લાલ રે;
સદ્ગુણી આરાધક ભલા, સાધો તે નહિ અન્ય લાલ રે. ॥શ્રી॥૪॥

હું પામ્યો શુભ સાધના, ધરી ચિત્ત - ઉમંગ લાલ રે;
શ્રી નેમિ પદ્મ કહે હવે, હોશે શિવવધૂ સંગ લાલ રે. ॥શ્રી॥૫॥

આચાર્યશ્રી વિજયપદ્મસૂરિ.

મોહ મહિમા

બીજાં બધાય કર્મો બળવાન બનીને ભલે આત્માને ઘેરી લે અને હેરાન કરવાને પ્રયાસ કરે; પણ જો મોહનીય કર્મ નિર્બળ થઇ ગયું હોય તો કોઇ પણ કર્મ આત્મિક ગુણોને નુકશાન પહોંચાડી શકતું નથી તેમજ આત્માને નિર્બળ પણ બનાવી શકતું નથી; કારણ કે બધાય કર્મોમાં ફક્ત મોહ જ આત્માને હેરાન કરવા તથા નિર્બળ બનાવવા સમર્થ છે.

અત્યારના જગત ઉપર દૃષ્ટિપાત કરવાથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે–બળવત્તર મોહે જગતના જીવમાત્રને અત્યંત નિર્બળ બનાવી દીધા છે. એટલે પોતાને સુખી માની મોજ-શોખમાં મસ્ત રહેનારાઓ તથા પોતાને દુઃખી માની આપત્તિ–વિપત્તિગ્રસ્ત સમજનારાઓ બંને પ્રકારના આત્માઓને મોહે સારી રીતે સપડાવ્યા છે અને સાચું સુખ–આનંદ–શાંતિ તથા જીવનનો માર્ગ ભૂલાવી દીધો છે. ત્યાગી હોય કે ભોગી હોય, બધાયને મોહે નિર્બળ બનાવીને પોતાના દાસ બનાવ્યા છે, અને પોતાની આજ્ઞા બધાયની પાસે પળાવી છે. મોહની ગુલામી ન સ્વીકારી હોય એવા તો લાખોમાં બે ચાર જ નીકળશે; પણ સર્વથા મોહનો તિરસ્કાર કરનાર તો ભાગ્યે જ હશે; કારણ કે દેહાધ્યાસ છૂટ્યા સિવાય મોહનો તિરસ્કાર થઇ શકતો નથી.

જગતનાં વાણી, વિચાર અને વર્તન મોહે એવા તો ઘડી નાંખ્યાં છે કે જેથી પોતે પોષાય પણ શોષાય નહીં. પુદ્‌ગલાનંદીપણામાં (જડ-શક્તિમાં) જગતને મોહે એવું તો જકડી લીધું છે કે–જેમ નશો કરીને માણસ પોતાને ભૂલી જાય છે તેમ આત્માઓ પોતાને ભૂલી ગયા છે, એક ક્ષણ પણ જડ વગર જીવી શકતા નથી. મનને ગમે તેવાં પ્રશંસાના વચનો, મિષ્ટાન્ન અને અભક્ષ્ય ભોજનો, સિનેમા-નાટક આદિ દૃશ્યો, અત્તર–ફૂલેલ આદિ સુગંધી વસ્તુઓ, કોમળ સ્પર્શવાળી વસ્ત્ર આદિ વસ્તુઓ જીવને મનગમતી મળે તો આનંદ-સુખ અને અણગમતી મળે તો ઉદ્વેગ–દુઃખ, એ જ આત્માને પોતાનું ભૂલવાપણું અને જડ-સક્તિ કહેવાય છે. અને તે સાચાં સુખ–શાંતિ–સંતોષ–આનંદ અને જીવનનો વિચાર સરખો યે કરવા દેતી નથી, તો પછી તેને જાણવાને કે મેળવવાને પ્રયાસ કરવાની તો વાત જ ક્યાંથી હોય ?

અત્યારનું કહેવાતું વિજ્ઞાન એટલે જડ-સક્તિનું મધ્યાન્હ અને આત્મોન્નતિનું સંપૂર્ણ વિરોધી, જડાત્મક વસ્તુઓનો જેટલે અંશે વિકાસ તેટલે જ અંશે અથવા તો એથીયે વધારે આત્મિક વસ્તુઓનો વિનાશ જોવાય છે અને અનુભવાય છે. આત્મા નિર્ગુણી બન્યા સિવાય મોહકર્મ ફાવી શકતું નથી માટે જ આત્માના વિજ્ઞાનને મોહે અજ્ઞાનની વાટે વાળ્યું છે, જેથી જે વિજ્ઞાનદ્વારા પોતાનો વિકાસ કરવો જોઇયે તેના બદલે પોતાનો જ વિનાશક જડનો વિકાસ કરી રહ્યું છે, અને દરેક આત્માઓને પોતાના જીવનની સફળતા જણાવી રહ્યું છે કે જે મોહની કર્મને સંપૂર્ણપણે પોષવાવાળી છે.

વર્તમાન જગત મોહજન્ય અનેક પ્રકારની ઇચ્છાઓથી અત્યંત દુઃખી થઇને તે દુઃખને દૂર કરવા પોતાને પણ જેનું નામ સાંભળતાં ઉદ્વેગ થાય એવા પ્રકારના દુઃખોનો પ્રચાર

કરી રહ્યું છે. અર્થાત્ પોતાનું દુઃખ દૂર કરવા અસહ્ય-પ્રાણાંત કષ્ટ બીજા જીવોને આપી રહ્યું છે. એ જ જડના વિકાસનું પરિણામ છે કે જેને મોહની શીખવણીથી અજ્ઞાન હોવા છતાં પણ મોહના દાસ વિજ્ઞાન તરીકે ઓળખાવી રહ્યા છે. વિજ્ઞાન તો તે જ કહી શકાય કે જે આત્મ-ગુણ વિકાસ કરવાના સાધનો મેળવી આપી આત્મવિકાસમાં મદદગાર થઈ પડે. બાકી તો આત્મિકગુણવિનાશક તથા જડનું વિકાસી હોઈને જડની પરાધીનતાની સાંકળમાં જકડનાર અજ્ઞાન જ કહી શકાય. વિજ્ઞાન અજ્ઞાન થાય છે અને અજ્ઞાન વિજ્ઞાન થાય છે. બંનેમાં ફરક માત્ર એટલો જ છે કે-વિજ્ઞાન આત્માનો ગુણ હોવાથી સ્વ-પરને જ્ઞાન-જીવન-સુખ-આનંદ આદિ જે આત્માના ખાસ ગુણો છે તેને સાચી રીતે જણાવી તેનો વિકાસ કરવામાં અનન્ય સહાયક થાય છે ત્યારે અજ્ઞાન આત્માની શક્તિ તથા ગુણોને દાબી દેવાના સાધનરૂપ જડના ગુણધર્મનો વિકાસ કરવામાં અદ્વિતીય કાર્ય કરે છે.

મોહાધીન આત્મા સાચું જાણી શકતો નથી માટે જ સાચું સુખ મેળવી શકતો નથી, અને અજ્ઞાનીઓની દષ્ટિમાં સુખી શ્રીમંત આદિ પ્રશંસાની ઇચ્છાથી દુઃખ ભોગવી રહ્યો છે. કંગાળ હો કે શ્રીમંત હો, રાજા હો કે ચક્રવર્તી હો, જીવનના છેડે બધાયની એક સરખી જ દશા છે. ત્યાં શ્રીમંતાઇ કે કંગાળીઅતમાં કાંઇપણ ભેદ હોતો નથી. જીવોમાં જે કાંઇ ભેદ પડે છે તે જીવનની શરૂઆતમાં જ પડે છે; માટે જે આત્માને જીવનની શરૂઆત ઊંચી કોટીની જોઈતી હોય તેણે તો અજ્ઞાની અને અજ્ઞાનનો સંસર્ગ છોડી દઇને જ્ઞાની અને વિજ્ઞાનના આશ્રિત બનવાની જરૂરત છે, જ્ઞાની પુરુષોના જીવન જીવતાં શીખવાની જરૂરત છે. બાહ્ય સંપત્તિથી ખરડાયલા અજ્ઞાનીઓના વાણી, વિચાર તથા વર્તનને અનુસરવા બાહ્ય સંપત્તિ તથા અજ્ઞાન મેળવવાને માટે ઉચ્ચ કોટીના જીવનની શરૂઆતના સાધનભૂત જીવનને કષાય-વિષયોમાં વેરી નાંખનાર સંપૂર્ણ પોતાની જાતનો શત્રુ જ કહી શકાય.

મોહના સખત દબાણને લઇને જીવને જ્ઞાની પુરુષોનું જીવન તથા વર્તન ગમતું નથી તે જ પોતાની જ્ઞાન શક્તિ તથા ગુણોના નાશનું અને દુનિયામાં કહેવાતી અનેક પ્રકારની આપત્તિ વિપત્તિ-દુઃખ-શોક તથા જડની પરાધીનતાનું અદ્વિતીય કારણ છે. જો માનવી જ્ઞાનીઓની દૃષ્ટિને સંન્મુખ રાખી વિચાર કરે તો આપત્તિ-વિપત્તિ-દુઃખ-શોક આદિ જડાત્મક વસ્તુઓ મેળવી તેને વાપરવાની બુદ્ધિથી થાય છે કે જેને અજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. જ્યાં સુધી જડ સ્વરૂપ દેહને પણ વાપરવાની તથા તેનાથી ન છૂટવાની ઇચ્છા રહ્યા કરે છે ત્યાં સુધી તે મોહના દાસપણાથી છૂટી શકતો નથી. અને પોતાની જ્ઞાનશક્તિ તથા જીવન અને સુખ આદિ ગુણોનો વિકાસ કરી શકતો નથી. અને નિરંતર શરીરોનો આશ્રિત બન્યો રહે છે. જો કે આત્માને દેહના આશ્રયમાં રહીને જ પોતાની શક્તિ તથા ગુણોનો વિકાસ કરવાનો છે, તો પણ દેહના વિકારોની અસર ન થવા દેવા પોતાના સ્વરૂપથી ન ખસે, અર્થાત્ પરસ્વરૂપમાં ન પરિણમે તો જ પોતાના ગુણોનો વિકાસ કરી શકે છે. તેના માટે સમ્યગ્ જ્ઞાનની અત્યંત આવશ્યકતા રહે છે. જેમ સોનાને શુદ્ધ બની પોતાના ગુણોનો વિકાસ કરવાને અગ્નિનો આશ્રય લેવો પડે છે, છતાં સોનું પોતાના સ્વરૂપથી ખસતું નથી એટલે અગ્નિના સ્વભાવથી થતા વિકારોની અસર ન થવાથી પોતાને વળગેલો વિજાતીય સ્વરૂપ મેલ બળી જાય છે ને પોતે શુદ્ધિ મેળવે છે. સંપૂર્ણ શુદ્ધ થયા પછી તેને

ન્યાયરત્નાવલિ.

(લૌકિક ન્યાયોનું રહસ્ય)

લેખક—મુનિરાજશ્રી ધુરંધરવિજયજી.

કેટલાએ શાસ્ત્રીય કે લૌકિક સાદા કે ગહન વિષયો–ન્યાયોથી–તેવા પ્રકારના નિયમ વચનોથી સચોટ સમજમાં આવી જાય છે; પરંતુ કેટલાએ ન્યાયો એવા ગહન હોય છે કે જો તે ન સમજાયા હોય તો ઊલટી ગુંચવણ ઊભી થાય છે, માટે તે તે ન્યાયનો આશય–રહસ્ય શું છે? તે જાણવું જોઇએ.

અમુક ન્યાયો કુદરતના સ્વભાવોમાંથી જન્મ્યા હોય છે, તો અમુક ન્યાયો વિદ્વાનોએ પોતાના બુદ્ધિબળે ઊભા કર્યા હોય છે. અમુકની પાછળ સુન્દર કથાઓ જોડાયેલી હોય છે; તો અમુક સ્વાભાવિક રીતે જ સ્પષ્ટ હોય છે. તે ન્યાયોનું અહિં દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવે છે.

(૧)

चारिसञ्जीवनीचारन्यायः ॥ १ ॥

સંજીવની નામની એક દિવ્ય ઔષધિ થાય છે. તેનો ચાર એટલું ચરવું. સ્વતંત્રપણે–બીજી વનસ્પતિઓથી જુદી પાડીને સંજીવની ઔષધિ ન જાણી શકાય તો ચારિ-એટલે ચારામાં રહેલ તેનું ગ્રહણ કરવું એ આ ન્યાયનો અર્થ છે.

આ ન્યાય પ્રવર્તક છે. તેનો આશય એવો છે કે–કેટલાએક માણસોનો સ્વભાવ એવો છે કે સારું ને સુન્દર મળે તો જ તેમાં પ્રવૃત્તિ કરે. ન મળે ત્યાંસુધી કાંઇપણ ન કરે, એમ ને એમ જીવનનો ઘણો સમય વ્યર્થ ગુમાવે.

અગ્નિના આશ્રયની જરૂરત રહેતી નથી, અને માટીની કોટી છોડીને સુવર્ણની કોટીમાં ભળે છે અર્થાત્ જે પહેલાં માટી કહેવાતી તે ટળીને હવે સુવર્ણ કહેવાય છે. તેથી તે કિમતી ગણાય છે. તેવી જ રીતે દેહાશ્રિત આત્મા દેહસ્વરૂપ ઇંદ્રિયોના વિષયોની અસર ન થવા દઇને પોતાના સ્વરૂપમાં બન્યો રહે તો જડસ્વરૂપ કર્મ મેલ બળી જવાથી પોતાનો વિકાસ સાધી શુદ્ધ બની શકે છે, જડાત્મક બહિરાત્મ દશામાંથી મુક્ત થઇને પરમાત્મા દશા મેળવી શકે છે. તે સિવાય તો મોહના દાસત્વમાંથી મુક્ત થઇને પોતાની સંપત્તિ મેળવી શકતો નથી અને સ્વતંત્ર ન બનવાથી દુનિયામાં કહેવાતા જન્મ–જરા–મરણ આદિના દુઃખોથી પણ છૂટી શકતો નથી, માટે ટૂંકા જીવનમાં ભાવી જીવનની શરૂઆત ઉચ્ચ કોટીની બનાવી આત્મવિકાસદ્વારા સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવવા અને શાશ્વતું સુખ તથા જીવન પ્રાપ્ત કરી સુખ અને જીવનની દરિદ્રતા દૂર કરવા જ્ઞાની પુરુષોના જીવનનો અભ્યાસ કરીને તેમના જ માર્ગે ચાલવા પ્રયાસ કરવો તે જ શ્રેયસ્કર છે.

આ. શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી.

તેઓને આ ન્યાય કહે છે કે કાંઇ ને કાંઇ કહો તેમાં સારું પણ થઇ જશે.

આ ન્યાયની ઉત્પત્તિની કથા આ પ્રમાણે છે.

સ્વસ્તિમતી નામે એક નગરી હતી. તેમાં અનેક વિપ્રો, વ્યાપારીઓ, શ્રીમન્ત-ધીમન્ત ને કળાવન્તો રહેતા હતા. મન્ત્ર-તન્ત્રના જાણકારો પણ ઘણા હતા.

ત્યાં એક બ્રાહ્મણ વસતો હતો. તેને સન્તાનમાં એક પુત્રી હતી. તે બ્રાહ્મણપુત્રીને પરમ પ્રીતિપાત્ર એક સહચરી હતી. અવિચલ સ્નેહથી જોડાયેલી બન્ને સખીઓનો રમત ગમતમાં-વાર્તાવિનોદમાં શૈશવસમય પસાર થયો, ને બન્ને યૌવનને આંગણે આવીને ઊભી. ઋણમુક્ત થવા તે બન્નેના પિતાઓએ તેમના વિવાહ કર્યા.

બન્ને સખીયોનો તો વિચાર હતો કે આજીવન આપણે એકત્ર રહેવું પણ માનવ ધારે કે વિચારે એ પ્રમાણે થોડું જ બને છે?

વિવાહ પછી તે બન્નેના વસવાટ જુદા જુદા થયાં. દિવસો ઉપર દિવસ અને વર્ષો ઉપર વર્ષો પસાર થવા લાગ્યાં.

એક સમય બ્રાહ્મણપુત્રીના અન્તઃકરણમાં બાલ્યાવસ્થાનાં સ્મરણો ઊભરાયાં. સખી યાદ આવી. તેને થયું કે મારી સહચરી અત્યારે શું કરતી હશે? તે કેવી સ્થિતિમાં હશે? ઘણા સમયથી સમાચાર નથી માટે એકાદ વખત તેને મળી આવું. એમ વિચારી તૈયારી કરી, સખી જ્યાં રહેતી હતી ત્યાં મળવા માટે ગઇ.

ચિરકાળે સખીને જોઇને હર્ષના અશ્રુ આવ્યા. ઉચિત કાર્યો કરીને બન્ને પોતાના સુખદુઃખના પ્રસંગોની આપલે કરવા બેઠાં.

ઘણા કાળે મળેલી પોતાની સખીના પ્રથમના આનન્દ, વિનોદ, ચપળતા, સ્ફુર્તિ-નૂર-તેજ કોઇએ લૂંટી લીધા હોય એમ બ્રાહ્મણપુત્રીને જણાયું. જેનું હંમેશા હસતું મુખ રહેતું ત્યાં પરાણે પણ હાસ્ય આવતું નથી. જે શોકના પ્રસંગોમાં પણ આનન્દિત રહેતી તે આનન્દના સમયે પણ મ્લાન અને વિષાદવાળી રહે છે. તે જોઇને બ્રાહ્મણપુત્રીએ પોતાની સખીને પૂછયું.

" બ્હેન ! એવું શું કષ્ટ તને છે ? કે તારા મુખ પર એકદમ શોક ને વિષાદ જ છવાયેલો હું જોઉં છું. મારાથી છુપાવવા જેવું ન હોય તો મને કહે, હું પણ કાંઇક મારાથી બનતું તે માટે કરીશ."

" મોટી બ્હેન ! તમારાથી ખાનગી મારે શું હોય ? મારા વિષાદનું કારણ મારું પાપ છે. પતિના અપ્રેમ સમાન સ્ત્રીને બીજું શું દુઃખ હોય ? જ્યારથી હું પાપિણી અહિં આવી છું ત્યારથી આજસુધી કોઇપણ દિવસ તેમણે મને સ્નેહવચને બોલાવી નથી." એમ કહી તે રડી પડી.

બ્રાહ્મણપુત્રીએ કહ્યું, " સખી ! ખેદ ન કર. વિષ ને વિષાદ-ખેદમાં કંઇપણ તફાવત નથી. તને તારા સ્વામીએ તિરસ્કારી છે તો તેની શિક્ષા હું કરતી જાઉં છું." એમ કહી તેણીએ એક પ્રભાવવાળી ઔષધિનું મૂળીયું સખીને આપ્યું ને કહ્યું કે " આ તેને ખવરાવજે એટલે તે બળદ બની જશે." પછીથી બીજી સુખદુઃખની વાતો કરી બ્રાહ્મણપુત્રી પોતાને આવાસે આવી.

ક્રોધ અને અપ્રેમથી કલુષિત બનેલી તેણીએ આવેશમાં ને આવેશમાં પોતાની સખીએ આપેલું મૂળીયું પોતાના પતિને ખવરાવ્યું. તેના પ્રભાવથી તે તરત જ ઊંચા સ્કન્ધવાળો વૃષભ બની ગયો.

બનતા તો બની ગયું પણ પછીથી તે સ્ત્રીને પૂરો પસ્તાવો થવા લાગ્યો કે હવે શું? વગર વિચારે કરેલાં કાર્યો નિશ્ચયે પાછળથી સન્તાપ કરે છે.

બળદમાંથી માણુસ બનાવવાનો ઉપાય તેને આવડતો ન હતો એટલે બળદ બનેલ સ્વામિની સેવામાં તે રહેવા લાગી. ગમે તેવા પતિને પત્ની હૃદયમાં તો પ્રભુ તરીકે માને છે. તેના અંગ પ્રત્યંગો સ્વચ્છ કરવા, તેને ચારો નીરવો, પાણી પીવરાવવું વગેરે તે કરવા લાગી. પશુઓના ટોળા સાથે જંગલમાં પણ ચરાવવા માટે લઈ જતી હતી.

એક સમય તે સ્ત્રી બળદને ચરાવવા માટે વનમાં આવી છે ને થાક ખાવા એક સુન્દર વડની છાયામાં બેઠી છે. નજીકમાં તે વૃષભ ચરી રહ્યો છે તે સમયે એક ખેચરનું જોડલું પણ તે વડ પર વિશ્રાન્તિ માટે બિરાજ્યું હતું. આ વૃષભને જોઇને વિદ્યાધરે પોતાની પ્રિયાને કહ્યું કે "પ્રિયે! આ ચરે છે તે સ્વાભાવિક અર્થાત્ જાતિથી વૃષભ નથી, પણ કૃત્રિમ વિદ્યા અથવા ઔષધિ બળે બનાવેલ છે." સ્વામિના વચન સાંભળી વિદ્યાધરીએ પૂછયું કે "વલ્લભ! હવે ફરીથી એ પુરુષ કઈ રીતે બને?"

વિદ્યાધરે કહ્યું, "અમુક જાતિની વેલના મૂળ જો આને ખવરાવવામાં આવે તો ફરી હતો તેવો જ માણુસ બને."

"તે વેલ કયાં હશે?"

"આ વડની નીચે જ તેના મૂળ છે."

વડ નીચે બેઠેલી તે સ્ત્રીએ આ સંવાદ સાંભળીને પોતાના સ્વામીને મૂળ સ્થિતિમાં લાવવા માટે તે વેલના મૂળ ખવરાવવા વિચાર કર્યો. પણ તે તેને ઓળખતી ન હતી. એટલે વડની આસપાસ જેટલા મૂળ હતા તે સર્વ કાઢીને પોતાના સ્વામીને ખવરાવ્યા. તેમાં તે પણ આવી ગયા. તેને પ્રભાવે તે બળદ મટી મૂળ સ્થિતિમાં આવી ગયો.

જે પ્રમાણે આ સ્ત્રીએ સર્વ મૂળને ભેગા કરી ચરાવ્યા તેમાં સંજીવની પણ આવી ગઇ. તે જ પ્રમાણે અન્ય પ્રસંગોમાં પણ સમજવું.

*   *   *

ધર્મ નહિં પામેલા ભદ્રક આત્માઓને ધર્મમાં જોડવા માટે જ્ઞાનીગુરુઓ આ ન્યાયને ખાસ અનુસરે છે.

ધર્મના ઝગડાથી કંટાળેલ એક ગામના સરલ અને ભોળા લોકો તદ્દન ધર્મથી વિમુખ હતાં. જે કોઇ ધર્મના ગુરુ ત્યાં આવતાં તેમની પાસે તેઓ જતા ત્યારે સર્વે પોતાનો પન્થ સત્ય ને સારો છે ને બીજાનો મિથ્યા એમ જ જણાવતા એટલે તેઓને ધર્મ પ્રત્યે અશ્રદ્ધા થઈ હતી.

એક સમયે સમયના જાણ એક જ્ઞાની મહાપુરુષ ત્યાં પધાર્યા. તેઓએ આ આત્માઓના સ્વભાવ જાણીને તેઓને અનુકૂળ ઉપદેશ આપ્યો. તેઓશ્રીએ કહ્યું કે—

'તમે તમારા ગામમાં એક ઠીક ગણાતો પુરુષ આવે તો તેનું બહુમાન કરો કે નહિ?"

"જરૂર કરીએ." લોકોએ કહ્યું.

"જો તમે એક સાધારણ પુરુષનું પણ બહુમાન-ભક્તિ કરો છો તો દેવ-પ્રભુ-ઇશ્વર-પરમાત્મા તરીકે ગણાતા ભગવાનને તમે કેમ નમન નથી કરતાં?"

લોકોએ કહ્યું કે—

"કોઇ કહે છે આ સાચા ને આ ખોટા. અમારા ચિત્ત તેથી ડોળાઈ ગયા છે, માટે અમે કોઇને નમન કરતા નથી."

નય-પ્રમાણ-સ્યાદ્વાદ વચ્ચેનો સંબંધ અને અંતર

(૨)

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૭૫ થી શરૂ)

લે:—મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી (સંવિજ્ઞપાક્ષિક)

नयानामेकनिष्टानां, प्रवृत्तेः श्रुतवर्त्मनि ।
सम्पूर्णार्थविनिश्चायि, स्याद्वादश्रुतमुच्यते ।३०।

(न्यायावतार)

અર્થાત્—એક-નિષ્ઠ એક એક ધર્મને ગ્રહણ કરવામાં લીન એવા નયોની પ્રવૃત્તિ શ્રુતમાર્ગમાં હોવાથી સંપૂર્ણ વસ્તુને નિશ્ચિત કરનાર અર્થાત્ વસ્તુને સમગ્રપણે પ્રતિપાદન કરનાર તે સ્યાદ્વાદશ્રુત કહેવાય છે. ૩૦

આ નય અને સ્યાદ્વાદના સંબંધને સૂચવનારા પદ્યનું નીચે મુજબ સ્પષ્ટીકરણ આપવામાં આવ્યું છે:—

પ્ર૦—શ્રુત એટલે શું ?

ઉ૦—આગમજ્ઞાન તે શ્રુત.

પ્ર૦—શું બધું શ્રુત એક જ જાતનું છે કે તેમાં જાણવા જેવો ખાસ ભેદ છે ?

ઉ૦—ભેદ છે.

પ્ર૦—તે કયો ?

ઉ૦—શ્રુતના મુખ્ય બે ભાગ પાડી શકાય. એક તો અંશગ્રાહી-વસ્તુને એક અંશથી સ્પર્શ કરનાર; અને બીજો સમગ્રગ્રાહી—વસ્તુને સમગ્રપણે ગ્રહણ કરનાર. અંશગ્રાહી તે નયશ્રુત અને સમગ્રગ્રાહી તે સ્યાદ્વાદશ્રુત.

આ કથનને વધારે સ્પષ્ટ કરીએ. કોઇ એક તત્ત્વ પ્રતિપાદન કરનાર એક આખું શાસ્ત્ર, આખું પ્રકરણ કે આખો વિચાર તે તે તત્ત્વ પૂરતું સ્યાદ્વાદશ્રુત અને તેમાંના તે તત્ત્વને લગતા જુદા જુદા અંશો ઉપરના ખંડ વિચારો તે નયશ્રુત. આ વિચારો એક એક છૂટા છૂટા લઇએ ત્યારે નયશ્રુત અને બધાનું પ્રસ્તુત તત્ત્વ પરત્વે એકીકરણ તે તે સ્યાદ્વાદશ્રુત. કોઇ એક તત્ત્વ પરત્વે નય અને સ્યાદ્વાદશ્રુતનો જે આ ભેદ તેજ સંપૂર્ણ જગત્ પરત્વે ઘટાવી શકાય.

"સારું. પણ હવે તમારે તેમ ન કરવું. જ્યાં મન્દિર-દેવાલય આવે ત્યાં તમારે નમન કરવું. ભલે તેમાં ગમે તે દેવ હો !"

આચાર્ય મહારાજશ્રીના વચનને સ્વીકારી ગામના બધા લોકો સર્વ દેવને અનુસરતા થયા ને ધર્મને પ્રથમ પગથિયે ચઢ્યા.

કાળાન્તરે તે આચાર્યશ્રીના શિષ્ય ત્યાં આવ્યા. ગામ લોકોએ તેમનું બહુમાન કર્યું.

તેઓ સમયના જાણુ ન હતા એટલે ગામ સર્વ ધર્મને અનુસરે છે તે ઉચિત નથી એમ વિચારી શુદ્ધ દેવગુરુધર્મનું સ્વરૂપ તેમના પાસે કહેવા લાગ્યા. અન્ય દેવોને નમન કરવાથી પાપ લાગે, મિથ્યાત્વ બંધાય વગેરે સમજાવવા લાગ્યા. લોકો તે સમજે તેવી ભૂમિકા ઉપર ન હતા. એટલે પાછા સર્વ છોડીને હતા એ સ્થિતિના થઇ ગયા.

શિષ્યના ઉપદેશથી ધર્મના પ્રથમ પગથિયેથી પણ નીચે ઉતરી ગયા.

અહિં આચાર્ય મહારાજશ્રીએ 'ચારિસંજીવનીચાર' ન્યાયનો ઉપયોગ કર્યો હતો.

(ચાલુ)

પ્ર૦–દાખલો આપી સમજાવો.

ઉ૦–સમગ્ર ચિકિત્સાશાસ્ત્ર એ આરોગ્ય-તત્ત્વનું સ્યાદ્વાદશ્રુત છે; પણ આરોગ્ય તત્ત્વને લગતાં આદાન, નિદાન, ચિકિત્સા આદિ જુદા જુદા અંશો ઉપર વિચાર કરનાર એ શાસ્ત્રના તે તે અંશો, એ ચિકિત્સાશાસ્ત્રરૂપ સ્યાદ્વાદશ્રુતના અંશો હોવાથી તે તત્ત્વ પરત્વે નયશ્રુત છે. આ રીતે નયશ્રુત તે અંશોનો સરવાળો છે.

પ્ર૦–નય અને સ્યાદ્વાદને જૈનશ્રુતમાં ઘટાવવા હોય તો કેવી રીતે ?

ઉ૦–જૈનશ્રુતમાંના કોઇ એકાદ શ્રુતને લ્યો કે જે એક જ અભિપ્રાયનું સૂચક હોય તે નયશ્રુત અને એવાં અનેક અભિપ્રાયોનાં સૂચક અનેક સૂત્રો (પછી ભલે તે પરસ્પરવિરોધી ભાસતા હોય) તે સ્યાદ્વાદશ્રુત. દાખલા તરીકે-'पडुप्पन्ने नेरइए वियस्सइ' એ સૂત્ર લ્યો. એનો અભિપ્રાય એ છે કે–નારકી જીવ ઉત્પન્ન થતાં વેંત જ નાશ પામે છે. આ અભિપ્રાય ક્ષણભંગસૂચક છે. એટલે નારકી જીવનો ઉત્પાદ અને વ્યય સૂચવે છે. તેવી જ રીતે નારકી જીવની સ્થિરતાનું વર્ણન કરનાર બીજા સૂત્રો લ્યો.

પ્ર૦–णेरयाणं भंते ! केवइयं कालं ठिई पन्नता ?

ઉ૦–गोयमा ! जहण्णेणं दस वाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीस सागरोवमाइं ठिई पन्नत्ता (ભગવતી પૃ૦ ૫૩, શ. ૧, ઉ. ૧)

એ બધા જ સૂત્રો જુદા જુદા નારકી પરત્વે નયવાક્ય છે અને એક સાથે મળે ત્યારે સ્યાદ્વાદશ્રુત બને છે.

પ્ર૦–ત્યારે એમ થયું કે વાક્ય એ નય અને વાક્યસમૂહ તે સ્યાદ્વાદ અને જો એમ હોય તો પ્રશ્ન થાય છે કે એ એક જ વાક્ય સ્યાદ્વાદાત્મક–અનેકાન્તદ્યોતક હોઇ શકે ?

ઉ૦–હોઈ શકે.

પ્ર૦–કેવી રીતે ? કારણ કે એક વાક્ય એ કોઈ એક વસ્તુ પરત્વે એક અભિપ્રાયનું સૂચક હોવાથી તેના કોઈ એક અંશને સ્પર્શ કરી શકે; બીજા અંશોને સ્પર્શ ન કરી શકે તો પછી તે એક વાક્ય સમગ્રગ્રાહી ન થઇ શકવાથી સ્યાદ્વાદશ્રુત કેવી રીતે કહી શકાય ?

ઉ૦–અલબત દેખીતી રીતે એક વાક્ય વસ્તુના અમુક એક અંશનું પ્રતિપાદન કરે છે પણ જ્યારે વક્તા તે વાક્યવડે એક અંશનું પ્રતિપાદન કરવા છતાં પ્રતિપાદન કરાતાં તે અંશ સિવાયના બીજા અંશોને પણ એક જ સાથે પ્રતિપાદન કરવા ઈચ્છે ત્યારે તે ઈતર અંશોને પ્રતિપાદનના સૂચક **સ્યાત્** શબ્દનો વાક્યમાં પ્રયોગ કરે છે અથવા તો **સ્યાત્** શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યા સિવાય પણ વક્તા તે શબ્દના ભાવને મનમાં રાખી વાક્યને ઉચ્ચારે છે ત્યારે તે વાક્ય સાક્ષાત્ અંશ માત્રગ્રાહી દેખાવા છતાં પણ સ્યાત્ શબ્દ સાથે અથવા સ્યાત્ શબ્દ સિવાય જ ઈતર સમગ્ર અંશોના પ્રતિપાદનના ભાવથી ઉચ્ચારાયેલું હોવાને લીધે સ્યાદ્વાદશ્રુત કહેવાય છે.

પ્ર૦–વક્તા સ્યાત્ શબ્દનો પ્રયોગ ન કરે તેમજ તેનો ભાવ પણ મનમાં ન રાખે તો તે જ વાક્ય કઇ કોટિમાં આવે ?

ઉ૦–નયશ્રુતની કોટિમાં આવે.

પ્ર૦–જ્યારે વક્તા પોતાને ઇષ્ટ એવા એક અંશનું નિરાકરણ જ કરતો હોય ત્યારે તે વાક્ય કયા શ્રુતની કોટિમાં આવે ?

ઉ૦–દુર્નય અથવા મિથ્યાશ્રુતની કોટિમાં.

પ્ર૦–કારણ શું ?

ઉ૦–વસ્તુના પ્રમાણસિદ્ધ અનેક અંશોમાંથી એક જ અંશને સાચો ઠરાવવા તે વક્તા આવેશમાં આવી જઇ બીજા સાચા

અંશોનો અપલાપ કરે છે તેથી તે વાક્ય એક અંશ પૂરતું સાચું હોવા છતાં ઈતર અંશોના સંબંધમાં વિચ્છેદ પૂરતું ખોટું હોવાથી, દુર્નયશ્રુત કહેવાય છે.

પ્ર૦-આવાં અનેક દુર્નય વાક્યો મળે તો સ્યાદ્વાદશ્રુત બને ખરૂં ?

ઉ૦-ના, કારણ કે આવા વાક્યો પરસ્પર એક બીજાનો વિરોધ કરતાં હોવાથી વ્યાઘાત-અથડામણી પામે છે. તે પોતપોતાની કક્ષામાં રહે. વસ્તુના અંશ માત્રનું પ્રતિપાદન કરવાને બદલે બીજાની કક્ષામાં દાખલ થઈ તેનું મિથ્યાપણું બતાવવાની મોઘ ક્રિયા કરે છે; તેથી તે મિથ્યાશ્રુત છે અને તેથી જેમ પરસ્પર અથડાતા વિરોધી અનેક માણસો એક સમૂહબદ્ધ થઇ કોઇ એક કાર્ય સાધી નથી શકતા; ઉલટું તે એક બીજાના કાર્યના બાધક બને છે, તેમ અનેક દુર્નય વાક્યો એક સાથે મળી કોઇ એક વસ્તુને સંપૂર્ણ જણાવવાની વાત તો બાજુએ રહી તે એક બીજાના આંશિક અર્થના સત્ય પ્રતિપાદનને પણ સત્યપણે પ્રગટ થતાં અટકાવે છે.

પ્ર૦-કોઇ એક જ વસ્તુનું વર્ણન કરવાને પ્રસંગે દુર્નય, નય અને સ્યાદ્વાદ એ ત્રણે શ્રુત ઘટાવવાં હોય તે ઘટી શકે ખરાં ? અને ઘટી શકે તો શી રીતે ?

ઉ૦-કોઇએ જગતના નિત્યપણા કે અનિત્યપણા વિષે પ્રશ્ન કર્યો કે-જગત્ નિત્ય છે, અનિત્ય છે, ઉભયરૂપ છે કે એથી વિલક્ષણ એટલે અનુભયરૂપ છે ? આનો ઉત્તર આપનાર વક્તાને જો પ્રમાણથી એવો નિશ્ચય થયો હોય કે જગત્ નિત્ય-અનિત્ય-ઉભયરૂપ છે; અને તે પછી તે ઉત્તરમાં જણાવે કે જગત્ નિત્યરૂપે ય છે અને અનિત્યરૂપે ય છે, તો એ ઉત્તરમાં એક જ વસ્તુ પરત્વે પરસ્પર વિરોધી એવા બે અંશોના પ્રતિપાદન બે વાક્યો હોવા છતાં તે બંને મળી સ્યાદ્વાદશ્રુત છે; કારણ કે એ પ્રત્યેક વાક્ય એક જ વસ્તુના વાસ્તવિક અંશને પોતપોતાની દૃષ્ટિએ પ્રતિપાદન કરે છે. અર્થાત્ પોતાની મર્યાદામાં રહી મર્યાદિત સત્ય પ્રગટ કરે છે, છતાં પ્રતિપક્ષીની મર્યાદાનો તિરસ્કાર કે સ્વીકાર કરતાં નથી. ઉક્ત બંને વાક્યોમાંથી કોઇ એકાદ જ વાક્ય લઇએ તો તે નયશ્રુત હોઇ શકે; પણ એ ત્યારે જ કે જો વક્તાએ એ વાક્યને પ્રસ્તુત વસ્તુના ઇષ્ટ અંશનું પ્રતિપાદન કરવા માટે યોજેલું હોવા છતાં વિરોધી બીજા અંશ પરત્વે તે માત્ર તટસ્થ કે ઉદાસીન હોય. આથી ઊલટું એ બે વાક્યોમાંથી કોઇ એક વાક્ય દુર્નયશ્રુત હોઇ શકે પણ તે ત્યારે કે જો વક્તા એ વાક્યવડે ઇષ્ટ અંશનું પ્રતિપાદન કરવા સાથે જ બીજા પ્રમાણિક અંશનો નિષેધ કરે. જેમકે જગત્ નિત્ય જ છે અર્થાત્ અનિત્ય નથી.

પ્ર૦-વિચારો અનંત હોવાથી વિચારાત્મક નયો પણ અનંત હોય તો એને સમજવા એ કઠણ નથી શું ?

ઉ૦-છે જ છતાં સમજી શકાય.

પ્ર૦-કેવી રીતે ?

ઉ૦-ટૂંકમાં સમજાવવા-એ બધા વિચારોને બે ભાગમાં વહેંચી શકાય. કેટલાક વસ્તુના સામાન્ય અંશને સ્પર્શ કરનારા હોય છે; કારણ કે વસ્તુનું વિચારમાં આવતું કોઈ પણ સ્વરૂપ લઇએ તો કયાં તો તે સામાન્ય હશે અને કયાં તો તે વિશેષ હશે. આ કારણથી ગમે તેટલા વિચારોના ટૂંકમાં સામાન્યગ્રાહી અને વિશેષગ્રાહી એ બે ભાગ પડી શકે. એને શાસ્ત્રમાં અનુક્રમે દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક એવાં નામ આપવામાં આવ્યા છે.

પ્ર૦-આ સિવાય બીજું પણ ટૂંકું વર્ગીકરણ થઇ શકે ?

ઉ૦-હા, જેમકે અર્થનય અને શબ્દનય.

મરણ ભય શામાટે ? (૨)

લેખક—વકીલ ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદ. બી. એ. એલ. એલ. બી. ભાવનગર

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૩૭ થી શરૂ)

શાસ્ત્રકારો જ્ઞાનબળથી જન્મ અને મરણ પ્રસંગોએ પ્રાણીને ભોગવવા પડતા દુઃખો અને કષ્ટમય વેદનાઓનું જે હૃદય-દ્રાવક ચિત્ર રજૂ કરે છે તેની યથાર્થતા કંઇક અંશે સામાન્ય અનુભવથી પણ આપણને બુદ્ધિગમ્ય થાય છે અને તેથી કમકમાટી થઇ આવે છે છતાં પણ જ્ઞાનદૃષ્ટિથી ઉપર જણાવી ગયા સુજ્ઞજનની જન્મ-મરણની કલ્પનાના વિચાર પૂરતું બળ મળતાં દ્દીભૂત થતા જશે તેમ મરણ ભય ક્રમે ક્રમે ઓછો થતો જશે. જન્મ પ્રસંગનું દુઃખ બાળક દશામાં ભોગવવાનું હોવાથી તે તે માટે નીરુપાયતા પરંતુ મરણ પ્રસંગ બાળક દશા વીતી ગયા પછી ઉપસ્થિત થાય તો તે વખતના દુઃખને યોગ્ય વિચારધારાથી તેમજ સહનશક્તિ કેળવીને ઓછું કરી શકાય.

બાળક જન્મતી વખતે રડે છે ત્યારે તેના કુટુંબીજનો તેના જન્મ પ્રસંગથી આનંદિત થઇ હસે છે અને આહ્લાદ પામે છે તે જ બાળક ઉમર લાયક થતાં મૃત્યુને ભેટવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં પોતાના જીવન દરમીયાન સુકૃતની કમાણી કરી શક્યો હોય છે તો તેને પોતાને માટે હસવાનું કારણ મળી રહે છે જ્યારે તેના કુટુંબીજનોને તેના વિરહથી રોવાનું રહે છે.

"નીરખે છે નેણ ભરી આત્માની જ્યોતને,
એવા મરજીવા તે સાચા મર્યા—
શૂર સાચના સીપાઇઓ આનંદના ભર્યા,
ધારી જે ટેક નેક મરતા ચૂકે નહિ,
મુક્તિને દ્વાર એ તો જઇને ઠર્યા."

(શૂર-સાચના સિપાઇઓ આનંદભર્યા દિવ્ય ચક્ષુ આવા શૂરવીર સત્યાગ્રહી સજ્જનો ઘણી સહેલાઇથી મરણ ભયનો સામનો કરી શકે છે અને વિચારબળની સ્ફુરણાથી હૃદયબળને વધારી શકે છે.)

વિચારો ગમે તે અને ગમે તેટલા હોય પણ કાં તો તે મુખ્યપણે અર્થને સ્પર્શી ચાલતા હશે, અને કાં તો તે મુખ્યપણે શબ્દને સ્પર્શી પ્રવૃત્ત થતાં હશે. અર્થસ્પર્શી તે બધા **અર્થનય** અને શબ્દસ્પર્શી તે બધા **શબ્દનય.** આ સિવાય ક્રિયાનય, જ્ઞાનનય, વ્યવહારનય, પરમાર્થનય એવાં અનેક યોગ્ય વર્ગીકરણ થઇ શકે.

પ્ર૦-આનો જરા વિસ્તાર કરવો હોય તો શક્ય છે ?

ઉ૦-હા, મધ્યમ પદ્ધતિએ સાત વિભાગ કરવામાં આવે છે, જેમાં પ્રથમના ત્રણ દ્રવ્યાર્થિક અને પાછળના ચાર પર્યાયાર્થિક છે. પ્રથમના ચાર અર્થનય અને પાછળના ત્રણ શબ્દનય છે. માત્ર અહિં એ સાત નામ આપીશું. વિગતમાં નહિ ઉતરીએ. વધારે વિગત અન્યત્ર ચર્ચીશું. (૧) નૈગમ, (૨) સંગ્રહ, (૩) વ્યવહાર, (૪) ઋજુસૂત્ર, (૫) શબ્દ, (૬) સમભિરૂઢ અને (૭) એવંભૂત.

આ રીતે બન્ને નયોનું સ્પષ્ટીકરણ અત્ર પૂરું થાય છે. જિજ્ઞાસાવૃત્તિ છતાં આ વિષયનો તદ્દન અનભિજ્ઞ છું, તો ભૂલચૂક માટે વિદ્વાનો ક્ષન્તવ્ય લેખી સુધારી વાંચશે.

વળી આ પ્રકારના સામાન્ય વિચારબળને વધારે પુષ્ટિ મળતાં સ્હેજે એવા અનુમાન ઉપર આવી શકાય કે મનુષ્ય સદ્વર્તન અને ગુણ-ગ્રાહકતામાં જેમ જેમ આગળ વધતો જાય અને પોતાનું જીવન ઉન્નત બનાવતો જાય તેમ તેમ તેને મૃત્યુનો ભય સ્વાભાવિક રીતે જ ઓછો થવો જોઇએ. જીવનભર જેને કાળા-ધોળા કરી પોતાનું શાસન નભાવી રાખ્યું હોય, વિશ્વાસઘાત, છેતરપીંડી કે અન્ય કુકૃત્યોથી જેણે ગરીબ-વિશ્વાસુ નિર્દોષ મનુષ્યોના ગળા કરવામાં કોઇ પણ પ્રકારની મણા કે કચાશ રાખી ન હોય, પોતાના જ હાથે જમાવેલ સંહાર લીલા પ્રસંગે તેઓ તાંડવ નૃત્ય કરી મોજ માણતા હોય-પતિત દશા ભોગવતા મનુષ્યોનું લોહી ચુસવામાં તેઓ પાવરધા ગણાતા હોય, પીડિત દુઃખી જનો તરફ હમદર્દી કે સહાનુભૂતિની લાગણીથી તદ્દન વંચિત હોય તેવા મનુષ્યોને પોતાના કુકૃત્યોનો બદલો અવશ્ય મળશે જ એવા ખ્યાલથી આમાંથી દુઃખ અને કષ્ટની પરંપરાની કંઇક ઝાંખી થતાં અનેક પ્રકારના ભય અને ગભરાટની આશંકાને લઇ મૃત્યુ પ્રસંગ નજીક આવતાં થરથરાટી અને કમકમાટી વછૂટે છે. મોજ-શોખ અને ભોગ-વિલાસમાં જ આખું જીવન વ્યતીત કરનાર પુદ્ગલાનંદી-વિષયાભિલાષી પ્રાણીને યમના દૂતોની ઝાંખી થતાં દુઃખ ભરપૂર આમાંથી જીવની ચેતવણી પાકી વૃદ્ધાવસ્થામાં જ મળી જાય અને જેથી નજીકના ભાવીમાં જ થનાર મૃત્યુના ખ્યાલ માત્રથી ગભરામણ વછૂટે છે અને જીવનના આખરી વખતમાં તદ્દન બાવરો બની જાય છે.

ઉપર મુજબના ત્રાસજનક કસોટીના પ્રસંગોમાંથી એક સાચા સજ્જન તરીકેનું જ જીવન જીવી જાણનાર મનુષ્ય બચી જાય છે. અન્ય બંધુઓને અનેક રીતે ઉપયોગી થઇ પડવામાં બનતી મદદ કરવામાં હમેશાં તત્પરતા બતાવનાર પરમાર્થપરાયણ વૃત્તિથી પરોપકાર કરવામાં દાન, પુણ્યના કાર્યોમાં પોતાની સંપત્તિનો વિવેકપૂર્વક વ્યય કરનાર, શુદ્ધ દિલથી પ્રમાણિકપણે જીવન ગુજારનાર, સદ્વર્તનશાળી સજ્જન જીવનનો અંતભાગ પણ આનંદ અને ઉલ્લાસમાં જ વ્યતીત કરતો જણાય છે, કંઇ દુઃખકારક વ્યાધિ કે આફત આવી પડતાં તે ગભરાઇ જતો નથી. તે પોતાના ઉજ્જવલ આગામી ભવની આગાહી કરતો હોય છે એટલે તેને મરણના ભયથી ડરપોક બની જવાનું કંઇ કારણ નથી.

સંહારક યુદ્ધનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં બહાદુર સૈનિકો, શૂરવીર ક્ષત્રિયો પોતાની પવિત્ર ફરજને જ આગળ કરી મોતના ભયથી લેશમાત્ર ડરી ન જતાં પુર જોસથી લડાઇમાં ઝંપલાવે છે તેવી જ રીતે અન્ય સાહસિક પુરુષો પણ પોતે હાથ ધરેલ જોખમકારક સાહસના કાર્યોમાં ઝુકાવતાં સર્વ પ્રકારના ભયને બાજુ ઉપર મૂકે છે તો જ તેમના કાર્યમાં તેઓ પૂરી ફતેહ મેળવી શકે છે. સાહસિક કાર્યનો આરંભ કરતાં પહેલા સંપૂર્ણ સાવચેતી અને સાવધાનીપૂર્વક કામ લેવાના નિશ્ચય ઉપરાંત તેમને કેવા કેવા પ્રકારના ભયનો સામનો કરવો પડશે તેની ગણતરી કરવા બેસે, તે માટે આંક મૂકવા માંડે તો તેનું કાર્ય કદી પાર પડે જ નહિ. તે જ ધોરણે જીવનક્રમમાં આગળ વધ્યે જતાં સજ્જને જીવનવિકાસના સાધકે પોતાના સદ્વર્તન અને વિશુદ્ધ જીવન વ્યવહાર ઉપર મુસ્તાક રહી મરણના ભયને હીમતપૂર્વક ખંખેરી નાંખવો જોઇએ. મરણ કોઇ રીતે કોઇનાથી પણ ટાળી શકાય તેમ તો છે જ નહી તો પછી અનેક પ્રકારની કલ્પનાજાળ રચી આવા ભયમાં ભયભીત વિચારોથી વૃદ્ધિ કર્યે જવાથી શું લાભ ? તેનો હીમતપૂર્વક સામનો કરવાથી ચાલુ જીવનનો અંત ભાગ સુધારી

શ્રીમાન યશોવિજયજી

(૨)

લે.—ડૉ. ભગવાનદાસ મનઃસુખભાઈ મહેતા M. B. B. S.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૪૩ થી શરૂ)

સાચા ભાવશ્રમણ યશોવિજયજી.

આપણા આ ચરિત્રનાયક પણ આવા એક આદર્શ **આત્મવીર-ધર્મવીર** પુરુષ હતા, **ભાવ ઉપાધ્યાય**પદને અલંકૃત કરનારા સાચા આત્મસાધક સાધુ હતા, શુદ્ધ મોક્ષમાર્ગે ગમન કરનારા સાચા આત્માર્થી મુમુક્ષુ મહામુનિ હતા, શુદ્ધ આત્મજ્ઞાનને પામેલા સાચા ભાવયોગી શ્રમણ હતા. આ આપણને તેમના અધ્યાત્મરસપરિણતિમય આત્માનુભવી વચનામૃત પરથી ને તેમના પવિત્ર જીવનચરિત્ર પરથી સહેજે સુપ્રતીત થાય છે. આવા સાચા ભાવસાધુની જોડી વર્તમાનમાં તો શું, ભૂતકાળમાં પણ જડવી દુર્લભ છે. જો કે દ્રવ્યલિંગીઓની તો સર્વત્ર વિપુલતા જ છે, પણ આવા સાચા ભાવશ્રમણ જગતમાં વિરલ છે.

" આતમજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે,
બીજા તો દ્રવ્યલિંગી રે;
વસ્તુગતે જે વસ્તુ પ્રકાશે,
આનંદઘન મતસંગી રે. "

શ્રી આનંદઘનજી.

" सुविदिदपदत्थसुत्तो,
संजमतवसंजुदो विगदरागो ।
समणो समसुहदुक्खो,
भणिओ सुद्धोवओगोत्ति ॥ "

શ્રી કુંદકુંદાચાર્યજીકૃત- પ્રવચનસાર.

આવા સાચા શ્રમણને તેમના પોતાના શબ્દોમાં જ અંજલિ આપીએ તો—

" ધન્ય તે મુનિવરા રે,
જે ચાલે સમભાવે;
ભવસાયર લીલાએ ઉતરે,
સંયમ કિરિયા નાવે...ધન્ય તે મુનિવરા રે.
મોહપંક તજી ઉપર બેઠા,
પંકજ પરે જે ન્યારા;
સિંહ પરે નિજ વિક્રમશૂરા;
ત્રિભુવન જન આધારા—ધન્ય તે મુનિવરા રે."

ખરેખરા ' યશોવિજય '

આવા આ મહા સંતપુરુષના આપણે ગુણગાન ગાઈએ કે ન ગાઈએ, ચરિત્રસંકીર્ત્તન કરીએ કે ન કરીએ, જયંતિઓ ઉજ-

---

શકાય છે અને આગામી જીવનનું કંઈક આદર્શરૂપ ઘડતર થઈ શકે છે તેમ જ જીવનની પ્રવૃત્તિ પ્રગતિશીલ બનતી રહે છે. આ પ્રસંગે કોઈક કવિના શબ્દો " મરવા બનો રે મસ્તાન " તેમ જ મહાત્માજીના છેલ્લા ૨૧ ઉપવાસ પ્રસંગે કોઈ કવિએ રચેલ " મૃત્યુ પ્રહરી બન્યું "નું ભજન યાદ આવે છે. ભયભીત દશા મજબૂત સબળ મનને પણ કંગાળ બનાવી મૂકે છે અને અનેક પ્રકારના કલ્પિત ભયના જાળા પોતાની ચારે બાજુ ખડા કરી દે છે તેમ જ હીનદશામાં વધારો કરે છે.

આગળ જણાવી ગયા મુજબ પરમ વિવેકબુદ્ધિથી આત્મ દ્રવ્ય અને પુદ્‌ગલ દ્રવ્યની ભિન્નતા બરાબર સમજી જનારે, આત્મ તત્ત્વની મૂળભૂત અનંત શક્તિઓ છતાં તે કર્મમળથી અવરાઈ ગયેલ છે તે કર્મમળને દૂર કરી સકળ કર્મનો ક્ષય કરવાના અંતીમ સાધ્ય તરફ મક્કમતાથી આગળ વધનારે મરણ ભયને પોતાના હૃદયમાં લેશમાત્ર સ્થાન આપવું જોઈએ નહિ એ જ અભ્યર્થના.

વીએ કે ન ઉજવીએ, પણ તે તો પોતાની અમર સુકૃતિઓથી સદા જયવંત ને જીવંત જ છે. શ્રી **ભર્તૃહરિએ** સાચું જ કહ્યું છે કે—"સુકૃતી* એવા તે રસસિદ્ધ કવીશ્વરો જયવંત છે, કે જેમની યશઃકાયમાં જરા-મરણજન્ય ભય નથી." આ ઉક્તિ શ્રી **યશોવિજયજી**ના સંબંધમાં અક્ષરશઃ ચરિતાર્થ થતી દેખાય છે, કારણ કે પોતાની એક એકથી સરસ ઉત્તમ કાવ્યમય સુકૃતિથી જયવંત એવા આ કવીશ્વર પોતાની યશઃકાયથી સદા જીવંત છે; યશઃશ્રીના વિજયથી થઇ ખરેખરા '**યશોવિજય**' થયા છે; શબ્દનયે યથાર્થ એવા આ 'યશોવિજય' એવંભૂત નયે 'યશોવિજય' બન્યા છે!

આવો મહાપ્રતિભાસંપન્ન સંસ્કારસ્વામી સેંકડો વર્ષોમાં કોઇ વિરલો જ પાકે છે; કારણ કે અસાધારણ-અતિશયવંત શક્તિવાળા મહાપુરુષોની જનની તો કોઇક જ હોય છે. શ્રી **ભક્તામર** સ્તોત્રમાં કહ્યું છે તેમ 'સેંકડો સ્ત્રીઓ સેંકડો પુત્રોને જન્મ આપે છે પણ તારી ઉપમાને યોગ્ય એવા પુત્રને અન્ય જનનીએ જણ્યો નથી. તારલા તો બધીય દિશાઓ ધારણ કરે છે, પણ મહાતેજસ્વી સૂર્યને જન્મ આપનારી તો એક પૂર્વદિશા જ છે.

"**स्त्रीणां शतानि शतशो जनयंति पुत्रान्,**
नान्या सुतं त्वदुपमं जननी प्रसूता ।
सर्वा दिशो दधति भानि सहस्ररश्मिं,
प्राच्येव दिग्जनयति स्फुरदंशुजालम् ॥"

વિરલ જ્યોતિર્ધર.

અને શ્રી યશોવિજયજી પણ આવા તેજસ્વી સૂર્યસમા છે. જે વિરલ વિભૂતિરૂપ મહાજ્યોતિર્ધરો જિનશાસન ગગનાંગણમાં ચમકી ગયા છે, તેમાં શ્રી **યશોવિજયજીનું** સ્થાન સદાને માટે અમર રહેશે. કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી **હેમચંદ્રાચાર્યજી** પછી અત્યારસુધીમાં શ્રી **આનંદઘનજી** અને **શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી**ના અપવાદ સિવાય તેવી પ્રખર શ્રુતશક્તિવાળો બીજો તત્ત્વજ્ઞાની મહાત્મા થયો હોય એવું જણાતું નથી. એમની પ્રતિભા કેટલી અસાધારણ હતી અને એમની બુદ્ધિમત્તા કેવી કુશાગ્ર હતી, એ તો એમની સૂક્ષ્મ વિવેકમય તીક્ષ્ણ પર્યાલોચના પરથી સ્વયં જણાઇ આવે છે, અને આપણને તાર્કિકશિરોમણિ કવિકુલગુરુ **સિદ્ધસેનદિવાકરસૂરિનું** સ્મરણ કરાવે છે. એમની દૃષ્ટિવિશાલતા ને હૃદયની સરલતા કેટલી બધી અદ્‌ભુત હતી, અને સર્વદર્શન પ્રત્યેની એમની નિરાગ્રહી માધ્યસ્થ્યવૃત્તિ કેવી અપૂર્વ હતી, તે તો એમની સર્વદર્શનોની તલસ્પર્શી નિષ્પક્ષપાત મીમાંસા પરથી પ્રતીત થાય છે, અને આપણને ષડ્દર્શનવેત્તા મહર્ષિ **હરિભદ્રસૂરિ**ની યાદી તાજી કરે છે. વાઙ્મયના સમસ્ત ક્ષેત્રને વ્યાપ્ત કરતું એમનું મૌલિક સાહિત્ય સર્જન કેટલું બધું વિશાળ છે અને કેવી ઉત્તમ પંક્તિનું છે, તે તો એમના ચલણી સીક્કા જેવા ટંકોત્કીર્ણ પ્રમાણભૂત વચનામૃત પરથી સહેજે ભાસ્યમાન થાય છે, અને આપણને કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી **હેમચંદ્રાચાર્યજીનું** પ્રત્યક્ષ દર્શન કરાવે છે. અધ્યાત્મયોગ વિષયનો એમનો અભ્યાસ કેટલો બધો ઊંડો છે, અને આત્મજ્ઞાન-ધ્યાન પ્રત્યેની એમની અભિરુચિ કેવી અદ્‌ભુત છે, તે તો એમના અધ્યાત્મ યોગ વિષયક ગ્રંથરત્નો પરથી સ્વયં સિદ્ધ થાય છે, અને આપણને યોગિરાજ **આનંદઘનજીનું** ને પરમ તત્ત્વદૃષ્ટા **શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીનું** સ્મરણ કરાવે છે. આમ આ મહાત્મા પ્રતિભામાં જાણે સિદ્ધસેનદિવાકરના પુનરવ-

*"जयन्ति ते सुकृतिनो रससिद्धाः कवीश्वराः।
नास्ति येषां यशःकाये जरामरणजं भयं ॥"

તાર હોયની ! દાર્શનિક અભ્યાસમાં જાણે **લઘુ હરિભદ્ર** હોયની ! શ્રુતજ્ઞાનમાં જાણે બીજા **હેમાચાર્ય** હોયની ! અધ્યાત્મવિદ્યામાં જાણે **આનંદઘનજી** અનુગામી અને **શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના** પુરોગામી હોયની !–એમ આપણને સહેજે પ્રતિભાસે છે.

' કૂર્ચાલી શારદ '

આ પોતાના મૂછાળા અવતારને –'**કૂર્ચાલી શારદને**' દેખી સરસ્વતીને લજ્જાના માર્યા સંતાઇ જવું પડયું ! આ સાચે સાચા વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ (જગદ્‌ગુરુ) વાચકવરની વાચા સાંભળી વાચાલવાચસ્પતિ (ત્રિદશગુરુ) અવાચક થઈ ગયો ! વાઙ્‌મય રંગભૂમિમાં કવિતા સુંદરીને યથેચ્છ નચાવનારા આ સત્કવિની યશસ્કીર્તિથી પ્રતિપક્ષીઓના મસ્તક ધોળા ને મુખ કાળા થયા ! જ્ઞાનીઓના હૃદયાકાશમાં વહેતી અધ્યાત્મ જ્ઞાનગંગાને આ ભગીરથે અવનીને પાવન કરવા પૃથ્વી પર અવતારતાં પ્રાણીઓનો વિભાવરૂપ પાપમલ ક્યાંય ધોવાઇ ગયો !

આમાં લેશ માત્ર પણ અતિશયોક્તિ નથી. હા, ન્યૂનોક્તિનો સંભવ છે ખરો ! એમના સમકાલીન શ્રી **કાંતિવિજય** મુનિએ **સુજસવેલી**માં એમને ભવ્ય ભાવાંજલિ અર્પી છે કે–

" કૂર્ચાલી શારદા તણોજી,
બિરુદ ધરે સુવિદિત;
બાલપણે અલવે જિણેજી,
લીધો ત્રિદશગુરુ જીત. "

" લઘુ બાંધવો હરિભદ્રનો રે,
કલિયુગમાં એ થયો બીજો રે;
છતા યથારથ ગુણ સુણી,
કવિયણ બુધ કો મત ખીજો રે.
સંવેગી સિરસેહરો,
ગુરુ જ્ઞાનરયણનો દરિયો રે;
કુમત–તિમિર ઉચ્છેદવા,
એ તો બાલારુણ દિનકરિયો રે. "

સીધા સાદા ' ઉપાધ્યાયજી '

અર્વાચીનોની જેમ તેમના નામ પાછળ ઉપાધિઓની લાંબી લંગાર નહિં લાગેલી છતાં, આ સીધા સાદા '**ઉપાધ્યાયજી**' પણ આચાર્યોના આચાર્ય ને ગુરુઓના ગુરુ થવાને પરમ યોગ્ય છે. યશ:શ્રીના પડછાયા પાછળ દોડનારા આધુનિકોની પેઠે તેઓ તેની પરવાહ નહિં કરતાં છતાં ' યશ:શ્રી ' હજુ તેમનો પીછો છોડતી નથી ! અધ્યાત્મરસપરિણિતિ વિના શાસ્ત્રનો ભાર માત્ર વહનારા ને નિર્માલ્ય તત્ત્વવિહીન ચર્ચાઓમાં શાસ્ત્રનો શસ્ત્ર તરીકે ઉપયોગ કરનારા આગમધરો તો ઘણાંય છે, પણ અધ્યાત્મપરિણિતિપૂર્વક શાસ્ત્રનો રસાસ્વાદ લેનારા ને શાસ્ત્રનો તાત્ત્વિક પ્રતિપાદનમાં કેવળ આત્માર્થે સદુપયોગ કરનારા તેમના જેવા નિરાગ્રહી ને પરિણત સાચા આગમરહસ્યવેદી શ્રુતધરો તો વિરલા જ છે. પ્રસ્તુત શ્રી કાંતિવિજયજીએ કહ્યું છે તેમ 'બીજા શતલક્ષ–ક્રોડ સદ્‌ગુણીઓ પણ આને ન પહોંચે.'

" જશ સિદ્ધાર્ગપક શાસનેજી,
સ્વસમય પરમત દક્ષ;
પોંહચે નહિ કોઈ એહનેજી,
સુગુણ અનેરા શતલક્ષ.
પ્રભવાદિક શ્રુતકેવલીજી,
આગે હુઆ ષટ જેમ;
કલિમાંહે જોતાં થકાજી,
એ પણ શ્રુતધર એમ.
વાદિવચન–કસણિ ચઢોજી,
તુજ શ્રુત–સુરમણિ ખાસ;
બોધિ વૃદ્ધિ હેતે કરેજી,
બુધ જન તસ અભ્યાસ. "

સુજસવેલી.

(ચાલુ)

કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની જીવન ઝરમર.

લેખકઃ—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૩૭ થી શરૂ.)

ગુર્જરેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહે આ મહાવ્યાકરણને હાથીની અંબાડી ઉપર પધરાવી, ઉત્સવપૂર્વક નગરમાં ફેરવ્યું. તેની બન્ને બાજુ ચામર વીંઝાતા હતા, માથે છત્ર ધરાવ્યું હતું અને મંગલગીત ગવાતાં હતાં, વાજીંત્રના મધુરા નાદ થઇ રહ્યા હતા. આવા ઠાઠથી તે મહાવ્યાકરણને નગરમાં ફેરવી તેની પૂજા કરી તેને પોતાના રાજકોષમાં પધરાવ્યું. આ જ વખતે એક પંડિતે સમયોચિત જનઉક્તિ કહી.

भ्रातः ! संवृणु पाणिनीप्रलपितं,
का तंत्र कंथा वृथा माकार्षीः ।
कद्गु शाकटायनवचः
क्षुद्रेण चंद्रेण किम् ॥
किं कंठाभरणादिभिर्बठर-
यस्यात्मानमन्यैरपि श्रूयन्ते
यदि तावदर्थ मधुरा श्री सिद्धहेमोक्तयः

હે ભાઇ ! જ્યાંસુધી શ્રી સિદ્ધહૈમ વ્યાકરણનાં અર્થમાધુર્યવાળાં વચનોનું શ્રવણ કરવામાં આવે ત્યાંસુધી પાણિની વ્યાકરણના પ્રલાપને બંધ રાખવા દે, (શિવશર્મકૃત) કાતંત્ર વ્યાકરણરૂપી કંથાને વૃથા સમજ, શાકટાયન વૈયાકરણનાં કટુવચનો કાઢ નહિં, ભલા ક્ષુદ્ર (ચંદ્રગોમિ નામના બૌદ્ધાચાર્યકૃત) ચાંદ્ર વ્યાકરણથી શું સરવાનું ? અને કંઠાભરણ આદિ અન્ય વ્યાકરણોથી પણ આત્માને શામાટે બઠર-કલુષિત કરે છે ?

બીજી પણ આવી જ સુંદર સ્તુતિ મળે છે.

किं स्तुमः शब्दपाथोधे र्हेमचंद्रयतेर्मतिम् ?
एकेनापि हि येनेदृक्कृतं शब्दानुशासनम् ॥

શબ્દોના સમુદ્રરૂપ હેમચંદ્રની મતિની શું સ્તુતિ કરીએ ? કારણકે તેમણે એકલાએ આવું (મહાન્) શબ્દાનુશાસન રચ્યું છે.

ખરેખર ભારતવર્ષમાં અદ્યાવધિ એવો કોઈ વિદ્વાન્ પંડિત નથી થયો કે જેણે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની માફક એકલા હાથે આવું મોટું વ્યાકરણ પંચાંગપૂર્ણ બનાવ્યું હોય. સૂરિજીમહારાજની સાહિત્યસેવા સંબંધી આગળ ઉપર લખીશ, પરંતુ સૂરિજી મહારાજમાં જે વચનચાતુર્ય, હાજરજવાબી અને બુદ્ધિનો અક્ષય ભંડાર હતો તેની થોડી વાનકી રજુ કરું છું.

એક વાર શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી મહારાજ જૈન પાંડવ ચરિત્રના વ્યાખ્યાનો વાંચી રહ્યા હતા. અંતે પ્રસંગ આવ્યો કે પાંડવો શ્રી સિદ્ધાચલજી ઉપર મોક્ષે પધાર્યા હતા. બ્રાહ્મણોએ એની સામે વિરોધ ઉઠાવ્યો. અને રાજાને (સિદ્ધરાજને) કહ્યું કે-મહાભારતના આધારે વસ્તુ લઈ જૈનાચાર્યે પાંડવોને દીક્ષા અને મોક્ષ જણાવ્યાં છે પણ તે વાસ્તવિક નથી. પાંડવો તો કેદારજી

ગયા છે અને તેઓ જિનવરેંદ્ર દેવના ઉપાસક નહિં કિન્તુ શંભુ મહાદેવજીના ઉપાસક હતા માટે જૈનાચાર્યનું કથન સત્ય નથી.

સિદ્ધરાજે આ સંબંધી શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી મહારાજ પાસે ખુલાસો માગ્યો.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ કહ્યું કે સાંભળો—

" મહાભારતનું યુદ્ધ કરતાં ગંગાપુત્ર ભીષ્મ પિતાએ પોતાના પરિવારને કહ્યું કે, મારા મૃત્યુ પછી મારો અગ્નિદાહ એવે ઠેકાણે કરજો જ્યાં પૂર્વે કોઇને બાળવામાં ન આવ્યા હોય. તેમના કુટુંબીઓએ આ વાત માની લીધી. તેમના મૃત્યુ પછી બધે તપાસ કરી પણ આખરે કોઇ સ્થાન એવું ન મલવાથી હિમાલયના શિખરે ગયા. ત્યાં કોઇને યે આ પહેલાં બાળવામાં નહિ આવ્યા હોય એમ તેમનું માનવું હતું. જ્યાં અગ્નિ સંસ્કારની તૈયારી કરી ત્યાં તો આકાશમાંથી દૈવી વાણી થઇ—

अत्र भीष्मं शतं दग्धं पांडवानां शतत्रयम् ।
द्रोणाचार्यसहस्रंतु कर्णसंख्या न विद्यते ॥१॥

આ સ્થળે એક સો ભીમ, ત્રણસો પાંડવો, હજાર દ્રોણાચાર્ય અને અસંખ્ય કર્ણોને પૂર્વે દગ્ધ કરવામાં આવ્યા છે.

હવે આટલા બધા પાંડવોમાંથી શ્રી નેમિનાથજીના સમયે તેમના ઉપદેશથી દીક્ષા લઇ કોઇ પાંડવો મોક્ષે ગયા છે એમ શાસ્ત્રો માને છે તેમાં ખોટું શું છે ?

રાજા અને બ્રાહ્મણો આ વાત સમજીને મૌન રહ્યા.

× × × ×

એક વાર **આલીગ** નામના પંડિતે અભિમાનમાં આવી જઇ સૂરિજીને પૂછયું. આપનો જૈન ધર્મ તો ત્યાગપ્રધાન છે પરંતુ એમાં એક ન્યૂનતા છે, કે વ્યાખ્યાનમાં સ્ત્રીઓ સુંદર વસ્ત્રો પરિધાન કરીને આવે છે; બીજું ભલે તમે નિર્દોષ આહાર કરતા હો પરંતુ દૂધ, દહીં વગેરે પદાર્થો વિકારજનક હોવાથી તમે કઇ રીતે શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળી શકો છો. જૂઓ સાંભળો—

विश्वामित्रपराशरप्रभृतयो ये चांबुपत्राशना-
स्तेपि स्त्रीमुखपंकजं सललितं दृष्टेव मोहंगताः ।
आहारं सुदढं (सुघृतं) पयोदधि युतं ये
भुंजते मानवा,
स्तेषामिन्द्रियनिग्रहो यदि भवेद् विन्ध्यः
प्लवेत सागरे ॥

વિશ્વામિત્ર અને પરાશર વગેરે ઋષિયો કે જેઓ માત્ર જળ અને પાંદડાંનું ભોજન કરતા તેઓ પણ સ્ત્રીના વિલાસયુક્ત મુખને જોતાં જ મોહમૂઢ બની ગયા, તો જે મનુષ્યો ઘૃત, દૂધ, દહીં સહિત સ્નિગ્ધ ભોજન કરતા, અને તે મનુષ્યો યદિ ઇંદ્રિયનિગ્રહ કરી શકતા હોય તો સમુદ્રમાં વિંધ્યાચલ ડુબી ગયો તેના જેવું (આશ્ચર્ય) થાય.

આનો ઉત્તર શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજે એવો સરસ આપ્યો છે કે વિદ્વાનને ફરી શંકા કરવાનો કે પૂછવાનો અવસર જ ન રહ્યો.

" सिंहो बली हरिणशुकरमांसभोजी,
संवत्सरेण रतिमेति किलैकवारम् ।
पारापतः खरशिलाकणभोजनोऽपि,
कामी भवत्यनुदिनं वत कोऽत्र हेतुः ॥"

બલવાન સિંહ, હરણાં અને ડુક્કરનું માંસ ખાવા છતાંયે વરસમાં એક વાર રતિસુખ ભોગવે છે. જ્યારે કબુતર સુકા ધાન્ય (કાંકરા) ખાનારો છે છતાં પ્રતિદિન કામી બને છે. ભલા તેમાં શું કારણ હશે ? આ સાંભળી રાજા અને સભાજનો અતીવ પ્રમોદ પામ્યા.

(ચાલુ)

૧. અન્યત્ર " अत्र भीष्मशतं " પાઠ પણ મળે છે ત્યાં સો ભીષ્મ એમ સમજી લેવું (પ્રભાવક ચરિત્ર)

પ્રમાદનું સ્વરૂપ

'समयं मा पमाए' નામા નાનકડા સૂત્રનું મૂલ્યાંકન ઘણા જ લંબાણથી કર્યા પછી એની પૂર્ણાહૂતિના આ લેખમાં એનું અર્થાત્ એ 'પ્રમાદ'નું સ્વરુપ જોઇ જઈએ તો અસ્થાને નહીં ગણાય. પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવે, પટ્ટશિષ્ય એવા શ્રી ગણધર મુખ્ય ગૌતમને 'સમય માત્રનો પણ પ્રમાદ કરીશ નહીં' એ કહેવામાં કેવી દીર્ઘદ્રષ્ટિ વાપરી છે તેનો સાચો ખ્યાલ એ સ્વરુપના અવગાહનથી જ આવી શકે.

(૧) મદ (૨) વિષય (૩) કષાય (૪) વિકથા અને (૫) નિદ્રા રૂપ પાંચ ભેદમાં વહેંચાયેલો આ પ્રમાદનામા વિકટ દુર્ગ અતિ કપરો હોઇ દુઃખે સાધ્ય છે. મદને સ્થાને કોઇ સ્થળે મદ્ય જોવામાં આવે છે અને એનો અર્થ મદિરા થાય છે. એ જોતાં પરિસ્થિતિ તદ્દન ચોકખી બની જાય છે. દારૂ પીનાર ભાન અને જ્ઞાન ભૂલી જાય છે એ કોનાથી અજાણ્યું છે? પણ એને બદલે મદ લેવામાં આવે તો તે પણ અહીં આગળ બંધબેસતું થઇ પડે છે. એ પાંચે ચીજો માનવને ઉંધા પાટા બંધાવવામાં પ્રગતિના પાટેથી ઉતારી મૂકવામાં, અને ભવભ્રમણની ઊંડી ગર્તામાં હડસેલી દેવામાં એક સરખી શક્તિ ધરાવે છે. જગતભરના બનાવોનું બારિકાઇથી અવલોકન કરવામાં આવે તો એના મૂળમાં ઉપરની પાંચ બાબતોમાંથી હરકોઈ એક અગર તેથી વધુ, રમતી દ્રષ્ટિગોચર થશે. ઉન્નત્તિના સાધક માટે, પ્રગતિની કૂચ કદમ કરનાર પથિક માટે આ ભયસ્થાનો જેવાં તેવાં નથીજ. બાહ્યથી ક્ષુદ્ર જણાતી આ પાંચ વસ્તુઓના પેટાળમાં એવો ભયંકર ને જલદ મશાલો ભર્યો પડ્યો છે કે એકવાર એમાં લપટાતાંજ અવનતીના શ્રી ગણેશ મંડાય છે! ઉપરથી મીઠી ને મધુરી લાગતી મોજ ધીમે ધીમે આત્માને એવી વિલક્ષણતાથી નીચે ને નીચે ગબડાવી જાય છે કે પોતે કયાં જઇ રહ્યો છે એનું ભાન સરખું યે એને થવા પામતું નથી! કોઇ જ્ઞાની સંતનો સમાગમ સાંપડે તો કદાચ પાટો ફેર થવાનો સંભવ છે નહીં તો અધઃપતનની પૂરી ઊંડાઇ માપવી પડે છે.! ખરેખર સાડા સાતની પનોતી બેસે છે: અગાઉ જોઇ ગયા એ ઉદાહરણો એના જીવતાં ને જાગતાં જવલંત પૂરાવા છે. એની પૂર્તિ કરવી હોય તો વર્તમાનકાળના બનાવોમાં પણ કંઇ ઓછી સામગ્રી ભરી પડી નથી! આવા કારણોસર તો એ સૂત્ર ટંકશાળી બન્યું છે. એટલા કારણથી તો ખુદ ચરમ તીર્થપતિએ સ્વમુખે પ્રથમ ગણધર શ્રી ઇંદ્રભૂતિને ઉદ્દેશી એને વહેતું કર્યું છે.

મદનો સામાન્ય અર્થ અભિમાન થાય છે અને એના પ્રકાર આઠ છે:–

(૧) જાતિમદ–હરિકેશીને એ કરવાથી ચંડાલની જાતિ પ્રાપ્ત થઇ.

(૨) કુળમદ–ગોત્રનો મદ કરવાથી ભરતપુત્ર મરિચીએ કેવું ભવભ્રમણ વધાર્યું–વારંવાર કેવી રીતે માંગણ કુળમાં જન્મ લીધો અને પ્રથમ તીર્થપતિના હાથે સંયમ જેવી અણમૂલી વસ્તુ પામ્યા છતાં કેવી છક્કડ ખાધી એ સારો યે ઈતિહાસ એટલે પ્રભુશ્રી વીરનું જીવન ચરિત્ર.

(૩) બળમદ–એ પરાક્રમના અભિમાને

શ્રેણિક અને વસુભૂતિ કેવી રીતે નરકમાં ધકેલાયા એ જાણવું હોય તો કથા સાહિત્યના પાના ફેરવાવા ઘટે. ત્યારે જ સમજાય કે બળ મેળવવું એ જૂદી વાત છે અને એનો ગર્વ કરવો એ જૂદી વાત છે. વસ્તુની પ્રાપ્તિ જરૂરી હોવા છતાં એ સાટેનું અભિમાન તો વ્યર્થ છે.

(૪) રૂપમદ અંગે ચક્રી સનત્કુમારનું દ્રષ્ટાંત તો જાણીતું છે. 'રોમ રોમ કાયા બિગડી ગઇ, મદ ચોથાનું એ ટાણું રે' એ મુનિશ્રી માનવિજયકૃત સજ્ઝાયનું અર્ધું પાદ કોણ નથી જાણતું ?

(૫) તપમદ પર કૂરગડુ રૂષિનું-અને

(૬) ઋદ્ધિમદ પર દશાર્ણનૃપનું એવી જ રીતે વિદ્યા યાને જ્ઞાનનો મદ કરવાથી શ્રી સ્થુલભદ્ર મુનિ સંપૂર્ણ ચૌદ પૂરવનો અર્થ ન પામ્યાનું-ઉદાહરણ ઉક્ત સજ્ઝાયમાં મૂકેલ છે અને ભાગ્યે જ એ કથાનકોથી વાંચક અજ્ઞાત હશે. આઠમા રિદ્ધિના મદ ઉપર ચક્રવર્તી સુભૂમનું દ્રષ્ટાન્ત છે. છ ખંડ ધરતીના લોકતાને પ્રાપ્ત થયેલ અપાર સંપત્તિથી સંતોષ ન વળ્યો એટલે લવણ સમુદ્ર ઓળંગી ધાતકીખંડમાં વિજય વરવાનો અભિલાષ થયો અને એ ઘેલછાથી ભરસમુદ્રમાં યમના અતિથિ બનવું પડયું ! પૂર્ણાહૂતિ કરતાં શ્રી માનવિજયજી કહે છે કે-' એમ તન ધન યોવન રાજ્યનો, મન 'મા' ધરો અહંકારો રે અને વાત સો ટચના સોના જેવી સાચી છે એ આપણે લંબાણથી જોઇ ગયા. સમરાદિત્ય ચરિત્રના મૂળમાં નજર નાંખીશું તો ત્યાં પણ આ ત્રણ અક્ષરનો પ્રમાદ જ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. ગુણસેન રાજા અકસ્માતિક કારણના યોગે એક બે નહીં પણ ત્રણ વાર માસોપવાસી તાપથી અગ્નિશર્માને પારણું નથી કરાવી શકતો ! આમાં જરૂર પ્રમાદ રહેલો છે અને પછી સમતાને સ્થાને-પૂર્વકર્મના અંતરાયને નિમિત્તભૂત લેખવાને બદલે-અગ્નિશર્મા ક્રોધથી ભભૂકી ઉઠી જે વેર લેવાનું નિયાણું કરે છે એ પ્રમાદનો અતિરેક નહીં તો બીજું શું કહેવાય ! તપનું અજીરણ ક્રોધ છે એ જ્ઞાની વચન સાચું જ છે. પ્રમાદના આવા પ્રસંગોથી સાવચેત રહેવાની જરૂર છે. નહીં તો જીંદગીની કમાણી પળમાં ધૂળમાં મળી જાય છે.

ઇંદ્રિયોના વિષયથી જગતભરના જીવો ચોરાશીના ભ્રમણ કર્યા જાય છે ! એમાં જીહ્વારસે તો ભલભલા સંયમીને નથી છોડ્યા ! સ્પર્શ ઇંદ્રિયના વિષય માટે હાથીનું, રસ પર માછલાનું, ઘ્રાણ પર ભમરાનું ચક્ષુ પર પતંગીયાનું અને શ્રોત્ર પર મૃગલાનું ઉદાહરણ ટાંકી પાંચે ઇંદ્રિયોના વિષયમાં આકંઠ ડૂબેલા માનવોને જ્ઞાની ભગવંતો, તેઓના નિશામાંથી મુક્ત થવા સારૂ લાલ બત્તી ધરતા આવ્યા છે; એ સારૂ દ્રષ્ટાન્તો શોધવા જવાની જરૂર નથી જ. કષાયમાં ક્રોધ-માન-માયા અને લોભ મુખ્ય સ્થંભરૂપ છે. સંસારરૂપી વૃક્ષની જે વિશાળતા-નિબિડતા અને સમૃદ્ધ દશા દ્રષ્ટિગોચર થાય છે એના નિમિત્તરૂપ કષાયોજ છે. તેથી તો **कषायमुक्तिः** માં જ સાચી મુક્તિ યાને મોક્ષ કહેવાયો છે. સ્થંભતીર્થના વતની એવા મુનિવર્ય શ્રી ઉદયરત્ને એ ચંડાળ ચોકડી પર જે ચાર નાનકડી સજ્ઝાયો રચી છે એ દરેકે રટણ કરવા જેવી છે. એમાં ટૂંકામાં કિંમતી સાર મૂકી દીધો છે. ક્રોધથી ક્રોડ પૂર્વનું તપ હારી જનાર ચંડકોશિકની વાતનો ઇશારો કરી, આગની સાથે સરખામણી કરી, થોડા શબ્દોમાં મુદ્દાની વાત કહી દીધી છે. માનની સજ્ઝાયમાં-'માને વિનય ન આવે રે, વિનય વિના વિદ્યા નહીં, તો કિમ સમકિત પાવે રે ! સમકિત વિણ ચારિત્ર નહીં, ચારિત્ર વિણ નહીં મુક્તિ રે ' આ ઉલ્લેખોથી પરિસ્થિતિ સ્પષ્ટ

કરી છે અને માન કરનાર રાવણ પ્રતિવાસુદેવના કથાનક પ્રતિ ધ્યાન ખેંચ્યું છે. માયા અંગે લખતાં સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહ્યું છે કે-માયા છે, તો મિથ્યાત્વ પણ છે જ. તપ જેવી પવિત્ર કરણીમાં આ માયા નાગિનીનો યોગ થતાં તીર્થપતિ મલ્લીજિનને સ્ત્રી વેદ પામવો પડ્યો ત્યાં અન્યની શી વાત કરવી ! લોભ તો સર્વ પાપનો પિતા ! એની અસર તો ઠેઠ દશમા ગુણસ્થાનક સુધી ! લોભનો થોભ નહીં એ તો જન ઉક્તિ છે અને લાભથી લોભ વધતો જાય એટલે નિવૃત્તિ આઘી ઠેલાય. એ તો કપિલ કેવલીના દ્રષ્ટાન્તથી સહજ સમજાય છે. બાકી લોભના પાશમાં આકંઠ બૂડી, કેવળ તેલ ને ચોળા પર જીવન નિર્વાહ કરી અણમૂલા જવાહરોનો બળદ બનાવનાર, અને શિંગડાનો બાકીનો ભાગ પુરો કરવા સારૂ શીતઋતુની કડકડતી ઠંડીમાં સાગરતટપર રેલના લાકડા એકઠા કરવા જનાર મમ્મણશેઠના કથાનકથી ભાગ્યે જ કોઈ અજ્ઞાત હોય! આ રીતે કષાયરૂપ ચંડાળ ચોકડી વડે જ સંસારનો ચકાવો વૃદ્ધિ પામે છે એમ કહેવામાં રંચ માત્ર અતિશયોક્તિ નથી; પ્રમાદના પેટાલમાં સમાય જતી આ ચોકડી નાનો સૂનો ભાગ નથી ભજવતી. વીતરાગ સિવાય એનું મર્દન કરનાર કે કાયમને માટે કૂચો કરી નાખનાર અન્ય કોઇ વિરલો જન્મ્યો નથી. રાગ અને દ્વેષનો સર્વથા જય એનું નામ જ વીતરાગદશા. આ કષાયો એ રાગદ્વેષરૂપી બેલડીનાં જ સંતાનો-ત્રણ ભાઈ અને એક બ્હેને ક્રોધ માન-લોભ અને માયાએ જ એકઠા થઇ આ જગતમાં એવું તો ભયંકર અને ભલભલા મહારથીઓને મુંજવી નાંખે તેવું ઘમસાણ મચાવ્યું છે કે જેનું સાચું રહસ્ય મૂઠીભર ઉત્કૃષ્ટ ત્યાગીઓ સિવાય અન્યના લક્ષ્યમાં પણ હજુ આવ્યું નથી-' कषायमुक्ति किल एव मुक्तिः ' એ જ્ઞાની વચન છે.

પ્રમાદના ચોથા પ્રકારમાં વિકથાનો નંબર લાગે છે. એમાં રાજકથા-સ્ત્રી કથા-ભોજનકથા અને દેશકથા એવા ભાગ રખાયા છે. કેટલાક આ પાછળનું રહસ્ય સમજ્યા વિના કહી દે છે કે જો આ ચાર જાતની વાત કરવાપણું જ ન હોય તો છઠ્ઠા ઇંદ્રિયનો કે મળેલ મુખનો ઉપયોગ જ શો છે? તો તો મુંગાપણું જ પ્રશંસનીય લેખાય! વસ્તુતઃ ઉપર જે ભાગ પાડ્યા છે એ પાછળ હેતુ તો એટલો જ છે કે વિનાકારણ કોઈપણ જાતના સ્વાર્થ કે હેતુ વગર, કામ ધંધો છોડી એ પાછળ જે કાળક્ષેપ કરવામાં આવે છે એ સામે અહીં લાલબત્તી ધરવામાં આવી છે. એ વસ્તુઓના ગુણ અવગુણની પિછાન કે તુલના કરવા સંબંધમાં કે અમુક હેતુ આશ્રયી એ અંગે પ્રેમ ધરવામાં કંઇ જ દૂષણ નથી. માનવજીવનમાં એ ચારે પ્રકારની કથાઓ અમુક પ્રમાણમાં તો અગત્ય ધરાવે છે એટલે એ સંબંધમાં અમુક પ્રકારના બંધન તો રહેવાના જ. બંધન છે એટલે વિચારણા પણ સંભવે જ. અહીં જે ઇશારો છે તે ' નવરા બેઠા નખોદ ' વાળનાર વર્ગ માટે જ છે. વિના કારણની કુથલી અંગે છે. પ્રમાદના મથાળા હેઠળ નકામી ચર્ચાજ આવી શકે છે. છેલ્લો પ્રકાર તે નિદ્રાનો-એ એવી અવસ્થા છે કે જેમાં ચેતનાશક્તિ સુષુપ્ત હોય છે એટલે પ્રમાદનું રાજ્ય પ્રવર્તે છે. તીર્થંકરદેવોએ નિદ્રા, નિદ્રા નિદ્રા પ્રચલા, પ્રચલા પ્રચલા અને થિણદ્ધીરૂપ પાંચ ભેદ બતાવ્યા છે. એમાં એક કરતાં બીજી અને એ કરતાં ત્રીજી વધારે કપરી છે. છેલ્લી થિણદ્ધીનો ભયંકર ઉલ્કાપાત મચાવનારી છે. એના પનારે પડવાથી ક્ષમાના અવતાર શ્રમણ પણ દારૂણ હીંસામાં હાથ બોળે છે અને છતાં પોતે રાત્રિયે શું કરી આવે છે એની દિ' ઉગ્યે ખુદ પોતાને પણ ભાળ હોતી નથી! આમ પ્રમાદની પરાકાષ્ટા નિદ્રાના આ અંતિમ પ્રકારમાં પૂર્ણ

સ્વરૂપે દ્રષ્ટિગોચર થાય છે, ભગવાન મહાવીર દેવે '**समयं मा पमाए**' જેવું ટંકશાળી વચન આલેખી, પોતાના સત્તાવીશ ભવનો નિચોડ રજુ કર્યો છે અર્થાત્ પ્રમાદના ઝોકે ચઢવાથી કેવી ચઢ- ઉતર કરવી પડી છે એનો અનુભવેલ સાર દર્શાવ્યો છે, તેમ જગતના જીવો એ કિંમતી સૂત્ર પાછળનો ભાવ બરાબર હૃદયમાં ઉતારી સ્વજીવનને એ દ્વારા નોતરાતા ભરતી ઓટોથી બચાવે એ ભાવદયા પણ નજર સામે રાખી છે. પ્રમાદના પ્રસંગો ઉપસ્થિત થતાં એમાં આપણે ભાન ન ભૂલીએ અને ધ્યેય પ્રતિની કૂચ ચાલુ રાખીએ એ જ અભ્યર્થના!

સંપૂર્ણ. **ચોકસી**

જિનશાસન–જ્યોતિર્ધર.

(૧)

જિનશાસન જ્યોતિર્ધર આત્મારામજી!
દર વર્ષે ઉજવીયે ઉત્સવ આજ જો;
ન્યાયાંભોનિધિ વિજયાનંદસૂરિ તણા,
સંસ્મરણો ઉર ધરતાં સરસે કાજ જો.
જિનશાસન જ્યોતિર્ધર આત્મારામજી મ.

(૨)

બ્રહ્મતેજ ક્ષત્રીય વંશે લઈ જન્મને,
ગણેશ–રૂપાની શોભાવી કાય જો;
પ્રેમ શૌર્ય–સાહસ નસ–નસમાં ઉતર્યાં,
જીવન રસ ઉલ્લાસભર્યું ઉભરાય જો.
યુગદૃષ્ટા યોગી શ્રી આત્મારામજી મ.

(૩)

જૈન–સમાજે રાગદ્વેષ જડ બંધનો,
એસહ પ્રસર્યા વાડાના વિસ્તાર જો;
મૂર્ત્ત સ્વરૂપે ધર્મ પ્રભુનો પારખ્યો,
શાસ્ત્રાભ્યાસે શોધ્યો સાત્ત્વિક સાર જો.
નૂતન તત્વ પ્રચારક આત્મારામજી મ.

(૪)

અપૂર્વ યોગે વીરચંદ્ર ગાંધી મળ્યા,
શિષ્ય બની તાત્ત્વિક સુણ્યો સંદેશ જો;
વિશ્વધર્મ પરિષદમાં વ્યાખ્યાનો કર્યાં,
વીરધર્મ ધ્વજ ફરકાવ્યો એ દેશ જો.
સૂર્ય સમા તેજસ્વી આત્મારામજી મ.

(૫)

જાગો દિવ્ય પ્રભાતે દેવી બંધુઓ!
જૈન જગત હીત અર્થે અર્પો પ્રાણ જો;
સાદી સેવા લઘુતામાં પ્રભુતા વસે,
વિશ્વ ઐકય છે મંગલ મોંઘી લ્હાણ જો.
શાશ્વત શાંતિપદ હો આત્મારામજી મ.

લે. સદ્‌ગત સાક્ષર,
મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ

વર્તમાન સમાચાર.

પરમગુરૂદેવ, પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી (આત્મારામજી મહારાજ) ની જન્મ જયંતી ચૈત્ર શુદ ૧ (જૈની શુદ ૨) બુધવારના રોજ શેઠ શ્રી સકરચંદભાઇ મોતીલાલભાઇ મુળજીની મળેલી આર્થિક સહાય વડે શ્રી પરમપવિત્ર શત્રુંજયગિરિ ઉજવવામાં આવી હતી. ગયા વર્ષ મુજબ દેવ ગુરૂભક્તિ (આંગી, પૂજા, વગેરેથી) કરવામાં આવી હતી. આ સભાનું સદ્‌ભાગ્ય છે કે દેવ ગુરૂ ભક્તિના આવા આત્મકલ્યાણ માટે માંગલિક પ્રસંગો પ્રાપ્ત થયા છે. બીજા લાભો સાથે આ આત્મિક લાભ સભ્યોને મળતો હોવાથી નવા સભાસદોની વૃદ્ધિ થતી જાય છે.

સુધારો—ગતાંકના પા. ૧૪૮ ના ૨૧મી લાઇનમાં શ્રુત-સ્થવિર શ્રીમાન્ આનંદસાગરસૂરિ વિરચિત ને બદલે "શ્રુત સ્થવિર વિરચિતા" એમ વાંચવું.

નમ્ર સૂચના—પ્રકાશક મહાશયો તરફથી આ સભાને મળેલા ભેટના ગ્રંથોનો સ્વીકાર સમાલોચના આવતા અંકમાં નામ સાથે આવશે. - તંત્રી

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશકઃ—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨. | વૈશાખ. | પુસ્તક ૪૩ મું.
વિક્રમ સં. ૨૦૦૨. | :: ઇ. સ. ૧૯૪૬ મે :: | અંક ૧૦ મો.

ઉન્નતિ–શૃંગે

મૂર્ખ ને ધીમાનકેરાં પુસ્તકો વાંચી રહ્યા,
કૉલેજ સ્કુલની ગહનતાથી ચિત્તને વિરમી રહ્યા;
જંજીર જીર્ણ રિવાજકેરી જગતને જકડી રહી,
આશ જો શૃંગે જવા નીચી નજર કરવી રહી.

જ્ઞાની ભલે સવિચાર વ્યયને તત્વજ્ઞાને તું સદા,
કિંતુ નિરર્થક ભાસતું એ જ્ઞાન તારું સર્વદા;
જો ન હિંમત હોય તમમાં ખેડવા વાણિજ્યને,
આરોહવા સરણી નીચેથી ટોચના સોપાનને.

જૂન વાણી વિચાર કંઇ છે જે ન ભૂંસાતા કદિ,
હો ભલે રીતિ ગમે તે રહેવું ઉદ્યત રાત દિ;
શ્રમ અગર વિરામમાં અંકાય મૂલ્ય યુવાનનું,
આરંભમાં કદિ ધારશો ના ટોચકેરા સ્પર્શનું.

બદલે ભલે ચાલુ રીતિ કિંતુ કદિ ના આવશે,
એ કાળ જ્યારે ઉન્નતિનો માર્ગ દુષ્કર ના હશે;
સફળતાની શ્રેણીનું સોપાન એક ન કાપશો,
તળની ભૂમિ સ્પર્શ્યા વિના શૃંગે કદિ ના પહોંચશો.

રચયિતા—ગોવિંદલાલ ક. પરીખ-કડી

" આંગન ફુલો બીછાઇ "

(રાગ કાફી ત્રીતાલ)

આંગન ફુલો બીછાઇ !
મૈયા તોરે આંગન ફુલો બીછાઇ ! !
વીર કુમર સુત જાઇ ! મૈયા તોરે ! !
ધન્ય ત્રિશલાદે ભારત માંહી !
તું વીર માત કહાઇ,
છપ્પન્ન દિગ્કુમરી હીલમીલકે,
નૃત્ય ગુણગાન મચાઇ. મૈયા તોરે. ૧

દિવ્ય દુંદુભી ગગને બાજત,
મંદ સુવાસ બહેકાઇ,
દિવ્ય પ્રકાશ ભયો નારકીએ,
અવનીતલ હરખ ભરાઈ. મૈયા તોરે. ૨

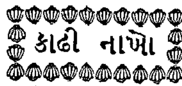
દેવ દેવી ઇંદ્રાદિક મીલ કર,
મેરુશિખર પર જાઈ,
ક્ષીરોદકસે નવણ કરાવત,
મહાવીર ગોદ બીઠાઇ. મૈયા તોરે. ૩

ક્ષત્રીયકુંડમેં જન્મ મહોત્સવ,
ઘર ઘર બજત બધાઇ,
જય જયકાર કરત નર નારી,
સિદ્ધારથ ઘર આઇ. મૈયા તોરે. ૪

પોઢત વીર કુમર પારણીએ,
નયને નિંદ ભરાઇ,
જાગત જગવત વીર જગતકો,
" વૈરાટી " નિંદ ઉડાઇ. મૈયા તોરે. ૫

ઝવેરીવાડ
વૈરાટી નિકેતન
અમદાવાદ

ઝવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી.

કાઢી નાખો

લેખક-આ. શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ.

સંગ્રહશીલ આત્મા અનાદિ કાળથી નકામી વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરતો આવ્યો છે. કેવળ નકામી જ હોય તો કાંઇ હરકત નહિં પણ આ તો નકામી અને વળી પોતાની અનંત જ્ઞાનાદિ સાચી સંપત્તિની વિનાશક હોય છે. અજ્ઞાની આત્મા જાણતો નથી કે જડાત્મક વસ્તુએ મારું કેટલું નુકસાન કર્યું છે. આત્માની સાચી સંપત્તિ અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંત ચારિત્ર, અનંતવીર્ય, અનંતસુખ અને અનંત જીવનનો અત્યંત નાશ કર્યો છે. આત્માની જાણવાની અનંતી શક્તિ છે છતાં એક ઘડી પછી શું થશે તે પોતે જાણતો નથી. આત્માને નિરંતર જાણવાની ઇચ્છા રહ્યા કરે છે; કારણ કે જાણવું તે તેનો ખાસ ધર્મ છે એટલે તેને ન જણાય ત્યાં સુધી મુંઝાયા કરે છે. કર્મના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે પોતાને સંતોષ થાય તેવું સાચું અથવા તો ખોટું જાણે એટલે શાંતિ મનાવે છે. અણુજાણુ આત્મા એક બીજાને પૂછીને પોતાની જાણવાની ઇચ્છાને સંતોષે છે. જેમ એક આંધળો માણસ બીજા આંધળાને આંખથી જણાતા જગતની માહિતી પૂછે, તેમ એક અજ્ઞાની બીજા અજ્ઞાનીને તાત્વિક વસ્તુની માહિતી મેળવવા પૂછે છે પણ જો આંધળો માણસ આંખથી દેખાતા જગતને સાચી રીતે વર્ણવી શકે તો જ અજ્ઞાની જીવ બીજા અજ્ઞાનીને તાત્વિક વસ્તુ સમજાવી શકે. દેખતા માણસની પાસેથી સાંભળીને આંધળો આંધળાને સ્વકલ્પના-મિશ્રિત કાંઇક કહી શકે છે તેમ જ્ઞાની પુરુષોનાં વચનને સાંભળીને કે વાંચીને અજ્ઞાની જીવ બીજા અજ્ઞાનીને વસ્તુને સાચી રીતે જાણ્યા સિવાય પણ સ્વબુદ્ધિકલ્પનાથી સમજાવે છે કે જેમાં અર્ધસત્ય અથવા તો અસત્યની છાયા રહેલી હોય છે.

અજ્ઞાનીઓથી ન સમજી શકાય તેવો કોઈ દુઃખદ અથવા તો સુખદ પ્રસંગ અચાનક આવીને ઉપસ્થિત થાય છે ત્યારે માનવીઓ એમ કહેતા નજર આવે છે કે પ્રભુ જાણે, કાંઇ સમજી શકાતું નથી કે આમ અચાનક કેવી રીતે બની ગયું. પ્રભુની લીલા અપાર છે, કોઇપણ કળી શકે તેમ નથી. આમ બોલનારમાં જાણવાની અને સમજવાની શક્તિ છે. દરેક ક્ષણમાં પરિવર્તિત સંસારની પરિસ્થિતિને સાચી રીતે જાણી શકે છે. તોયે જે એમ કહે છે કે પ્રભુ જાણે તે તેની સ્વસંપત્તિની કંગાલીઅત જ કહી શકાય. અને તે કંગાળીઅત ખોટી અને નકામી વસ્તુઓના સંગ્રહથી જ થએલી હોય છે. ધનપતિ અને ધનહીનને જનતા શ્રીમંત અને કંગાળ તો કહી શકે છે પણ ધનવાળાને માણસ અને ધનહીનને પશુ નથી કહી શકતી. બંનેને દુનિયા મનુષ્ય તરીકે તો ઓળખવાની જ. તેવી જ રીતે સર્વ કર્મક્ષય થવાથી સાચી અને સંપૂર્ણ સમ્યગ્-દર્શનાદિ સ્વસંપત્તિને પ્રાપ્ત કરનાર અને સર્વ કર્મોના ગાઢતમ આવરણને લઇને પોતાની સાચી સંપત્તિથી વંચિત આ બંનેને જ્ઞાની જગત આત્મા તરીકે તો ઓળખશે જ. કર્માધીન આત્મા શક્તિમાં તો શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપ છે પણ અજ્ઞાનતાથી સુખના સાધન સમજીને પૌદ્ગલિક વસ્તુઓના સંગ્રહ અને ભોગથી જડ

મેળવી સુખી થઈશું એવી ભાવનાવાળા કેવળ બાહ્ય ત્યાગ જ કરી શકે છે. બાકી તેમની વૃત્તિઓમાં તો પૌદ્‌ગલિક સુખના ભોગની ભાવના રહેવાથી અંતરંગથી વસ્તુઓને છોડી શકતા નથી જેથી કરીને બાહ્ય સંગ્રહ વગર પણ કર્મનો સંગ્રહ તો કર્યા જ કરે છે કે જે એક બાહ્ય સંગ્રહસ્વરૂપ દેહ ધન, સંપત્તિ આદિનું ખાસ કારણ છે. કેવળ બાહ્યથી વસ્તુ છોડનાર, મોહની શીખવણીથી છોડેલી વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરનાર બીજાઓની અવગણના કરે છે, આદર-સત્કાર મેળવી પોતાની પ્રશંસા સાંભળવાની ઇચ્છાથી જનતામાં તેમને હલકા બતાવીને પોતાની ઉત્તમતા જાહેર કરે છે. આવી વર્તણુક તેમનું પુદ્‌ગલાનંદીપણું તથા સંગ્રહશીલતા સૂચવે છે; કારણ કે બીજાનો તિરસ્કાર, અદેખાઈ, અસહિષ્ણુતાને લઇને થાય છે અને પોતાનાં વખાણ કરાવવાની ઇચ્છા અભિમાનને અંગે હોય છે. આ બંને દ્વેષના અંગ છે અને પોતાની પ્રશંસા સાંભળી પ્રસન્ન થવું તે વિષયાસક્તિપણું હોવાથી રાગનું અંગ છે, એટલે રાગ દ્વેષના પરિણામને લઇને તેણે ભલે બાહ્યની ગમે તેટલી વસ્તુ છોડી હોય છતાં દર્શનમોહનીયના પ્રભાવથી કર્મનો કચરો ભેગો કરે છે. જો કે તે જરૂરત પડવા છતાં પણ છોડેલી વસ્તુઓ ન વાપરીને અને બીજી રીતે પણ કષ્ટ વેઠીને પુન્ય ઉપાર્જન કરે છે છતાં તે પણ કચરો જ હોવાથી આત્મા મલિન થાય છે પણ શુદ્ધ થઇ શકતો નથી. જીવ વિશેષના અધ્યવસાયને આશ્રયીને પુન્યબંધ બે પ્રકારે થાય છે. એક તો મોહને નિર્બળ બનાવનાર જ્ઞાની પુરુષો આત્મશુદ્ધિની જ દૃષ્ટિથી અશુભના સ્વતઃ ઉદયથી થવાવાળા કષ્ટોને અને શુદ્ધિના હેતુથી ક્રિયાનુષ્ઠાન કરતાં ઉદીરણા ઉદયથી ઉત્પન્ન થવાવાળા કષ્ટોને સમભાવે સહન કરતાં ભવસ્થિતિ પાકવાને કાંઇક વિલંબ હોવાથી જે કાંઇ પુન્ય કર્મ બાંધે છે તે તેમને આત્મવિકાસનું કારણ બને છે માટે તે કચરો નથી; પણ મોહની સત્તા નીચે દબાયેલો અને તેની આજ્ઞાને માથે ધારણ કરીને તેની શીખવણી પ્રમાણે વર્તનારો અજ્ઞાની જીવ પુદ્‌ગલાનંદીપણે વિષયાસક્તિથી બાહ્ય ત્યાગ તથા કષ્ટાનુષ્ઠાન કરીને જે કાંઇ પુન્ય ભેગું કરે છે તે વિલાસનું કારણ બનવાથી કચરા તરીકે કહેવાય છે, કારણ કે તેનાથી આત્મા મેલો જ થાય છે. મોહની સત્તામાંથી મુક્તિ મેળવીને અમુક અંશે સ્વતંત્ર બનનાર આત્માની સંગ્રહની ભાવના ભૂસાઇ ગયેલી હોવાથી તેમને સંગ્રહશીલ આત્માઓ ઉપર દ્વેષ હોતો નથી એટલે તેમની અદેખાઇ કરતા નથી તેમજ જનતામાં તેમને હલકા અને પોતાને ઉત્તમ જણાવતા નથી; કારણ કે તેમને અભિમાન ન હોવાથી પોતાની પ્રશંસાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઇને દુઃખી કરતી નથી. કદાચ વસ્તુસ્વરૂપની વિચારણાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય તો તેનો સંગ્રહ ખોટો છે અને સંગ્રહશીલ આત્માઓ સાચી સંપત્તિ મેળવવાના અનધિકારી છે ઇત્યાદિ સમભાવે વર્ણન કરે છે.

આ પ્રમાણે ઉપર આત્માને જે સંગ્રહશીલ કહેવામાં આવ્યો છે તે ખાસ તો કર્મની અપેક્ષાને લઇને છે. બાહ્યથી નવો સંગ્રહ તો ઘણાય નથી કરતા અને જૂનો સંગ્રહ કાઢે છે, છતાં શુભાશુભ કર્મનો સંગ્રહ તો કરે જ છે એટલે બાહ્યથી વસ્તુ છોડનાર પણ સંગ્રહશીલ તો કહેવાય જ છે. જ્યાં સુધી કર્મનો સંગ્રહ થયા કરે છે ત્યાંસુધી આત્મા શુદ્ધ બનીને પોતાના ગુણોનો વિકાસ કરી શકતો નથી. જડાસક્ત પુદ્‌ગલાનંદી પણ બાહ્ય વસ્તુ છોડે છે છતાં રાગદ્વેષની પરિણતીની તીવ્રતાને લઇને પાંચે ઇંદ્રિયોમાં આસક્ત હોવાથી કોઇપણ ઇંદ્રિયની વિષયાસક્તિ પોષવાને માટે અજ્ઞાની જડાસક્ત જીવો આનંદ મનાવે તેવા પુદ્‌ગલાનંદીપણાના

કવિ કેમ થવાય ?

લેખક—મુનિરાજશ્રી ધુરંધરવિજયજી મહારાજ.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૩૩ થી ચાલુ.)

(૨) મધ્યમ સ્થિતિના કવિઓ—જેઓ પ્રાથમિક સ્થિતિમાં પ્રસિદ્ધ કવિઓના કાવ્યોને વાંચે છે, તે વાંચતા ચિત્તમાં ચમત્કાર અનુભવે છે, કાવ્યમાં રસ ધરાવે છે, કાવ્ય કરનારાઓના પરિચયમાં આવે છે, ને તેથી તેઓને એમ થાય છે કે આપણે પણ કાવ્ય કરીએ, કવિતા રચીએ. તેઓ શરુઆતના પ્રયત્નોમાં ખાસ વિશિષ્ટ સંગત અર્થ વગરના કાવ્યો રચે છે. પૂર્વ કવિઓના કાવ્યોની છાયા લઇને કાવ્યો બનાવે છે. ને તેમ કરતાં કરતાં અમુક સમય જતાં ઠીક ઠીક શક્તિને મેળવે છે. મધ્યમ વર્ગને રંજિત કરે તેવી રચનાઓ પણ કરે છે.

વાંક્યાર્થ વગરની રચના આ પ્રમાણે—

પ્રભુતા વિભુતા ગુરુતા ભીરુતા,
સમતા મમતા ધરતા વરતા;
જમતા ભમતા પડતા રડતા,
રમતા ગમતા હસતા વસતા.
(તોટક)

એ ને એ પ્રમાણે પ્રથમ પ્રયત્નોમાં એક સરખા જણાતા તે તે છન્દોમાં બંધબેસતાં રુચિકર જણાતાં શબ્દોની ગોઠવણી કરાય છે. પછીથી છાયા લઇને કાવ્ય કરાય છે.

છાયા કાવ્યનું ઉદાહરણ—

'જેણે કીધી સકલ જનતા નીતિને જાણનારી,
ત્યાગી રાજ્યા-દિકવિભવને જે થયાં મૌનધારી;
વ્હેતો કીધો સુગમ સબળો મોક્ષનો માર્ગ જેણે,
વન્દું છું તે ઋષભજિનને ધર્મધોરી પ્રભુને.'
॥૧॥ (મંદાક્રાન્તા)

એ શ્લોકની છાયા ગ્રહણ કરી તેને સ્થાને આ પ્રમાણે બનાવે—

'જેણે આ સમયે સમસ્ત જનને,
સન્નીતિને શીખવી,
રાજ્યાદિ પરિવારને ત્યજી થયાં,
જે સંયમી વૈભવી;
સ્થાપી' તીર્થ પ્રવર્તમાન કરતાં,
જે મુક્તિના માર્ગને,
તે શ્રી ધર્મધુરન્ધરાદિ જિનને,
વન્દું ત્રિધા ભક્તિએ.
॥ (શાર્દૂલ)

તે તે ગ્રન્થોના સ્તોત્રો વગેરેના ભાષાનુવાદો વગેરે પણ આ પ્રકારમાં આવે છે.

(૩) અધમ સ્થિતિના કવિઓ—જેઓમાં રસવૃત્તિ સાધારણ હોય છે ને સ્વાર્થ સવિશેષ હોય છે. તેઓ પ્રાચીન તથા સમ-

---

પોષક પ્રસંગો ઉપસ્થિત કરીને ધર્મ માને છે અને મનાવે છે, તે મોહનું દાસપણું સૂચવે છે; માટે તે જડાત્મક વસ્તુઓમાં સંગ્રહના સંસ્કારથી મુકત થયો નથી. એટલે તેનું સંગ્રહશીલપણું ન ભુંસાવાથી આત્મસંપત્તિ મેળવવાનો અનધિકારી છે. વસ્તુસ્થિતિ આવી હોવાથી જેમ બને તેમ જડાત્મક બાહ્ય વસ્તુનો ત્યાગ કરીને આત્મગુણબાધક જડાત્મક કર્મનો સંગ્રહ કાઢી નાખવા મોહના દાસપણામાંથી મુકાઈ જવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે.

કાલીન કવિઓની પ્રશંસા, ને તે કવિઓને કાવ્યથી મળેલા લાભ આદિ સાંભળી કાવ્ય કરવા પ્રેરાય છે. તેઓના પ્રાથમિક પ્રયત્નોમાં જેમ તેમ કરી મહા મુશીબતે નાના નાના છન્દોમાં સાધારણ શ્લોકો રચે છે. સારા કવિઓની કૃતિઓમાં શબ્દો-પદો વગેરે ફેરવીને પોતે બનાવેલ છે એવું અભિમાન ધરાવે છે. ને છેવટે સાધારણ-ચમત્કાર વગરના શ્લોકો બનાવે છે.

મહામહેનતે રચેલુ સાધારણ કાવ્ય- એક નાના ગામમાં ચાર બ્રાહ્મણો રહેતા હતા. શબ્દ રૂપાવલી વગેરે સાધારણ અભ્યાસ કરેલ. તેમની આજીવિકા ઠીક ઠીક ચાલતી હતી. એકદા તેમણે સાંભળ્યું કે રાજા ભોજ વિદ્વાનની કદર કરે છે. એક શ્લોકની એક લાખ સોના-મહોર આપે છે. આ સાંભળી ચારે ભેગા થઇ ધારા નગરીના પાદરમાં આવ્યા. એક સુંદર વડ-વૃક્ષની છાયામાં બેસી રાજા ભોજને સંભળાવવા શ્લોક બનાવવા લાગ્યા. ઘણી મહેનતે ચારે જણાએ મળી અનુષ્ટુપ્ શ્લોકના બે પાદ એટલે અર્ધો શ્લોક રચ્યો તે આ પ્રમાણે—

भोजनं देहि राजेन्द्र !, घृतसूपसमन्वितम् ॥

ભોજરાજ! ભોજન દીયો, ઘો ચોખા ઘી દાળ ॥

કહેવાનું સર્વ આ અર્ધ શ્લોકમાં પતી ગયું. નવીન કલ્પના કે શક્તિ ન હતી કે તેઓ શ્લોક પૂરો કરી શકે, ને શ્લોક પૂરો ન થાય તો ઇનામ મળે નહિં એટલે વિચાર કરતાં બેઠા હતાં તેટલામાં કવિ કાલિદાસ ત્યાંથી નીકળ્યાં. ચારેને જોઇ પૂછયું કે કયાંના છો ને શું વિચાર કરો છો ? ચારેયે વસ્તુસ્થિતિ જણાવી એટલે આગળનો અર્ધશ્લોક કાલિદાસે પૂરો કરી આપ્યો. નીચે પ્રમાણે-

माहिषं च शरच्चन्द्र-चन्द्रिकाधवलं दधि ॥ १ ॥

શારદ શશિ જ્યોત્સના સમું,
દહીં મહિષીનું મનોહાર ॥ ૧ ॥

આ અને આવી જાતના કાવ્યો તે તદ્દન સાધારણ કોટિના ગણાય છે.

શબ્દોના ફેરફારથી બનાવાતા કાવ્યો—

आदिमं पृथिवीनाथ-मादिमं निष्परिग्रहम् ॥
आदिमं तीर्थनाथञ्च, ऋषभस्वामिनं स्तुमः ॥१॥

એનો ફેરફાર કરી નીચે પ્રમાણે રચે-

प्रथमं पृथिवीपाल-मग्रिमं निरवग्रहम् ॥
प्रथमं तीर्थनेतारं, नाभेयं समुपास्महे ॥१॥

અથવા—

જેણે કીધી સકલ જનતા નીતિને જાણનારી-
(કીધાં જેણે નિખિલજનને ન્યાયનાં જ્ઞાનવાળાં)
ત્યાગી રાજ્યા-દિક વિભવને જે થયાં માનધારી
(છોડી સર્વે ધન સ્વજનને સંયમી જે બન્યાં હાં)
વ્હેતો કીધો સુગમ સબળો મોક્ષનો માર્ગે જેણે,
(ચાલ્યા જેથી સરસ મધુરાં મુક્તિના રાજરસ્તા)
વન્દું છું તે ઋષભ જિનને ધર્મધોરી પ્રભુને.
(પૂજું પ્રેમે પ્રથમ પ્રભુને ધર્મ ધુરન્ધરાં હાં)

એ પ્રમાણે શબ્દોનો ફેરફાર કરેલા કાવ્યો જાણવા.

ચમત્કાર વગરના સાધારણ શ્લોકો—

જઇ ગામમાં શાક ને લોટ લાવો,
વળી ઘી તથા તેલ ને શુદ્ધ માવો;
પછી ખાઇ ને ગાન ગાઓ બજાવો,
પડે રાત તો પાથરી સૂઇ જાવો. ૧

ન ચિન્તા કરો કાલની શું થવાનું ?,
થવાનું થવાનું ખરેખર થવાનું;
હશે તેનું જાશે ન તેનું શું થાશે ?,
બની શેઠ બન્દા મજેથી જ ખાશે. ૨

અમારું તમારું તમારું અમારું,
નથી કોઇનું કાંઇ તો શું તમારું;
મળે જ્યાંથી જે તે બધું લઇ જવાનું,
પછી મોજથી ખાઇ પીને સૂવાનું. ૩

શ્રમણોપાસક ધર્મભાવના

લેખક—આ. શ્રી વિજયપદ્મસૂરિ.

પરમ કરુણાનિધાન પ્રભુશ્રી તીર્થંકર દેવે સમવસરણમાં દેશના દેતાં જણાવ્યું કે-માનવ જીવન એ સામાન્ય વસ્તુ નથી; કારણ કે તે દશ દૃષ્ટાંતે કરીને દુર્લભ છે. તેની સફળતાને માટે એટલે મુક્તિપદ મેળવવાને માટે પહેલા નંબરનો સ્ટીમરના જેવો જલ્દી મુક્તિપદ પમાડે તેવો માર્ગ એ છે કે પાંચ મહાવ્રતોની આરાધનારૂપ સર્વવિરતિ ચારિત્ર ધર્મની આરાધના કરવી, અને બીજા નંબરનો વ્હાણના જેવો દીર્ઘકાલે (ઘણા ટાઈમે) મુક્તિપદ પમાડે તેવો માર્ગ એ છે કે-બાર વ્રતોને આરાધનારૂપ દેશવિરતિ ધર્મની આરાધના કરવી એક માણસ સ્ટીમરમાં બેસે તો જલ્દી ઇષ્ટ નગરે પહોંચે, અને વહાણમાં બેસે તો ઇષ્ટ નગરે પહોંચતાં તે કરતાં (સ્ટીમરમાં બેસીને મુસાફરી કરનાર પુરુષ કરતાં) વધારે વખત લાગે છે. એમ સર્વવિરતિની પરમ ઉલ્લાસથી આરાધના કરનાર ભવ્ય જીવો જલ્દી મુક્તિપદ પામે એટલે મોડામાં મોડા ત્રીજે ભવે મોક્ષપદ પામે, અને દેશવિરતિની આરાધના કરનાર ભવ્ય જીવો મોડામાં મોડા આઠમે ભવે તો જરૂર મોક્ષપદ પામે. આ બાબતમાં શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મહારાજે શ્રી યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-च्युत्वोत्पद्य मनुष्येषु भुक्त्वा भोगान् सुदुर्लभान्। विरक्तो मुक्ति-

---

આ અને આવા પ્રકારના કાવ્યો તે ચમત્કાર વગરના તદ્દન સાધારણ કોટિના કહેવાય છે. કોઈ તે તે પ્રસંગમાં તેવા વર્ણનના શ્લોકો આવ્યા હોય અને પ્રસંગને લઈને ચમત્કાર ઉત્પન્ન કરતાં હોય તો તેમાં ઉત્તમ કાવ્યપણું પણ સંભવે છે. પણ સાધારણ રીતે તેને સાધારણ કાવ્ય જ ગણવામાં આવે છે. એ રીતે ત્રણ પ્રકારના કવિઓ પ્રયત્નથી નીપજે છે.

કવિત્વ ને અયોગ્ય જીવો—

જેઓ કેવળ શુષ્ક વ્યાકરણ શાસ્ત્ર ગોખ્યા કરે છે. પ્રકૃતિ ને પ્રત્યય, સમાસ ને વિગ્રહ, શબ્દરૂપ ને ધાતુરૂપ, તદ્ધિત ને કૃદન્ત, ગણપાઠ ને ધાતુપાઠ વગેરેમાં જ રચ્યાપચ્યા રહે છે. કોઈપણ શબ્દ કે વાક્ય આવે ત્યારે તેને તોડવા ફોડવા માટે જેઓ તૈયાર હોય છે. શબ્દના રૂપ રૂપાન્તરો સિવાય જેમને બીજા વિચાર જ આવતા નથી.

જેઓ પર્વત-ધૂમાડો-અગ્નિ-રસોડું-ઘટ-પટ-દંડ-ચક્ર-દોરી-કાર્ય-કારણ-હેતુ-હેત્વાભાસ વગેરેની વિચારણારૂપ બુદ્ધિને કર્કશ કરી તર્કશાસ્ત્રમાં લીન રહે છે. જેઓ મોટા મોટા પરિષ્કારો કંઠે રાખી બીજાને હરાવવામાં જ સર્વસ્વ માની રહ્યા છે.

'જેઓ शास्त्रेषु भग्नाः कवयो भवन्ति' (જેઓની મતિ શાસ્ત્રોમાં ન્યાય-વ્યાકરણ વગેરેમાં નથી ચાલતી તેઓ કવિ બને છે) 'रण्डागीतानि काव्यानि' (કાવ્ય એ તો રાંડીરાંડના ગીત છે) વગેરે સાહિત્યશાસ્ત્રની નિન્દા સાંભળીને ઠગાયા છે, કાવ્યથી ઉદ્વિગ્ન બન્યા છે, કાવ્યથી દૂર દૂર ભાગે છે, જેઓ નીરસ છે. જેના મનમાં રસની લહેર પણ કોઈ વખત આવી નથી કે આવતી નથી.

તે સર્વ આ કાવ્યશક્તિ માટે અસાધ્ય છે, અનધિકારી છે; માટે કવિ બનવા માટે રસવૃત્તિનો વિકાસ એ અનન્ય છે. (ચાલુ)

माप्नोति, शुद्धात्मान्तर्भवाष्टकम् ॥ ૧ ॥ (શ્લોક. ૧૫૫ ॥ ત્રીજા પ્રકાશમાં) એટલે મહા પ્રભાવશાળી નિર્મલ શ્રાવક ધર્મની વિધિપૂર્વક ઉલ્લાસથી આરાધના કરનાર ભવ્ય–શ્રાવકોમાંના કેટલાએક શ્રાવકો જેવી જેવી આરાધના કરી હોય તે પ્રમાણે વૈમાનિક સ્વર્ગ તરીકે ઓળખાતા એવા સૌધર્માદિ દેવલોકમાં ૧ ઇંદ્રપણું, ૨ સામાનિક દેવપણું, ૩ ત્રાયસ્ત્રિંશ દેવપણું, ૪ પારિષદ્ય દેવપણું, ૫ લોકપાલ દેવપણું વિગેરેમાંની કોઇ પણ સ્થિતિને પામે છે. એટલે દેશવિરતિવંત શ્રાવક જો દેવલોકમાં જાય તો વૈમાનિક દેવ જ થાય. તેમાં પણ આભિયોગિક દેવપણું વિગેરે હલકા દેવપણું તો પામે જ નહિ. ત્યાં દેવપણામાં પણ તેને કોઇ પણ જાતની સુખના સાધનોમાં લગાર પણ ઓછાશ હોતી નથી; કારણ કે પાછલા માનવભવમાં દેશવિરતિની આરાધના કરીને પુણ્યાનુબંધીપુણ્યની જે ઘણી મૂડી એકઠી કરેલી છે તેને અહીં પણ ભોગવે છે. દેવલોકનું આયુષ્ય પૂરું કરીને તે (શ્રાવકનો જીવ) અહીં ઉત્તમ સામગ્રી સહિત મનુષ્યભવ પામીને, સંયમની નિર્મલ આરાધના કરીને મુક્તિપદને પામે. આ વખતે કેટલાએક શ્રાવકો કદાચ મુક્તિપદ ન પામે તો હવે પછીના બીજા સારા સારા દેવભવ અને મનુષ્યના ભવ કરીને છેવટે આઠમા ભવે તો જરૂર સિદ્ધિપદને પામે. જેમાં શુદ્ધ સ્વરૂપી શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુને દેવ તરીકે માનવાનું હોય, અને કંચન–કામિનીના સંગથી તદ્દન અલગ રહેનારા, મહાવ્રતધારી, શાંત, સદ્‌ગુણી શ્રમણ નિર્ગ્રંથ મહાત્માઓને ગુરુ તરીકે માનવાનું હોય; તથા શ્રી વીતરાગ દેવે ફરમાવેલ અહિંસા, સંયમ, તપોમય નિર્મલ ધર્મને માનવાનું હોય. આવું શ્રાવકપણું પ્રબલ પુણ્યશાળી ભવ્ય જીવો જ પામી શકે. માટે એવા શ્રાવકપણાની પ્રશંસા કયા વિવેકી અને બુદ્ધિશાળી ભવ્ય જીવો ન કરે ? અર્થાત્ સર્વ કોઇ આવા નિર્મળ શ્રાવકપણાની જરૂર પ્રશંસા કરે. કહ્યું છે કે–**जिनो देवः कृपा धर्मो गुरवो यत्र साधवः ॥ श्रावकत्वाय कस्तस्मै, न श्लाघेताविमूढधीः** ॥ ૧ ॥ કર્મશાસ્ત્ર(પંચસંગ્રહ વિગેરે)ના વિચાર પ્રમાણે કર્મોના વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમથી આવી ઉત્તમ સ્થિતિ પામી શકાય, એટલે અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાયના ક્ષયોપશમથી દેશવિરતિ ગુણ પ્રગટ થાય, એમ સામાન્યથી કહી શકાય. અને વિસ્તારથી એમ કહી શકાય કે આ જીવ જ્યારે આયુષ્ય કર્મ સિવાયના સાતે (૭) કર્મોની સ્થિતિ ઓછી કરતાં કરતાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે કરીને ન્યૂન (ઓછી) એક કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ રાખે ત્યારે ગ્રંથિભેદ કરી સમ્યક્ત્વ ગુણ પામે. ત્યાર બાદ બાકી રહેલાં એથી નવ પલ્યોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ ઓછી થાય ત્યારે દેશવિરતિ ગુણ પ્રકટ કરે. કહ્યું છે કે:–**सम्मत्तम्मिउ लद्धे, पलियपुहुत्तेण सावओ हुज्जा । चरणोवसमखयाणं, सागरसंखंतरा हुंति** ॥ ૧ ॥ એ પ્રમાણે દેશવિરતિ ગુણને પ્રકટ કરવામાં કર્મોનો ક્ષયોપશમ કારણ છે, એમ જણાવીને કયા કયા સાધનોની સેવનાથી તે ક્ષયોપશમ (ક્ષય, ઉપશમ) થાય; તે જરૂર જણાવવું જોઇએ. તે બીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી. (૧) દ્રવ્ય, (૨) ક્ષેત્ર, (૩) કાલ, (૪) ભાવ, (૫) ભવ આ પાંચ કારણોમાંના કોઈ પણ કારણને લઇને કર્મોનો ક્ષયોપશમ, ક્ષય, ઉપશમ થાય (તેમજ કર્મોનો ઉદય પણ થાય) આ બાબતમાં કહ્યું છે કે:–**उदयक्खयखओवसमो–वसमा जं च कम्मुणो भणिया । दव्वं खित्तं कालं, भावं भवं च संपप्प** ॥ ૧ ॥

પ્રશ્ન–દ્રવ્યના નિમિત્તે કર્મનો ઉદય, ક્ષયોપશમ વિગેરે કઇ રીતે થાય ?

ઉત્તર–બ્રાહ્મી શંખાવલી આદિ ઔષધિ

ખાવાથી બુદ્ધિનો વિકાસ (વધારો) થાય એટલે જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થવામાં બ્રાહ્મી વિગેરે કારણ છે.

એ પ્રમાણે દહીં વિગેરે પદાર્થો ખાવાથી દર્શનાવરણીય કર્મનો ઉદય થાય. તથી ઉંઘ આવે. શ્રેયાંસકુમારને પ્રભુના દર્શનથી અને આર્દ્રકુમારને શ્રી આદિનાથની પ્રતિમાના દર્શન કરવાથી મતિજ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ થયો, જેથી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. સિજ્જંભવસૂરિજી મહારાજને શ્રી શાંતિનાથના બિંબને જોવાથી અનંતાનુબંધી આદિનો ક્ષયોપશમ થયો, ને સમ્યગ્દર્શન ગુણ પ્રગટ્યો.

પ્રશ્ન:–ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ અને ભવ નિમિત્તે કર્મનો ક્ષયોપશમ વિગેરે કઇ રીતે થાય ?

ઉત્તર—(૨) શ્રી સિદ્ધાચળ વિગેરે તીર્થોમાં ત્યાંના ક્ષેત્રના પ્રભાવે દાનાન્તરાયાદિ કર્મોનો ક્ષયોપશમ થાય, જેથી દાન, શીલ, તપ વિગેરેની આરાધના કરવામાં ત્યાં વધારે ઉલ્લાસ દેખાય. જ્યાં તેવું ન દેખાય, ત્યાં તે ક્ષેત્રના નિમિત્તે તે કર્મનો ઉદય હોય. ક્ષયોપશમના કારણોની માફક જ કર્મના ક્ષય અને ઉપશમનાં કારણો સમજવા તેવા છે. (૩) પર્યુષણાદિ ઉત્તમ કાલના પ્રભાવે વીર્યાન્તરાયાદિ કર્મોનો ક્ષયોપશમ થાય, જેથી તેવા અવસરે ધર્મારાધનામા વીર્યોલ્લાસ વધારે હોય છે વિગેરે. (૪) શ્રી મરુદેવા માતાને અને શ્રી ભરત મહારાજાને ઉત્તમ ભાવ (અનિત્યાદિ ભાવના) જાગતાં કેવલજ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોનો ક્ષય થયો, જેથી કેવલજ્ઞાન વિગેરે આત્મિક ઋદ્ધિ પામ્યા વિગેરે. (૫) દેવભવમાં અને નરક ભવમાં સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને તે તે ભવરૂપ નિમિત્તને લઇને જ અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્માદિનો ક્ષયોપશમ થાય, જેથી તેઓ અવધિજ્ઞાન વિગેરે પામે. આમાંથી સમજવાનું એ કે-ઉત્તમ દ્રવ્યાદિની સેવના કરવી જોઇએ. કરુણાનિધાન શ્રી મહાવીર દેવે બે પ્રકારનો ધર્મ ફરમાવ્યો છે (૧) સર્વવિરતિ ધર્મ (૨) દેશવિરતિ ધર્મ. તેમાં સર્વવિરતિ ધર્મમાં સંપૂર્ણ રીતે આરંભાદિ આશ્રવોને છોડવાનું હોય છે. અને તે પરમ શાંતિને જલ્દી પામવાનું અપૂર્વ સાધન છે. આવી રાગ, દ્વેષ, મદ અને મોહ વિનાની ત્યાગ દશાને પામેલા આસન્નસિદ્ધિક ભવ્ય જીવો ભલેને ઘાસના સંથારા ઉપર બેઠા હોય, તોપણ જે આનંદ અને સુખ ભોગવે છે તેવું સુખ ઇંદ્ર અને ચક્રવર્તી રાજાઓને પણ હોતું નથી. કહ્યું છે કે " नैवास्ति देवराजस्य, तत्सुखं नैव राजराजस्य । यत्सुखमिहैव साधोर्लोकव्यापाररहितस्य ॥ १ ॥ तणसंथारनिसण्णोऽवि, मुणिवरो भट्ठरागमयमोहो ॥ जं पावइ मुक्तिसुहं, कत्तो तं चक्कवट्टीवि ॥ २ ॥ " આવો વિચાર કરીને પૂરેપૂરા ઉલ્લાસથી ઘણાંએ ભવ્ય જીવો સર્વવિરતિ ચારિત્ર ધર્મને સાધે છે, અને તેમ કરવાને અસમર્થ એવા ભવ્ય જીવો સર્વવિરતિના રાગી બનીને બાર વ્રતની આરાધના કરવા સ્વરૂપ દેશવિરતિ ધર્મની સાધના કરે છે. શ્રાવક જીવનને સંતોષમય બનાવવા માટે અને મર્યાદિત કરવાને માટે વિરતિ ધર્મની આરાધના એ અપૂર્વ સાધન છે. વ્યાજબી જ છે કે જેમ વાડ કરીએ તો ખેતરમાં ઉગેલું ધાન્ય સચવાય, તેમ શક્તિને અનુસારે બારે વ્રતોની આરાધના કરવાથી શ્રાવક જીવન નિર્દોષપણે જળવાય તથા આકરા કર્મબંધથી બચાય, અને બંને ભવ સફલ કરી શકાય. આ ઇરાદાથી બારે વ્રતોનું ટૂંકામાં સ્વરૂપ જણાવવું જરૂરી છે. તે આ પ્રમાણે ૧ સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતવિરમણવ્રત. ૨ સ્થૂલ મૃષાવાદવિરમણવ્રત. ૩ સ્થૂલ અદત્તાદાનવિરમણવ્રત. ૪ સ્થૂલ મૈથુનવિરમણવ્રત. ૫ સ્થૂલ પરિગ્રહવિરમણવ્રત. ૬ દિશિ પરિમાણવ્રત. ૭ ભોગોપભોગ પરિમાણવ્રત. ૮ અનર્થદંડ

સામયિક ચેતવણી.

અનુ-' અભ્યાસી '

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં કહ્યું છે કે—

अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम् ॥

અર્થાત્ તું સુખ રહિત તેમજ ક્ષણભંગુર મનુષ્ય શરીરને પ્રાપ્ત કરીને નિરંતર મારું જ ભજન કર.

આ મનુષ્યજીવન ક્ષણભંગુર અને દુઃખરૂપ છે. આજ જેને આપણે સાજાતાજા જોતા હોઇએ એના સંબંધમાં આપણે કાલે સાંભળીયે કે અચાનક તેનાં હૃદયની ગતિ બંધ થઇ ગઇ અને તેની જીવન-લીલા સમાપ્ત થઈ ગઇ. આપણે જીવનમાં અનેક પ્રકારના મનસૂબા બાંધીયે છીએ, આકાશ-પાતાળ એક કરવાની ચેષ્ટા કરીએ છીએ, પરંતુ મૃત્યુનો નિર્દય હાથ એકાએક આવીને આપણા મનના મહેલોને પાડી દે છે અને આપણી બધી યોજનાઓ પડી રહે છે. જીવનની અપેક્ષાએ મૃત્યુ વધારે નિશ્ચિત છે. આપણે કેટલા દિવસ જીવશું એ કોઈ બતાવી શકતું નથી, પરંતુ આપણું મૃત્યુ તો નિશ્ચિત છે જ. જે જન્મે છે તે અવશ્ય મરવાનો જ. શ્વાસ આવ્યો અને ચાલ્યો ગયો. એનો ભરોસો શો ? જરા તાવ આવ્યો, ન્યુમોનિયા થઇ ગયો, જીવ ચાલ્યો ગયો. જરા ફોટકી થઇ, એમાં ઝેર પેદા થયું અને એ ઝેર આખા શરીરમાં ફેલાઇને મૃત્યુનું કારણ બની ગયું. આબાલ વૃદ્ધ સૌની આ જ દશા છે. વૃદ્ધો તો રોગના આક્રમણને વધારે વખત સહન કરતાં જોવામાં આવે છે. આજકાલના નવજુવાનોની દશા તો એવી છે કે આઠ દસ દિવસ તાવ આવ્યો કે સમાપ્ત. અત્યારે તો એવા મોત જોવા સાંભળવામાં આવે છે કે આપણાં રૂંવાડા ખડા થઇ જાય છે કે દિલ હલી ઊઠે છે. કોઇના લગ્ન છ મહિના પહેલા જ થયા હોય, તો કોઇ પોતાના વૃદ્ધ માતા પિતાનો એકનો એક જ લાડકવાયો પુત્ર હોય, તેની આંખોનો તારો હોય, તેના જીવનનો એક માત્ર આધાર હોય.

વિરમણવ્રત. ૯ સામાયિકવ્રત. ૧૦ દેશાવકાશિકવ્રત. ૧૧ પૌષધોપવાસવ્રત. ૧૨ અતિથિ સંવિભાગવ્રત. આ બાર વ્રતોમાં શરૂઆતના પાંચ વ્રતો અણુવ્રત તરીકે ઓળખાય છે; કારણ કે એ મુનિ ધર્મના પાંચ મહાવ્રતોની અપેક્ષાએ નાના છે. બાકીના ૬, ૭, ૮ મા નંબરના ત્રણ વ્રતો અણુવ્રતોને મદદગાર (લાભદાયક) હોવાથી ગુણવ્રત કહેવાય છે, અને છેવટના ચાર વ્રતો શિક્ષા(વારંવાર સેવવા)રૂપ હોવાથી શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે. એટલે જેમ વિદ્યાર્થી ધર્મપ્રધાન વિદ્યાનો વારંવાર અભ્યાસ કરે, તેમ વ્રતધારી શ્રાવકોએ અણુવ્રતોને ટકાવવાને માટે તથા તેઓની નિર્મલ આરાધના કરવાને માટે આ ચારે નિયમો વારંવાર સેવવા જોઇએ. આ મુદ્દાથી એ ચારે વ્રતો 'શિક્ષાવ્રત' આવા નામથી ઓળખાય છે. આવા બાર વ્રતોની આરાધના કરવારૂપ દેશવિરતિ ધર્મમાં સમ્યગ્દર્શન મુખ્ય છે, એટલે સમ્યક્ત્વ ગુણ સહિત કરેલી વ્રતોની આરાધના યથાર્થ (સાચી) કહેવાય. આ ઈરાદાથી ટૂંકામાં સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ જણાવવું જોઇએ તે આ પ્રમાણે.

(ચાલુ)

પણ આજકાલ મૃત્યુ એથી પણ વધારે સુલભ થઈ ગયું છે. કોઇ ઠેકાણે પૂર આવ્યું, અનેક ગામો એકી સાથે તણાઇ ગયા, લોકો સૂતા જ રહ્યા. ભૂકમ્પ આવ્યો અને અનેક શહેરોનો નાશ થઇ ગયો. કોઇ રોગચાળો આવ્યો અને હંમેશાં હજારો માણસો મરણશરણ થઇ ગયા. કોઇકોઇ સ્થળે હજારો લોકો ભૂખમરાનો ભોગ થઇ પડે છે. પરિણામે રણચંડી ભયાનક રૂપ ધારણ કરીને લાખો મનુષ્યોનો સંહાર કરી રહેલ છે. આપણે જેના પર આટલા બધા અનુરાગીએ છીએ તે જીવનની આ દશા છે, છતાં આપણે ચેતતા નથી અને ક્ષણિક વિષયસુખ પાછળ આ દેવદુર્લભ અમૂલ્ય જીવનને નકામું નષ્ટ કરી રહ્યા છીએ. આપણો પ્રત્યેક શ્વાસ એટલો અમૂલ્ય છે કે આપણે એક લાખ રૂપિયા આપીને પણ ખરીદી નથી શકતા. અમૂલ્ય નિધિને આપણે આળસ્ય-પ્રમાદ, મોજશોખ, અને ભોગવિલાસમાં ગુમાવી રહ્યા છીએ. હીરાને કોડીને મૂલ્યે વેચી રહ્યા છીએ. આથી વધારે મૂર્ખતા કેવી હોઇ શકે ?

આ જીવન કેવળ અનિત્ય અને ક્ષણભંગુર જ નથી, પણ દુઃખરૂપ પણ છે. આપણે જ્યાં જ્યાં દૃષ્ટિ નાખીયે છીએ ત્યાં દુઃખ, દુઃખ ને દુઃખ જ નજરે પડે છે. બચપણથી માંડીને મૃત્યુ પર્યંત દુઃખનું જ એકછત્ર સામ્રાજ્ય જોવામાં આવે છે. જન્મ, જરા, મૃત્યુ અને વ્યાધિએ આપણને ચારે બાજુથી જકડી રાખ્યા છે. જન્મમાં દુઃખ, મૃત્યુમાં દુઃખ, જરામાં દુઃખ અને વ્યાધિ તો દુઃખરૂપ છે જ. જન્મતી વખતે જ નહિ પણ માતાના ગર્ભમાં આવતાં વેંત જીવને ચારે તરફથી દુઃખ ઘેરી લે છે. માતાના ઉદરમાં જીવ જ્યાંસુધી રહે છે ત્યાંસુધી તે ઘોર કષ્ટનો અનુભવ કરે છે. તે ચારે બાજુ માંસ-મજ્જા, રૂધિર-કફ અને મલ-મૂત્ર વગેરે દુર્ગંધ યુક્ત પદાર્થોથી ઘેરાયલો રહે છે. હાલીચાલી શકતો નથી. ઉપર પગ અને નીચે માથું કરીને પડ્યો રહે છે. સુખે કરીને શ્વાસ પણ નથી લઇ શકતો અનેક પ્રકારના કૃમિ તેની કોમળ ત્વચાને ચોંટેલા હોય છે. માતા કદિ ભૂલથી કોઈ ક્ષારયુક્ત અથવા દાહક પદાર્થ ખાય છે તો તેનાથી ગર્ભસ્થ બાળકની ત્વચા બળવા લાગે છે. તે તો એ બધાં કષ્ટ ચૂપચાપ સહન કરે છે. તે સમયે તેને કોઇ કશી મદદ કરી શકતું નથી. વળી તેને પૂર્વજન્મોની સ્મૃતિ પણ સતાવવા લાગે છે. આ રીતે તે અત્યંત દુઃખી અવસ્થામાં પોતાનું ગર્ભજીવન વ્યતીત કરે છે. ગર્ભમાંથી બહાર નીકળતી વખતે પણ તેને ઘોર યંત્રણા થાય છે, તે ચેતનાશૂન્ય થઇ જાય છે. તે સમયે તેવા કઇક બાળકો તે કષ્ટ સહન ન કરી શકવાને કારણે પ્રાણ ત્યાગી દે છે. મૃત્યુ સમયના દુઃખ આપણે સાવ બરાબર જોઇએ જ છીએ. તે વખતે મનુષ્યની કેવી અસહાય અવસ્થા થઇ જાય છે ? તેના રોમ રોમથી નેરાશ્ય ટપકવા લાગે છે. તે કેવા કષ્ટથી પ્રાણ ત્યાગે છે ? જે ઘર-જમીન, સ્ત્રી-પુત્ર, ધન-દોલતને તેણે અત્યંત મમતાપૂર્વક પાળ્યા પોષ્યા, પોતાના જીવન કરતા પણ વધારે ગણ્યા, અને જેની રક્ષા માટે તેં અનેક પ્રકારના કષ્ટ સહ્યા, લોક પરલોકની પણ પરવા ન કરી, જેની પાછળ કોણ જાણે કેટલાય લોકોના મન દુઃખાવ્યા, કેટલાયના હક્ક ગુમાવ્યા, કેટલાયની સાથે વેર બાંધ્યું. એ બધું એકાએક તજી દેવામાં કેટલા મહાન કષ્ટનો અનુભવ થાય છે તે મરનાર જ જાણી શકે છે. આપણે બધાએ આપણાં પૂર્વજન્મોમાં એ એ કષ્ટનો અનુભવ કર્યો છે અને આ જીવનનો અંત આવતાં આપણામાંનાં ઘણાને પાછો કરવો પડશે. ઘડપણનાં દુઃખો પણ આપણાથી અજાણ્યા નથી. વૃદ્ધાવસ્થામાં મનુષ્યની બધી ઇન્દ્રિયો શિથિલ થઈ જાય છે, દૃષ્ટિ મન્દ થઇ જાય છે, કાનોથી બરાબર સંભળાતું નથી, ચામડી સંકોચાઇ જાય છે, દાંત પડી જાય છે, ટેકા

વગર ચાલવું મુશ્કેલ પડે છે, ઘરના માણસો અનાદર કરવા લાગે છે, બુદ્ધિ પણ કુંઠિત થઈ જાય છે અને અનેક પ્રકારની ચિંતાઓ ઘેરી લે છે. વ્યાધિનો તો કોઇ ને કોઇરૂપે આપણને સર્વને થોડોઘણો અનુભવ છે. આપણા શાસ્ત્રકારોએ આ શરીરને વ્યાધિઓનું ઘર કહ્યું છે. '**शरीरं व्याधिमन्दिरम्**' સિદ્ધ પુરુષો સિવાય સૌને ન્યૂનાધિક રૂપમાં વ્યાધિઓનો ભોગ બનવું પડે છે. મોટા મોટા મહાત્માઓ તથા લોકોપકારી વ્યક્તિઓને પણ વ્યાધિઓએ છોડ્યા નથી. સ્વસ્થમાં સ્વસ્થ, બળવાનમાં બળવાન મનુષ્યને પણ તેની આગળ મસ્તક ઝુકાવવું પડે છે. આ રીતે આપણે જોઇએ છીએ કે જીવનમાં અનેક બાજુ દુ:ખની જ બોલબાલા છે. જેને આપણે સુખ કહીએ છીએ તે પણ દુ:ખમિશ્રિત, પરિણામે દુ:ખદાયી અને વાસ્તવિક રીતે દુ:ખરૂપ જ છે.

મહર્ષિ પતંજલિ કહે છે—

परिणामतापसंस्कारदुःखैर्गुणवृत्ति,
विरोधाच्च दुःखमेव सर्वं विवेकिनः ।

(૧) પ્રત્યેક સુખનું પરિણામ દુ:ખદાયી હોય છે. (૨) એ સિવાય પ્રત્યેક સુખમાં તારતમ્ય તો હોય છે. એવી સ્થિતિમાં થોડા સુખવાળાને બીજાનું વધારે સુખ જોઈને સ્વાભાવિક ઇર્ષા થાય છે અને ઇર્ષ્યા દુ:ખરૂપ જ છે. (૩) એટલું જ નહિ પણ જે સુખ પ્રાપ્ત થઈને નષ્ટ થઇ જાય છે તેની સ્મૃતિ અતિ દુ:ખદાયી હોય છે. તેને યાદ કરી કરીને માણસ ખૂબ દુ:ખી થાય છે. (૪) વળી કોઈપણ સુખ દુ:ખથી રહિત નથી હોતું, પ્રત્યેકમાં દુ:ખનું મિશ્રણ જરૂર હોય છે. પાંચમી વાત એ છે કે ગુણી મનુષ્ય પણ સાત્વિક, રાજસ અને તામસ વૃત્તિઓના સંઘર્ષથી દુ:ખી રહે છે. આ પાંચ કારણોને લઇને વિવેકી પુરુષ સઘળું દુ:ખમય જ જુએ છે.

હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે આ દુ:ખોથી બચવાનો ઉપાય શો ? શાસ્ત્રો કહે છે કે સ્વેચ્છાપૂર્વક વિષયોના ત્યાગમાં જ સુખ છે. ભોગબુદ્ધિથી વિષયોનો સંગ્રહ દુ:ખનું મૂળ છે. આપણે ભ્રમથી વિષયોમાં સુખ માની રહ્યા છીએ. વસ્તુત: જેની પાસે વિષયોનો જેટલા વધારે સંગ્રહ હોય તે તેટલો જ દુ:ખી છે અને જે જેટલા અપરિગ્રહી છે તે તેટલો જ સુખી છે. ધનની ત્રણ ગતિઓ માનવામાં આવી છે–દાન, ભોગ અને નાશ. આપણા શાસ્ત્રોએ દાનને જે સર્વોત્તમ ગતિ માની છે, એ જ ધનનો સર્વશ્રેષ્ઠ સાચો ઉપયોગ છે..ધનનાં રક્ષણનો પણ સર્વોત્તમ ઉપાય દાન જ છે. એ જ ધન સુરક્ષિત છે જે આપણે બીજાની સેવામાં વાપરીએ છીએ. ધનનો નાશ એક દિવસ અવશ્યભાવી છે, પછી આપણે એને ભોગ નિમિત્તે ખર્ચ કરીને નષ્ટ કરી દઇને, કોઇ ઉપાડી જાય, સરકાર કરના રૂપમાં લઈ જાય અને આપણે જ એને છોડીને સંસારમાંથી ચાલ્યા જઇએ. દરેક સ્થિતિમાં આપણે એનાથી વિયોગ થવાનો જ, એને અક્ષય બનાવવાનો–સ્થાયી બનાવવાનો એક માત્ર ઉપાય એનો ઉપયોગ જનતાની સેવામાં અથવા દરિદ્રનારાયણની સેવામાં કરવો એ જ છે. જનતામાં ધનનો ઉપયોગ ન કરતાં જે એનો ઉપયોગ પોતાનાં કાર્યમાં જ કરે છે તે અપરાધી છે. દંડને પાત્ર છે. '**स स्तेनो दण्डमर्हति**'

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે–

यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः ।
भुञ्जते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात् ॥

લૌકિકમાં કહેવાય છે–કે યજ્ઞથી બચેલું અન્ન ખાનાર શ્રેષ્ઠ પુરુષ સર્વ પાપોથી મુક્ત થઈ જાય છે. અને જે પાપી લોકો પોતાનાં શરીર પોષણ અર્થે જ અન્ન પકાવે છે તે પાપને જ ખાય છે. એવા લોકો અઘાયુ–પાપજીવી કહેવાય છે. અને તેઓનું સંસારમાં જીવવું પણ વ્યર્થ છે.

'अथायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ! स जीवति'

પરંતુ આપણાથી એટલું બધું ન થઇ શકે તો પણ ઓછામાં ઓછું આપણી આવકનો, સંપત્તિનો છઠ્ઠો ભાગ તો અવશ્ય ધર્મકાર્યોમાં વાપરવો જોઇએ. ધર્મને તો આપણો ચલાવ્યો જ ચાલી શકે છે. રાજાની માફક તે આપણી પાસેથી બળજબરીથી કર વસુલ નથી કરતો, જેવી રીતે આપણે ભોગ નિમિત્તે ધનને પાણીની જેમ વાપરીએ છીએ, લગ્ન આદિ સામાજિક કાર્યોમાં મોટા ખર્ચ કરીએ છીએ, કીર્તિખાતર અથવા સરકારની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવા ખાતર મોટી રકમ ખર્ચીએ છીએ તથા સરકારી અમલદારોને મોટી મોટી પાર્ટીઓ આપીએ છીએ તેવી રીતે આપણી આવકનો અથવા સંપત્તિનો ઓછામાં ઓછો છઠ્ઠો ભાગ લોકોપકારના કાર્યોમાં વાપરીએ, લોક સેવક ટ્રસ્ટમાં અમુક ભાગ પરિવર્તિત કરી દઇએ અને એના પર આપણું બિલકુલ સ્વત્વ ન રહે: કહેવાની જરૂર નથી કે ઉપર્યુક્ત કાર્યો નિમિત્તે ધનવ્યય કરવામાં સરકાર પણ આપણને પ્રોત્સાહન આપે છે એનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ એ છે કે ધાર્મિક તેમજ લોકોપકારના ફંડો ઉપર સરકાર તરફથી ઇન્કમ ટેક્સ વગેરે કોઇ પ્રકારના કર લેવામાં નથી આવતા. આજ કાલ ઇન્કમટેક્સ આદિ કરથી બચવા માટે આપણા અનેક વેપારી ભાઇઓ જૂઠ-કપટનો આશ્રય લેતા જોવામાં આવે છે. એ રીતે અન્યાયથી લાખો રૂપિયાની જે બચત કરવામાં આવે છે તે ન કરતાં લોકોપકાર નિમિત્તે ટ્રસ્ટ ધરાવી એ ધનને લોકોપકારમાં જ ખર્ચે, પોતાના કાર્યમાં બિલકુલ નહિ. એ રીતે લોકોપકારનાં કાર્યોમાં જે કંઇ ખર્ચવામાં આવશે તે જ અક્ષય થઇ જશે. આપણે ભોગબુદ્ધિથી જે કાંઇ વાપરીએ છીએ તે તો આપણા મૃત્યુ પછી અહિં જ પડયું રહેશે, તેમાંથી એક પાઇ પણ આપણી સાથે નહિ આવે. એક સોય પર પણ આપણો અધિકાર નહિ રહે. પરંતુ ધર્મના નામે આપણે જે કાંઇ ખર્ચ કરશું તે પરલોકમાં પણ આપણને પ્રાપ્ત થશે. આપણે કોઇ ફલની કામનાથી એમ કરશું તો મરણ પછી આપણને સ્વર્ગાદિ લોકની પ્રાપ્તિ થશે જ્યાંનું સુખ અહિંના સુખની અપેક્ષાએ હજારોગણું વધારે છે. અને જો આપણે ભગવત્સેવાની ભાવનાથી લોકોપકારી કાર્યોમાં ધનવ્યય કરશું તો તે પણ આપણાં કલ્યાણનું પરમ સાધન બની જશે. આપણે જન્મ મૃત્યુના બંધનથી હમેશને માટે છૂટીને પરમધામમાં જશું, જ્યાં અક્ષય સુખનો નિવાસ છે અને દુઃખનો અંશ પણ નથી. શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં કહ્યું છે કે-**स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात्।**

ધર્મ નિમિત્તે જે કાંઇ વ્યય કરવામાં આવે છે તેમાં વીમો ઉતરી જાય છે. તેને ચોર ચોરી શકતો નથી, લૂંટારો લૂંટી શકતો નથી, રાજા છીનવી શકતો નથી પરંતુ આપણે અજ્ઞાનમાં ડુબેલા હોવાથી ચોરી, લૂટ, રાજદંડ, અગ્નિ વગેરેના ઉપદ્રવ સહન કરી લઇએ છીએ, પરંતુ સ્વેચ્છાથી ધર્મનો દંડ સ્વીકારતા નથી.

દાનના તો અનેક માર્ગ છે, પરંતુ અત્યારે સૌથી વધારે આવશ્યકતા આપણા દેશમાં ભૂખ્યાને અન્ન, વસ્ત્રહીનને વસ્ત્ર તથા રોગીઓને ઔષધ આપવાની છે. આજ તો આખા દેશમાં જ્યારે અન્ન સંકટ જોવામાં આવે છે. અનેક સ્થળે લોકો અન્ન વગર ભૂખ્યાં મરી જાય છે. ભૂખની ભયાનક યંત્રણાથી બચવા માટે લોકો આપઘાત કરે છે એવું પણ સાંભળવામાં આવે છે, માબાપો પોતાના બાળકોનો ત્યાગ કરે છે, કેટલીક જગ્યાએ ભૂખથી પીડિત થઇને માબાપ પોતાની યુવાન કન્યાઓને વેચી નાખે છે. આવાં કરુણ દૃશ્ય જોઇને પથ્થર પણ પીગળી જાય છે. આપણી મા બહેનો પાસે લાજ ઢાંકવા માટે

વસ્ત્રનો ટુકડો પણ નથી તેમજ ભૂખથી નિર્બળ સ્ત્રી પુરુષો અનેક પ્રકારના રોગના ભોગ થઇ રહ્યા છે. આ વખતે આપણા ધનવાન ભાઇઓનું પરમ અને પ્રથમ કર્તવ્ય છે કે ખુલ્લા હાથે પોતાના ગરીબ ભાઇબહેનોને મદદ કરે, તેઓને મોતના મોંમાં પડતાં બચાવે, અન્ન વગરના માટે અન્નની, વસ્ત્ર વગરના માટે વસ્ત્રની તથા રોગીઓ માટે ઔષધની વ્યવસ્થા કરે તથા જે લોકો દાન લેવા ન ઇચ્છતા હોય તેઓ માટે સસ્તા અનાજની દુકાનો ખોલે.

સારાંશ એ છે કે વર્તમાન સમય લોકસેવા માટે અત્યંત ઉપયોગી છે. આપણા ધનવાન ભાઇઓએ આ અવસરનો લાભ લઇને પોતાની સંપત્તિને સેવાનાં કાર્યોમાં વધારેમાં વધારે ઉપયોગ કરવા જોઇએ. ધનની ખરી સાર્થકતા એમાં જ રહેલી છે. આવી તક હાથથી ચાલી જશે તો પસ્તાવા સિવાય કશું નહિ રહે. ધનની સાથોસાથ આ જીવનનો પણ કોઇ વિશ્વાસ નથી. આજ છે તે કાલ નથી હોતું. આજે આપણે ચાલ્યા ગયા તો પછી ધન શું કામમાં આવવાનું ? એટલા માટે જીવન દરમ્યાન ધનને સત્કાર્યોમાં જ, પુન્ય કાર્યોમાં જ વાપરવું જોઇએ. કહેવત છે કે 'તુરત દાન મહાપુન્ય' એ વાત સઘળાં ઉત્તમ કાર્યોનાં સંબંધમાં લાગુ પાડવી જોઇએ. કોઇ પણ સારાં કામને આવતી કાલ પર છોડવું ન જોઇએ, તરત જ કરી નાખવું જોઇએ.

એટલા માટે જ કોઇ કવિએ કહ્યું છે કે

કાલ કરે સો આજ કર, આજ કરે સો અબ,
પલમેં પરલે હોયગી, બહુરિ કરેગો કબ.

એવા કેટલાય ધનવાનોના દાખલા સાંભળવામાં આવ્યા છે કે જેઓએ પરોપકાર માટે મોટી મોટી યોજનાઓ ઘડી રાખી હતી, પરંતુ પોતાની એ યોજનાઓ પૂરી નથી કરી શક્યા. તેઓ અચાનક મૃત્યુના પંજામાં સપડાઇ ગયા. મૃત્યુ પર કોઇની પણ સત્તા ચાલતી નથી. એ કોઇની પ્રતીક્ષા નથી કરતું. એટલા માટે શરીરમાં જ્યાં સુધી શ્વાસ છે ત્યાં સુધીમાં આપણે એનો લાભ ઉઠાવવો જોઇએ. મરણ પછી આપણે કશું નહિ કરી શકીએ એ નિર્વિવાદ વાત છે. વર્તમાન જીવનમાં જે કંઇ કમાણી કરશું તે જ આપણને ભવિષ્યમાં કામ લાગશે. આપણે જિંદગીભર પાપ કરવામાં તથા ન્યાય-અન્યાય, ખોટા સાચા, જૂઠ કપટ, ચોરીથી કે અપ્રમાણિકતાથી દ્રવ્ય સંગ્રહ કરવામાં જેવા ઇચ્છાનુસાર ભોગ ભોગવવામાં આપણા આ મનુષ્ય જીવનની ઇતિકર્તવ્યતા માની લેશું તો આ મનુષ્ય જીવન વ્યર્થ જશે એટલું જ નહિ પણ આપણે મહાન દુઃખની સામગ્રી મૂકી જશું.

જે વાત વ્યક્તિને માટે છે તે જ સમષ્ટિ માટે પણ સમજવી જોઇએ. આજ કાલ જગતમાં ચારે તરફ જે હાહાકાર મચી રહ્યો છે, દાવાનળ સળગી રહ્યો છે તેનું કારણ શું છે ? પાપ જ દુઃખનું મૂળ છે અને ધર્મ સુખનું મૂળ છે.

આપણે દુઃખનું બાહ્ય કારણોનું અનુસંધાન કરીને તેને દૂર કરવામાં ગુંથાયા છીએ. પણ એનાથી દુઃખ ઓછું થવાને બદલે વધતું જાય છે. જ્યાંસુધી વ્યાધિનું સાચું નિદાન નથી થતું ત્યાંસુધી આપણે ગમે તેટલા ઉપચારો કરીએ તો પણ આપણને એમાં સફળતા નથી મળતી. વ્યાધિનો નાશ કરવા માટે આપણે તેના મૂળનો નાશ કરવો જોઇએ. આજ જગત્ જે વ્યાધિગ્રસ્ત થયેલું છે તે: પાપોની વૃદ્ધિ છે. જ્યાંસુધી પાપો નહિ રોકાય ત્યાંસુધી આપણે પણ વ્યાધિમુક્ત નહિ થઇ શકીએ તેથી જો આપણે આપણી જાતને તથા સંસારને સુખી જોવા ઇચ્છતા હોઇએ તો યથાશક્તિ પાપોથી બચીને ધર્મ-સંચય કરવો જોઇએ. ત્યારે જ આપણે તથા આપણી આસપાસના

લોકો સુખી રહી શકશે. ભગવાન વ્યાસે ડિંડિમ વગાડીને કહ્યું છે કે—

ऊर्ध्वं बाहुर्विरौम्येन न कश्चिच्छृणोति मे ।
धर्मादर्थश्च कामश्च स किमर्थं न सेव्यते ॥

"હું બન્ને ભુજાઓ ઊંચી કરીને કહું છું, પરંતુ મારી વાત કોઇ સાંભળતું જ નથી. ભાઈઓ! ધર્મથી જ ધન તથા સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, તો પછી ધર્મનું સેવન કેમ કરતા નથી?" પરંતુ આપણે તો આવા મહર્ષિઓની હિતભરી વાણી સાંભળીને પણ બીજે કાને કાઢી નાખીયે છીએ. આપણે ઇચ્છીએ છીએ સુખ, પણ ચાલીએ છીએ દુઃખને રસ્તે. ઇચ્છીયે દુઃખથી છૂટવાનું, પણ દુઃખના હેતુરૂપ પાપને ગળે લગાડીએ છીએ. મહર્ષિ વ્યાસ પણ એજ કહે છે—

पुण्यस्य फलमिच्छन्ति पुण्यं नेच्छन्ति मानवाः।
न पापफलमिच्छन्ति पापं कुर्वन्ति यत्नतः।

આ મનુષ્યદેહ આપણને મહાપુન્યે મળ્યો છે. એટલું જ નહિ પણ ભારતવર્ષ જેવો દેશ, ઉચ્ચ ધર્મ અને ઉત્તમ યુગ આપણને પ્રાપ્ત થયેલ છે. મહાત્મા પુરુષોએ કલિયુગને સઘળા યુગોની અપેક્ષાએ શ્રેષ્ઠ કહ્યો છે. અન્ય યુગોની અપેક્ષાએ આ યુગમાં આત્મકલ્યાણ અત્યંત સુગમતાથી સાધી શકાય છે.

આવો અપૂર્વ સંયોગ પ્રાપ્ત કરીને આપણે સાચા સુખથી વંચિત રહીએ, અનિત્ય વિષય-સુખમાં જ રમ્યા કરીએ અને પાપનો સંચય કરવામાં જ આપણું અમૂલ્ય જીવન ખોઇ નાખીએ તો પછી આપણા કરતાં વધારે મૂર્ખ અને કૃતઘ્ન કોણ હોઇ શકે?

સાચું સુખ કેવળ પરમાત્મામાં જ છે. એટલા માટે જેઓ સુખ ચાહતા હોય તેઓએ બીજી સઘળી વસ્તુઓથી મ્હોં ફેરવીને એક માત્ર પરમાત્માનું જ શરણ લેવું જોઇએ. એમજ ચિત્ત લગાવીને એની જ ભક્તિ, એની જ સેવા કરવી જોઇએ. જે લોકો પરમાત્માથી વિમુખ રહીને વિષયોમાં અને કષાયોમાં જ મગ્ન રહે છે તે અજ્ઞાની જીવોને માટે શું કહેવું? તેઓની દશા તો અબુધ બાલવિધવા જેવી છે, કે જેને પતિ-વિયોગના દુઃખનો કશો અનુભવ નથી હોતો. એ બિચારી હમેશની માફક ખાવા-પીવામાં અને ખેલવામાં મસ્ત રહે છે. એને ખબર નથી હોતી કે ભવિષ્યમાં એને જીવનમાં કેવાં કેવાં કષ્ટોનો સામનો કરવો પડશે, કેવી કેવી વિપત્તિઓ સહેવી પડશે. એના માતાપિતા, સગાસંબંધી, આડોશીપાડોશી એની દશા જોઇને કલ્પાંત કરે છે, પરંતુ એ ભોળી બાલિકા તેઓના કલ્પાંતનું કારણ સમજતી નથી. એવી જ રીતે ભગવદ્વિમુખજીવોને જોઇને સંત-મહાત્મા પુરુષો તેઓની દશાની દયા ખાય છે અને તેઓ પર પડનારી વિપત્તિઓની સૂચના કરે છે, પણ તે અજ્ઞાની જીવ તો ચેતતો જ નથી. એ તો પોતાના રાગરંગ, ભોગવિલાસમાં જ મશગૂલ રહે છે. આપણે મહાત્મા પુરુષોની ચેતવણી પર ધ્યાન આપીને સમયસર ચેતી જઇએ, નહિ તો આપણી પણ એ જ દશા થશે.

इतिशम् ॥

કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની જીવન ઝરમર.

લેખકઃ—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૬૪ થી શરૂ.)

આવી જ રીતે એક વાર વિશ્વેશ્વર નામના કવિએ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની મશ્કરી કરતાં કહ્યું.

પ્રસંગ એવો છે કે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન સાધુઓના આચાર મુજબ ખંભે કાંમળી નાંખી છે, હાથમાં ડાંડો રાખ્યો અને બરાબર ઇર્યાસમિતિ પાળતા આવતા હતા. ત્યાં રસ્તામાં જ વિશ્વેશ્વર પંડિત મલ્યા. કંઇક ઇર્ષ્યા અને કંઇક હાસ્યથી વ્યંગમાં બોલ્યા.

" पातु वो हेमगोपालकः कम्बलं दंडमुद्वहन् "

કામળો અને દંડ (ડંડો) ધારણ કરતા હેમચંદ્ર (ગોવાળીયો) તમારી રક્ષા કરો.

(અર્થાત્ ખંભે કામળો અને હાથમાં મોટો ડંડો લઇને આવતા આ ગોવાળીયા જેવા આચાર્ય આવે છે.)

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ એનો સુંદર જવાબ આપ્યો.

" षड्दर्शनपशुग्रामम् चारयन् जैनगोचरे "

ભાવાર્થ—ભાઇ! તારી વાત તો યથાર્થ છે. આ ગોવાળ બીજા કરતાં જુદો છે. હું ષડ્દર્શનરૂપી જુદાં જુદાં પશુઓને જૈન દર્શનરૂપી ગોચરમાં એ બધાંને ચરાવી રહ્યો છું. અર્થાત્ બીજા છએ દર્શનવાળા એકાંતપક્ષ લઇ જુદા જુદા માર્ગો પ્રરૂપે છે, જ્યારે હું તો નયવાદથી બધાને ભેગા-એકઠા કરી એક ગોચરમાં સાથે ચરાવું છું. જૈન દર્શનના સ્યાદ્વાદથી બધાને એકઠા કરું છું. આ સાંભળી પંડિતજી ચૂપ[1] થઇ ગયા.

૪

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી મહારાજની સાથે મહારાજા સિદ્ધરાજે સિદ્ધાચલજીની યાત્રા કરી. ત્યાંની પૂજાને માટે બાર ગામ આપ્યાં અને પછી ગિરનારજી પણ સાથે જ આવ્યા. સજ્જન મંત્રીએ કરાવેલ તીર્થોદ્ધાર નિહાળી. તીર્થપતિનાં દર્શન પૂજન કરી નીચે ઉતર્યા અને પછી રાજાએ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજને કહ્યું પ્રભાસપાટણ પધારો. ત્યાં શિવાલયમાં રાજા સાથે સૂરિજી મહારાજને જવું પડ્યું, પરંતુ સ્તુતિ કરતાં જે શ્લોક બોલ્યા એ તો બહુ જ સુંદર હતો.

यत्र तत्र समये यथा तथा
यो सिद्धोस्यभिधया यया तया
वीतदोषकलुषः स चेद्
भवानेक एव भगवन्नमोऽस्तु ते "

ગમે તે સમય(શાસ્ત્ર)માં ગમે તે રીતે અને ગમે તે નામથી જો તમે દોષ (અઢાર) ની કલુષીતતાથી રહિત હો તો ભગવાન તમે એક જ છો માટે તમને નમસ્કાર છે.

આવો જ બીજો પણ પ્રસંગ ઉપલબ્ધ છે. પ્રભાસપાટણના શિવાલયના જીર્ણોદ્ધારની

---

૧ કુમારપાલ પ્રબંધમાં દેવબોધી નામના સંન્યાસીએ આ શ્લોક કહ્યાનું જણાવ્યું છે.

જરૂર છે. પ્રભાસપાટણના પૂજારીઓ આવ્યા છે. રાજાએ તેમના કહેવાથી જીર્ણોદ્ધારનું સ્વીકાર્યું છે. આ વખતે અવસર જોઇ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ રાજાને કહ્યું: આવું મોટું કામ નિર્વિઘ્ને પૂરું થાય માટે કંઇક પ્રતિજ્ઞા-વ્રત લ્યો. મંદિરનું કામ સંપૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળવું અને તેમ ન બની શકે તો 'માંસાહારનો ત્યાગ કરવો.' આ વસ્તુ શાસ્ત્રીય પ્રમાણોથી સુંદર રીતે સમજાવી. રાજાએ પણ પ્રતિજ્ઞા કરી કે મંદિર બની જાય ત્યાં સુધી માંસાહારનો ત્યાગ કરવો. મંદિર સંપૂર્ણ થયાના સમાચાર આવ્યા. રાજાએ સૂરિજી મહારાજને કહ્યું કે મંદિર પૂર્ણ થયું છે હવે મ્હારી માંસાહારની પ્રતિજ્ઞા છૂટી થઇ.

સૂરિજી મહારાજ-એમ નહિં, ત્યાં જઇ યાત્રા કરી પછી વ્રત મૂકવું. રાજા આ સાંભળી ખૂબ જ પ્રસન્ન થયો.

પરંતુ એક તેજોદ્વેષી પુરોહિતે કહ્યું-મહારાજ! આ જૈનાચાર્યજી તો આપને સારું સારું મનાવવા જ આમ કહે છે. બાકી એ તો જૈન ધર્મ સિવાયના ધર્મને મિથ્યાત્વ કહે છે. અને જો તે મહાદેવજીને માનતા જ હોય તો આવે આપણી સાથે પ્રભાસપાટણની યાત્રા કરવા. આપ વિનંતિ કરો, પરન્તુ તેઓ કદીયે આપની આ વિનંતી નહિં સ્વીકારે.

બીજે દિવસે મહારાજ કુમારપાલે સૂરિજી મહારાજને વિનંતી કરી કહ્યું-ગુરુદેવ, પ્રભાસપાટણ પધારો. સૂરિજી મહારાજ પણ વસ્તુસ્થિતિ સમજી ગયા. અને કહ્યું ઘણી જ ખુશીથી ચાલો. હું અહીંથી સિદ્ધગિરિની યાત્રા કરી, રૈવતાચલની યાત્રા કરી બરાબર સમયપર પ્રભાસપાટણ આવી પહોંચીશ.

સૂરિજી મહારાજ તો સિદ્ધાચલજીની યાત્રા કરીને રૈવતાચલ પધાર્યા.

રાજાએ પ્રભાસપાટણ આવી સૂરિજી મહારાજની તપાસ કરી કે હજી સૂરિજી મહારાજ કેમ પધાર્યા નથી.

એકે કહ્યું—મહારાજા! એ આચાર્ય તો અહીં આવતા રસ્તામાં જ સમુદ્રમાં ડુબી ગયા.

રાજાને આ સાંભળી પારાવાર દુઃખ થયું, પરંતુ બરાબર નગરપ્રવેશોત્સવ સમયે પોતાના શિષ્ય પરિવાર સહિત શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી પધાર્યા. રાજા સૂરિજી મહારાજને જોઇ અતિ પ્રસન્ન થયા. હવે બધા શિવાલયમાં ગયા. રાજાના આગ્રહથી યથાર્થ મહાદેવ-ગુણનિષ્પન્નદેવની સ્તુતિ કરતાં સૂરિજી મહારાજ બોલ્યા.

भवबीजांकुरजनना रागाद्याः क्षयमुपागता यस्य स। ब्रह्मा वा विष्णुर्वा हरो जिनो वा नमस्तस्मै ॥ १ ॥ यत्र तत्र समये यथा तथा योसिसोस्यभिधया यथा तथा। वीतदोषकलुषः स चेद् भवानेक एव भगवन्नमोऽस्तु ते ॥ २ ॥ त्रैलोक्यं सकलं त्रिकालविषयं सालोकमालोकितुं साक्षायेन यथा स्वयं करतले रेखात्रयं सांगुलिरागद्वेषभया। मयांतकजरालोलत्व लोभाद्यो नालं यत्पदलंघनाय स महादेवो मया वंद्यते ॥ ३ ॥ यो विश्वं वेदवेद्यं जननजलनिधेर्भंगिनः पारदृश्वा पौर्वापर्याविरुद्धं वचनमनुपमं निष्कलंकं यदीयं। तं वंदे साधुवंद्यं सकलगुणनिधिं ध्वस्तदोषद्विषं तं बुद्धं वा वर्धमानं शतदलनिलयं केशवं वा शिवं वा ॥४॥

સંસારરૂપી બીજનાં અંકુરને ઉત્પન્ન કરનાર રાગાદિ જેના ક્ષય પામ્યા છે, એવા બ્રહ્મા હો, વિષ્ણુ હો, શિવ હો કે તીર્થંકર હો તેને મારો-નમસ્કાર થાઓ. (ચાલુ)

શ્રીમાન યશોવિજયજી. (૩)

લે.—પ્રો. ભગવાનદાસ મનસુખભાઈ મહેતા એમ. બી. બી. એસ.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૬૨ થી ચાલુ)

આ પુરુષરત્નનો પ્રભાવ.

આ પુરુષરત્નને પામી ન્યાય ન્યાયપણું પામ્યો, કાવ્ય કાવ્ય બન્યું, અલંકારને અલંકાર સાંપડ્યો, રસમાં સરસતા આવી, કરમાયેલી શ્રુતવલ્લરી નવપલ્લવિત થઈ. યોગ કલ્પતરુ ફલભારથી નમ્ર બન્યો, સુકિત આગ્રહબંધનથી મુક્ત થઈ, મુક્તિ જીવન્મુક્તપણે પ્રત્યક્ષ થઈ. ભક્તિમાં શક્તિ આવી, શક્તિમાં વ્યક્તિ આવી, ધર્મમાં પ્રાણ આવ્યો, સંવેગમાં વેગ આવ્યો, વૈરાગ્યમાં રંગ લાગ્યો, સાધુતાને સિદ્ધિ સાંપડી, શાસનનું શાસન ચાલવા લાગ્યું, કલિકાલનું આસન ડોલવા લાગ્યું, દર્શનને સ્વરૂપદર્શન થયું, સ્પર્શજ્ઞાનને અનુકૂળ સ્થાન મળ્યું, ચારિત્ર ચરિતાર્થ બન્યું, વચનને કસોટી માટે શ્રુતચિંતામણિ મળ્યો, અનુભવને મુખ જોવા દર્પણ મળ્યું, તત્ત્વમીમાંસા માંસલ બની, દર્શનવિવાદો દુર્લભ થયા, વાડાના બંધન ત્રુટ્યા, અખંડ મોક્ષમાર્ગ વિશ્વમાં વ્યાપી રહ્યો, અંધશ્રદ્ધાની આંધી દૂર થઈ, દંભના પડદા ચીરાયાં, કુગુરુઓના ડેરા તંબૂ ઉપડ્યા, વેષવિડંબકોને વિડંબના થઈ, શુષ્ક જ્ઞાનીઓની શુષ્કતા સૂકાઈ, ક્રિયાજડોની જડતાથી જડ ઉખડી અને ધર્મ તેના શુદ્ધ વસ્તુધર્મ સ્વરૂપે પ્રસિદ્ધ થયો.

ગુણસમુદ્ર.

આવા ગુણસમુદ્રનું ગુણગાન કેમ થાય? 'वक्तुं गुणान् गुणसमुद्र शशांककान्तान्, कस्ते क्षमः सुरगुरुप्रतिमोऽपि बुद्धया' એ સુભાષિતનું અત્ર સ્મરણ થાય છે. તથાપિ—'जल्पंति वा निजगिरा ननु पक्षिणोऽपि' ઇત્યાદિ ઉક્તિથી સમાધાન થઈ, આપણા પોતાના ઉપકારાર્થે ચમત્કૃત સત્પુરુષોના ગુણગાન કરવામાં આપણને પ્રેરણા મળે છે. શ્રી કાન્તિવિજયજી પણ કહે છે કે—

"શ્રી યશોવિજય વાચકતણા,
હું તો ન લહું ગુણ વિસ્તારો રે;
ગંગાજલ કણિકાથકી એહના,
અધિક અછે ઉપગારો રે.
વચન રચન સ્યાદ્વાદનાં,
નય નિગમ આગમ ગંભીરો રે;
ઉપનિષદા જિમ વેદનાં,
જેમ કવિ ન લહે કોઇ ધીરો રે.
શીતલ પરમાનંદિની,
શુચિ વિમલસ્વરૂપ સાચી રે;
જેહની રચના-ચંદ્રિકા,
રસિયા જણ સેવે રાચી રે."

આવા સરલહૃદયી, આવા વિશાલદૃષ્ટિ, આવા ઉદારચિત્ત, આવા ગંભીર આશયી, આવા નિરાગ્રહી, આવા માધ્યસ્થ વૃત્તિવાન્, આવા સમભાવી, આવા આત્માર્થી, આવા મુમુક્ષુ, આવા 'ગુણગણમણિઆગરુ' મુનિવરની જોડી વર્તમાનમાં તો શું, ભૂતકાળમાં પણ મળવી દુર્લભ છે. કારણ કે—'साधवो नहि सर्वत्र चन्दनं न वने वने।'

જગતત્ત્વજ્ઞોમાં સ્થાન.

પ્રખર દર્શન અભ્યાસી પં. સુખલાલજી કહે છે તેમ "જૈન સંપ્રદાયમાં ઉપાધ્યાયજીનું સ્થાન, વૈદિક સંપ્રદાયમાં શંકરાચાર્ય જેવું છે.' પણ આવા સમર્થ તત્ત્વદ્રષ્ટા કાંઈ એકલા જૈન સંપ્રદાયના જ નહિ, પણ સમસ્ત ભારતના ભૂષણરૂપ છે. આ ભારતભૂમિ ધન્ય છે કે જેમાં આવા તત્ત્વદ્રષ્ટા પુરુષરત્નો પાકે છે. અને આવા સંપ્

દાયથી પર, વિશ્વગ્રાહી વિશાલદષ્ટિવાળા મહાત્મા કાંઇ એકલા જૈનોના જ નથી, એકલા ભારતના જ નથી, પણ સમસ્ત વિશ્વના છે; કારણ કે સાચા તત્ત્વજ્ઞાનીઓને મત-દર્શનનો આગ્રહ કે વિકલ્પ હોતો નથી, તેઓ તેથી પર હોય છે. આ મહાત્મા તત્ત્વદષ્ટાઓ સમસ્ત વિશ્વને પોતાના કુટુંબરૂપ-પોતાના આત્મબંધુરૂપ માને છે, એવા ને વિશ્વવત્સલ હોય છે. उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुंबकम्.' એટલે સમસ્ત વિશ્વ એમનું છે ને એ સમસ્ત વિશ્વના છે. આમ વિશ્વના શ્રેષ્ઠ તત્ત્વજ્ઞાનીઓની પ્રથમ પંક્તિમાં બિરાજવાનું માન શ્રીમાન્ યશોવિજયજીને બરાબર ઘટે છે.

બાહ્યજીવનની રૂપરેખા

આ મહાપુરુષના જીવનચરિત્ર અંગે જે થોડી ઘણી માહિતી મળે છે તે પ્રમાણે-તેમનો જન્મ ગૂજરાતમાં કન્હોડુ ગામમાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ નારાયણ ને માતાનું નામ સૌભાગ્યદે હતું. તેમનો આ જશવંત નામે પુત્ર હતો. તે લઘુવયમાં પણ મહાબુદ્ધિમાન્ હતો. સં. ૧૬૮૮માં નયનવિજય (કે નયવિજય) પાસે વૈરાગ્યવાસિત થઇ તેણે લઘુવયમાં માતા સહિત અણહિલપુર પાટણમાં દીક્ષા લીધી. તેનું નામ 'યશોવિજય' રાખવામાં આવ્યું. તેનો બીજો ભાઇ પદ્મસિંહ હતો, તેણે પણ દીક્ષા લીધી; તેનું નામ પદ્મવિજય રાખ્યું. વિજયદેવસૂરિએ તેમને વડી દીક્ષા આપી. સં. ૧૬૯૯માં યશોવિજયજીએ અષ્ટાવધાન કર્યાં. એમની અસાધારણ બુદ્ધિપ્રતિભા જોઇ ધનજી સૂરા નામના આગેવાને ગુરુને વિનંતિ કરી કે-આ પુરુષ વિદ્યા માટે યોગ્ય પાત્ર છે, તે ભણતાં આ બીજો હેમાચાર્ય થાય તેમ છે, માટે ષડ્દર્શનના અભ્યાસ માટે તેને કાશી મોકલીએ તો સારું. ગુરુને વાત પસંદ પડી ને તે સંબંધી સર્વ વ્યવસ્થા માથે લીધી. પછી કાશી પ્રત્યે ગુરુ-શિષ્યે વિહાર કર્યો. ત્યાં ભટ્ટાચાર્ય નામના મહા પંડિત પાસે તેમણે ષડ્દર્શનનો અભ્યાસ કર્યો. મોટા સંન્યાસી પર વાદમાં વિજય વરતાં તેમને 'ન્યાયવિશારદ'ની પદવી અપાઇ. ત્રણ વર્ષ તે કાશીમાં રહ્યા. પછી આગ્રે આવ્યા, ત્યાં એક ન્યાયાચાર્ય પાસે ચાર વર્ષ સુધી વિશેષ અભ્યાસ કર્યો. પછી સ્થળે સ્થળે વાદમાં વિજય પ્રાપ્ત કરતા, વિદ્યાએ દીપતા આ પંડિત અમદાવાદ આવ્યા, તેમની પ્રશંસા સૂબા મહોબતખાને સાંભળી, એટલે તેના કથનથી ૧૮ અવધાન કરી બતાવ્યા, અને તેમનો બહુ આદર થયો. સં. ૧૭૧૮ માં તેમને વાચક-ઉપાધ્યાય પદ મળ્યું. સં. ૧૭૪૩ માં ડભોઇમાં તેઓ કાળધર્મ પામ્યા. ત્યાં સમાધિસ્તૂપ કરવામાં આવ્યો. આમ સંક્ષેપમાં તેમના બાહ્ય સ્થૂલ જીવનની ઉપલબ્ધ રૂપરેખા છે. (ચાલુ)

આનંદદાયક વર્તમાન સમાચાર.

શેઠશ્રી આણંદજી કલ્યાણજીના ભાવનગર ખાતેના પ્રતિનિધિઓની થયેલી નવી ચુંટણી.

અત્રેના શ્રી સંઘના અગ્રગણ્ય શેઠ શ્રી કુંવરજીભાઇ આણંદજીની ખાલી પડેલી જગ્યાએ આ સભાના પ્રમુખશ્રી શેઠ ગુલાબચંદ આણંદજીની અત્રેના શ્રી સંઘ તરફથી સર્વાનુમતે શેઠશ્રી આણંદજી કલ્યાણજીના શ્રી ભાવનગરખાતેના પ્રતિનિધિ તરીકે ચુંટણી થઇ છે, જે માટે આ સભા પોતાનો આનંદ જાહેર કરે છે.

આ સભાના પેટ્રન વોરા ખાન્તિલાલ અમરચંદભાઇ શ્રી નવપદ મહારાજનું આરાધન વિધિવિધાનપૂર્વક, અલુણા એક ધાન્યના આયંબીલવડે કરે છે, જે આ ચૈત્ર માસની ચાલીશમી ઓળી પૂરી થતાં પારણાના દિવસે સ્નેહી અને મિત્રોનો એક

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨. | જ્યેષ્ઠ. | પુસ્તક ૪૩ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨. | :: ઇ. સ. ૧૯૪૬ જુન :: | અંક ૧૧ મો.

સિદ્ધાર્થનંદ કહોને!

સિદ્ધાર્થનંદ કહોને, અમિદૃષ્ટિ ક્યારે કરશો ?
ડગમગતા ધર્મસ્થંભો, સ્થિર નાથ ક્યારે કરશો ? સિદ્ધાર્થનંદ૦ ૧

ખીલેલી ફૂલવાડી, ભાળી મળ્યા અનાડી;
વેરાન કરી છે વાડી, નવ પલ્લવ ક્યારે કરશો ? સિદ્ધાર્થનંદ૦ ૨

મમત્વ વાયુ વાયા, ઝેરી કષાય છવાયા;
સંયમ કા લક્ષ ભૂલાયા, એકતાન ક્યારે કરશો ? સિદ્ધાર્થનંદ૦ ૩

કલિકાળ આજ રૂઠ્યો, સ્યાદ્વાદ ધર્મ વછૂટ્યો;
નિજ આત્મ દર્શ ત્રૂટ્યો, અબ પાર ક્યારે કરશો ? સિદ્ધાર્થનંદ૦ ૪

વિષભરી શું ચંડ દૃષ્ટિ, શી જમાવી જૈન સૃષ્ટિ ?
અમીભરી "વૈરાટી" દૃષ્ટિ, ભગવાન ક્યારે કરશો ? સિદ્ધાર્થનંદ૦ ૫

ઝવેરી મૂળચંદ આશારામ વૈરાટી

શ્રી નવકાર મહામંત્ર:

અનુવાદ: ૧.

લેખક: હીરાચંદ ઝવેરચંદ—બેંગલોર

(જગજીવન જગ વાલહો—એ દેશી.)

પરમ દયાનિધિ જિન હો, શાંત સુધારસ નાથ લાલ રે;
ભાવે વંદન ગુરુરાજજી, શારદ માત નમું સાથ લાલ રે. ।। પરમ૦।।૧।।

અષ્ટ પ્રાતિહાર્યે શોભતા, બાર ગુણે અરિહંત લાલ રે;
વાણી ગુણ પાંત્રીશ ભલી, વંદન જ્ઞાન અનંત લાલ રે. ।। પરમ૦।।૨।।

વંદન સિદ્ધ ભગવંતને, પામ્યા સિદ્ધિસુખ શાંતિ લાલ રે;
અષ્ટ ગુણે અતિ શોભતા, કાન્તિ જળહળ જ્યોતિ લાલ રે. ।। પરમ૦।।૩।।

આચાર્ય જગમાં ગુણ ભલા, પડિબોહે સવિ લોક લાલ રે;
જ્ઞાનસ્વરૂપ જેથી જાણીયે, વંદન ગુણ છત્રીશ થોક લાલ રે. ।। પરમ૦।।૪।।

પથ્થરને પલ્લવ દીયે, ઉપદેશે શિષ્ય સમુદાય લાલ રે;
ઉપાધ્યાય ગુણ પચ્ચીશ ભલા, વંદનથી સુખ થાય લાલ રે. ।। પરમ૦।।૫।।

સાધુ મહામુનિ વંદીયે, લબ્ધિતણા ભંડાર લાલ રે;
ગુણ સત્તાવીશે શોભતા, શીલાંગ સુખકર ધાર લાલ રે. ।। પરમ૦।।૬।।

અરિહંત સિદ્ધ આચાર્યને, પ્રણમો અતિ મન ભાવ લાલ રે;
ઉપાધ્યાય નિત્ય વંદતા, સાધુ શરણ ચિત્ત લાવ લાલ રે. ।। પરમ૦।।૭।।

એ પાંચે પરમેષ્ઠિના, એક સો આઠ ગુણ ધાર લાલ રે;
વંદન પૂજન ધ્યાનથી, પાપનો નાશ કરનાર લાલ રે. ।। પરમ૦।।૮।।

સર્વ મંગલમાં માંગલિક, પ્રથમ મંગળ જયકાર લાલ રે;
લોકોત્તર સુખ પામીયે, લૌકિક સુખ નિરધાર લાલ રે. ।। પરમ૦।।૯।।

નવ સ્મરણ અનુવાદથી, ઉપજે હર્ષ અપાર લાલ રે;
દુઃખ દારિદ્ર દૂરે ટળે, સ્મરણે જય જયકાર લાલ રે. ।।પરમ૦।।૧૦।।

સાચી સ્વાધીનતા

લે૦ આચાર્ય શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ.

કોઇને પણ પારકી તાબેદારી ઉઠાવવી ગમતી નથી, છતાં જીવનની જરૂરિયાતો પૂરી પાડવા પોતાની પાસે સાધન ન હોવાથી દુનિયાનો મોટો ભાગ પરાધીનતાની જાળમાં ફસાયો છે, એટલે તેમને અનિચ્છાએ પણ બીજાનાં વાણી, વિચાર અને વર્તન પ્રમાણે વર્તવું પડે છે. પોતાને ગમે કે ન ગમે, હિત થાય કે અહિત થાય, પણ સ્વામીપણે સ્વીકારેલાનું મન તો સાચવવું જ જોઇએ, રોગગ્રસ્ત હોય કે કોઇ પણ પ્રકારની ચિંતાગ્રસ્ત હોય તોયે વખતસર માલિકની સેવામાં હાજર થવું જ જોઇએ. આજીવિકા તૂટી જવાથી અને કુટુંબ પાળવાની ચિંતાથી માનવીને ફરજિયાત સ્વાધીનતાનો ત્યાગ કરવો પડે છે, પરંતુ મનમાંથી તો સ્વાધીનતા મેળવવાની ધગશ ભૂંસાતી નથી. ગમે તેટલાં કષ્ટ અને આપત્તિનો આદર કરીને પણ સ્વાધીનતા મેળવવા નિરંતર ચિંતાગ્રસ્ત રહે છે અને અનેક પ્રકારના અથાકપણે પ્રયાસ પણ કરે છે.

સંસારમાં માનવી માત્ર પ્રાયઃ ધનપ્રાપ્તિમાં સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા માને છે, કારણ કે જડાત્મક સુખનાં સાધન મેળવી આપવાને ધન અદ્વિતીય સાધન છે. અજ્ઞાની જનતાએ વૈષયિક સુખની કામનાની પૂર્તિને જ સ્વાધીનતાપણે સ્વીકારી છે. જન્માંતરના વૈષયિક સુખના સંસ્કારને લઈને માનવીને જીવનનિર્વાહનાં સાધન અન્ન, વસ્ત્ર, મકાન આદિ મળે તોયે વૈષયિક સુખના સાધનના અભાવથી પોતાને દુઃખી માને છે એટલે સુખના સાધન મેળવવા જોઈતા વધુ ધન માટે ધનાઢ્યોની પરાધીનતા ભોગવે છે, શ્રીમંતોના અનાદર તથા તિરસ્કારને મૂંગે મોઢે સહન કરી લે છે. કેટલાક તો પોતાની સ્થિતિ કાંઇક સારી હોવા છતાં પણ બીજાના બાગ-બંગલા-મોટર-ચાકર આદિ જોઇને તેને મેળવવાની ઇચ્છાથી સહેલાઇથી અને શીઘ્રતાથી વધુ ધન મળે તેવો વ્યવસાય કરે છે. જેમાં પોતાના નિર્વાહનું પણ સાધન ખોઇ બેસવાથી અત્યંત દુઃખી થઇને ધનવાનોની પરાધીનતાની બેડીમાં વધુ જકડાય છે અને જીવન પર્યંત ગુલામીમાંથી છૂટી શકતો નથી.

રોગાદિ કારણોને લઈને ધનાઢ્યોની શારીરિક સ્થિતિ ગમે તેટલી નબળી હોય તોયે તેને ગણતા નથી, અણગમતા અનેક પ્રસંગોને લઇને સંક્લેશવાળી માનસિક સ્થિતિ હોય છતાં આર્થિક સ્થિતિ ઘણી જ સારી હોવાથી સ્વચ્છંદપણે વર્તીને પોતાને સુખી માને છે. પાસે સારા પ્રમાણમાં ધન હોય તો બીજાને આધીન રહેવાની જરૂરત નથી, કારણ કે જીવવાનું સાધન, મોજશોખનું સાધન અને ક્ષુદ્ર વાસનાઓ પોષવાનું સાધન પૈસા વેરવાથી મળી શકે છે. તેમજ મિથ્યાભિમાન પોષાય છે અને માન-મોટાઈ પણ મેળવાય છે. ભણવાને કે કોઇપણ કળા શીખવાને માટે બીજાની આધીનતા ભોગવવી પડતી નથી. પૈસાથી ભણેલા અને કળાવાળા ખરીદી શકાય છે. એટલે ધનાઢ્ય કાંઇ પણ ન ભણે કે ન શીખે તોયે ચાલી શકે છે. થોડા પૈસાવાળો સાધારણ સ્થિતિનો માણસ મોજશોખની વસ્તુઓ મેળવી શકતો નથી. ફક્ત જીવનનિર્વાહ પૂરતી ખાવા-પીવાની, પહેરવા ઓઢવાની અને રહેવાની ઘર આદિ

વસ્તુ થોડી કીંમતની સાદી-સાધારણ મેળવી શકે છે. પણ કેટલાક વ્યવહારિક પ્રસંગોમાંથી પસાર થવાને માટે તેને ધન મેળવવાની પરાધીનતા ભોગવવી પડે છે, નમ્ર થઈને રહેવું પડે છે અને બીજાઓની ખુશામત પણ કરવી પડે છે, પરંતુ પૈસાવાળાને માટે તો આમાંનું કશુંય હોતું નથી. સારામાં સારાં ભોજન, વસ્ત્ર, બાગ, બંગલા, મોટર, ચાકર વિગેરે ધનવાન મેળવી શકે છે. પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે મોજ-શોખ કરી શકે છે. ગમે તેવા વ્યવહારિક પ્રસંગોમાં કોઈની પણ પરાધીનતા ભોગવવી પડતી નથી. બીજાઓ ભલે પૈસાવાળાની ખુશામત કરે છે પણ પૈસાવાળો તો કોઈની પણ કરતો નથી, માટે જ માનવી ધનાઢ્ય બનવાને પ્રયાસ કરે છે. કરોડોની સંપત્તિ મેળવનાર સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા મળી ગઇ છે એમ સમજીને પોતાને પરમ સુખી માને છે. આવી માન્યતાવાળા જપ-તપ-સંયમસ્વરૂપ ધર્મને એક બાજુએ મૂકીને અધર્મ-અનીતિ તથા કુવ્યાપાર કરીને પણ ધનાઢ્ય બનવાના ચોવીસે કલાક પ્રયાસ કરે છે. કેટલાક પ્રભુસેવા કે ગુરુભક્તિ આદિ ધર્મ કરે છે પણ શીઘ્રતાથી અને વધુ પ્રમાણમાં ધન મેળવવાને, વ્યવહારમાં સફળ થવાને અને મેળવેલા ધનના રક્ષણ માટે જ હોય છે. થોડા જીવન માટે તૃષ્ણાના ઉપાસક બનીને ધન વધારવાની ધૂનમાં સંતોષનો અનાદર કરે છે. તેનું ખાસ કારણ તો જડાધીનતારૂપ વિષયાસક્તિ છે, દુનિયાને શું ગમે છે તે તરફ ધ્યાન આપીને તે તરફ પોતાનો જીવનપ્રવાહ વાળે છે. તે સારી રીતે સમજે છે કે કરોડોની સંપત્તિ થશે તો દુનિયામાં ગણ્યાગાંઠ્યા જ માનવી હશે કે જેમની પાસેથી કોઇ પણ પ્રકારનો ગુણ-ધર્મ-નીતિ-મોટાઇ-વાહવાહ કે સ્વર્ગાદિ પૈસાથી નહિ ખરીદી શકાય, બાકી તો જપ-તપ-સંયમનો આદર કરીને, કષ્ટાનુષ્ઠાન કરીને, અને ઇંદ્રિયો ઉપર કાબૂ મેળવીને જે વસ્તુ મળી શકે છે તે પૈસા વેરવાથી મળી શકશે; કારણ કે દુનિયામાં ક્ષુદ્ર વાસનાગ્રસ્ત માનવીનો મોટો ભાગ પૈસાથી આ બધી ય વસ્તુ આપી શકે છે. પ્રભુની દૃષ્ટિમાં ગમે તેમ હોય પણ આ મનુષ્ય દેહમાં તો દુનિયાને મનાવવાનું છે. દુનિયામાં દૃષ્ટિપાત કરતાં જણાય છે કે-જપ-તપ-સંયમસ્વરૂપ ધર્મની ઉપાસના કરવાવાળા કરતાં પણ ધનની ઉપાસનાવાળા જનતામાં અત્યંત આદરનું પાત્ર બની રહ્યા છે. અને પોતાની ઇચ્છા કરતાં વધુ સન્માન મેળવી રહ્યા છે, કે જેને કષ્ટાનુષ્ઠાન કરીને ધર્મની ઉપાસના કરવાવાળા આત્માર્થી જીવો પણ મેળવી શકતા નથી. ધર્મિષ્ઠની કીંમત કે કદર અથવા તો બહુમાન પ્રભુને ઓળખનાર જ કરી શકે છે; બાકી ધનવાનનું બહુમાન કરવાને તો પ્રભુને ઓળખવાની જરૂરત નથી; કારણ કે જડાસક્ત માટે તો ધનવાન જ પ્રભુ છે. એટલે તેમનું બહુમાન દરેક સ્થળે થાય જ છે અને તેના ગુણ ગવાય છે. ધર્મસ્થળોમાં પણ ધનવાનોની પ્રશંસા થાય છે. અને ધર્મના પડછાયાનો સ્પર્શ ન હોવા છતાં પણ ધર્મી તરીકે વખણાય છે અને ધર્મી કરતાં પણ વધારે માન અપાય છે એટલું જ નહિ ધર્મી પણ, શેઠ ધર્મમાં લાખો ખરચે છે, ધન્ય છે એમ કહીને મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરે છે. દુનિયામાં પણ ધનિક જ્યાં જાય છે ત્યાં પુષ્કળ માન મેળવે છે. પૈસા ખરચીને પણ ડીગ્રીઓ મેળવેલી હોવાથી જ્યાં ધર્મીને કોઈ ઊભું ન રાખે ત્યાં બહુમાનપૂર્વક પ્રવેશ મેળવી શકે છે.

આ પ્રમાણે ધનથી વૈષયિક સુખના સાધન મેળવીને પોતાને સંપૂર્ણ સ્વાધીન માનનાર અજ્ઞાનતાને લઇને વિપરીત સમજી રહ્યા છે. એકાંત પરાધીનતાને તેઓ સ્વાધીનતા માની બેઠા છે; કારણ કે પૌદ્ગલિક વસ્તુ માત્ર

આત્માથી ભિન્ન-પર છે અને તેમાં સુખની શ્રદ્ધા હોવાથી ધનથી અનુકૂળ વિષયપોષક પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ મેળવે છે અને તે દ્વારા સુખ ભોગવવાની ભાવનાથી તેને સારી સ્થિતિમાં રાખવાને અને નષ્ટ નહિં થવા દેવાને નિરંતર કાળજી રાખે છે, તેની વારંવાર સંભાળ લે છે. પોતાના સુખનું સાધન સમજીને તેના ઉપર પુષ્કળ મમતા રાખે છે. પરવસ્તુમાં જે મમતા થવી તે તેની પરાધીનતા છે. મમતા અને પરાધીનતામાં નામનો જ ફેર છે અને એક જ ભાવને જણાવે છે. જેમ જેમ પર વસ્તુ વધે છે તેમ તેમ પરાધીનતા પણ વધતી જ જાય છે. હજારની મમતાવાળો હજારને આધીન, લાખ-કરોડની મમતાવાળો લાખ-કરોડને આધીન એવી જ રીતે બાગ-બંગલા-વસ્ત્ર-ઘરેણાં આદિ વસ્તુઓ જેટલા પ્રમાણમાં વધારે હોય છે તેટલા જ પ્રમાણમાં મમતા વધવાથી પરાધીનતા પણ વધે છે. અને એટલા માટે જ માનવી તે વસ્તુઓનો ફેરફાર થવાથી, નષ્ટ થવાથી- કે ચોરાઇ જવાથી દુઃખી થાય છે, જે વસ્તુઓના સંયોગ-વિયોગથી જેને સુખ દુઃખ અહિં થાય છે તે વસ્તુઓનો તે દાસ કહેવાય છે. પૌદ્ગલિક વસ્તુનું સાચવવું, સંભાળવું, રક્ષણ કરવું આદિ તેની આધીનતા ન જળવાય ત્યાં સુધી પૌદ્ગલિક સુખ મેળવી શકાય નહિં. જેની પાસેથી કાંઇ પણ વસ્તુ મેળવવી હોય તેને આધીન રહીને તેની સેવા કરવી પડે છે. જડ વસ્તુઓ પાસેથી સુખ મેળવનાર તેનો ત્યાગ કે તિરસ્કાર કરી શકતો નથી તેમજ સ્વાધીન પણ રહી શકતો નથી-પછી તે કહેવાતો ત્યાગી કેમ ન હોય.

આવતી કાલ માટે ખાવાને જેની પાસે શેર અન્નનો પણ સંગ્રહ નથી એવો સ્વાશ્રયી અને શ્રમજીવી નાના ઝુંપડામાં રહેનાર કહેવાતો ગરીબ માણસ જેટલો સ્વાધીન અને સુખી છે, તેટલો રાજ્યના ભંડાર ભરી રાખનાર, અને દરેક બાબતમાં પોતાના દાસનો પણ દાસ, લક્ષ્મીની લાતો ખાઇને નબળો પડી જવાથી બંગલામાં પડી રહેનારો સુખી હોતો નથી, કારણ કે કહેવાતો શ્રીમંત ઘણીખરી પ્રવૃત્તિમાં પરાધીન હોય છે. એક શેર ભાર પણ ઉપાડી શકતો નથી. માણસની જરૂરત પડે છે. વાહન સિવાય એક માઇલ પણ ચાલી શકતો નથી. પોતાના જીવન ઉપયોગી કોઇ પણ કામમાં સ્વાધીન હોતો નથી. પૈસા વેરીને શીખેલા માણસો પાસેથી કામ લે છે-ત્યાં સુધી કે ધન તથા જીવનની રક્ષાને માટે તો મોં-માગ્યો પગાર આપીને પણ માણસો રાખે છે. શ્રીમંતાઇ દેખાડવાની ધુનથી ધન ઢોળીને પૌદ્ગલિક વસ્તુઓનો વધારે સંગ્રહ કરીને વધારે પરાધીન થવા છતાં પણ પોતાને સ્વાધીન માને છે તે તેની ટૂંકી અને અવળી બુદ્ધિનું પરિણામ છે.

કેટલાકનું માનવું છે કે, ધન-સ્વજન-કુટુંબ-હાટ-હવેલી-બાગ-બંગલા આદિ છોડી દેવા માત્રથી સ્વાધીનતા મળે છે અર્થાત્ આ બધું ય બાહ્યથી છોડી દઇને પોતાને સ્વાધીન માને છે પણ તેમાંયે સ્વાધીનતા શોધી જડતી નથી. જ્યાં સુધી વૈષયિક વૃત્તિયો વિરામ પામે નહિ ત્યાં સુધી સ્વાધીનતાની આછી છાયા સરખીયે હોતી નથી. પાંચે ઇંદ્રિયોમાંથી કોઇ પણ ઇંદ્રિયના વિષયની આસક્તિ પરાધીનતામાંથી છૂટવા દેતી નથી. જે કાંઇ વસ્તુ છોડવામાં આવે છે તે વિષયાસક્તિના સંસ્કારો ભૂંસાઇ જવાને માટે જ હોય છે, છતાં બધુંયે છોડી દઇને પાછી તે જ વિષયપોષક જડ વસ્તુઓની ઇચ્છા રહ્યા કરે અને તેથી તે ઇચ્છા પ્રમાણે તેને મેળવવા માયા-કષાયનો આદર કરીને છોડેલી વસ્તુઓ આડકતરી રીતે વાપરી આનંદ મનાવે તો તે સ્વાધીન કહી શકાય નહિં. જેનો આનંદ, સુખ તથા હર્ષ પરાધીન છે તે સ્વાધીન કેવી

રીતે કહી શકાય ? માયા-મૃષાથી અજ્ઞાની જનતાને મનાવવા માત્રથી અને વસ્તુસ્થિતિના અણજાણની સંમતિ માત્રથી તાત્વિક વસ્તુ મળી શકતી નથી. મનગમતા રસોથી જીભનો વિષય પોષવાને, બાગ-બંગલા આદિથી આંખનો વિષય પોષવાને, સુંદર, કોમળ, આંખને ગમે તેવાં વસ્ત્રોથી સ્પર્શનો વિષય પોષવાને, વાહ-વાહ તથા મોટાઇથી અને અછતા ગુણોની પ્રશંસા સાંભળીને કાનનો વિષય પોષવાને માટે પૌદ્ગલિક વસ્તુઓથી સમૃદ્ધ પણ તાત્વિક વાણી, વિચાર તથા વર્તનના કંગાળ માણસોની તાબેદારી ઉઠાવવી પડે છે, તેમને આધીન થઇને ચાલવું પડે છે અને તેમનું બહુમાન કરવું પડે છે. જો કે તેઓ મિથ્યાભિમાન પોષાય અને વાસના તૃપ્ત થાય તેવી પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ સિવાય સાચું સુખ તથા આનંદ આદિના કારણભૂત સ્વાધીનતા આપી શકતા નથી, પરંતુ ઊલટા પરાધીનતાના સંસ્કારો પુષ્ટ બનાવે છે. તોયે પોતાને સ્વાધીન તથા સુખી માને છે પણ જ્ઞાની મહાપુરુષોની દૃષ્ટિએ તો તે અજ્ઞાની-પામર-પ્રાણી જ કહી શકાય; કારણ કે પરાધીનતા જડાસક્તિ સિવાય હોય નહિ અને જડાસક્તિનું કારણ વિષયાસક્તિ છે અને વિષયાસક્તને અવશ્ય કષાયોનો આશ્રય લેવો પડે છે; માટે જ જડાસક્ત અને વિષયી સ્વાધીનતા મેળવવાનો અધિકારી જ નથી.

વિલાસમાં પરાધીનતા છે અને વિકાસમાં સ્વાધીનતા છે. બંને એક બીજાનાં વિરોધીઓ છે, કારણ કે વિષયાસક્ત વિલાસી હોય છે તેને વિષયપોષક પૌદ્ગલિક વસ્તુઓની અત્યંત આવશ્યકતા રહે છે. તે સિવાય તો વિલાસ બની શકે નહિ માટે વિલાસીને જડ વસ્તુઓ મેળવવાની તીવ્ર અભિલાષા રહ્યા કરે છે. તે જ તેની પરાધીનતાનું ચિહ્ન છે. પુદ્ગલાનંદીપણું એક પ્રકારનો વિલાસ છે માટે તે વિલાસનો સંપૂર્ણ બાધક છે. પ્રભુ સંપૂર્ણ વિકાસી હોવાથી તેમની પાસેથી વિલાસ મળી શકતો નથી. વિલાસના આશ્રયમાં રહીને વિકાસ મેળવી શકાય નહિ. વિષયેચ્છાથી નિવૃત્ત થવું નથી; રહેવું છે વિલાસી (પરાધીન) અને વિકાસી (સ્વાધીન)-પણાનું માન મેળવવું છે તે પ્રભુની પાસેથી તો મળી શકે તેમ નથી અને એટલા માટે જ વિલાસી, પ્રભુની જરાયે દરકાર રાખતો નથી પણ પૌદ્ગલિક વસ્તુઓના સ્વામી વિલાસીની તો ઘણી જ તાબેદારી ઉઠાવે છે; કારણ કે પુદ્ગલાનંદીને જોઇતી વસ્તુ વિલાસીની પાસેથી જ મળી શકે છે અને એટલા માટે જ તેઓ વિલાસીયોના અનુગ્રહ તથા મહેરબાનીના યાચક હોય છે. તેમની પ્રસન્નતા ટકાવી રાખવાને માટે તેમના વાણી, વિચાર તથા વર્તનની પ્રશંસા કરીને પણ પોતાના વિલાસની વાસના સંતોષે છે. જે આત્મિક ગુણો પ્રભુની આજ્ઞાનું પાલન કર્યા સિવાય મળી શકતા જ નથી તે ગુણોનો વિલાસિયો દ્વારા પોતાનામાં મિથ્યા આરોપ કરાવીને પરમ હર્ષ માને છે. અને પોતાને તેવા ગુણસંપન્ન માનીને મિથ્યાભિમાનથી ફુલાય છે, પોતે વિલાસીયોનો તાબેદાર હોવા છતાં પણ વિલાસની વસ્તુ વાપરવાથી ચઢેલા નશામાં નિઃસ્પૃહી-નિઃસ્વાર્થી વિકાસી પુરુષોના માર્ગમાં રહીને વિલાસનો તિરસ્કાર કરી વિલાસિયોની ઉપેક્ષા કરનારા સ્વાધીન પુરુષોની અવગણના કરીને તેમને તુચ્છ સમજે છે અને જનતામાં પોતાને મહાન પ્રભાવશાળી તરીકે ઓળખાવે છે. તે પોતાને ઓળખનાર જ જડાસક્ત જીવોનાં લક્ષણ છે; કારણ કે વિકાસી પ્રભુની આજ્ઞામાં રહીને તેમની તાબેદારી ઉઠાવ્યા સિવાય તો મહાપ્રભાવશાળી બની શકાતું જ નથી. કાંઈ પણ આત્મિક શક્તિ પ્રગટ કર્યા સિવાય કેવળ દેવના દાસ બની તેની સહાયતાથી પણ પ્રભાવશાળી બની શકાય નહિ.

વિલાસી દેવની સહાયતાથી પોતે પ્રભાવશાળી બનવું તે મિથ્યા છે; કારણ કે તે પ્રભાવ દેવનો છે પણ પોતાનો નથી. જેમ ધનાઢ્ય વિલાસીની સહાયતાથી મોટા કે પ્રભાવશાળી કહેવડાવી ફુલાવું તે પામરતા છે તેમ દુનિયામાં મોટા બનવા વિલાસી દેવની ઉપાસના કરી, તેના દાસ બની તેની સહાયતાથી મોટા કે પ્રભાવશાળી કહેવડાવી પોતાની ક્ષુદ્ર વાસનાઓ પોષવી તે પણ પામરતા જ છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં કેવળ બહારથી જ ધન-સ્વજન-હાટ-હવેલી છોડવા માત્રથી જ સ્વાધીન બની શકાતું નથી.

આત્મવિકાસ માટે સાચી સ્વાધીનતા મેળવવાની ઇચ્છા રાખનારને તો સંપૂર્ણ વિકાસી પ્રભુનું આલંબન લેવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે, કારણ કે સાચી સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા સિવાય સંપૂર્ણ આત્મવિકાસ થઇ શકતો નથી. જેટલે અંશે આત્મા સ્વાધીનતા પ્રાપ્ત કરે છે તેટલે અંશે પોતાનો વિકાસ સાધી શકે છે અને તે સિવાય તો સંસારમાં જીવન-સુખ, શાંતિ તથા આનંદ જેવી કોઈ વસ્તુ નથી. જ્યા શાશ્વતી વિશ્રાંતિ નથી અને જન્મ-મરણના પ્રવાહમાં આત્મા તણાયા કરે છે ત્યાં સુખ-શાંતિ ભોગવવાની ભ્રમણાથી સંતોષ માનવો તે આત્માની અનાદિ કાળથી ચાલી આવેલી મોટી ભૂલ છે. તેને ટાળવાને માટે અનાદિ કાળની સ્વચ્છંદતા મોહગર્ભિત વર્તન છોડી દઇને સંપૂર્ણ વિકાસી પ્રભુની વાણી તથા વર્તનને અનુસરવાની ઘણી જ જરૂરત છે. પ્રભુને આધીન થઇને ચાલવામાં વિલાસ તથા વિલાસિયોનું દાસત્વ છોડવું પડે છે. જડાસક્તિ છૂટ્યા સિવાય પ્રભુને આધીન થવાય નહિ અને પ્રભુને આધીન થઇને ચાલ્યા સિવાય સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા મળી શકતી નથી અને તે સિવાય તો આત્મા પોતાના ગુણોને મેળવીને વિકાસી બની શકતો નથી; માટે જ પ્રભુના સ્વરૂપને મેળવવું તે સાચી સ્વાધીનતા કહેવાય છે અને તે પાંચે ઇંદ્રિયોના વિષયની અસર ન થાય તો જ મેળવી શકાય છે. જ્યાં સુધી વિષયાસક્તિ હોય છે ત્યાં સુધી ઇંદ્રિયોના વિષયની અસર થયા વિના રહેતી નથી. જેમકે સુંદર રૂપ-આકૃતિ, બાગ-બંગલા આદિ વસ્તુઓ જોઇને ચિત્તવૃત્તિનું તે તરફ આકર્ષણ થાય છે અને એકદમ બોલી જવાય છે કે-અહા ! કેવું સુંદર છે ! મિષ્ટાન્ન આદિ વસ્તુઓ ખાઇને પ્રશંસા કરવી, સુગંધી વસ્તુઓના ગંધથી પ્રસન્ન થવું, પોતાની સ્તુતિ તથા પ્રશંસાના શબ્દો સાંભળીને ફુલાઇ જવું, કોમળ સ્પર્શથી સુખશાંતિ અનુભવવી. આ પ્રમાણે જ્યાં સુધી વૈષયિક વસ્તુઓની અસર થાય છે ત્યાં સુધી જીવને જડાત્મક વસ્તુઓની અથવા તો જડ વસ્તુઓના સ્વામીની અત્યંત પરાધીનતા ભોગવવી પડે છે; માટે તે સ્વાધીનતા મેળવવાનો અધિકારી નથી.

મોહની છાયા આત્મા ઉપર રહેલી હોવાથી અનુકૂળતા તથા પ્રતિકૂળતાના સંસ્કારોને લઇને આત્મા નિરંતર કલેશ-ઉદ્વેગ-અશાંતિ તથા અસુખ ભોગવી રહ્યો છે, છતા અનુકૂળતામાં પોતાને સુખી માને છે, ખુશી થાય છે અને આનંદ મનાવે છે; પણ તે તેની વિષયાસક્તિના નશા સિવાય સુખ-આનંદ જેવી કોઇ તાત્વિક વસ્તુ જ નથી, પરવસ્તુમાં રહેલી અનુકૂળતા તથા પ્રતિકૂળતામા પરાધીનતા સરખી જ છે કારણ કે બંને મોહજન્ય છે. અનુકૂળતા રાગથી થાય છે અને પ્રતિકૂળતા દ્વેષથી થાય છે એટલે બંનેમાં અશાંતિ તથા સુખ રહેલાં છે; કર્મબંધ છે; આત્મગુણઘાત છે. ફરક અગ્નિ અને હિમ જેટલો છે. અગ્નિ દાહક છે તેમ હિમ પણ દાહક છે પણ બંનેમાં વસ્તુને બાળવાના પ્રકાર જુદા છે. હિમ શીતળતાથી વસ્તુને બાળે છે અને અગ્નિ ઉષ્ણતાથી બાળે છે, તેમ પૌદ્ગલિક સુખ-આનંદ અનુકૂળપણે આત્મિક ગુણનો ઘાત

પરિગ્રહમીમાંસા

લેખક:—મુનિશ્રી ધુરંધરવિજયજી મહારાજ

('વસ્ત્ર ધારણ કરવું એ પણ પરિગ્રહ છે' એવી દિગમ્બર માન્યતાનો નિરાસ કરતી શ્રી ઉત્તરાધ્યયન-બૃહદ્‌વૃત્તિને અનુસારી વિશદ વિચારણા.)

(૧)

વિક્રમની બારમી સદી હતી. પાટણના તખ્ત પર સિદ્ધરાજ જયસિંહ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. રાજાની પ્રભુતા અને ન્યાયશીલતા ઉપર પ્રજા મુગ્ધ હતી.

તે સમયે શ્વેતામ્બર દર્શનમાં શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજનો પૂર્ણ પ્રતાપ ઝળકતો હતો, ને દિગમ્બર સમ્પ્રદાયમાં કુમુદચન્દ્ર વાદીની હાક વાગતી હતી. પ્રથમમાં ધીરોદાત્ત નાયકના ગુણો આવીને વસ્યા હતા ને ખૂબ પુષ્ટિ પામ્યા હતા, અન્યમાં ધીરોદ્ધત્ત નાયકના ગુણો ગૂંજતા હતા. યેન કેન પ્રકારેણ વાદમાં વિજય મેળવવો એ કુમુદચન્દ્રનું જીવનધ્યેય હતું.

શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજની વિદ્વત્તા, પ્રતિભા અને યશ:કીર્તિ સાંભળ્યા પછી તેઓશ્રી સાથે વાદ કરી વિજય વરવાના કુમુદચન્દ્રને ઉત્કટ કોડ જાગ્યા હતા.

ન છાજતાં પ્રયત્નો કરી શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજને તેણે વાદ માટે ઉશ્કેર્યા હતા.

સ્વર્ગ સમા પાટણમાં સૌધર્મ દેવલોકની સુધર્મા સભા સમી શોભતી શ્રી સિદ્ધરાજની રાજસભામાં બન્ને વચ્ચે ચિરસમય શાસ્ત્રાર્થ-વાદ થયો.

સ્ત્રીમુક્તિ અને કેવલિમુક્તિ એ બે વાદના કેન્દ્રસ્થળો હતા. સ્ત્રીશરીરે મુક્તિ મળી શકતી નથી એ દિગમ્બરની માન્યતાનું શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજે સચોટ ખંડન કર્યું હતું.

કરે છે અને દુઃખ તથા ઉદ્વેગ આદિ પ્રતિકૂળપણે આત્મિક ગુણોનો નાશ કરે છે, જેમ સુખ-આનંદમાં કે દુઃખ-ઉદ્વેગમાં જડાધીનતા છે તે તાત્વિક દૃષ્ટિયા કોઈ પણ વસ્તુ જ નથી અને એટલા માટે જ તેમાં ઘણું જ અનિયમિતપણું તથા અસ્થિરપણું રહેલું છે. મોહગ્રસ્ત જીવોને જે વસ્તુ આજે અનુકૂળ જણાતી હોય તે જ વસ્તુ કાળાંતરે પ્રતિકૂળ થઈ જાય છે અને પ્રતિકૂળ હોય તે અનુકૂળ થાય છે જેથી જીવોની મનોવૃત્તિમાં અસ્થિરતા કાયમ રહે છે. અ. અસ્થિરતા જ પરાધીનતાનું ચિહ્ન છે. પાંચે ઇંદ્રિયો પોતાના વિષયોને ગ્રહણ કરે જ છે પણ તેમાં અનુકૂળ-પ્રતિકૂળતા જેટલે અંશે મંદ હોય છે તેટલે અંશે આત્મા સ્વાધીનપણું મેળવી શકે છે. અર્થાત્ આત્મા ઇંદ્રિયોદ્વારા કેવળ સ્થૂળ પોદ્‌ગલિક વસ્તુઓને જાણી શકે છે તેમાં જેટલે અંશે રાગ-દ્વેષની મંદતા હોય છે તેટલે અંશે આત્મા સ્વાધીન કહી શકાય; માટે જ પોદ્‌ગલિક વસ્તુઓની જેને અસર મંદ થાય તે જ સાચી સ્વાધીનતા મેળવવાનો અધિકારી છે.

સ્ત્રીમુક્તિના ખંડન-મંડનમાં પરિગ્રહવાદનો વિષય સારી રીતે છણવામાં આવ્યો હતો.

પરિગ્રહીને મુક્તિ ન મળે, વસ્ત્ર એ એક પરિગ્રહ છે. વસ્ત્ર વગર સ્ત્રી ન રહી શકે ને તેથી તે પરિગ્રહવિરમણ મહાવ્રતવાળી સાધ્વી ન બની શકે; માટે જ તેને મોક્ષ નથી. દિગમ્બરોનો એ મુખ્ય મુદ્દો હતો.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની બૃહદ્વૃત્તિના મુખ્ય આધારે શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજે તેનું નિરસન કરી સ્ત્રીમુક્તિની સિદ્ધિ કરી, વિજયશ્રી વરી હતી.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની બૃહદ્વૃત્તિના કર્ત્તા વાદીવેતાલ શ્રી શાન્તિસૂરિજી મહારાજ છે. વાદી દેવસૂરિજી મહારાજના પૂજ્ય ગુરુ શ્રી મુનિચન્દ્રસૂરિજી મહારાજે શ્રી શાન્તિસૂરિજી મહારાજ પાસે તર્કશાસ્ત્ર વગેરેનું અધ્યયન કર્યું હતું, ને તે રીતે વાદી દેવસૂરિજી મહારાજને શ્રી શાન્તિસૂરિજી મહારાજના જ્ઞાનધનનો વારસો પોતાના ગુરુમહારાજદ્વારા પ્રાપ્ત થયો હતો.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનું દ્વિતીય અધ્યયન 'પરીષહ' નામનું છે. તેમાં બાવીશ પરીષહોનું સુન્દર સ્વરૂપ વર્ણવેલ છે. છઠ્ઠા 'અચેલ' પરીષહના સ્વરૂપ પર વિવેચન કરતાં વસ્ત્રને પરિગ્રહમાં માનવું કે નહિં ? એ વિચાર શ્રી શાન્તિસૂરિજી મહારાજે તર્ક-યુક્તિ-પ્રમાણોથી સારી રીતે ચર્ચ્યો છે. તે ઘણો મનનીય છે. દલીલોથી ગહન ને ગંભીર છે. અહીં તેને આધારે તે વિચાર દર્શાવવામાં આવે છે.

(૨)

સંસારથી મુક્ત થવાને, પરમ પદ પ્રાપ્ત કરવાને, સિદ્ધદશા મેળવવાને સંયમ એ પ્રધાન કારણ છે; ને તે જ કારણે સંયમીને સર્વ કરતાં સંયમ રક્ષણ એ જ મુખ્ય ઉદ્દેશ હોય છે. જેને જે પદાર્થની સિદ્ધિ અભિલષિત હોય છે તે તે પદાર્થના કારણો પ્રત્યે ઉદાસીન રહેતો નથી. ઘટ બનાવવાની આકાંક્ષાવાળો જેમ માટીના પિંડ પ્રત્યે ઉદાસીન ન રહે, તેમ સંયમને સાચવવાના ધ્યેયવાળા મુનિઓ તેમાં સાધનભૂત વસ્ત્ર પ્રત્યે પણ ઉદાસીન ન જ રહે.

સંયમરક્ષામાં વસ્ત્ર કારણ નથી એમ માનનારા અને કહેનારાઓએ વિચારવું જોઇએ કે, કોઈપણ પદાર્થ પ્રત્યે એક પદાર્થની અકારણતા બે રીતે હોય છે. એક તો જે પદાર્થ પ્રત્યે તે અકારણ છે, તે પદાર્થનો તે વિઘાતક હોય અથવા તેના પ્રત્યે તે ઉદાસીન હોય.

જેમકે પટ-વસ્ત્ર બનાવવામાં તન્તુઓ કારણભૂત છે, પણ અગ્નિ કે પત્થર કારણ નથી. કારણ કે અગ્નિ પટનો વિઘાતક છે. અગ્નિથી વસ્ત્ર બળી જાય છે-નાશ પામે છે. જે જેનો વિનાશક હોય તે તેનો સાધક તો ન જ હોય. બીજું પથ્થર વસ્ત્ર પ્રત્યે ઉદાસીન છે. પથ્થર પટ બનાવવામાં સહાયક પણ નથી થતો તેમ નુકશાન કરનાર પણ નથી. તે પ્રમાણે વસ્ત્ર એ સંયમનું વિઘાતક છે કે સંયમ પ્રત્યે ઉદાસીન છે ?

દિગમ્બર—વસ્ત્રથી સંયમનો વિઘાત થાય છે.

શ્વેતામ્બર—વસ્ત્ર ધારણ કરવાથી પંચમ મહાવ્રત-પરિગ્રહવિરમણ ખંડિત થાય છે ? આસક્તિ થાય છે ? કે કષાય-ક્રોધ, માન, માયા, લોભ જાગે છે ? કઇ રીતે સંયમનો વસ્ત્ર વિઘાત કરે છે ?

દિગ૦—વસ્ત્રથી પંચમ મહાવ્રતનો વિનાશ થાય છે.

શ્વેતા૦—વસ્ત્ર વ્રતવિનાશક છે એ વાત

તમે એમ ને એમ કહો છો કે યુક્તિ-પ્રમાણથી ? એમ ને એમ કહીયે રાખતા હો તો તે મનાય જ નહિં. ને યુક્તિપ્રમાણથી કહેતા હો તો તે યુક્તિઓ સ્વતંત્ર છે કે સિદ્ધાન્તાનુસારી ?

દિગ૦—યુક્તિઓ સ્વતંત્ર હોય કે સિદ્ધાન્તાનુસારી, તેથી શું ? જો યુક્તિસિદ્ધ વાત હોય તો તે તમારે માનવી જોઇએ.

શ્વેતા૦—જે યુક્તિઓ સિદ્ધાન્તાનુસારી નથી હોતી ને સ્વતંત્ર હોય છે તેથી વસ્તુતત્ત્વનો નિર્ણય થતો નથી; કપોલકલ્પિત તર્કણાઓથી કેવળ વિતણ્ડા જ વધે છે. દેડકાને શરીરે રોમ નથી હોતા, પણ તેને ચાર પગ હોય છે ને તે કૂદીને ગતિ કરે છે. હરણને શરીરે રોમ હોય છે. હરણ પણ ચાર પગવાળું કૂદીને ગતિ કરનારું છે. વિતંડા કરનાર દલીલ કરી કહે છે કે દેડકા રોમવાળા છે, ચાર પગ છતાં કૂદીને ગતિ કરે છે માટે હરણની જેમ અથવા હરણો રોમ વગરના છે, ચાર પગ છતાં કૂદીને ગતિ કરતા હોવાથી, દેડકાની જેમ; પણ એવી નિર્મૂલ યુક્તિઓથી કંઇપણ સિદ્ધ થતું નથી કારણ કે ચાર પગ અને કૂદીને ગતિ કરનારા બધા કાં તો રોમવાળા, નહિં તો રોમ વગરના જ હોય એવો કોઇ સિદ્ધાન્ત નથી ને તેવા પ્રકારના સિદ્ધાન્ત સિવાય કલ્પેલી વ્યાપ્તિ-યુક્તિનો પ્રત્યક્ષ બાધ થાય છે. સિદ્ધાન્તને નહિ અનુસરનારી યુક્તિઓ આખર નિર્બલ અને દૂષિત જ નીવડે છે.

ગમે તેવો બુદ્ધિમાન્ સિદ્ધાન્તને અસમ્મત પોતાના સ્વતન્ત્ર વિચારને સબળ દલીલોથી સિદ્ધ કરે તો પણ તેથી વિશેષ બુદ્ધિવાળા તેને ફેરવી નાખે છે. સર્વજ્ઞ સિવાય અલ્પજ્ઞોના સ્વતન્ત્ર વિચારોમાં પરસ્પર બુદ્ધિના તારતમ્યો રહે જ છે ને તેનો અન્ત પણ હોતો નથી. કહ્યું છે કે—

यत्नेनानुमितोऽप्यर्थः, कुशलैरनुमातृभिः ।
अभियुक्ततरैरन्यै--रन्यथैवोपपाद्यते ॥

દિગ૦—અમારી યુક્તિ કપોલકલ્પિત સ્વતન્ત્ર નથી, પણ સિદ્ધાન્તાનુસારી છે. તે સિદ્ધાન્ત તમને અને અમને બન્નેને અભિમત છે. તે સિદ્ધાન્ત વચન આ છે—" गामे वा नगरे वा अप्पं वा बहुं वा जाव नो परिगिण्हेज्जा. " તેને અનુસારી યુક્તિ આ પ્રમાણે છે. જે જે પરિગ્રહ સ્વરૂપ છે, તે તે ધારણ કરવાથી પાંચમા મહાવ્રતનો વિનાશ થાય છે. જેમ ધન-ધાન્ય વગેરે. વસ્ત્ર એ પરિગ્રહ સ્વરૂપ છે માટે તે ધારણ કરવાથી પાંચમા મહાવ્રતનો વિઘાત કરે છે.

શ્વેતા૦—જ્યાંસુધી વસ્ત્ર પરિગ્રહસ્વરૂપ છે એ સિદ્ધ ન થાય ત્યાંસુધી તમારું કથન એ કથન માત્ર છે.

દિગ૦—વસ્ત્ર મૂર્છાને ઉત્પન્ન કરે છે માટે પરિગ્રહસ્વરૂપ છે.

શ્વેતા૦—જો વસ્ત્ર મૂર્છાનું કારણ છે તો શરીર એ મૂર્છાનું કારણ છે કે નહિં ? શરીરને પણ મૂર્છાનું કારણ માનવું જોઇએ, તે અભ્યન્તર સાધન છે. મેળવવું વિશેષ મુશ્કેલ છે. દુષ્પ્રાપ્ય પદાર્થો મળે તેમાં રાગીઓને વધારે મૂર્છા રહે છે.

દિગ૦—શરીર પણ ભલે મૂર્છાનું કારણ હો ! પણ સંયમ લેનારે ત્યાગી શકાય તે સર્વ મૂર્છાના કારણો તજવા જોઇએ. વસ્ત્ર તજી શકાય છે ને શરીર તજી શકાતું નથી. વળી શરીર સિવાય સિદ્ધિની સાધના થઇ શકતી નથી, માટે શરીર એ સિદ્ધિનું સાધન છે.

શ્વેતા૦—શરીરનો ત્યાગ કરી શકાતો નથી, તે તમે સર્વને માટે કહો છો કે વ્યક્તિવિશેષને માટે ? શરીરનો ત્યાગ કોઇપણ

કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની

જીવન ઝરમર.

લેખકઃ—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૮૭ થી શરૂ)

જે તે સમયે, જે તે પ્રકારે, જે તે નામથી, દોષરૂપ મેલ રહિત તું; તે એક જ ભગવાન હોય તો, તને મારા નમસ્કાર થાઓ.

જેણે ત્રણ કાળમાં અલોક સહિત ત્રણ લોક આંગુલિ સહિત કરતલની ત્રણ રેખાની પેઠે સાક્ષાત્ જોયું છે, (સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી) અને રાગ, દ્વેષ, ભય, રોગ, કાળ, જરા, ચપલતા અને લોભાદિ જેમના પદનું લંઘન કરવા સમર્થ નથી થયા તે મહાદેવને (અર્થાત્ અઢાર દોષ રહિત, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી વીતરાગ મહાદેવને) હું વંદું છું.

જેણે આગમથી ઓળખાતા વિશ્વનો ઉત્પત્તિરૂપી સમુદ્રની રચનાનો પાર જોયો છે, જેનું વચન પૂર્વાપર બાધા વિનાનું, અનુપમ અને દોષરહિત છે, સાધુપુરુષોથી વંદનીય, સમસ્ત ગુણના ભંડાર, દોષરૂપી શત્રુઓ જેમના નાશ પામ્યા છે, એવા તે, ચાહે બુદ્ધ હોય, શ્રી વર્દ્ધમાન પ્રભુ હોય, બ્રહ્મા હોય, વિષ્ણુ કે મહાદેવ હોય; પણ તેને હું નમસ્કાર કરું છું. (અર્થાત્ રાગ-દ્વેષ રહિત વીતરાગ પ્રભુને મારા નમસ્કાર છે; પછી ભલેને નામ ગમે તે હોય.)

કરી શકતું નથી, વ્યક્તિ માત્રને માટે તેનો ત્યાગ અશકય છે એમ કહેવું એ મિથ્યા છે. ઘણાં લોકો આત્મઘાત કરી અગ્નિમાં પ્રવેશી સહેલાઈથી હસતાં હસતાં શરીરને પણ ત્યજી શકે છે. વ્યક્તિવિશેષને આશ્રયીને શરીરનો ત્યાગ અશકય કે દુઃશકય કહેતા હો ! તો વસ્ત્ર પણ વ્યક્તિ વિશેષને માટે ત્યજવું અશકય વા દુઃશકય છે; માટે શરીરની જેમ જે ત્યજવું અત્યન્ત મુશ્કેલ હોય તેના ત્યાગનો આગ્રહ સેવવો એ વ્યવહાર વિરુદ્ધ છે.

બીજું શરીર સિવાય સિદ્ધિની સાધના નથી થઇ શકતી માટે તેને સિદ્ધિનું સાધન માનો છો, તો બિચારા વસ્ત્રનો શો અપરાધ? તેવા પ્રકારની વિશિષ્ટ શક્તિઓ જેઓમાં નથી તે આત્માઓને શિયાળાની ઠંડીથી, ચોમાસાના ભેજથી તથા તેવા પ્રકારના અન્ય સંયમાદિના વિઘાતક કારણોથી રક્ષી વસ્ત્ર જ સંયમ-સ્વાધ્યાય-ધ્યાન આદિમાં સહાયક બને છે; માટે વસ્ત્ર સિવાય પણ સિદ્ધિસાધના દુઃશકય છે તેથી તેને પણ સિદ્ધિનું સાધન માનવું જોઈએ.

આ સર્વ હકીકત મૂર્છાના કારણની વાતનો વિરોધ કર્યા સિવાય કહેવામાં આવી છે. બાકી ખરી રીતે તો સંયમીઓને કોઇપણ સ્થળ વસ્તુ વિષયમાં મૂર્છા હોતી જ નથી.

કહ્યું છે કે—

सव्वत्थुवहिणबुद्धा, संरक्खणपरिग्गहे ।
अवि अप्पणो विदेहम्मि, नायरन्ति ममाइउं (यं)

(ચાલુ)

આવી ગુણભરપૂર સ્તુતિ કરીને બ્રાહ્મણ પંડિતો આ સાંભળી મૌન જ રહ્યા. મહારાજા કુમારપાલ બહુ જ પ્રસન્ન થયો અને બોલ્યો, ગુરુદેવ !

અહીં સોમેશ્વર દેવ હાજર છે, આપ જેવા મહર્ષી મહાત્મા વિદ્યમાન છે, મારા જેવો તત્ત્વનો અર્થી-સુમુક્ષુ અહીં વિદ્યમાન છે; આ ત્રિવેણીનો સંગમ થયો છે; તો મને શુદ્ધ દેવ, ગુરુ અને ધર્મતત્ત્વ સમજાવો અને સાચું શું છે ? તે કહો. હું સ્થિરચિત્તે આ તત્ત્વત્રયીની આરાધના કરી મારા આત્માને સંસારસમુદ્રથી તારું. વળી આપ જેવા ગુરુદેવ મળ્યા છતાંયે યદિ તત્ત્વનો સંદેહ રહે તો સૂર્યોદય થયા છતાંયે વસ્તુ ન દેખાઈ, અને ચિંતામણિ મળ્યા છતાંયે દરિદ્રી રહ્યા જેવું થશે.

શ્રી આચાર્ય મહારાજે રાજાની સાચી જિજ્ઞાસાવૃત્તિ પારખીને કહ્યું, રાજન્ ! તમે બરાસનો ધૂપ કર્યે જાઓ, હું મંત્ર ભણું છું. બન્ને જણ ગભારામાં રહ્યા છે, મધ્યરાત્રિએ મહાદેવજીના લિંગ(પિંડી)માંથી તેજ નીકળ્યું, તેમાંથી ગંગા, જટા, ચંદ્રકળા અને ત્રિનેત્ર ઈત્યાદિ ઉપલક્ષણ યુક્ત શંકર નીકળ્યા, તે દેખી, સૂરિજી મહારાજે રાજાને કહ્યું, તમે એમને ધર્મતત્ત્વ પૂછી જુઓ. રાજાએ વિનયથી નમસ્કાર કરી યથાર્થ ધર્મ તત્ત્વ શું છે-કયું છે ? તે પૂછ્યું. સાક્ષાત્ મહાદેવજી બોલ્યા, અને અંતમાં કહ્યું—"હે રાજન્ ! હે કુમારપાલ ! જો તું મોક્ષ અને મોક્ષ આપનાર ધર્મની ઇચ્છા રાખતો હો, તો હાલમાં પૃથ્વીમાં સર્વ દેવના અવતારરૂપ નિષ્કપટપણે પરબ્રહ્મને જાણનાર, બાળપણથી સંયમધારી, સ્વપરમતના સર્વ શાસ્ત્રના પારગામી અને બ્રહ્માના જેવા આ હેમાચાર્ય જયવંત વર્તે છે. તેમના મુખથી તને ઇષ્ટ તત્ત્વની-શુદ્ધ ધર્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ થશે." આમ બોલી શંકરજી અદૃશ્ય થયા. રાજા કુમારપાલ ગુરુદેવને પગે પડી કહે છે કે, આજથી આપ જ મારા દેવ, ગુરુ, માતા-પિતા છો. બીજું કોઈ નથી. પૂર્વે જીવિતદાનથી આ લોક આપ્યો હતો, હવે ધર્મોપદેશથી પરલોક આપો. બસ !

રાજા કુમારપાલે માંસાહારનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો, અભક્ષ્યનો ત્યાગ કર્યો અને સત્ય ધર્મ ઉપર તેની વધુ ને વધુ પૂર્ણ શ્રદ્ધા દૃઢ થઈ. પછી તો સૂરિજી મહારાજને ઉત્સવપૂર્વક પાટણ પધરાવ્યા છે, નિરંતર ધર્મદેશના સાંભળે છે અને શુદ્ધ જૈન ધર્મની આરાધના કરે છે.

× × ×

એક વાર વિદ્વાનોની સભા મળી છે. દેશ-દેશના પંડિતો આવ્યા છે. ધર્મતત્ત્વની ચર્ચા ચાલી છે. બધાયે પંડિતોએ પોતાના ધર્મ તત્ત્વની સત્યતા સાબિત કરવા પ્રયત્ન કર્યો. યુક્તિ, તર્ક, દલીલોનો ધોધમાર વાણીપ્રવાહ વહાવ્યો. રાજા સિદ્ધરાજ આ વિતંડાથી-વાણીવિલાસથી કંટાળ્યો. એને એમ થયું કે આ વાણીવિલાસમાં તે ધર્મ ક્યાંથી ઉપલબ્ધ થાય ? છેવટે એણે જૈનાચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજને વિનમ્રભાવે પૂછ્યું-મહારાજ ધર્મતત્ત્વ કયાં છે ?

સૂરિજીમહારાજે **"ચારી સંજીવની ન્યાય"** [1] દૃષ્ટાંતપુરઃસર સમજાવી રાજાને કહ્યું જે ધર્મ આચરવાથી આત્માની શુદ્ધિ થાય, જે ધર્મ આરાધવાથી ષડ્રિપુનો પરાજય થાય, જે ધર્મની ઉપાસનાથી દયા, પ્રેમ-સ્નેહ

૧. દૃષ્ટાન્ત પ્રસિદ્ધ હોવાથી મેં અહીં નથી આપ્યું. બાકી આ દૃષ્ટાન્તમાં શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની પ્રતિભા કેવી ચમકે છે એ જ જોવાનું છે.

વધે, ન્યાય નીતિ સદાચાર વધે, અને જે ધર્મ આરાધવાથી આપણા રાગ, દ્વેષ, મોહ, મમત્વ ઓછાં થાય, કર્મ ક્ષય થાય એ સત્ય ધર્મ છે. એવા ધર્મતત્વની પ્રાણી માત્રે સદાયે ઉપાસના કરવી જ જોઇએ. સાચો આત્મધર્મ એનું નામ છે, પ્રાણી માત્ર પ્રતિ દયા, ક્ષમા, મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ્ય જીવનમાં પ્રગટે. રાજન્! આવો ઉત્તમ આત્મધર્મ કોણ ન પાળે ?

સિદ્ધરાજ ત્યારપછી શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીનો પરમ અનુરાગી બન્યો છે અને જૈન ધર્મ ઉપર પણ તેને બહુમાન વધ્યું.

× × ×

એક વાર મહારાજા કુમારપાલ પંડિતોની સભા ભરીને બેઠા છે ત્યાં એક વિદ્વાને કહ્યું- મહારાજા, આ જૈનાચાર્ય આપણા વિશ્વમાન્ય સૂર્યદેવને નથી માનતા.

રાજા પૂ. આચાર્ય મહારાજની સામે જુએ છે. સૂરિજીમહારાજ હસીને જવાબ આપે છે-રાજન્! જૈનો સહસ્રરશ્મિ, સવિતા નારાયણને સમકિતી દેવ માને છે. બીજું જૈનો જેટલા સૂર્યના સાચા ઉપાસક સંસારમાં કોઈ નથી એમ કહું તો ચાલે. જુઓ, જેને આ પંડિતો સૂર્યદેવ માને છે તેના અસ્ત પછી અમે જૈન સાધુઓ કદી પણ મોઢામાં અન્ન કે પાણી નથી નાખતા. રાત્રે અમારા આચાર મુજબ પાણીનું ટીપુંયે નહિં નાંખવાનું. જૈન ધર્મનો પણ એ જ ઉપદેશ છે કે દરેક જૈને રાત્રિભોજનનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઇએ.

પ્રાતઃકાલમાં પણ સૂર્યોદય પછી બે ઘડી સુધી અમે મોઢામાં પાણીનું ટીપુંયે નથી નાંખતા.

આ સૂર્યદેવના ઉપાસકોને પૂછો કે સૂર્યગ્રહણ થાય છે ત્યારે તો તમે ભોજન-પાણી નથી કરતા તો આ જ સૂર્યદેવ અસ્ત થાય છે ત્યારે રાત્રે ભોજન કેમ કરો છો ? અને પુરાણમાં લખ્યું પણ છે કે—

"अस्तंगते दिवानाथे आपो रुधिरमुच्यते।
अन्नं मांससमं प्रोक्तं मार्कंडेन महर्षिणा ॥"

તેમજ સ્કંદપુરાણમાં સૂર્યની સ્તુતિ કરતાં લખ્યું છે કે "તારો અસ્ત થયા પછી પાણી લેવું તે રુધિર બરાબર છે. તારા કિરણોથી સ્પર્શ થયેલું પાણી જ પવિત્રતા પામે છે." વગેરે. તો મહાનુભાવો સાચા સૂર્યોપાસક બની રાત્રિભોજનનો સર્વથા ત્યાગ કરો. પાણી પીવાનો પણ સૂર્યાસ્ત પછી ત્યાગ કરો તો તો તમને સૂર્યના સાચા ઉપાસક કહી શકીએ, બાકી તો ઠીક જ છે.

આક્ષેપ કરનારને મૌન જ રહેવું પડયું.

ત્યાં વળી એક પંડિતરાજ બોલી ઉઠ્યા- મહારાજ, આ જૈનાચાર્ય આપણા વિષ્ણુભગવાન્‌ને પણ નથી માનતા. વૈષ્ણવો વિષ્ણુ વિના બીજાથી મુક્તિની પ્રાપ્તિ નથી માનતા. રાજા આમાં કાંઇ સમજ્યો નહિં. એણે સૂરિપુંગવ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની સામે જોયું.

સૂરિજી—રાજન્! એનું કહેવું સાચું છે. પરંતુ એને ખબર નથી કે સાચા વૈષ્ણવ કોણ છે ? જૈન સાધુઓ જ સાચા વૈષ્ણવ છે.

(ચાલુ)

કાલીનોનો કંઇક વિચાર કરીએ. ઉ૦ વિનયવિજયજી, આનંદઘનજી, સત્યવિજય ગણી, માનવિજય ઉપાધ્યાય આદિ વિશિષ્ટ વિદ્વદ્ મંડલી તેમની સમકાલીન હતી. તેમાં ય ખાસ કરીને શ્રી વિનયવિજયજી તો એમના સહાધ્યાયી પરમાર્થ સુહૃદ્ હતા; આ વિનયવિજય અને યશોવિજયની જોડી સુપ્રસિદ્ધ છે. બન્ને ગાઢ પરમાર્થ મિત્ર અને ઉત્તમ કોટિના શાંત મુમુક્ષુ હતા. આ લેખકના પૂ. પિતાશ્રીએ (સદ્. શ્રી **મનઃસુખભાઈ કીરતચંદ્ર મહેતા**) પોતાની **શાંત સુધારસ**ની વિદ્વત્તાપૂર્ણ મુખમુદ્રામાં આ અંગે કહ્યું છે કે—"શ્રી યશોવિજય અને વિનયવિજય તો પ્રાય: એક બીજાની સમીપે રહેતા. કાશી ન્યાયના અભ્યાસ અર્થે બંનેનું સાથે જવું થયું હતું × × આમ જો કે શ્રી યશોવિજય અને શ્રી વિનયવિજય બંને પ્રાયઃ સહચારી સહાધ્યાયી હતા, સમસ્વભાવી હતા, છતાં જ્યારે શ્રી યશોવિજયે લોકાનુગ્રહ ભણી વીર્ય પ્રવર્ત્તાવ્યું હતું, ત્યારે શ્રી વિનયવિજયે મૂળથી જ શાંત વૃત્તિ સાધવામાં એ ફોરવ્યું હતું." જૈનોમાં ઘેર ઘેર રસપૂર્વક વંચાતો સુપ્રસિદ્ધ **શ્રીપાળ રાસ** તો આ બંને મહાત્માઓની સંયુક્ત કૃતિ છે; શ્રી વિનયવિજયજીએ એનો પૂર્વ ભાગ રચ્યો, ત્યાં તેમનો દેહોત્સર્ગ થયો; એટલે શ્રી યશોવિજયજીએ તેનો ઉત્તર ભાગ રચી ઉત્તમ મિત્ર કાર્ય કર્યું. છેવટે ત્યાં શ્રી યશોવિજયજી લખે છે—

"માહરે તો ગુરુચરણ પસાયે,
અનુભવ દિલમાંહિ પેઠો;
ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ પ્રગટી ઘટમાંહે,
આતમરતિ હુઇ બેઠો રે...
મુજ સાહિબ જગનો તુઠો."

શ્રી આનંદઘનજીનો સમાગમ

શ્રીમાન્ **આનંદઘનજી**નો દર્શન-સમાગમ એમના જીવનની એક ક્રાંતિકારી વિશિષ્ટ ઘટના છે. તે વખતનો રૂઢિચુસ્ત ને ક્રિયાજડ સમાજ એવી પરમ અવધૂત દશાવાળા, આત્માનંદમાં મગ્ન રહેનારા, આત્મારામી સત્પુરુષને ઓળખી ન શક્યો, ને આ 'લાભાનંદજી' નો યથેચ્છ લાભ ન ઉઠાવી શક્યો. ઘર આંગણે ઊગેલા કલ્પવૃક્ષને ન આરાધી વાંછિત ફલથી વંચિત રહ્યો. એ સમાજનું મહાદુર્ભાગ્ય અથવા કરાલ કલિકાલનો દુઃષમકાળનો મહાપ્રભાવ! પણ તેવું તેવાને ખેંચે, Like attracts like, લોહચુંબક લોહને ખેંચે એ ન્યાયે શ્રી૦ યશોવિજયજી શ્રી આનંદઘનજીને તેમના યથાર્થ સ્વરૂપમાં ઓળખી શક્યા. વર્તમાનમાં પરમ યોગી **શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી** ઓળખી શક્યા છે તેમ. શ્રી. આનંદઘનજી અંગે **શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી**એ આ પરમ મનનીય વચનો ઉચ્ચાર્યા છે—

શ્રી. આનંદઘનજીને રાજચંદ્રજીની ભાવાંજલિ

"શ્રી આનંદઘનજીએ સ્વપરહિતબુદ્ધિથી લોકોપકાર પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી. આ મુખ્ય પ્રવૃત્તિમાં આત્મહિત ગૌણ કર્યું, પણ વીતરાગ ધર્મવિમુખતા, વિષમતા એટલી બધી વ્યાપી ગઇ હતી કે લોકો ધર્મને કે આનંદઘનજીને પિછાણી ન શક્યાં, ઓળખી ન શક્યાં. પરિણામે શ્રી આનંદઘનજીને લાગ્યું કે પ્રબળ વ્યાપી ગયેલી વિષમતા યોગે લોકોપકાર, પરમાર્થપ્રકાશ કારગત થતો નથી, અને આત્મહિત ગૌણ થઈ તેમાં બાધા આવે છે, માટે આત્મહિતને મુખ્ય કરી તેમાં પ્રવર્ત્તવું

શ્રદ્ધાન અને સમ્યક્ત્વનો કથંચિત્ ભેદ.

લેખક—સંવિજ્ઞ પુણ્યવિજયજી મહારાજ.

શ્રદ્ધાન એ ઉત્તમ અધ્યવસાયરૂપ છે. તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન એ સમ્યક્ત્વનું કાર્ય છે. જ્યાં જ્યાં શ્રદ્ધા હોય ત્યાં ત્યાં સમ્યક્ત્વ જરૂર હોય. દૃષ્ટાંત એ કે-જેણે મનઃપર્યાપ્તિ પૂરી કરી છે એવા કરણપર્યાપ્તા અને દશે પ્રાણોને ધારણ કરનાર શ્રદ્ધાવાળા શ્રી તીર્થંકર આદિ મહાપુરુષોને સમ્યક્ત્વ જરૂર હોય છે. આ બાબતમાં ન્યાય પણ એમ જ સ્પષ્ટ જાહેર કરે છે કે-રસોડાના દૃષ્ટાંતે જ્યાં ધૂમાડો હોય ત્યાં અગ્નિ જરૂર હોય જ; પરંતુ જેમ તપાવેલા લોઢાના ગોળા આદિમાં ધૂમાડા વિના પણ અગ્નિ દેખાય છે અને રસોડા આદિમાં ધૂમ સહિત અગ્નિ દેખાય છે, તેમ જ્યાં સમ્યક્ત્વ હોય ત્યાં તે જીવને શ્રદ્ધા હોય અથવા ન પણ હોય, જેઓ પાછલા ભવનું સમ્યક્ત્વ લઈને માતાના ગર્ભમાં ઊપજે, એવા શ્રી તીર્થંકર વિગેરે મહાપુરુષોને મનઃપર્યાપ્તિ પૂરી થયા પહેલાં એકલું સમ્યક્ત્વ હોય છે અને તે પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પછી બન્ને સમ્યક્ત્વ અને (શ્રદ્ધા) હોય છે. આથી સાબિત થયું કે-ખરી રીતે સમ્યક્ત્વ અને શ્રદ્ધા એ બન્ને અલગ છે, છતાં ઔપચારિક ભાવથી સમ્યક્ત્વરૂપ (શ્રદ્ધાના) કારણમાં શ્રદ્ધારૂપ (કાર્ય)નો ઉપચાર કરીએ તો બન્ને એક પણ કહી શકાય એમ 'ધર્મસંગ્રહ'માં પૂ. ઉ. મ. ના વચનોથી જાણી શકાય છે. તાત્પર્ય એ કે-શ્રદ્ધાન એ ઉત્તમ માનસિક અધ્યવસાયરૂપ છે, તેથી એકાંતે શ્રદ્ધા અને સમ્યક્ત્વ એક જ માનવામાં ઉપર જણાવેલા અપર્યાપ્તા જીવોમાં અને સિદ્ધ પરમાત્મા વિગેરેમાં પણ સમ્યક્ત્વનું લક્ષણ ઘટી શકે નહિ, કારણ કે તેઓને મન નથી માટે શ્રદ્ધારૂપ સમ્યક્ત્વ પણ હોઈ શકે નહિ. અને ભગવાન શ્રી તીર્થંકર દેવોએ તેમને સમ્યક્ત્વ હોય એમ કહ્યું છે, જેથી આ ગૂંચવણ દૂર કરવા માટે શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ "આત્મપરિણામરૂપ સમ્યક્ત્વ" એમ ફરમાવ્યું. આ લક્ષણ સર્વત્ર વ્યાપક છે એમ સમજવું.

યોગ્ય છે. આવી વિચારણાને પરિણામે તે લોકસંગ તજી દઈ વનમાં ચાલી નીકળ્યા. વનમાં વિચરતાં છતાં અપ્રગટપણે રહી ચોવીશી-પદ આદિવડે લોકોપકાર તો કરી ગયા. નિષ્કારણ લોકોપકાર એ મહાપુરુષોનો ધર્મ છે. પ્રગટપણે લોકો આનંદઘનજીને ઓળખી ન શક્યાં. પણ આનંદઘનજી અપ્રગટ રહી તેમનું હિત કરતા ગયા."* (ચાલુ)

*(જુઓ) શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક ૮૦૭.

આત્માનુભવ.

(સંગ્રાહક:—મુનિરાજશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ—અમદાવાદ.)

બાહ્ય પદાર્થોમાં પ્રગટતી રૂચિવૃત્તિને આત્મજ્ઞાન બળે અન્તરમાં કોઈ ગુણમાં રમાવવી, તેને અન્તરમાં પરમ પ્રેમ પ્રગટે તથા અન્તરમાં રૂચિરસની ધારા વહે અને તેથી અન્તર્મુખ મન રહે એવું આત્મસ્વરૂપ જાગ્રત રહે એમ પૂર્ણ વીર્ય પ્રવર્ત્તાવવાની આવશ્યકતા છે. આત્માને પોતાના ધર્મમાં અત્યંત રાગ જેમ જેમ પ્રગટ થતો અવબોધાય છે, તે તે અંશે બાહ્યમાંથી અત્યંત રાગ ન્યૂન થતો અવબોધાય છે. મહાસમર્થ આત્મજ્ઞાની સદ્ગુરુની કૃપાએ બાહ્ય દૃશ્યમાંથી રાગ ટળે છે અને અન્તરમાં પ્રેમ લાગે છે. આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં મન એટલું બધું રૂચિરસથી લીન થવું જોઇએ કે, જેથી તેના પર સંસારની વિપત્તિઓની અસર ન થાય. આત્માના સ્વરૂપમાં વિશુદ્ધ પ્રેમરસથી એટલું બધું લીન થઈ જવું જોઇએ કે, સાત પ્રકારના ભયથી તેને વા શરીરને અંશમાત્ર ચાંચલ્ય ન પ્રગટે. આત્માના સ્વરૂપમાં એટલું બધું લીન થઇ જવું જોઇએ કે, મનને બાહ્ય કોઇ પણ વિષયમાં સ્વપ્નમાં પણ રૂચિ ન પ્રગટે. આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં વિશુદ્ધ રૂચિરસના તન્મય ભાવથી મન લીન થઇ જવું જોઇએ કે, કીર્તિ અને અપકીર્તિના કોઇ પણ શબ્દની વા વિચારની ગમે તે જાતની આત્મા પર અસર ન થાય. આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં વિશુદ્ધ પ્રીતિથી મનને એટલું બધું લીન કરવું જોઇએ કે, જેથી અઘાતી કર્મનો પ્રારબ્ધ ઉદય ભોગવતાં છતાં શુભાશુભ વિકલ્પ સંકલ્પમાં મનની પ્રવૃત્તિ ન થાય. **આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં વિશુદ્ધોપયોગથી એટલું બધું મન લીન થઇ જવું જોઇએ કે, વિશ્વમાં જાગતા છતાં જ્ઞાનભાવે નિર્વિકલ્પક નિદ્રાની સ્થિતિનો અનુભવ થાય.** આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં પરમ પ્રેમથી મન એટલું બધું લીન થઇ જવું જોઇએ કે, જેથી આત્મશાસ્ત્રોનું અવલંબન લેવાની જરૂર અથવા અન્ય જ્ઞાનીઓનાં અવલંબનની જરૂર ન રહે. આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં મન એટલું બધું લીન થઇ જવું જોઇએ કે, જેથી બાહ્ય વિષયોમાં કદાપિ સુખની ભાવના ન પ્રગટે. આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં મનને પૂર્ણ રસ પડે અને તેથી તેને વિષયોન્મુખ થવાનાં નિમિત્તો મળે તોપણ તે આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં જ લાગી રહે એવી મનની શુદ્ધતા કરવાને હે ચેતન! તું પ્રયત્ન કર. આત્મ વીર્યોત્સાહથી પ્રવૃત્તિ કર. તારી પ્રવૃત્તિ આધ્યાત્મિક હોવી જોઇએ. તારા મનમાં પ્રગટતા અધ્યવસાયોથી આત્માની દશામાં તું કેટલો ઉચ્ચ થયો છે, તે અવબોધાશે. તારી વર્તમાન સ્થિતિ એ ભવિષ્ય જન્મનું આદ્ય ધોરણ છે; માટે જેટલું બને તેટલું આત્મહિત કર.

× × ×

ભૂતકાલમાં નરક, સ્વર્ગ, તિર્યંચ અને મનુષ્યગતિના અનેક પર્યાયોને ધારણ કરનાર તું પોતે જ હતો. જે જે દેવોના અવતારો તેં કર્યા તેની શક્તિઓનાં બીજકો તારામાં જ હતાં. નરકમાં નારકીના અવતારો લીધા તેના હેતુઓ પણ તારા મનમાં હતા. હવે તું વિચાર કર કે, તારામાં કઇ જાતના પર્યાયોની ખામી છે. આવી રીતે અવતારાદિક અશુદ્ધ પર્યાયોને ધારણ કરીને તેં ભવમાં નાટ્યકર્મ અનન્ત વાર કર્યાં, તેના સંસ્કારોના બીજકો જે કંઇ સૂક્ષ્મ પ્રકૃતિઓ રૂપે તારા અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં વર્તતા હોય તેઓનો સંપૂર્ણ નાશ થાય એવો આત્મવીર્ય

ભાવ સ્ફુરાવ. તું શુદ્ધોપયોગે અપ્રમત્ત બનીને શુભાશુભ પરિણામરૂપે પરિણમતા આત્મવીર્યને પોતાના શુદ્ધ ધર્મમાં વાળીને શુદ્ધ રૂપમાં પરિણમાવ. સંસારરૂપ યન્ત્રની કુંચી વા બોયલર સમાન મન છે. શુભાશુભમાં પરિણમતું એવું મન પોતાના આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં ચિંતવનરૂપ કાર્યમાં વાળવાથી મનની સ્થિરતા થતાં સંસારચક્ર બંધ પડી જાય છે. હે આત્મન્ ! પોતાના શુદ્ધ ધર્મમાં મનને રમાવીને તું પોતાની શુદ્ધતાના પ્રદેશમાં આગળ વધ. આ ભવમાં આત્મિક ધર્મોન્નતિનો જેટલો પ્રયાસ કર્યો તેટલો આવતા ભવમાં કરવો નહિ પડે અને આગળથી અભ્યાસ શરુ કરવો પડશે. બાહ્યના જેટલાં વિભાવ ધર્મ છે તેનામાંથી અસત્વ ત્યજીને હે ચેતન ! તારા શુદ્ધ ધર્મમાં તન્મયભાવે સ્થિર થઇ જા. અન્ય દેવો-દાનવોના સાહાય્યની આશા ન રાખ. તેઓ પણ મોહના ચક્રમાં સપડાયલા છે. તું આત્મબળ ઉપર જ ઝૂઝ. **તારો શુદ્ધોપયોગ એ સર્વ દેવ-દેવીઓના કરતાં તારા સ્વરૂપની શુદ્ધિ માટે અનન્તગુણ બળવાન છે.** કથાનુયોગનાં અનેક પુસ્તકો વાંચીને અન્યોને કથાથી રીઝવવા કરતાં સ્વકીય શુદ્ધ ધર્મનો પૂર્ણ આવિર્ભાવ કર કે જેથી સર્વ જગત્‌ને ધર્માર્થે તારું જીવન આદર્શરૂપ બને અને તેને કથારૂપે લોકો કથી શકે, ગણિતાનુયોગમાં દક્ષત્વ મેળવીને પરભાવમાં ગણિતાનુયોગને ન પરિણમાવતાં પોતાના શુદ્ધ ધર્મપર્યાયોની ગણનામાં તેનો ઉપયોગ કર કે જેથી તું પણ અન્ય લોકોમાં ધર્મ સ્મરણાર્થે વ્યક્તિના અવલંબન તરીકે ગણાય. ચરણકરણાનુયોગની વિદ્વત્તાનો પોતાનામાં શુદ્ધ ચારિત્ર્ય પરિપૂર્ણ પ્રગટાવવા માટે ઉપયોગ કર. દ્રવ્યાનુયોગના જ્ઞાનનો સ્વાત્મ દ્રવ્યના શુદ્ધ પર્યાયોની વ્યક્તતામાં ઉપયોગ કર. ચાર પ્રકારના અનુયોગના જ્ઞાનને પોતાના હિતાર્થે વાપર.

× × ×

ચાર અનુયોગનો ઉદ્દેશ.

ચાર પ્રકારના અનુયોગ જ્ઞાનનો ઉદ્દેશક પ્રત્યેક આત્માની ઉન્નતિ થાય એવા પ્રકારનો છે. ચાર પ્રકારના અનુયોગનું જ્ઞાન યથાયોગ્ય રીતે સંપ્રાપ્ત કરીને તેનો ઉપયોગ ખરેખર પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કરવા માટે કરવો જોઇએ. ચાર પ્રકારના અનુયોગના જ્ઞાનનું ફળ એ છે કે, સર્વ રાગાદિક વૃત્તિઓ તથા પ્રવૃત્તિયોથી વિરામ પામીને આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં લીન થવું, અને રાગાદિકનો નાશ કરવા આત્મિક પરિણામ અને બાહ્ય નિમિત્ત સાધનોવડે પ્રવૃત્ત થવું. આવો નિવૃત્તિમાર્ગ એ મુક્તિનો રાજમાર્ગ છે, અને એવા સહજ યોગમાર્ગે વા રાજમાર્ગે વિચર્યા વિના આત્મોન્નતિના અનુભવો સંપ્રાપ્ત કરી શકાય નહિ. ચાર પ્રકારના અનુયોગનું જ્ઞાન પોતાના આત્મામાં વિરતિભાવે પરિણમે એવી રાજમાર્ગની પ્રવૃત્તિ આદરવા યોગ્ય છે. **હે ચેતન !** તું સાધુવેષ, આચાર અને આત્મગુણોથી એવી સહજયોગની દશામાં પરિણામ પામ, અને પરભાવથી પરિપૂર્ણ વિરામ પામ કે જેથી પરમાત્મદશા પ્રાપ્ત થવાની આ ભવમાં અનુભવ જ્ઞાનમાં પરિપૂર્ણ નિશ્ચયતા થાય. તને થનારા જ્ઞાન અને ચારિત્રના અનુભવો આગળના અનુભવને પ્રગટાવે છે. આ પ્રમાણે પરંપરાનુભવ શ્રેણિયોના સંસ્કારોમાં એકઠું થતું જ્ઞાન, ચારિત્રબળ છેવટે શુદ્ધ નૈશ્ચયિક મુક્તિના અનુભવને પ્રગટાવે છે; માટે **હે ચેતન !** તારામાં રહેલા પરિપૂર્ણ શુદ્ધ જ્ઞાન નૈશ્ચયિક અનુભવને પ્રગટ કર. તું જેમ જેમ રાગાદિક વિકલ્પ-સંકલ્પ વૃત્તિયોથી વિરામ પામીને પરમ પ્રેમથી અન્તરમાં રમણતા કરીશ. બાહ્ય તથા આન્તરિક સાધન-

સામગ્રીની તને અમુકાંશે પ્રાપ્તિ થઇ છે. અને હવે શુદ્ધોપયોગથી આગળની સામગ્રી પણ તારે પ્રાપ્ત કરવી જોઇએ. શરીરપ્રવૃત્તિ કરતાં આ બાબતમાં તારે મનને અન્તર્મુખ કરીને શુદ્ધોપયોગથી આત્મસ્વભાવમાં સ્થિર રહેવાની ઘણી જરૂર છે. પોતાના શુદ્ધ ધર્મમાં પરમાનન્દ રસ પડે એવી રીતે સ્થિર થઇ જા. નિર્વિકલ્પ દશામાં બહુ કાળ વ્યતીત થવાથી આત્મામાં આપોઆપ મોક્ષ અનુભવાયો અને અનુભવાશે.

× × ×

પોતાનો આત્મા સાકાર કેવી રીતે છે? નિરાકાર કેવી રીતે છે? નિત્ય કેવી રીતે છે? અનિત્ય કેવી રીતે છે? આત્મા એકલો જ સત્ છે? કર્માદિ વિભાવ કંઈ નથી. ઇત્યાદિક કઇ અપેક્ષાએ છે? તે સર્વે અનેકાન્ત જ્ઞાનનો આત્મમાં અનુભવ કરતાં અવબોધાય છે. અને તેથી વિશ્વમાં પ્રવર્તતા અનેક ધર્મો કયા કયા આશયોએ–વિચારનયોએ ઉત્પન્ન થએલા છે. સમ્યક્ અવબોધાયાથી આત્મામાં સ્વસ્વરૂપનો નિર્ણય થાય છે તેથી **यथा पिण्डे तथा ब्रह्माण्डे** એવો અનુભવ થવાથી કદાગ્રહના મૂલ-બન્ધનો છૂટી જવાથી આત્મા, આગ્રહરૂપ ભારથી લઘુ થાય છે. હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેયપણે સર્વ નયોની સાપેક્ષતાએ સર્વ ધર્મોના સર્વ પ્રકારના ઉદ્દેશ, વિચારોનું દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી જ્ઞાન થતાં ભૂતકાલ, વર્તમાનકાલ અને ભવિષ્યકાલમાં થનાર અનેક ધર્મોના મૂળ આશયોનું પ્રસ્ફોટન થાય છે; આવા અનેકાન્ત જ્ઞાનના અનુભવ પ્રદેશમાં સર્વ નયોની અપેક્ષાએ અનેક મત–ધર્મોને અવલોકવાની દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા બાદ પોતાના આત્માના ભૂત પર્યાયોમાં એવા એકાન્તિક અનેક મત–ધર્મોનાં ચિત્રો અવલોકયાથી પોતાના આત્માના પ્રદેશે પ્રદેશે–તેવા એકાન્ત જ્ઞાન સંસ્કારનાં સત્તાબીજકો ન રહે તેવો આત્મ વીર્યભાવ પ્રગટાવવાની આવશ્યકતા અવલોકાય છે. અને તે પ્રમાણે અનેકાન્ત અનુભવજ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરવામાં સ્યાદ્વાદ વિચારશ્રેણીએ આગળ વધી શકાય છે. આવી દશાનો અનુભવ આવે છે. અને તેથી કષાયની ક્ષીણતા અમુક રીતિએ અમુક ભાવે થાય છે તેવો અનુભવ આવે છે. આવા અનેકાન્ત જ્ઞાન–સંસ્કારનું દાર્ઢ્ય થતું જાય છે. અને ભવિષ્યમાં તેવું ઉચ્ચ શુદ્ધજ્ઞાન વિશેષ વિશેષભાવે ખીલતું જાય એવા ઉપાયોને વર્તમાનમાં લેવાની જરૂર છે. શ્રી વીર પ્રભુની પટ્ટપરંપરાએ પ્રાપ્ત થયેલ આગમોવડે સ્યાદ્વાદજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતા આવી હાર્દિક સ્ફુરણાઓ જાગ્રત થાય છે, અને આત્માનું સમ્યગ્જ્ઞાન જગત્‌ના સર્વ જીવોને પ્રાપ્ત થાય એવી કર્ત્તવ્યતા પ્રતિ પ્રવૃત્તિ કરાય છે. આત્મજ્ઞાન એ જ બ્રહ્મજ્ઞાન છે, આત્મજ્ઞાનના અનુભવની ખુમારીની સ્ફુરણાઓ જીવતા શબ્દોને હૃદયદ્વારા ઉદ્‌ગીરે છે. અને આત્માભિમુખવૃત્તિની સાધનામાં આત્મબળને પ્રેરે છે. આવું અંતરમાં પ્રવર્તતાં ભવિષ્યમાં આત્મપર્યાયોની શુદ્ધતામાં પરંપરાએ વૃદ્ધિ થશે, એવો અનુભવ આવે છે. સમભાવની દશામાં સ્થિરતા વિશેષ થાય એમ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઇએ. કાયાની ચંચલતા, મનની ચંચલતા અને વચનનો રોધ કરવાથી આત્માની સ્થિરતા થાય છે. આત્મા જ્ઞાનનો ઉપયોગ પ્રવર્ત્તાવીને આત્મામાં લયલીનતા કરવાથી આત્માના ગુણોમાં સ્થિરતા થાય છે. આત્માનો જ ફક્ત એક ઉપયોગ ધારણ કરવાથી સમભાવના માર્ગમાં વિચરતાં આગળ આત્માનો શુદ્ધ જ્ઞાનપ્રકાશ પ્રગટે છે. આ સંસારનું કોઇપણ પોતાનું નથી. શુભાશુભ પુણ્ય–પાપ સંબંધીનું કંઈપણ પોતાનું પણ નથી. એવું મનમાં ખાસ નિર્ણયરૂપ થવાથી

અને ફક્ત એક આત્માના શુદ્ધોપયોગ પ્રતિ ખાસ ક્ષણે ક્ષણે લક્ષ દેવાથી પુણ્ય-પાપના બન્ને ભાવથી **આત્મા ન્યારો રહેલો અનુભવાય છે.** શુભાશુભમાં હું નથી અને તેમાં હું મારું એવી સ્પુરણા ન થાય ત્યારે અવબોધવું કે સ્વયં પરમાત્મ સ્વરૂપથી ભિન્ન નથી. સ્વયં પરમાત્મા છું. એવો શુભાશુભ વિકલ્પ બંધ પડવાથી એવો અનુભવ આવે છે, એવી દશા પ્રાપ્ત કરવા આત્મવીર્ય ફોરવવું. આવી દશામાં જ્ઞાની આવે છે ત્યારે તે સમભાવરૂપ પોતાને નિરખે છે.

(ધાર્મિક-ગદ્ય સંગ્રહમાંથી.)

ૐ શાન્તિ. ૐ શાન્તિ.

શ્રી મહાવીર સ્તુતિ.

(જબ તુમ હી ચલ પરદેશ-એ રાગ)

જય જિનજી બડા મહાવીર, પ્રભુ મહાવીર;
જય જિનજી પ્યારા, નીરાગી વો નાથ હમારા.
જગ સારા ફીર ફીર આયા હું,
અબ દરશન તેરા પાયા હું;
દુર તુમ હી કરો દુઃખ મારા પ્રભુજી પ્યારા,
નીરાગી વો નાથ હમારા.
આંખો મેં કરૂણા વાહતી હય,
ઓર જ્યોતિ ઝગમગ જલતી હય;
તુજ સુરતિ બડી સુખકારા પ્રભુજી પ્યારા,
નીરાગી વો નાથ હમારા.
દેવાધિદેવા ભજતા હું
વીર વંદન કોટી કરતા હું;
અબ ચકે યશોભદ્ર પ્યારા મુક્તિ દીનારા,
નીરાગી વો નાથ હમારા.

મુનિ યશોભદ્રવિજયજી.

તિથિ હોવાથી તેઓશ્રીના સંસ્મરણો સાથે ગુણગ્રામ કરી સ્વર્ગવાસ જયન્તી ઉજવવામાં આવી હતી.

વર્તમાન સમાચાર.

પંજાબ સમાચાર.

આચાર્યવર્ય શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ પોતાની શિષ્ય-મંડળી સહિત અમૃતસરમાં માસકલ્પ બિરાજવાથી પૂજા-પ્રભાવનાદિ ધાર્મિક કાર્યો સારાં થયાં.

સૂરતથી શેઠ ચુનીલાલ તલકચંદ જરીવાલા દર્શનાર્થે પધારતાં એક હજાર રૂપીયા શ્રી અરનાથજી ભગવાનના દેહરાસરના જીર્ણોદ્ધારમાં આપ્યા.

નારોવાલ શ્રી સંઘની અત્યાગ્રહભરી વિનંતિને માન આપી વિહાર કરી વૈ. સુ. ૧૨ સે નારોવાલ પધાર્યા. નારોવાલથી પુનમે વિહાર કરી સંખતરા પધાર્યા. અત્રેથી વિહાર કરી સીયાલકોટ થઇ શ્રી ગુજરાંવાલા પધારશે. જેઠ સુદિ આઠમે ન્યાયાંભોનિધિ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્વિજયાનંદસૂરીશ્વર (આત્મારામજી) નો સ્વર્ગવાસ અર્ધશતાબ્દિ ત્યાં ઉજવવા વકી છે.

ચોમાસું પ્રાયઃ ત્યાં જ થશે. પત્રવ્યવહાર રાજદીહદી, ગુજરાંવાલા (પંજાબ) ની માર્ફતે કરવો.

" આ સભાનો ૫૦ મો વાર્ષિક મહોત્સવ અને શ્રી ગુરુદેવ જયન્તિ. "

આ માસના જેઠ સુદ ૭ ગુરુવારના રોજ સભાની વર્ષગાંઠ હોવાથી અને તે એકાવનમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરતી હોવાથી દર વર્ષ મુજબ સભાના મકાનમાં શ્રીયુત ભોગીલાલભાઇ લેકચર હોલમાં સવારના ૯ કલાકે પ્રભુ પધરાવી પ્રાતઃસ્મરણીય ગુરુદેવશ્રી વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજનું સર્વ સભાસદોએ પૂજન કર્યા બાદ શ્રી નવપદજીની પૂજા સુંદર રાગરાગણિથી ભણાવી હતી અને તે નિમિત્તે વોરા હઠીસંગભાઇ ઝવેરચંદના તરફથી આવતી વ્યાજની રકમમાંથી થતું જમણવાર **દરબારશ્રીના ધારા મુજબ બંધ રાખવામાં આવેલ હતું. તેને બદલે પ્રભાવના કરવામાં આવી હતી.**

બીજે દિવસે શુક્રવારના રોજ ગુરુદેવની સ્વર્ગવાસ

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.	આષાઢ.	પુસ્તક ૪૩ મું.
વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.	:: ઇ. સ. ૧૯૪૬ જુલાઈ ::	અંક ૧૨ મો.

અમર—નૌકા.

જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશો રે,
પી પીને યૌવનની મદિરા મૂર્ખ જનો ન ફુલાશો રે;
હું છું ચિરસંગિની તમારી,
ક્ષણભંગુર કાયા સુકુમારી;
ક્ષણિક મોહમય વિષયવાસના તે પર ના લલચાશો રે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશો રે. ૧
ક્ષણિક મધુરતા નયન અધરની,
સૌંદર્યોની ક્યારી ક્ષણની;
જગની માયામયી મધુરતા તેથી ના લલચાશો રે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશો રે. ૨
દુનિયા છે છલમયી નિરાળી,
સદા છલકતી મધુની પ્યાલી;
લાગ્યો પાશ હસે છે માયા બચીને નેહ લગાડો રે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશો રે. ૩

સગાઈ તારી અમર નગરથી,
જાવું છે કર્તવ્ય દુર્ગથી;
કાંટા મોહતણા પગ વચ્ચે સમાલીને ડગ ભરશો રે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશો રે. ૪

ભીષણ મૂર્તિ મારી કાળી,
જીવન મંદિરની અંધારી;
પણ મારા પથથી જ તમે તો અમર નગરમાં જાશો રે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશો રે. ૫

આ ભવસાગર વિષયવાસના,
ભમરા ભીષણ સુખદ કલ્પના;
યાદ આવશે મારી નૌકા સત્ય રાહ પર જાશો રે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશો રે. ૬

વીતરાગ છે માતા મારી,
સુસ્મૃતિ તેની માયા દાસી;
તૃષ્ણા સુજથી તને ડરાવે તેથી દેહને રક્ષો રે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશો રે. ૭

અમર નગરની હું પટરાણી,
મારી યાદ છે વિશ્વકલ્યાણી;
નામ મૃત્યુનું વિકટ છતાં એ અમર નૌકા ગાશું રે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશો રે. ૮

રચયિતા—
ગોવિંદલાલ ક. પરીખ-કડી

મૃત્યુની મૂંઝવણ

લેખક-આ. શ્રી. વિજયકસ્તૂરસૂરિજી મહારાજ.

જ્યારે જીવ અનિચ્છાથી દેહ છોડે છે ત્યારે તેની જે અવસ્થા થાય છે તેને સાચી રીતે સર્વજ્ઞ સિવાય કોઇ પણ પ્રત્યક્ષ કરી શકતું નથી; દેહ છોડનાર ખુદ જીવ પોતે પણ જાણી શકતો નથી કે મારી શી દશા થઇ રહી છે, માત્ર એટલું જ જાણે છે કે મને દુઃખ થાય છે. જીવે માનેલા દુઃખની માત્રા વધતી જાય છે તેની સાથે સાથે સહનશક્તિના અભાવે શુદ્ધિ ઓછી થતી જાય છે અને જ્યારે સહનશક્તિ તદ્દન મંદ થઇ જાય છે ત્યારે સંપૂર્ણ શુદ્ધિ ખોઇ બેસે છે. ત્યારપછી વચન તથા વિચારનો ઉપયોગ કરી શકતો નથી. કવચિત કાયાની વિચિત્ર ચેષ્ટા કરે છે જેને જોઇને પાસે બેઠેલા અનુમાન કરે છે કે-બિચારો અત્યંત દુઃખે પ્રાણ છોડી રહ્યો છે! જીવ જ્યારે દુઃખનો સામનો કરતાં થાકી જાય છે અને દુઃખ પોતાની સત્તા નીચે દબાવે છે ત્યારે આર્ત્તનાદ કરીને દુઃખની પ્રબળતા જણાવે છે અને પછી તદ્દન બેશુદ્ધ થઇ જાય છે. જેમણે પોતાના જીવનકાળમાં દુઃખની સાથે ઝુઝીને તેને પરાજિત કરવાની શક્તિ કેળવી છે તેઓ દેહ છોડવાની અંતિમ ક્ષણ સુધી દુઃખની સત્તા નીચે દબાતા નથી અને અકળાયા કે ગભરાયા વગર દેહનો શાંતિથી ત્યાગ કરે છે. ફરક એટલો જ હોય છે કે જ્ઞાનીયોની શાંતિમાં સમભાવ હોય છે ત્યારે અજ્ઞાનીયોની શાંતિમાં વિષમ ભાવ હોય છે.

માનવીના જીવનકાળમાં અનેક પ્રકારની મૂંઝવણો આવે છે પણ તે બધીયે દૂર કરવાના અનેક ઉપાયો હોય છે. અને તે પ્રયત્ન કરવાથી દૂર પણ કરી શકાય છે, પરંતુ મૃત્યુની મૂંઝવણ દૂર કરવાનો એકે ઉપાય નથી. જો માનવી જીવનનિર્વાહના સાધન વગર મુંઝાતો હોય તો, વ્યાજે નાણાં લઇ વેપાર કરીને, મહેનત મજૂરી કરીને અને છેવટે ભીખ માગીને પણ જીવવાનું સાધન મેળવી શકે છે. અને જો સર્વ પ્રકારે અશક્ત હોય તો દાતા-દયાળુ શ્રીમંતો જીવનનિર્વાહનાં સાધન પૂરા પાડીને મૂંઝવણ દૂર કરી શકે છે. વ્યાપારમાં મોટી ખોટ આવી હોય અને મૂંઝવણ થતી હોય તો બીજાઓ તેને શુભ સમયના આગમનની આશા દેખાડી આશ્વાસન આપી શકે છે અને વ્યાપાર માટે જોઇતું ધન આપીને મુંઝાવા દેતા નથી. ધનવાન પુત્રના અભાવે મુંઝાતો હોય અને અનેક ઉપાયો કરવા છતાં પણ સંતતિ ન થાય તો છેવટે કોઇને ખોળે લઇને પણ પુત્રની મૂંઝવણ દૂર કરી શકે છે. માંદો માણસ મંદવાડથી મુંઝાઈ રહ્યો હોય તો વૈદ્ય દવાઓ આપીને અને મહિનામાં સાજા થઈ જશો એવું આશ્વાસન આપીને મુંઝાતા રોગીને શાંતિ પમાડે છે. આ પ્રમાણે જીવનકાળની મૂંઝવણો અનેક પ્રકારે દૂર કરી શકાય છે; પણ મૃત્યુની મૂંઝવણમાં આમાંનો એકેય ઉપાય કામ આવી શકતો નથી. મરતા માણસને કોઇ પોતાના જીવનમાંથી એક ક્ષણ પણ આપીને મૂંઝવણ દૂર કરી શકે નહીં. તમે મરવાના નથી, ફિકર કરશો નહીં એવું આશ્વાસન પણ આપી શકાય નહીં. અને કદાચ શાંતિ માટે આપવામાં આવે તો પણ દેહ છોડવાની વેદના અનુભવી

રહ્યો હોય એટલે માને પણ નહીં. મહાસમર્થ વિકાસી પુરુષોને પણ મૃત્યુએ છોડ્યા નથી તો પછી આપણું શું ગજું ? મૃત્યુ બધાયને માટે સરખું જ છે આવો ઉપદેશ પણ મરનારની મૂંઝવણ દૂર કરી શકે નહીં; કારણ કે મહાપુરુષોએ તો પોતાના આત્મિક બળથી મૃત્યુનો પરાજય કરેલો હોય છે અને પોતાના સમ્યગ્‌જ્ઞાનથી દેહ તથા આત્માની ભિન્નતા સાચી રીતે જાણીને આત્મવિકાસ કરેલો હોવાથી મૃત્યુ પછી સ્વર્ગ કે મોક્ષ સુખના ભોગી હોય છે એટલે તેમને દુઃખ કે મૂંઝવણ જેવું કશું યે હોતું નથી પણ મૃત્યુનું નામ સાંભળતાં જ ભયભીત થનાર વિષયાભિનંદી–દેહાધ્યાસી જીવની દશા મહાપુરુષોથી તદ્દન વિપરીત હોવાથી મહાપુરુષની દશાનો ઉપદેશ પામર જીવના મૃત્યુની મૂંઝવણ દૂર કરી શકતો નથી. એટલા માટે જ મરનારને આમ કહીને પણ શાંત્વન આપી શકાય નહીં કે–વહેલું મોડું પણ એક દિવસ તો મરવાનું છે જ; પરંતુ આત્મા તો અમર છે. આ તો જેમ જૂના કપડાં બદલીને નવા પહેરીએ છીએ તેમ જૂનું શરીર બદલીને નવું શરીર માત્ર ધારણ કરવાનું છે. આમ કહેવાથી તો પુદ્‌ગલાનંદી જીવની મૂંઝવણ ઘટવાને બદલે વધી જવાથી અતિશય દુઃખી થાય છે.

વરાળના પ્રયોગથી નાની મોટી મીલો ચાલે છે. તે વરાળને ઉત્પન્ન કરનાર મૂળ યંત્ર- (બોઇલર)માં બગાડ થવાથી ઠંડું પડી જઈને કામ આપી શકતું નથી ત્યારે વરાળ ન ઉત્પન્ન થવાથી આખી મીલ બંધ પડી જાય છે અને ડ્રાઈવર–મીલનો અધિષ્ઠાતા મુંઝાઇને મીલ છોડીને ચાલતો થાય છે; તેમ હૃદયની ગતિથી વરાળરૂપ શ્વાસોશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય છે જેને લઇને દેહરૂપી મીલ ચાલ્યા કરે છે અને તેમાં રહેલાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં યંત્રો પોતાનું કાર્ય કર્યે જાય છે, પણ જ્યારે હૃદયમાં બગાડ થાય છે અને ઠંડું પડી જાય છે ત્યારે શ્વાસોશ્વાસ ઉત્પન્ન થવાથી દેહરૂપ મીલ બંધ પડી જાય છે અને તેનો અધિષ્ઠાતા આત્મા મુંઝાઇને દેહ છોડી ચાલ્યો જાય છે.

આત્માની સાથે અનાદિ કાળથી ઓતપ્રોત થઇને રહેલા કારણ (કાર્મણ) શરીરમાંથી કાર્ય (ઔદારિકાદિ) શરીર ઉત્પન્ન થાય છે. કાર્ય શરીરનાં મૂળ કારણ શરીરમાં વળગેલાં હોય છે તે મૂળમાં થઇને ચૈતન્ય–જ્ઞાનનો પ્રવાહ દેહમાં વહ્યા કરે છે. ત્યાં સાધનોની ભિન્નતાને લઇને એક જ પ્રકારે વહેતો જ્ઞાનનો પ્રવાહ અનેક પ્રકારના કાર્ય તરફ વળતો જણાય છે. જેમ એક જ પ્રકારનો વિજળીનો પ્રવાહ સાધનભેદને લઇને પ્રકાશ, પવન, રસોઈ આદિ અનેક પ્રકારનાં કાર્ય કરે છે તેમ દેહમાં વહેતો જ્ઞાનનો પ્રવાહ પણ ઇંદ્રિયરૂપ સાધનોની ભિન્નતાને લઈને સાંભળવાનું, જોવાનું, સુંઘવાનું, ચાખવાનું અને સ્પર્શનું એમ પાંચ પ્રકારના જ્ઞાનથી ઓળખાય છે. તે પ્રવાહ જ્યારે કાર્ય શરીરરૂપ દેહના મૂળીઆના તંતુઓ કારણ શરીરમાંથી ત્રુટવા માંડે છે ત્યારે મંદ ગતિમાં વહે છે. એટલે પાંચે ઇંદ્રિયોના જ્ઞાનમાં શિથિલતા આવી જાય છે, જેને બેશુદ્ધિ કહેવામાં આવે છે. અને કાર્ય શરીરના મૂળીઆનું કારણ શરીરમાંથી ત્રૂટવું તેને નસો ત્રૂટે છે અથવા પ્રાણ છૂટે છે ઇત્યાદિ લોકભાષામાં કહેવાય છે. અને તેને જ જીવ મહાવેદનાપણે અનુભવીને મુંઝાય છે. તે દેહના મૂળીયાં સર્વથા ત્રૂટી ગયા પછી કારણ અને કાર્ય શરીરનો સંબંધ સર્વથા છૂટી જાય છે ત્યારે સર્વથા જ્ઞાનશૂન્ય દેહને મૃત શરીર (મડદું) કહેવામાં આવે છે. આ બંને શરીરના વિયોગની અંતિમ ક્ષણ મૃત્યુ કહેવાય છે. તે મૃત્યુ થયા પછી આત્માને મૃત્યુસમયની વેદના કે મૂંઝવણ કશુંય હોતું નથી. જેમ આંધળો માણસ આંખના અભાવે બાહ્ય

જગતને જોઈ શકતો નથી પણ પોતાને જાણી શકે છે કે હું અમુક છું અથવા તો આંખોથી જોયેલી વસ્તુઓનું સ્મરણ રહે છે તેમ જીવ પણ દેહ-ઇંદ્રિયાદિ સાધનના અભાવે બાહ્ય જગતને જાણી શકતો નથી પણ અવ્યક્ત દશામાં પોતાને જાણી શકે છે અને પૂર્વ દેહ-દ્વારા અનુભવેલા પ્રસંગોને સંસારરૂપે સ્મૃતિમાં રાખી શકે છે. જેથી દેહાદિ સાધન મળ્યા પછી વ્યક્ત દશામાં સંસ્કાર પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે છે.

જેમ વિજળીના પ્રવાહમાં અદશ્યપણે પ્રકાશ રહેલો હોય છે અને તે પ્રવાહ પંખો કે મીલ ચલાવવાના સાધનમાં વહે છે ત્યાં પણ પ્રકાશ રહેલો હોય છે છતાં દૃષ્ટિગોચર થતો નથી, તે જ્યારે કાચના ગોળામાં જાય છે ત્યારે સ્પષ્ટ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. અને કાચના ગોળાની શક્તિના પ્રમાણમાં અજવાળું કરે છે, તેમ ચૈતન્યમાં અદશ્યપણે જ્ઞાન રહેલું હોય છે તેનો પ્રવાહ આખાય શરીરમાં વહે છે પણ ત્યાં જ્ઞાન સ્પષ્ટ જણાતું નથી પણ મસ્તકમાં કે જ્યાં અત્યંત સ્વચ્છ કાચના ગોળાની જેમ જ્ઞાન-તંતુઓની-પૌદ્‌ગલિક સ્કંધોની રચના છે ત્યાં આગળ વહેતા ચૈતન્યના પ્રવાહમાં રહેલા જ્ઞાનનો પ્રકાશ સ્પષ્ટ જણાય છે. તે જ્ઞાન પ્રકાશના દ્વારની સાથે જ સાંભળવાની, જોવાની, સુંઘવાની, ચાખવાની અને સ્પર્શની ઇંદ્રિયોની પૌદ્‌ગલિક રચનાનો સંબંધ રહેલો છે. તે ઇંદ્રિયો જ્ઞાનના પ્રકાશમાં પોતપોતાનું કામ કર્યે જાય છે, પણ જ્યારે જ્ઞાનતંતુઓની આડો કોઇ વિરોધી પદાર્થ (દર્શનાવરણીય) આવી જાય છે ત્યારે જ્ઞાનતંતુઓમાં વહેતા ચૈતન્યમાંથી જ્ઞાનનો પ્રકાશ બહાર આવી શકતો નથી એટલે કોઇ પણ ઇંદ્રિય પોતાનું કાર્ય કરી શકતી નથી ત્યારે તેને ઊંઘી ગયો અથવા બેશુદ્ધ થઇ ગયો કહેવામાં આવે છે. તે દેહનાં બીજા કોઇ પણ અવયવમાં તીક્ષ્ણ કે કર્કશ વસ્તુનો સ્પર્શ થવાથી પ્રકાશ અટકાવનાર વિરોધી પદાર્થ જ્ઞાનતંતુઓની આડચમાંથી ઝટ ખસી જાય છે એટલે જ્ઞાનનો પ્રકાશ સમીપમાં રહેલી ઇંદ્રિયોની રચનામાં પડવાથી જીવ બધુંયે પોતે જાણે છે ત્યારે તેને શુદ્ધિમાં આવ્યો-જાગ્યો એમ કહેવામાં આવે છે. ઔષધિના પ્રયોગથી જ્ઞાનતંતુની આડે આવનારા બાધક પદાર્થો જેવાંકે મોહનીય-દર્શનાવરણીય-દૃઢપણે સ્થિર થવાથી શરીરનાં કોઇપણ અવયવમાં છેદન ભેદન કે દહનની ક્રિયા કરવામાં આવે તો પણ તે બાધક પદાર્થ ખસી શકતો નથી. જ્યારે ઔષધિના પરમાણુઓની અસર ખસી જાય છે ત્યારે સ્થિર રહેલો બાધક પદાર્થ પણ ખસી જાય છે. અને જ્ઞાનનું અજવાળું આખાયે શરીરમાં પ્રસરે છે ત્યારે પૂર્વે શરીર ઉપર થયેલી ક્રિયાના પરિણામને અને વર્તમાન કાળની પરિસ્થિતિને સારી રીતે જાણે છે. એટલે શુદ્ધિમાં આવ્યો કહેવાય છે. આ બધીયે બેશુદ્ધિયો ખસી શકે છે, તેને ખસેડવાના ઉપાયો પણ છે, તેમજ આ બેશુદ્ધ થવામાં કાંઇક મૂંઝવણ પણ હોય છે અને તે દૂર પણ થઇ શકે છે; પરંતુ મૃત્યુની બેશુદ્ધિ અને મૂંઝવણ ખસેડવાનો કોઇ પણ ઉપાય નથી તેમજ ખસી શકતી પણ નથી કારણ કે મૃત્યુની અવસ્થામાં જીવનપ્રવાહ જ વહેતો બંધ પડી જાય છે. ત્યારે જીવનકાળની અવસ્થામાં જીવનપ્રવાહ વહેતો અટકતો નથી કારણ કે કારણ અને કાર્યશરીરનો સંબંધ કાર્યશરીરનાં મૂળીયાના તંતુઓ કારણ શરીરમાં દૃઢપણે વળગી રહેલાં હોવાથી અત્યંત દૃઢપણે બન્યો રહે છે એટલે શુદ્ધિ પણ આવી શકે છે અને મૂંઝવણ પણ દૂર થઇ શકે છે.

માનવી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે થાય તો મુંઝાય નહીં; પણ કરિયાતું મીઠું લાગવું જોઇએ અને સાકર કડવી લાગવી જોઇએ. દેવતાએ શીતળતા આપવી જોઇએ અને પાણીએ

ગુણોથી શોભાયમાન છે, એવા પ્રભુ શ્રી તીર્થંકરાદિ અરિહંત ભગવંતો મારા દેવ છે. તથા પંચ મહાવ્રતોની આરાધના કરનાર, ચરણસિત્તરી કરણસિત્તરીને સાધનાર તેવા નિઃસ્પૃહી શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો કે જેઓ ધર્મના સ્વરૂપને જાણે અને જણાવે છે તે મારા ગુરુ છે. કહ્યું છે કે-
धर्मज्ञो धर्मकर्त्ता च, सदा धर्मपरायणः।
सत्त्वेभ्यो धर्मशास्त्रार्थदेशको गुरुरुच्यते ॥ १ ॥
તથા પ્રભુદેવે કહેલો કષ, છેદ, તાપરૂપ ત્રિપુટીશુદ્ધ, અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી, ત્રિકાલાબાધિત દુર્ગતિનાશક, મુક્તિદાયક શ્રી જિનધર્મ એ મારો ધર્મ છે, આ બાબતમાં ફક્ત વ્યવહારને જાળવવાની ખાતર બીજાને નમસ્કારાદિ કરવા પડે. તથા સ્વલિંગી એટલે જેનામાં મુનિના ગુણો નથી પણ તે આપણા ઉપકારી હોય, તેને વ્યવહારદૃષ્ટિએ અથવા ઉપકારની દૃષ્ટિએ વંદનાદિક કરવા પડે, તેની જયણા અને બીનસમજણ લઇને અથવા ઉપયોગની ખામીને લઇને કુદેવ, કુગુરુ, કુધર્મને અનુક્રમે સુદેવ, સુગુરુ, સુધર્મ તરીકે માનવામાં આવે તેની જયણા. આ બાબતની યથાર્થ માહિતી મળે, ત્યારે મારે તે બાબતની શ્રી ગુરુ મહારાજની પાસે આલોયણ લેવી.

૧. સમ્યગ્દૃષ્ટિ ભવ્ય જીવોએ, સવારે પ્રભુદેવના દર્શનપૂજનાદિ કર્યા બાદ યથાશક્તિ નવકારશી વિગેરે પચ્ચખ્ખાણ જરૂર કરવું જોઇએ. સાંજે ચોવિહાર વિગેરે પચ્ચખ્ખાણ કરવું.

૨. પોતાની આવકના પ્રમાણમાં અમુક ભાગ સાત ક્ષેત્રોમાં (સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, જિનમંદિર, જિનપ્રતિમા, જ્ઞાનમાં) જરૂર વાપરવો.

૩. છતી જોગવાઇએ ત્રિકાલ (સવારે, બપોર, સાંજે) દેવદર્શનપૂજન કરવું. તેમ ન કરે તો બીજે દિવસે અમુક ચીજ ખાવાનો ત્યાગ, માંદગી સૂતક વગેરે જરૂરી કારણે જયણા, મુસાફરી વિગેરેના પ્રસંગે પાસે રાખેલા શ્રી સિદ્ધચક્રજીના ગટ્ટા આદિની વાસક્ષેપથી પૂજા વિગેરે કરે, ખાસ જરૂરી કારણે હંમેશાં જિનપૂજા કરવાને અસમર્થ શ્રાવકોએ છેવટે ૧૨–૧૦–૫ તિથિમાં તો જરૂર પ્રભુપૂજા કરવી જોઇએ, અને ધીમે ધીમે કાયમ કરવાનો અભ્યાસ પડે તેવી લાગણી જરૂર રાખવી.

આ પ્રસંગે જેમ બને તેમ આશાતના દોષ ન લાગે, તેમ બંને (શ્રાવક, શ્રાવિકા) સમુદાયે જરૂર કાળજી રાખવી. આ બાબતમાં કહેવત છે કે-‘ દેવ ન મારે ઠાંગ, દેવ કુબુદ્ધિ આપે ’ જે દેવની અશાતના કરે, તેને પ્રભુ દેવ કંઇ ઠાંગ (લાકડીનો માર) મારતા નથી, પણ ‘ કરે તેવું પામે ’ આની માફક આશાતના કરનારને એવી કુબુદ્ધિ જાગે છે કે જેનાથી ઉગ્ર પાપકર્મ કરીને તે દુર્ગતિના દુઃખો ભોગવે.

વખતના પ્રમાણમાં (ફુરસદે) બાંધી નવકારવાળી અમુક સંખ્યામાં જરૂર ગણવી જોઇએ. એમ કરવાથી ઘણાં પાપકર્મોની નિર્જરા થાય, સંકટ નાશ પામે, હંમેશાં આનંદમંગલ વર્તે. આ ભાવનાથી—

નવકારવાળી—(નમસ્કાર, નવકાર વિગેરેની) દરરોજની એક લેખે વરસમાં ધારણા મુજબ ગણું. રોગાદિ કારણે જયણા. જિનભુવનની ૮૪ અને ગુરુની ૩૩ આશાતના તથા મૂળ ગભારે-૧ તંબોલ, ૨ પાણી, ૩ ભોજનનો ત્યાગ અને ૪ જોડા પહેરવા, ૫ મૈથુન, ૬ સૂવું, ૭ થૂંકવું, ૮ જુગાર રમવો, ૯ ઝાડો, ૧૦ પેશાબ કરવાનો ત્યાગ. એ રીતે ૮૪–૩૩–૧૦ આશાતના ટાળવાનો ખપ કરું.

અહીં અન્નત્થણાભોગેણં વિગેરે ચાર આગાર, ૭ છીંડીનું સ્વરૂપ સમજવાનો ખપ કરું. તેમાં રાયાભિઓગાદિ કારણે જયણા. અતિચાર વિગેરેની વિશેષ બીના દેશવિરતિ જીવનમાંથી જાણવી.

બાર વ્રતની બીના.

૧ સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રતઃ— અહીં કોઇ બીનગુનેગાર ત્રસ જીવને વગર કારણે જાણીબૂઝીને (મારવાના ઇરાદાથી) હણું નહી, હણાવું નહિ, ઔષધાદિ પ્રયોગથી કરમીયા, કીડા, વાળા, વિગેરે હણાય તેની અને પોતાના કે કુટુંબના નિમિત્તે અને દાક્ષિણ્યતાને લઇને કે ધર્મ નિમિત્તે પ્રાણાતિપાત થાય તેની જયણા. અશકય કારણે જયણા.

આ વ્રતના પાંચ અતિચારને તજવાની બીના.

૧ નિર્દય બુદ્ધિએ માર મારવો નહિ. ૨ દ્વેષથી ત્રસ જીવને ટૂંકા બંધને બાંધું નહિ. ૩ નાક વિગેરે અવયવ છેદવા નહિ. ૪ દ્વેષથી કે લોભથી બળદ વિગેરેની ઉપર ઘણું વજન ભરું નહિ. ૫ ભાત પાણીનો અંતરાય કરું નહિ. દુકાળ વિગેરે કારણે ઓછું અપાય, તેની જયણા.

૨ સ્થૂલ મૃષાવાદ વિરમણ વ્રત—અહીં કન્યાલિક, ભૂમિ અલિક, ગવાલિક આ ત્રણ પ્રકારનાં મોટાં જૂઠાં નહિ બોલવા ઉપયોગ રાખું. આ વ્રતને અંગે મારે ૧ પારકી થાપણ ઓળવવી નહિ ૨ ખોટી સાક્ષી પૂરવી નહિ એટલે કોરટમાં કે વિવાદમાં જૂઠી સાખ પૂરવી નહિ પણ વાતચીત કરતાં શરતચૂકથી વ્યવહારિક કાર્યોમાં બોલાય તેની જયણા. અગર જીવ બચાવવા નિમિત્તે જયણા. ૩ ખોટા લેખ લખું નહિ–લખાવું નહિ. ૪ કોઇને નુકસાન પહોંચે તેવું મોટું જૂઠું બોલું નહિ. અનુપયોગભાવે વાચાલપણાથી કંઇ બોલાય, તેની જયણા.

બીજા વ્રતના અતિચાર

૧ કોઇને ધ્રાસકો પડે તેવી ભાષા રાસલવૃત્તિથી (ઉતાવળ કરી) બોલવી નહિ. ૨ કોઇની છાની વાત ખુલ્લી કરવી નહિ. ૩ સ્ત્રી પુરુષની એબ (છાની વાત) ખુલ્લી કરવી નહિ. ૪ ખોટો ઉપદેશ દેવો નહિ. ૫ ખોટા લેખ કાગળ લખવા નહિ. વધુ બીના દેશવિરતિ જીવનમાંથી જાણવી.

૩ સ્થૂલ અદત્તાદાન વિરમણ વ્રત

માલિકની રજા સિવાય પર વસ્તુને લેવો નહિ. તથા ચોરી કરવાના ઇરાદાથી ૧ ગાંઠ છોડી, ૨ ખીસ્સા કાતરી, ૩ ખાતર પાડી, ૪ તાળું તોડી ચોરી કરવી નહિ, કરાવવી નહિ. લૂંટ કરવી નહિ, લોભથી ચોરીનો માલ જાણી બૂઝી સસ્તી કિંમતે લેવો નહિ. કોઇની પડી ગએલી ચીજ જડે તો ધણી મળતાં તે તેને પાછી આપવી. તપાસ કરતાં ધણી ન મળે, તો તે ચીજ શુભ ખાતે વાપરવી. ઘરમાંથી કે ભૂમિમાંથી નીકળેલા ધનનો અમુક ભાગ શુભ ખાતે વાપરવો. થાપણ ઓળવવી, દાણચોરી વગેરેનો ત્યાગ કરું. જયણા વિગેરે વધુ બીના દેશવિરતિ જીવનમાંથી જાણવી.

ત્રીજા વ્રતના અતિચાર

૧ ચોરે ચોરી કરીને લાવેલી વસ્તુ જાણવા છતાં લેવી. ૨ ચોરને મદદ કરવી. ૩ વેચવાના પદાર્થોમાં તેના જેવા હલકા પદાર્થો ભેળવવા. ૪ રાજ્ય વિરુદ્ધ દેશમાં વ્યાપારાદિ નિમિત્તે જવું. ૫ ખોટા તોલા માપા રાખવા. આ અતિચાર ટાળવાનો ખપ કરું.

૪ સ્થૂલ મૈથુન વિરમણ વ્રત

આ વ્રતમાં પરસ્ત્રીનો ત્યાગ કરવો જોઇએ, અને સ્વસ્ત્રીના સંબંધમાં કાયાથી ધારણા મુજબ પર્વતિથિ વિગેરેને લક્ષ્યમાં રાખીને મૈથુનનો દેશથી ત્યાગ કરવાનો છે. પુણ્યશાલી જીવો કાયાથી મૈથુનનો ત્યાગ કરીને સોય દોરાના દૃષ્ટાન્તે સંપૂર્ણ શીલ પાળે છે. અહીં વચન, મનથી તથા પરવશાદિ કારણે જયણા રખાય. સારા આલંબનોની સેવના કરવાથી શીલ

ભાવના ટકે છે. શીલધારીના નિર્મલ જીવનની વિચારણા કરવી.

આ વ્રતના પાંચ અતિચાર.

૧ અપરિગ્ગહિયા-કુંવારી કન્યા કે વેશ્યા સાથે ગમન કરવું તે. ૨ ઇત્વરપરિગૃહિતા-અમુક સમય સુધી દ્રવ્ય દઈને રાખેલી સાથે ગમન કરવું તે. ૩ કામક્રીડા કરવી. ૪ પરાયા વિવાહ જોડવાં, નાતરા કરાવવા. ૫ કામભોગમાં બહુ જ આસક્તિભાવ રાખવો. આ વ્રતનો મહિમા, શીલને ટકાવવાના નિયમો, શીલવંતના દષ્ટાન્તો વિગેરે બીના દેશવિરતિના જીવનમાંથી જાણવી.

સ્થૂલ પરિગ્રહવિરમણ વ્રત

૧ રોકડ ધન-ધારણા પ્રમાણે અમુક સંખ્યામાં રાખવું. ૨ સોના રૂપા વિગેરેના દાગીના ધારણા પ્રમાણે રાખવા. ૩ ઘર-ડેલાં-દુકાન-વખાર વિગેરેની સંખ્યા ધારણા પ્રમાણે નક્કી કરવી. તે બધાને દુરસ્ત કરાવવાની અને પડોશના ઘર વેચાતા લઇ ભેળવી લેવાની જરૂર જયણા રખાય. અને ખાસ જરૂરી પ્રસંગે ભાડે ઘરાણે રાખવાની પણ જયણા રખાય. આ બાબતમાં યોગ્ય વિચાર કરીને નિર્ણય કરવો. ૪ કાંસા વિગેરેના વાસણ, ફરનીચર વિગેરે ધારણા પ્રમાણે રાખવા. ૫ દર વર્ષે અનાજ વિગેરે નિમિત્તે ખરચવાની રકમ ધારણા મુજબ નક્કી કરવી. ૬ ખેતર, જમીન, કૂલ, બગીચા વિગેરે માટે અમુક રકમ સંખ્યા રાખવી પડે તેની જયણા. ૭ જાનવર, બળદ, ગાય, ઘોડાની સંખ્યા ધારણા મુજબ નક્કી કરવી. તેમાં સ્વ નિમિત્તે ધારેલી સંખ્યાથી વધારે જાનવર રાખવા નહિ. પરમાર્થે કે સગાંને માટે કે નોકરી વગેરેના પ્રસંગે બીજી જાતના જાનવર રાખવા પડે કે વધુ રાખવા પડે, તેની જરૂર જયણા રખાય. ઘોડા, ગાડી, ડોળી વિગેરે ભાડે કરવા પડે, તેની અને સગાં સંબંધીનાં માગી લાવવાની જયણા. સંઘ યાત્રાદિ નિમિત્તે પણ જયણા રખાય. ૮ નોકર-ચાકર, ઘરકામ માટે ધારેલી સંખ્યાથી વધારે રાખવા નહિ. જ્ઞાતિજમણ-વરા-લગ્નાદિ પ્રસંગે કે રોગાદિ કારણે અને વેપારાર્થે વધુ નોકરો રાખવાની જરૂરી જયણા રખાય.

આ વ્રતના પાંચ અતિચારને છોડવાની બીના

૧ ધનના અને ધાન્યના નિયમિત કરેલા પ્રમાણથી તે બે વધારે ન રાખવા. ૨ ધારેલા પ્રમાણથી ખેતર અને દુકાન વિગેરે વધારે ન રખાય. ૩ ધારેલા પ્રમાણથી વધારે સોનું તથા રૂપું રાખવું નહિ. ૪ ધારેલી સંખ્યાથી વધારે કુપ્ય એટલે ઘરવખરી ન રખાય. ૫ ધારેલી સંખ્યાથી વધારે દ્વિપદ, ચતુષ્પદ રાખવા નહિ. વધારે બીના શ્રી દેશવિરતિ જીવનમાંથી જાણવી.

ચાલુ

કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની

જીવન ઝરમર.

લેખકઃ—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૦૩ થી શરૂ)

જુઓ, વિષ્ણુની સાચી આજ્ઞા માને; તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલે તે સાચા વૈષ્ણવ કહેવાય. હવે ગીતાજીમાં વિષ્ણુજીએ કહ્યું છે કે "હે અર્જુન ! હું પૃથ્વીમાં છું, અગ્નિમાં છું, જળમાં છું, વનસ્પતિમાં અને યાવત્ સર્વ જીવો–ભૂતોમાં વ્યાપક છું. જે મને સર્વવ્યાપક જાણીને કદાપિ હિંસા કરતો નથી તેમનો હું નાશ કરતો નથી અને તેઓ મારો નાશ કરતા નથી.

અર્થાત્ સર્વ પ્રાણી–જીવ માત્ર ઉપર દયા, અહિંસા પાલનાર સાચો વૈષ્ણવ છે. જ્યારે સર્વત્ર વિષ્ણુ છે પછી જે જીવ બીજાની હિંસા કરે છે, દુઃખ આપે છે, ત્રાસ આપે છે, સતાવે છે, દ્વેષ અને ઇર્ષ્યા રાખે છે એ જીવ વિષ્ણુની હિંસા કરે છે, એને જ દુઃખ, ત્રાસ વિગેરે આપે છે માટે જૈન સાધુઓ પરમ અહિંસક હોવાથી (કોઇપણ જીવની મન, વચન કે કાયાથી કદી હિંસા કરતા નથી) સાચા વૈષ્ણવ પદને યોગ્ય છે.

હજી આગળ જુઓ. વિષ્ણુ પુરાણના તૃતીય અંશમાં સાતમા અધ્યાયમાં પરાશર કહે છે.

'યાગ કરનાર વિષ્ણુનો યાગ કરે છે, જાપ કરનાર તેને જપે છે, બીજાની હિંસા કરનાર તેને હણે છે કારણ કે વિષ્ણુ સર્વવ્યાપક છે"

'હે રાજન્ ! જે પુરુષ પરદાર, પરદ્રવ્ય અને પરહિંસામાં મતિ કરતા નથી અને જેમનું મન રાગાદિ દોષથી દુષિત નથી તેમનાથી જ વિષ્ણુ નિરંતર તુષ્ટમાન રહે છે.

વળી યમકિંકરસંવાદમાં યમે કહ્યું છે કે-

"જે આત્મધર્મથી ચલાયમાન નથી થતા, જે મિત્ર અને શત્રુ પર સમભાવ રાખે છે અને જે કોઈનું કાંઇ પણ હરતા નથી (ચોરી નથી કરતા) અથવા કોઇને હણતા નથી, કોઇના પ્રાણ નથી લેતા તેમને જ 'સ્થિર મનવાળા અત્યંત વિષ્ણુભક્ત જાણવા' અર્થાત્ ઉપર્યુક્ત ગુણસંપન્ન સ્થિર(દૃઢ) મનથી વિષ્ણુનો પરમ ભક્ત છે એમ જાણવું.

જેમની બુદ્ધિ નિર્મલ–શુદ્ધ છે, જેનામાં મત્સર (ઇર્ષ્યા) નથી, જેમનો સ્વભાવ શાંત છે, પવિત્ર ચરિત્ર છે, જે સર્વ ભૂતો પર (જીવો પર) મિત્રભાવ રાખે છે, જેમનું વચન પ્રિયકર અને હિતકારી છે, અને જેમનામાં માન તથા માયાનો લેશ પણ નથી તેમના હૃદયમાં વિષ્ણુ સદાય વસે છે.

સ્ફટિકરત્ન શિલા જેવા નિર્મલ વિષ્ણુ ક્યાં અને માણસોમાં રહેલ મત્સરાદિ દોષો ક્યાં ? રાજન્ ! ચંદ્રમામાં તાપ ક્યાંથી હોય ?

હિરણ્યકશ્યપ પોતાના પિતા આગળ વિષ્ણુસ્વરૂપ વર્ણવતાં કહે છે "વિષ્ણુ પૃથ્વીમાં છે, પાણીમાં છે, ચંદ્રમામાં છે, સૂર્યમાં છે, અગ્નિમાં, દિશામાં, વિદિશામાં, વાયુમાં, આકાશમાં, તિર્યંચમાં, અતિર્યંચમાં, અંતરમાં, બાહ્યમાં, સત્યમાં, તપમાં, સારમાં, અસારમાં સર્વત્ર છે. સદા છે.

વધારે બોલવાથી શું? તારામાં અને મારામાં પણ છે."

માટે હે રાજન્ સર્વ પ્રકારે જીવની રક્ષા કરનાર જૈન મુનિયો જ તત્ત્વવૃત્તિથી વૈષ્ણવ છે, પરંતુ જે આથી વિપરીત છે, હિંસા વગેરે કરે છે તે બ્રાહ્મણો ખરા વૈષ્ણવ નથી. પરમાર્થથી ખરા વિષ્ણુ પણ એ જ છે જે જન્મમરણથી રહિત હોય, નિત્ય ચિદાનંદમય જ્ઞાન આત્માવડે સર્વત્ર વ્યાપી રહેલ છે તે આ પ્રકારના નિરૂપણથી ખરી રીતે શ્રી તીર્થંકર ભગવાન તે જ વિષ્ણુ છે, અને તેના ભક્તની અવશ્ય મુક્તિ થાય છે.

આમ યથાર્થ વિષ્ણુ એ જિનદેવ છે અને પરમ વૈષ્ણવ એ જૈન સાધુઓ ઘટે છે તેનું સુંદર નિરૂપણ કરી જીવ બહિરાત્મા, અંતરાત્મા અને પરમાત્મા ભેદથી ત્રણ પ્રકારે છે એમ પ્રબોધે છે. આ સાંભળી મહારાજા કુમારપાલ, સભાજનો અને પંડિતો પ્રસન્ન થાય છે.

વળી એક વાર એક પંડિતે મહારાજા કુમારપાલને કહ્યું: "રાજન્! આ જૈનાચાર્ય વેદને નથી માનતા માટે વંદનીય નથી"

રાજાએ સૂરિજી મહારાજ સામે જોયું. સૂરિજી મહારાજ હસીને બોલ્યા, સાંભળો—

"હે રાજન્! જે વેદો છે તે તો કર્મમાર્ગની પ્રવૃત્તિ કરનારા (કર્મમાર્ગના ઉપદેશ છે). અમે જૈનીઓ નિષ્કર્મ માર્ગનું અનુકરણ કરનારા છીએ, માટે અમને વેદોનું પ્રામાણ્ય કયાંથી ઘટે?

વળી આ માટે જુઓ ઉત્તરમીમાંસાનો—વેદા અવેદા લોકા અલોકા, વિદ્યા અવિદ્યાઃ આ પાઠ.

ફરી પ્રજાપતિસ્તોત્રમાં પણ પુત્રે કહ્યું છે કે—"હે કર્મમાર્ગી પિતા, મહાવેદોમાં તો કુવિદ્યા ભણાવાય છે, માટે તમે મને કર્મમાર્ગનો ઉપદેશ કેમ કરો છો?

વળી જો વેદોમાં જીવદયાનું યથાર્થ પ્રરૂપણ હોય તો પછી સર્વશાસ્ત્રસંગત પવિત્ર જીવદયાને પાળનાર શી રીતે વેદબાહ્ય થાય? અર્થાત્ વેદોમાં હિંસાનું વિધાન કે પ્રતિપાદન નથી અને અહિંસાનું વિધાન અને પ્રતિપાદન છે તો પછી અહિંસા ધર્મને પાળનારને કેમ વેદબાહ્ય કહેવાય?

દરેક શાસ્ત્રોમાં અહિંસા-જીવદયા 'अहिंसा परमो धर्मः' આવા ઉલ્લેખો મળે છે એ પ્રસિદ્ધ છે માટે જે ધર્મમાં અહિંસાનું-જીવદયાનું પ્રરૂપણ ન હોય તે ધર્મનો ત્યાગ કરવો એમાં જ શ્રેય છે. સજ્જન-ઉત્તમ પુરુષો જીવદયાના વિધાન કે પ્રરૂપણ સિવાયના ધર્મને ધર્મ કહી શકે? જુઓ કહ્યું છે કે—

'જેટલું ફળ જીવદયાથી થાય છે, તેટલું સર્વ વેદો, સર્વ યજ્ઞો અને સર્વ અભિષેકો આપી શકતા નથી.'

પ્રાણીવધ વિના વર્તમાન વેદોમાં યજ્ઞ થતો નથી, માટે યજ્ઞ અહિંસક ન કહેવાય. દયા યજ્ઞ તો તે જ કહેવાય જેમાં પ્રાણી વધનો નિષેધ હોય. વેદમાં દયા નથી પછી તે કેમ માન્ય કરી શકાય? કહ્યું છે કે "જ્યાં જ્યાં જીવ છે ત્યાં ત્યાં શિવ છે, માટે શિવ અને જીવમાં ભિન્નતા નથી, તેથી કોઈ પ્રાણીની હિંસા કરવી નહિં. જીવહિંસા કરનારા પુરુષો વેદથી, દાનથી, તપથી અથવા યજ્ઞથી કોઈ પણ પ્રકારે સદ્ગતિ પામતા નથી. × × ×"

વળી મીમાંસામાં કહ્યું છે કે 'યજ્ઞ કરનારા ગાઢ અંધકારમાં ડૂબી મરે છે. હિંસાથી ધર્મ થતો નથી, થયો નથી અને થવાનો નથી."

આ સાંભળી પંડિતોને મૌન થવું પડયું.

વળી એક વાર બચાવ કરતાં કહ્યું કે-"મહા-

રાજ, બ્રહ્માજીએ પશુઓ યજ્ઞને માટે સર્જ્યાં છે, યજ્ઞમાં થતો વધ તેમના ઐશ્વર્ય માટે છે તેથી યજ્ઞમાં થતો વધ અવધ છે. ઔષધિઓ, પશુઓ, વૃક્ષો, તિર્યંચો અને પક્ષીઓ જેમનું યજ્ઞમાં મૃત્યુ થાય છે તે ઉત્કર્ષ પામે છે. માટે રાજન્! વેદવિહિત હિંસા-યજ્ઞહિંસા એ હિંસા નથી."

આનો સચોટ જવાબ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ આપ્યો.

"સ્કંદપુરાણના ૫૮૫ માં અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે **'अग्निषो यम'** ઈત્યાદિ પશુ વધ કરાવનારી કારિકા જ્ઞાતા જનોને (વિદ્વાનોને) પ્રમાણ નથી, તે કારિકા સત્પુરુષોને ભ્રમમાં નાખનારી છે.

વળી કહ્યું છે કે 'વૃક્ષોને છેદી, પશુઓને હણી, રુધિરનો કાદવ કરી અગ્નિમાં તેલ, ઘી વગેરે હોમી સ્વર્ગની અભિલાષા રાખવી તે આશ્ચર્યજનક છે.'

વળી ભાગવત પુરાણના ૨૩મા અધ્યાયમાં શુકે કહ્યું છે કે "જે વૈદિકો દંભથી યજ્ઞમાં પશુઓને હણે છે તેમને પરલોકમાં 'વૈશસ' નરકમાં પરમાધામીઓ યાતના (પીડા કરવા)-પૂર્વક હણે છે."

હવે કદાચ એમ માની લઈએ કે પશુઓ યજ્ઞને માટે સર્જાયા છે તો રાજાઓને પશુઓનું માંસ ખાતાં કેમ કોઈ અટકાવતું નથી? અર્થાત્ જ્યારે બ્રહ્માજીએ યજ્ઞ માટે-યજ્ઞમાં વધ માટે પશુઓ સર્જ્યાં પછી બીજાથી ખવાય જ કેમ? બીજું બ્રહ્માજીએ યજ્ઞને માટે પશુઓ બનાવ્યા છે તો આ વાઘ અને સિંહથી દેવોને તૃપ્ત કરતા નથી અર્થાત્-યજ્ઞમાં કદીયે કોઇએ સાંભળ્યું છે કે સિંહ કે વાઘનું બલિદાન દેવાયું હોય. ત્યાં તો કહેવાયું છે કે-"**व्याघ्रं. नैव च नैव च** અને **सिंहं नैव च नैव च**" એટલે આ તો માત્ર રસનેંદ્રિયના લોલુપીઓએ જ યજ્ઞને નામે હિંસાનું વિધાન કરી વેદને અને યજ્ઞને કલંકિત જ કર્યાં છે.

સાચો યજ્ઞ તો અહિંસા, સંયમ અને તપનો છે. કહ્યું છે કે-**અહિંસા પરમો ધર્મ** સમાન કોઈ મહાન્ યજ્ઞ નથી.

મહાભારતમાં પણ કહ્યું છે કે-"ત્રિવેણીના સંગમસ્થાન ઉપર સોનાનાં શીંગડાથી મઢેલી હજાર ગાયોનું દાન આપે અને એક જીવને અભયદાન આપે તો અભયદાનનું પુણ્ય વધે છે."

હવે કોઈ એમ કહેતું હોય કે યજ્ઞમાં હોમાયેલ પશુની સદ્દગતિ થાય છે તો એનો જવાબ સાંભળો.

"એક વાર યજ્ઞ માટે આણેલો બકરો બહુ જ બેં બેં બેં કરી રડતો હતો. આ જોઈ ધારાના ભોજરાજે પોતાના પંડિત ધનપાલને પૂછયું: આ બકરો શું કહે છે? ત્યારે ધનપાલ પંડિત બોલ્યા—

હું સ્વર્ગ ફળનો ઉપભોગ કરવા નથી ઇચ્છતો; તેમ મેં એવી તમારી પાસે પ્રાર્થના પણ નથી કરી. હું તો તૃણ ભક્ષણ કરી નિરંતર સંતુષ્ટ રહું છું, માટે હે ઉત્તમ પુરુષો, મારો વધ કરવો એ તમને ઉચિત નથી. વળી જો યજ્ઞમાં હોમેલા પ્રાણીઓ અવશ્ય સ્વર્ગે જ જાય છે તો તમે તમારા માતા, પિતા, પુત્ર અને બાંધવોનો હોમ યજ્ઞમાં કેમ નથી કરતા? (કારણ કે એથી એ જલ્દી સ્વર્ગે જશે.)"

આ જવાબ[1] સાંભળી બ્રાહ્મણ પંડિતોને ચૂપ જ થઈ જવું પડ્યું. (ચાલુ)

૧. સૂરિજી મહારાજે કુમારપાલને જૈન ધર્મનો અનુરાગી બનાવી વાસ્તવિક રીતે તો અહિંસા ધર્મનો જ વિજય ધ્વજ ફરકાવ્યો છે, છતાં યે સ્થાનકમાર્ગી સંપ્રદાયના વિદ્વાન 'સંતબાલજી' આમાંયે દોષ દેખી "યથા પિંડે તથા બ્રહ્માંડે" ઉક્તિ ચરિતાર્થ કરતા દેખાય છે.

સાચો વિજય

અનુ. અભ્યાસી

અરેખરો વિજય તો એ જ છે કે જેની પછી પરાજયની શંકા જ ન હોય. બાહ્ય શત્રુઓને દમન કરવાથી વાસ્તવિક રીતે કોઈને વિજયી નથી કહી શકાતો. સાચો વિજય તો આન્તરિક શત્રુઓ પર અધિકાર મેળવવાથી થઇ શકે છે. આન્તરિક શત્રુઓ છેઃ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સર. આ છ શત્રુઓ બાહ્ય જગતમાં કોઈને નિમિત્ત બનાવીને શત્રુ ઊભો કરે છે. એથી જો કોઈ પોતાના સમસ્ત શત્રુઓ પર વિજય મેળવીને સુખશાંતિ સ્થાપિત કરવા ઇચ્છતો હોય તો તેણે પોતાના સમસ્ત લૌકિક શત્રુઓના ઉદ્‌ગમસ્થાન–કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ ને મત્સર એ છ સૂક્ષ્મ શત્રુઓનું દમન કરવું જોઈએ. એ છ શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવ્યા વગર બાહ્ય શત્રુઓનો સમૂલોચ્છેદ કદાપિ નથી થઈ શકતો.

એ તો અનુભવસિદ્ધ વાત છે કે જે માણસ એ છ સૂક્ષ્મ આન્તરિક શત્રુઓ પર જય પ્રાપ્ત કરે છે તેના સમસ્ત બાહ્ય શત્રુઓ પરાજિત બને છે–તેને માટે પછી કોઈ શત્રુ નથી રહેતો. તે જ વાસ્તવિક રીતે સાચો વિજયી છે અને તેને માટે સાચા સ્થાયી સુખ-શાંતિનો ભંડાર ખુલી જાય છે.

જે રાષ્ટ્ર શત્રુઓથી સર્વથા મુક્ત બનીને વિશ્વમાં સુખશાંતિ સ્થાપિત કરવા ચાહે છે તેને માટે પહેલું આવશ્યક છે. તેના રાષ્ટ્ર-નિર્માતા અથવા કર્ણધારે પોતાના આન્તરિક છ શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ. નહિ તો એટલું ચરિતાર્થ થાય છે કે ‘ સ્વયં નષ્ટઃ પરાન્નાશયતિ ’ તેમજ ‘ સ્વયં ભ્રષ્ટઃ પરાન્ ભ્રંશયતિ ’ પાછળની અનેક શતાબ્દિઓનો ઇતિહાસ એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે કે પ્રબળ રાષ્ટ્રોના સૂત્રધારોએ પોતાના આંતરિક કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરેથી પ્રેરાઇને અનેક વાર પૃથ્વી ઉપર લોહીની નદીઓ વહેવડાવી છે. એ જ પાશવિકતા છે. વિચાર-શક્તિથી કામ લેવું જોઈએ. આવેશમાં આવી જવું એ માનવતા નથી. બાહ્ય શત્રુઓનું દમન ક્યાં સુધી કરી શકાય ? એકનું દમન કરીને બીજાથી શંકિત થતાં તેના દમનની તૈયારી કરતા રહેવું અને એ રીતે વિશ્વની સુખશાંતિને સદૈવ શંકિત રાખવી એ બુદ્ધિમત્તા નથી. અસ્તુ. એટલું તો અત્યંત આવશ્યક છે કે રાષ્ટ્રના કર્ણધારે પોતાના આંતરિક ષડ્ રિપુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હોવો જોઇએ. આવો સાચો વિજય પ્રાપ્ત કરનાર સૂત્રધાર જ સમાજ, રાષ્ટ્ર, તેમજ વિશ્વની સ્થાયી સુખશાંતિનું માર્ગદર્શન સફલતાપૂર્વક કરી શકે છે.

કામ ક્રોધ વગેરે ઉપર વિજય મેળવવો કઠિન નથી. વગર સમજ્યે લોકો તેને અસાધ્ય માની બેઠા છે. ઘણે ભાગે લોકોની માન્યતા જ એવી થઈ ગઇ છે કે નિવૃત્તિ માર્ગાવલંબી મહાત્મા જ ષડ્ રિપુઓ ઉપર વિજય મેળવી શકે છે, પરંતુ એ માન્યતા અજ્ઞાનમૂલક છે. નિવૃત્તિમાર્ગીઓ કામ, ક્રોધ વગેરેને તિલાંજલી જ આપી દે છે. તેને માટે જ તેના પર વિજય કે પરાજયનો પ્રશ્ન જ નથી ઊઠતો. ષડ્ રિપુ ઉપરનો વિજયી તો એને જ માની શકાય કે જે વ્યવહારમાં બરાબર પ્રવૃત્ત રહે

અને તેની ઉપર કામ, ક્રોધ વગેરે પોતાનું સ્વત્વ ન જમાવી શકે. શત્રુનો આઘાત કરવાનો અવસર બરાબર મળતો રહે, પરંતુ તે અશક્તિને લઈને આઘાત ન કરી શકે તો તો માનવું જ રહ્યું કે તે તેનાથી દબાઇ ગયો છે, પરાજિત બન્યો છે. અસ્તુ. વ્યવહારમાં શાસ્ત્રોક્ત પ્રવૃત્તિ ષડ્ રિપુ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવામાં અડચણકર્તા નથી નીવડી શકતી.

સંસારના સમસ્ત શત્રુઓના ઉદ્ગમ-કેન્દ્ર સમાન આ સૂક્ષ્મ શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવા માટે વર્ષો સુધી ભૌતિક તૈયારી કરીને રણચંડીને જાગ્રત કરવાની તેમજ સંહારના જીવન-મરણની વચ્ચે અશાંત બની રહેવાની આવશ્યકતા નથી; એના માટે તો કેવળ વિચાર-શક્તિથી જ કામ લઈને સમદર્શી બની જવાની જ આવશ્યકતા છે.

સમદર્શી એને કહેવામાં આવે છે જે સાચું જુએ છે. જે વસ્તુ જેવી હોય તેને તેવી જ જોનાર માણસ સમદર્શી કહેવાય છે.

વસ્તુના પ્રકારમાં અને તેની દૃષ્ટિમાં ભેદ નહિ પાડતા સર્વથા સામંજસ્ય રહે છે અને તેની દૃષ્ટિમાં પદાર્થનાં યથાર્થ અનુભવ થાય અર્થાત્ તેને ભ્રમ થતો નથી. સંસાર મિથ્યા છે તો તે તેની અંદર સત્યનો આરોપ નથી કરતો. આત્મા, પરમાત્મા સત્ય છે તો તેને તે સત્ય જ માને છે. સંસારનું મિથ્યાત્વ અને આત્માનું નિત્યત્વ જ્યારે મનુષ્યને બરાબર ઠસી જાય છે ત્યારે તે સમદર્શી કહેવાય છે.

સંસારના મિથ્યાત્વનો અર્થ છે-પરિવર્તનશીલ હોવાને કારણે સંસારની ક્ષણભંગુરતા. તેને સમજવા માટે વધારે વિચારની આવશ્યકતા નથી. આપણને સૌને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થઇ રહ્યો છે કે સંસારની પ્રત્યેક વસ્તુ વિયોગાન્ત છે-સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલથી સ્થૂલ સર્વ વસ્તુઓ પરિવર્તનશીલ છે. પ્રત્યેક માણસ પ્રત્યક્ષ જુએ છે કે પોતાની સામે કેટલાય જીવો નષ્ટ થઈ રહ્યા છે. સૌને એટલું તો માલૂમ છે કે મારા પૂર્વજ ન રહ્યા અને હું પણ નથી રહેવાનો. એ જ સંસારની ક્ષણભંગુરતા છે. એ સમજવા માટે મોટા પાંડિત્યની જરૂર નથી. માણસ હમેશાં પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી રહ્યો છે, પરંતુ વિચાર નથી કરતો. એક વખત સતર્ક બનીને સારી રીતે મનન કરીને વિચારપૂર્વક સંસારની ક્ષણભંગુરતા સમજી લે છે તે જ આંતરિક ષડ્ રિપુ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે છે; કેમકે જે માણસને સમસ્ત લૌકિક પ્રપંચની ક્ષણભંગુરતા સમજાઈ ગઈ હોય છે તેને કોઇ વસ્તુ માટે લોભ અને મોહ નથી થતો અને એ કોઇની સાથે મત્સર નથી કરતો. લૌકિક વૈભવ, ધન, પુત્ર, વિદ્યા વગેરેનો તેને મદ પણ નથી થતો. લોભ, મોહ, મદ, મત્સર નહિ રહેવાથી તેનામાં ક્રોધ આપોઆપ નિર્મૂળ થઇ જાય છે. અને એવા મનુષ્યની કામનાઓ કર્તવ્ય બુદ્ધિથી વ્યવહાર સંપાદન કરે છે. તેનો વ્યવહાર સ્વાભાવિક રીતે જ શાસ્ત્રોક્ત બને છે. અને તેનું જીવન સંસારમાં પદ્મપત્રની માફક નિર્લેપ અને નિર્મળ રહે છે. આવા સમદર્શી ક્રિયાશીલ મનુષ્યને જ સાચો વિજયી માનવામાં આવે છે. આવા મનુષ્યને બાહ્ય શત્રુ રહેતા જ નથી. સમસ્ત પ્રકૃતિ ઉપર તેની એકરસતા શાસન કરે છે. તેના શાંતિ-સામ્રાજ્યનો ભંગ કોઇ કરી શકતું નથી. આવો સમદર્શી માણસ મહાન વિજેતા વિશ્વની સ્થાયી સુખશાંતિનો સફલ માર્ગદર્શક થઈ શકે છે. અસ્તુ. આંતરિક ષડ્ રિપુ ઉપર વિજય મેળવવો એ જ પરમોત્કૃષ્ટ વિજય છે. એવા મહાન વિજયની પ્રાપ્તિ માટે દરેક મનુષ્યે પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઇએ.

શ્રીમાન યશોવિજયજી.

(૪)

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૦૬ થી શરૂ)

લે.–ડૉ. ભગવાનદાસ મનઃસુખભાઈ મહેતા M. B. B. S.

આનંદઘનની સ્તુતિરૂપ અષ્ટપદી

આ થોડા શબ્દોમાં કેવી ભવ્ય ભાવાંજલિ અર્પી **શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ** આપણને શ્રી **આનંદઘનજીનોય** યથાર્થ પરિચય કરાવ્યો છે! ખરેખર! શ્રી **દેવચંદ્રજી** કહે છે તેમ "તેહજ એહનો જાણંગ ભોક્તા જે તુમ સમ ગુણરાયજી." તેવો જ તેવાને ઓળખે. સાચો ઝવેરી જ ઝવેરાત પારખી શકે. તેમ તે સમયે પણ શ્રી. યશોવિજયજી જેવા વિરલા રત્ન પરીક્ષક જ શ્રી આનંદઘનજી જેવા મહાપુરુષરત્નને તેમના યથાર્થ સ્વરૂપે ઓળખી શકયા. આ પરમ અવધૂત-ભાવનિર્ગ્રંથ આનંદઘનજીના દર્શન-સમાગમથી શ્રી યશોવિજયજીને ઘણો ઘણો આત્મલાભ થયો, અત્યંત આત્માનંદ થયો. આ પરમ ઉપકારની સ્મૃતિમાં શ્રી યશોવિજયજીએ આનંદઘનજીની સ્તુતિરૂપે **અષ્ટપદી** રચી છે. તેમાં તેમણે પરમ આત્મોલ્લાસથી આનંદઘનજીની મુક્તકંઠે ભારોભાર પ્રશંસા કરી છે. ત્યાં તેઓશ્રી કહે છે કે-માર્ગમાં ચાલતાં ચાલતાં આનંદઘનજી ગાતા હતા અને આનંદપૂર્ણ રહેતા હતા. એવી મસ્ત દશામાં તેઓ વિહરતા હતા, આત્માનુભવજન્ય પરમ આનંદમય અદ્વૈત દશામાં વિલસતા હતા.

"મારગ ચલત ચલત ગાત આનંદઘન પ્યારે,
રહત આનંદ ભરપૂર."
"કોઈ આનંદઘન છિદ્ર હી પેખત,
જસ રાય સંગ ચઢી આયા;
આનંદઘન આનંદરસ ઝીલત,
દેખત હી જસ ગુણ ગાયા."

'પારસ સ્પર્શથી લોઢું સોનું બન્યું'

શ્રી. યશોવિજયજી કહે છે કે-'આવા પરમ આત્માનંદમય યોગીશ્વરના દર્શન-સમાગમથી પોતાને આનંદ આનંદ થયો. પારસમણિના સ્પર્શથી લોઢું જેમ સોનું થાય તેમ **આનંદઘનજી** સાથે જ્યારે 'સુજશ' મળ્યો, ત્યારે હું '**સુજશ**' આનંદ સમો થયો. અર્થાત્ પારસમણિ સમા આનંદઘનજીના સમાગમથી લોહ જેવો હું યશોવિજય સુવર્ણ બન્યો.' કેવી ભવ્ય ભાવાંજલિ!

"આનંદઘન કે સંગ સુજસ હી મિલે જબ,
તબ આનંદ સમ ભયો સુજસ;
પારસ સંગ લોહા જો ફરસેત,
કંચન હોત હી તાકે કસ."
"એરી આજ આનંદ ભયો મેરે,
તેરો મુખ નિરખ નિરખ,
રોમ રોમ શીતલ ભયો અંગોઅંગ.
શુદ્ધ સમજણ સમતારસ ઝીલત,
આનંદઘન ભયો અનંત રંગ....એરી.
એસી આનંદદશા પ્રગટી ચિત્ત અંતર
તાકો પ્રભાવ ચલત નિરમલ ગંગ;
વાહી ગંગ સમતા દોઊ મિલ રહે,
જસવિજય ઝીલત તાકે સંગ...એરી."

આમ **પરમાર્થગુરુ આનંદઘનજીના** પરમ ઉપકારની પુણ્ય સ્મૃતિ કૃતજ્ઞશિરોમણિ શ્રી યશોવિજયજીએ પોતાના ગ્રંથોમાં પરમા-

નંદ, પૂર્ણાનંદ, સહજાનંદ, ચિદાનંદ-ઘન આદિ શબ્દોમાં જાળવી રાખી અમર કરી.

શ્રી. યશોવિજયની સરલતા

હવે અત્રે આ ઉપરથી એક વિચારણીય રસપ્રદ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે કે-આવો ન્યાયનો એક ધુરંધર આચાર્ય, ષડ્દર્શનનો સમર્થ વેત્તા, સકલ આગમ રહસ્યનો જાણ, વિદ્વદ્શિરોમણિ યશોવિજય જેવો પુરુષ, આ અનુભવયોગી આનંદઘનજીના પ્રથમ દર્શન-સમાગમે જાણે મંત્રમુગ્ધ થયો હોય એમ આનંદતરંગિણીમાં ઝીલે છે, અને તે યોગીશ્વરની અદ્ભુત આત્માનંદમય વીતરાગ દશા દેખીને સાનંદાશ્ચર્ય અનુભવે છે! અને પોતાની સમસ્ત વિદ્વત્તાનું અભિમાન એકી સપાટે ફગાવી દઈ, બાલક જેવી નિર્દોષ પરમ સરલતાથી કહે છે કે-લોઢા જેવો હું આ પારસમણિના સ્પર્શથી સોનું બન્યો! અહો! કેવી નિર્માનિતા! કેવી સરળતા! કેવી નિર્દંભતા! કેવી ગુણગ્રાહિતા! આને બદલે બીજો કોઇ હોત તો? તેને અભિમાન આડું આવી ઊભું રહેત કે-'હું' આવડો મોટો ધુરંધર આચાર્ય, આટલા બધા શિષ્ય-પરિવારનો અગ્રણી ગચ્છાધિપતિ, સમસ્ત વિદ્વત્સમાજમાં સુપ્રતિષ્ઠિત,-આવો જે 'હું' તે શું આવાને નમું? પણ યશોવિજયજી વીર પુરુષ હતા, એટલે આનંદઘનજીનો દિવ્ય ધ્વનિ તેમના આત્માએ સાંભળ્યો ને તે સંતના ચરણે ઢળી પડ્યો.

આનંદઘનને ચરણે નમન

શ્રી. યશોવિજયજીના આ ભાવભીના વચન ઉપચાર માત્ર નથી, પણ ખરેખરા છે, સાચેસાચા હૃદયના અંતરોદ્ગાર છે; કારણ કે શ્રી યશોવિજયજીને અત્ર પ્રત્યક્ષ વેદાયું જણાય છે કે આ અનુભવજ્ઞાની પરમ યોગી પુરુષની પાસે મારું શાસ્ત્રજ્ઞાન Theoretical knowledge શૂન્યરૂપ છે, મોટું મીંડું છે; કારણ કે અધ્યાત્મ વિનાનું-આત્માનુભવ વિનાનું શાસ્ત્ર એકડા વિનાના મીંડા જેવું છે. હું આટલ વર્ષ ન્યાય, દર્શન આદિ સર્વ આગમ-શાસ્ત્ર ભણ્યો, પણ લોઢું જ રહ્યો. પણ આ આત્મ જ્ઞાનના નિધાનરૂપ, પારસમણિ આનંદઘનન જાદુઇ સ્પર્શથી લોઢા જેવો હું સોનામાં ફેર વાઇ ગયો! એવા સંવેદનથી એમનો આત્મા પરમ ભાવાવેશમાં આવી જઇ શ્રી. આનંદ ઘનજીને સર્વ પ્રદેશથી નમી પડ્યો, એમ અ પ્રતીત થાય છે.

આનંદઘન-યશોવિજયજીના પારમાર્થિ સદ્ગુરુ

આ આનંદઘનજીના પ્રસંગ ઉપરથી વર્ત માનમાં પણ જે કોઇ અલ્પશ્રુત અજ્ઞાની જ યત્ર તત્રથી કંઇક શીખી લઇ પોતાને જ્ઞાન માની બેસવાનો ફાંકો રાખતો હોય તેને ઘણે ધડો લેવા જેવું છે, અને આ મુદ્દો ખા લક્ષમાં લેવા યોગ્ય છે કે-આત્માનુભવી એ સાચા સદ્ગુરુના સમાગમ-યોગ વિનાનું ગ તેટલું શ્રુતજ્ઞાન પણ મિથ્યા છે, એવા ભાવ યોગી સદ્ગુરુથી પ્રાપ્ત ગુરુગમ વિનાનું જ્ઞા અકિંચિત્કર છે. તેનું આ જ્વલંત ઉદાહર છે, કારણ કે ગુરુઓનો ગુરુ ને આચાર્યોન આચાર્ય એવો આ શ્રી યશોવિજય જેવે ધર્મધુરંધર મહાશ્રુતધર પુરુષ પણ ગંભીર પણે નિખાલસતાથી એકરાર કરે છે કે-' આવા આત્મજ્ઞ સંતના દર્શનસમાગમ પહેલ લોઢું હતો, ને આ પારસમણિના સમાગ યોગ પછી સોનું બન્યો છું.' આ પારમાર્થિ સદ્ગુરુનો અને તેના થકી પ્રાપ્ત ભાવ ×ગુર

× " ગગનમંડલમેં અધબિચ કૂવા,
ઉંહા હે અમીકા વાસા;

ગમનો અપૂર્વ મહિમા સૂચવે છે. શાસ્ત્રમાં જે ગુરુમહિમા બહુ ગાવામાં આવ્યો છે તેનું રહસ્ય આ જ છે. એમ તો આ પૂર્વે શ્રી યશોવિજયજીને બીજા વ્યાવહારિક ગુરુઓનો કોઈ તોટો નહોતો; ન્યાય, દર્શન, વિદ્યા, દીક્ષા આદિ અંગે તેમને અનેક ઉત્તમ ગુરુ સાંપડ્યા હતા, છતાં તે 'લોહું' કેમ રહ્યા? કારણ એટલું જ કે એવા લાખો ગુરુઓથી જીવનું પારમાર્થિક કલ્યાણ થતું નથી, પારમાર્થિક કલ્યાણ તો એક જ્ઞાની પારમાર્થિક સદ્‌ગુરુના યોગથી જ થાય છે. શ્રી યશોવિજયજીને આનંદઘનજીનો સમાગમ થતાં આ પારમાર્થિક ગુરુની ખોટ પૂરાઈ. આમ આનંદઘનજી શ્રી યશોવિજયજીના પારમાર્થિક સદ્‌ગુરુ છે, એ આ ઉપરથી ફલિત થાય છે.

ક્રાંતિકારી પ્રસંગ—

આ આનંદઘનજીનો સમાગમ એ શ્રી યશોવિજયજીના જીવનનો પરમ ધન્ય અને મહત્વનો પ્રસંગ છે, એમ આપણે માન્ય કરવું પડશે. આ પ્રસંગે તેમના જીવનમાં અજબ ક્રાંતિકારી પલટો આણ્યો હશે, અને ત્યાર પછીનો તેમનો આંતરપ્રવાહ અધ્યાત્મ યોગ ને ભક્તિ વિષયના પથે વિશેષે કરીને મુખ્યપણે વહ્યો હશે, એમ આ ઉપરથી સ્વાભાવિક અનુમાન થાય છે.

સાહિત્યસેવાના બે તબક્કા—

એટલે આ ઉપરથી આપણે બીજું એક સામાન્ય અનુમાન પણ તારવી શકીએ કે—

(૧) સાહિત્ય જીવનના પૂર્વ ભાગમાં તેમણે મુખ્ય કરીને ન્યાય, સમાજસુધારણા ને ભક્તિ વિષય પર પોતાની લેખિની પ્રબળપણે ચલાવી હશે.

(૨) અને ઉત્તર ભાગમાં આનંદઘનજીના સમાગમ પછી શાંત થઈ જઈ તેઓ અધ્યાત્મ, યોગ ને ભક્તિના વિષયમાં ખૂબ ખૂબ ઊંડા ઊતર્યા હશે, અને તેનો ફલપરિપાક આપણને તદ્‌વિષયક ગ્રંથરત્નો દ્વારા આપ્યો હશે.

આવા આ ધર્મધુરંધર મહાત્મા યશોવિજયજીએ શુદ્ધ માર્ગપ્રભાવના કરી, ભારતનું ભૂષણ વધાર્યું, જગત્‌ને ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાનની ભેટ ધરી અને સમાજની વિવિધ પ્રકારે સેવા કરી જનકલ્યાણ કર્યું. એમની આ સેવાના મુખ્ય આ વિભાગ પાડી શકાય.

(૧) આદર્શ સમાજ સુધારક તરીકે, (૨) પ્રખર ન્યાયવેત્તા અને ઉત્તમ દર્શનશાસ્ત્રી તરીકે, (૩) પ્રથમ પંક્તિના કવિ તરીકે, (૪) ઉત્કૃષ્ટ વ્યાખ્યાતા ટીકાકાર-તત્ત્વવિવેચક તરીકે, (૫) પરમ ભક્ત તરીકે, (૬) અધ્યાત્મવેત્તા-યોગરહસ્યવિદ તરીકે—

(—અપૂર્ણ)

સુગુરા હોએ સો ભરભર પાવે,
નગુરા જાવે પ્યાસા."

શ્રી આનંદઘનજી

"બૂઝી ચહત જો પ્યાસકી,
હૈ બૂઝનકી રીત;
પાવે નહિં ગુરુગમ બિના,
એહી અનાદિ સ્થિત."

શ્રીમદ્‌ રાજચંદ્રજી

વર્તમાન સમાચાર

સ્વર્ગારોહણ અર્ધશતાબ્દિ.

વીસમી સદીની મહાન્ વિભૂતિ પંજાબદેશોદ્ધારક જૈનાચાર્ય ૧૦૦૮ શ્રીમદ્વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી (આત્મારામજી) મ. ને સ્વર્ગવાસ થયાં પચાસ વર્ષ પૂરા થતાં તેઓશ્રીજીની સ્વર્ગારોહણ તિથિ (જયંતી) તેઓશ્રીજીના પટ્ટધર પંજાબકેસરી જૈનાચાર્ય ૧૦૦૮ શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજની હાજરીમાં

ગુજરાંવાલાના સમાધિમંદિરમાં જેઠ શુદિ ૮ના રોજ ધામધૂમપૂર્વક ઉજવાય છે. આવા વિશ્વોપકારી **ધર્મધુરંધર મહાત્માની અર્ધશતાબ્દિ મોટા સમારોહપૂર્વક ઉજવવાની ભાવના આ પ્રસંગે જ હતી,** પરંતુ ખાસ કરીને દેશની ખાદ્ય સંબંધી કટોકટીને લક્ષમાં રાખતાં અને ગરમીની મોસમ હોવાથી ફાગણ મહિનામાં ઉજવવા વિચાર રાખેલ છે.

ચતુર્વિધ સંઘ સાથે સમાધિમંદિર પધારતાં આચાર્યદેવે પ્રભુદર્શન તથા ગુરુદર્શન કર્યાં હતાં અને શ્રી સંઘને માંગલિક સંભળાવી ઉપદેશ આપતાં વર્તમાનમાં દેશની જે પરિસ્થિતિ થઇ રહી છે તે ઉપર સારો પ્રકાશ પાડ્યો હતો, અને જ્યાં સુધી પરિસ્થિતિ નહીં સુધરે અને અર્ધશતાબ્દિ નહીં ઉજવાય ત્યાં સુધી દરરોજ ઘર દીઠ એકેક આયંબિલ કરવા અને શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનો જાપ કરવા માટે ભલામણ કરી હતી. શ્રી સંઘે ગુરુદેવના આદેશને શિરોધાર્ય કર્યો હતો.

જેઠ શુદિ ૮ ના રોજ ગુરુદેવની છબીને પાલખીમાં પધરાવી વરઘોડા સાથે સમાધિમંદિરમાં પધરાવવામાં આવી હતી અને શ્રી જિનમંદિર તથા ગુમરુંદિરમાં પૂજા ભણાવવામાં આવી હતી.

તથા પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવાદિ સાધુ સાધ્વીની છત્રછાયામાં શ્રીમાન બાબૂ જ્ઞાનચંદજી જૈનના સભાપતિત્વમાં સવારના ૮ થી ૧૨ અને બપોરના ૩–૬ વાગ્યા સુધી સભા ભરવામાં આવી હતી. પ્રથમ લાલા માણેકચંદ છોટાલાલજીએ એક સો એકત્રીસ મણ ઘીની બોલીથી વાસક્ષેપથી ગુરુપૂજન કર્યું હતું. ગુરુકુલના વિદ્યાર્થીઓએ ગુરુસ્તુતિ કરી હતી અને સંસ્કૃત, હિન્દી તથા અંગ્રેજીમાં ધાર્મિક અને સામાજિક સંવાદ ભજવ્યા હતા.

એક ખાસ ઉલ્લેખનીય ઘટના એ થઈ કે આચાર્યદેવના સદુપદેશથી પંજાબના શ્રી સંઘે જે રૂા. ૨૦૦૦૦) વીસ હજારની રકમ એકત્ર કરેલી છે તે શ્રી હિન્દુ યુનિવર્સીટી બનારસમાં શ્રી આત્માનંદ જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમ કાયમ રાખવા માટે આપવી. તેમાં જૈન વિદ્યાર્થીઓ માટે રહેવાની અને દર્શન–પૂજનની યોગ્ય સગવડ કરવામાં આવશે.

અગીઆરશના રોજ પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવાદિ મુનિમંડલનો પ્રવેશ શ્રી સંઘે ઠાઠમાઠપૂર્વક શહેરમાં કરાવ્યો હતો. દરરોજ આચાર્યદેવના પ્રભાવશાલી વ્યાખ્યાન થાય છે અને જૈન જૈનેતર જનતા સારી સંખ્યામાં લાભ લઇ રહી છે.

શેઠશ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની અત્રેની પેઢીના માજી મુનિમ જેચંદભાઇ ધ્રુવના પુત્ર **મી. ઇન્દુલાલ જેચંદભાઈ ધ્રુવ** એમ. એ. ની પરીક્ષામાં બીજા વર્ગમાં પાસ થવાથી અત્રેની શામળદાસ કૉલેજમાં તેમની ઑફિસર તરીકે નિમણુંક થઇ છે. એ માટે અમે અમારો હર્ષ પ્રદર્શિત કરીએ છીએ.

જૈન સમાજમાં જાણીતા સુધારક શ્રી પરમાણંદ કુંવરજી કાપડિયા (ભાવનગર)ની સુપુત્રી બ્હેન **ચારુશીલા** એમ. બી. બી. એસ. ની પરીક્ષામાં બીજે નંબરે પાસ થયા છે. અને સર્જરીમાં પ્રથમ નંબરે આવતા ગોલ્ડ મેડલ મેળવ્યો છે. બીજી પુત્રી બ્હેન **મિતાક્ષરા** પણ આ વર્ષે બી. એ.માં પાસ થયેલ છે. સુશિક્ષિત માબાપો પોતાના ફરજંદોને આ રીતે ઉત્તમ શિક્ષણ આપી શકે છે. બન્ને બ્હેનોને અમારાં હાર્દિક અભિનંદન.

સ્વીકાર સમાલોચના

(૧) **અમર આત્મમંથન**—લેખક અમરચંદ માવજી શાહ, રા. રા. શ્રીયુત ભોગીલાલભાઈ તરફથી ભેટ મળી છે.

(૨) **સુધા–સ્યન્દિની**—સંચય કરનાર મુનિરાજ શ્રી ચન્દ્રપ્રભસાગરજી મહારાજ. શા કેશવલાલ ચુનીલાલ ઘાટકોપરવાળા તરફથી ભેટ મળી છે.

(૩) **ભક્તિરસ પ્યાલા**—સંપાદક મુનિરાજ શ્રી કીર્તિવિજયજી મહારાજ બાબુલાલ ભગવાનજી દાદરવાળા મારફત ભેટ મળી છે.

(૪) **સ્તોત્ર સંગ્રહ**—સંગ્રાહક-મુનિરાજ શ્રી મણિવિજયજી મહારાજ. શા હીરાચંદ હરગોવિંદદાસ તરફથી ભેટ મળી છે.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

[પુસ્તક ૪૩ મું]

[સં. ૨૦૦૧ ના શ્રાવણ માસથી સં. ૨૦૦૨ ના આષાઢ માસ સુધીની]

વાર્ષિક વિષયાનુક્રમણિકા.